,

MUSTAFA REŞİT'İN MÜNTEHABÂT-I CEDÎDE İSİMLİ ANTOLOJİSİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE İNCELENMESİ

Onur AKBAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Abdullah ŞENGÜL

Haziran, 2012

Afyonkarahisar

TC

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA REŞİT'İN MÜNTEHABÂT-I CEDÎDE İSİMLİ ANTOLOJİSİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE İNCELENMESİ

Hazırlayan

Onur AKBAŞ

Danışman

Doç. Dr. Abdullah ŞENGÜL

AFYONKARAHİSAR 2012

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **"Mustafa Reşid: Müntehabat-ı Cedide İsimli Eserinin Çeviri Yazısı ve İncelenmesi"** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/06/2012

Onur AKBAŞ

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

<u>JÜRİ ÜYELERİ</u> İmza

Tez Danışmanı : Doç.Dr.Abdullah ŞENGÜL ....

Jüri Üyeleri : Prof.Dr. A.İrfan AYPAY ....

: Yrd.Doç.Dr. Mahmut BABACAN ....

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Onur AKBAŞ'ın **"Mustafa Reşid: Müntehabat-ı Cedide İsimli Eserinin Çeviri Yazısı ve İncelemesi''** başlıklı tezini değerlendirmek üzere 06.06.2012 günü saat 15:30'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS ÖZETİ

MUSTAFA REŞİT'İN MÜNTEHABÂT-I CEDÎDE İSİMLİ ANTOLOJİSİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE İNCELENMESİ

ONUR AKBAŞ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2012

Danışman: Doç Dr. Abdullah ŞENGÜL

Antoloji güncel sözlüğümüzde "Bir veya birkaç yazardan seçilerek oluşturulan çalışma." Manasında "seçki" kelimesiyle ifade edilmektedir. Bir tarihî dönemi anlamak istiyorsanız o dönem Sanatkarlarının ortaya koyduğu eserlere göz atmanız gerekir. Çünkü edebî eserler tarih biliminin yardımcısı niteliğindedir. Bir milletin tarihine, sosyal hayatına, inançlarına, korkularına dair pek çok şeyi edebî eserlerde bulabilirsiniz.

Tanzimat'ın ara nesil sanatçılarından olan Mustafa Reşit (1861-1936) de yeni bir medeniyetin eşiğinde bulunan Tanzimat aydınını anlamamızda bize yardımcı olacak şahsiyetlerden biridir.

Müntehabât-ı Cedîde (Milâdi:1884; Hicri:1302) de Tanzimat sanatçılarının eserlerinden oluşan bir antoloji özelliği taşıması itibariyle önemli bir kaynaktır. Eser, nazım ve nesir olmak üzere iki kısımdan (kitaptan) oluşmaktadır. Her iki eser de devrin önemli sanatkârlarından seçilen metinlerden oluşmaktadır. Bu arada bu eserin bir önemli tarafı da tiyatro ve romandan alınmış metinlere de yer vermesidir.

Nazım bölümü olan ikinci kısım ise -hemen hemen- çoğu nesir kısmında eserleri verilen sanatçıların şiirlerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Reşit, Müntehabât-ı Cedîde, Antoloji

ABSTRACT

TRANLATION ANTHOLOGIE OF MUSTAFA REŞİT CALLED MÜNTEHABÂT-I CEDÎDE

Onur AKBAŞ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

June 2012

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL

Anthology is mean : "Works which was chosen from a few author." in our current dictionary. And it is called "seçki" in Turkish Current Dictionary. If you want to understand a historical term; You have got to have a look works which were written by that terms authors. Cause, They are a kind of helper for Science of History. You can find anything wich are belong to a Nations History.. For instance its social life, its beliefs, its fears…

Almost Mustafa Reşit (1861-1936) who is one of the generation of intermediate artists, one of the people who is going to be helper to understand intellectual of Tanzimat.

Almost Anthology of Müntehabât-ı Cedîde (1884) is so important source cause of a kind of anthology which is consist of Tanzimat artist's works. Anthology of Müntehabât-ı Cedîde is formed two book. First book is formed prose texts which are chosen authors of term. By the way there is a point wich is affect us. The part includes texts which were taken Novel and Theatre.

Almost Second Part which was called "Part of the Versification" is formed poetries which are chosen –probably- same Authors or same Poets.

Key Words: Mustafa Reşit, Müntehabât-ı Cedîde, Anthology

ÖNSÖZ

Bir yazar, gerek hatıraları gerekse hatıralarının izlerini taşıyan diğer edebi türlerde ortaya koyduğu eserleri itibariyle sadece bir birey değil, aynı zamanda ait olduğu dönemin bir numunesi hükmündedir. Bu evlâd-ı zaman, kendi bünyesinde ait olduğu dönemin ve milletin özlemlerini, sevinçlerini, zaaflarını, beklentilerini, ümitlerini, hayallerini ya da hayal kırıklıklarını da barındırır.

Tarihe yardımcı bir bilim olması cihetiyle edebiyatı, incelediği bu ürünlerle tarihin aydınlatılamayan yönlerine ışık tutar. Lise yıllarımdan bu yana yakın tarihe olan merakım edebiyata olan sevgimle el ele vererek beni, Mustafa Reşit ile ilgili böyle bir çalışmaya itti. Bu çalışma ile iki şeyi elde etmiş olacaktım. Antoloji çalışması vasıtasıyla Türk edebiyatında önemli bir dönemin ara nesil sanatçılarından biri olan Mustafa Reşit'i tanıma ve tanıtma fırsatım olacak. Bununla birlikte, bahsi geçen yazar sayesinde de kendi devrinin pek çok sanatçısı hakkında daha fazla fikir sahibi olacaktım.

Çalışmam sırasında yer yer zorluklarla karşılaştım Özellikle türlerin tasnifi ya da yazarların tespiti, nazım ve nesir kısmındaki metinlerde yer alan Farsça ve Arapça beyit ya da ifadelerde zorlandım.

Yukarıda bahsi geçen problemleri şu şekilde aşmaya çalıştım. Kelimelerin okunuşunda imla kılavuzunu esas aldım. İmla kılavuzunda karşılığı bulunmayan kelimelerin metindeki orijinal yazımlarını esas aldım. Aynı şekilde Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzatma ve inceltme işaretlerinin kullanımında imla kılavuzunu esas alırken imla kılavuzunda karşılığı bulunmayan kelimelerde de bu işaretleri kullanma yoluna gittim. Eserin ikinci kısmında yer alan şiirlerin çevirisini yaparken bu şiirlerin daha önceki çevrilmiş örneklerini bularak kendi çevirimle karşılaştırdım. Orijinal metindeki sayfa numaralarını ise orijinal metinde parantez içinde belirttim.

Çalışmamda beni teşvik eden değerli danışman hocam **Doç. Dr. Abdullah Şengül'**e Arapça ve Farsça metinlerin okunmasında bana yardımcı olan değerli dostum **Mustafa Baştürk'**e , bugüne kadar benden emeklerini esirgemeyen annem **Ayşe Akbaş**'a ve babam **Mustafa Akbaş**'a, çalışmam esnasında devamlı moral ve motivasyonum adına yanımda olan eşim **Gülşah Akbaş'**a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM : NAZIM KISMI

ÖZGEÇMİŞ

Onur AKBAŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2007- Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Lise-2000, Selçuklu Lisesi

Kişisel Bilgileri

Doğum Yeri ve Yılı: Kadınhanı, 01.10.1981, Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil: İngilizce

GİRİŞ

Günümüz lügatinde Fransızca anthologie kelimesinden gelmiş, “seçki” kavramını karşılayan bir sözcük olarak yerini alan “antoloji” kavramının etimolojik tarifi şu şekildedir:

Antoloji kelimesi Yunanca *“anthos”* (çiçek) *“legein”* (toplamak) kelimelerinden türemiş bir kelimedir. Kelimenin gerçek anlamından hareket edildiği takdirde antolojilerin güzel ve gerçek sanat değeri olan eserler (edebiyat ve müzik eserleri) [1], *şeklinde de tarifleri mümkün olabilir.*

Antoloji kelimesinin edebî bir terim olarak literatürdeki yeri tarif edilirken de Yunancadan dilimize sirayet eden şeklinden yola çıkılmıştır:

“Müntehebât, güldeste, gülşen, seçki. Aynı mesleğe mensup sanatkarların eserlerinden veya toplumun kıymet verdiği anonim ürünlerden seçilmiş örneklerin bir araya gelmesiyle oluşan kitap; ya da aynı konuda/temada yazılmış eserlerden yapılan seçki.

Eski edebiyatımızdaki nazire mecmuaları ve şuara tezkireleri, antolojilerin bizdeki ilk/el örnekleri sayılabilir. Antoloji sözcüğü edebiyatımızdaki bu türden eserlere 1930’lu yılların başından itibaren ad olmaya başlamıştır. Batılı anlamda bu türden ilk eser, Ziya Paşa’nın “Harâbat”ı (1874) kabul edilirse, o tarihten 1931’e kadar geçen yaklaşık 60 yıllık süre içinde tabir, yaygın olarak müntehabât (seçilmişler,seçmeler) nümûne (örnek), gülşen(gül bahçesi), gülzâr(güllük), güldeste, deste sözcükleriyle karşılanmış; bir başka deyişle, bugün antoloji dediğimiz o günkü eserlere, o kelimelerden biriyle başlayan tamlamalar ya da sadece kelimenin kendisi ad olmuştur. Bu kelimelerden bir kısmının, zaman zaman aynı maksatla bugün de kullanıldığı görülmektedir…”[2]

Antolojiler kendi dönemlerindeki şairlerin şiirlerinin daha seçici bir üslupla değerlendirilmesi ya da belli konuda şairlerin şiir dünyalarından süzülüp gelen his ve düşünce harmanlarından müstefit birer seçkiler olmaları itibariyle hem edebiyat tarihi

---

[1] Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, s. 47.
[2] Turan Karataş, *EdebiyatTerimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 43.

hem de sanat dünyası için önemli çalışmalardır. Biz de bu antolojiden istifade ile dönemin sanat anlayışı üzerinde duracağız.

Klasik edebiyatımızdaki Tezkire türünü saymazsak bizde batılı anlamda Antoloji'lerin tarihini -tıpkı diğer batılı türlerde olduğu gibi- 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanına dayandırabiliriz. Bu konuda kendisinden iktibas yapacağımız Safiye Akdeniz de bu kanaatimizi doğrulamaktadır:

"Tanzimat'ın ilanından (1839), Latin harflerinin kabul edildiği 1928 yılına kadar antoloji sayılabilecek birçok eser basılmıştır." Bu çalışmaları *Numuneler", "seçmeler", "müntahabat" adı altında yayımlanan eserler...* olarak tarif eden Akdeniz, eserleri Edebî dönemlere göre tasnif ederek antolojilerin tarihçesini şu şekilde vermiştir:

"I.Tanzimat Doneminde (1860-1896) Basılmış Antolojiler: *Harabat (1874),Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye (1879), Hadikatu'l Udeba (1882), Müntahabat-ı Cedide (1885), Asar-ı Meşahir (1886), Muharrerat-ı Nadire (1890), Osmanlı Edebiyatı Numuneleri (1894), Mahşeru'n Nefais (1895)*

II.Fecr-i Ati (1909-1913) ve Milli Edebiyat (1911-1923) Döneminde Basılmış Antolojiler: *Müntahabat-ı Bedayi-i Edebiye (1909-1910), Edebiyat-ı Cedide (1912), Nefais-i Edebiye (1913), Resimli Müntahabat-ı Edebiye (1913), Milli Edebiyata Doğru (1918), Resimli Asar-ı Nefise (1919), Güzel Yazılar(1920-1923)*

III.Cumhuriyet Devrinde (1928'e kadar) Basılmış Antolojiler: *Türk Edebiyatı Numuneleri (1926)2*[3]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Tanzimat'ın ilanından sonra edebiyat ve siyaset ilişkisinin hızlanmaya başlamasının ana nedenlerinden biri o dönem edebiyatçılarının büyük bir kısmının devlette, bürokraside önemli görevlere sahip bürokratlardan müteşekkil olmasıdır.

Her ne kadar yukarıda bahsi geçen nitelikte etkili bir bürokrat olarak görülmese de. Her ne kadar devrinin çok da iyi eğitim almamış orta derece bir memur sınıfını temsil etse de. Mustafa Reşit, Edebiyat tarihi çalışmalarında müellifi olduğu iki

---

[3] Safiye Akdeniz,, "Arap Harfli Yeni Türk Edebiyatı Antolojilerinin (1839-1928) Karşılaştırmalı İncelemesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:1, Sayı: 2, Güz 2000, s. 2.

antolojisi ile devrinin özelliklerine göre bir beğeni anlayışına sahip olması bakımından önemli bir yazardır.

1861 tarihinde Edirne'de doğan Mustafa Reşit, düzensiz bir eğitim gördü. Adliye Nezaretinde çalıştı; Niğde, İzmir ve Rodas'ta bulundu. Sonra Maarif Nezaretinde görev aldı; mümeyyizlik ve müdürlük yaptı.

Önce Basiret gazetesinde fıkralar yazdı. Tarik gazetesinin başyazarlığını üstlendi. Şark ve Envar-ı Zekâ dergilerini çıkardı. 7 Ekim 1936 tarihinde hayata gözlerini yumdu.

"Tatlı su Frenk Kadınları"nı konu edinen tekniği zayıf romanlar yazdı.

Şiirleri: Şükûfe-i İstiğrak (1892), Milona Marşı (1895), Muzzefferiyat İçinde Mürüvvet (1897), Medfun Emeller (2 cilt, 1919, 1925), Şehit Onbaşının Oğluna Vasiyeti.

Romanları: Bir Çiçek Demeti (1886), Tezkîr-i Mâzî (1886), Yeis yahud Cürm-i Meşhûd (1886), Flora (1886), Hayf (1886), Hayal-ı Şebab (1887), Gözyaşları (1887), Cüzdanımdan Bir Kaç Yaprak (1888), Son Salon ve Aşk (1889), Neyyir (1890), Ressam (1891), Defter-i Âmalim (1891), Pembe Ferace (1892), Lorans (1892), İzdivaç-İmtizaç (1893), Tesir-i Terbiye (1893), Bir Kızın Hatası (1894), Tesâfir-i Hayat (1894), Küfran-ı Nimet (1896), Bir Askerin Nişanlısına Mektubu. **Antolojileri**: Müntehabât-ı Cedîde (2 cilt, 1884), Âsâr-ı Meşâhir (1885).

Antolojilerinden birisi çalışmamızın esasını teşkil eden eseridir. Mustafa Reşid'in *Müntahabat-ı Cedide'*si nazım ve nesir olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiştir. Her iki bölümde de eserlerine yer verilen edebi isimler Tanzimat edebiyatının ileri gelen şahsiyetleridir. Bu özelliği ile eser devrini en çok yansıtan antolojilerden biridir. Toplam 768 sayfalık eserin 384 sayfalık nazım kısmında 33 sairin 181 eseri yer almaktadır. Bunlardan 6'sı Fransız edebiyatından yapılmış çevirilerdir. 384 sayfalık nesir kısmında ise çoğu manzum bölümde de yer alan isimlerin oluşturduğu 17 yazarın 56 metni bulunmaktadır.

Büyük bir kısmını resmi yazılar, mektuplar ve makalelerin meydana getirdiği nesir kısmının diğer önemli bir bölümünü ise Namık Kemal'in Cezmi (60 syf.) romanıyla Akif Bey (21) ve Zavallı Çocuk (18) adlı tiyatro eserleri oluşturmaktadır. Böylece roman veya tiyatro türünden bir örneğe en çok sayfa ayıran antoloji Müntahabat-ı Cedide olmaktadır.[4] Antolojide Namık Kemal'in Sa'y", "Vatan", "Nüfus", "Gelibolu", "Aile" ve "Medeniyet" adlı yazıları da bulunmaktadır. Bunlar Ebüzziya Tevfik'in eserinde de yer almış metinlerdir.

İkinci Antoloji ise*, Asar-ı Meşahiri* isimli antolojidir. Eserin önemli bir kısmını Cevdet, Sadullah ve Sırrı Paşaların yazıları oluşturmaktadır. Bunlar da daha çok mektuplar ve bazı resmi yazışmaları şamildir. Toplam 41 eserin bulunduğu antolojide 10 eser de tercümedir ki bu da bize bir kere daha Tanzimat edebiyatını meydana getiren kilometre taşlarının tercüme eserler olduğunu hatırlatır. [5]

Eserin nesir kısmı olan birinci kitapta yazı türlerinin dağılımı şu şekildedir:

Makale	18
Tercüme	3
Fıkra	3
Felsefî Yazı	2
Tâziyenâme	2
Hitâbe	2
Takriz	2

[4] Çalışmamızın esasını teşkil eden bu eserin nesir bölümündeki türleri tasnif ederken bahsi geçen roman ve tiyatroları "Olay Çevresinde Gelişen Metinler" içinde değerlendirdik.

[5] Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Safiye Akdeniz, "Arap Harfli Yeni Türk Edebiyatı Antolojilerinin (1839-1928) Karşılaştırmalı İncelemesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* s. 4.

Tenkit	2
Mektup	5

Eserde yer alan tercüme yazılardan biri makale türünde olup Ziya Paşa tarafından tercüme edilmiştir. Ziya Paşa'nın kaleme aldığı makale türündeki yazılardan biri bu çeviriye reddiye niteliğinde yazılmıştır. Ayrıca Sultan Mahmud'a ait bir de tezkere bulunmaktadır.

Yukarıdaki tabloda türlere göre eserlerin dağılımına baktığımızda makalelerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Ancak bu makaleler bir edebî antolojiye göre edebî tenkit içerikli olmaktan ziyade ya da retorik veya poetik bir nitelik taşımaktan ziyade toplumsal, siyasi ya da felsefî özelliklere sahiptir. Bu özellikler yukarıda yer alan diğer türler için de geçerlidir. Bunun için Namık Kemal'e ait "Sa'y", "Vatan", "Nüfus", "Aile" ve "Medeniyet" adlı yazıların başlığına bakmak bile yeterli olacaktır. Sadece antolojinin son kısmında yer alan Sezâî isimli yazara ait olduğunu düşündüğümüz makale[6] ve Ziya Paşa'ya ait "Şiir ve İnşâ" makalesi gibi birkaç makaleyi saymazsak antolojide öğretici metin niteliğinde yer alan yazıların büyük bir kısmı bu hususiyeti şamildir.

Bununla birlikte öğretici nitelikteki yazılar arasında felsefî nitelikli yazılar da dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi tercüme niteliğinde olup Münif Paşa'ya aittir.[7]

Bilindiği gibi Tanzimat aydınları sanat üzerine düşünmekten ziyade sanatı düşüncelerine hamil kılmışlardır.

Yukarıda bahsini ettiğimiz ve aşağıda birkaç tanesine daha temas edeceğimiz özellikleri itibariyle bu antoloji bizde, Tanzimat edebiyatının genel özelliklerine göre seçildiği kanaatini hâsıl etmektedir.

[6] Mustafa Reşit, *Müntehabât-ı Cedîde (Kısm-ı Evvel-Nesir),* (Civelekyan) Matba'ası-Bâb-ı Âlî Caddesinde numara 20, İstanbul 1302, s. 356.

[7] Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Dr. Mustafa Ülger, "19. Yüzyıl Osmanlı'da Felsefî Tercüme Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,Cilt: 2 ,Sayı:13* s. 300.

Sezâî imzasını taşıyan son kısımdaki makalede yazar düşüncesini kanıtlamak için özellikle başta Mustafa Reşit olmak üzere Ziya Paşa ve Akif Paşa gibi dönemin yeni edebiyatçılarını referans olarak seçmiştir.

Malûm olduğu üzere Tanzimat Dönemi, edebiyatımıza batılı anlamda yeni türlerin girdiği bir dönemdir. Bu antoloji de adeta dönemin bu hususiyetini olay çevresinde gelişen metinlerden yaptığı alıntılarla gözler önüne sermektedir. Ancak dikkat çeken bir husus da: Bu alıntılar yapılırken Cezmî romanında tasvirlere yer verilmemesidir. Yazar alıntıyı daha çok olay odaklı yapmıştır.

On dört adet "anlatı" türünde ya da "olay çevresinde gelişen metin" şeklinde tarif edebileceğimiz türlere ait yazılar aşağıdaki gibi verilmiştir:

Tiyatro	2
Roman	1
Hatıra	2
Seyahat	8
Biyografi	1

Tanzimat edebiyatı her ne kadar yeni türlerin edebiyatımıza girdiği bir dönem olsa da şiirde şekle bağlı kalınmış ayrıca nesirde de divan edebiyatı etkisi kendini hissettirmiştir. Yukarıdaki tabloda yer alan seyahat, biyografi ve hatıra türündeki eserler Tanzimat edebiyatının bu hususiyetini şamildir. Eserin baş kısmında yer alan "Gurub-Gelibolu" başlıklı yazıda yer alan:

"Ekser günlerde- vaktâ ki akşam takarrub eder bâd-ı şimâl ile hevâ-yı cenûbî birbirinin âğûş-ı vefâsından koparak her biri dünyanın bir köşesine atılmış ve âlemin en garibane bir demi olan zaman-ı gurûb ile memleketin en âşıkâne bir seyrangâhı olan o zemîn-i bî-misâli mev'ud-i visâl eylemiş iki nâzenîn gibi mu'ânakaya başlarlar. O kadar âheste hareket ederler ki teneffüsleri birbirinin gül cemâlini soldurur ve sadâ-yı pâları ağyâra ifşâ-yı râz eder endişesindedirler zannolunur."[8]

[8] Mustafa Reşit, *Müntehabât-ı Cedîde (Kısm-ı Evvel-Nesir)*, s. 20.

Teşbihler ve "*bâd-ı şimâl ile hevâ-yı cenûbî birbirinin âgûş-ı vefâsından koparak her biri dünyanın bir köşesine atılmış ve âlemin en garibane bir demi olan zaman-ı gurûb ile memleketin en âşıkâne bir seyrangâhı olan o zemîn-i bî-misâli mev'ud-i visâl eylemiş iki nâzenîn gibi mu'ânakaya başlarlar.*" İbaresindeki teşhis sanatı bize bir kasidenin Teşbîb bölümünü hatırlatır. Antolojideki makaleler ve Cezmî'den alınan kısımlar her ne kadar dönemine göre sade sayılsa da özellikle seyahat yazılarındaki ağdalı bu tasvirler dikkatten kaçmamaktadır. Özellikle yine Namık Kemal'e ait Çamlıca tasviri kaside geleneğinden miras kalan hususiyetleri şamil olması bakımından önemli bir örnektir:

"Mehtâbın baharda deryâya aksini seyr etmelidir ki serv ü sîmînin letâfetinde olan kemâl anlamak mümkün olabilsin. Havalar berrak, sular saf, serv ü sîmîn ise gûyâ ki nûrdan dökülmüş bir peri kızı gibi anadan doğma çıplak suya girer. Şenâverliğe başlar. Vücûduna dokunan her katre su iken nûr kesilir. Deryâ arasında güzerân-ı hayâl için münhâc-ı hakîkat gibi nûrânî bir cadde peydâ olur... Biz gâlibâ sadedden çıktık. Murâdımız Çamlıca'nın ta'rîfine evsâf-ı bahardan bir girizgah bulmak idi. Fakat yârin mev'ud-ı telâfîsini ararken yolda çiçek toplamaktan kendini alamayan hevâdârân-ı muhabbet gibi pîşgâh-ı tasavvura rast gelen birkaç tâze hayâli çekinip çekmeye gönlümüz kâ'il olmadı."[9]

Yukarıdaki bu metni manzum hale getirsek Çamlıca için bahar redifli güzel bir kaside ortaya çıkar. Özellikle yukarıdaki "*Murâdımız Çamlıca'nın ta'rîfine evsâf-ı bahardan bir girizgah bulmak idi.*" İfadesi bu metindeki ifadelerin kaside geleneğinden tevarüs olduğunu göstermek için yeterli bir delildir.

Bu antolojide Tanzimat edebiyatının önemli bir özelliğini gösteren bir diğer husus da: Tanzimat aydınının romantizm ve Victor Hugo ile olan münasebetidir. Bu münasebeti Ahmet Mithat Efendi'nin antolojide bulunan biyografi niteliğindeki yazısında görmek mümkündür.

Bilindiği gibi: Türk okuru Victor Hugo'yu 1862 tarihinde "Mğadurîn Hikayesi", yani Sefiller romanının özet tercümesiyle tanır. *"Türk edebiyatında ilk*

9 Mustafa Reşit, *Müntehabât-ı Cedîde (Kısm-ı Evvel-Nesir)*, s. 352.

defa bir yabancı yazarın ölümü üzerine iki mersiye kaleme alınır ve Sultan II. Abdülhamid, şairin ailesine bir taziye telgrafı çeker."[10]

Yukarıdaki "taziye" ve "mersiye" ifadeleri her ne kadar teknik olarak biyografik bir özellik taşısa da Ahmet Mithat Efendi'nin antolojide yer alan yazısının üslup ve içeriğni tanımlamada son derece önemlidir. Bu yazıda Victor Hugo'nun dünya insanlığı için öneminden bahsederek söze başlayan yazar, Katolik kilisesinin kendisine verdiği azizlik payesinden de bahsettikten sonra söze şöyle devam eder:

"Bu mükâfât-ı fevka'l-âde cenâzenin "Eutval" tâk-ı zarfında üç gün teşhîrinden ibâret değildir. Asrın en büyük şâ'ir-i hikemî olan bu nâsiye-i âliye sâhibi büyük adamın vedâ'-ı ebedî sûretinde bir daha yüzünü görmek cihân için arzû-yı umûmî olacağından bu teşhîr insanlar tarafından Victor Hugo'ya mükâfât değil yine Victor Hugo tarafından insanlara bir hizmet addolunur."[11]

Bu ifadeler bize vefat etmiş bir padişahın, veziriazamın ya da bir devlet adamının ölümünü ve cenazesini tasvir eden bir mersiyeyi hatırlatır.

Aşağıda yer alan iki tabloda da eserlerin türlere ve yazarlara göre dağılımını vermeye çalıştık. Bazı metinler arası geçişlerde açıklamalar yapılmaması ya da bazı metinlerin sonunda yazar ismi verilmemesi gibi nedenlerden dolayı bazı eserlerin sahibi tespit edilemediği gibi bazı eserlerin de türleri hakkında kesin bir hükme varılamamıştır.

Bunun için aşağıdaki tablolarda eseri veya yazarı tespit edilememiş ya da hem eseri hem de yazarı tespit edilememiş kısımların sayısı da verilmiştir.

Türlerin yazarlara göre dağılımı Tablo-1 ve Tablo-2'de şu şekilde verilmiştir:

---

[10] Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri* , Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 292.
[11] Mustafa Reşit, *Müntehabât-ı Cedîde (Kısm-ı Evvel-Nesir)*, s. 113.

	Felsefi Yazı	Seyahat Yazısı	Tiyatro	Roman	Makale	Taziyename	Takriz	Tenkit	Biyografi	Hatıra
Namık Kemal			2	1	6					
A.Hamit TARHAN		3				1				
Ziya Paşa					2			1		1
R.Mahmut Ekrem		3			2			1		1
Cevdet Paşa					1		1			
Ahmet Mithat									1	
Sait Bey					1					
Münif Paşa					3		1			
İbrahim Şinâsi Efendi	1				2					
Sadullah Paşa		2				1				
Ethem Pertev Paşa										
Akif Paşa										
Mustafa Reşit										
Ebu'z Ziya Tevfik										
Sezâyi										
Hüseyin Hulki					1					
İbn-i Haldun	1									
Ahmet Cevdet										
Yazarı Belli Değil										

(Tablo-1)

Tablo-2'de de görülebileceği gibi eserde yer alan 57 yazıdan dördünün türü, tespit edilememiştir.

	Fıkra	Tercüme	Mektup	Mukaddime	Hitabe	Türü Belli Değil
Namık Kemal			1			
A.Hamit TARHAN			1			
Ziya Paşa	1	1				
R.Mahmut Ekrem	1					
Cevdet Paşa					1	
Ahmet Mithat						
Sait Bey						
Münif Paşa						
İbrahim Şinâsi Efendi			1			
Sadullah Paşa		1				
Ethem Pertev Paşa		1				
Akif Paşa			2			
Mustafa Reşit				1	1	1

Ebu'z Ziya Tevfik						1
Sezâyi						1
Hüseyin Hulki						
İbn-i Haldun						
Ahmet Cevdet						1
Yazarı Belli Değil						

(Tablo-2)

Yukarıdaki her iki tabloya bakıldığında öğretici nitelikteki metinlerin daha çok Namık Kemal'de toplandığını göstermektedir. Her ne kadar bu dönemi "Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinâsi Mektebi" şeklinde tarif etsek de bu tablo bize dönemin tanzimindeki kudretin Mustafa Reşit Paşa'da, fikir ve sanatının icrasındaki kudretin de adeta Namık Kemal'de olduğunu göstermektedir. Bunu esere ve yazara göre aşağıdaki şekilde oluşturduğumuz tabloda daha kolay inceleyebiliriz:

(Tablo-3)

İfade-i mahsûsa	Mustafa Reşid
Nüfus	Namık Kemal
İbret	Namık Kemal
Gurûb u Gelibolu	Namık Kemal
Sa'y	Namık Kemal
Vatan	Namık Kemal
Cezmî	Namık Kemal
İstanbul'dan Hareketimiz	R. Mahmud Ekrem

Şiir ve İnşâ	Ziyâ Paşa
Amerika'da Bir Gece	R. Mahmud Ekrem
Lizimak	R. Mahmud Ekrem
İhtar	Münif Paşa
Mevt	Münif Paşa
Lâhikâ	Cevdet Paşa
"Tebdîl-i Turâbla"	Abdülhak Hâmid
Sûret-i Nutk	Reşit Paşa
Sûret-i Hitâbe	Reşit Paşa
Âtîdeki Parçalar "Âkif Bey"den Müntehabdır	Namık Kemal
Devletli Cevdet Paşa Hazretlerinin (Mir'atü'l-Harameyn)e yazdıkları takrîzdir	Cevdet Paşa
"Zemzeme"nin Üçüncü Cüz'ünün Mukaddemesi	R. Mahmud Ekrem

Vâlidesine Mektubu	Şinâsî
Âtîdeki dört parça mutâla'a mukaddeme-i İbn-i Haldun'un cild-i sâlisden	İbn-i Haldun
Aile	Namık Kemal
Medeniyet	Namık Kemal
Meşâhir-i Hükemâdan "Plotarik"in Bir Makâle-i Meşhûresi	Plotarik
Bu makâleye karşı Ziyâ Paşa'nın yazdığı reddiyedir	Ziyâ Paşa
Âtîdeki mektuplar münşi-i meşhûr Âkif Paşa merhûmundur	Akif Paşa
Bursa'dan Itlâkını Müstarhem Mektuptur	Akif Paşa
İntihâ	Akif Paşa
Akif Paşa'dan Misal	Akif Paşa
Diğer	

Reşit Paşa'dan Misal	Reşid Paşa
Ziyâ Paşa'dan Misal	Ziyâ Paşa
Diğer	Bilinmiyor
Diğer	Bilinmiyor
İntihâ	Bilinmiyor
Nesr Kısmının Hitâmı	Mustafa Reşid

Eserin nazım olan ikinci kısmında (ikinci kitap) ilk sayfada eser sahipleri "Ashâb-ı Âsâr" başlığıyla verilmiştir. Eser, "Adem Kasidesi" ile başlamakta Hacle ile son bulmaktadır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Tanzimat Dönemi yeni türlerin edebiyatımıza girdiği bir dönem olmakla beraber bu dönem şiirinde içerik olarak yenilik olmakla beraber şekilde eskiye bağlı kalınmıştır. Eserin nazım kısmında yer alan şiirler bir kaçını saymazsak bu hususiyettedir. Seçilen çeviri şiirlerin çoğunluğunu Victor Hugo'ya ait olanların oluşturması ise meseleye "devir-şahsiyet-eser" açısından bakıldığında çok da şaşırtıcı bir durum değildir.

Kaside-i Adem	Akif Paşa
Münâcât	Şinasi
İlâhî	Şinasi

Eşek ile Tilki Hikâyesi	Şinasi
Kara Kuş Yavrusu İle Karga Hikâyesi	Şinasi
Arı ile Sivrisinek Hikâyesi	Şinasi
Manzûme	Kemal Bey
Sâkinâme	Mustafa Reşid
Vâveylâ	Namık Kemal
İlâhî	Bilinmiyor
Tehlîl	Ziya Paşa
Gazel-i Mülemma'	Cevdet Paşa
Bir gazelden	Cevdet Paşa
Gazel	Cevdet Paşa
Bursa'da iken müsteşar Sadr-ı Âlî Fu'ad Efendi ile Bi'l-iştirâk Bunarbaşı nâm mesîrede söylenmiş olan gazeldir	Cevdet Paşa
Tahmîs-i Gazel Şeyhu'l-İslâm Ârif Hikmet Bey	Cevdet Paşa

Tanzîr-i Gazel Arif Hikmet Bey	Cevdet Paşa
Gazel	Cevdet Paşa
Tahmîs-i Gazel Reşid Paşa	Cevdet Paşa
Gazel	Bilinmiyor
Gazel	Bilinmiyor
Gazel	Bilinmiyor
Tazmin	Bilinmiyor
Müfred	Bilinmiyor
Kıt'a	Bilinmiyor
Mısra’	Bilinmiyor
Gazel	Bilinmiyor
Makber	Ekrem Bey
Nevbahar	Ekrem Bey
Bu da bir şi'r-i mahzun-ı diğer	Ekrem Bey
Tasvîr	Ekrem Bey

Çiçek	Ekrem Bey
Hoşnişînân	Abdülhak Hâmid
Lahn	Ekrem Bey
Yaprak	Ekrem Bey
Hâbnâme	Münif Paşa
Gül	Sadullah Paşa
Mu'tekif	Abdülhak Hamid
Bir Hüsnün Hüznü	Abdülhak Hamid
Hyde Parktan Geçerken	Abdülhak Hamid
Küçük Melek	Abdülhak Hâmid
On Dokuzuncu Asır	Sadullah Paşa
Bir Muhâcir Kızın İstimdâdı	Kemal Bey
Vâveylâ	Kemal Bey

Hikâye-i Bâz u Hanfesâ	Kâzım Paşa
Murassa'	Kemal Bey
Kürsi-i İstiğrâk	Abdülhak Hamid
Mey	Reşad Bey
Pertev Paşa -Tıfl-ı Nâ'iminden	Eşref Paşa
Tarîk-i Muharriri Sa'id Bey	Pertev Paşa
Lâ-yetegayyer	"Edmon Harkor"
İmâm-ı Ali Kerremallâhu Veche Hazretleri Vasfındadır	Kazım Paşa
İmâm Ca'fer-i Sâdık Hazretleri Vasfındadır	Kazım Paşa
İmâm Mûsâ Kâzım Hazretleri Vasfındadır	Kazım Paşa
Ravza-i Mutahhara-i Cenâb-ı Nebevî Vasfındadır	Kazım Paşa
Bülbül	R. Mahmud Ekrem
Bülbül	Abdülhalim Memdûh

Ziyâ Paşa Merhûmun	Sâ'id Bey
Telakkîler	Sırrı Paşa
Nazîre-i Hasbihal	Sâmi Paşa
Kasîde-Berâ-yı Şeyhü'l-İslâm Ârif Hikmet Bey	Cevdet Paşa
Kasîde Der Medh-i Reşid Paşa	Cevdet Paşa
Bahâriye Der Medh-i Reşid Paşa	Cevdet Paşa
Fu'ad Paşanın Petersburgtan Avdetinde Söylenmiştir	Cevdet Paşa
Gazel	Hersekli Arif Hikmet
Nazîresi	Reşad Bey
Gazel	Reşad Bey
Nazîre-i Gazel-i Fuzûlî	Reşad Bey
Veyl-i Dâverî	Abdülhak Hâmid
Randevular	Abdülhak Hâmid

Şanzelize	Abdülhak Hâmid
Meh ü Zen Lâ-Fit	Abdülhak Hâmid
Robenson	Abdülhak Hâmid
Mon Moransi	Abdülhak Hâmid
Bir Ye's Gecesi	Abdülhak Hâmid
Gazel	Ekrem Bey
Nazîresi	Reşad Bey
Gazel	Reşad Bey
Hicr-i Müteharrik	Abdülhak Hâmid
Zühre-i Hindî	Abdülhak Hâmid
Bir Leyle-i Ye's	Abdülhak Hâmid
Tecellî Yâhut Tesellî	Abdülhak Hâmid
Bir İğbirâr	Abdülhak Hâmid
Ebedî Bir Sâniye	Abdülhak Hâmid

Avdet-i Mâzi	Abdülhak Hâmid
Aya Hitâb	Abdülhak Hâmid (mütercimi)
Bir Yıldıza	Menemenlizâde Tâir
Bir Melek-sîmâya Hitâb	Ali Ulvi
Gazel	Kazım Paşa
Diğer	Kazım Paşa
Kaside	Ali Ulvi Bey
Cezbe	Abdülkerim Sâbit
Sabâvet	Abdülkerim Sâbit
Sayyâd	Abdülkerim Sâbit
Nevâ-yı Hicrân	Abdülkerim Sâbit
Tulû	Abdülkerim Sâbit
Verem Bir Kız	Abdülkerim Sâbit

İşret	Abdülkerim Sâbit
Nûr	Nâbizâde Nâzım
Fidandan Güle	Nâbizâde Nâzım
Vâlide Ninnisi	Nâbizâde Nâzım
Fâtih	Nâbizâde Nâzım
Mektup	Nâbizâde Nâzım
Hâmiş	Menemenlizâde Tâhir
Arnol	Nâbizâde Nâzım
Şeniye	Nâbizâde Nâzım
Jan Jak Russo'dan	Ethem Pertev Paşa
Bülbül	Sırrı Paşa
Anadolu Hisarında	Nâbizâde Nâzım
Bir Küçük Çocuğun Nakş-ı Seng-i Mezarı	Nâbizâde Nâzım
Alfred Dumosa	Nâbizâde Nâzım

Bir Tasvîr	Nâbizâde Nâzım
Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerinde Mühürdür	Victor Hugo
Vecd	Victor Hugo
Çocuklar	Ali Ulvi
Kanaryam	Ali Ulvi
Venüs	Ali Ulvi
Niçin? Neden?	Ali Ulvi
İstid'â-yı Merhamet	Ali Ulvi
Sa'âdetli Abdülhak Hâmid Beyefendi Hazretlerinin bir gazelini tahmîs	Ali Ulvi
Münîre-Yalnız	İbnürreşâd Ali Ferruh
Bülend	Bilinmiyor
Mütehevvir	Bilinmiyor
Neden Sonra	Bilinmiyor

Me'yûs	Bilinmiyor
Nümîd	Bilinmiyor
Bî-mecâl	Bilinmiyor
Tereddütle	Bilinmiyor
Tebdîl-i Tavr İle	Bilinmiyor
Nazîredir	Abdülhalim Memdûh
Tahmîs-i Gazel Ekrem Bey	Reşad
Kıt'a	Reşad
Mersiye	Parni (Mütercimi:Naci)
Komşumun Perdesi	Bilinmiyor
Avcı	Bilinmiyor
Tıfl-ı Nâ'im	Victor Hugo-Mütercimi: Pertev Paşa
Gazel	Eşref Paşa

Sabî ma'sûmun hâl-i sahvende münâcâtı	Ekrem Bey
Tahassür	Münîf Paşazâde Vehbi
Nâ-Kâfî	Abdülhak Hâmid
Victor Hugonun Bir Manzûmesinden İktibâsen Tercümedir	Menemenlizâde Tâhir
Tenhâyi-i Firkat	Menemenlizâde Tâhir
Bahar	Menemenlizâde Tâhir
Üç sene mukaddem on sene evvelki resmin arkasına yazılmıştı	Menemenlizâde Tâhir
Gazel	Mu'allim Feyzi Efendi
Gazel	Hersekli Arif Hikmet Bey
Hacle	Abdülhak Hamid

Yukarıdaki tabloya bakıldığında seçilen eserlerin yazarlara göre dağılımında bir önem sıralamasının kriter olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hâmid Tarhan, Recâizâde Mahmud Ekrem gibi Tanzimat

edebiyatının önde gelen isimlerinden seçilen örnekler diğer şairlerinkine göre daha fazladır.

Seçilen eserlerin nazım şekilleri veya türlerine bakıldığında ise daha çok Gazel ve Kaside'nin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz.

Safiye Akdeniz, bu dönemde oluşturulan antolojilerin bazılarında şairlere ve yazarlara dair bilgiler verildiğini, hatta bazılarında bilinmeyen kelimelerin karşılıklarının verildiğini söylemekte ve bu tarzda oluşturulan antolojilerin öğrenci kitlesini göz önünde bulundurularak hazırlandığını belirtmektedir.[12] İncelediğimiz antolojiye bu açıdan bakıldığında yukarıdaki hususiyetleri kendi bünyesinde barındırmadığından bu antolojinin öğrencilere okutulmak için hazırlanmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

[12] Safiye Akdeniz, "Arap Harfli Yeni Türk Edebiyatı Antolojilerinin (1839-1928) Karşılaştırmalı İncelemesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* s. 4.

İKİNCİ BÖLÜM: NESİR KISMI

-1-

Müntehabât-ı Cedîde

Müntehibi: Mustafa Reşid

Kısm-ı Evvel-Nesr

Cüz'-1

Merci'i ve mahall-i füruhatı-Bâb-ı Âlî Caddesinde Karabet ve Kasbar Efendilerin 25 numaralı kütüphânesidir.

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatıyla Tab' olunmuştur

İstanbul (Civelekyan) Matba'ası-Bâb-ı Âlî Caddesinde numara 20

1302

1. İFÂDE-İ MAHSUSA

Meşâhir-i üdebâmızın **müteferrik** sûrette münteşir veya kitap şeklinde matbu bulunan nefâyis-i âsârından müntehab ve müstahreç parçaları hâvî bir mecmua vücûda getirmeyi pek çok vakitten beri arzu ediyordum.

Muahhiran bu arzuya saadetli Ekrem Beyefendi Hazretlerinin emirleri de inzimâm eylediğinden şimdilik on beş günde bir kere böyle bir cüz' tertip ile enzâr-ı nefâyis-perestâna arz etmeye karar verdim.

Tertipte intizâma dikkat edemeyeceğim. Ne be'is var? Mecâlis-i urefâ külfet-i teşrîfattan âzâde değil midir?

Mecmuam "nesr" ve "nazm" itibarıyla iki kısma münkasımdır.

Teşhirgâh-ı nefâyis ıtlâkına sezâvâr olan böyle bir mecmuanın temâşâsından mahzuz olmayacak bir nazartasavvur edemem.(2)

Mustafa Reşit

2. NÜFUS

İnsan şu kürre-i zemin dediğimiz vücûd-ı müteharrikin rûhudur denilebilir. Zira ki kışrın haricinde her ne hareket görülürse hep onun sayesinde zuhûr ediyor.

Tabiatın fevkinde ne eser müşâhede olunuyorsa hep onun himmetiyle hâsıl oluyor.

Kudretin kemâline iman ile secde-ber-i hayret ve ubudiyet olan odur. Meşiyetin adl ve ihsanını idrâk ile bu kanûn-ı ezelîyi hâriçte izhâr etmeye çalışan odur.

Nefsinin maddiyat ve süfliyattan i'tilâsını keşf ile ef'âlinde dünyât-ı alâ'ikten teberrî ile zevâhirîne kıyâs kabul etmeyecek sûrette rûhânî ve tecrîdî bir azamet göstermeye -velev nâdiren olsun- muvaffakiyet hâsıl eden odur.

Dört bin sene evvel cârî olmuş birtakım esbâba okuduğu veya gördüğü netâyiçten dört yüz sene sonra zuhûr edebilecek birçok netâyice işittiği veya

düşündüğü esbabtan istidlâl ile nev'inin vefât etmiş veya henüz hayat bulmamış ne kadar efrâdı(3)var ise hemen cümlesiyle hem-meclis geçinebilecek surette ve binâenaleyh -eğer tabire itiraz olunmazsa- lâ-yemûtâne bir halde yaşayan odur.

Rû-yı zemini bu kadar masnûât nazarrubâ ile tezyîn eyliyor. Tabiat-ı külliyeyi idâre-i cüz'iyesine hâdim ederek bunca bedâyi' o meydana çıkarıyor.

Eyyâmı zulm ateşinden leyâli zulmet dumanından kurtarmaya o çalışıyor. Deryayı sahra gibi her tarafında gezilir, havayı derya gibi içinde yüzülür bir hale o getiriyor. Tabiatla pençeleşerek bu kadar cevâhir-i serveti sîne-i hırsından o koparıp meydana döküyor. Ecelle gülüşerek bunca emrâz ve devâhînin vücudunu o def' ediyor. Buhar gibi en sakîl ecsâmı en kuvvetli maâdeni berküşte ve perişan etmek şanından olan bir dâhiyeyi hizmetkarlıkta ve berk gibi dünyayı yakıp yıkmak levâzımından bulunan bir beliyyeyi tatarlıkta o istihdâm eyliyor. Vuhûş ona mûnis oluyor. Tuyûr onun itaatinde duruyor. O isterse şecerlerin semerâtı bir başka şekle bir başka hale giriyor. O emr ederse hacerler hâsiyetini değiştiriyor hâsılı iki ayak üzerinde iki arşın boyunda öyle bir mahluk-ı garip bir koca âlemde hâkim-i ezele hilâfet eyliyor. Bir koca küreyi top gibi pençe-i tasarrufunda oynatıyor.

Vâkıâ bu mahluk bütün bütün âlem-i vücuttan zâil olmak lazım(4) gelse his ve ta'alluktan nasibi olmayan küre ve tasavvur ve tasdik kuvvetinden mahrum olan sair küre-nişînler zerre kadar müte'essir olmaz. Fakat insanın hemen kâffe-i âsârı telâhuk-ı efkâr ve te'âvün-i sa'y ile hâsıl olduğu için efrâdı azaldıkça nev'inin fâidesi dahi azalacağında hiç şüphe yoktur.

Şu kadar var ki kaziyeyi aksine çevirip de ale'l-ıtlak kabul etmeye kalkışırsak netice doğru çıkmaz. Çünki havâic-i beşeri ifade edecek esbâbın usûl-i tezâyüdü ebnâ-yı beşerin sûret-i tekessürüyle bir nispette değildir.

İzâh-ı merâm için yirmi senelik müddeti ele alalım.

Meseleyi her türlü avârızdan tecrîd ederek düşünelim.

Vücudu sıhhatte olan ve vücudu sahih bir erkeğin taht-ı izdivâcında bulunan bir kadın hiç olmazsa senede bir çocuk tevlîdine tab'an muktedirdir.

Bu cihetle iki kişi yirmi senede yirmi iki kişiye bâliğ olur. Demek oluyor ki bunda sermâye iki senede re'sü'l-mal ile tesâvî hâsıl ediyor. Ya hele misal addolunan zaman mesela altmış seneye çıkarılır ve bir koca ile bir karı yerine mesela dört veya sekiz takım zevcin mevzu bahs edilip de onlardan her sene hâsıl olan erkeklerle

kızlar rüşde bâliğ oldukça birbirine verilirse tenâsül üç karna varır varmaz dört ailenin mecmû'(5) efrâdı ma'hûd satranç hesabında gösterilen buğday gibi şehirlere sığmayacak bir miktara varır.

Halbuki muhtaç olduğumuz şeylerin vesâit-i tedârikinden olan ziraat veyâ sanat veya ticaretin hangisi tecrîden mutâla'a olunursa olunsun bu nispette terakkiye müsâit görülemez. Çünkü insanın her mevlüdü tab'an müvelliddir.

Bir kere ziraati düşünelim. Evvelâ onun mahsûlü sarf-ı istihlâl içindir. Ale'l-umûm hıfz olunamaz ki her sene tohum semerât miktarınca tezâyüd edebilsin.

Sâniyen tutalım ki öyle olmamış ziraatın mevkuf-ı aleyhi olan toprak zaten bir hadd-i tabiî ile mahduttur.

Tohum çoğalmakla yoktan yer icadına imkan hâsıl olmaz ki bu sene önümüzdeki sene için semerâtımız müktarınca tohum ve ondan sonra gelecek sene de o tohumun bu sene ekilecek tohum ile nispet-i ma'kûsesine mu'âdil gelecek semerât hâsıl edilebilsin.

Binâenaleyh tenâsül ile ziraat her türlü avârız-ı hâriciyeden masûn olarak şu kavâid-i mücerredeye ittibâ' eder giderlerse benî nev'imiz kürenin her arşın toprağında bir adam bulunduracak kadar tekessür edebilir.

Çünkü hâ'iz olduğu tevlîd ve tezâyüd hassaları –avârız (6) bir tarafa bırakılınca- umûr-ı tabi'iye içinde mevtten başka bir hal ile mahdut değildir. Mevt-i tabiî ise tevlîd-i tabi'înin ancak on beşte biri nispetinde görülür. Çünkü bir erkekle bir karı ömr-i tabi'î miktarınca yaşar ve kuvve-i tevlîdiyelerine bir ârıza gelmezse cemiyete en azdan otuz evlat bırakmak isti'dâdına mâliktir. Halbuki bir karı ile bir erkek vefat ederse cem'iyetten yalnız iki adam kaybolur.

Fakat toprak hiçbir vakit o kadar adamı besleyemez. Çünkü gerek vüs'at ve gerek kuvve-i inbâtiyece tecâvüzü nâ-kâbil bir hadd-i tabi'î ile mahduttur.

Bir kürede sanata bakalım. Evvelâ on adam bir yere toplanır da -nihayet derecede çalışmak itibarıyla- mesela günde otuz gömlek i'mâl ederse yüz adamda üç yüz gömlek bin adamda üç bin gömlek i'mâl edebilir. Bir gömlek ne hâle girse ve üzerinden kaç sene geçse bir gömlek daha tevlîdine muktedir değildir ki insanda olduğu gibi vesâit-i muhassala ta'addüd etsin de mahsûlâtın tezâyüdü nisbeti değişsin.

Sâniyen tutalım ki sanatın mevkûf-ı aleyhi ham eşya ve ham eşyanın mevkûf-ı aleyhi ziraattır. Ziraatın i'âşeden âciz kaldığı bir miktarı sanat bir türlü yaşatamaz.

Ticaret için konulmuş bir sermaye her ne kazansa tenâsülde (7) olduğu gibi iki senede mevcûdiyetini taz'îf edecek kadar temettu' edemez.

(Elindeki eşyayı yüze yüz kar ile satanlara bakılmasın onların kârı ticaret değil bâyi'in heves ve emniyetini sû-i isti'mâl ederek cevaz perdesi altında setr olunmuş bir nev' sirkattir.)

Hele bu tâcir temettu'unu re'sü'l-mala zam ederek ikinci derecede ondan temettu' edebilir ise de bu muza'af fâide dahi hiçbir vakit birkaç aile beyninde olan ve ahfâdın vukû'u tabi'î olan tezâyüdüne mukâbil gelemez.

Sâniyen tutalım ki mukâbil gelmiş. Mademki ticaretin birinci madde-i ihtiyacı ham veya ma'mûl eşyadır. Ve mademki onlar ziraat ve sanat kuvvetiyle hâsıl olacak ziraat ve sanat insanın yiyeceğini tedârikten aciz olursa sâ'ir havâyicini istihsâl için ticarete lazım olan eşyayı hiç meydana getiremeyeceğinden ve ticaret ise hiçbir vakit ziraat ve sanattan müstağnî olarak hayat-ı beşerin idâmesine kâfî olamayacağında şüphe yoktur.

Dünyada bir şey görüyoruz ki insan nisbetinde ve belki her türlü nisbetin haricinde tezâyüd ediyor.

O da medeniyet-i hâzıranın ahlât-ı fâsidesinden olan fâ'iz ve hele ahlâtın en müte'affinlerinden bulunan fâ'iz-i mürekkeb ile alınır dindir. (8)

Fakat bu hal dahi bir çocuğun ötesinde berisinde görülen pisliklere benzer. Medeniyetimiz daha pek tufûliyet halindedir. Girdiği tarîk-i terakkîde hakikaten insan ıtlâkına şâyân olacak bir mertebeye vardığı gibi fâ'izler fâ'iz-i mürekkebler gibi adâlet-i ezeliye ve tabiat-ı insâniyeye mugâyir olan birtakım müstekirhâtın her ne sûretle olursa olsun zâ'il olacağından eminiz.

Ma'amâfîh fâ'iz veya murâbehe bekâ bulsa bile herkes fâ'izle para almak ve yine fâ'izle para vermekten başka bir şey yapmaksızın geçinmek kâbil midir ki cem'iyet-i beşerin esbâb-ı meşru'a ile ta'ayyüşten nâ-ümîd olduğu zamanlarda hayatına kâfil addolunabilsin?

İşte bu mütâla'ata ve Avrupada kesret-i nüfusun daha birçok esbâb ile kuvvet bularak ve daha doğrusu aranırsa o esbâba bir medâr-ı kuvvet olarak amele

beyninde hâsıl eylediği şiddet-i zarûretin te'sir ve ilkâsıyla fenn-i servet ulemâsından erbâb-ı idâreden, hukemâdan, etıbbâdan birçok ashâb-ı kalem bunların kâide ve esbâbına ve men'-i mazarrâtına dair her gürûh kendi nokta-i nazarından ibtidâ ederek birçok mebâhis meydana koyarlar. Ve terakkî-i nüfusu bir hadde tutmak için birçok vesâitten bahs ediyorlar.

İnsan çoğalıyor imiş. Ondan ihtirâz ederse hemen her yirmi arşın yerinde bir adam bulunurcasına kesretle meskûn her iki (9) günde bir adam kendini helak edercesine felaketle memlû olan memâlik-i garbiye halkı ihtirâz etsin.

Amma bir zaman gelecek imiş ki biz de topraklarımızdan ta'ayyüş edemeyecek mertebede çoğalacak imişiz. Biz buralarını ahfâdımız düşünmeye mecbur olup olmayacağını bile düşünmeyiz biz bugün en büyük vazifemizi fiile getirmek istersek tenasülümüzün teksîrine hasr-ı himmet edercesine çalışmalıyız. Teksîr-i tenâsüle gelince:

Nev'-i beşer birtakım mevâni'-i fevkalâde masûn olursa ashâb-ı tahkîkin iddiasına göre yirmi beş yirmi altı senede mevcudunun bir misli kadar tezâyüd eder. Bu nisbet ise bir asırdan beri nüfusun Amerikada birbiri üzerine altı yedi ve Avrupada iki üç kat tezâyüd etmiş olmasından alınmıştır. Demek oluyor ki biz de bir asır kadar tenâsülde olan kânun-ı tabiata mümkün mertebe riâyet etmiş olsak vatanımızı ma'mûriyetine gıbta-keş olduğumuz memâlik-i mütemeddine gibi serâpâ insan ile dolu serâpâ hayat ile müzeyyen bir hale getirebileceğiz.

Ya acep memleketimizde bu maksadın husûlüne meydan vermeyen esbâb nedir?

Dünyanın her tarafında tenâsülü teksîrden geri bırakan şeyler fenn-i servet ashâbının rivâyetine göre birtakımı mûcib birtakımı mâni' iki sınıfa münkasımdır.

Mûciblerin birincisi havanın fenalığı, ikincisi mahalle ve hanelerin (10) pisliği, üçüncüsü hıfz-ı sıhhat esbâbında kusur, dördüncüsü vücudu muhafaza edecek surette giyinmeye dikkatsizlik, beşincisi muzır veya vücudu beslemez şeyler yemek, altıncısı fısk, yedincisi işret veya tütün gibi müfsid-i mîzaç olacak şeyleri isti'malde tecâvüz-i had, yedincisi kaht ve galâ, sekizincisi muhârebât, dokuzuncusu idâre-i servetçe muzır veya kâidesine mugâyir olarak ihtiyar olunan birtakım tedâbir, onuncusu keder ve inkıbâz-ı derûn, on birincisi çocuk düşürmek gibi esbâb-ı muhribedir.

Bunlar alil-i sâriyeyi tevlîd eder. Yahut şiddetlendirir. Çocukların neşv ü nemâsına mâni olur. Büyüklerin kuvve-i hayâtiyesini azaltır. Hâsılı vefiyâtı tezâyüd nüfusta olan kânun-ı tabiiyeye mukâbele edecek bir dereceye getirir.

Maniler ise işret ve sefâhete şiddet-i inhimâk ve nev'-i beşerin karmakarışık bir halde ikâmetle birbirine teşâbühü ve fahişelik maddeleri oluyor ki bunlar dolayısıyla tevellüd-i kesretten men ediyor.

Herkesin indinde ulûm-ı müte'ârife hükmüne geçmiştir ki insan teneffüsle yaşar. Teneffüs hava ile hâsıl olur. Hava ne kadar ciyâdetli olursa sıhhat-i umûmiye o kadar kuvvette olacağında şüphe yoktur.

....

Vücudu muhafaza edecek surette giyinmeye dikkatsizlik dahi bizlerde mevcut değildir denilemez.(11) Vakıâ köylülerimiz vücutlarını germ ve serde ve envâ' meşakkate alıştırmışlardır. Kemâl-i âfiyetle yetmiş seksen sene yaşarlar. Çeki taşı kaldırabilirler. Bir kuzu yerler hazm ederler. Hasılı Avrupaca kuvvette darb-ı mesel olan Türkler sorulsa onlar gösterilebilir. Lakin şehrimizde bütün bütün bu halin aksi görünüyor. Adet edinmişiz çıplak ayakla geziyoruz. Başımızdan arkaya eksik olmuyor. Yazın çifte fanile kışın üç kürkle oturuyoruz. Beşikte bir çocuğa giydirilen sarılan şeyler bir yere getirilse koca bir adam için bir kat mükemmel elbise imaline kifâyet eder.

İnsan böyle giyinmez. Soğuktan öyle tehaffuz olunmaz. Vikâye-i beden için bu türlü esvap kullanmak şifa niyetine zehir içmek kabilindendir. Ara sıra da bazı aileler görülüyor ki hıfz-ı sıhhat esbâbına vâkıf olmuş. Çocuklarını lüzumdan hariç elbise giymemeye alıştırıyorlar. Mademki ekalliyet bu yolda hakikat-bînliğe başlamıştır her bir emr âhirde olduğu gibi ekseriyet pek az zaman içinde bu yolda dahi o muhakkiklere mukallid olacağından eminiz.

Muzır veyahut vücudu beslemez şeyler yemek ise bütün bütün bizim mahsûsâtımızdan denilebilir. Kan zaaflığından ve mide bozgunluğundan tevellüd eden hastalıklar burada hemen dünyanın her yerinde ziyade olduğu tecârüb-i tıbbiye ile müsbettir. (12) Biraz zeytinyağlı patlıcan çereviş yağlı fasülyeyi ta'tîl etsek de birkaç lokma et yemeye başlasak hem kendimi rahat yaşardık, hem evladımızın vücudu kuvvetli bulunurdu.

Fısk hususunda memâlik-i mütemeddineye nispet ehven sayılanlardanız yalnız bu babda mûcib-i şikayet olabilecek bir halimiz frengini kesreti ve dem be dem tezâyüd etmesidir.

İşte sıhiye veya zâbıta bu belayı def'a sâlih olacak bir nizâm yapmaya borçlu görünür.

Fakat işretin veya tütün gibi müfsit mîzaç olacak şeylerin isti'mâlinde her türlü hududu tecâvüz etmişizdir.

....

İnkıbâz-ı derûn zaten Osmanlıların tabiatında yoktur. Zannetmeyiniz ki bu sebebin tenâsülümüzce bir te'siri olabilsin.

....

Gelelim mâni'lere:

İşret ve sefâhete şiddet-i inhimâkın derece-i te'sîrini az bir dikkatle görmek kâfîdir.

İstanbuldaki ayyaşların zen-dostların hanelerinde birer ikişer çocuk anca görülebilir fakat Kartal'da Silorbide bir köylünün

Evine girilse o fakir bahtiyarın her tarafı beş altı semerâtü'l-fuâd ile müzeyyen bulunur.

....

Netice-i murad eğer mülkümüzde insanın azalmasını mûcib gördüğümüz esbâbı ve çoğalmasına mani bulduğumuz aleli def' etmeye çalışır da kâ'ide-i tezâyüdü cereyân-ı âdilesine bırakmaya muvaffak olabilir isek yirmi beş yirmi altı ve hiç olmazsa elli altmış senede nefâsetimizi taz'îf edebileceğimiz (13) istidlâl-i nazarînin tecârüb-i hâriciyeye aynı aynna muvâfakatla kuvvet bulmuş bunca delâil-i kâtıa ile sabittir. Osmanlılar iki misline bâliğ olur ise yerlerinin vüs'atiyle adetlerinin kesreti beyninde olan nispet Avrupaya mütekârib ve iş ilerledikçe müsâvî olacak. Avrupada ise insan ilâ gayru'n-nihâye tezâyüd edebilmek ihtimali yoktur. Binâenaleyh biz medeniyetin mâbihi'l-hayatı olan nüfusta ve onun avârızından

bulunan her türlü âsâr-ı terakkîde ilâ gayru'n-nihâye Avrupanın mâdûnunda kalmak hatrına mübtelâ değiliz.

Şimdi görüp de hayran kaldığımız i'câz-ı kemâlâtın sâni' ve muhtar-ı ârile merâtib-i terakkîde hem-mesned olmak topu yüz senelik bir himmete muhtaçtır. Yüz sene ise hayât-ı cem'iyete kıyâs olunursa ömr-i beşere nispet bir ân-ı mevhûm hükmünde kalır.

Kemal(14)

3. İBRET

Dikkatle bakılırsa bu kârgâh-ı kudretin her zerresi bir cihân-ı hikmet her lahzası bir devr-i ibrettir.

Âkıl her gördüğünden müstefîd olabilir. Her işittiğinde bir hisse-i ma'rifet bulabilir. Hatta allâme-i riyâzî meşhur (Newton) mahsûlât-ı ma'ârifin en mu'cizlerinden olan kuvve-i câzibe kanunlarını bir elmanın sukûtundan ibret-bîn olarak keşf eylemiştir.

Hep hisse-mend-i ibret olmaya çalışanlardır ki zor bâzû-yı irfân ile tabiatın ebvâb-ı serâ'irini sökerek sa'âdet-serâ-yı medeniyeti tezyîn etmekte olan bu kadar cevâhir-i kemâlâtı insâniyetin dâmân-ı istifâdesine îsâr etmişlerdir.

Hususiyle bir lisana sesini dünyanın her köşesinden işittirmeye ve bir kaleme bir anda yüz binlerce ashâb-ı mütâla'aya merâmından haber vermeye kudret-bahş etmek imtiyâzına mâlik olan matbû'âtın zuhûruyla âlem-i insâniyete şeref verdiği günden beri kavâ'id-i siyâset ve usûl-i hikmet ve medeniyet ve ma'rifetin temâyülât ve ilcâatından ibret almak umûmun müstefîd olabileceği bir ni'met hükmüne girdiği için ebnâ-yı beşer telâhuk-ı efkârın ittisâ'ı sayesinde bir iki asır(15) içinde üç dört bin seneden beri zuhura gelen müessir celîleyi unutturacak derecelerde bedâyi' nümâ-yı kemâl olmuştur.

Âlemin hazâ'inü'l-ketb ma'ârifine bakılsın.

İki asr-ı âhirin mahsûlât-ı irfânı edvâr-ı sâbıkanın âsârına yalnız ihtivâ-yı hakâyıkta değil kesrette dahi bin derecelerde fâik görünür.

Hele on sekizinci asr-ı mîlâdîyi evvelden tehiyye veya içinde bulunarak terbiye eden ve eserlerinin intişârındaki sür'at ve suulet cihetiyle birbirinin adrâkât-ı mevcûdânesine feyz-bahş-ı takviyet olan hukemâ kavâid-i mevcûdeyi mücerredât ve mevhûmâtından tecrîd ile hikmeti tecrübe ve istidlâl üzerine te'sîs ettikten sonra medeniyet tarîk-i terakkîde bir başka şevk ve şitâb ile yol almaya başlamıştır.

....

Nazariyât-ı ilmiyenin âsâr-ı hâriciyeye tatbikiyle maddî ve manevi istifadeye çalışanlar buhar kuvvetiyle seyyâle-i berkiye hâsiyetini keşf ettiler. İnsaniyete hizmet için ruh kadar bedî'ü'l-eser ve hayal gibi serîü's-sefer iki vasıta peyda oldu.

Buhar sayesindedir ki insan sehhâr gibi denizde yürüyor. Karada uçuyor. Seyyâle-i berkiye kuvvetiyledir ki âdem sahib-i keramet gibi hem tayy-ı zaman hem kasr-ı mekan ediyor.

Buhar sayesindedir ki yirmi beş otuz milyon nüfusu olan (16) yerlerde elli altmış milyon bargir kuvvetinde demir ve bakır hiç ârâm etmeksizin lezâiz ve havâicimizin tedârik-i esbâbına çalışıyor. Seyyâle-i berkiye kuvvetiyledir ki dünyanın bu cihetindeki bir hasta ta karşı tarafında olan bir hekimin hazâyıkından istifâde ile hıfz-ı hayatına muvaffak oluyor.

Gaz zuhur etti. Ömr-i beşer bir kat daha müzdâd oldu. Memâlik-i mütemeddinede herkes geceyi gündüze katmış. Lezzet-i hayâtından müstefîd oluyor. Herkes leyâlin hapishâne-i zulmünden kurtulmuş. Esbâb-ı saâdetinin tezyîdine çâre arıyor.

Tıp muhayyer-i ukûl olacak bir hale geldi. Bundan yüz sene evvel mühlik addolunan emrâzın birçoğu bugün nezleden ehemmiyetsiz geçiyor.

....

Ma'rifet-i ser hadd-i tasavvura vardı. Kıtalar ayırıyor. Denizler birleştiriyor. Umman ortalarında karalar kum deryâlarında sular buluyor.

Fenn-i servet mesâiyi taksîm eyledi. Bir nâ-kâbil sanatının kendine ait olan cihetinde eski hezar fenlerden on on beş derece üstad oluyor. Bir çocuk uğraştığı işte evvelki kâr-ı güzarların onundan on beşinden ziyade mahsûl fiile çıkarıyor.

Sanat iktidar-ı beşerin haricine çıkmak da'iyesine düştü.(17) üstat tabiatın âsâr-ı bedi'asından zannolunabilecek revnakta nefâyis meydana getiriyor.

Ticaret bir garip tibar buldu. Bin şirketten servetli adamlar bir devletten kuvvetli şirketler peydâ ediyor. Hâsılı zamanımızın medeniyet ve ma'mûriyeti bir hale geldi ki bâlâda ta'dâd ettiğimiz esbâbı icat veya keşf edenler ihyâ edilmek kâbil olsa idi ihtimal ki içlerinde hiçbiri bu âlem yine terakkî-i saâdeti yolunda kendilerinin ifnâ-yı ömr ettikleri âlem olduğuna inanmazlardı.

....

Kânun-ı tabiat hükmünce her illet bir diğerinin eseri her eser bir diğerinin illetidir. Lakin biraz sarf-ı dikkat olunduğu gibi alil ve âsâr arasında mebde' evvel pek kolaylıkla keşf olunabilir. Nitekim bahsettiğimiz davada dahi hal böyledir.

Mesela yüz kişi bir yere toplansa da her biri hayır için günde bir iki kuruş verse yüz çocuk okutacak bir mektebin mülkümüzde idaresine kifâyet edebilir. O çocuklar ise hiçbir vakit bir gün de hayır için bir kuruş vermeyecek bir halde bulunmaz. Belki birtakımı bir destgâh peydâ ederler. Ondan kazandıkları para ile ufacık bir şirket onun kârıyla da ufacık bir banka teşkiline iktidar-ı hâsıl (18) edebilirler. Bu da hâsıl olduktan sonra kendilerince zenginliğin başlaması tabiîdir. Yoksa ibtidâ zenginleşmek sonra banka sonra şirket sonra fabrika sonra mektep yapmak murad olunursa bizce vusûl-i maksat için kimya ve define aramaktan başka çare yoktur.

Nazar-ı ibretle bakılırsa görülür ki saadet-i hallerine âlemi gata-keş eden akvâmın hepsi alil ve âsâr arasında mebde'-i evvel ve tertîb-i teselsülü bulmaya ibret-bînâne çalışarak ve bulduktan sonra işlerini tertîb üzre yürüterek bulundukları mertebeye vâsıl olmuşlardır.

....

Meşiyet bizi bu dâr-ı imtihana getirmiş. Hikmetini âsâr-ı esbâba merbût etmiş. Kudreti hepimize mahsûsâtımıza ibretle bakarak o irtibâtın keşfine iktidar vermiş

....âyetiyle hikmetle icmâ' ile rivâyetle tecrübe ile ibretle müsbittir ki insan için her ne hâsıl olursa sa'y ile olur.

İnsan her neye vâsıl olursa sa'y ile olur.

Kemal (19)

4. GURÛB U GELİBOLU

Tahtgâh-ı saltanatın Akdeniz'e karşı ağyâra sed olunmuş bir bâb-ı âhenîni denilmeye şâyân olan kal'a-i sultâniye boğazdan girilir ve bir saat kadar daha beri gelinirse kudretten numûne-i letâfet olmak için yapılmış bir havz-ı behiştî görülür.

İnsan birkaç gün o deryâ-yı safânın kenarında temâşâ-yı tabiat etmelidir ki hazîne-i bedâyi'inin ibzâlinde kıyâs-ı kudretin ne kerîm olduğuna zihninde bir mütâla'a hâsıl edebilsin.

-Ekser günlerde- vaktâ ki akşam takarrub eder bâd-ı şimâl ile hevâ-yı cenûbî birbirinin âgûş-ı vefâsından koparak her biri dünyanın bir köşesine atılmış ve âlemin en garibane bir demi olan zaman-ı gurûb ile memleketin en âşıkâne bir seyrangâhı olan o zemîn-i bî-misâli mev'ud-i visâl eylemiş iki nâzenîn gibi mu'ânakaya başlarlar. O kadar âheste hareket ederler ki teneffüsleri birbirinin gül cemâlini soldurur ve sadâ-yı pâları ağyâra ifşâ-yı râz eder endişesindedirler zannolunur.

Bâd-ı şimâle cilvegâh olan suların emvâcı o kadar küçülür ve şemsin ziyası o kadar pâre pâre dağılır ki zemine altın pul işlemeli bir mavi atlas serilmiş gibi görünür. Hevâ-yı cenûbun (20) gezindiği sular o kadar safvet o kadar letâfet kesb eder ki zemîne bir berrak âyine ferş edilmiş denilebilir.

Poyraz güzergahı olan yerlerin bazı kere ötesine berisine oos dokunur yollar açar ki serv ü sîmînden fark olmaz. Lodos uğrağı olan tarafların bazı vakit ötesinden berisinden poyraz geçer şekiller hâsıl eder ki havada beraber baharı pârelenerek denize dökülmüş kıyas edilir.

Hurşid-i münevver azamet ve saltanatıyla âfâka cevâhir-feşân olarak ufkun müntehâsına atılmış pamuk şeklinde etraf-ı mağrii dolaşan ufak ufak bulutların hasıl ettiği nura gark olmuş renkler ne kavz-ı kuzahda, ne nigîn elmasta, ne ezhâr-ı bahârîde, ne murgân-ı Hindîde görülmek ihtimali vardır.

Bir tarafı gayet açık benefşe ve bir tarafı gayet koyu alev rengine gark olunmuş veyahut bir ciheti âteşîn-i aldan başlayarak ve tabaka tabaka pembe ve

turuncu ve kavuniçi renklerinin kırk elli derece koyuluğundan açıklığına ve açıklığından koyuluğuna intikal ederek nihayet kanarya sarısında karar vermiş veyahut dünyada ne kadar parlak renk var ise açıklıkta koyulukta kabil oldukları derecâtın hiçbiri hariçte kalmak üzre- umumunu cem etmiş bin türlü mülevven bulutlar dakika dakika renklerini bir letafetten bir bedî'aya tahvîl ederek aheste aheste âfâkı seyr etmeye başlarlar. Bir surette ki yalnız (21) denizde değil dağlarda bile şekliyle levniyle akisleri müşâhede olunur bu akisler ise daima birbirine in'itâf ederk -galiba- bâd-ı şimâl ile bâd-ı cenûbun hiffet ve galazatça olan tefâvütü dahi havada tabakât ve tabakât da bitabi' âyineliğe isti'dâd hâsıl eylediğinden sath-ı maden üç havaya kadar daima tagayyürde daima televvünde bir nur âlemi hâsıl olur ki tasvîrine değil tasavvuruna bile imkan yoktur.

Zaman olur ki deryaya bir bulutun levni aks eder bir mahir ressam tatlı sarı üzerine mevc mevc parlak penbe çehreli bir güzellik yanaklarını tasvir etmek istese de bir âyine-i billur üzerine şebâbın tarâveti ve hüsnün nûrâniyetiyle mümtezic birtakım âteşîn elvân ezmiş olsa yine bu in'itâfın letâfetine ya müşâbih olabilir ya olamaz gurûbdan sonra kâh olur hava yine o halde râkid kalır. Mehtap da tesâdüf olunmaz. Nazarlar hâb-ı seherî gibi latif ve rûh-âver bir zulmet sükûta dalar. Vücutlar cama hâb-ı nevbaharî gibi hafif ve can-perver bir sütre-i ârâm içine düşer.

Kâh olur hava râkid kalmakla beraber ayın bedr olduğu zamanlara tesadüf olunur. Serv ü sîmîne bakılsa sanılır ki şu'leden mahluk bir peri deryaya girmiş nâzan nâzan şenâverlik ediyor. O şenâverlik ettikçe vücudundan geldiği yerlere doğru nur akıp gidiyor.

Kâh olur rüzgarlardan biri galebe etmekle beraber mehtaba da (22) tesadüf olunmaz. Ummân-ı zulâm içinde nazardan nihân olarak seyr ü sefer eden gemilerin sağındaki solundaki kandillerden öteye beriye allı yeşilli mehtap akarmış gibi hasıl olan temâşalar Damat İbrahim Paşa çerâğanlarına hande zenân olur.

Akşamlarının bu letâfeti sabahlarının rûhâniyetine nispet olunsa aralarında uykusuzluktan cemâlini reng-i melâl bürümüş ve câme-hâb yerine siyah giysilerine bürünmüş de henüz uykuya varmış bir sümer güzeliyle sırma saçlarını boynunun üstüne dağıtmış açılmış ve gayet hafif bir sehâb ile mestûr olan nûr-ı seher gibi göğsünü bir ince tel gömlekle setr etmiş de henüz mavi gözlerini uykudan açmış saf çehreli bir dilber kadar -fark bulunur.

Öyle sabah ki istila ettiği yerlerin neresine bir nazar-ı hakîm ile bakılsa dağları taşları katreleri zerreleri birer lisân-ı hâl olmuş. Sâni'-i kudretin eltâf-ı azamet ve i'câz-ı kemâline hamd ü senâda görünür.

Berrak havalı geceleri vardır ki ayın on dördüncü gecesini andırır adeta güneşin aksi denizde serv ü sîmîn hâsıl eder. Mevki'in bedâyi'i yalnız meşhûdâtına münhasır değil. Bir kere de tarihi tasavvur olunursa bir iki sâl ile Anadolu'dan karşıya geçen ve Avrupa üzerindeki bunca muvaffakiyetlerimizin fâtiha-i zuhûru olan (23) o kırk elli Osmanlı kahramanı hatıra gelir. İkbâl-i milletin yâd-ı azameti dağda sahrada tahaccür ve havada deryada temessül etmiş gibi görünür.

Güya ki o şafaklar şimşîr-i himmetlerinin âfak-gîr olan şa'şaa-i nazar ribâsından yadigar olmuştur.

Güya ki o serv ü sîmînler nâil oldukları muzafferiyette meslek-i ihnidâları olan nurani münhâh-ı tevfikten nişan kalmışır.

Hayf ki bu deryâ-yı letâfetin etrafında bulunan üç kasaba ile birkaç köyün şimdiki hali kudret-i hâlikla acz-i beşerin nisbetini göstermek için yapılmış gibidir

Fakr u zarûret ve ıstırap ve mezellet her köyünün ve belki her evinin toprak duvarlarında ve çürk tahtalarında yeni mezarlara ve eski tabutlara yakışacak kadar hâ'il ve siyaha mâ'il bir kirli renk ile tasvîr olunmuş görünür.güya ki âsâr-ı medeniyet eski revnak ve ikbâlinin fenasına tahassürle mâtem-i esvâbına bürünmüştür.

Kemal (24)

5.SA’Y

Ahres ledünyâk kânın ta'ayyüş ibdâ
Vahres lâ-hurtek kânın temevvüt gıdâ

Hem yarın için mevte hazırlanmak, hem de hiç ölmeyecek ibi tahsile çalışmak bir büyük kâide-i hikmettir ki saâdet-i halin esası onun hükmüne ittiba'dan ibarettir.

Elbette insan dakika be dakika mevte muntazır olunca zahir-i ahiretini tedarikte kusur etmez. Lakin hayatına bir hadd-i tasavvur ettiği halde de birgün aç

kalmak muhâtarasına düşmüş olur; çünkü âdeme bir an ölümden aman olmadığı gibi, hayat için ömr-i tabi'î dahi bir hadd-i mu'în değildir.

Bâhusus ki insan fena bulur; ama insaniyet dünya durdukça bâkîdir.

Bir kere düşünelim; dünyada yeni doğmuş çocuktan âciz bir şey var mıdır? Bî-çare bu mihnethaneye bin türlü ihtiyaç, bin türlü isti'dâd ile gelmiş; halbuki iki zayıf kolundan başka levâzımı tedârike aleti yok! Hava merhametsiz; burûdet ve rutûbetle cana (25) cana kast eder. Toprak hasîs; lazım olan cevher-i esmârı sîne-i hırsında saklar. Yine böyle iken, her ihtiyacını istifadeye, her isti'dâdını izhara muvaffak oluyor.

Buna medâr olan esbab, hep bizden evvel gelenlerin semere-i gayreti değil midir? Öyle ise eslâfa olan dîn-i teşekkürümüzü ahlâfa îfâ etmek lazım gelmez mi?

Hakikat! İnsan fani olduğu halde yine hayat-ı ebediyeye mazhar olacak gibi, çalışmalıdır. Yoksa herkes sa'yini müddet-i hayatı nisbetiyle tahdîde ederse ömrü daimî olan insaniyet fena bulur. Dünyanın her neresine gidilse meşakkatsizce nâz u na'îmi müstağrak olmuş nice beyzadeler görülüyor; ve onların haline bakılınca, bahtiyar olmak bahtiyar doğmaya tevakkuf edermiş yollu hasretler çekiliyor!

Bakalım; acaba bu tahassürler revâ mıdır? Acaba o nâz u na'îmi de gördüğümüz adamlar halce gıpta-keşlerden a'lâ mıdır?

Elbette değil; çünkü insan için baht denilen şeyin hakikati kudretin zihnine koluna ihsan ettiği hassalardan; bahtiyarlık ise o hassaların hüsn-i isti'mâlinden ibarettir.

Hiç bir serveti mutasarrıf-ı evveli ketm-i ademden beraber getirmemişti. Dünyada mal ıtlak olunur ne var ise akdâm ile toplanır, sa'y (26) İle vücuda gelir. Bu halden dolayı muzâyakaya semere-i atâlet, zarurete mahsul-i sefâhet demek revâdır.

Ya bari sefahet ve ataletin bu meşakkatleriyle beraber arzuya değer bir ev ki olsa!

Atalet içinde sefâhet mezaristana kurulmuş bir meclis-i işret gibidir. Ona mülâzemet edenler cismânî her türlü muzırrâtına uğrarlar. Fakat neşâta bedel hüzünden başka rûhânî bir te'sîrini bulamazlar.

Evet! Atâlet mevtin küçük kardeşi, sefâhet hayatın büyük düşmanıdır.

Atâlet insanın vücuduna sarılmış bir yılana benzer, sefâhet ise o yılanın elvânında olan zînet kabîlindendir. Böyle bir kayd içinde durmakta böyle bir zînetle eğlenmekte ne safâ tasavvur olunabilsin.

Bir âtıl daha şebâbında ihtiyarlar; çünkü işsiz geçen zamanın dakikası saatten uzundur.

Bir sefih ne kadar yaşarsa daha ömrüne doymadan dünyadan gider çünkü lehviyât içinde geçen vaktin saati dakikadan kısadır.

Biz nice mirasyedi biliriz, ki uzaktan haline bakılsa, huzûzâta müstağrak zannolunur. Halbuki o bî-çâre bütün ömrünü bir eğlence bulmaya hasr eder de, yine lezâiz-i âlemin biriyle hoşnut olamaz her ne zevk ile me'lûf olmak istese kadehi eline alır almaz yüzünü (27) buruşturmaya başlayan ayyaşlar gibi, daha mebde'-i telezzüzde gönlü istikrâhtan hâlî değildir.

"Emeksiz eğlence tuzsuz ta'ama benzer"

İnsan kendi sa'yiyle yaşamalıdır, ki zamanın kıymetini bilsin, hayatının lezzetini duysun.

Biz o adama nasıl bahtiyar deriz, ki hem her gün ömr-i güzeştesine te'ssüf eder durur, hem yine eyyâm-ı hayâtımız, tükenmez bir müddet-i mücâzât imiş gibi, vaktini geçirmeye çalışır! Sa'yin perverdesi olan bir adam ise, hiç eğlence aramaya muhtaç olmaz. Çünkü eğlencede iş bulunmaz, ama işte eğlence mevcuttur. Hele vakit geçirmeyi asla düşünmez. Zira diriğ, ki vakit kendi kendine geçer gider. Yoksa onun güzerânını tesri'a çalışmak bir âkılın kârı değildir.

"Allah kâsibleri sever" şu sebeple, ki mahluk-ı mümtazî olan insanın hayatı, rahat-ı kesb iledir.

Şüphe yok! Adam bir gün elbette fevt olur. Lakin dünyaya ölmek için gelmemiştir. Eğer ölmek için gelmiş olsaydı, kaza herkesi rahm-i mâderden mezar-ı ademe düşürürdü.

Şüphe yok! İnsan her mezellete tahammül eder; lakin mezellet için yaratılmamışır; eğer mezellet için yaratılmış olsaydı, kuvve-i fâtıra abes yere hepimize çalışmak isti'dâdını vermezdi.(28) Derler ki "Bu kısacık ömür içinde ne yapılabilir?" vâkıâ zaman-ı ebediyete nisbet edersek, ne kadar uzun olsa, lemha-i basar gibi kalır. Ancak bizim halimize kıyas olununca, vaktimiz -hüsn-i isti'mâl olunursa- yaşamak için kâfidir. Bu kadarcık bir müddet-i hayat içindedir, ki ebnâ-yı

cinsimizden birtakım ashâb-ı sa'y âlem-i insaniyete -tâ kıyamet bâkî olacak- nice eserler yadigar etmişlerdir.

"Iyş u nûş ile bugün ekme gam u ferdâyı!
Sana ısmarladılar mı bu yalan dünyayı?"

Kavline itibar eder misin? Ya sen yarını düşünmez misin, yarın seni kim düşünecek? Tutalım, ki dünyayı sana ısmarladılar; sen kendini kime ısmarladın, ki ömrünü ıyş u nûş ile geçireceksin?

Etrafımıza bakalım! Zihnimize müracaat edelim! Meşhûdâtımız da, mahfûzâtımız da her ne bulursak, cümlesi yarını düşünenlerin âsârıdır. Yalnız hal ile meşgul olan ömürler, hep zamanımızın ummân-ı gayrı mütenâhîsi içinde mahv olup, gitmiştir; yine de mahvolur gider.

Eğer istersek, ki bir günün bir günde a'lâ olsun! Bu günün mahsûlünden yarına bir sermaye nakletmeye çalış! Bugünkü varımı bulan ben değil miyim? Yarın niçin bulamayayım?! Diyecek kadar âfât-ı âlemden emin olanlar -eşrefiyet-i insaniye nerede kalır (29) Hiss-i müşterek âsârından ihtiyatta bile karıncadan dûn bir saf-dil hayvan olduklarını itiraf etmek lazım gelir.

Müstakbeldeki hali emniyet altına almak, iki kazanıp, bir yemekle olur.

"Zaman altndır" derler; fakat o da vaktin kıymetini layıkıyla takdir etmek değildir. Bir dakikada yüz bin altın kazanılabilir; lakin 100 milyon altın insana bir dakikayı kazandıramaz. Hal böyle iken, ne ağrebdir, ki yine vaktini kaybetmek için yüzlerce binlerce altın sarfedenler de bulunur!...

Zaman sermaye-i ma'işet, sa'y menba'-ı hayattır; âdem zaman sayesinde geçinir, sa'y ile yaşar. Bu halde zamanını sa'ye sarf etmeyip de mu'attal duranlar için toprağın altıyla üstünde ne fark olabilir?

Rahat döşeği yeryüzüne çıkmış mezar değil de nedir?

İbzâl-i mesâ'îde kusur etme, ki ölmüş.
Vâbeste bu âlemde sükûnun harekâta!
Mevte yakışır, var ise rahat döşeğinde
İkdâm u tahammül gerek erbâb-ı hayata.

Biz de kalenderâne bir i'tikat vardır, ki her ne yaparsa Allah yapar. Emekler, sa'yler, hep beyhudedir derler.

Âmennâ! Her hal için fâil-i hakîkî Cenâb-ı Haktır; lakin bununla (30) sa'yden el çekmek, rezzâk-ı kerîmi kendisine hizmetkar zannetmek kabilinden olur.

Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â.

Gökten mâide inmek bir mucize idi geçti. Biz esbâbına teşebbüs etmeliyiz, ki Allah da te'sîrini halk eylesin.

Eğer herkes çalışmaktan el çekse idi, dünyada mevtten başka kim kalırdı?

Eğer herkes eline geçeni telef etseydi, âlemin ademden ne farkı bulunurdu?

Biz de biliriz; insan bir ailesiz geçen zamanını düşünür, bir de neticesi ma'lûm olan istikbâline nazar ederse, bu "yalan dünya"yı hâb u hayal nev'inden görür. Lakin bir kere de üzerine zaruret çökmüş bir (felaket)zedeye sorulsun, ki hayat dediğimiz ne dehşetli bir hakikat imiş.

"Hasîs mîzancının hazinedârıdır." Demişler. Öyledir! Şu kadar var, ki tembeller de âlemin dilencisi, sefihler de şunun bunun ırgatıdır; denilse yalan olmaz.

Kudretin var ise, halbuki daima safâ ile geçer! Fakat çalış, ki istikbalde o neş'enin humarını çekmeyesin! Bugün yarı aç durmak, yarın nâmerde muhtaç olmadan hayırlıdır.

Mümkün olursa, bütün ömründe zevkini terk etme! Ancak (31) düşün, ki evladına bırakacağın miras geçmese teessüften ibaret olmasın mevcudunu itlâf edip de ailesini aç bırakanlar, yavrularını yiyen kediden pek de ehven şeyler değildir.

Vâkıâ bu yolda olan sözler tembele teklif-i hizmet, ve sefihe nasihat gibi ta'cir nev'inden gelir fakat aklı olan şundan ihtirâz etmelidir ki kavl yerine faaliyet-i insani tenassuha mecnur etmesin! Acı söz feleğin sillesinden ehvendir. (32)

6. VATAN

Hikmet-i tecrübe ki cihanın şu gördüğümüz kemâlât ve terakkiyâtına her şeyden ziyade hizmet etmiştir; bu kadar fevâidiyle beraber, bir iki asırdan beri her türlü hududu zîr ü zeber ederek, fikirlerde ne kadar mu'tekidât, gönüllerde ne kadar

hissiyât var ise, cümlesini birer birer nazar-ı şek ve tedkik önüne çekmek şa'ibesinden mahsun olamamıştır.

Tecrübe namına taharri-i hakikatle me'lûf olanlarda ise, aradıklarını maddiyat içinde bulmaya hasr-ı nazar etmiş birtakım ashâb-ı mü'âhaza görülür ki dünyada lems ve müşâhedesi nâ-kâbil her ne varsa mevhum veya ma'dum hükmünde tumak isterler! Umûmun menfaatinden başka hak, efradın ihtiyâtından başka ahlak tanımazlar! Tasarrufa sirkat, verâsete gasp, nikaha esaret namı verirler.

İşte insaniyeti bu nokta-i nazardan temâşâ edenlerdir ki vatan fikr-i mukaddesinden bahs olundukça bulundukları yerin ya hudut veya haritasını tasavvur ederek "vatanı ta'yîn eden madde birkaç bin mazlumun kanı veya birkaç ricâl-i devletin kalemiyle çizilmiş bir hatt-ı mevhumdan ibaret değil midir? Böyle akıl ve tabiatla hiç münâsebeti olmaksızın sırf mevzuat-ı beşerden olan insanların uhuvvet ve i'tilâfına sed çekmekten (33) başka dünyada bir te'sîri görülmeyen bir vâhimenin insâniyet nazarında ne hükmü ölabilir?" derler.

Evet! Sâni'-i hakîm insanın fikrini kerrat cetveli, vicdanını hendese mikyâsı mahiyetinde halk etmiş olsa idi dünyada aile, millet, mesken, vatan tasavvurlarının vücuduna imkan kalmazdı sırf maddî olan fevâidden başka bir şey düşünülemez idi. Şu kadar var ki âdem başka sıfatta, başka hâsiyette yaraılmış. Akıl iki ile iki dört eder; davasını ne kadar bedâhetle kabul ediyorsa vicdan da bir kadın ile bir erkek meyl-i tabi'î ve kavl-i şer'î ile irtibat hâsıl edince bir aile meydana gelir? Hükmünü o kadar bedâhetle tasdîk eyliyor.

Akıl, mürebbi' başkadır; müselles başka. Kaziyesinin hakikatine ne kuvvette hükm eyliyorsa vicdan da vatan başkadır, hâric-i vatan başka sözünün sıhhatine o kuvvette i'timâd ediyor.

Şîrhârlar beşiğini, çocuklar eğlendiği yeri, gençler ma'işetgâhını, ihtiyarlar kûşe-i ferâgatını, evlat vâlidesini, peder ailesini ne türlü hissiyât ile severse insan da vatanını o türlü hissiyât ile sever.

Bu hissiyât ise, sırf sebepsiz bir meyl-i tabi'îden ibaret değildir insan vatanını sever; çünkü mevâhib-i kudretin en azizi olan hayat, hevâ-yı vatanı teneffüsle başlar. İnsan vatanını sever (34) Çünkü atâyâ-yı tabiatın revnaklısı olan nazar-ı lemha-i iftitâhında hâk-i vatana ta'alluk eder. İnsan vatanını sever; çünkü madde-i vücudu vatanın bir cüz'üdür. İnsan vatanın bir cüz'üdür. İnsan vatanını

sever; çünkü etrafına baktıkça, her köşesinde ömr-i güzeştesinin bir yâd-ı hazînini tahaccür etmiş gibi görür. İnsan vatanını sever; çünkü hürriyeti, rahatı, hakk-ı menfaat vatan sayesinde kâimdir. İnsan vatanını sever; çünkü sebeb-i vücûdu olan ecdâdının makbere-i sükûnu ve netîce-i hayatı olacak evladının cilvegâh-ı zuhûru vatandır. İnsan vatanını sever; çünkü ebnâ-yı vatan arasında iştirâk-ı lisan ve ittihâd-ı menfaat ve kesret-i muvâsenet cihetiyle bir karâbet-i kalp ve ihvân-ı efkâr hasıl olmuştur. O sayede bir adama dünyaya nispet vatan oturduğu şehre nispet kendi hanesi hükmünde görünür...

İnsan vatanını sever; çünkü vatan öyle bir galibin şimşîri veya bir kitabın kalemiyle çizillen mevhum hatlardan ibaret değil, millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hakimiyet, ecdada hürmet, aileye muhabbet, yâd-ı şebâbet gibi, birçok hissiyât-ı ulviyenin ictima'ından hâsıl olmuş bir fikr-i mukaddestir.

Bundan dolayıdır ki ya rîh-i insaniyetin hangi sahifesine atf-ı nigâh olunsa, her zamanda, her millette zuhûr eden efkâr-ı ilmiye ve ahlâk-ı fâzıla ashâbının cümlesi vatan muhabbetini umûr-ı dünyeviyenin (35) kâffesine müreccah tutmuş ve pek çoğu vatan yoluna fedâ-yı can etmiş görünür.

Bundan dolayıdır ki her dinde ve her millette, her terbiyede, her medeniyette, hubb-ı vatan en büyük faziletlerden, en mukaddes vazifelerden ....
....

Kemal

7. CEZMÎ

Âtîde münderiç parçalar (Cezmi)den müstahreçtir:

Hicretin onuncu asrı ki birinci senesinde üçüncü hânedân-ı hilâfetin onuncu padişahı olan Sultan Süleyman-ı Kânûnînin velâdeti ikbâl-i istikbâline berâ'at-ı istihlâl olmuştu; vukuat ve keşfiyât-ı azîmece tarih-i insâniyetin ekser kurûnuna tefevvuk eder:

Güya ki yed-i kudret birkaç bin senelik mü'essir-i celîleyi bir yere toplamış da nazar-ı hikmete karşı bir mucize daha göstermek için yüz yıldan ibaret bir zaman içine sıkıştırmış idi.

Fi'l-hakika şarkta "Katîbet Bin Müslim"in i'dâmı garpta "Abdurrahman El-Fahrî"nin inhizâmı üzerine tavlen "Pirene" dağlarıyla "Gobi" çölleri ve arzen bahr-i muhît-i cenûbî ile Kıpçak hudutları dahilinde kalan İslâmiyet ve İspanyadan ma'adâ Avrupanın ekser cihâtını isti'yâb eyleyen Hırıstiyanlık âlemlerinde "Me'mun" ve "Şarlmayin"in itihallerinden sonra mülûk-ı tavâif ve ehl-i salîb muhârebâtından ma'adâ (36) tarihçe ehemmiyet götürür ve husûsıyla insâniyete ta'alluk eder; hemen hiçbir vak'a zuhûr etmemişken, ebnâ-yı beşerin fikr ve akdâmında görülen bu sükûn-ı âdet-i perestâne yedinci asırda bir meyl-i icat ile hitâm buldu. Hatta ateşi bile tâziyâne insâniyetin pençe-i gâlibânesinde mahkum eylemek şanından olan nazar-ı hikmet barutun muhârebelerde isti'mâline o asr içinde başlamış; ve bir koca âlemi zorbâzû-yı irfânile istediği şekle getirmek isti'dâdını hâiz olarak, vücuda gelen fâtih barut gibi, bir kuvve-i mukâvemet sûzı topçuluk sanatında icrâ ettiği ta'dîlât ve ikmâlât ile eslihanın her nev'ine tefevvuk edecek bir hale dokuzuncu asırda getirmişti. Fakat onuncu asırda idi ki barut toptan tüfeğe intikâl eylediğinden erbâb-ı harb melâike-i gadab gibi ellerinde birer -i âteşîn isti'mâl etmeye muktedir oldular.

Fi'l-hakîka otuz beş senelik bir ikdâm-ı tâkat bir endâzâne ile tavlen "İzmir" körfezinden "Moğol" ve Arzen "Dekinden" Kıpçak sahralarının müntehâsına kadar imtidâd eden yerler içinde o zamanlar mevcut olan dört yüz milyona karîb İslâmî bir hükümet sâye-i râyâtına cem' etmek ve cenûben Mısır ve Yemende hutbesini okuttuğu gibi, şimâlen dahi Moskovaya ve Lehistanın vasatlarına kadar ketîbe-i ikbâlin mukaddemelerini îsâl eylemek cihetleriyle mâlik olduğu yerlere nispet İskenderin fütuhâtını küreye nispet rub'-ı mesûn derecesinde bırakan (37) Timur dokuzuncu asır ricâlinden idi. Fakat onuncu asırda idi ki Sultan Selim-i Evvel küre-i zemîni bir padişah için az görerek sekiz seneden ibaret olan devr-i saltanatında Mısır ile umûm Arabistan ve yarı Kürdistanı bir merkeze rabt eyledikten başka hilâfet-i İslâmiyeyi vezâifini bi-hakkın icrâya muktedir bir hânedâna nakl ederek, İskendere Cengize ve Hatta Timura dâğ-ı derûn olan cihangirlik fikrinin İslâmiyet kuvvetiyle husûlüne lâzım olan esbâbı istihzâr eyledi.

Fi'l-hakîka he nazar-ı tedkîke nice yüz bin müşâvir, her kalme-i tahrîre nice yüz bin mu'âvin vermek şânından olan tabiat "Foster" namında bir sâhib-i hayrın himmetiyle tabiatın hazînetü'l-gayb ihsânından meydan-ı zuhûra dokuzuncu asırda çıktığı ve basmanın bi-gayrı hak mevcudu addolunan "Faust" ve "Gutenberg" o

sanat-ı cihân-bahâdan dokuzuncu asırda istifâde eylediği gibi, tabiatın en büyük ve en fâideli ikmâlâtından ma'dûd olan kalıp çeliklerini "Sheffer" yine dokuzuncu asırda ihtirâc eylemiştir. Fakat onuncu asır içinde idi ki, cihân ma'rifette gerçekten bir "devrân-ı haşr" vücuda getirmeye bâ'is olan ve fıtrat-ı beşeri müsta'id olduğu istikmâlâta îsâl için hemen tabiat-ı külliye kadar hizmeti görülen o sanat-ı celîle sihr olmak, hattatların menfaatine mugâyir bulunmak ve hatta en fâidesiz lağviyâttan sayılmak gibi, hayvanlara bile yakışmayacak birtakım ta'rîzât ve mümâna'attan kurtularak -hayfâ ki İslam mülkünde (38) bayağı zuhûru bile hayr alınmaksızın- Avrupanın her tarafına intişâr eyledi.

Fi'l-hakîka meşhur Kristof Kolomb [(1)] sefîne-i Nuh'tan toprak taharrîsine giden güvercin gibi, bir şiddetli tûfân-ı i'tirâz arasından çıkarak, Amerika'yı keşf ile âlem-i insâniyete bu âlem içinde bir cihân-ı diğer ilhâk etmeye dokuzuncu asırda muvaffak olmuştu. Fakat onuncu asır içinde idi ki, Avrupalılar Amerika'nın hemen her cihetine skularak, kudret-i fâtıradan başka hiç sanat görmemiş olan öyle bir cihân-ı gaybın hâvî olduğu her türlü hazâin-i fevâidden hisse-yâb olmaya başlamışlar idi.

Onuncu asrın meziyeti böyle ikmâlâta münhasır değildir:

Yine o asır içinde idi ki Süleyman-ı Kânûnî Osmanlı bayrağını şafaklar içinde doğmuş bir hilal gibi Viyana'da, Tebriz'de, İspanya'da, Hindistan'da dolaştırarak, dünyanın şarkına, garbına şa'şaa nisâr-ı hayret eylemişti.

Yine o asır içinde idi ki, Hayrettin Paşa sefâ'in-i cihâdînin top dumanlarını ebr-i rahmet gibi, âfâkı tutacak bir hale getirerek, Akdenizi live'ü'l-hamd-i Muhammedînin sâye-i istilâsına aldıktan sonra, ganîmet gazâsı olan koca bir mülkün [(2)] tâc-ı saltanatını (39) Hilâfet-i İslamiyenin utbe-i ikbâline takdîm ile hâkim iken, hâdimliği ihtiyâr etmek gibi, yegâne bir hamiyet izhâr eylemişti.

Yine o asır içinde idi, ki devlet girâ-yı sânî ikinci hücûmunda Moskova taraflarına âteşzen-i istilâ olarak, şimâlin karlı, buzlu sahraları içinden gûyâ üç asır sonra gelecek bir cihangire ders-i ibret [(1)] ve Purusya me'mûruna numûne-i imtisâl [(2)] gösterir gibi sanâ'î bir yanar dağ peydâ eylemişti.

[(1)] Kolomb güvercin demektir.
[(2)] Cezayir mülkü.
[(1)] Birinci Napolyon
[(2)] Moskovayı yakan Roskobiçin.

Yine o asır içinde idi ki, "Bâbür Han" ceddi olan ve fütuhâtının kesret ve vüs'atine nazaran a'zam-ı cihangirân addolunan Timurun birkaç yüz bin asker ve bin türlü meşâk-ı sefer ile zabt edebildiği Hindistan'ı hemen on beş bin kişi ile birkaç yüz bin askere mâlik bir devletin elinden nez' etmişti.

Yine o asır içinde idi ki, "Şîrhan Ferit" Afganlı bir askerin oğlu iken, hasâil-i cihansitânîsi kuvvetiyle Hindin şark-ı şimâlîsinde kendine mahsus bir devlet teşkîl ederek "Bâbür" saltanatı gibi, nev-zuhûr ve binâenaleyh her türlü kudret ve asabiyete mâlik bir devleti mudmahil etmek derecesine getirdikten başka ömrü (40) müsait olsa o da Sultan Selim-i Evvel gibi, cihangirlikle bir büyük isti'dâd ibrâz eylemiştir.

Yine o asır içinde idi ki, Turanda "devlet-i şeybâniye" ve husûsiyle selâtîn "şeybâniye"den "Abdullah" devlet-i "Cengîziye"nin "Berke Han" [*] zamanında olan şa'şaa-i ikbâlini iâdeye ümitler verecek kadar parlamaya başlamış idi.

Yine o asır içinde idi ki, sünnîler silahıyla çevrilmiş bir dâire-i âhenîn içinde kalan İran'da "Safevî" taraftarânının ta'assubu esâsını kanlarla tahmîr ederek bir devlet-i "şey'iyye" teşekkülüne muktedir olmuştu.

Yine o asır içinde idi ki, Almanya imparatoru meşhur "Şarlken" Sultan Süleymanın kuvve-i kâhiresine karşı durmak için (41) senelerce uğraştıktan ve Viyana'yı Osmanlı muhâsarası ve Macaristan ve Hırvatlığın ekser cihetlerini İslam istilâsı altında gördükten sonra kendsine saray-ı hükümete bedel bir manastırı mezar-ı dünyevî ihtiyâr etmişti.

Yine o asır içinde idi ki, Avrupada "Luther" protestanlık namına bir mezheb-i cedîd açarak ashâb-ı teslîsi ikiye taksîm etmişti.

Yine o asır içindeydi ki, İspanyollar Gırnata medeniyetgâhını mazlum, Meksika vahşet âbâdını masum kanına gark ederek şarkta, garbda temâşâsı nazar-ı hikmete kan ağlatacak bir dehşetli gurûb levhası peydâ eylemişlerdi.

Yine o asır içinde idi ki, dünyalara sığışamamakta ziyâ-yı şems ile rekâbet eden bir zekâ [*] ib'âd-ı mutlakayı seyr edercesine birtakım tedkîkât-ı riyâziye ile

---

[*] Birgün Han Batuhan evladından ve deşt hükümdarlarından olarak evlâd-ı Cengizden en evvel İslam ile müşerref olan zattır. Kıpçak ve Moğolistanda hükmü cârî idi. Tuna ve Bulgaristan'dan geçerek İstanbul'un muhâsarasına gelmiş ve Rum imparatorluğunu harac-güzâr eylemişti. Abak Han ve husûsiyle hilâfet-i Abbâsiyenin inkırâzından sonra Hülâgu ile gâlibâne hayli muhârebeleri vardır. Cengiz Hânedânının e'âzımındandır. Asıl ismi (Bürgan) olarak İslâmını izhar ettikten sonra zamanının ulemâsı tefe'ülen (Bürge) tesmiye ettiler.

[*] "Kopernik"

istirâr-ı şems ve devr-i arzı ispat ederek, tâbi olmadığı bir dinin mu'cizât-ı bâkiyesinden olan bir âyet-i kerîmenin mâ'il-i âlîsini fennen îzâh eylemiştir.

Yine o asır içinde idi ki, dünyaları ihâta edecek bir tufan ma'rifeti zihnine sığıştırabilmek harikasına mazhar olanlardan meşhur "Vasco Da Gama" umman içinde mestûr olan Ümit (42) Burnu tarîkini keşf etmekle Portekizler eşcârı altın semereler verir, nebâtâtı gümüş çiçekler açar bir kimya bahçesi ıtlâkına şâyân olan Hindistanın mahsûl-i servetinden Avrupayı müstefîd etmeye başlamışlar idi.

Yine o asır içinde idi ki, hükm-i gâlibânenin cihan medeniyeti zîr-pây-ı istibdâdında ezmek için yapılmış bir timsâl-i âhenîni hükmünde olan Napolyonları, Bismarkları bile birçok telaşlara düşüren "Joziyet" cemiyeti zâdgândan iken, dilenciliğe kadar tenezzül etmiş; gözü açık fakat ayağı topal, sûreti insan ve fakat kendi şeytan bir mahluk-ı garibin sâye-i ta'assub ve riyâsında te'sis eylemişti.

Yine o asır içinde idi ki, Yemen'den kahve, Amerikadan tütün birbirini müte'âkip halkın muarrız hevesâtına atılarak, insanlar için biri mâyi' bir hevâî iki siyah belâ-yı ihtiyaç daha peydâ olmaya başlamıştı.

İşte sergüzeştini yazmak istediğimiz "Cezmi" de "Mevsim-i idrâk-i garâib" vasfına lâyık olan o asrın ricâlindendir. Tercüme-i hâli öyle vakâyi'-i azîmeden ma'dûd değilse de zaten bir garâbeti câmi' olmakla berâber, devletin bir büyücek muhârebesinde ta'alluk eylediği için nazar-ı mutâla'aya şâyestedir i'tikâdında bulunduk onun için tarîrine cesâret ediyoruz.

Cezmi dünyaya dokuz yüz altmış iki tarihinde geldi.(43) Fakat insan içine dokuz yüz seksen iki tarihinde karıştı; yani o zaman -ter-i fende yetişmiş meyveler gibi- vakitsiz âsârını gösteren fetâneti sayesinde pederinden mevrûs bir sipâhi tımarına mâlik olmuş; o zaman kendini insan bilerek, insan için lazım olan mesâil-i ma'işetle uğraşmaya, şahs tecrübe etmeye, iş öğrenmeye başlamış idi.

O sırada ise Sultan Selim-i evvel cennet-i alâdan kendini araya araya dünyaya inmiş bir kasr hükmünde olan mirkatına, Süleyman-ı Kânûnî felekten ikbâline hürmeten ayağa düşmüş bir kubbe gibi, görünen meşhedine çekilmiş.

Hayrettin merhûmun kabrindeki ağaçlardan, çimenlerden gemilerine yelken veyâ gemicilerine kanlı kefen olmaya özenerek yaratılmış gibi beyazlı kırmızılı çiçekler açılmaya başlamıştı.

Devlet-i kübrâ-yı sânînin o toprağı yanardağlardan alınmış kalbi, o parlaklığı fecr-i şimâlîye gıpta-resân olan fikri hâk-i fenâda zulmet-i ademde mestûr olmuştu.

Osmanlı mülkünde bu e'âzıma kılıcıyla, kalemiyle hizmet eden ashâb-ı kudretten Pir Mehmet Paşa, Ahmet Paşa cellat elinde can teslim eylediler. Zenbilli, İbn-i Kemal, Ebu's-Suûd, Rüstem Paşa, Pertev Paşa mesned-i ikbâli sedir-i gufrâna tahvîl (44) etmişlerdi. Turgut Paşa, Piyale Paşa, Salih Paşa, Ramazan Paşa deryâ-yı rahmete gark olmuşlardı.

Adil Giray Cezmi'den birkaç ay evvel bir bahar sabahında güneşle beraber doğmuş; ve daha doğar doğmaz âlemin fenasına, benî âdemin ibtilâsına vâkıf imiş ki, ağlamayı i'tiyâd etmiş idi. Güya ki Şeyh Galip Hüsn ü Aşkına zînet veren sensin.

"Ey mâh uyu bu az zamandır!
Çerhin sana maksadı yamândır
Zîrâ katı tünd ü bî-amândır
Lutf etmesi de eğer gümândır
Zannım bu ki pek harâb olursun."

Bendini Adil Girayın dâyesi lisânından söylemiştir.

Güya ki "Ta doğduğum günden beri giryânım." Mısrâ-ı bercestesi sahibinin hayaline Adil Girayı pîş-i nazardan geçtiği zaman sâdır olmuştur.

Çocuk emeklemeye başladı, bir halde emeklerdi, ki o zamanlar mahkumlara takılan gülleler gibi, âlemin mihnetinden bir kere yapılmış da ayağa rabt olunmuş zannolunurdu! İki adım attığı zaman -dünya dönerken nasıl bir kuvve-i gâlibenin pençe-i kahrında zebûn olduğunu (45) yani gösterir ise- o da hareketine kendi ihtiyârının fevkinde bir kudret-i mâni' olageldiğini gösterir idi.

Çocuk büyümeye başladı; bahçelerde oynayışı bile yine başka çocuklara benzemezdi. Eline bir yaprak alır havaya atardı, yaprak nsîmin tahrîkiyle ihtizâz ettikçe üzerine tesadüf eden nûrun gösterdiği hafif hafif temevvüçlere bakar gökyüzünde de çocuklar yaprak atışıyorlar, görünen yıldızlar o yaprakların parlaklığıdır gibi birtakım hayâlâta zehâb olurdu.

Havada bir ateşböceği görürdü, kamerin bir parçası yere düşümüş de kame gibi uçuyor zannında bulunurdu. Daha yaşı tahkîkât ve ma'lûmât ile uğraşmaya müsait olmadığı zamanlar bile hayali kendine kendine mahsus bir âlem tertip etmeye muktedir olmuş; ve belki "Bir tasavvurla sana bin âlem îcâd eylerim!" tahayyülünü hakîkat suretinde gösterecek dereceye gelmişti; çünkü tab'an şair idi.

Şair nedir? "Tabiatın en sevdalı zamanlarındaki hazin hazin tebessümlerinden yaratılmış bir mahluk!..." Handelerinden -gülde şebnem gibi- girye eserleri; giryelerinden -bulutta kavs-ı kuzah gibi- ibtisâm alametleri görünür. Her tabiata mahluktan ziyâde esir iken tabiatın fevkine çıkmak ister! Kendi vücudunu layıkıyla idareye muktedir değil iken küre-i zemini zayıf kollarıyla sürükleye sürükleye (46) başka bir nokta-i feyze, başka bir merkez-i kemâle götürmeye çalışır! Bu kadar tâkat gelmez akdâm ile tâb u tuvânı kesilince ya kafeste siyah perdeler içinde mahpus olan bülbüllerin nağmesi kadar hazîn, ya küreden teneffüse kâfî hava bulunamayacak derecede ayrılıp hiddetle aşağı süzülen şahinlerin sadâsı kadar acı feryatlara başlar. İşte şiir o türlü feryatlar, şair ise o mizaçta, o fıtratta yaratılan bî-çarelerdir. Yalnız on beş hecâyı efâ'il ve tefâ'üle tevfik etmeye, yirmi sekiz kelimeyi birbirine kâfiye yapmaya muktedir olanlar değil.

Sadetten ayrılmayalım! Adil Giray tab'an bir büyük şair olduğu gibi, kâbiliyet-i zihniyesinin sâir cihetleri de o nispette yani fevkalâde bir mertebede idi.

Vaktâ ki tahsîl-i zamânı erişti. Kendine ta'lim olunan kitapları güya dnyaya gelmeden evvel okumuş gibi, gördüğünü bir bakışta anlardı. Bir halde ki daha daha yirmi yaşında iken zamanının ulemâsından ma'dûd olmuştu.

Adil Giray'ın bir mziyeti de endâmındaki letâfet idi; çehresi pembe ile müzeyyen sarıya mâ'il bir renkte olarak mavi gözleri ise o renk içinde -gökyüzünün gurûb bulutları arasından güç hal ile zâhir olabilmiş iki parçası gibi (47) O bulutların te'sir-i ziyâ ile yek-renk olduğu halde açıklanarak, koyulanarak, birçok renklrde göründüğü gibi- Adil Giray'ın çehresi, saçları, kaşları, hatt-ı nev-zuhûru da sarılık içinde türlü trlü saylılara peydâ ederdi.

Kırım hanlarının, hanzâdelerinin ve hatta halkının elbisesi de İstanbul'un o zamanki esvabına benzemezdi. Arkalarına giydikleri şeyler oldukça sıkı ve binaenaleyh vücutlarıyla mütenâsip idi. Başlarında kavuk yerine bir güzel siyah

kalpak var idi Adil Gira'yın bu yolda olan libâsı ise çehresine gecenin hâle-i mehtâba yakıştığı kadar yakışırdı

O zamanlar on sekiz on dokuz yaşlarında bulunan Perihan tabiatın fevvâre-i bedâyi'inden sıçramış da incimâd etmiş bir amûd-ı nûrânî vasfına layık olacak kadar güzel bir vücut olarak, cephesinde mehtaba karşı tutulmuş gümüş levhalar gibi, saf bir pertev, çehresinde güneşe doğru açılmış güller gibi pembe bir nur cevelân ederdi. Mahmur gözleri, peişan saçları sevda gibi, hayâl-i âşıkâne gibi, hazin idi. Endâmına bakılsa; mâyesi elmas madenlerinden alınmış zannolurdu. O kadar nazik, o kadar rûhânî bir vücut içinde bir âteşîn fikr, bir âhenîn kalb-i mestûr (48) idi ki, o fikr-i âteşîn âfitâbın ziyası gibi, dokunduğu yerleri tenvîr edebilir, o kalb-i âhenîn küre-i zemînin salâbeti gibi, değme bir hâdise ile ezilmekten masûn bulunurdu.

Şehriyâr Hanım ise kırkına yaklaşmış, fakat gençlik tarâvetini kaybetmiş yılan gibi, zâhirde zayıf ve fakat hakîkatte kuvvetli bir bünyeye mâlik olmuş; yılan gibi, veche-i maksûduna vusûl için izini setr edecek eğri büğrü yollara sâlik olmuş bir garîbe-i rüzgar idi.

Perian'a nispet güzelliği güle nispet zakkum çiçeği, ahlakı rûhâniyâta nispet süfliyât-ı maddiye, arzusu hayâlât-ı âliyeye nispet ağrâz-ı nefsâniye, eğlencesi âmâl-i masûmâneye nispet müştehiyât-ı menfaat perestâne kabîlinden idi.

Sin cihetiyle tecrübesi daha galip olduğu gibi harekâtı da maddiyât ile, menfaat ile uğraşanlar yolunda bulunduğu için Perihan'a galebe edebilmesi -bu dünyâ-yı denînin ahvâline nazaran- tabiî grünürdü. Fakat şehriyar Hanım da- beşerin her nev iktidârına birkaç kat te'sir vermek şanından olan- cesaret kuvveti nâbûd idi Perihan'da ise o kuvvet büyük kahramanlara atf olunması kâbil olacak derecelerde mevcut idi. (49) Bir kuraklık gecede şiddetli bir karayel fırtınasıyla Boğaziçi'nde zuhûr etmiş bir yangının levhası göz önüne alınsın! Bir halde ki yangının ulvî siyahlı kırmızılı elvân-ı dehşetiyle eski hikayelerde gördüğümüz ejderler gibi, kâh eflâka çıkmak ister, kâh rüzgardan bir şiddetli mukâvemete uğrayarak aşağı süzülür; denizlerle çarpışır; maddiyâtı birbirine karıştıracak bir heybetle sahilden denize atıldığı gibi denizden de karşısındaki sahile uğrayacak gibi görünür etrafa yıldızlar kadar şerâre saçar, şehâblar gibi tahta parçaları, demir kırıkları dağılır; havadan hatta o âteş-i mevhîbin kenarına düşen damlaları dahi buz parçası kadar soğuk bir bârân-ı

musîbet yağar durur ağaçlar, dağlar, tepeler kimi kefeniyle ayağa kalkmış şehit cenazesi, kimi üzerine bir sefîd astar çekilmiş fakir tabutu, kimi taşları kırılmış da üzerine yığılmış eslâf mezarı gibi bembeyaz karlar içinde bir dehşet, bir garâbetle nazarlara çarpar. Gecelik esvabıyla yataklarından uğramış birtakım zayıf ve bî-çâre kadınlar çocuklar havl-i can ile lerzân lerzân etrafı dolaşır.

Bu halde ise deryanın telâtum-ı tûfân nümûnu içinde çalkanıp gelen bir kayıktan imdada şitâb için bir delikanlı deryaya atılr; kayıktakiler bir bâr-ı girandan kurtulmuş olduklarına hükm ederler; kendi selâmetleri için o bî-çârenin emvâc arasında yuvarlanıp gittiği nefeslerince bir büyük inâyet bilirler; dalgadan ziyâde onun kayığa (50) takarrübünden ihtirâz ederler! Hariçtekiler alevin her tarafa sarılmasına nazaran güya denize bile bir tahta parçası atılsa, def'iyle uğraştıkları ateşi tezyîd edebilir imiş; korkusuyla gönüllü mu'inlerine ufacık bir medâr-ı mu'âvenet hediye etmeye cesâret edemezler. Bî-çarenin -fırtına çağıltısıyla birbirine çarpıştıkça tüyleri ürpertecek, sinirleri kuvvetinden kesecek bir te'sîr-i müthiş hâsıl eden- feryatları da vücudu gibi, emvâc arasında kaybolur gider, şu'lenin rüzgar kuvvetiyle titredikçe dalgalara, köpüklere bahçelerdeki, dağlardaki ağaçlara, karlara denizdeki, karadaki çehrelere, libaslara in'itâfından hâsıl olan bin dehşetli renkler, bin hâ'il şekiller arasında, derya gibi, hava gibi, dağları yerinden oynatıp da önüne katacak kadar şedîd, bütün dünyayı ihâta edecek kadar büyük iki hasm-ı gâlip ile uğraşır. Üzerine ihram kadar dalgalar yığılır. Her taraftan, altında yanardağ galeyân etmiş bir mezaristandaki mevtâ kemikleri gibi havaya beyaz beyaz ve fakat müthiş müthiş köpükler fışkırır; kâh telâtumun her dakikada bir şiddetine uğrayarak, küre-i nesîmin fevkine çımak isteyen kasırga gibi, doğrulur. Kâh döne döne yerin dibine geçen seyl-i münhazer gibi, aşağıya süzülür, hava üzerinden tazyîk eder; cismini küre-i zemîne bâr olmuş hanlar gibi, esfel-i sâfilîne kadar sevk etmek ister, yine derya o tazyîka mukâbele eder! Vücudunu mezar (51) kabul etmemiş günahkarlar gibi dışarı atmaya çalışır; ateş ara sıra hamlesini bî-çârenin bulunduğu tarafa çevirir; hayatını ifnâ için o iki kuvve-i gâlibe ile müsabakaya kalkışır; her girdaba tutuldukça vücuduna bir cellat kemendi sarılır; her dalga içinde kaldıkça bir kere mezara girer; çalışa çalışa vücudu takatinden kesilir; uğraşa uğraşa sinirleri vücudunu taşıyabilecek kudretten kalır. Sular yutar içi zehirle dolar; soğuk canına geçer; kanı donmaya, hayat elinden

ayağından çekilmeye başlar; feryat eder; kimse işitmek istemez! İstimdâd eder kimse ma'lûnetine gelmez!..

Halbuki karşısında gözünün önünde, boyunun üç dört uzunluğu kadar bir mesafede vücudunu ısıtacak ateş cehennem alevleriyle yarışıyor! Kendini kurtaracak insan oraları mahşer meydanının bir numunesini gösterecek kadar kesrete!

Heyhât o ateş ısıtmak için değil yakmak için işti'âl etmiş; o insanların yüzde biri âfetin def'ine sa'y ederse doksanı can korkusuyla kendini kurtarmaktan aciz olmuş; dîvân-ı haşre gitse hırsından, mazhar-ı gufrân olan ibâdın hayatına kast edecek; cehenneme atılsa tama'ından ateşleri koynuna saklayacak kadar denî olan bir cüz'iyede o belâ-yı tâkatsûz içinde yine katilliğe gasplığa çalışıyor!

Nihayet avn-i ilâhî imdâda yetişir; o sahib-i mürüvvet necât (52) bulmakta hazzârın ekserinden ziyâde müdâ'ade-i takdîre mazhar olur da sonra, hayırdan tevellüd etmiş bir şer ile lezâyiz-i hayatını kaybederse yalnız denize düşen adamın haline, sa'yine hasr-ı makâl etmek böyle bir hengâmeyi tarif için kâfî midir? Elbette değil!

İşte denize atılan gönüllü mu'înin halini şeklini tasvîr için ateşten, fırtınadan bahs etmek lazım geldiği gibi, Cezmi'nin sergüzeştini beyan için de yukarıdaki mukaddemâtı îrâd etmek iktiza eylemiş idi.

Mukayesede şu kadar fark var: Yangın bir tasvîr-i hayâlî, birinci faslın ta'rifâtı ise renkleri ileride meydana çıkacak bir resm-i müsveddesidir.

Tarih-i beşer -bir nazar-ı tedkîk ile?- mütâla'a olunursa zuhûr eden e'âzımın âsâr-ı âliyesine iki büyük, iki esaslı sebep görülüyor ki, ki biri merhamet, biri de cür'ettir. Ekserî merhamet-i vâlide, yahut kadın kucağında, cür'et-i peder, yahut erkek koltuğu altıd perveriş buluyor

Bu cihetle cennet validelerin ayağı altında bulunduğu gibi pederlerin koltuğu veya kılıcı sayesinde bulunur. Bir valide çocuğunu ifrât-ı şefkatle şımartabilir; fakat elbette maksadı şımartmak değil teriye etmektir. Bir peder evladını şiddetle yıldırabilir; fakat elbette maksadı yıldırmak değil, terbiye etmektir. Zaman gibi, adet gibi, ba'd nâ-mütenâhî gibi,(53) hayâl-i beşer, müntehâsına varamayan birtakım masnû'ât-ı ilâhiye düşünülsün, bir de o masnû'âtın arasında bir dünya, o dünyanın ortasında birkaç arşın böyle insan namında bir mahluk tasavvur olunsun,

insan kendine kudretin mevhûbe-i mahsûsası olan hassa-i akl ile şimdiye kadar milyarlarca ebnâ-yı cinsinin kabr-i sükûnu olan -o koca dünyayı elinde çocukların oynadıkları top gibi, bir eğlence hükmüne getirdikte başka ib'âd-ı nâ-mütenâhîde bile hükmünü infâz ediyor; denilebilecek derecelerde keşfiyât icrâsına muktedir olabilsin de yine bir erkekle bir kadın birleşerek, aralarında kendi vücutlarından kopma, kendilerine nispet hemen insanın dünyaya nispeti kadar aciz ufacık bir mülk hâsılı oluverince erkekleri, kadınları güldürecek kadar sade dilâne handelerle bir yolda kadınları erkekleri ağlatacak kadar masûmâne giryelerle başka bir yolda fıtrattan medeniyetten, ma'rifetten ne kadar kuvvet hâsıl edebilmişler ise cümlesini o masum zayıfın o mini mini ellerine teslim etsinler; küçücük ayaklarının altına saçsınlar!...

Dünyada tabiat beşere medâr-ı şeref olacak bundan büyük bir bedî'a var mıdır? Bu sevk-i insâniyet, nazar-ı kudret önünde en mutî'âne bir meslek-i ubûdiyete bürhân olan temâşâlardan değil midir?

Gözleri anadan doğma perdeli bir sâhib-i fetânet tasavvur (54) buyurulsun! Gençliğinin en ziyâde tarâveti, hissiyât-ı muhabbetinin en ziyâde şiddeti zamanında zihninde kendi için bir ma'şûk-ı vicdânî tasvîriyle ömür geçirip dururken kuvve-i kerâmetnümâ-yı hikmet pîş-i nazarındaki hâili ref' edip de perestiş edercesine sevdiği tasvîr hayalinin rûhânî bir cism ve belki cismânî bir ruh şekline temessül ederek şu nâ-mütenâhî ib'âd-ı fıtrarın nurlara gark olmuş bin türlü bedâyi'-i rengârengi arasında cilvesâz olduğunu görünce ne hale girerse Perihan da Adil Giray'ın meclisinde öyle bir istiğrâk-ı şevk içinde kalmıştı.

Fi'l-hakîka Perihan doğduğundan önüne gelinceye kadar zevk-i muhabbete meylini îmâ eder geç bir tavırda, hiçbir harekette bulunmamıştı lakin bu gönül soğukluğu öyle şehriyârın zannı gibi kuvâ-yı maneviyesine bütün bütün arzû-yı nüfûz ve hırs-ı ikbâl-i istilâ ettiğinden değil idi. Bi'l-akis hissiyât-ı âliyenin lazım-ı gayr-ı mufârıkı olan te'essürât-ı dakika Perihan da meziyât-ı fıtratının hiçbirinden aşağı kalmayacak derecelerde mevcut idi.

O zamana kadar kimseyi sevmediyse o büyük kalbinin isti'âb eylediği koca bir cihan muhabbeti hükmü altında tutmaya layık bir vücut göremediği için sevmedi. Gönlü ecsâm-ı latîfe, fikri şu'le-i cevvâle gibi dâima âlem-i bâlâya meyl eder dururdu. Fıtratının fevkalâdeliği cihetiyle ne kadar gözle tesadüf eder ise nazarında

pek (55) aşağı görünüyordu. Fetânetin ulvîliği münâsebetiyle ne kadar ashâb-ı zekâvet görse muhâkemesinde pek âdî bulurdu.

Dünyada birinci defa olarak suret-i hayâlinin, sîret-i tasavvurunun fevkinde bir vücut görebildi ki o da Adil Giray idi. Adil Giray'ın birinci fasılda tarif olunan ve aşağılarda münâsebet düştükçe tafsîl edilen letâfet-i sîmâ ve temâyüz 'arân ve ahlakına sevâbık celâdet ve hâl-i esâreti de bir meziyet-i diğer ilave eder; ve ahvâlinin şu hey'et-i mecmuası ise kendisini Perihan nazarında sırf tabiatın fevkinde, adeta bütün bütün kendi hatırı için yaratılmış bir müşahhas mu'cize-i kudret gibi gösterirdi. Yek nazarda muhabbet, avâma göre hayâlât-ı şâirâneden ma'dûd ise ahlâk-ı âliye ve husûsıyla onun netâyicinden olan hissiyât-ı şedîde ashâbına göre nefsinde tecrübe ile sâbit olan hallerdendir.

Perihan'ın kabiliyât-ı muhabbeti ise -açılmak için güneşin zerre kadar bir pertev-i iltifâtına muhtasar duran goncalar gibi Adil Giray'ın cemâline mukâbil geldiği anda inkişâfa başlamıştı. O cihetle bir hürrem-i bahâr saâdette gökte infilâk-ı seherin, yerde küşâyiş-i ezhârın temâşâ-yı letâifiyle hayâlât-ı âşıkânesine müstağrak olmuş bir sevdâzeye uzaktan uzağa akıp giden çayların çağıltısı nasıl gelirse Parihan'a da meclisin muhâveresi o yolda te'sîr eder idi. (56) çünkü değildi ki şimdi mübâhesenin mu'âdesi değil, Adil Giray'ın sesinde olan âheng-i dilfirib idi.

Bu hal ile bir iki saat güzâr eyledikten sonra işi etrafıyla mütâlaa ederek bir başa ictimâ'da yine te'âtî-i efkâr edilmek kararıyla ref'-i meclis eylediler. Şehriyâr -ifrât-ı şeytâniyetle beraber gönlünde muhabbet ve tereddütten hâsıl olan halecan zihninde tabiî bir durgunluk getirmiş olduğu için- bahsin Perihan'a def'aten bu kadar şüpheler îrât eden cihetlerine hiç dikkat edemediğinden meclisi ümidinden ziyâde arzusuna muvâfık bulmuş ve gecesini ma'şûkun koynunda yatar gibi bir meserret-i ruh-perver içinde geçirmiş idi.

Adil Giray'ın hali -bir ummân-ı tûfan hayra düşüp de vücudu müsait oldukça tahlîs-i nefse çalışarak ve kuvvetten kesildikçe emvâcın sevkine teslîm-i vücut ederek zuhûrâta intizâr eyleyen bî-çâreler gibi -atıldğı girdab-ı mühlikte idare-i fikre muktedir oldukça bir çare-i necât taharrî ederek ve yorgunluk zihnine galebe ettikçe kendini bütün bütün hayrete vererek âkıbet-kârı beklemek idi.

Perihan ise -meşâk ve ezvâk-ı hayâtın hakikatini tamamıyla anlayıp da hayatından bir cihetle mütelezziz bir cihetle bî-zâr olan bazı hükemâ gibi -Adil Giray'ı gördüğü için bir taraftan gönlünde âsârını göstermeye başlayan hayat muhabbet cihetiyle bir insan-ı ademde (57) âkıl olarak dünyaya gelmiş olsa hâsıl edebileceği meserret kadar safalara müstağrak, bir taraftan da visalde tasavvur eylediği su'ûbetlerden dolayı bin türlü renc-i elîm altında ezilip de âlâmını teskîn edecek devâlar gözünün önünde dururken el eriştirmekten me'yûs olan mecruhlar kadar müte'ezzî idi.

Sabaha kadar gözlerine uyku girmedi; zamanı da bayağı rüya gibi geçer idi çünkü öyle yirmi bir yirmi iki seneden beri içinde ömür sürdüğü bir âlemin -sarf-ı inkılaptan ibâret olan- tabiatını bütün bütün tahvîl ile cahîm-i hasretle cinân-ı visâl arasında bir nev' a'raf hükmüne girdiğini görünce halini uyanıklık meşhûdâtını hakîkat addetmeye kâ'il olmak istemez idi. Kuvve-i mefkûresi Adil Giray'ın hayalini -hikmet-i tabiiyenin muka'ar ayinelerle peydâ eylediği zıll-i müşahhas gibi- pîş-i nazarında tecessüm etmiş gösterir kendi ise daima gözünün önünden ayrılmayan o cism-i latîfi kucaklamaya can attığı halde insanın her emelinde olan nokta-i intihâ gibi ne kadar takarrüb eder ise onu o derece tebâ'üd eder gibi gördükçe vücuduna olan itimâdını bile kaybederek varlığına kendini idrâk, cismâniyetine her tarafını lems ile hükm eylerdi. Fakat hayalinin galeyân-ı temyîzini yalnız bir gece setr edebilmişti.

Vaktâ ki sabah oldu; güneşin pertevi cihânı isti'âb eden karanlığı mahv ettiği gibi seherin feyziyle fikrinde tabiî (58) hâsıl olan incilâda hayalindeki muzlim muzlim vâhimeleri izâle eyledi. Gönlünde, zihninde hiç olmazsa şehriyâr kadar ve fakat şehriyâr beraber olmaksızın Adil Giray'ın meclisü'l-fitneden müstefîd olmaya çare taharrîsinden başka bir arzu, bir hülyâ kalmamaya başlamıştı.

Vaktâ ki akşam erişti Perihan vücudu mestûr kalacağı için elbisesine i'tinâya hâcet görmeyecerek tabiatında ne kadar zarâfet var ise mestûriyetini açıklık kadar hâtır-ribâ, intizâmını perişanlık kadar güzel göstermeye hasr eyledi: Arkasına gümüş damgalarıyla berrak yıldızlı geceleri andıran açık mavi bir câr örtüncü. Çehresini kapamak için beyaz tülden bir nikâb ihtiyâr eyledi. Örtündüğü cârın uçlarını iç tarafından kuşağına bir halde iliştirmişti ki hariçten günler için endâmının

tenâsübünü aynıyla tasvîr etmek kâbil olurdu. Nikâbı o kadar hafif idi ki teneffüs ettikçe nesîm-i sehere uğramış berg-i semen gibi dağılıverecek zannolunurdu.

Bu rûhânî câzibeler bu âşıkâne tavırlarla Adil Giray'ın odasına girdi. Bir münaspi makam ihtiyar etti. Her tarafın tenâsübünü, letâfetini, vücudunun beyazlığı, safvetini göstermek için sağ ayağını cârından dışarı bıraktı. Sol elini dizinin üzerine koydu oturdu. Bir halde ki oturduğu yerden mumların in'itâf-ı ziyâsıyla (59) çehresi ta rengine varıncaya kadar seçilirdi. Ayağındaki zarif bir Acem paşmağı parmaklarının sûret-i teşekkülünü bile gösterir eli ise bileğine kadar bütün bütü açıkta bulunurdu.

Adil Giray fevkalâde mütemekkin bir şehzâde olmakla beraber gençliğine münazzam olan müşerreb-i şâirânesi iktizâsınca câzibe-i hüsne mukâvemet şânından olmayan ve gönlünün unsur-ı terkîbi yanardağlardan alınmış denilmeye şâyân olan sîne-sûzân-ı muhabbetten idi. Reng-i tarâveti hele de pembeliğini gösteren in'itâf-ı ziyâ kadar dilfirîb bir letâfet. -Câzibe-i cemâl ve zînet-i endâmı bârika-i mehtaptan bir ilâhetü'l-cemâl tasvîri dökülmüş de semânın en rengîn, en necm-âlûd bir parçasına bürünmüş zannolunacak kadar nazar-ribâ bir bedî'a ile karşısında oturan Perihan'ı görünce vücudunun, ellerinin, ayaklarının hayâlât-ı ressâmânede bile misli meşhûd olmayan tenâsübüne dikkat edince Perihan'a hemen bir nazarda perestiş edercesine meftûn oldu. Zaten bir hüsn-i tabiat sahibine göre güzel bir cemâle muhabbet-i vakte muhtaç olur hallerden değildir mâhiyetinde isti'dâd olan ecsâma tenevvür için güneşe bir kere mukâbil olmak kifâyet eder.

Adil Giray ile Perihan birbirleriyle birtakım bahisler müzâkereler ederlerdi. Lakin yarı uykuda iken işittikleri söze cevap verenler gibi lisanları nâtıkıyet melekesiyle söz söyler, ziinleri derk-i mesmû'ât itibârıyla mi'el anlardı. (60) hayalleri, fikirleri, temeyyüzleri, vicdanları ise birbirinin temâşâ-yı cemâliyle bir istiğarak sarf-ı âlemine düşerek ezvâk-ı muhabbetten rûhâniyet-i sevdâdan başka bir şeyle uğraşmaya vakit bulamazdı.

Öyle iki sevdâzede-i iffet mizâcın hiçbiri diğerinin halinden haberdar olmaksızın hüsn-i aşkın câzibe-i tâkat-güzârıyla ruh ve vicdan gibi birbirinde mahvolmuşçasına geçirdikleri ezvâk-ı ma'sûmâne hakîkaten melekleri hande-rîz-i neşât edecek letâif-i rûhâniyeden ma'dûd olsa revâdır.

Mektup

Şiirinizi okudum hareketinizin neticesini bilir misiniz! Sevk-i kaza sizi esir etmiş yine bugün koca İran'a hükmeden bir şâh-ı âl-i şânın sarayında oturuyorsunuz. Mîzânınız size kendi şehzâdelerinden -akrabasından ziyade ri'âyet ediyor sizinle resmî mukâvelâta girişmek istiyor. Haremini hemşiresini emniyet ediyor. Tenhaca odanıza gönderiyor. Siz ise o padişahın hemşiresine harf-i endâzlığa muhabbet perdâzlığa kalkışmaktan çekinmiyorsunuz. Mutlaka düşümüş ve düşündüğünüz halde elbette yakîn-i hâsıl etmişsinizdir ki bu hareketin cezası kahkaha zindanı değil mezar-ı ademdir!

Bu kadar muhâtaraları ihtiyâr ettiğinizi tasavvur ettikçe hayretimden ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Fakat ne yalan söyleyeyim sevincimden de(61) çıldıracağım geliyor. Dünyada hiçbir gönül olmasa gerektir ki muhabbetine bundan mü'essir bundan bedihî delil göstermiş olsun kendi tecrübelerim meydanda duruyor. Zanneder misiniz ki yanınıza birinci defa tenha geldiğim gece nikâbımın hiffetini cârımın zîneti tesâdüf kabilinden idi! Sanır mısınız ki geçen akşamki macerada nikâbımı açtıktan sonra kapamak hatırıma gelmedi! Bir kadına göre imkanın nihâyeti oddolunacak derecelerde muhabbetime deliller göstermiştim. Nazarınızda hiçbirinin hükmü olmadı. Siz bana teveccühünüzü benim için nefsinizi muhâtaraya ilkâ etmekle gösteriyorsunuz. Ben de size esâret-i vicdânımı inşaallah yolunuzda ölmek kucağınızda teslîm-i can etmekle isbât ederim. Heyhât! Acaba bir bî-çâreye rûh-ı hakîkîsi olan canânının kucağında teslîm-i can edip de mevtin hayatından ziyâde lezzet bulmak nasip edecek kadar felekte insaf var mıdır.

Ah! Sen niçin bu memleketlere düştün! Cesîm-i latîfi nûr-ı tecellîden mahluk bir mülkün bu kara topraklar içinde ne işi var idi. Benim için mi geldin. Allah aşkına söyle benim içinse kudûmüne ne türlü peşkeşler îsâr edeyim cana cevher demişler fakat senin gibi bir mihmân-ı azîzin kudûmüne ihdâ olunmak için o cevherin de kıymeti bu kadar bak! Ne kadar deli deli söylenip duruyorum ya ne yapayım! Muhabbetin insanda idrâk mi bırakıyor daha sana mâlik olamadım elimden kaçırmak korkusuyla helâk olacağım gönlüm sînemden (62) ayrılıp da rûhânî meclisin nedimliği hizmetinde bulunmak istiyor.

Bir nûr-ı letâfetsin derûnunda o kadar harâret nedir. Şiirinin hayâlâtını ateşle mi terkîb ettin her harfi gönlüme yapışmış can yakmakta muhabbetinle yarışıyor.

Hevâ-yı muhabbetinde enfâs-ı İsa hâsiyeti mi vardır. Cemâlin gözümden dûr oldukça dakikada bir kere helâk oluyorum da hayalin nazarımdan geçtikçe vücuduma bir rûh-ı diğer ifâza ediyor.

Ârâyiş-i rengârengiyle tecessüm etmiş nev-bahar mısın aksin gönlümde cilve-sâz oldukça gözlerimden nisyân katreleri gibi girye-i meserret dökülüyor. Gönlüm riyâz-ı cennet gibi bin türlü ezhâr-ı letâifle mâl-âmâl oluyor.

Muhabbetin dünyada en büyük bir lezzet olduğunu işitirdim fakat azâbında bile dünyâlar değer bir başka lezzet olduğunu bilmezdim. Ne söyleyeyim dehânımdan ruhlar cûşân olsa kalemimden nurlar cereyân etse yine ezvâk-ı vicdânımı tasvîre muktedir olamayacağım. Gel! Gel! Sinemi aç gönlüme bak! Gör ki aşkın ne garip bir kerâmete ne büyük bir i'câza mâlik imiş avâlim-i rûhâniyenin ne kadar ezvâkı ne kadar bedâyi'i var ise nasıl bir noktaya cem' etmiş! Ah! Gel diyorum nasıl geleceksin felek gaddarlıkta bir tavr-ı diğer îcâd etmiş âlimi füyûzâtına gark etmek için yaratılmış bir âfitâbı bir zindan-ı zulm içinde saklıyor! Zararı yok sen ruhsun (63) velev ki mestûr ol âmâlin seni arayarak ayağına gelir!.

İşte bu gece Perihan'ın geliyor. Mülâkatta şehriyâr da bulunacak of!. Meclisine geldikçe zihnimdeki kara kara hülyâlar bile yanımıza takarrüb etmeye cesâret edemiyor da başı avcumuzda dolaşan o kâbus nedir! Acaba benim her ânını bir ömre müreccah bildiğim o rûhânî ezvâk muhabbeti uykuda mı geçiriyoruz.

Birleştiğimiz zaman bahsi kısa keselim erken dağılalım şehriyâr ile müzâkereye hitâm verdikten sonra ben tenhâ geleceğim zerre gibi âfitâb-ı cemâline incizâb ile kendi kendimi kaybetmek, nur âlemlerine karışmak için geleceğim.

Mektubumu getiren korucu mahremdir bu gece sabaha kadar sizi o bekleyecek. Saat beşten sonra ondan başka saray içinde açık bir göz, ayakta bir vücut kalmaz.

Yoksa sen de o zaman uyur musun! Uyuma! Ben rüyamda hiçbir zaman ayrılmayan misâline hayalinden ziyâde müştâk olmasam bir dakika gözlerimi kapamak istemezdim bütün ömrümü tahayyülüne hasr ederim. Bilir misin ki seni bir dakikacık düşünmek vücuduma saatlerce uykudan bin kat ziyade rahat. Bin kat

ziyade sükûnet-bahş ediyor fakat rüyada misâlin hiçbir zaman gzümün önünden ayrılmayan hayalinden daha cismânî daha rûhânî hatta daha nûrânî daha vicdânî görünüyor da uykuya rahat etmek için değil seni (64) istediğim gibi görmek yolunda rahatımı kaybetmek için yatıyorum.

Mektubuma cevap istemez! Yanına davetsiz gelmek meziyetini bana bırakırsan Perihan'ını bir kere daha ihyâ etmiş olursun! Şiir söylemeye muktedir değilim ki sözünüzü tanzîre heves edeyim. Ma'amâfih hareketim hakîkat-i halde cür'etinize bir garip nazîredir. Şiiriniz sizi mezar-ı ademe îsâl edebileceğini mektubumun ibtidâsında yazmıştım. Siz ise zaten kefeni boynunda gezen kahramanlardan olduğunuzu fiiliyât ile ispat etmiş olduğunuzdan tabiî sizin için ölüm pek korkunç bir şey olamaz lakin şimdiye kadar bir lahzacık hayat gördüm o da iltifâına mazhar olduğum zamanlardır. Bu cür'etim beni o iltifattan mahrum edebileceği için daha dünyasını yeni anlamaya başladığı vakit irtihâl etmiş masumlar kadar acınacak bir musîbete uğramayı gözüme aldım. Bir mezbeleye güneşin ziyâsı düşer fakat insanın sûrette güneş sîrette insan değil misiniz. Kadınlara layık olmayacak yolda arz ettiğim iştiyaklardan ihtimal ki... Ah ihtimal ki... İstikrâh ederseniz ne yapalım! Riyâ-yı arz-ı muhabbetten daha fena buldum. Mademki halimi her ne vakit olsa söyleyeceğim. Kabahatimi bir müddetçik perde-i riyâ altında saklamak tabiî hem senin hem benim kaderimize mugâyir oluyor.

Hareketim nefretini davet ederse helâk olurum. Halbuki (65) derdimi arz etmemiş olsam yine helâk olacağım iki türlü ölüm arasında kalmış bir bî-çârenin hayatını kurtarmak ufacık bir nazar-ı iltifâtınıza muhtaçtır.

Bâkî: bilmem ne sihr ettin.

"Resîde-kâr becâyi ki küfr eğer ne-bûd
Terâ perestim vü guftem hüdâyı men enist"

Perihan

Adil Giray odasının köşesine çekilerek ve gözlerini kapıya dikerek hilâl-i ıyd bekler gibi vakf-ı intizâr olmuştu. Aradan bir buçuk saat geçer geçmez karşıdan Perihan zuhûr eyledi. Adil Giray'ın bütün bütün me'mûlüne mugâyir olarak cârı da nikâbı da siyah idi. Bu reng-i hâil ise Adil Giraya sabahu'l-ıyd emel bildiği o zaman

visâli bir devr-i mâtem şeklinde gösterdi fakat Perihan odadan girip de kapıyı kapayınca hemen üzerinde bulunan setreleri attı. Yukarıdan aşağı giyindiği beyaz libaslarla zulmetten sıyrılmış da nur içinde kalmış ebr-i seher gibi ağır ağır yürüyerek yapraklarından tecerrüt etmiş de çiçeklere gark olmuş nihâl-i semen gibi nazlı nazlı hırâmân olarak geldi. Adil Giray'ın yanında oturdu..

Adil Giray'ın sarıya mâ'il olan nûrânî çehresiyle Perihan'ın safâ-beyaz cemâli bazı kere açık havalı sabahlarda birbiriyle imtihân-ı letâfete kalkışır gibi biri tulû' etmiş ikne biri (66) gurûb etmeyen şems ile kamerin bir manzarada duruşunu andırırdı.

Gece ayın on altısına müsâdif olarak mehtap odanın pencerelerinden dâhile doğru bir seylâb-ı nûr akıyor. Nesîm pencerenin perdelerini ihtirâza getirdikçe in'itâf-ı ziyâda hâsıl olan tagayyürlerden o seylâb-ı nûr temevvüce gelmiş gibi görünürdü. Odanın haricindeki bahçeye dökülen ziyâdan şebnem tanelerinin her biri bir damla nur kesilerek tıflı tabiato mesîre-i safâdan toplayabildiği kadar ateşböcekleriyle masûmâne bir şehrâyin icrâ ediyor zannolunurdu. Baharın feyziyle bahçedeki güllerin tabiatın fevkinde gerinecek kadar kesretine bakılınca ayıran hayâlâtına mübtelâ olan bir şâir için (şiir) sabr ve tâkatsiz çıkıp bir gl dahi peydâ eder. Hande sığmaz goncanın güyâ leb-i handânına. Tasavvurunu âlem-i hayalden cihân-ı misâle çıkmış farz etmek kâbil idi.

Güyâ ki bahşâyiş-i kudret böyle perili nüzhetgâhı denilecek kadar latif bir mekân ile melekler serseri addolunacak kadar ruhperver bir zamanı o iki âşıkın ülfet-i ma'sûmânesine bir kat daha letâfet vermek için âlem-i tabiata ihsân eylemişti.

Perihan ile Adil Giray hiçbir lakırdı söylemeye muktedir olmaksızın dakikalarca birbirinin hüsnünde mahvolmuşçasına birbiri temâşâ ettikten sonra Perihan çifte halkasıyla keyvânın güzelliğini (67) tasvir etmek istermiş gibi iki kollarıyla Adil Giray'ın çehresini sardı vicdanı. Bir sohbet-i şevk ve garâma başladılar.

Böyle renk ve bûy-ı ismetle mestûr olan mecâlis-i muhabbetin ahvâlini izâha kalkışmak bir goncayı nefesle açmaya çalışıp da soldurmak kabîlinden olacağı için bu iki âşık-ı iffet-perverin o bezm-i safâda hisse-yâb oldukları letâif-i muhabbeti ta'yîn etmeye ashâb-ı mütâla'anın tahayyülünü tevkîl ederek.

Adil Giray'dan Perihan'a:

Firâkın bu kadar şedîd bir azâb-ı intizârın bu kadar dil-sûz bir ateş olduğunu bilmezdim!... Gözlerim temâşâ-yı cemâlinden dûr olalı sekiz gün olmadı vücûdum seksen sene mezarlarda kalmış da bütün bütün mahvolmaya yüz tutmuş meyyitlere benziyor âyinedeki aksime baktıkça kendi kendimden korkuyorum. Heyhât! Bu hal ile bana nasıl muhabbetin devam edecek! Muhabbetin benden inkıtâ' ederse ben nasıl yaşayacağım! Gönül bir türlü muvâsalat amanlarının muayyen bir fâsıla ile mahdûd olduğunu istemiyor velev bir dakika ile tahdîd olunsun o dakîka insana hayatından uzun görünüyor!

Zararı yok!ölürüm!.. senin için ölecek değil miyim. Senin için ölmek indimde ömr-i ebedîye müreccahtır. Lakin firâka!... Ah o zâlim firâka! Ne yapalım hayatım firâk içinde (68) geçiyor! Ölsem yine firâkına düşeceğim! Fi'l-hakîka mevt hicran gibi ömür sürmeyecek fakat hicrân-ı ebedîyi davet edecek!..

Hicrân-ı ebedî!... Ne cangüzâr lakırdı! Ne müthiş tasavvur!

Acaba "en kudretli cebâbire ile en âciz zu'afâ-yı hemhâl" edip de nazar-ı hikmet önünde adalet-i mutlakaya bir bürhân-ı bedihî gösteren kara toprak o adalet-i mutlaka hürmetine olsun eş yaratılmış iki ruhun ile'l-ebed visâline hâ'il olmaktan çekinmez mi!...

Hicrân-ı ebedî!... Ne olmayacak vâhime! Ne gülünç hayal!

Acaba ahvâli kendi gibi fânî -o katı duru gibi mahdut olan dünya-yı denînin yalnız hicrânında mı ebediyet hâsıl olacak!... Hallâk-ı kerîmin kullarına nüzhetgâh-ı merhameti olan âlem-i âhirette visâl-i âşıkâneden büyük ne mükâfâtı vardır ki muhabbet gibi Allahın e'azz-ı eltâfı dünyaya münhasır olsun da ömr-i ebedî hicrân içinde güzâr eylesin. Ah! Bahtiyarlık o aşıklar gider ki alâ'ik-i cismâniyeden tecerrüd ederek ervâh-ı ulviyeye karışırlar. -Ezvâk-ı cemâle lezâyiz-i muhabbete müstağrak olurlar. Nur gibi her anda bir âlemden bir âleme intikâl ederler. Hayal gibi her dakikada bir cihân-ı şevk bir cennet-i inşirâh icâdına muktedir olurlar!... (69) Yok! Aşkın bu cihân-ı fânîde de geçilemeyecek duyulamayacak lezzetleri vardır! Olmasa idi o hiss-i ulvînin bu âlemde zuhûru abes hükmünde kalırdı.

Nefsimizde tecrübe etmiyor muyuz. Düşünüyorum hayalini pîş-i nazara alıp da şu kağıdı karaladığım zamanın bir safâsını neş'e-i uhrâ ezvâkının pek çoklarına değişemiyorum.

Hicrân içinde iken hayalinle bu kadar lezzet buluyorum. Bizim visâlinde temâşâ-yı cemâlinle ne hallere geldiğimi ondan kıyâs edebilirsek!

Of! Bu hicran nedir! Niçin istediğimiz zaman birbirimizi göremeyeceğiz! Arada raki var da onun için değil mi? Rakip olacağına kahr olaydı!

Mel'ûna bizden ne ister beni seviyormuş ne yapalım. Ben kendini sevmiyorum. Bana muhabbet etmesini ben mi teklîf ettim ki cezasını çekeyim. Halimi düşündükçe kan başıma bir derece harâretle su'ûd ediyor ki beynim eriyip da yerlere dökülecek zannediyorum bilmem senin muhabbetine layık olacak kadar kıymettar bir şey değilsem onun hevesâtına şâyân olacak kadar da alçak mıyım?... Aşık öldürümüş. Muhabbetler çok gördüm fakat muhabbetin ma'şûk öldüren nev'ini hiç iştememiştim. Zâhir felek o belâyı da benim için saklamış!

Aramızda seksen adım mesafe yok. Bende bu kadar iştiyâk (70) sende o derece merhamet var. Yine birbirimizi sekiz günde olsun göremiyoruz. Göremiyoruz değil kendi ihtiyârımızla göremiyoruz. Hicrânın bu nev'i de çekilir eziyetlerden midir.

Ne yalan söyleyim ben bu hale tâkat getiremeyeceğim. Cadının bir hevesi için ihtiyarı bir hasret içinde ölmeyi bir türlü gönlüm kabul etmiyor. İlk gödüğüm zaman kendisine doğrudan doğruya nefretimi beyân edeceğim! Benden fâriğ olsun habîse visâline mâni' oldukça benim hayatımdan yaşıyor. Bana mahsus olan ezvâk-ı muhabeti gasp etmiş onunla eğleniyor kıyâs ediyorum. Merhamet et!... Bu akşam yanıma gel! Biraz gönlüm sükûnet bulsun! Biraz aklım başıma gelsin de edeceğim harekette bir münâsebetsizlik etmeyeyim!.. Sözlerimin rabıtsızlığından kuvâ-yı fikriyemin irtbâtına ne kadar halel geldiğini anlarsın.

Bâkî ne diyeyim emrine muntazırım (Şiir): Derd-i firâkı çekmeye yok dilde iktidâr. Ben ölmek isterim bana kat'î cevap ver.

Adil Giray

Perihan'dan Adil Giray'a

Merhametsiz beni kendinden daha rahat bir halde mi sanıyorsun ki hicrandan o kadar acı acı şikâyetler ediyorsun! Ben ıstırâbıma tahammülden âcizim.

Senin mahzunluğundan gönlüde açılan yaralara da nasıl tâkat getireyim!... Yok!... Söyle!... Ne derdin var (71) ise bana söyle!... Tek senin gönlün biraz hiffet bulsun da isterse bütün âlemin bâr-ı âlâmı benim gönlüme yığılsın!... İnsafsız! O istiğnâların nedir? Sen benim için zayıflarsan şeklindeki tagayyur muhabbetimin inkıtâ'ını mı îcâb eder!! Bana ait ufacık bir te'essürünü gönlümdeki hayalinden kıymettar bileceğimde şüphe mi edersin!...

Ya hele! Vücuduna biraz za'af ârız olmakla ne olacak hüsnüne zevâl mi terettüb edecek!.. Mehtap bu kadar şekillere giriyor hangisinde letâfetine halel geldiğini gördün!

Haydi bu istiğnâ na da katlanalım. Maksadın sitem olsa bile onu da bir üyük iltifat addederim! O mevt gibi hicrân-ı ebedî gibi hâ'il hâ'il sözlerine nasıl tâkat gelir!.. Bana acımazsan kendine de acımaz mısın! Neş'emden kim ne faide görmüş tutalım ki faidesi olmadığı gibi zararı da olmasın. Kalbe vermesi tabii olan beyhûde eziyetlerini ihtiyâr etmekte ne letâfet vardır!..

Allah göstermesin sana bir hal olursa benim sağ kalmaklığıma ihtimal var mıdır! Velev mezarımı ayırsınlar feleğin pençesi bile göklerimizi birbirimizden koparamaz.

Hayal ile yazı ile eğlendiğini kendin itiraf ediyorsun. O halde birkaç günlük tahassürden o kadar şikayete hak bulabilir misin!

Hicranı biz kendimiz ihtiyâr ettikse ihtiyârımız kalbimizin arzusundan mı (72) neş'et etmişti! Meydanda olan muhâtara mevhum mudur!.. Bir hâinenin şerrinden sakınmak için üç beş günlük tahassürleri ihtiyâr etmeyelim de birbirimize kavuşmadan kendimizi mezarların koynuna mı atalım.

Of! Niçin mel'ûneyi hatırıma getirdin! Yanıma gelsen de vücudumun hararetini -hareketinin halini görsen odama insan kıyafetinde bir yıldırım düşmüş kıyâs edersin.

Seni seviyormuş!!.. Dîvâne bilmez ki şirin canına kasd ediyor. Senden saklamam gönlüme haklı bir gayz müstevlî olursa arslanlarla yırtıcılık yarışına kalkışmak isterim. Hayır! O benden senin bir zerre gubar-ı pâyını almaya muktedir değildir. Of! Bana öyle şeyler düşündürme! Billah! Hınzırı ayağımın altında yılan ezer gibi tepelerim! Muhabbet nedir bilir misin! Kıskançlık nedir bilir misin!.. Vücudumun her zerresine ayrı ayrı ateşler yağıyor. -Ayrı ayrı hançerler saplanıyor

yine böyle iken sabr ediyorum. Senden de sabr-ı niyaz ederim. Eğer beni seviyorsan başım için hınzıra renk verme. Bir şey söyleme! Ona mağlup olmaktan hâsıl olacak netîceyi bilmiyor musun! Hem birbirimize doymadan fena bulacağız hem de yüzüne birkere bakmakla ateşe atılmış cüz'-i madenî gibi baştan aşağı eritebileceğimiz bir alçağın pençesinde zebûn olarak telef olacağız. Bu gece yanına geldiğimi istiyorsun. Ayakları ateşîn zincirlerle (73) bağlı bir bî-çâreyi cennet kapılarını açıp da nüzhetgahlarına davet etmek ne büyük gaddarlıktır! Hiç gelmeye muktedir olmasam senden davetimi intizâr ederdim. İnsan ahz-i âmâli eline geçer de iğtinâm için teklife mi muhtaç olur!...

Bu akşamki nöbetçi bildiğimiz değil! Nasıl gizli geleyim açıktan gelecek olsam ne bahane ne vesîle bulayım.

Yalnız bana kıyacak olsalar yarım saat zevin için mahşere kadar hicrânına kâ'ilim. Fakat sana da kıyarlar seni zerre kadar muhâtarada bulunduracak bir teşebbüsü senin için senin emrinle de bir türlü zihnime sığdıramıyorum. Yarın gece fırsat bulur, gelirim. Allah aşkına sabr et halimden tafsîlât vermek istemem. Te'essürünün şiddetinden korkarım.

Baki
Bir levh-i mezarım bi-nüvîsned pes ez-merin
Ey vü ey zemharû'-i dîdâr-ı diger hiç

Perihan

Sûret-i Tezkere
Adil Girydan Şehriyâra

Sîmanızın bu haliyle beraber size zaruri gösterdiğim yalancı muhabbet emârelerine cidden inandığınıza kâ'il olmak İran'da hiç âyine örmemeye tevakkuf eder! Kırk yaşında bir kadına yirmi dört yaşında bir adam muhabbet edemeyeceğini elbette siz de bilirsiniz.

Meyl-i ma'âlî ile muttasıf olan bir gönül Perihan gibi ilâhî bir (74) nûr-ı mücessem meydanda gezinip dururken senin gibi sîretinin zulmeti çehresinin ruhsuz

beyazlığı ile düzgünlü zenciye benzeyen bir a'cûbe-i rüzgara meyl etmek nasıl mümkün olsun.

Zevcenizin nimetini oğlunuzun haysiyetini saçınızın akını iştihânızın zenâ'etini düşününüz de benden Perihan'dan fâriğ olunuz! Akşam bî-çareye ettiğiniz ezâları öğrendim tekrar ederseniz intikam zebânîlere aldırmaya mecbur olacağım.

Aklınızı başınıza düşürünüz. Mektubunuz elde senet duruyor. Bir daha Perihan'ın da benim de hatta nâmımızı lisâna alırsanız Kaziyon'da her harfini ayrı ayrı gözden geçiremedik. Biradım bırakmaycağıma Perihan'ın hayatına yemin ile sizi te'mîn ederim ama beni de bu yolda itlâf ederlermiş. Perihan sağ olsun zaten dünyanın ne safâsını sürdüm ki âhirete gitmekten kaçınayım. Hiç olmazsa elinizde şehit olur da cenâb-ı haktan mükâfâtını görürüm.

Esirim beni bir gece boğduruvermek kolay. Elinizden gelir orasını bilirim. Fakat siz de şurasını biliniz ki bu gün Kuziyon'da biraderim var. Her türlü istikbali açık her türü ikbâli hazır. Yaşı daha yirmi beşe henüz varmış. Anâsırının hâli ömr-i tabiiye kadar yaşamaya müsta'id serveti müddet-i ömrünü saâdet içinde geçirmeye kâfî iken her neden ise benim yolumda fedâ-yı can etmeye merak ediyor. Bir hata gelmek lazım gelse kâğıt elindedir (75) benim yapacağımdan birkaç kat ziyâde teşhîr eder. Asker olduğu halde bu yolda cellatlığı da göze alıyor. Göklerin fevkine çıksanız yerlerin dibine geçseniz sizi bir saat yaşatmaz.

El altından bir hareketinizi de işitmeyeyim. Bilirsiniz ki tahkike muktedirim. Eğer işitirsem bizim hanedanda kılıca köpek kanı bulaştırmak meş'um sayılır. Ama o şe'âmeti de irtikâb eder sizi elimle mâlik-i cahîme teslîm eylerim. Aklını başına al bizden fâziğ ol.

Adil

Adil Giray'dan Perihan'a

İmdada yetiş melek gönlüm şeytan pençesinde eziliyor!

Aşk için cünûn getirir derler gerçek midir bilemiyorum. Fakat bazı hallerde insanı cünûndan kurtardığını bu akşam da nefsimde tecrübe eyledim. Hayalin bir melekü's-sıyâne gibi karşımda durup da vücudumu âfetlerden hıfz etmese beni

şimdiye kadar çıldrmış zincirlere bağlanmış görürdün. Meğer felek beni ne siyah belalara mübtelâ olmak için yaratmış of! Halimi söyleyemeyeceğim. Düşündükçe zihnimdeki kara kara hülyâlar tecessüm ediyor. Mevt gibi üzerime çöküyor. Kalbimin nabzını vücûdumun teneffüsü kesiliyor. Bilmem ki halimi nasıl tarif edeyim. Bir saat evvel karı yanımda idi. Bütün bütün perde-i ârı çehresinden kaldırdı. Bayağı bir çapkın... Tövbeler olsun. Bana bir iffet-i mücesseme huzûnda sû-i edep ettirecek... (76) Cebr ve kahr ile kendini sevdirmek istiyor. Üç gece sonra yanıma geleceğini ve mutlak kendisine bir çare bulmazsam ölünceye kadar odamdan ayrılmayacağını sûret-i kat'iyede söyledi de öyle cehennem oldu gitti. Uyusam kâbus gibi rü'yamda gebersem seyyi'ât gibi mezardan ayrılmayacak! Ya beni bu mel'ûnenin elinden kurtarmaya bir çare bul. Ya ruhsat ver beni ondan kendi kendimi kurtarırım. Ah yanıma gelsen de bir iki dakikacık yüzünü görebilsem. Gönlümün bu halecânı belki biraz sükûnet bulurdu. Merhamet edip de yarım saatcik olsun gelemez misin. Hüdâ bilir çektiğim ezâ-yı rûhânî azâb-ı cehenneme rahmet okutuyor. İmdat! Merhamet!

Adil

Hangi bir derdimi hicrân ile ta'dâd edeyim
Sen de dâd etmez isen ben kime feryâd edeyim

Cevap olarak şu tezkereyi aldı.

Perihan'dan Adil Giray'a

Bu kadın sana değil eceline aşık olmuş. Arkasında dolaşıp geziyor. Acaba hiçbir kere âyineye bakmaz mı. Kör olacak gözleri cemâlindeki nûru tavrındaki ismeti görmz mi. Acaba yıldırmalar altında ezilecek beyni kendi yaşıyla senin nev-civanlığını mukâyese etmez mi. Sana o kadar tasallut ederek benden ölümünü mü dileniyor. Yakasından tutup da gayyâ-yı cehenneme atmaklığımı mı istiyor. Şerrinden (77) Çektiğim azaplara şeytan uğrasa şâyân-ı merhamet olur. Ama o benim halimi bilmiyormuş. Ben onun halini bilirim. Ya Allahım! İntikam intikam! Bir kere

karşısına durup da tavrındaki endamındaki denâ'eti kerâheti yüzüne karşı söyleyecek miyim. Bir kere ayaklarımın altına alıp da çehresinin yılan derilerini yüzmeye muktedir olabilecek miyim. Mel'ûne nâ-meşrû' bir muhabbet çıkardı. Umum kadınların namusunu berbâd etti. El vermedi ortaya bir yalan koydu. Seni muhâtaralara düşürdü. El vermedi bî-çâre birâderini zindanlara attırdı. Ondan sonra cellat gibi üzerine musallat oldu kaldı. Bütün bütün ifnâ edecekti. El vermedi seni fikrine muhâlif beni hâlime yakışmaz birtakım teşebbüslere mecbur etti. İki en mahrem adamımız iki en muhâtaralı kâğıdımız kazânın musîbetin en işlek şehrahlarında dolaşıp duruyor. Mülâhaza-i âkıbetle hâbımızı huzûrumuzu selb etti. El vermedi haftada iki üç gün cadı bakışı yılan nefesi ile gülcemâlini solduruyor. El vermiyor şimdi de senin ismetini benim hayatımı berbâd etmeye çalışıyor. Hınzırı bir latme ile esfel-i sâfilîne göndermek kadar kolay bir şey yok. Fakat giribân-ı iktidârı pençe-i mel'anetinden kurtarıp da kendiyle beraber düşmemek mümkün değil. Üzerine varılsa topuk altında ezilecek fakat bir akrebin zehriyle iki insan da beraber telef olacak. (78) Yarabbi! Yarabbi! Ne çıkılmaz bir girye-i belâya tutldduk!

Bilsen gönlümden neler geçiyor? Başka bir baane bulup da sarayın orta yerinde hançerleyivereceğim. Kadınlığıma bakma ben hançer kılıç kullanmaya da muktedir kadınlardanım. Hançerlerim kardeşimden korkmam. Çünkü o bî-çâreyi bir beladan kurtamış olurum. Hamza belki kasd eder. Arada sen olmasan billahü'l-azîm bu yolda ölmeyi de kat'an düşünmem. Fakat istemiyorm. Seni bu hallerde bırakıp da mevt ile kendimi azaptan kurtarmayı sana düşmanlık sanıyom. Gayz kıskançlık gönlümde birer ejderhâ-yı cehennem kesilmiş. Âteşîn dendanlarıyla vücudumun her zerresini ayrı ayrı koparıyor da yine tahammül ediyoum.

Mümkün değil sana terettüb edebilecek bir muhâtara zihnime gelince hiçbir şeye teşebbüs etmek benim için mümkün değil. Yanıma gelse tahkîr etse işkencelere koysa vücûdumun her tarafını ayrı ayrı paralasa hatta ... Ah ... hatta seni elimden alsa yine bir şey yapmaya muktedir olamayacağım. Yine benim için bir dakikacık endişeye düştüğüe gönlümü kâ'il edemeyeceğim.

Etme! Allah aşkına münâsebetsizlik etme! Merdsen kadınlardan sabır dersi alma sana yakışmaz. Tahammül et maksadını mümkün olduğu kadar mahallere ta'lîk eyle. Oyala ne yaparsan yap eline bir ser-rişte-i husûmet verme. Billahü'l-azîm. -Eğer câ'iz olsa- şeytana rahmet okutacak mel'unlardandır. (79) Bir de allah aşkına

peygamber hürmetine olsun beni vakitli vakitsiz davet edip durma. Kendim gelemiyorum. Emrine itaat muhabbetine incizâb sâikasıyla ruhumda ne bedenimden ayrılarak yanına gelmeye ne de yerinde durmaya muktedir oluyor. Beni böyle hayat-ı be her azap ve azap be her hayat işkencesinde bırakmak şanına layık değldir. Görüyorsun ki fırsat düşürdükçe yanından ayrılmamaya çalışıyorum. Felek müsait olmadıkça birbirimizden mahrûm kalırsak ne yapalım ittihâd-ı r rûhâniyetimizle tesellî buluruz.

"Çün fâsıla-i beyt bûd fâsıla-i mâ. Mâ ez tu cüdâyım be sûret ne bi-ma'nâ"

Adil Giray'ın şehriyârın daireleri bu telaşlara ıstıraplara tehditlere tahkirlere tecessüslere mücâdelelere i'tilaflara her zamandan ziyâde küşâde bulunduğu öyle bir leyle-i garâibde Perihan her şeyden bî-haber ve korucunun ifâdesinden anlaşıldığı üzre bir gece evvel Adil Giray ile bi bez-i tenhâyide bir buçuk saat kadar vakit geçirdiği için temâşâ-yı cemâle dalar. Teşebbüsleri kuvve-i kurbiyeye gelmek cihetiyle ömrünün saâdetinden emin olarak yatsı vaktini bir saat geçer geçmez yatağına yatmıştı.

Rüyada Adil Giray'ı görür. Sabah açılmış güneş doğmuş gözleri nûr ile dolmuş zannederdi.

Güya ki ma'şûkuyla bir sahrâda diler. Bulundukları yerin pîşegâhında bir ufak su akardı. Ama bir sûrette hafif akar ve o kadar mu'avec (80) şekiller peydâ ederdi ki geçtiği sahrânın letâfetinden ayrılamıyor ve ara sıra geldiği tarafa avdet etmek istiyor da sâika-i rüzgara mukâvemet edemiyor gibi görünüyordu. Barışı avuçlarında bir salkım söğüt var idi. Dalları yaprakları rüsvâyân-ı muhabbete perde-i istitâr olmaya şâyân olabilecek kadar perişân idi.

Sahrânın ötesinde berisinde öbek öbek o kadar mütenevvi' o kadar mütelevvin çiçekler yığılmıştı ki feyyâz-ı kudret oraları tenzîl için feleğin sehâib-i renk âmizini paralamış da ötesine berisine dağıtmış zannolunurdu.

Mürgân-ı sahrânın nağmeleri o kadar hazîn o kadar müessir idi ki her biri vicdân-ı âşıkâneye tecümân olmuş elfâz ile ta'rifi kâbil olmayan ezvâk-ı muhabbeti gönüllere ifhâm ile uğraşıyorlar kıyâs edilebilirdi.

Güya ki Perihan o suyun kenarına oturmuş arkasını o salkım söğüde dayamış idi. Adil Giray da dizine yatmış Perihan'ın misâlini cemâliyle mukâyese için uyumuş idi.

Kız perişân saçlarını şehzâdenin yüzüne dökerek cemâlini kâh güneşden bile kıskanırcasına bütün bütün örter kâh bir dakikacık hasretine tahammül edemezcesine bir cihetini açar temâşâsında gaşî olur dururdu.

Perihan'ın rûhunda inbisât -gönlünde safâ bir derecede idi.(81) ki bulunduğu hâlin rüya olduğunu bilmek dahi lazım gelse idi bütün ömrünün böyle bir rüya içinde geçmesine bin can ile kâil olurdu. Güya bir insan değil tabiatın firdevs füyûzâtında yeni peydâ olmuş bir şukûfe-i rengîn id. Jâlelerle perveriş bulur nurlarla tena'um ederdi.

Rüstem Han; korucunun tarz-ı ifâde ve sûret-i istidlâlinde olan kuvveti görünce; muhâvere uzadığı takdirde oradaki haşerâtın azmine bütün bütün halel geleceğini, ve bir kere şah Perihan'ı yanına çağırır, asker onun ilzâmiyâtına tutulur ise kendisi için dünyada hiçbir ümit kalmayacağını düşünerek ve birkaç saat sonra cellatlar önünde bin türlü eziyetle telef olmaktan ise orada terk-i cân edip gitmeyi daha hayırlı görerek bahtının bir son tecrübesi olmak üzre hemen sel-i seyf ile "Bu gayretsiz sefâhet rehberliğinden lezzet almışlar!... Kapının önünde beklete, beklete bizi de kendilerine benzetmek isterler. Biz buraya vezirin emriyle geldik. Tatar oğlanı da, yanında bulunan karıları da idam edeceğiz. Şahın fermânı olmasa hiç vezir böyle emir mi verir?.. Yürüyünüz!.. Önünüze hâil olanları örünüz?..." dedi. Yerinden hareket eyledi. Hatta koruculardan karşısına duran bir bî-çâreyi kendi kılıcıyla telef etti. Perihan takımı her ne kadar Rüstem Han (82) avenesine nispet kabul etmeyecek derecede az ise de her biri fırkaya mukâbil addolunur fedâkarlardan idiler. Mevki'lerinde sebât ettiler. Hasımlarıyla kılıç kılıca geldiler. Bahçede bir büyük hengâme-i gîrüdâr açıldı.

Perihan ise Adil Giray'ın yanına girdiği gibi kılıcı yere fırlattı. Hanzâdenin boynuna sarıldı. Aşk ve me'yûsiyetten mürekkeb bir nazar-ı garîp ile yüzüne baktıktan, ve birinci defa olarak bir defa ağzını öptükten sonra "Adilciğim! Senin helâkine ben sebep oluyorum bir dakikalık hayatına bütün ömrümü fedâ etmek isterken hayatım ömrünü izâ'a ediyor!..." dedi. Gayet hazin bir âh ederek gözünün

yaşı bir letâfetle damlamaya başladı ki her kirpiğine bir elmas pâre ta'lîk olunmuş zannedilirdi. Adil Giray zaten ölüm gadâbını geçirmiş, zaten teslîm-i rûh eylemiş de dünyada başka bir kuvve-i maneviye ile kalmış gibi bir mekâet-i fevkalâde ile "Ne oluyorsun iki gözüm! Bu te'essürün fâidesi nedir?.. Ne zaman olsa yer altına girecek değil mi idik!... Dünyada hayatın lezzetini birbirinden ayrılmaktan ibâret bilen iki yâr-ı sâdık için bir zamanda, bir mekânda ikmâl-i hayât etmekten büyük sa'âdet mi olur!.. Husûsiyle hem ma'sûmuz hem bir maksad-ı mukaddes yolunda fedâ oluyoruz. Arada bir de devlet-i şehâdete nâ'il olacağız..." dedi. Perihan'ın kalbindeki meyl-i ma'âlî rûhundaki büyüklük bu sözler ie birdenbire incilâ etti. Ölüm (83) korkusu, düşman tehlikesi fikirleri bütün bütün aralarından zâyi' oldu; bir eğlence meclisinde imişler gibi; nazar-ı âşıkânelerini birbirinin seyr-i cemâline, kalb-i sâdıkânelerini birbirinin ezvâk-ı muhabbetine vakf eylediler, ma'sûmâne tebessümlere, müstağniyâne sitemlere, neşât-perverâne latîfelere başladılar. Fakat ömürlerinin hemen birkaç dakikadan ibâret kalan şu devre-i hitâmını sohbetten ziyâde doya doya birbirini görmeye sarf ederlerdi.

Bir yirmi dakika müddet onlar bu hal-i istiğrâk içinde eğlenmekte bahçedekiler ise can pazarıyla uğraşmakta idiler. Perihan'ın ekser avenesi; birkaç düşman telef ettikten sonra; vefat ettiler. Ekalliyet azaldıkça ekseriyet etraftan dökülüp glen galip taraftârânıyla çoğalırdı. Akıbet Perihan'ın takımı; köşkün medhalini muhâfazaya iktidarları kalmadığını görünce; şehzâdelerini muhâfaza için geri köşkün dâhiline çekilmeye başladılar.

Silah sesi, asker şamatası kapıya doğru takarrüb edince Perihan bir müddetten beri bulunduğu gaşî halinden kendini toplayarak "hanzâdem!.. Niçin bu mel'unlara beyhûde yere kendimizi telef ettireceğiz!.. Dün akşam Cezmi'ye sipariş ettiğimiz ipek nerdubân gelmedi mi? Şu pencereden aşağı ineriz belki Cezmi'nin orada adamlarını buluruz. Bulamasak da itiml ki talihimiz vardır. Gecenin karanlığından üzerimize bir perde çekilir düşman gözünden mestûr (84) kalırız, bir semt-i selâmete çıkarız" deyince Adil "Evet nerdubân gelmişti bakalım bir tecrübe edelim!..." sözüyle pencereye yaklaşıp da nerdubânı takmak için hârice baş gösterince üzerine yirmi kadar tüfek birden atıldı. Hatta bir kurşun, sağ omzunun üstünden sıyırtarak; esvabını paraladı. Bu bâdire üzerine bî-çârelerin ikisi birden "O

taraftan ümit kalmdı" dediler, yine kemâl-i metânetle katillerinin zuûruna, ecellerinin hulûlüne intizâr eylediler.

Gürültü yaklaşa yaklaşa oda kapısından içeri Perihan taraftarlarından bir on on iki kadar, her biri birkaç kahramana bedel; fedâkâr ile, elliden ziyâde gözlerini kan bürümüş sefâk ve methûr koruyucu atıldılar.

Kendi nefisleri için hemen silaha mürâcaatı tenezzül addedecek bir hâl-i vakar ve tevekkülde duran iki şehzâde; yollarında can veren fedâkârların hâlini görünce mevkilerine lâyık, meziyyât-ı celîlelerine mutâbık bir tavr-ı esdikâ perverâne ile; ufacık fırklarının riyâsetine geçtiler; en büyük muhârebelere numûne olacak, en büyük ser-askerleri gıbtaya düşürecek bir tarzda, müdâfaaya başladılar.

Adil Giray'ın talimiyle ashâb-ı müdâfa'anın her biri; odadaki eşyadan birini önüne siper ederek; def'-i sâil ile uğraşır, hanzâde ile Perihan ise birbirini muhâfaza etmekle beraber âciz kalan askerlerinin de imdadına yetişir idi. Ne fâidesi var ki müdâfi'lerden (85)t elef olanların; fevt olmuş fırat-ı ikbâl gibi; telâfîsi kâbil olmaz; sâillerden helâk edilenlerin, hazırlanmış âfât-ı semâviye gibi biri def' edildikçe yerine ikisi üçü geliri.

Perihan taraftarları bir saatten ziyâde kendilerinin on beş yirmi misli düşmanla uğraşarak, hayfâ ki tarihlere bile yazılamamış olan; namlarını kıyâmete kadar elsine-i sitâyişte dolaşmaya şâyân edecek kadar merdâne ve fedâkârâne bir ikdâm ile; efendilerinin pîş-i nazarında birerirer fedâ-yı cân eylediler.

Fedâiler; odadaki eşyâ ile kendilerini muhâfazadan ziyâde; kendi vücutlarını efendilerine siper eylediklerindn bunların umûmu kurban oluncaya kadar şehzâdelere bir cerîha bile dokunmamış idi.

Vaktâ ki şehzâdeler tenhâ kaldılar; kan görmş bir çit arslan gibi birbirlerine zahîr olarak ve müdâfaayı bütün bütün terk ederek haşerâtın üzerine savletler göstermeye başladılar.

Silah kullanmakta olan mahâretleri cihetiyle düşmandan la-akal iki adam tepelenmedikçe vücutların bir ara dokundurmanın ihtimâli yok idi. Yirmi dakikadan ziyâde uğraştılar, bir iki kere muhâcimleri odadan dışarı uğrattılar fakat erâzil; kühsâra çarpan dalgalar gibi, geri çekildikçe savletlerine bir kat daha dehşet vererek avdet ederlerdi.

Adil Giray; Perihan'ın ötesinden berisinden seyelân eden kanları (86)görünce; vakar-ı merdânesini bütün bütün kaybederek sâ'illeriyle muhâtabaya tenezzül etti "Bu ma'sûme şâhengizin hemşiresidir! Siz hakk-ı nimeti böyle mi gözetisiniz?.." diyecek oldu. Perihan hemen lakırdısını keserek "Sus hanzâdem! Bu köpekler hakk-ı nimeti de velînimeti de ekmek gibi kesilir, yenir bir şey zannederler. Bunlarla muhataba şanınıza yakışmaz!..." dedi, nazarı o sırada kapının önüne gelen Rüstem Hana ta'alluk etti "Ah üzerimize sarılan ejderin başı gözümüzün önünde duruyor da biz hala kimlerle uğraşıyoruz!" diyerek Hanı tepelemek için kapıya doğru uğradı. O zamana kadar Perihan'ın öteden beri gönüllerde bıraktığı nüfûzun te'siriyle üzerine bir yed-i ra'şedâr ile silah çeken koruyucular serdarlarını tehlikede görünce meslek-i gayreti ve bir dereceye kadar da mücâzât-ı âtiye korkusuyla bütün bütün hafv ve insâfı kaldırdılar, Perihan'ı sol memesinin altından ağırca yaraladılar.

Bî-çare kız! Cerihasının te'sîr-i tâkat güdâzıyla vücûdunu idâreden kalarak ağır ağır birkaç adım geri çekildi, Adil Giray'ın ayakları ucuna devrildi. Koruyucular; halin dehşetiyle birkaç dakika beht içinde durduktan sonra; şahlarının hemşiresini memât hâlinde ve düşmandan aldıkları esirin yine hayatta bulunduğunu düşündüler serâpâ, serâpâ tehevvür kesildiler, kat'î bir azm-i hunhârâne ile Adil Giray'a birkaç taraftan hücûm eylediler. Bî-çâre Perihan! (87) Rûh-ı sânîsinin de canı gibi mühlikede bulunduğunu görünce cisminde ne kadar âsâr-ı hayat kalmış ise bir yere topladı;

"Benşînem vü ser-pîş pâyet
Ber-hîzem vü cân günem fedâyet!"

Beytini okuyarak yerinden davrandı; yaralı arslan gibi bir savlet-i mukâvemet-i şeknâne ile; kahr-ı a'dâya başladı. Adil Giray ise; ma'şûkasında gördüğü ateş-i hamiyetin te'essürüyle; bütün bütün bir bârika-i celâdet kesilerek; vaktiyle her biri elli altmış kişiye mukâbil olan; Tatar kahramanlarının nesl-i necîbi olduğunu tamamıyla ispat eyledi. Şöyle ki iki şehzâde birkaç yerlerinden mecrûh oldukları halde ayaklarının ucuna on beş kadar koruyucunun lâşesini serdiler.

Rüstem Ha telefâtın tekessürüyle bütün bütün bir lehîb-i gazap kesilerek "Kılıçla uğraşır durursunuz! Tüfeklerinizi hangi düşmana saklıyorsunuz? Ateş etseniz a!" diye feryada başladı. Koruyucular vak'anın hevl ve garâbetine münazzım

olan can korkusuyla düştükleri gafletten mütenebbih oldular, iki bî-çarenin üzerine eli altmış tüfek birden boşaltarak ikisini de bir anda şehit ettiler.

Rüstem Han o zaman odaya girebildi; Perihan'ın anlı vücudunu bir nazar-ı gayz ve tahkîr ile süzerek.

"Bicer fenâ reft vü nâçiz şed!(88)

Felek goft handân ki în nîz şed!"

Beytini îrâd ile hunhârâne bir de hikmet-füruşluk ederek odadan çekildi. Tevâbi'i de arkasına düştüler.

Bî-çârelerin sebe-i mevti olan cerîhalar ikisinin de başında idi. O cerîhalardan seyelân eden kan ile çehreleri bütün bütn şafak rengine boyanmış, Adil Giray'ın çehresinde yıldız kadar bir nokta ile Perihan'ın çenesinde iki tarafa doğru hilal kadar açıklık kalmış idi.

Cezmi bu temâşâyı görünce tabiat-ı şâirânesi her türlü hissiyât-ı hüzn ve mâtemine galebe etti, şehitleri birbirinin koynuna getirdi, Adil Giray ile Perihan'ın başlarını; yüzlerinde kalan beyazlıklar ay yıldız şekli hâsıl edecek sûrette; birbirine yaklaştırdı. Şehidenin kan içinde olan saçlarıyla ikisinin çehresinden müstatîl bir şekil hâsıl eyledi.

Abbas'a teveccüh etti. "Bak temevvüc etmiş, uçları yaralanmış Osmanlı bayrağına ne kadar benziyor! Yed-i kudret, yek-vücut muhabbet yarattığı; iki şehidin sîmâlarında hizmet ettikleri maksadın ne parlak, ne güzel bir nişânesini tasvîr eylemiş! Ben vallahü'l-azîm bunları kabirlerine u vaz'da defn ederim! Melâike-i su'âle maksatlarının numûnesiyle görünsünler!..." dedi. Abbas ile birleştiler, kazdıkları mezara iki bî-çâreyi o vaz'da tevdî' eylediler.(89)

Cezmi o kadar dehşetli, o kadar hilâf-ı me'mûl birtakım vekâyi' ve fecâyi' karşısında tek ve tenhâ kalınca İranlıların ötede beride gezinen koruyucularını kabristanın servilerinden tefrîk edemedi; sâyelerin yükselmesi cihetiyle; kendini bir gavl-i beyânî dehşetgâhı içinde görmeye, bir yamyamlar memleketi arasında zannetmeye başladı, ihtifâya bir mahal aradı, bâdi-i tasavvurda Osmanlılık gayreti

hatırına geldi, Adil Giray'ın Perihan'ın; makbere olsun, yanına atılmak istedi, o mertebeye lâyık olmadığını düşündü, hicâb etti, bu hicâb üzerine fıtratın kendine ihsân eylediği cellât-ı merdâne hatırına geldi ve bu görünen sâyelerin her biri bir cellât lsa cümlesine karşı durmak ve o yolda şehîd olup da; Adil Giray'ın ayağı ucunda olsun, bir mezar-ı mefharet bulmak fikrine düştü. Nihâyet intikamını almak böyle bir beyhûde fedâkarlığa müreccah olduğuna hükm eyledi.

Bu iki mütâlaa üzerine teslîm ve tevekkül ile Abbas gelinceye kadar bây-ı hal ihtifâya zihninde karar verdi, yıldızlardan düşen, sönmüş meş'alelerden kalan hafif hafif ziyâarla etrafını aradı, baş tarafından çökmüş bir mezar buldu. Uğraşa uğraşa içine girdi, telkîn-i imama veya ürûd-ı münkerine muntazır bir meyyit gib uzandı.

Elini bir tarafına attı, soğuk, katı bir şeye rast geldi.(90)

Mesh ile insan güllesi olduğunu anladı. Vücudundaki yara; oraya gelinceye kadar ve husûsıyla mezara giinceye dek rûhânî ve cismânî çekdiği meşakkatlerle açılmak ve belki kendini imâte ile; o fıtratta olan bir sâhib-i hamiyet için mezarından firdevs-i mükâfattaki makamına bir manzara olmak derecesine gelmişti.

Bir taraftan ise bir çok mevziyât vücûdundan, esvabından bir şeyler koparıp da ta'ayyüş etmeye çalışırlardı. Eline aldığı gülleyi biraz daha evirdi, çevirdi, sevâbıkın kubhiyyâtını idrâk etmekle beraber i'tirâzı insâniyete mutâbık gömeyen veya ta'bir-i âhirle "Bize nisbet sâbıklar ne kaderde ise bizden sonra geleceklere nispet bizde o kaderde kalacağız!" i'tikâdında bulunan filozoflar gibi, çirkinliğini, kokuşmuşluğunu düşünmek istemeyerek yine yerine bıraktı "Acaba sen de benim gibi bir nsan mı idin! Acaba Adil Giray'ın Perihan'ın; o Yusuf'a, Züleyhâ'ya sânî addolunacak kadar güzel olan; çehrelerinin içinde de böyle çirkin bir kemik mi vardır! Acaba; hüsn-i mücerred, adl-i muhakkak olan; hzûr-ı ilâhîye bu kadar çirkin, bu kadar iğrenç bir çehre ile mi gideceğiz! Öyle olmayıp da ne olacak?. Daha dünkü güne kadar bî-çâre Adil'in, zavallı Perihan'ın tasavvurları gözümüzün önünde hep hayâlâttan ma'dûd değil mi idi? O hayaller bugün hakikat oldu hem de ne kanlı hakikat!...

Ya bu hakikat bildiğimiz âlem yarın hayal olmayacak mı?(91)

Olacak yarın olmazsa öbür gün olacak! Şüphe yok ki olacak! Hem de ne korkunç hayal!...

Hayır hayır! İnsaniyet elbette bu cism değildir. Mezarda ruh bulunmaz. Bir kere ruhu görebilsek kim bilir ne kadar güzeldir! Böyle kemikten, etten yapılmış bir vücûd-ı hakîre ne kadar zinet veriyor! Dünyada niçin kimse en güzel ressamın yaptığı tasvîri bir çirkin kız kadar sevemiyor!

Değil! Değil başka âlem var insâniyetin zevki o âlemdedir. İşte bu âlemde gördüğümüz ikbâlin, iclâlin, zevkin, şevkin neticesi bu mezara girmektir. İhtimal ki şimdi biri gelir, çıkabileceğim deliği kapar, hayatım zâ'il olur. Melâike-i su'âl başıma çöker. Dünya için onlara da bu cevabı veririm evet! Bu cevabı veririm.

Ah fakat Adil Giray'ın, Perihan'ın hele uğraştığımız şu mübârek maksadın böyle bir netice vermesi adl-i ilâhîye tevâfuk eder mi idi!...

Sus habîs! İnsan korkusundan mezarlar içine saklanıyorsun da yine levh-i mahfûzun tahkîk-i esrâr ile uğraşmaya cesâret ediyorsun?.."

Yollu; kendi ahlakını musavver olmakla beraber bulunduğu hâlin ilcâatını da gösterir; birkaç söz söylendi, sıyrıla sıyrıla yine mezardan başını çıkardı. Abbas ise o sırada mevki'ine gelmiş,(92) koynundan bir şem'a çıkararak yakmış, Cezmi'yi aramakla meşgul bulunmuştu. Şem'anın ziyâsı Cezmi'nin başına düşüp de sâyesi uzadıkça ve Cezmi çıkmaya çalıştığı sırada sâyesinin uzaması dahi büyüdükçe kabirden, eski itikadlara göre yaklaşmakla büyümk şânından olan; bir cadı çıkıyor zannetti, biraz ürktü, geri çekildi. Şem'anın çekilmesiyle sâye de bi't-tabi' şeklini değiştirdi. Abbas oralarda öyle cadı filan olmadığına hükm eyledi; yine maksûdunu arayabileceği dâirenin hâricine çıkmayacak kadar; yüksekçe bir ses ile "Cezmi Cezmi!" diye söylenmeye başladı.

Cezmi bu sadâyı işitti; hâtiften gelmiş bir nidâ-yı da'vet istikbâl edercesine; sür'atle mezardan vücûdunu bütü bütün sıyırdı, Abbas'ın yanına şitâb eyledi.

Derviş hırkaları hazırdı. Ne fâidesi var ki Cezmi'nin yarası kabre girip çıkmakla açıldı, bir kere daha sarılmaya muhtaç oldu. Abbas; iki üç saat kadar fânî durdurmak, yarayı sarmak için; bildiği tedbirleri icrâ ile uğraştı. Cezmi yürmeye muktedir olabildi. İkisi birden arkalarına hırkalarını giydiler. Abbas parmağını uzattı, Cezmi'ye maşrıkı gösterdi. Subh-ı kâzib Adil Giray'ın, Perihan'ın ümîdi kadar parlak bir ziyâ göstermeye başlamıştı. Cezmi'nin fikri ise teşebbüsünün netîcesinden kanlı,

kendi girdiği mezardan korkunç bir halde idi. Abbas (93) subh-ı kâzib kadar sür'atle oradan kaybolmayı tavsiye ederdi. Cezmi mezar gibi bulunduğu yerde kalmak re'yinden geçemezdi. Nihâyet Cezmi Abbas'a teveccüh etti. "Benim fikrime göre insan olan

(Ve nahnü enâs lâ tavassut beynenâ
Lenâ's-sadr dûne'l-âlemîn evve'l-kabr)

Kâidesine ittibâ' etmelidir. Ya burada Adil Gray'ın kadrini gösterecek bir hareket ederiz. Yahut mezarlar hazır duruyor. Şu kara toprak bizi de kabûl edecek kadar bir kucak bulmaktan hiçbir vakit âciz kalmaz. Adil Giray'a felek vefâ etmedi. Biz de mi bî-vefâlık edeceğiz! Ben vazifemi bilirim. Başının ucuna; velev tahtadan olsun; bir işâret dikip de üzerine şânını a'lâ edecek ağyârın rağmına taraftarlarının gayretini gösterecek bir şey yazmadıkça şuradan şuraya kılımdamam. Hatta yazacağım şeyi kanımla yazacağım!..." dedi iki refîk-i gayret o leyle-i musîbet arasında bir tahta buldular. Mezarın üzerine diktiler, bir kurumuş dal parçası kestiler. Cezmi o dal parçasını eline aldı, cerihasındaki sargıların üzerne bulaşmış ve hâla kurumamış olan kanıyla o tahta parçasının üzerine irticâlen söylediği şu birkaç beyti tahrîr eyledi:

Ey zübde-i san'at-ı ilâhî
İnan idi fıtratın kemâhı

Cârî idi her muâmelende(94)
Ahkâm-ı evâmir vü nevâhî

Fikrindi zekâya matla'-ı nûr
Kalbindi şecâ'atin penâhı

Azminde nasîb olaydı fırsat
Bir günde gedâ iderdi şâhı

Takdîr-i Cenâb-ı Kibriyâda

Ulviyetin budur güvâhı

Gönlündeki sâ'ik-i hamiyet
Gösterdi cihâna kayz-ı râhı

Târihini gûş eder de gâfil
Açmaz yine çeşm-i intibâhî

Yükselmeye sevk ederdi hâtif
Geçsen bile evc-i mihr ü mâhı

Gelmzdi şehâdet olmasaydı
İclâline tâ ebed tenâhî

Yükseldi ortaya kim makâmının
Arş oldu serîr-i ihtişâmın

Bir halde ki yazıyı bitirmek için bir taraftan kurumak üzre olan fânî sabahın; âlem-i hayâtı birkaç saat göstermekten mahrûm olduğu için ettiği girye-i elem denilmeye şâyân olan; şebnemiyle (95) slatmaya çalışır, bir tarafında vakit geçmemek üzre şiirini; "başladıkça ben söze başlar hücûma vâridât

Şöyle kim tâkat getimez onu takrîre zebân" vasfına lâyık olacak kadar; serî' söylediği halde kalemini kan tutmuş kâtillerin harekât-ı mezbûhânesine teşbîh olunacak derecede batı bir yolda görüyordu.

Levhanın tahrîrini öyle bir zamanda ikmâl eyledi ki; ümîd-i hayâlâtın aynı olan; subh-ı kâzib; hakâyık-ı âlemin misâli olan; subh-ı sâdık noktasına tahavvül etti. Maşrıkda bir kanlı bulut, o bulutun etrafında toprak rengine tahvîl etmiş bir korkunç pus o pusun altında büyümüş mezar şekli gösterir birkaç çirkin dağ, o dağların altında kimi yeni doğmuş da fânî olduğunu bilmediği için tebessüme başlamış birkaç çiçek, kimi fenâ bulduğu halde yine fânî olduğunu anlayamamış üç beş soluk yaprak görünür ve bu levha-i temâşânın kâffesinde azamet-i ilâhiye tecessüm eder dururdu.

Cezmi şair idi. Şairlerin bir hali de vardır ki: Nazar- hayalini sevk ettiği bir yer dururken tabiat hazâyin-i bedâyi'inin ne kadar cevheri varsa kâffesiyle beraber ayağına gelse yine hiçbirini göremez o cihetle bâlâda arz ettiğim levhayı temâşâ eden yalnızca Abbas idi.(96)

8. İSTANBUL'DAN HAREKETİMİZ

Vapurumuz limanda bağlı bulunduğu şamandıranın irtibâtını felek ile çerhini işletmeye başladığı zaman saat on biri geçmiş idi.

Me'lûf ezvâkı olduğu bizim dilârâ-yı visâli terk etmekte yemîn ve yesâra müte'enniyâne hatve-endâz-ı tereddüt olan serkeştegân-ı muhabbet gibi vapur - dümen sularının hâsıl ettiği köpüklü izden denizin koyu mavi rengindeki sathı üzerine beyaz ile nısf-ı kat' nâkıslar resm etmeyi merâk etmişçesine liman içinde öteye beriye meyl ve inhirâf ederek birkaç dakika vakit zâyi' eylemedikçe hatt-ı istikâmet hareketini ta'yîn edemedi.

Hareketinden yarım saat evvelden beri vapurun içinde idim. O müddet zarfında ne terk-i vatan hatırıma geldi ne firkat-i aileyi düşündüm. Ne gönlümde bir hüzün vardı ne fikrimde bir heyecan mevcut idi. Çünkü beni bu seyahate kendi hâhişimden başka icbâr eder bir şey yoktu. Çünkü istediğim halde vapurdan çıkabilirdim. Fakat vapur hareket ettiği gibi iş başkalaştı (İstediğim halde çıkabilirim) fikrî infilâk subh-ı sâdıka karşı gelen bir necm-i seherînin lem'ası gibi ayıfladı. Vapur Sarayburnu'nu dolaşıp da Kumkapı açıklarına geldiği vakit ise bu ümidim bütün bütün mahvoldu. İşte o zaman (97) birdenbire yüreğim oynamaya başladı. Refte refte zihnimi birçok tasavvurât-ı garîbâne -derece derece gönlümü birtakım hissiyât-ı müheyyice istilâ eyledi.

Kendimi bu te'essürâtın pençe-i tahakkümüne terk ettiğim halde Hâfız'ın:

"Sirişkim âmed vü aynım bigeft rû bâ rû
Şikâyet ez ki konem hângist gammâzem;"

Beyt-i mi'eline mâsadak olmaya halimde isti'dâd gördüğümden zihnimi başka bir şeyle işgâl için çeşm-i dikkatimi mün'atıf olduğu ahvâl-i kalbiyeden âdetâ zorlaya zorlaya koparırcasına ayırarak etrâfı temâşâya başladım.

Tali'a-i ikbâli olan iş'asının birazını ilân feyz-i mukaddemi için kürenin başka bir nokta-i müzlimesine sevk etmiş ve müvekkeb-i iclâline iltihâk için her taraftan koşup gelen kara kara bulutlar ise etrafını kuşatmış olduğu halde güneşin Beyoğlu üzerinden doğru azametiyle şa'şa'asıyla âheste rû-gurûb oluşu nazar-ı şâirâneye senelerce temâşâ olunsa doyulamayacak bir levha-i bedâyi' nümûn arz etmekte idi.

Bazı âlî binâların şu'â-ı şemse mukâbil gelen camlarından zâhir olan reng-i âteşîn bu binâları içerilerinden tutmuş ve ulvî pencerelerinden (98) dışarıya henüz uğramış gibi gösterirdi.

Güneşin etrafında bulunup her saniyede bir renge giren her dakikada bir şekl-i diğer olan bulutların in'ikâs-ı elvân ve eşkâli ise sath-ı deryâyı ressam-ı çîre-dest tabiatın bir küçük tecrübe levhasına döndürürdü. Bulutlarda dem be dem zâhir olan televvünât bildiğimiz elvânın en tatlısı -hey'etlerin de zaman zaman vukû'a gelen tagayyürât gördüğümüz eşkâlin en san'atlısı idi. Vapurumuzun i'âne-i bâd-ı cenûb ile gurûb cihetine doğru yüksele yüksele giden kara dumanlı tarifine çalıştığım levha-i bedâyi' hiç olmaz ise gölge makâmında bir letâfet ilâve etmekten hâlî değildi.

Bu manzara ancak yarım saat devam edebildi. Nihâyet güneş battı. Bulutlar da dağılmaya ve bir şâm-ı garîbânenin reng-ihazîni âfâkın çehresini karartmaya başladı. Vapur hayırsız adaların açıklarında hayli yol almıştı. Sular gergi gibi karardı. İstanbul şehri hatt-ı ufka muhâzî siyah ve tavlânî bir bulut gibi görünür va Ahırkapı ve Zeytinburnu fenerlerinin kâh açılıp kâh kapanması o bulut içinde hafif şimşek parıltısını andırırdı.

Bu aralık semâya nazar ettim. Dağınık bulutlar arasından bazı büyücek yıldızlar leme'ân eder ve şark cihetinin gittikçe ağarıp durması tulû'-ı mâh-ı tâbâna berâ'at istihlâl olurdu. Tabiî o noktaya nasb-ı nazar eyledim.(99)

Tuğ tuğ ey meh nûr-bahş çeşm-i cânımsın benim
Yarsın amma ki yâr-ı mihribânımsın benim

Şem'-i bezm-i vahdetimsin mahrem-i râz-ı dilim
Dil-nevâzım gam-küsârım hâldânımsın benim

Daha bedr hâlinde bulunan kavs-i mâhtâbın humrete mâ'il bir renk ile kara ve beyaz bulutlar ile nîm-mestûr olarak kenar-ı ufuktan şa'şa-zây-ı tulû' oluşu henüz hamamdan çıkmış -çehresi kararmış- saçları omuzlarından aşağı darmadağın atıvermiş kardan daha beyaz yaşamaktan daha ince fotalara bürünmüş- bir dil-rubânın açık saçık bir halde hürrem-serâ-yı istirahate çekilişine benzetilebilirdi.

Cenûb tarafından yekdiğerini takip ile bir sûret-i muhâcemekârânede gelip geçen bulutların haylûletiyle zîr-i perde-i ihtifâya çekilip sonra yine arz-ı dîdâr eden mâh-ı tâbân bâlâyı asumâna doğru bir hayli yol aldı. Buluttan kurtulduğu zaman in'ikâsını deryâda serv-i sîmîn değil Marmara'nın ittisâ'ıyla mütenâsip düşecek kadar cesîm bir çınar-ı envâr peydâ eder e bu çınarın evrâk ve ağsânı ise nesîmden daha kuvvetlice bir rüzgarın tahrîkiyle nazar-firîb olacak sûrette ihtizâr eder dururdu. İhtizâr edenler hakîkatte denizin emvâcı idi amma nasıl emvâc!... Emvâc-ı nûr! (100)

İşte bir manzaradan -Mevla kabrini mühbit-i envâr-ı gufrân eylesin- Saminin meşhur mevc gazelinden:

"Ser vermeden talâtım râz olmaz âşikâr
Kat' olmayınca zâhir eder mi çınâr-ı mevc

Beytine cevap olabilecek şu beyt sânih-i hâtır oldu:

Mehtâba karşı bahrde gör nûrdan çınar
Seyr et ne türlü zâhir edermiş çınâr-ı mevc

Bir taraftan bu ulvî manzaralar pîş-i nazarımda revnak ve letâfetlerini artırır durur. -Bir taraftan vapurun makinesinden hâsıl olan sadâ o hâl ve mevki'e en muvâfık bir âhenk mevzûn-ı âsumânî ile kalbime ilkâ-yı hüzün ve vahşet etmekten hâlî kalmaz- bir taraftan lisânımda kâh benim:

Yâr her sudan hüveydâdır şeb-i mehtâbda
Cân u dil mest-i temâşâdır şeb-i mehtâbda

Beytim ve kâh Samî'nin:

"Gark-ı mevc-nûr olur mînâ serâ-yı bâsıra
Ab-ı gevher cûş-ı deryâdır şeb-i mehtâbda"

Beyti tekerrür eder. -Bir taraftan zihnim birtakım hissiyât-ı mütehâlife-i vicdâniyemin teşrîhâtıyla uğraşırdı. Hafif hafif esmekte olan lodos rüzgarı birdenbire bir rîh-i âsıfe mütehavvil oldu. O kadar kısa bir müddet içinde bilmem nereden peydâ oldular? Birçok (101) korkunç ve muzlim bulutlar gün yüzünü serâpâ kapladı. Mehtap bitti. Denizin mevc-i safâsı bir çayırın içinde büyüye büyüye beyaz köpükleriyle birer karlı dağ sûretini bağladı. Halk da "Bura... bura..." feryâdıyla bir telaş! Geicilerde tenteleri toplamak kamaraların pencerelerini kapılarını kapamak telâşıyla bir hareket! Uzaklarda gök gürlemesi şimşek çakması! Vapurun içinde makaralardan ve iplerin birbirine çarpmasından ince ve fakat korkunç sesler hâsıl olması! Bacadan etrafa şerâreler saçılması!

İşte bu ahvalden fenâ dehşetlendim. Güvertede durmak ise zâten kâbil değil idi. Herkesle berâber karaya indim.

Karada akşamdan beri ser-germ ıyş u nûş olarak ağır bir uykuya dalmış olan ve o hal içinde dünyadan tamamıyla bî-haber bulunan birkaç girân-hâb hümar için vapurun dağlar gibi dalgalar içinde yuvarlanması cümbüş-i kühvâre-i safâdan farklı değil idi. Ama bunlardan başka halkın birtakımını deniz tutmuş meyyit gibi birer köşede sergerdân yatar -birtakımı gezinmek ister fakat her adımda bir kere secde-i sehv eder gibi yere kapanır- birtakımı birbirinin korkudan bembeyaz olmuş çehrelerine bakar birbirinden teselliyet bekler fakat hiçbiri aız açmaya cesâret edemez -herkes dehşetli ân-ı helâkın vürûduna gayet mü'ellem bir intizâr ile muntazır bulunur- hariçte fırtına kıyametler kopar- aralıkda şimşek çakar gayet (102) dehşetli bir zulmet içinde iken gayet korkunç bir aydınlık gözleri kamaştırır -etrafa yıldırımlar düşer- gürültüsü dünya yıkılır gibi kulûba dehşet verirdi!

İşte bu hâl ile bata çıka gidilip dururken bir aralık mu'tâd olan gürültüden beş on kat daha şedîd- bir taraka-i zühre şikâf işitildi (Vapur bir kazaya uğradı artık batıyoruz) -zannettim... Meğer bu gürültü tûfânı ihtâr edecek sûrette şiddetli ve

sonradan görüldüğü vecihle- her biri ufak çakıl taşı kadar dolu ile karışık olarak düşen bârandan dolayı imiş.

İşte bu yağmur bir on dakika kadar sürmedi def'aten kesiliverdi. Ancak ekser hiddet ve şiddetler... Kendilerinden daha dehşetli bir hiddet ve şiddete tesâdüf edince derhal mübeddel sükûnet olduğu gibi o bârân-ı tûfân nişan üzerine fırtına ber-taraf olarak rüzgar kaldı. Dalgalar küçülmeye bulutlar gökyüzünden sıyrılmaya mehtap yine eski letâfetiyle görünmeye başladı.

Herkesin aklı başına- benzi yerine geldi. Hamd olsun o varta-i hülnâki aşırdığımız için birbirimizi tebrik ettik. Bu esnâda saat yediyi geçird. Benim ise akşamdan beri zihnim yorgun -vücudum da istirahata muhtaç olduğundan- biraz uyumak için yattım.

Recaizade M. Ekrem (103)

9. ŞİİR VE İNŞÂ

Çünkü mahsûl-i tahsîl bizim memâlike göre yalnız Şiir ve İnşa cihetindedir. Bunlardan bir nebze bahs edilmek fâideden hâlî değildir.

Şiirin tarif-i umûmîsi kelâm-ı mevzundur; yani iki satır sözün her birindeki sükûn ve harekâtın müsâvî olmasından ibârettir. Hattâ kâfiye usûlü milel-i te'hire beyninde âdet olmuştur, eski Yunânîler yalnız vezne riâyetle kâfiye iltizâm etmezler idi.

Şiir her kavimde tabî'dir. Rû-yı arz ne kadar milel ve akvâm gelmiş ise, cümlesinin kendilerine mahsûs şiirleri var idi. Osmanlılar'ın şiiri acaba nedir? Necâtî ve Bâkî ve Nef'î dîvanlarında gördüğümüz bahr-i remel ve hezecten mahbûn ve mahbess kasâ'id ve gazeliyât ve kıt'aât ve mesneviyyât mıdır? Yoksa Hoca ve Itrî gibi musıkî-şinâsânın rabt-ı makâmât eyledikleri Nedîm ve Vâsıf şarkıları mıdır?

Hayır! Bunların hiçbirisi Osmanlı şâiri değildir; zirâ görülür ki bu nazımlarda Osmanlı şâirleri şuârâ-yı İran'a ve İranlılar dahi Araplar'a taklîd ile melez bir şey yapılmıştır. Ve bu taklîd yalnız üslûb-ı nazımda değil, belki efkâr u ma'ânîye bile sirâyet ederek, bizim şu'arâ-yı eslâf edâ-yı nazm ve ifâdede ve hayâlât ü ma'ânide Arap ve Acem'e mümkün mertebe taklide sa'y etmeği ma'âriften

addetmişler; ve acaba bizim (104) mensûp olduğumuz milletin bir lisânı ve şiiri var mıdır ve bunu ıslâh kâbil midir? Aslâ burasını mülâhaza etmemişlerdir.

İnşâ yolunda da hal tamamıyla böyle olmuştur. Münşe'ât-ı Feridûn ve Asâr-ı Veysî ve Nergisî ve sâ'ir münşe'ât-ı mu'tebere ele alınırsa, içlerinde üçte bir Türkçe kelime bulunmaz! Ve bir maslahat ifâde ederken, bedî'ü beyân fenleri karıştırılarak, ibrâz-ı belâgât için öyle müşevveş ve mü'tetâbiü'l-izâfât ibâreler yazmışlar ki, kâmus ve ferheng beraber olmadıkça ve bir adam fenn-i ma'ânî ve adâb-ı Arap'ta kemâl-i mahâreti oldukdan sonra, âdetâ bir ders mütaâlâ eder gibi, birçok zamânlar sarf-ı zihn etmedikçe, ma'nâsını istihrâca muktedîr olamaz!

Eski İnşâda lugat-i Arabiye ve ibârât-ı muhayyile var ise de, bâri zımnında iyi kötü bir ma'nâ dahi çıkardı. Şimdi ise asr-ı naz gelmiş, ve efkâr ve politika incelmiş olduğundan, bazı fermanlar emekub-ı sâmîler ve takrirlerde öyle ibâreler görülüyor ki, lugatler herkesin bildiği şeyler iken, ma'nâ-yı sahîhi ne olduğu anlaşılmak kâbil olmuyor!

Garibi şurası ki böyle anlaşılamayacak ibâre yazabilmek hüsn-i kitâbetten addolunuyor! Meselâ .... dâir mufassal bir mektup ... Penâhı ki iki üç yüz satır sözdür. Bu yolda melekesi olan en ma'rûf bir zâtın eline verilsin, (105) okutulun, hitâmında -şu okuduğunuz maddeyi lisânen takrîr ediniz! -denilsin, o vakit kâtibimiz ne kâtiptir meydana çıkar.

Vâkıâ şiir ve inşânın bu hale girmesi bu asrın yapması değildir. Acemler kabûl-i İslâmiyet'ten sonra, ulûm-ı şer'iyeyi tahsî için lisân-ı Arap'ın tahsîline düştükleri sırada kendilisanlarının şiir ve inşasını dahi ona taklîd ettitledi ibi, bize bizzat te'sîs-i devlet-i Osmâniye'de İran allâmesini celbe muhtaç olduğumuzdan, onların terbiyesi üzre kendi lisânımızı bırakıp, Acem şîvesine taklîd hatâsına düşmüşüzdür ki, ulemâ-yı Rum'un bu hususta ettikleri ihmâl ve kusûr afv olunmaz bir hatâdır.

Zîrâ benî âdem arasında medâr te'âtî-i efkâr-ı lisândır; bir milletin lisânı kavâ'id-i mazbûta altında olmayıp da her eline kalem alan kimsenin keyfine mütâba'at eder, ve hâl-i tabi'îsinden çıkarsa evvel millet beyninde vâsıta-i mu'âmelât bozulmuş demek olur.

....
....
....

Ta'accübe şâyân değil midir ki, bizde yazı bilmek başka kâtip olmak yine başkadır! Halbuki sâ'ir lisanlarda yazı ve imlâ bilen kâtip olur vâkı'â her lisanda edip olmak hayli ma'lûmâta tevakkuf ederse de âdetâ murâdını kâğıt üzerinde ifâde etmek için yazı yazmak kifâyet (106) eyler. Bizde ise yazı öğrendikten ma'adâ birçok şeyler daha bilmek lâzım gelir:

Evvelâ Türkçe imlâ bilinmelidir; halbuki en güç şey budur; zîrâ vaktiyle Trkçe'ye mahsûs lugat kitabı yapılmamış, ve Osmanlılar milel-i sâireyi dâire-i hükûmetlerine aldıkça her birinde gördükleri yeni şeylerin isimlerini ol milletin lisânından alıp az çok bozarak, kullanmış; her kâtip bir lugati sükûn ve harekâının zihnince uyan bir şekli ile yazıp, sâirleri dahi diğer sûrette zabt etmil olduklarından, imlâ öğrenecek kimse evvel emirde bunların hangisine tâbi' olacağında mütehayyer olur.

Hele yirmi seneden beri... teferrüd eden memurların her biri bir canlı lugat olmak hevesine düşerek kimisi yâ ile bildirir (bildirir) ve kimisi yâ'sız (bildirir) yazmaya başlayalı küçük kâtipler ne yapacaklarını şaşırdılar. [*]

Sâniyen, Arabî ve Farsî imlâ bilmek lâzımdır. Bu iki lisânın imlâsını bilmek kavâ'idini tahsîle mevkûf olduğundan, en az sarf ve nahvi görmeyince, doğru terkîb yazmak kâbil olamaz.

Sâlisen, bunlardan sonra aklâm-ı devletten birinden birkaç seneler (107) istihdâm olunmak isterim. Bu olmadıkça (idügine)yi (oldığına)ya rabt etmenin yolu bilinemez; ve bu nükte-kemankeş Sırrı gibi kâtiplerin ders-i âhiri olduğundan, her ne zaman bu melekeyi hâsıl eder de, Bâb-ı Âlî'nin kullandığı kâtipler sırasına geçer, ve güyâ yazı makinesi olur.

Lakin bu kadar zahmetlerle şu melekeyi ele geçirmiş olan zât ashâb-ı karîha ve kâbiliyetten ise bu tahsîlinden mütelezziz olacak yerde müte'essif olmalıdır; çünkü me'lûf olduğu revâbıt-ı Türkiyât kendini bir dâire-i mahdûde içine sokmuştur; ki zihnine tebâdür eden ma'ânîden yalnız melekesine uyabilenleri yazıp, sâiri, ki gâyet

[*] Hatta -(Adana)daki elif-i memdûdeyi fark edemeyecek kadar geç nazar olanlarımızın şerinden- bin yıllık (Adana) lafzı (tâ ile) (Atana) sûretine tahavvül eyledi.

nâzik ve gayr-ı me'nûs dekâyıktır; onları terk ve fedâya mecbûr, ve mâdemki bu zincir içinde bağlıdır; emsâli raddesinden ilei gitmekten mahrûm ve ma'zûr olur.

Bu sebeple gerek şiirimiz ve gerek kitâbetimiz ne derece geri kalmıştır. O yere geçecek usûl-i kalem seyyi'âtındandır ki, te'liflerde, matbû'atta âsâr-ı ma'rifetlerini ibrâz ile edebiyatta bir inkılâb-ı azîm husûlüne sebep olan zevâtın ekseri "olmakla, bulunmakla, ecelden, hasebiyle, mebnî, dolayı, derkâr âşikâr" dâire-i fâsidesinde inhisâra tenezzül edemedikleri için kalemlerinde lâyıkıyla müstahdem değillerdi. Âli gibi, Müşfik gibi [*] birçok girân-ı kıymet cevâhir-i fetânet kaderlerine(108) lâyık olan ri'âyeti göremeyerek, kimi cünûn getirdi, kimi işretle telef-i nefes eyledi.

Vâh bize! Yazık bize! Bu hale göre bizim millette tabi'î hal üzre ne şiir ve ne de inşâ var demek olur?

Hayır! Bizim tabi'î olan şiir ve inşâmız taşra halkı ile İstanbul ahâlisinin avâmı beyninde hâlâ durmaktadır. Bizim şiirimiz hani şâ'irlerin nâ-mevzûn diyebeğenmedikleri avâm şarkıları [**] ve taşralarda ve çöğür şâ'irleri arasında deyiş ve üçleme ve kaya başı ta'bir olunan nazımlardır.

Ve bizim tabi'î inşâmız mütercim-i kâmusun itihâz ettiği şîve-i kitâbettir. Vâkı'â bu nazm ve bu kitâbet matlûb olan derecede beliğ ve tumturaklı görünmez ise de ümmet-i Osmâniye ilerlediği sırada bunlara rağbet edildiğinden, oldukları halde kalmışlar, büyümemişlerdir. Hele bir kere rağbet o cihete dönsün; az vakit içinde ne şâ'irler, ne kâtipler yetişir ki akıllara hayret verir.

Ve'l-hâsıl şi'r-i tabi'î odur, ki şâ'ir cüz'î bir mülâhaza üzerine kalemi eline alıp, irticâlen kırk elli beyt nazm edebilmeli. Kitâbet-i milliye odur ki, kalem tutan, zihnindeki murâdını iyi kötü kâğıt üstüne koymalı. (108)

Üdebâ-yı tabi'îdir. Bir salkımı çiçek-i zira'attir. Bir nebâtât sergisi yine zira'attir.

Bahçıvan üstâd-ı kudretin hâme-i zî-hayâtıdır.

Bir tâcir müte'allik olduğu aileyi tüccar müntesip bulunduğu milleti ihyâ eder.

---

[*] Bunların ikisi de Cerîde-i Havâdis evâ'il-i zuhûrunda muharrir idi.
[**] Sarı Zeybek'in (Allah dedim yatağana dayandım-Ben senin çün al kanlara boyandım) beyt-i meşhûru gibi.

Küçük bir dükkan veya bir ev ticârettir. Büyük bir fabrika veyâ bir şehir yine ticârettir.

Bir zâri'türâb üstünde olan muharrerâtına her yerde kâri' bulur. Bir tâcir dünyânın hiçbir tarafında ecnebî kalmaz.

Bir münşî bir âlim bir zâbit gurbette açlıktan ölebilir. Zira'at ve ticâret mektebinden çıkmış bir adam için mevtten başka hâ'il ve hâ'il yoktur.

Şi'ir fikirdir. Zira'at ve ticâret fa'aliyettir. Fikir her yerde satılmaz. Fi'il her yerde geçer. Bir kitap dâimâ anlaşılmaz. Bir tarla dâima anlaşılır. Erbâb-ı tedkîk zira'atle ticârete o kadar ehemmiyet vermiştir ki bugün zira'ate fenn-i ticârete o kadar ehemmiyet vermiştir ki bugün zira'ate fenn-i ticârete ilm ıtlâk olunur. Bu fen ile ilmin ketebe ve ketb ve mekâtibi vardır. O kitapları okuyan o mektuplardan çıkan mevcûdâtı mütâla'a eder. Mütâla'ası da her nazarda hem nefsine ailesine fâide-bahş olur hem ebnâ-yı cinsine.

İşte siz vâsıta-i servet nâmıyla Osmanlılar için bir zira'at ve ticâret gazetesi çıkarıyorsunuz himmetiniz meşkûr olur. (112) İhvân-ı vatanımıza o mekteplerin usûl-i tahsîlinden o kâtiplerin netâyic-i kesbinden bahs edecekseniz -muvaffakiyetiniz temennî olunur.

Gazetenizin her nüshası bir vâsıta-i servettir. Zira'at ağacından bir yapraktır. Ticâret kitabından bir sahifedir.

Bendeniz sizi tebrik ile kesb-i mesâr ederim.

Abdülhak Hamit

Victor Hugo'nun yalnız Fransa'ya değil bütün âlem-i insâniyet ve medeniyete üç rub'-ı asra karîb bir müddet-i medîde zarfında etmiş olduğu hizmetin Fransa tarafından ta'yîn olunan mükâfât-ı hakîkate hizmet-i mezkûrenin fevka'l-âdedir.

Bu mükâfât-ı fevka'l-âde cenâzenin "Eutval" tâk-ı zarfında üç gün teşhîrinden ibâret değildir. Asrın en büyük şâ'ir-i hikemî olan bu nâsiye-i âliye sâhibi büyük adamın vedâ'-ı ebedî sûretinde bir daha yüzünü görmek cihân için arzû-yı umûmî olacağından bu teşhîr insanlar tarafından Victor Hugo'ya mükâfât değil yine Victor Hugo tarafından insanlara bir hizmet addolunur.

Cenaze misâfirinin taraf-ı hükûmetten tesviyesi ve masârif-i mezkûrenin yirmi bin frank olarak ta'yîn olunması dahi Victor Hugo'nun ispât eylediği istihkâka nispetle ta'yîni lâzım gelen(113) mükâfattan ibâret değildir. Bu semâhat dahi Victor Hugo'dan ziyâde Fransa hükûmeti için şandır.

Victor Hugo'nun asıl şâyeste olduğu mükâfât yevm-i vefâtının Fransa için milî bir yevm-i mâtem addolunması hakkında verilen karardır ki böyle bir mükâfâtın şimdiye kadar hiçbir kimseye nasîb olduğunu tahattur edemiyoruz.

Vâkıâ Katolik kilisesi izzetini hükm ettiği bazı kimselere azizlik unvânını vererek eyyâm-ı mahsûsalarının yortularını tutturur ancak Victor Hugo'yu e'izze-i mezkûreden addetmeye nasıl imkân tasavvur edilebilir ki kendisi Katolik kilisesinin değil insâniyet-i umûmiye nâmına mensûb bir adam olup kendisi için karar verilen yortu dahi bir papa tarafından değil bir efkâr-ı umûmiye tarafından tertîb ve tensîb edilmiştir.

Victor Hugo'ya lüzûmu düştükçe "Şâ'ir-i meşhûr" denilir idi. Halbuki Victor Hugo mevzûn ve mukfî söz söyler bir adamdan ibâret değil idi. Âsârı dahi şi'irden ibâret değildir. "Asrın büyük düşünücüsü" sıfatıyla mümtâz olan o zât-ı âlî büyük büyük üşüncelerini nazmen de ortaya koymuştur nesren de. Uluvv-i fikrinin en büyük cevelangâhı romanlar olmuş ve romanlarda halk eylediği eşhâs-ı muhayyile cihânın tahayyülât ve tasavvurâtı karşısında eşhâs-ı sahîha gibi şöhret bulmuştur.(114)

Victor Hugo yalnız meziyet-i fikriye ve kalemiye ile dahi mümtaz olmakla kalmamıştır. Uluvv-i ahlâkı uluvv-i efkârıne hemen de galebe ederek müddet-i ömründe "fenâlık" denilen şey Victor Hugo'dan sâdır olduğu işitilemiştir. Elinden gelebilmiş ise idâma mahkûm olanları afv için hükümdârân hazerâtına istirhamnâmeler göndererek ölümden adam kurtarmıştır. Kesesi müsâ'ade göstermiş ise muhtâc-ı i'âne olanların imdatlarına koşmuştur. Bir şeye kudreti yetmediği halde benî nev'inin dûçâr olduğu o felâketle beraber ona çâresâz olamamak derecesindeki kendi aczine dahi ağlamıştır.

Bazı tünek vicdanlar cihandan cihânyândan şikâyet ederler. "Bir dehrde geldik ki bu bazâr-ı fenâya sermâye-i irfânı olanlar zarar eyler" derler. Bu me'yûsâne sözlerde hikmet aramak şöyle dursun sâhib-i fazîlet olan bir adamda bu

me'yûsiyetlerin bile hiçbir hükmü hikmeti olamayacağını insana teslîm ettirecek ahvalden birisi dahi Victor Hugo'dur. İnsan kendisinde sermâye-i irfân olduğunu kendisi da'vâ ederse "Bizim şeyhin kerâmâtı olur menkûl kendinden" mâ-sadakını icrâ etmiş olur. İnsanın irfân ve fazîletini de insâniyete olan hizmet ve gayretini de insâniyetin nazar-ı ma'nevî-i umûmîsi görüp takdîr eder. İnsâniyet o kadar âlî o kadar semîh o kadar kadr-senc ve hakşinâstır ki hiçbir kimsenin ketm hakkını kendi şân-ı mukaddesine şâyân göremez.(115)

Cihanda ibkâ-yı nâm etmek benî nev'inin şâyeste-i mükâfâtı olmak isteyenler insâniyet ve medeniyete Victor Hugo kadar hizmet ederler de yalnız kendi milletinin değil bütün milel ve ümemin bile minnettarlıklarını kazanırlar.

Ahmet Mithat

Kızım pirâye- ki dünyaya geldiği saat dünyadan gitmişti- Küçüksu civârındaki kabristanın bir köşesinde hâk-i ber ser-i sükûndur.

Şimdi bilemem ki o zaman ne mütâla'ada bulundum da kimsesizler gibi bî-çârenin gömüldüğü yere bir alâmetcik vaz' etmedim. Hele hiç bilemem ki o zamandan beri ne türlü mevâni' karşıladı da bir kere ziyâretine gitmedim.

Geçen haziranın yirmi ikinci gübü idi bir kuvvet-i ma'neviye beni oraya sevk etti. Kabristana dâhil oldum. Latif bir sâyelik. Benden başka da hiçbir kimse yok. İstedim ki ciğer-pâremin kabri yanına oturayım da bir iki saat düşüneyim. Düşündüğüm kadar hissiyât-ı kalbiyemin ahkâmına ita'at edeyim. Çünkü ağlamaya kendim de isti'dâd görüyordum.

Öyle hatırımda kalmış kızımın meşhedi mezarlığa girilince sağ cihette bir tepecik üzerinde idi. Eyvâh ki bakındım, aradım öyle kabr-i ittihâzına sâlih bir tepecik göremedim. Hatıra zanna, (116) zann-ı şüpheye, şüphe tereddüde münkalib ola ola nihâyet iş yakında kar verdi. Yakın ise tahakkuk-ı meçhûliyetten ibâret.

Bir servin altına me'yûsâne oturdum. Bedbahtî-i duhter, bî-vefâ-yı peder; biri yetîmâne ve hazîn bir vaz' ile, diğeri cellâdâne ve menfûr bir tavır ile mukâbele-i nigâhımda durdular. Birinin gözleri eşk-i tazallum nisâr ederdi. Diğerininki kan içinde görünürdü. Biri gül-pûş-ı letâfet idi. Diğeri uluvv bir dûş-ı dehşet. Hâsılı biri melek idi. Diğeri şeytan idi.

Şiddetlice bir rüzgarın tahrîk-i ağsân ile bir dûziye hâsıl ettiği mâtem-fezâ şemâtet içinde gönlüm aşağıki mersiyeyi terennüme başladı. Gözlerimden tane tane ve birer fâsıla-i mütesâviye ile önümde bulunan bir taş parçasına düşen yaşlar güyâ ki o terennümün usûlünü tutardı. Bu rahmânî nağmeden şeytan müte'ezzî oldu kaçtı. Melek ise bil'akis izhâr-ı inbisât ederek ma'sûmâne handeleriyle rûhumu okşadıktan sonra bir nûr-ı mücennah gibi âlem-i bâlâ-yı safâya süzüldü ve nazarımdan kayboldu.

Recâizâde M. Ekrem

Söz ne kadar mü'essir bir bedî'a-i fıtrattır ki bunca akvâm-ı fâzılanın ma'mûre-i irfân-ı beşere yâdigar ettiği te'sîsât-ı âliye ve masnû'ât-ı nefsiyeden binde birinin - inkılâbât-ı havâdis- a'mâk-ı zeminde (117) mestûr olan parçalarından başka bir eserini bırakmamış iken âsâr-ı edebiyelerinin -birtakımını bütün bütün mahv eden- zulm ateşleri, cehâlet tûfanları bile birtakımının hattâ bir harfini hâfıza-i enâmdan izâle edememiştir!

Söz ne kadar mü'essir bir kudrettir ki cihânın en büyük allâmelerinden birini "Zuhûr- İslâmda seyf-i şeri'ata karşı duran muta'assıbîn Arap hükm-i belâgata mukâvemet edemediler" mi'eliyle şânına sitâyişhân eylemiştir!

Söz ne kadar câvidânî bir cevher-i tabi'attır ki beyt-i ilâhî birkaç kere tamir edildiği halde üzerine ta'lîk olunan kasâ'id-i seb'adan hiçbirinin bi beyti tağyîr edilememiştir!

Söz ne kadar mukaddes bir mâhiyettir ki mevcûdât içinde hâlik-i mevcûdâttan başka mahluk olmadık bir şey var ise o da nev'-i kelâma dâhildir!

İşte bu ulviyet iktizâsındandır ki söz dünyâda her mevcûdun ta'rîf-i mâhiyetine vâsıta-i münferide iken kendi meziyetinin bihakkın ta'rifinden âciz kalıyor!

O bir hurşid-i rûhânîdir: Eb'âd mutlaka-i zî-hayâtı olan fikr-i nâ-mahdûd beşerden ziyâ-pâş olduğu avâlim-i tasvîr-i elvân günâgûnü, eşkâl-i rengârengi ile nigâh-ı ibtisâra izhâr eder. Lâkin mâhiyetini anlamak için âyine-i nazar ve deryâ-yı hayâle aks (118) ettirilmek istenildikçe görünen aynı değil nûrâniyetliğini bütün bütün kaybetmemekle beraber şa'şa'a-i âlem arasından tecerrüt etmiş bir muzdarip sâyesidir!

O bir ressam-ı bedâyi'dir: Bin türlü hayâlî levhalar üzerine bin türlü nazarî elvân ile- mehâsin-i tabiattan hangisine olsa- bir sûret verir. Hattâ timsallerini aks-i müşahhas gibi ma'dûm iken mevcut gösterir. Fakat kendini tasvîr etmek istedikçe yalnız zevâhirini tecessüm ettirebilir. Ma'neviyâtı yine bulunduğu âlem-i bâlâ-yı istitârda münzevî kalır!

Ya bu cevher-i ulvînin hakîkatini tamâmıyla tasvîr ve belki tasavur kâbil olmadığı için havâs ve evsâf-ı zâhiresini taharrîden teberrî mi lâzım gelir? Bi'l-'akis bu taharrî elzemdir. Çünkü idrâk-i beşerde bir sîmâşinaslık kuvvet-i garîbesi vardır ki mücerredât ve rûhâniyât için hâsıl ettiği fikirleri hep o kuvvetle evsâf-ı zâhireden istidlâl eder. Velev evsâf-ı zâhireyi olsun acabâ tamâmıyla ta'yîn ve tedvîn etmek mümkün müdür? Elbette değildir. Nâ-mahdûd olan fikrin âsârına bir had vaz' etmek nasıl kâbil olabilsin? Ma'amâfih envâ' mahlûkâtın kâffesi bilinemediği için menâkıb-ı tabi'atı taksîmât-ı fünûndan hâriç tutmak lazım gelmeyeceği gibi mehâsin-i kelâmın hasr ve ta'dâdı muhal olduğu için edebiyata birtakım kavâ'id vaz' etmek de abes addolunamaz. (119)

Ama denilecek ki: {Dünyaya bunca mü'ellifîn-i edeb gelmiş, hiçbiri -okuyup yazmak bildiği meçhûl olan- {Homeros} veyahut {Nâbiga} gibi bir eser meydana getirememiş!- Asrımızda pek güzel mutavvel okutabilir birçok zâtlar var, içlerinden bazıları edebiyata iki satır bir tezkere yazmaya veya şâ'irâne iki mısra söylemeye muktedir olamıyor! Böyle musanniflerine, muallimlerine bile ifâza-i iktidâr edemeyen bir fennin tedvîninden ne fâide hâsıl olur?}

Fi'l-hakîka her edebiyat okuyan edib olmak lazım gelmiyor. Belki birinci derecelerde edib olarak yaratılanlar isti'dâd-ı fevka'l-âdesinin âsârını ibrâz için edebiyat ile iştigâle muhtaç olmuyor. Hatta güneş zulmetten doğduğu gibi ekser akvâmın en büyük şâ'irleri cehâlet zamanlarında zuhûr edegelmiştir. Bununla beraber şurası şâyân-ı dikkattir ki bir vakit mesela İngilterede fünûn-ı edebiye hattıyla müdevvin değil imiş, içlerinde {Şekspir} gibi dünyaya misli pek nâdir gelenlerden bir şâ'ir zuhûr etmiş; fakat zamanında ancak birkaç edib daha var imiş. Şimdi fünûn-ı edebiye müdevendir, aralarında bir Şekspir yok; lakin birkaç bin mü'ellif var!

Kemâlât-ı fikriyeyi ve o kuvvetle terakkiyât âlemi bu dereceye getiren hâssa ashâb-ı kalemin fevka'l-âde olmasıyla beraber nedretî değil fevka'l-âde olmasıyla beraber kesretîdir.

Ne hâcet! Lisânımızda daha birkaç sene evvel edebiyat tarz-ı hakîkîsine (120) meyl etti. Tabi'ata mutâbık birkaç misâl meydana geldi. Şimdiki eserlerde görülen letâfet ve husûsıyla o âsâr-ı latîfeyi meydana getirmekte olan suhûlet muhtâc-ı ta'rif değildir.

Milletin edebiyata olan kâbiliyet-i külliyesini tarîk-i istikmâle sevk için lazım olan esbâbın biri de kavâ'id-i edebin bize mahsus bir tarzda tedvîni idi. Meziyyâtını ifhâma nâmını zikr etmek kâfî olan edîb-i ma'rifet-perver Ekrem Bey ta'lîm-i edebiyatında bu ihtiyâcı îfâ eyledi.

Mü'ellif eserinin birinci olduğundan ve o cihetle noksanından bahs ediyor. Fi'l-hakîka eser lisânımızda birincidir. Ve o cihetle noksanı değil hakk-ı tekaddüm gibi bir fazlı vardır. Ma'amâfîh ihtimal ki noksanı da bulunabilir. Fakat bir millette edebiyat gibi ekser kavâ'idi zaman ve mekan ile tebeddül eden bir fenni tedvîn etmekde mevcut olabilecek noksan yine başka bir lisandan tercüme etmekte gösterilecek kemâlâta gıbta-resân olur.

Ta'lîm-i edebiyat nûr-ı seyyid-kâna ne kadar büyük bir hizmet ise min gayri istihâl mensublarından addolunduğum tarz-ı cedîd taraftarlarından bir birâder vicdânımın mahsûl-i irfânı olduğu için nefsimce dahi o kadar mu'tenâ bir medâr-ı mufaffarattır.

Hâlık-ı levh ü kalem sa'yini meşkûr etsin.

Nâmık Kemal (121)

Amerika'da vâki' (Missisipi) nehrinin ta'rifindedir:

Dağların eteğinden geçerken ref'-i sadâ-yı dehşet efzâ ve âb-ı per bereketiyle ormanları ve Hindiler mezaristanını istilâ eden bu nehir gibi Nil-i sagîr ile yâd olunsa sezâdır. Lakin bu mevâki'-i tabi'iyenin letâfet-i manzarası azamet ve ulviyetçe herhalde müttehid ve müsâvîdir. Nehrin orta yeri aşağı doğru akarak birtakım yeşil yapraklı ağaçları otları alıp götürdüğüne mukâbil taraf-ı muhâlefe revân olan sâhilini suları dahi nilüfer ve daha o mukûle göl içinde peydâ olur fidanların teşkîl ettikleri yüzücü bitakım küçük küçük adaları yukarı doğru çeker ve bu fidanların sarı sarı çiçekleri sudan yukarı küçük kelebekleri andırır.

Yeşil yılanlar- mavi balıkçınlar- kırmızı kanatlı bir nev'kuşlar ve yavru timsahlar nihâl-i ezhârdan teşekkül eden bu sallar üzerine binerek ve bu sallar

merzekeş bâdbanlarını açarak gâyet betâ'etle nehir içinde seyr ü fer ve müsâdif oldukları körfeze duul ile vaz'-ı lenger ederler.

Nehrin iki sâhili dahi naara fevka'l-âde bir resm-i mücessem ve mükellef arz eder:

Garba düşen sâhili üzerinde müntehâ-yı nazara kadar ittisâ' eden deryâ-yı ahzer çemenin emvâcı yuvarlana yuvarlana sanki atlas (122) kebûd-ı çerha vâsıl olarak orada mahv ve nâ-bedîd olur.

İşte bu çemenzâr-ı bî-kenâr üzerinde üç dört bin mandadan mürekkep sürülerin kendi başlarına gezdikleri müşâhede olunur.

Bazı vakit dahi bir yaban öküzü yüze yüze ve dalgaları yara yara (Misisipi) nin bir adasına çıkarak büyük çimenlerin üzerine yatar zînet-i pîşânîsi olan boynuzları -çamurlu sakalı- nehirde peydâ eylediği dalgaların azametine ve yed-i tagallübünde bulunan sâhilinin ma'mûriyet-i vahşiyesine nazara endâz haz ve tefahhur oluşu görüldükçe nehrin mâlikidir zannolunur.

Nehrin sâhil-i garbiyesinde olan temâşâ-yı garâib nümûn işte bu sûrete merhûn ise de sâhil-i diğerde manzara değişir ve birincisine nisbetle beynlerinde şâyân-ı ta'accüb bir tezat görülür: Akarsuların üzerine sarkmış ve kayaların dağların üstünde müctemi'an ve derelerde müteferrikan çıkmış olan her şekilde her renkte her ağaçlar yekdiğeriyle hem-dest-i ittifâk olarak neşv ü nemâ ve seyyah nazarı yetişmekten âciz bırakacak bir mertebe-i âliyeye kadar irtikâ ederler. Yaban asmasıyla yabânî hıyar ve o kabîlden birtakım fidanlar ağaçlara sarılarak ve ta yukarılarına kadar çıktıktan sonra birinden öbürüne öbürüden ötekine atlayarak türlü rtürlü gârlar kemerler teşkîl ederler.

Ekseriyâ bu sarmaşık fidanlar ağaçtan ağaca geçerek (123) ve ırmaklara kol atarak üzerlerine çiçekten köprüler kurarlar ve o mahalle mahsus beyaz çiçek açar bir nev' eşcâr ile hurma ağaçları tekmî ormanı ihâta eder.

Sâika-i kudret-i sâni'a ile sevk-i çerâgâh vücut olmuş bir hayli hayvânât bu mevâki'a bahş-ı revnak ve hayat eder. Meşcerenin nihâyetinde ekl-i meyve-i tâk ile mest-i bî-bâk olmuş hırslar kara ağaçların ağsânı üzerinde sallanır geyikler karacalar bir lâk içinde yıkanır siyah sincaplar sık ağaçların yaprakları arasında oyun oynar oraya mahsus karatavuğa benzer bir nev' kuşlarla serçe büyüklüğünde güvercinler sürh renk tarlaları üzerine iner başları sarı kusûr yeri yeşil papağanlar ve daha sâ'ir

kırmızı kuşlar tırmana tırmana döne döne servilerin tepelerine çıkar ve cesîm ağaçların tepelerinde mâr-ı murghâlar sarmaşık vârî asılıp sallanırlar.

Eğer nehrin öbür cânibi makarr-ı sükût ve sükûn ise bu tarafı bi'l-'akis ser be ser sad ohareketle meşhûndur!

Meşe kütklerine tuyûrun darb-ı münkâr etmelerinden ve otlayan mevâşînin meşiy ve hareketiyle yedikleri meyvelerin çekirdekleri dişleri arasında kırılmasından hâsıl olan sadâ ile suların zemzeme-i cereyânı ve güvercin vesâir tuyûrun latîf âvâz ve elhânı bu mevâki'-i tabi'iyeyi birçok nağamât-ı vahşiye ile pür âhenk eder! (124) lâkin gâhîce hubûb rüzgar ile orman müteharrik olarak ağsân ve evrâk-ı eşcâr iki tarafa bî-karâr oldukça ebyâz mavi kırmızı çiçekler birbirine karıştıkça ve her nev asvât birleştikçe meşcerenin derûnundan öyle bir sadâ peydâ ve nazara öyle şeyler rû-nümâ olur ki ne türlü ta'rif ve tasvîrine sa'y etsem anlaşılması bu mevâki'i bi'z-zat geşt ü güzâr etmeyenler için mümkün olamaz! (125)

Recâizâde M. Ekrem

10. AMERİKA'DA BİR GECE

Kıt'a

Bülenddir bana takrîrin ey şeb oldum kim
Sükûn u hayrete fevk olub tek vü tenhâ
Bakar libâsına zînet veren sitâreler
Gezer safâ ile fikr eylerim nice ma'nâ

Fontanis

Bir akşam idi ki (Niagara) nehrinin bâlâdan zîre kef-afşân hücûm olduğu mevki'a biraz uzacık olan ormanda tek tenhâ kalmıştım. Aradan biraz müddet mürûr ile şem'-i nûrâni-i nehâr mâverâ-yı dâmen garbda istitâr eyledi. Amerika sahrâlarında bir leyl-i bî-veylin temâşâ-yı manzara-i hûbnâmesinden kesb-i lezzet ve safâ eyledim.

Gurûb-ı şemsten bir saat sonra idi ki mâh-ı pür envâra ufuk mehâfilinde ağaçların üzerinden doğru arz-ı ruhsâr tâbdâr eyledi. Böyle bî-hemâlik ki leylâ-yı leyâl dense sezâdır. Baharistan şarktan getirdiği nesîm-i hoş-bû enfâs-ı turyesi gibi ormanlar içinde kendisinin önünce giderlerdi. Mâh-ı garrâ âheste âheste bâlâ-yı âsumâna irtikâ ederek târîk-i Nil günü o zamanda bir sûret-i dil-pezîr ile seyr eder ve kâh cebâl-i şâhika-i berf-pûşun tepelerine (126) müşâbih olarak top olmuş sehâb-pârelerin üzerinde vakfe-gîr-i huzûr olurdu. Kâh dağılıp kâh top olan bulutlar bazen güyâ rûy-ı mâhtâb-ı âlemtâba nikâb olmak için hârîr-i beyazdan ma'mûl gâyet ince birer yaşmak hey'etine tahavvül edip bazen de ya sath-ı madde ve key köpükler gibi her cüz'ü diğerinden iftirâk eyler veyâhut sahn-ı semâda temâşâsı nazara gâyetle hoş gelir pembe-i menfûş sûretinde görür ve bu sûrette göründüğü zaman cisimlerindeki nermi ve nezâket bile hissolunur zannolunurdu.

Zemînin kesb ettiği manzaraya gelince insana mûcib-i hayret olmakta bu da semâdan aşağı değildi: Kamerin kadife rengini almış olan pertev mavisi ağaçların aralarından nâzil ve sümbüle-i sîmîn-târ-ı envârı meşcerenin en mahfî ve muzlim kemîngahlarına kadar dâhil olurdu. Bulunduğum noktaya doğru akan nehir serî'-l-cereyân gide gide meşcerenin içinde nihân ve sonra mir'at-ı hezâr-pâre-i sutûhı üzerinde iş'âsını tekrar ettiği yıldızların aks-i envârıyla yavaş yavaş yine nümâyân olurdu. Mâh-ı âlem ârâ nehrin öte tarafında göz alabildiği kadar ittisâ' eden çemenzâra pek ziyâde sâkin bir hâletle bahş-ı envâr eyler ve bu çemenzârda şurada burada dest-i sabâ ile tahrîk olunan bazı ağaçlar ise zıll-i müteharrikten bu yem-i râkid nûr üzerinde yüzücü birtakım cezîreler teşkîl ederlerdi. Ağaçlardan bazı evrâkın yere sukûtu -rüzgarın durup durup da birden (127) bire hubûbu- murgân-ı şebistanın zemzemesi olmadığı zaman yakında her şey sükût ve sükûn-ı mahzdan ibâret kalır ve uzakta da vakit vakit (Niagara) nehrinin yardan aşağı dökülüşünden peydâ ve ovadan ovaya uzayıp nihâyet vahşî ormanlar içinde rehîn-i zevâl ve fenâ olan şarıltısı işitilirdi.

Bu resm-i mücessem a'zamın ulviyet ve rûhâniney-i acîbesini ta'rif ve tasvîr havsala-i nutk-ı beşerin hâricinde olduğu gibi Avrupa'nın en revnaklı geceleri dahi buna kıyâs kabul etmez.

Bizim kırlarımızda hayal yükselmek ve tevsî' etmek istedikçe ne tarafa gitse birtakım süknâlara tesâdüf eder ama böyle vahşi ve vâsi' fezâlarda insan muhît-i

ahzar-ı çemenzâra dalarak bâlâdan zîre pertâb eden enhârın tasnî' eylediği yârları gârları nazar-ı dikkatten geçirir, lâk ve ırmakların kenarında durup düşünür ve daha doğrusu münferiden huzûr-ı kudret-i nuşûr-ı ilâhîde bulunur!

Recâizâde M. Ekrem

11. LİZİMAK

Vaktâ ki İskender Acemistan üzerine ilm efrâz-ı sefer ve bu seferde zaferyâb-ı şahbâz-ı zafer olarak Acemlerin esas hükümetlerini zîr ü zeber eyleyince kendisi (Jübiter'in) oğlu olduğuna teba'asının i'timâdını davet eyledi. Bunun veled-i sulbîsi olduğu (Filip'i) erk ile başka bir peder ittihâz eylemesi ve daha sonra ahlak ve elbise (128) ve âdât hususlarında dahi Acemlere taklîd etmesi (Makedonya)lıları pek ziyâde muğber eyledi. Lakin bunlar İskender'in Rum milletini tahkîr eden şu harekâtına tahammülde yalnız birbirlerine 'ızz ü kabahat ederek hiçbiri bizzat İskender'e mu'ârız olmaya cesâret edemezdi.

(Kalistin) nâm filozof ki esnâ-yı seferde İskenderle beraber idi. Bir gün mumâileyhi âdet-i milliye üzre selamlamasıyla İskender bundan münfa'il olarak hikmetini filozof mûmâileyhten su'âl ettikte cevâbında "Devletli bugünkü günde siz iki milletin hükümdârısınız ki onlardan birisinin daha siz onları cebren taht-ı esârete almadan evvel boyunları merbût ribka-i inkıyâd idi hâlâ da öyledir. Diğeri ise size bu fütûhâtı iktisâb ettirmeden mukaddem hür ve ser-âzâd idi yine hâlâ da öyledir. İşte ben de kısm-ı sânî olan Rumlardanım. Rumluğun nâmını siz o kadar a'lâ etmişken şimdi bilâ-sebep onu tahkîre nasıl kıyâm edebilirsiniz?" dedi.

Recâizâde M. Ekrem

Âtîdeki parçalar Tarîk gazetesi başmuharriri sa'âdetli Sa'it Bey Efendi Hazretlerinin âsârından müstahreçir:

12. İHTAR

Dünyada iştihâr neden ibârettir. Benim iştihârıma sebep olan şu eser-i meş'umdur. (129)

Muhakkaktır ki bana câlib-i mükâfât ve sebeb-i bekâ-yı nâm olan işbu eser olsa olsa vasat derecede bulunan âsardan addolunabilir. Şunu da ilâveye cesâret ederim ki mecmua-i âsâr-ı âciz annemin en âdî münderecâtındandır. Eğer bu birinci eser-i kalem layık olduğu derecede takdîr ile telakkî olunmuş ola idi sahibi ne büyük gayyâ-yı belâya uğramaksızın kurtulmuş olur idi.

Meğer kader ister imiş ki haksız olarak hakkımda edilmiş bir lutf sonraları beni derece derece daha haksız şedâide dûçâr eylesin.

Kendi kendime dedim ki benim maksadım ilm ve ma'rifeti pây-ı tahkîr altına almak değil fezâil-i ahlakı fazîletmendler huzûrunda müdâfa'a etmekdir.

İffet ve istikâmetin nezd-i hayırhâhında hâ'iz olduğu mertebe-i izzet ve muhabbet kemâlât-ı ilmiyenin nezd-i mütebahhirinde hâ'iz olduğu mertebeden bâlâterdir.

Öyle ise beni ihâfe edebilecek ne kaldı? Vâkıâ makâlemi kıra'ete rağbet eden hey'etin envâr-ı fikriyesi beni ihâfe ettiğini teslîm ve itirâf eder isem de bu havf ve ihtirâz makâlenin usûl-i tertîb ve tanzîmine âit ve sâhib-i makâlenin hissiyâtı hakkında gayr-ı vâriddir.

Hakkâniyetperverân hükümdârân mebâhis-i müştebih fîhâda kendi (130) aleyhlerine ısdâr-ı hükm etmekte hiçbir zaman tereddüt etmedikleri gibi iltizâm-ı adâlet meslek ve mişvârı ve bedrika-i mu'âmelâtı envâr-ı efkârı olan hey'etin kendi da'vâsında hâkim bulunması esâsında huzurda müdâfa'a hâlinde bulunmak hakkâniyet için en a'lâ mevki'dir.

İskender (İkitofaj) tesmiye olunan ve sayd-ı mâhî ile müte'ayyiş bulunan kabâ'ili zîr-dest-i tâbi'iyetinde ibkâ için onları sayd-ı mâhîden fâriğ ve akvâm-ı sâ'ide beyninde mu'tâd olan me'kûlât ile müte'ayyiş olmaya icbâr eylemiş ve kâilen üryân gezip yegâne sermâye-i ma'îşetleri âerde-i dest-şikâr edebildikleri tuyûrdan ibâret olan Amerika vahşetleriyle hiçbir vakitte başa çıkılamamıştır.

Fi'l-hakîka hiçbir şeye ihtiyaçları olmayan adamların gerdenlerine nasıl ribka-i ita'at vaz' olunabilir.

Ey zemâmdârân-ı hükûmet isti'dâd ve kâbiliyete ibrâz-ı muhabbet ve terbiye-i isti'dâda çalışanları mazhar-ı himâye ve sahâbet ediniz. Ey terbiyeli akvâm onları iltizâm eyleyiniz. Ey esrâ-yı sa'âdet intimâ ihrâz ile müftehar göründüğünüz o rikkat-i telezzüzât ile beraber beyninizde teshîl ve tezyîn-i mu'âmelât eden hasâ'il-i mülâyemetkârâne ve ahlâk-ı nâzikâne ve'l-hâsıl fezâ'il-i ahlâkiyeden kat'âbehre-mend olmaksızın cümlesini câmi' gibi görünmeye müsâ'id ahvâl-i kâzibâne hep onların sâyesindedir. Meydana çıkmaktan muhteriz gibi göründükçe daha ziyâde (131) söyleyen o tarz mu'âmele-i nevâz şikârâne Romalılara ve Atinaılara sitâyişlerle yâd olunan şa'şa'a-i ikballeri hengâmında sermâye-i imtiyâz olduğu gibi asrımız ve kuvvemiz dahi o tarz mu'âmele ile kâffe-i a'sâr ve akvâma galebe edecektir.

Hele önünü almak için nice zahmetler çektiğimiz müsâvînin isimlerini bile bilmeyen o bahtiyar kavimlerden yani Amerika vahşîlerinden bahs etmeye cesâret edemiyorum. Öyle vahşîler ki (Montan)nâm filozof onların sade ve tabi'î olan ahvâl-i zâbıtalarını değil yalnız Eflâtun'un kavânîn-i meşhûresine hatta hükûmet-i akvâm için filozofların dâhil hayalhâne-i tasavvurât edebilecekleri en mükemmel kavâ'ide tercih etmekte tereddüt eylememiştir. Montan bu babda erbâb-ı takdîre hayret verecek emsâle zikr etmiş ve hattâ (Onlar eteklik kullanmak ihtiyâcından vârestedirler) mi'elinden bir fıkra ile merâmını pek latîf bir tarzda îmâ eylemiştir.

Ahvâlinden bahsettiğim bu kavimlerin iştigâlât-ı fikriyeye iştigâlât-ı sâireyi tercih etmeleri hak ve belâhetlerinden nâşî değildir.

Anlarda bilmezler mi idi ki başka semtlerde işsiz güçsüz adama (imâmet-i mehâsin) (müsâvî) (fezâ'il) üzerine tedkîkât ile imrâr-ı evkât ve azametli mütefelsifler en büyük takdîrâtı ve sitâyişleri (132) kendilerine hasr ederek akvâm-ı sâ'ir hakkında (vahşîler) nâmıyla îfâl-i tahkîrât ediyorlar idi.

İnsanlar ki habistirler ağer âlem tevellüd etmek belâsına uğramış olsa idiler elbette bed-ter olurlar idi.

Bu mülâhazât hey'et-i beşeriyeye ne büyük hakârettir! Azamet-i nefsimiz bunlardan ne kadar müte'zzî olur! Ne demek olsun ki iffet ve istikâmet semere-i cehâlet bulunsun! Ve kemâlât-ı ilmiye ile fezâ'il-i ahlâkiye nâ-kâbil-i imtizâc denilsin? Bu i'tikâdât-ı bâtıladan ne netîceler çıkarılmaz? Denilir.

Ama bu tezat-ı zâhirîyi def' için ma'ârif-i beşeriyenin hayra-sâz uyûnumuz olan ve bi-gayr-ı hak verilmekte bulunan ünvanlarındaki beyhûdeliği ve hiçliği dikkatle mu'âyene kâfîdir.

İmdi bi'n-nefs ulûm ve fünûnu tedkîk edelim. Onların terakkiyâtından ne hâsıl olmak lâzım geleceğini görelim ve mülâhazât-ı fikriyemiz istintâcât-ı târihiye ile hangi noktalarda tevâfuk eder ise onları teslîm ve itirafta tereddüt etmeyelim.

Husus-ı vicdân ile taharriyât ve teftîşât-ı târihiye icrâ edildiği halde mütebeyyin olur ki zulme ve gadre isnâd olunan pek çok vuku'ât mâzîde zuhûr etmiş hâlâtın netâyic-i zarûriyesi olup (133) onların zuhûru ahvâl-i sâbıkaya nisbet ve izâfetle mukadderâttan sayılabilir. Hattâ şu dahi isbât olunmuşdur ki bazı ahvâlde hetk perde-i hakkâniyet birtakım efkâr-ı cedîde zuhûruna kavâ'id-i esâsiye hudûsuna yeni bir hak teşekkülüne rehnümâ-yı teshîl olarak bâ'is-i hayr ve menfa'at olur. Bundan ma'adâ şimdiki halde âlemin hâl-i aslîsi muhârebe olduğu iddi'â olunamayacağı derkâr ve hâl-i aslî sulh ve salâh olduğu bedîdârdır. Hâl-i sulh ve salâhda ise revâbıt-ı düveliye cebr ve tahakküm esâsına müstenid olmayıp hukûk esâsına müsteniddir. Hengâm-ı âsâyişte devletler istiklâlde küçük devletleri büyük devletler ile müsâvî tutup mazhar-ı ri'âyet ederler. Revâbıt-ı mezbûrenin usûl ve şerâit venetâyici en kavî devletle en zayıf devlet hakkında zemîn-i müsâvât üzerinde hukûk-ı beyne'l-akvâm kavâ'idiyle şirâze-gîr-i intizâm olur. Hiçbir devlet bir tehlike göze aldırmaksızın kendi kuvvetine isnâden bu hukûku istihkâr edemez. Daha ziyâde şâyân-ı dikkât şudur ki hengâm-ı muhârebede ya'ni kuvâ-yı maddiyenin şa'şa'a-i ikbâli ve kâffe-i hukûkun ona karşı izmihlâli zamânında dahi hukûk-ı düvel yine ona vâzıh hudût ve o hudûdu tecâvüz eden devlet bütün âlem-i medeniyet nazarında menfûr ve merdûd olur. Hukûk-ı beyne'l-akvâm muhâriplerin hiddet-i muharebelerini peyâ pey teskîn ve ta'dî etmeye muvaffak olmuştur. (134) usûl-i hakem -muhârip devletler ihtilaflarına bir hakem ile hitâm vermek üzre üçüncü bir devleti intihâb edebilirler. Bazı erbâb-ı te'lîf bu babda hukûk-ı âdiye-i şahsiye kavâ'idini tatbîk etmek isterler. Yani tarafeyn hakemleri intihabda muhtar olup bu babda hükümdârı ya mahkemeyi, yâhut efrâddan birini hakem nasb etmek câ'iz olacağını beyân ederler. 1826 senesinde Amerika düvel-i müctemi'ası beyen'd-düvel tahaddüs edecek ihtilâfâtı bî-taraf bir memleketteki meşâhir-i ehl-i te'lîfe veyâ kavânîn-i şinâsâna havâle etmek sûretini ve bu zâtlardan nâmus-ı ilmîleri nâmına re'y

istenilmesini teklîf eylemiştir. Bu kâ'ide sırf akvâma müte'allik ihtilâfâtta bi'l-hassa kâbil-i tatbîkdir. İki taraf ir hakem intihâbında tevhîd-ârâ edemedikleri halde müsâvî adet üzre hakemler intihâb ederler. Mukâvelât-ı mahsûsa mâni' olmadığı halde hakemler bir hakem-i sânî intihâb yâhut böyle bir hakem için müntehib intihâb ederler. Hakemler tarafeyni istimâ' eylerler şâhitleri ve asıl ehl-i habereyi celb ve lâzım gelen delâ'il ve emârâtı cem' ederler. Tarafeyne kavâ'id-i hakkâniyet üzre sulh teklîf edip kabul olunmadığı halde ekseriyet-ârâ ile hükm verirler. Bunların hükümlerine i'tirâz olunmak için dört şart vardır:

Evvelâ, hakemlere verilen iktidârın hâricine çıkılmış olması: Saniyen hulûs ve safvet üzre hareket olunmaması veyâhud kasden (135) mugâyir-i adâlet hükm verilmesi; sâlisen, tarafeyni istimâ' etmek gibi usûl-i muhâkemenin kavâ'id-i esâsiyesinden birtakımının icrâ edilmiş olmaması; râbi'an, verilen kararın hukûk-ı düvele muhâlif bulunmasıdır. Lâkin karâr-ı vâki' tarafeynden birinin zararını câlib olmak veyâhut hakkâniyete muhâlif bulunmak veyâ hakkâniyete tamâmen müstenid olmamak sebeb-i i'tirâz olamaz. Usûl-i hakem Yunanistan'da ve Roma'nın ibtidâî zamân-ı satvetinde kesret üzre cârî idi. Zamanımızda hey'ât-ı müctemi'a-i düveliyeyi teşkîl eden küçük büyük hükümetlerin yekdiğeri beyninde tahaddis eden ihtilâfat da kesîrü'l-cereyandır.

13.MEVT

Münif Paşa Hazretlerinindir

Mevt mâhiyet-i insandan bir cüz' mesâbesinde olup âlem-i şuhûda bizimle beraber vaz'-ı kadem-şevm eder güyâ rahm-i mâderde bir zehr-i batî'ü't-te'sîr nûş etmişiz ki bu dâr-ı fenâda ondan müte'essiren bazımız az ve bazımız çok vakit mübtelâ-yı elem ve ızdırâb olup nihâyet üftâde-i hâk helâk oluruz. Çeşm-i im'ân ile bakıldıkda insan her an zehrâba-keş memât olup çünkü güzerân eden her bir lahza (silik) kahr ve kin ile binâ-yı ömr-i azîzin bir rükn-i rekînini tahrîp ve bizi garra-i teng ü târ-ı mezara bir kadem daha takrîb eder. (136) işte bu vecihle günden güne cesed-i fersûde ve sıhhat-i muhtel olur ve hattâ ümîd-i şifâ ve âfiyetle isti'mâl olunan mu'âlecât îrâs-ı za'af ve tütûr eder. Hülâsa müddet-i hayâtımız baştan başa mü'ellem ve dil-hırâş bir hâlet-i nez'den ibârettir. İmdi şu mevt hâdimü'l-lezzâttan ziyâde

bizimle mûnis ve hem-dem olacak ne vardır? Katline hükm olunan bir mücrim-i tebahkâr hangi tarafa imâle-i nazar-ı kudûret eser etse heykel-i hevl-nâk helâktan başka ne görebilir. Mütemettu' ni'met-i hayât olduğumuz zamanın biraz uzun veyâhut kısa olması beyninde olan fark-ı cüz'î bizi bu harâb-âbâd dünyada rîşeger-i istikrâr olmak i'tikâdına zâhib edecek kadar bir şey değildir.

Vâkı'â ahkâm kadar cümlemiz hakkında yeknesak olmayıp bazımız nihâyet-i ömrüne kadar kemâl-i refâh ve sa'âdet-i hâl ile imrâr-ı evkât ve birçok evlâd-ı ahfâd içinde terk-i hayât eder ve bazımız henüz şecere-i ömr ve ikbâlden ber-hurdâr olmaksızın sen an-fevân civânîde pençe-i ecel-i bî-emâna giriftâr olup tahlîs-i girîbân cana imkan bulamaz. Birtakımı dahi saha-i zemînde yalnız ser-nümâ-yı zuhûr ve birgün içinde mütevâri-i genç-târın kör olur. Bunlar bazı ezhâr-ı çemenzâra benzer ki açılmalarıyla berâber solup fenâ-pezîr olmaları beyninde hiç mesâfe-i zamâniye olmaz. Her bir şahsın ecel-i müsemmâsı hâme-i dest-i kudretle levh-i mahfûz-ı ezelde mersûm bir ser-mektumdur.

Benâbirîn müddet-i hayâtın miktarında müştebih olduğumuz halde (137) yaşarız. İşbu iştibâh-ı hulûl ecel-i mev'ûd hakkında bizce sebeb-i tayakkuz ve intibâh olmak lâzım gelir iken bi'l-'akis bâ'is-i amâ ve gaflet olur. Mevti müddet-i hayâtımızın hangi zamanına nispet edeceimizi bilemediğimiz cihetle bunu asla hatıra getirmeyiz. Ve hatta siz pîrîye dahi zamân-ı hâzır nazarıyla bakılmaz. İşbu müntehâ-yı hudût hayata vusûlümüzde artık rişte-i tûl-i emel berîde-i mikrâs ye's ve hırmân olmak iktizâ eder ise de mecbûl olduğumuz amâ ve gaflet-i perde-keş çeşm-i basîret olarak nefs-i vâ-pesini onun mâverâsında br vakte isnâd ederiz. İşte ol vecihle dest-i sâki-i ecelden cür'a-nûş-ı memât olduğumuz zamanı ta'yîn edemediğimiz cihetle havf-ı memât bizce bir emr-i merhû gibi görünür. İştibâh müddet-i hayâtın derece-i imtidâdına münhasır olmak lâzım gelir iken esas madde hakkında bizi te'mîn ediyor demek olur. (Cihan câm u felek sâkî ecel mey: Halâ'ik bâde-nûş-ı meclis vay: Hülâsî nîst aslâ hîç kes râ. Ez ân âm u ez ân sâkî ez ân mey)

Bu âlem-i dünya nev'-i insana nisbetle bir misâfirhâne olduğunu mutazammın Fransa meşâhir-i üdebâsından Keratiri'nin eser-i hâmesi olan bir makâle-i hikmet isâlenin tercümesidir.

(Misâfirhâne)

Bir seyyâh-ı bî-ser ü pâ leylen reh-peymâ-yı semt-i maksûd olduğu esnâda (138) yolunu şaşırarak delâlet-nücûm-ı zâhire ile bir saray-ı âlîye vâsıl ve derû-ı nefâyis meşhûnnuna dâhil oldu. Bir çok hizmetgüzârân câ-be-küpâ istikbâline müsâra'at ve herbiri bir lisân-ı mahsûs üzre levâzım-ı refâh ve rahatının istihsâline me'mur oldukalrını beyân eylediler. Bunlardan bazıları mânend-i hût-ı iltizâm sükût edip ma'amâfîh îfâ-yı vezâif-i mihmân-nevâzîde kusûr etmezler idi. Ol vecihle cümlesi bir lahza sükûn ve ârâm etmeyip rûzân ve şebân hizmetinde dâmen-i dermiyân olarak her tarafta nefis-i av yazalar ve kandiller iş'âl ederler ve mevsim-i şitâda sobaları yakıp mütenevvi' kürkler ve fasl-ı sayfda günâgûn fevâkih ve meşrubat götürürler idi ve sarayın her bir dâiresinden görünür bir nefs saat-i evkât ve saat-i eğlence kabîlinden olan bazı meşgûliyet zamânını gösterir idi. İşbu saat kat'â tahallüf etmeyip bir derece doğru giderdi ki meşhur saatçi Brege bile görse kemâl-i mazbûtiyet ve intizâmına hayran kalır idi.

İşbu na'am günâ-gûn temettu'undan bî-tâb olarak meyl-i hâb ettikde pîşegâhına bir perde-i siyeh-fâm keşîde olunarak etrafında bulunanlar kâffeten sükûn ve sükût ihtiyâr ederler idi ve uyandıkda kemâkân mazhar-ı i'zâz ve ihtirâm olur idi. Fakat hâne sâhibi olan zât-ı âlişân enzâr-ı misâfirînden nihâl olduğundan halvethâne-i mahsûsunda kendi umûruyla meşgûl idüğine zâhib oldu. Bir müddet orada (139) ârâm ve ikâmet ettikten sonra emîr-i sahiphâne ile mülâkât-mesîr olmaksızın sûb-ı maksûduna azîmet eyledi. Ancak orada meşhûdu olan hüsn-i inzibât ve intizâm ve kemâl-i debdebe ve ihtişâm-ı fevka'l-gâye mûcib-i istiğrâbı olup şu hâl bu el-'acebî bir ân hayalhâne-i hatırından çıkaramaz ve gayrı müterakkib olduğu halde nüzûl ettiği sahipsiz bir sarayda ikâmet ve şu vecihle mazhar-ı i'zâz ve hürmet oldum demeye cesâret edemez idi ve kendisinin vürûdundan sonra gelen bazı misâfîrîn işbu cây-ı dil-küşânın şâmil olduğu na'am-ı nâ-mütenâhîden birâderâna hisse-mend-i menfa'at olmayarak yekdiğeriyle münâza'a ve mühâsamaya kıyâm eylediklerinden şu hâle nazaran sâhib-i hâneye sû-i ef'âl isnâdını ise hiç havsala-i insâfa sığıştıramaz idi.

Sarayın güllerinde her türlü me'kûlât ve melbûsât ve havâyic-i sâire bâliğan meblâğ mevcut ve mebzûl olduğundan misâfirînden birtakımı cümle hakkında meşmûl ve râyegân olan işbu âsâr-ı mihmannevâzîden mahrûm olarak fakr u felâket

gibi bazı mesâ'ibe mübtelâ olmaları içlerinden bazı bed-münşânın mücerred dâ'iye-i hırs ve ta'amla adem-i imtizaçlarından neşât eylediğini fehm ve iz'ân eyledi.

Şu müdde'ânın sıhhati ezhân-ı misâfirînde dahi bir mertebe rehîn-i cezm ve yakındır ki yalnız bazıları müstesnâ olmak üzre en az mazhar-ı iltifât olanları bile saraydan hıyn-i müfârakatlarında eşk-rîz-i hüzn ve te'essüf olup uğradıkları felâket ve ızdırâbı hased ve bed-hâhâne ve hattâ (140) bazıları kendi nefislerine isnâd ederler ve yekdiğerimizle hüsn-i imtizâc ederek umûma şâmil olan na'am-i bî-nihâyeden sulh ve salâh üzre mütemettu' olmuş olsaydık mahall-i mezkûrda kemâl-i refâh ve sa'âdet-i hâl ile imrâr-ı vakt etmek mümkün idi derler.

Fakat meşhûdu olan fesat muvakkat misâfire bazı mütâla'âtı dâ'î olup şöyle ki bilâ-garaz ve avz bu kadar bî-gânegânı kabûl ve haklarında envâ'-ı avâtıf ve inâyâtı meşmûl eden bu zât-ı kerîmü's-sıfât misâfirînin münâza'ât vâkı'alarında tavassut ederek yekdiğeri hakkında vuku' bulan mu'âmelât-ı i'tisâfiyenin men'ine tasdî etmemesinden müte'accib olur idi ve nazarında erbâb-ı zulm ve tegallübün harekâtı kava'id-i hakkâniyeti ihlâl ettiği misillü şân-ı meyz-bânı görünür idi. Ve bi'l-husûs fezâ'il-i ahlâk ile muttasıf olup müstahak-ı sa'âdet ve ikbâl oldukları halde kemâl-i sefâlet ve sergerdânîye dûçâr olmuş olan bazı rüfekâsının hallerini tasavvur eder idi.

Misâfir işbu hatırın intâc eylediği humûm ve ekdâra müstağrak olduğu halde yola revân olmuştu. Esnâ-yı râhda tesâdüf eylediği bir pîr-i rûşen zamîr edâ-yı vecîbe-i selâmdan sonra kendisine tevcîh-i hitâb ile "İş o merkezde mi kaldı zannedersin emîr-i sâhibhâne dâimâ orada hâzır ve nâzır olduğundan vuku'âtın kâffesi meşhûd ve mesmû'u oldu. Misâfirlerin her biri gerek hayır ve gerek şer cezâ-yı ameline mazhar olacaktır. Bilmez misin ki şu (141) sahrâdan mürûr eden ebnâ-yı sebîlin ahlak ve etvarlarını tecrübe ve tahkîk için bunları bir kuvve-i ma'neviye ile biraz vakit sarayda ikâmete mecbur eder mütrekib-i sehv ve hata olanları hakkında gafûr ve rahîm ise de irtikâb-ı ma'âsîde ısrar edenlere şedîdü'l-ikâbdır. Bu civarda vâki' olup yine kuvve-i mezkûre te'sîriyle menzilgehe reh-revân olan diğer bir saray da onların kudûmüne muntazırdır.işte orada mücâzât ve mükâfât icrâ edecek ve herkes tav'an ve kerhen hablü'l-metîn hakkâniyete gerden-beste-i inkıyâd olacaktır.

Bu ifâdâtın üzerine derûn-ı misâfirde envâr-ı hakîkat şa'şa'a-pâş-ı zuhûr olup dil-sîr-i nevâl-i ihsânî olduğu sâhib-i hâne hakkında pîrâ-mengerd hatırı olan

şübehâttan mahcûb olup bu vecihle mâzî hakkında mütesellî ve müstakbel için mutma'in olarak semt-i maksûduna azîmet eyledi. Ve çok geçmeksizin ber vech-i mev'ûd pîşegâhında bir sarh-ı mühîbü't-tarh nümâyân olmaya başlayıp ol halde nâ'il-i envâ' lutf ve inâyeti olduğu zât-ı celîlü'ş-şâna tefvîz-i umûr ile iktisâb-ı nisâb emn ve huzûr eyledi.

(Münif Paşa)

İnsan çocuktan olur; çocuk da terbiye ile insan olur. İnsanlarda şi'âr-ı insâniyet olan sıdk ve vefâ kalmadı... yıkıldı; diye her bâr te'essüf ediyoruz. Lakin sebep aradığımızda (142) meselâ... cehâlet gibi birçok esbâb-ı izâfiye görüp, hâlin ıslâhını onların izâlesinde sanırız. Daima bu nokta-i nazardan bede'en ile çalışıyoruz; çabalıyoruz; yine umduğumuz te'sîrât-ı haseneyi göremiyoruz! Belki onun aksini görüp şaşıyoruz! Ve me'yûs ve mütehayyer kalıyoruz. Acaba niçin bir kere de bu esbâbın mebâdîsine ve onlardan esas olan terbiye-i umûmiye cihetine atf-ı nazar-ı im'ân etmiyoruz?

Eğer ki olan olmuş ve bizlerin ıslâhı değil, fakat men'-i müsâvî ve taklîl-i ziyânımız ancak kuvve-i kâhire-i nizâm ve kânûna kalmıştır; fakat yetişecek evladımızı olsun bizim düştüğümüz varta-i hevelnâktan tahlîsin çaresini neden düşünmüyoruz? Bizim yerimize onlar gelecek değiller mi? Onlar da bizim gibi olurlarsa bu şikâyet edilen fenâlıklar devam etmeyecekler mi?

....

Anası babası sulehâdan bulunan bir çocuğu hâl-i sabâvetinde külhan beylerinin içine bırakın! Onlarla düşüp kalksın; büyüdüğünde elbette bir merd-i afîf ve perhîz-kâr olamaz.

Bir çingene çocuğunu beşikte iken alıp, bir sâlih hânedânın terbiyesine verin! Büyüsün; me'lûf-ı salâh olur. Çingeneyi denî ve bed-ahlak eden çingene olması değil belki çingene terbiyesinde büyümesidir. (143) Sabâvet ki ömr-i insânînin en safvetli zamanıdır: Ne mukûle sûr ve eşkâle mukâbil olursa âyine gibi cezbeder. Şu kadar farkı var ki âyinede sûret-pezîr-i intibâ' olan şekil asıl aksin

zevâliyle zâ'il olur; lakin mir'at-ı isti'dâda bir kere cilveger olan sûret-i misâliye ke'l-nakşi fi'l-hacer, yerleşir kalır.

Ancak bu sözden, her bir terbiye gören çocuk mutlaka insan-ı kâmil olur demek çıkmaz, zirâ terkîb-i hilkatte nice ihtilâf ve esbâb vardır ki ukûl-i beşeriye onları ihâta ve idrâkden âciz ve kâsırdır. Ve isti'dâd ve kâbiliyetin tefâvüt-i derecâtı dahi bundandır. İmdi eğer terbiye vaz'-ı tabi'îyi muhâfaza yolunda olursa ekseriyet hıfz-ı ahlak cihetinde bulunur. Şu az ve nevâdir ise kâ'ide-i mahkeme te'lîs edemez.

Medeniyet ki sa'âdet-i beşeriyeyi müstelzem olacak sûrette olan hâlet-i cemiyet ma'nâsınadır, hüsn-i ahlâk-ı milliyeden mütevellid bir veleddir. Ahlak-ı milliyesi olmayan akvâmda medeniyet olmaz. Hangi kavm-i medenî ki ahlakı bozulmaya başlamıştır, medeniyet onda durmaz.

Bütün büyük aamlar medeniyet ve ahlâk-ı milliye ile muttasıf olan milletlerden zuhûr etmiştir. A'sâr-ı sâlifede gelen ve hâlen eserleri ve fi'illeri ibret-bahş-ı enâm olan büyük feylesoflar ve erbâb-ı belâgat ve ma'rifet ve büyük pehlivanlar ve cihangirler hep bu Yunânîlerden, (144) Romalılardan ve Mısırlılardan geldiler. Sonradan âfitâb-ı medeniyet-i İslâmiye pertev-sâz-ı ufk-ı âlem olup, bu kevkeblerin revnak ve fürûğı kalmadı. Ve İslâmın yedi sekiz yüz yılda yetiştirdiği erbâb-ı fazl ve kemâlât a'sâr-ı sâlifenin iki bin yılda vücûda getirebildiği ashâb-ı imtiyâzı hem ilmen, hem adeden sebkat eylediler. Gariptir ki şimdiki Yunanistan ve Roma hukemâ ve fuzalâ yerine haydut yetiştiriyorlar. Acep sebep nedir ki 2 üç yüz seneden beri icaz ve Mısır toprağı Ebu Bekirler, Ömerler, Aliler, Hâlidler, Ebu Hanîfeler, Şâfi'ler, Gazâlîler hâsıl etmiyor? Neden dolayıdır ki Irak ve İran ve Türkistan Zemhaşerîler, İbn-i Sînâlar, Fahreddinler, Mecdeddinler yetiştirmiyor?

Devlet-i Osmâniye'nin evâ'ilinde Çandarlı Haliller, Avranoslar, Molla Gürânîler, İbn-i Kemâller, Ebu's-Su'ûdlar var idi. Şimdi bunların emsâli niçin görülmüyor? İlm ve fazlın tohumu bu diyarlardan büsbütün kesildi mi? Yunanistan'ın Roma'nın anâsırı değişti mi? Devlet-i Osmâniye Söğüt kasabacığında ser-nümâ-yı zuhûr olan bir fidan iken iki üç yüz sene zarfında bir dûha-i kesîrü'l-ağsân olup, Macaristan, Yunanistan, Dağistan, Tataristan, Habeş, Yemen ve Arabistan iklimlerine nasıl dal budak saldı?

....
....
.... (145)

İnsan ale'l-umûm ne kadar akıl ve ihtiyât ile mağrûr ise ol kadar da câhil ve bî-basîrettir. Şu da'vâda bulunan insanlardan hiç me'mûl olunur mu ki ağaç aşılamak, çiçek yetiştirmek, horoz, tavuk beslemek, hatta ipekböceği tutmak için nice senelerden beri nice uslu akıllı adamlar, nice zahmetler, nice himmetlerle nice kitaplar yazsınlar ve telâhuk-ı efkâr ile her birini bir fenn-i mahsûs olacak derece tevsî' edip, ilm-i nebâtât, ilm-i ezhâr, ilm-i hayvânât, târih-i tabi'î, ilm-i arz diye türü türlü isimer taksınlar da beride mahsûl-i hayatları olan çocuklarının ileride insan-ı kâmil olması için nasıl terbiye olunmaları lazım geleceğini hiç düşünmesinler. Ve kendilerinden cüz' olan ciğerpârelerine güyâ ağaç, çiçek, tavuk ve böcek kadar da ehemmiyet vermesiler.

Bir kimseyi evlâdının mevtiyle, emvâlinin telefi arasında muhayyer kılsalar; zannolunmaz ki evlâdının mevtini tercih edecek kadar yüreksiz ve alçak bir adam bulunabilsin. Ya garip değilmidir ki evlâda bu muhabbet yalnız onlara mevt isâbet etmemesi fikrine münhasır kalıp, dünyada yaşadıkları esnâda husûl-ârâm ve a'âdetlerine şâmil kılınmaz! Terbiyesizlik korkulmakta mevtten aşağı mıdır? Bir çocuk, bed-ahlak ve anasına ve babasına âsî ve sârık olursa onun yaşamasından ne fâ'ide görülür? Nice terbiyesiz evlat vardır ki karnında yattığı ve sütüyle büyüdüğü anasını darp eder, babası dahi yerine bir hayru'l- (146) halef yetiştirip, âhir vaktinde rahat etmek hayâlâtında iken- âh ne olaydı ömrümde te'ehhül etmeseydim; ve böyle evlâda mâlik olmaktan ise ağaç gibi büyüyüp gideydim- der. Bîçâre bilmez ki evlâdının böyle olması için kendi sebep olmuştur, şimdi çektiği kendi mahsûl-i amelidir.

Acaba bizde buraları düşünür babalar, analar var mıdır? Hiç yoktur demek belki mübâlağa olur; lâkin var ise de per nâdirdir. Ve çekilen mesâ'ib ve devâhînin de menba'ı işte budur. Hele sabâvetimizde nasıl ellerde büyürüz; ne mukûle kimselerden terbiye görürüz; buraları bir kere düşünürsek bu kadar da olduğumuza ve henüz çirke-bedûş dağlarda dolaşmadığımıza şükr etmeliyiz. Anadolu'dan kaçmış; âdâbınü'l-fennî görmemiş lalalarımız bize ne mukûle edep ve ahlâk ta'lîm edebilirler!

Bizde en mühim iki me'mûriyet yâhud vazîfe-i insâniyet vardır ki- nedendir bilinmez güyâ bi'l-iltizâm en kâbiliyetsizlere havâle olunur- onların birisi çocuk lalalığı, diğeri de kazâ müdürlüğüdür.

Hele lalalık müdürlüğe müreccah gibidir; meselâ küberâdan bir zâtın dâiresinde (teba'a) nâmıyla bulunan bir sürü haşerâttan birisi ihtiyar ve işe güce bî-iktidâr oldukda (emekdâr) lakâbı takılır. Lâkin büsbütün tard ve def'ine merhamet kâ'il olmaz; ve ayda beş on kuruş verip de hânesinde oturmaklığına da efendi (147) hazretlerinin hırs ve tama'ı rızâ vermez. Getirilir; dâ'irede kahveci edilir. Halbuki herif hasîr ovalarında maslahat-ı arz-ı hâli kullanmaktan başka ömründe bir işe sarf-ı efkâr etmemiş olmasının üzerine ihtiyarlık ve sersemlik de gelmiş olduğundan, birgün nasılsa sendeleyip kahve tepsisini elinden düşürür; fincanlar kırılır, gece berbâd olur. Bundan herifin kahveciliği beceremeyeceği tebeyyün edip, o aralık kapıcılık hatıra gelir.

Çünkü kapıcılıkta sokak köpeklerini içeri girmeye bırakmamaktan başka bir iş olmayıp, bu ise kahveciliğe nisbetle gergi gibi sade olduğundan, eline bir değnek verilir; kapıya oturtulur. Birkaç gün sonra bir sabahleyin efendi hazretleri haremden çıkıp, misâfir odasında bir sürü halk ile ber-mu'tâd hevâ'î sohbetle meşgûl iken bir de oda kapısından içeri bir kara sokak köpeği girer! Efendi pür ateş olur; misâfirler şaşarlar. Her ne hâl ise bir hây ve hûy ile köpek def' olunur ve o esnâda (kapıcı baba) iskemle üstünde uyur bulunur.

Bu numûne herifin kapıcılığa da yaramayacağını ispât edip fakat yine def'ine merhamet ve idâresine efendideki haset bir türlü rızâ vermez (ne yapalım; ne yapalım) diye düşünülür; mahdûm bey efendiye bir lala da lâzımdı ya, işte bu da bir baba adamdır denir; çocuk ihtiyara teslîm edilir! (148) İstanbul'da cevâmi-i şerîfe avlularından başka gezecek açıklık mahal olmadığından, lala çocuğu bir câmi avlusuna götürür. Çocuk orada akranı olan mahalle çocuklarıyla oynamaya alışır. Ve bu sırada ahlaka muzır olacak bin türlü edepsizlikleri de beraber öğrenir. Nihâyet bir gün adım atlarken ya kasığı çıkar; ya top oynarken gözü patlar. O zaman bu herifin lalalığa da adem-i kâbiliyeti zâhir olur.

....

İmdi şu fetânet ve dirâyette olan bir lala çocuğuna mukûle âdâb ve ahlak öğretebilir ki çocuğun müddet-i ömründe vesîle-i sa'âdeti ola! Yani böyle bir meyyitten ne hayat mutasavverdir ki henüz yaşamaya başlamış ve benî nev'i arasında hem kendini, hem de kendine takarrüb edenleri bahtiyâr etmek için yaratılmış olan tıfl-ı ma'sûm ondan esnâ-yı hayâtında müstefîd olacak ders ala! Alsa alsa ondan alacağı ayn-ı mevt olan ders-i cehâlet, ve eğer yalnız cehâlet olsa yine a'lâ! Belki onun misâlinden, yâhut gafletinden ittihâz edeceği sû-i ahlâk ve hecinnettir ki mevt ondan bin derece iyidir. Zîrâ mevt ile hem meyyit, hem de ondan mutazarrır olacaklar kurtulur. Lâkin hay sûretindeki meyyitler hem nefislerine, hem de benî (149) nev'lerine mazarrat ettikleri için onlar insan değil, belki insan şeklinde zehirli akrepler ve yılanlardır.

Ancak nazar-ı insâf ile bakılırsa bu kabahat lalanın mıdır? Hayır! Asıl kabahat çocuğun babası olacak nâdân-ı bî-iz'ânındır ki semere-i fevâ'idini ve hânedânında kendinin yerini tutacak ve bir gün kendinin ve ehl ve ıyâlinin ya sermâye-i huzûr ve sa'âdeti veyâhud bâ'is-i hazelât ve nikbeti olacak evlâdını ve ciğer köşesini o mukûle ellere teslî ile güyâ kendi eliyle boğazlar.

Benim pederim Galata gümrüğünde kâtip ve işini gücünü iyi bilir ve vazîfesiyle kana'at eder bir merd-i muhâsib idi. Enim hengâm-ı sabâvetimde yaz kış Boğaziçi'nde (Kandilli)de sâkin olurduk. Benimle beraber mektebe gidip gelmek hem de evin sokak işlerini görmek için on yedi, on sekiz yaşlarında ve Ömer nâmında bir köle aldı.

Köle memleketinde hırsızlıkla terbiye olunduğundan, kiraz, üzüm mevsimlerinde beni bağlara götürür; ve kendisi eli yetiştiği meyvelerden çalardı. Birlikte yerdik. Tahmînime göre altı, yedi yaşlarında idim. Bir gün köle ile barber (Kaptan-ı esbak) Damat Halil Paşa'nın Kandilli üzerinde vâki' bağlarından (Havuzlu Bağ)derler, bir bağına gittik. Bağın etrafı dikenli çalılarla mahfûz olmakla, köle bir medhal bulup da giremedi. Ve elindeki sopa ile çalıları aralayarak, (150) güçle bir küçük delik açabildi. Ve bana hitâp ile (Ben buradan sığamam! Sen küçüksün; içeri gir! Yakındaki kütüklerden üzümleri koparıp, bana ver; birlikte yiyelim!) dedi.

Ben de, peki! Dedim. İçeri daldım. Ve üzüm düşürmekle meşgul oldum. Meğer Halil Paşa merhûm ol esnâda nişan atmak için o bağa gelmiş; ve nişan testisi bi't-tesâdüf tamam benim çapul ettiğim mahale konulmuş olmakla, uzaktan beni

görmüş; merhûmun dâ'iresi kavvaslarından Kandillili Ahmet Bey derler; koca bıyıklı bir kavvas var idi ki her bâr rast geldikçe bıyıklarından korkardım. O gün paşanın yanında bulunmuş; ve paşa beni ona gösterip, yanına getirmesini tenbih ile göndermiş.

Ben ise dünyadan bî-haber! Muttasıl üzüm salkımlarını koparıp, çalı arasından köleye vermekle meşgul iken, ansızın arkamdan biri gelip, beni kucağına kaptı. Ve korkutmayarak, ve bilmem ne sözlerle te'mîn ve teselliyetler ederek, paşanın yanına götürdü. Önünde duran birkaç tabak üzümü benim önüme sürüp, yemek teklîf eyledi. Onun bu nevâzişi korkuyu ve heyecânı büsbütün zâ'il edip, bilâ teklif yemeye başladım. Kimin çocuğu olduğumu, evimizin ne semtte olduğunu sordu. Ben de söyledim.

Niçin üzüm çaldığımı sorunca, hiç ketm etmeyip, kölenin ta'lîmâtını tamamıyla nakl ettim. Benim sadâkat ve safvetim besbelli merhûmun (151) hoşuna gitti; zîrâ elime bir hayli para verdi. Ve Ahmet Bey'e teslim ile hânemize gönderdi.

Garâ'ib-i ittifâkıyedendir ki merhûmun son kaptanlığında hasbe'l-kader hizmet-i şâhânede bulundum. Bir gün saray-ı hümâyuna geldi. Kendisiyle sohbet ederken, hatırıma gelip, bundan on altı, on yedi sene evvel Kandilli'de Havuzlu Bağ'da nişan atmak esnâsında iken yeşil cübbe giymiş bir çocuğu üzüm çaldığı sırada görü, Kavvas Ahmet Bey ile tutturarak, celb ve taltîf buyurduğunuz hatıra gelir mi? -diye su'âl ettim. Paşa merhûm gâyet fatin ve zeki olmakla derhal tahattur etti. Ve (O çocuğa hâlâ acırım; zira çocukta aslâ fenâlığa isti'dâd görmedim. Çünkü vuku'atı hiç ketm etmeyerek bana nakl etti, ve pek hoşuma gitti. Sonra Ahmet Bey dahi çocuğu tasdîk eyledi. Lakin o çocuğu ve bu vak'ayı siz neden bilirsiniz?) dedi. Ben de cevabımda (İşte o güz sizin bağınızdan üzüm çalarken yakayı ele veren ve lâyık olmadığı halde mazhar-ı iltifâtınız olan çocuk sakallandı. Bugün karşınızda yine iltifâtınıza nâ'il oluyor; yani bendenizim." Dedim.) ben bunu söyler söylemez güyâ hırsızlığı kendi etmiş gibi kemâl-i edebinden kızardı, ve bana teşekküre meydan vermeyip müstağrak-ı taltîfât eyledi.

Bu köleyi biraz vakit sonra peder merhûm âzâd edip, (152) memleketine gönderdi. Beni dahi o esnâda İmamzâde merhûmun nezâreti tahtında Süleymaniye civârında yeni açılmış olan mekteb-i edebiyeye verdi. Ve terbiyeme bakmak için İsmail Ağa nâmında ve elli beş altmış yaşlarında bir lala tuttu.

Bizim lala Kayseri kazâsı dâhilinde (Efke) karyesinden olup, yeniçeri derûnunda taşra ve zirâsına iç ağalığı etmiş; ve çok şey görmüş oldukça dünyâyı anlamış; hakîkatte pişkin ve edip ve evlâd-ı harîsî bir adam idi.

Şu kadar ki gece gündüz dert ve fikri beş on kuruş kazanıp, bir gün evvel memleketine gitmek ve âhir vaktini çocuğu, çoluğuyla beraber geçirmekten ibâret olmakla, para hânesi gelince, lala her türlü hissiyât-ı insâniyeyi unuturdu. Meselâ: Peder-i merhûmun lalaya ve bana birinci tavsiyesi câmi avlusuna gidip, çapkınlarla oynamamak iken her gü mektepten çıkıldıkta şerîklerimle beraber, biz soluğu Süleymâniye Cami'i avlusunda alırdık. Eğer lala biraz ttizlik edecek olursa pederden aldığım gündelikten cebimde kalan yirmi para, yâhud otuz, kırk parayı eline sıkıştırırdım; derhal yüzü gülüp- haydi! Ben de ikindi namazını kılmadım. Sen biraz oyna; ben de namazı kılayım.- derdi ve namazdan sonra ekseriyâ son cema'at yerinde uykuya varıp, bir iki saat beni hâlime terk ederdi. Sonra avdet edeceğimizde niçin (153) geçtiğimizi şâyet peder sorarsa ikimizin cevâbı bir olmak için birlikte bir yaşan hazırladık!

Lâkin bu hâl ile beraber, lalam beni dâima dersimde devam ve sınıfımdaki çocuklara sebkate ikdâm için elinden gelen teşvîkâtı icrâda kusûr etmezdi. Hatta nazm-ı iş'âra başlayışım o adamın himmet-i mahsûsası ve bir garip vesîle ile olduğundan, burada naklini fâideden hâlî görmem.

Bizim lalanın iş'âra pek muhabbeti vardı; hatta kendinin yazısı güç okunur derecede imlâsız olduğu halde Âşık Ömer ve Gevherî âsârından mahfuzu bulunan beyitleri münâsebetli, münâsebetsiz sıra getirip okur, ve ara sıra kendi de kıt'a ve gazel gibi şeyler nazm edip, içinde mevzûn olanları da bulunurdu. Bu matla' onun bir gazelindendir:

"Derûnum derdin arz ettim bu kırtasa kalemlerle
Görelim ne zuhûr eyler; ne söyler gonca femler."

Mektebe İsa Efendi nâmında bir Farsî mu'allimi ta'yîn edilmişti: her hafta salı günü gelirdi. Çocukların bazıları ondan ders alırdı. (!) Lâkin benim mektebe gönderileceğim vakit peder merhûmdan "Sakın olmaya ki Farsî okuyasın! Zira "Her

kim okur Farsî, gider dinin yarısı" diye almış olduğum nasihat (154) kulağımda küpe olduğundan, Farsîye heves şöyle dursun, okuyanlara dinsiz nazarıyla bakardım.

Lala bu hale vâkıf olmakla, gizlice bana Farsînin her şeye lazım olduğunu, ve dine dokunmaksızın okunması mümkün idüğini ve her Farsî okuyan dinsiz olmayıp, hatta İsa Efendi pek sâlih ve mütedeyyin bir adam olduğunu ve kendisi bile vaktiyle okuyamadığına nâdim olup, şimdi elinden gelse ak sakalıyla okuyacağını ve eğer ben okumaz isem imtihan vaktinde şeriklerimden geri kalacağımı ve pederin bana böyle demesi kendinin Farsî anlamadığından olmakla, eğer ben şimdi ondan gizli öğrenecek olursam hem pederimi geçmiş, hem de imtihanda birinci çıkıp onu memnûn etmiş olacağımı öyle bir lisân ile anlattı ki artık Farsî okumayı iyice zihnimde kararlaştırdım; ve güyâ gizli bir kabahat eder gibi mektebin demirbaş kitaplarından bir tuhfe-i vehbî isti'âre edip o hafta derse başladım.

İyice hatırımdadır ki henüz tuhfeyi tamam etmemiş idim; bir gece lala ile beraber, karşılıklı oturup, el değirmeni ile (bulgur) öğütmekle meşgul idik; değirmeni çevirirken sıra bana geldi. Ben çevirmekle meşgul iken gördüm ki lala gözlerinden yaş döküp, muttasıl ağlıyor. Sebebini sordum cevabında "Sen daha çocuksun anlamazsın!" dedi. Ben ısrar ettim (155) nihâyet âciz kalıp, "Bu değirmen lisân-ı hâl ile ne diyor biliyor musun?" dedi.

Ben değirmenin lakırdı söylediğini o vakte kadar hiç işitmediğimden, hayran hayran lalanın yüzüne baktım; -o zaman değirmenin nasıl lakırdı söylediğini bana söyle- diye ibrâma başladım.

Lala derûnundan bir âh çekip "Evet! Değirmen söyler; ve bizden daha fasîh ve ma'kûl söyler. Fakat onları işitmeye kulak ister! İşte bu değirmen lisân-ı hâl ile diyor ki: -Ey bana nazar eden gâfiller! Gözlerinizi iyice açın; baba iyce bakın! Zîrâ ben bu dünyanın bir misâliyim. Bana koyduğunuz buğdaylara dahi dünyaya gelen insanların aynıdır. Konulan taneleri ben iki taşın arasında yuvarlaya yuvarlaya kırıp ufaltırım. Ve matlûb olan mertebe-i kemâle geldiklerinde ki bulgur olur; onları dışarı atarım; yeni gelenlerle meşgul olurum. Nitekim dünya dahi kendine gelen insanları zemin ve semâ arasında envâ' belâyâ ve imtihânât ile ezip, geçirip kemâle, yani her şahıs kendine mukadder olan nisâba bâliğ oldukda mezara def' eder; diğerleriyle meşgul olur.-

Hatta bu mana üzerine şöyle de bir şi'ir hatırıma geldi; şimdi bi'l-bedâhe nazm ettim" dedi ve "Âsiyâbı devr eden âhenge nazar kılmışım." Mısrâ'ıyla birkaç beyit okudu. Hayf ki diğer mısrâ'lar hatırımda kalmadı. (156) Ben bu sözün medlûlünü anlayacak yaşta olmadığımdan, âsiyâbın böyle güzel söylemesinden ziyâde lalanın fazl ve kemâline hayran oldum. Ve âsiyâb ve âhenk kelimelerinin ma'nâsını anlamakla Farsî okumaya zevk ve hevesim bir kat daha tezâyüd etti. Ve lalanın gözünü, kaşını, eğerek kemâl-i telezüzle ve bildiğim bir tarzda okuduğu şi'irin edâsı ma'nâsından ziyâde hoşuma gidip, şi'ri bana öğretmesini ricâya başladım. Lala, cevabında (Şi'ir dedikleri bazı 'ibâda mahsus bir 'atiyye-i ilâhiyedir; tevaggul ve tahsîl ile olmaz. Eğer cenâb-ı bârî sana da mukadder etmiş ise şâ'ir olursun; ve illâ hiçbir vesîle ile bu şerefe nâ'il olamazsın! Hocan Nu'man Efendi her ilimde mâhir bir fâzıl-ı mütebahhir iken şi'ir söyleyebilir mi? Bak 'İsâ Efendi Farsî'de yektâ olduğu halde tabi'at-ı şi'riyeye mâlik mi? İşte şi'ir, dâd-ı haktır; ilm ile ele geçmez.) dedi. Bunu işitir işitmez güyâ içimde küllenmiş bir ateş kümesi varmıştır körüklemiş gibi kendimde bir galeyân hissettim; karara mecâlim kalmadı. Değirmeni bıraktım; ağlayarak lalanın boynuna sarıldım; ve şi'irin nasıl söylendiğini mutlaka bana öğretmesi için yalvardım.

Lala, ehl-i aşk ve bağrı yanık bir kimse idi. Bana nazar-ı terahhumla baktı; ve bir tarz-ı dil-nevâzâne ile "Sende bu aşk ve heves oldukça umarım ki şâ'ir olursun! Dedi. Ve şi'ir denilen (157) âdetâ söz olup, fakat evzân ve arûz dedikleri (fâ'ilâtün, mefâ'ilün)lerin harekât ve sükûnuna muvâfık olmasını ve mısrâ'ların âhiri birbirine uymak lâzım geleceğini bildiği kadar ta'rif ettikten sonra, (mâdemki şi'ire hevesin var! İbtidâ ki nazmın teberrüken bir (na'at-ı Nebeviye) olsun haydi bu gece çalış! O yolda bir şey yapıp yarın bana göster; ve uymayan mahallerini düzeltiriz. Böyle böyle sen de şâ'ir olursun.) dedi. Ve şi'irin redifleri (Yâ Resûlallah) olmasını tavsiye eyledi.

Ben o sevinç ile merdivenleri dört el ile çıkarak, odama koştum, kapıyı kapadım. Önüme bir tabaka kağıt koydum; hemen kelemi elime aldım. Güyâ zihnimde yıkılmış; kalmış bir çok şeyler yazacak idim. Düşün bre düşün!... Aklıma bir şey gelmez!... Vezn ve arûz nerede! Âdî kelimeler bile güyâ bizi tutup da zorla silsile-i vezne sokacak havfıyla zihnimden firâr ederler idi. Ve'l-hâsıl hatırıma hiçbir söz getiremedim. Böylelikle sabah oldu; gözüme bir lahza uyku girmedi. Nasıl olursa

olsun dedim; kağıda birkaç satır saçma sapan şeyler yazdım; fakat satırların sonlarına (Yâ Resûlallah) redifini ilâvede kusûr etmedim! Bunları birkaç yüz kere tekrar tekrar okudum. Ve zihnimce hepsini mevzûn ve pek âlâ buldum lâin ma'nâ hiç hatırıma gelmedi.

Ortalık ağarır ağarmaz; sevinerek, lalanın odasına (158) koştum. Ve henüz yatağından kalkmış; abdest alırken yakaladım; ve muzafferâne kağıdı eline tutuşturdum. Lala bir kere gözden geçirdi; kağıdı yine bana verdi. Ve tebessüm ederek, "Bu da fenâ değil ama şi'irde vezin, her satırın harekât ve sükûnu birbirine muvâfık olmak demektir. Bunun ise kimisi fâ'ilâtün kimi müstef'ilün olduğundan başka; hiçbirinden bir ma'na çıkmıyor. Kelimeler birbirine (dargın öküz) gibi bakıyorlar. Halbuki şi'irde vezin ile beraber ma'na da şarttır. Sen yine bunu sakla; fakat gece dediğim yolda söylemeye çalış; yarın göreyim!) dedi.

O zaman ben de şi'irimi tekrar okudum; lalanın dediği kusurların hepsini gördüm. Artık ders kimin kaydında! Şâ'ir olmak bence cihâna mâlik olmaktan kıymetli olduğundan, o gün akşama kadar mektepte şi'ir düşündüm. Câmi' havâlisinde ceviz oynarken yine şi'ir tasavvur ettim. Nihâyet o gece de sabahlara kadar uğraşarak, bir şey karaladım. Ertesi günü lalaya gösterdim. Lal kağıda göz gezdirirken benim yüreğim oynardı. Acaba ne diyecek diye gözlerinin içine bakardım. Bilmem beni teşvîk için miydi; yoksa sahîhan vezni, ma'nâsı var mıydı; yâhut lalaya mı öyle göründü. Her nasılsa bu defa lala beni kucakladı; (Aferin! Artık şâ'ir olacağında şüphem kalmadı. Baban değil, kim men' ederse etsin; artık korkmam.) dedi. Bu sözler beni derûnumdaki âteş-i heves (159) güyâ yelpâzelediler. Birkaç gün, gündeliğimden tasarruf edip, lala ile beraber gizlice sahaflara gittik; bir âşık Ömer mecmu'ası aldık. Geceleri onun mütâla'asıyla meşgul oluyordum.

Pek az müddet de lalanın okuduğu ve yaptığı şi'irlerin nâ-mevzûn olanlarını temyîz etmeye ve hatta okuduğum Âşık Ömer ve Gevherî iş'ârından beğendiğim beyitlere nazîreler bile söylemeye başladım! Fakat ma'nâ cihetine çocukluk aklım ermezdi. Tâ ki merhum Fatin Efendi ile görüştüm. Ben kendimi olmuş, bitmiş; bir şâ'ir-i mâhir ve (Âşık Ömer Hazretlerini) cihâna misl ve nazîri gelmemiş bir üstâd-ı müncer sanıp dururken, efendi merhûmun ihtârâri bu kusûrumun ikmâline sebep oldu.

İmdi eğer mevzun söyleyene şâ'ir ıtlâkı sahih ise bu vesîle ile bizim lalanın sâye-i feyz ve himmetinde ben de şâ'ir oldum.

İşte eğer köle bizde kalıp da ben onunla dâ'imâ düşüp kalkmış olsaydım. Başı açık bir hırsız olmazsam da mutlaka 'afîf-i munzır mürtekiblerden biri bulunurdum. Eğer lalanın iyiliği galip olmayıp da yalnız paraya irtikâb ile beni hevâ ve hevesime terk edeydi ben olamadıktan sonra baldırı çıplak bir tulumbacı olurdum.

Âh!... Eğer İstanbul'daki lalaların hepsi bizim İsmâil Ağa'ya benzeseler yine çocuklara ne mutlu! Eğer insan-ı kâmil (160) olamazlarsa da bâri şâ'ir olurlar. Lâkin onların birtakımı para husûsunda tamamıyla Ağa'ya benzerler; fakat ta'lîm-i âdabda beherleri ve himmetleri yoktur.

Birtakımı da bizim ma'hûd kölenin yaşlılarıdır. Allah çocukların yardımcısı olsun. Zîrâ ilk bağından üzüm çalan her çocuk müsâ'ade-i baht ile hizmet-i mülûkâneye nâ'il olamaz; ve (Emil) kitabını tercüme edip, nefsinde vukû'a gelen hatî'âtı benî nev'ine misâl-i ibret olmak için meydana koyamaz.

El-yevm kendimde ne kadar kötü huylar görürüm ki ben dahi onlardan rahatsız ve bî-zârım. Ve dikkat ederim ki bunların her biri hâl-i sabâvetimde gördüğüm terbiyeden kalmış bir eserdir. Lâkin hayf ki kırk yaşını geçtim; otuz beş; kırk yıldır bu huylarla me'lûf olduğumdan, şimdi def' ve izâleleri elimden gelmiyor. Vâkı'â birtakımını cebr-i nefs edip, zâhire çıkarmamaya muktedir oluyorum; lâkin bu cebr-i nefs esnâsında kendimde bir ıstırâp eseri hissetmemeye kâdir olamıyorum.

Âh ne olurdu ki vaktiyle bir hüsn-i terbiye görmüş; ve ahvâl-i âlemi zamânıyla bilmiş olaydım! Âh ne olurdu (Ruso) gibi bir lala elinde büyüyeydim!

Ziyâ Paşa (161) içinde bulunup da âsâr-ı terakkiyâtıyla mübâhî olduğumuz devr-i dilârâyı hazreti pâdişâhîde maddî ve ma'nevî mehâsin-i lâ-tahsî müşâhede edilmekte ve ulûm ve ma'ârif ve sanâyi'in her şu'besinde nice âsâr-ı terakkî görülmekte olmasıyla bu bâbda atnâb-ı makâle hâcet görülmez. Kaldı ki mukaddemâ Dersa'âdet'in matbû'ât-ı mevkûtesi senevî müneccimbaşılar tarafından çıkarılan takvîm-i sâl ile haftada bir def'a çıkmak üzre müretteb olan Takvim-i Vekâyi' nüshalarından ibâret iken Cerîde-i Havâdis bunlara sâlis ve bu şekl-i müselles terakkî ve tevessü' efkâr-ı âmmeye bâ'is olup giderek Tercümân-ı Efkâr umûmiye olunan matbû'ât-ı mevkûte birdenbire ol kadar tekessür etmiştir ki müddet-i kalîle zarfında

rû-nümâ olan terakkiyâtın beyân-ı tafsîliyesi şöyle dursun yalnız bu sırada müneccimbaşı efendi tarafından sâl takvimine ilâve olan fevâ'id-i cedîdenin bâb bâb şerh ve îzâhına tasdî olunsa bir büyük kitap olur fakat üç dört seneden beri bu takvimde görülen sene-i şemsiye-i hicriye mes'elesine dâ'ir bazı ebhâs ve mütâla'âtın ber vech-i âtî erbâb-ı dikkate arz ve ihtârı muvâfık-şi'âr-ı şükr-güzârı görülmüştür.

Evrâk-ı derûnun leyl ü nehâr deste deste şîrâze-beste-i fasl-ı hazân ve baharı oldukça eyyâm-ı mütevâliyeye göre evzâ'-ı felekiyenin ta'dîl ve takvîmi ile senelerin ta'yîn-i meâsim ve fusûlü nev'-i beşerin pek eski bir âdet ve usûlüdür.

Cevdet Paşa (162)

14. LÂHİKA

Bu âlem teceddüd ve inkılabdır ihtilâf-ı leyl ü nehârî gibi tahavvül-i edvâr ve ekvârı dahi hep tekâbül-i sülb ve îcâbdır bunun hakâyık-ı ahvâlini bilmek ve nazariyâtının ukde-i eşkâlini halledebilmek şöyle dursun müşâhedeye istinâd ile yakîniyâttan ad ve i'tikâd olunan bazı kazâyâ bile galat-ı his ihtimâl ve mülâhazasına mebnî mahal-i bahs ve irtiyâbdır.

Ez cümle evzâ'-ı felekiyenin tağyîrine ve leyl ü nehârın tekerrürüne bakıp bir hareket-i yevmiye müşâhede ediyoruz lâkin mir'at-ı nazara-i evlâya mün'akis olduğu vecihle devr ve hareket eden şems ve kamer midir yoksa üzerinde bulunduğumuz küre-i arz dönüp de bu görüşümüz galat-ı hiss-i nazar mıdır burası ez-kadîm-i hükemâ beyninde muhtelifün fîh bir meseledir. Pisagor ki müddet-i medîde Mısır'da ve Asya'da dolaşıp tahsîl-i ulûm-ı hikemiye eylemiş bir zât-ı celîlü'l-müessirdir. Onun re'yine göre güneş merkez-i âlem olup etrâfında arz ve ecrâm-ı sâ'ire sâ'ir ve dâ'irdir. Asr-ı Eflâtun'a kadar onun mezhebi meslûk felâsife-i Yunan idi. Ba'de Aristo arzın sâbit ve etrâfında şems ve kevâkib-i sâirenin müteharrik olmasına zâhib oldu. İlm-i hey'ette hükemâ-yı İslâmiyenin me'hazı olan kitâb-ı Mucassatî dahi onun mezhebi üzre yazıldı bu vecihle her tarafta Aristo mezhebi i'tibâr buldu. Ve Pisagor'un mezhebi (163) efkâr-ı âtîka-i mehcûreden ad ve itibâr edildi. Mu'ahhiran hükemâ-yı Avrupa şemsin etrafında arzın müteharrik olduğunu isbat etmeleriyle Pisagoros mezhebi yine meydana çıkıp el-hâlete hâzâ her tarafta şâyi' olan hey'et-i cedîdeye esas oldu ve Avrupa'da cesîm rasathâneler bünyâd ve

büyk dürbünler îcâd olunarak ilm-i hey'et şimdi câlib-i nazar-ı hayret olacak dereceye geldi.

Ve kitâb-ı Mucassatî kûşe-i nisyanda kaldı insan meşhûdâtta böyle ihtilâfa düşünce ma'kûlâtta ne kadar ihtilâf-ârâ vukû'a geleceği cüz'î te'emmül ile anlaşılır işte bunun içindir ki mebâhis-i hikemiyenin çoğunda efkâr-ı ukalâ yekdiğere mu'ârız ve bir adamın bir zamandaki re'yi diğer zamandaki re'yine münâkız olur. Her fende bu misillü ihtilaflar çoktur fakat veche meşrû üzre hey'et-i cedîde ve atîka ihtilâfının ilm-i zeyc ve takvim hesaplarına te'sîri yoktur zîrâ devr eden gerek şems olsun ve gerek arz olsun iki takdirce dahi hareket-i yevmiyenin miktarı birdir.

Şu kadar ki şemsin bir devre-i yevmiyesi denilecek yerde şemsin etrafında arzın bir devre-i yevmiyesi denilmek lâzım gelip hakîkat-i hâl ma'lûm olduktan sonra böyle bazı ibârâtın tebdîliyle ihtilâf-ı i'tibârâtın ta'dîli ise emr-i sehl olduğundan bâlâda mebsût olan mesâ'il zeyc ve takvimin hey'et-i cedîde ahkâmına mübâyin düşmeyeceği emr-i zâhirdir.

Cevdet Paşa (164)
Olanlar feyizyâb-ı intibâh âsâr-ı kudretten
Alırlar hisse-i ibret temâşâ-yı tabi'attan

Ey rûh-ı medhûş! Dalmış olduğun hâb-girân-ı gafletten artık bî-dâr ol. Seni ihâta eden şu temâşâgâh-ı şukûhe atf-ı nazar et. Asıllarını, sûret-i tekevvünlerini, şekillerini fevâidini başka başka sûret-i tahayyüre al. Âsâr-ı rahmet-i ilâhiyeye nâzır olan her kalb-i meşhûn hayret ve i'câz eden revâbıt-ı mâlânihâye-i kâinâta bak!

Bazen gökyüzüne nazar ederim. Onun o elvân-ı muşa'şa'a ve mütenevvi'asını, âleme neşr-i envâr eden o yıldızları, pertevî muhât olduğum eşyâyı bana ayân eyleyen o şems-i tâbânı temâşâ ettikçe meftûn ve mütehayyer olarak bu şeyler kimin eseri olduğunu kendi kendime şu sûretle su'âle başlarım:

Bu kubbe-i fasîha-i semâvâtı kim inşâ eyledi?... Ad ve ihsâya gelmeyen o kanâdili oraya kim ta'lîk etti?... Şa'şa'alarını o derece uzak mesâfelerden bize kadar îsâl eden o yıldızlar hangi sâni'in eseridir?... Onlara o kadar intizam tahtında seyr ve hareketi kim ta'lîm etti?... Güneşi tenvîr-i âleme, ifâza-i arza me'mûr eden kimdir?... Ey yüce dağlar! Size böyle tarh esâs-ı istivâr eden, sırrınızı bulutlara kadar a'lâ

eyleyen kimdir? Sizi (165) o sebz ü hürrem ormanlarla, o meyvedâr ağaçlarla, o bin türlü nâfi' nebâtât ile, o rengîn ezhâr-ı mütenevvi'a ile tezyîn eden kimdir? Şevâhikinizi karla buzla setr eden, arzı ervâ ve ihyâ edici o menba'ları -her tarafa feyz ve bereket ve hayat bahş eyleyici o nehirleri sînenizde nebe'ân ve cereyân eden kimdir?..

Ey güzel çiçekler! Bu zîneti, bu arayışı size kim bahş eyledi!... Sizin bu letâfet-i dilfiribinizi husûle getiren bir avuç toprak birkaç damla sudan ibâret midir?.. Tefrîh-i müşâm eden o revâyih-i tayyibeyi nereden buldunuz?.. Tezyîn-i enzâr eden elvân günâgûn size kim ihsân eyledi?

Ey topakları, suları şenlendiren mahlûkât? Hilkatiniz, hayatınız, ve tabi'atınıza - sûret-i ta'ayyüşünüze muvâfık olan ve kuvve-i idrâk-i beşeri dûçâr-ı hayret ve istiğrâb eden o bin tülü havas ve hevâs-ı acîbeniz kimin atayasıdır?

Akıl ve idrâkimi kemgüşte-i hayret eden bu garâibi düşündükten sonra bir aralık kendimi tahatturla ser-efrâz-ı mahlûkât olan nev'-i beşerin hilkat ve mâhiyetini te'emmüle başlarım. Bu sırada dahi muhayyer-ı ukûl bir nice hârık fevc fevc pîş-i nazar-ı ibretime gelir ve gönlümü müte'essir eyler. Sübhânallah!.. Bir avuç toprak o derece muntazam bir vücûda nasıl münkalib oldu? Nasıl oluyor ki o vücuttan bir uzuv kendisini muhît olan eşyayı görüyor. Bir diğeri (166) etrafında husûle gelen asvâtı işitiyor. Bir üçüncüsü havayı ta'tîr eden revâyih-i tayyibeden müstefîd oluyor? Efkârımızı arzularımızı hem-nev'imiz arasında tamamıyla anlatıp anlamak kâbiliyet-i girân-kıymetini bize kim ihsân etti?.. Hele en büyük bir nimet olan fikir ve nazarı ki-kâffe-i eşyâyı mîzân-ı dikkate vurmaya, aralarındaki revâbıt ve münâsebâtı taharrîye ve bu sûretle yeniden yeniye birçok ma'lûmât ve fevâid istihsâline ve'l-hâsıl beşeriyetimizi isbâta medârdır- nereden bulduk?.. Ey Rabbü'l-Erbâb olan zât-ı ilâhî! Hakâyıkı nâ-kâbil-i idrâk olan bunca mü'essir hârikayı te'emmül edip de bunlar bütün senin hikmetini, azametini, adâletini ki- mahlûkâtın ve husûsan nev'-i beşerin mes'ûdiyetine sebep ve âlettir- nasıl müşâhede etmeyeyeim?.. Evet Allahım! Bu kâinât ve onda meşhûd olan âsâr-ı hayât -ve harekât ve sekenât ezelde rahmet-rîz-i sudûr olan fermân-ı kudret-beyân *kün feyekûn* cilve-nümâ-yı vücûd ve şuhûd oldu!...

"Ey varlığı varı var eden var

"Yok yok sana yok demek ne düşvâr

"Der her şeyin lisânı her-gâh
Allah Allah Allah Allah

Recâizâde M. Ekrem (167)

Sâmi Paşa'nın vefatı üzerine Abdülhak Hamid Beyefendi'nin merhum müşârünileyhin muhâdiminden birine yazdığı ta'ziyetnâmedir:

Etmedi sırrını aklım temyîz
Hâme-i hayreti ettim tehzîz
Ne acibdi kiyazarmış adım
Ta'ziyetnâme-i tebrîk âmîz

Cihân-ı edebiyatta kıyâmet kopmuş bizim burada haberimiz yok. İnsan-ı kâmil sûretinde mücessem bir asr-ı azîm ma'ârif-i fenâ âbâd mâziye inkılâb etmiş edvâr âtiye-i edeb sihrinin mâtem olsa becâdır. Bi'l-cümle ulemâ ve üdebâ ağlasınlar ki kutb-ı güzînim ve muhteremlerinden dûr oldular. Bundan böyle mekân-ı mukaddesi arandıkça arş-ı a'lâya bakılsın nâm-ı sâmi-i mübâreği yâd olundukça Allah Allah desinler. Vâh o bedbahtân-ı istikbâle ki temâşâ-yı likâ-yı rûhânîsine mazhar olmayacak vâh o müştâkân-ı devr-i hâzıra ki feyz ve ma'rifetten mahrûm kaldılar. Ulemâ ve fuzalânın bedrika-i dil âgâhı üdebâ ce şu'arânın en kadîm ümitgâhı zu'afâ ve fukarânın en büyük penâhı nazarlardan nihân olmuş. Hüdâ bilir ki bu mektubumu giryân giryân tahrîr ediyorum. Gördüğüm lutf ve merhametler aldığım pend ve nasihatler okuduğum ders-i ibretler ağlar gözümün önünden birer birer güzâr ediyor. Ya nasıl ağlamayım ki pederimin bin kere fevkinde iken bu fakire peder mu'âmelesi erzân buyurur idi. Bunda çâkerleri dahi tesellîye muhtâc olduğuma Allah (168) şâhid olsun. Evvelki rahatsızlıkları zamânında lisân-ı kerâmetlerinden sâdır olan bir haber o kerâmâtın vücûduna zâhirî bir bürhân idi. Bu girâyise ömr-i azîzinin yâdigâr bihterini ittihâz buyurdukları mahdûm edîb ve necîb muhteremlerinin sûr-ı meserret ve musâheretini görür görmez terk-i cihân-ı fânî buyurmuşlardır ki nezd-i Hüdâda olan mahremiyetlerine bir alâmet-i ma'neviyedir.

Sûr-ı âli-i devletlerinin tebrîkini Allah'a karşı ahd etmiş olduğumdan îfâ-yı tehenniyete cesaret ederim. Yâ rab bu ne rikkat-engîz meserrettir. Şehrâyîn-i serverin leyle-i muhât görülmesi ve çehre-i ümîd nev-husûlünün girye-nâk-ı elem olarak görülmesi ne hikmettir. O fecr-i nûrânîden su'ûd eden dûd-ı siyâh kimlere mûcib-i intibâh olmak içindir. Mağfûr müşârünileyh herkesten ziyâde ma'mûdunu severmiş ki bizleri böyle mütehassir bırakarak merci'-i aslîsi olan perver-i derkâra gitti. Allah ise her abdinden ziyâde abdu'r-rahmân müşâr bi'l-benânı severmiş ki cümlemizin devâ-ı meserret ve memnûniyetine bedel o cennet-mekânın husûl-i murâdını takdîr etti. İşte fakirin hükmedebildiği hikmet budur. Şimdi vâcib-i te'âlâ hazretlerinden şunu temennî ederiz ki merhum müşârünileyhin zât-ı kudsiyeti bârik-i kibriyâya karîn ve yâd-ı sermedî-i hazîni vicdân-ı İslâiyette defîn oldukça kâffe-i a'zâyı handân-ı âlişânını na'am ve eltâf-ı ilâhîsine mazhâriyetle mesrûr ve şâdân görelim. Bundan ziyâde ne bendenizde tahrîr-i (169) mecâl ne de efendimizde kıra'ete hâl olamamak emr-i tabi'î bulunduğundan ağlamak yine ağlamak üzre feryâda hitâm veriyorum.

Tasdî' etse de bu âh u zârım
Afv eyle ki yoktur ihtiyârım
Her kim vâr ise bungün cihanda
Nâbûd olacak yakın zamanda
Sen hikmete benden âşinâsın
Müstağni-i âlem fenâsın
Benden sana teselliyet ne mümkün
Kim bende de var o hüzn-i müzemmin

Bu kânûn-ı sânî içinde bir pazar günü idi ki gökyüzü kâmilen bulutla kaplı olduğu cihetle güneş arz-ı dîdâr edemiyorsa da soğuk az, rüzgar hafif, husûsuyla yerler tamamıyla kuru ve'l-hâsıl bir kış günü için hava her sûretle müsâ'id olduğundan kendi kendime bir kır gezintisi yapmak isteyerek sâhilhâne-i hakîrânem civârında dağdan İstinye üzerlerine doğru gitmeye başladım.

Tabi'atın hangi mevsimde, hangi vakitte olursa olsun fakat birer başka şekil ve kıyâfette dâimâ güzel görünmek hâssasına mâlik olduğu ma'lumdur. Gezindiğim

yüksek yerlerden etrafa nazar olunduğu halde dağların, bayırların, derelerin, tepelerin birçok (170) parçaları -elvân içinde kendilerine en çok yakıştırılan- yeşil renk ile mülevven ve bazı mahaller ise serv gibi, fıstık gibi kışın dahi hazret ve nezâreti zâ'il olmayan ağaçlarla bir kat daha ma'mûr ve müzeyyen görünürdü.

Geze geze o zemîni yeşil, ağaçları güzelin yeşil olan yerlerden birçoğuna uğradım. Nihâyet İstinye çarına inerek derenin çağıltısını dinledim. Hatta orada birkaç günden beri cihânı ale't-tevâlî mütena'im envâr-ı hayât eden güneşim hande-i iltifâtına aldanarak zemherîr içinde açılıp saçılmak tehlikesine uğrayan birkaç papatyanın ma'sûmâne hande-nümâ-yı letâfet olduğunu da gördüm.

İşte uğradığım gezdiğim yerlerde âsâr ve tezyînât-ı tabi'attan hemen her şey mevcut ve hatta bahara mahsus olan ezhârın bile hakîr ve fakat pek nâzik ve latif bir numûnesi meşhûd olduğu halde yalnız bir şey mefkûd idi ki o da bülbüldür.

Evet! İhtişâm ve dârât tabi'atın en büyük alkışçısı işte o küçücük kuştur ki hizmetini ne bir cûybâr-ı hurûşânın zemzemesi îfâ edebilir, ne de bir bahr-i mevâcın demdemesi.

Baharda bir ağaçlığa girersiniz, bakarsınız ki zemîni zümrüd gibi çayırlar çimenler mefrûş, mine gibi parlak mine gibi nâzik çiçeklerle menkûştur. Bir taraftan da ağır ağır akıp gider bir ırmağın hazîn (171) çağıltısı işitilir. Başınızı yukarıya kaldırırsınız, görürsünüz ki her nev' eşcâr- o zemîn-i tarâvet nişîni güneşin şiddet-i harâretinden muhâfaza için müttefikan çalışır gibi- yekdiğerine kol atmış, yaprakları bitişmiş bitişmiş de âdetâ bir kaba şeklini almış; o kubbe-i huzerâ-yı bî-karârın- hava ve aydınlık almaya mahsus pencereleri hükmünde bulunan- şükkâfelerinden semâ-yı fîrûze renk pâre pâre görünür. Aralık aralık vezâni-i nesîm ile evrâk ve ağsânın birbirine sürtünmesinden âh-ı tahassürü andırır vahşî ve garip bir sadâ peydâ olur. Siz mevki'in zîr ü bâlâsındaki, etrâf ve civân-bende âheng-i azamet ve ulviyete küşdâr ve nikrân ve hayrân iken meşcerenin en çok muzlim ve binâenaleyh nüfûz-ı enzârdan en ziyâde sâlim bir cihetinde saklanmış bir bülbülün garîbâne bir sadâ, âşıkâne bir edâ ile hazin hazin ötüşünü işittiğiniz zaman yüzünüz daha başka türlü birtakım hissiyât-ı latîfe ile meşhûn olmaz mı?

Bir neşîdemde dediğim gibi: (Bahar hengâmı gecenin rûhu, seherin de canı) olan bu âşık mizâc, bu âlî tabi'at kuşcağız nahlistân-ı tabi'atın da âdetâ hayât-ı zî-

nağmesidir. Bülbülü veyâhut ona vekâlet edecek sâ'ir murgân-ı nağmekârı olmayan mevâki'-i tabi'iye mürde değilse bile hâbîde gibi görünür.

Hâl-i şânını bir dereceye kadar tavsîfe çabaladığım bülbülden o gün hasbe'l-mevsim bir ses almışım (Letâif-i İnşâ) ve (Mir'at) (172) nâmındaki eserlerin sâhibi Refik Bey merhûmun- bilmem neden ise- bendenize hazân-resîde bir andelîb-i garibin son terâne-i hazîni kadar mü'essir gelen:

"Acabâ bülbüle ne hâl olmuş?
"Derd-i hasretle bî-mecâl olmuş,
"Sararıp cism-i zârı nâl olmuş.
"Yoksa hâlâ bahar gelmedi mi?
"Müjde-i vasl-i yâr gelmedi mi

Neşîdesini ihtâr etti. Halbuki bahar olunca bülbülün yine feryâdı işitileceğini, o merhûmun ise bir daha görülmesi kâbil olmadığını düşündüm. Bî-çârenin şekl ve sîmâsı, kendine mahsus olan tavr ve edâsı, fart-ı zekâsı, mekârim-i ahlâkı, ulûvv-i cenâbı mekânet ve metâneti, çalışkanlığı ve bu evsâf ve meziyâtının va'ad ettiği ehemmiyet-i istikbâli ve en sonra- büyük kollara da kendinden bir iki gün evvel irtihâl eden birâderi Rızâ'ya refîk-i râh-ı adem olmaya şitâb eder gibi- anfevân-ı şebâbının en parlak, en neş'eli bir deminde bağtete giriftâr-ı ecel-i kazâ oluşu birer birer gözümün önünden, hatırımdan geçmeye başladı. Etvâr-ı âlemdeki vefâsızlığı te'emmül ile zavallı refîka acıdım. İşte o günkü tenezzühümün netîcesi şu te'essürâtın netîcesi dahi şu manzûme oldu.

Ekrem Bey (173)

Jan Jack Russo'nun (Novel El-Vo'ez) nâmındaki romanından birinci mektuptur ki devletli Münîf Paşa Haretleri tarafından tercüme olunmuştur.

Hânım sizi bırakıp kaçmalıyım, bunun lüzûmunu hissediyorum: Hatta bu kadar beklememeli idim, yâhut daha a'lâsı sizi hiç görmemeli idim. Lâkin ne yapalım? Bana dostluk va'ad ettiniz; benim ıstırâbımı görün ki, ve bana akıl öğretiniz.

Bilirsiniz ki ben sizin hânenize mücerred vâlideniz hanımın da'veti üzerine geldim. Bazı fünûnda behrem olduğunu bilerek böyle hoca kayıtlı olan bir yerde sevgili kızının terbiyesi için benden bir hizmet eyitti. Ben de böyle bir kemâl-i isti'dâd sâhibesinin bazı ezhâr-ı irfân ile tezyînini medâr-ı iftihâr ad ederek ve zımnında olan mühlikeyi mülâhaza etmeyerek bu hizmet-i pür hatırı der'uhde eylemiş idim. Bu cesâretimin cezâsını çekmeye başladığımı hiç size söylemem: Me'mûl ederim ki sizce işitilmesi nâ-münâsip sözler söyleyecek ve nâmus ve asâletiniz ve hüsn-i cemâlinize karşı borçlu olduğum hürmeti ihlâl edecek kadar gaflet etmem, eğer mu'azzeb oluyor isem bâri yalnız ben mu'azzeb olduğum için müteselliyim ve sizin rahatınızı selb edecek bir rahatı hiçbir vkite istemem.

Ma'amâfih her gün sizinle birleşiyoruz, ve görüyorum ki sizce (174) acımamak ve belki tegâfül etmek lâzım gelen ıstırâb-ı derûnumu bilâ-mülâhaza bî-günâhâne teşdîd ediyorsunuz. Vâkı'â bu mukûle hâlâtda ümîd olmazsa aklın irâ'e eylediği tarîk bilirim ve eğer bu maddede akıl ile edep beynini te'lîf edebilseydim o tarîka gitmeye mecbûr olurdum. Lâkin ciğer-kûşesi için bir fâide me'mûliyle beni da'vet ve bu kadar i'zâz-ı ikrâma müstağrak eden bir zâtın hânesini hod be hod terk etmek münâsip olur mu? Birgün zevcinin istiğrâbını celb etmek arzusuyla ma'lûmât-ı müktesebenizi ketm eden bir vâlide-i müşfikayı bu mahzûziyetten mahrûm etmek nasıl câ'iz olur? Kendisine hiçbir şey söylemeyerek küstâhâne bırakıp gitmeli mi? Yoksa çekildikliğimin sebebini kendisine söylemeli mi? Asâlet ve iktidarca kat'an küfvünüz olmayan bir adamın böyle bir kararı kendisince âdetâ hakâret olmaz mı.

Hânım şu müşkülün halli için yalnız bir çâre görüyoru; bu da beni bu hâle koyan elin kurtarmasıdır; benim felâketlerim hatâlarım gibi hep sizdendir, hiç olmazsa bana merhamet-i cemâl bâ kemâliniz müşâhedesinden beni mahrûm ediniz, şu mektubumu vâlideniz gösteriniz. Beni bir daha kapınızdan içeri koymayınız, âdetâ tard ediniz; sizin her türlü mu'âmelenize katlanırım, ben kendiliğimden sizi bırakıp gidemem.(175)

Siz beni tard edesiniz! Ben sizi bırakıp gidemem! Niçin? Cemâl ve kemâlden müte'essir olmak ve şâyân-ı tevkîr olan bir zâtı sevmek günah mıdır? Hayır güzelim; sizin şa'şa'a-i cemâliniz gözlerimi kamaştırmış idi. Fakat siz de buna can veren daha te'sirli bir câzibe olmasa hiçbir vakitte 'inân-ı ihtiyârımı elimden alamazdı. Siz de fevka'l-gâye bir nezâket ile hilm ve mülâyemetin rikkat-bahş olacak

sûrette ittihâdı ve başkalarının felâketleri hakkında şefkat ve kalbin safvetinden münba'is bir akl-ı selîm ve bir hüsn-i tabi'at vardır ki işte ben bunların hayrânıyım. Hülâsa kemâlât-ı sûriyenizden ziyâde kemâlât-ı ma'neviyenizin meftûnuyum. Sizi daha güzel tasavvur etmek kâbildir. Fakat daha dilnevâz ve bir ehl-i ırz adamın muhabbetine daha lâyık farz etmek mümkün değildir.

Cenâbı Hak meyl ve mîzâcımız ve sinemiz beyninde bir ittihâd-ı hafî vaz' etmiş bundan dolayı bazı kere iftihâa cesâret ederim. Henüz pek genç olduğumuzdan bizdeki temâyülât-ı tabi'iye rehîn-i fesâd olmayıp birbirine muvâfık gibi görünür.

Halkın siyâk ve ahd üzre olan meslek-i mezmumlarına sülûk etmezden evvel efkâr ve hissiyâtça müttehid meslek ve müşvârımız vardır. Re'ylerimizde gördüğüm bu ittihâdın gönlümüzde dahi bulunduğunu tasavvura niçin cesâret etmeyeyim.

Bazı kere gözlerimiz yekdiğerine karşı gelir. Birlikteyi (176) ihtiyâr ederiz ve bazı gizli gözyaşları dökeriz.... Âh Juli bu itihâd eğer takdîr-i ezelî ise.... Bütün dünya yere gelse... Aman Juli affediniz şaşırdım. Saçma söylüyorum. Temenniyâtımı addetmeye cesâret ediyorum arzularımın şiddeti mevzu'larına kendilerinde olmayan imkân rengini veriyor.

Gönlüm benim için ne felâketler hazırladığını dehşetle görüyorum felâketlerimi ümîd ile tahfîf etmek dâ'iyesinde değilim, mümkün olsaydı gönlüme husûmet ederdim. Sizden istediğim inâyetin mâhiyetine bakarak niyetimin hâlis olup olmadığına hükmediniz. Beni helâk eden zehr-i hilâhilin mümkün ise menba'ını kurutunuz. Şifâyâb olmak yâhut ölmekten başka bir şey istemiyorum. Bir âşık-ı dilfikâr nasıl lutf ve mürüvvetinizi niyâz eder ise ben öyle anf ve şiddetinizi niyâz ederim.

Hakîkat size söz veririm ve yemin ederim ki ben de aklımı başıma toplarım yâhut derûnumda zuhûrunu hissedeceğim ıstırâbı onun ka'rında bir noktaya cem' ederim. Lâkin, Allah için olsun ciğergâhıma işleyen tîr-i nigâhınızı artık bana tevcîh etmeyiniz; o nâz u şîvelerinizi, o nâzenîn ellerinizi, o sarı saçlarınızı o nâzik edâlarınızı, benden saklayınız; nazarımın gaflet-i harîsânesini aldatınız halecansız işitilmesi mümkün olmayan güzel sesinizi işittirmeyiniz: Hülâsa bambaşka bir zât olunuz, tâ ki benim gnlüm yerine gelsin. (177) Size doğrusunu söyleyeyim mi? Geceleri vakit geçirmek için oynanılan oyunlarda herkesin önünde birtakım cangüzâr

teklifsizlikler ediyorsunuz; başkalarına karşı nasıl çiğnetmiyorsanız bana karşı da öyle çiğnetmiyorsunuz. Hatta dün gece az kaldı ki cezâ olarak (!) bana kendinizi öptürecektiniz: Pek cüz'i muhâlefet gösterdiniz. İsâbet oldu ki ben ısrar etmedim. Gittikçe tezâyüd eden ıstırâbımdan anladım ki helâk olacağım, bunun üzerine durdum. Âh hiç olmazsa di'l-hâhım vecihle bu bûse ile istifâ-yı haz edeydim. Bu bûse benim son nefesim olurdu; ve dünyada en bahtiyar adam olurdum.

Vahim netîceleri müntec olabilecek şu oyunları lütfen terk edelim. Bu oyunların içinde hiçbir zararsızı yoktur, bi'l-'akis pek muhâtaralıları vardır. Allah bilir elim elinize tesâdüf eder diye titrerim, bilmem nasıl olup da yine her vakit tesâdüf ediyor. Hemen eliniz elime değirdiniz bir yürek oynamasına uğruyorum: Oyun sıtmayı ve belki ihtilâl-i şu'uru mûcib oluyor: Artık bir şey cib oluyor: Artık bir şey göremez bir şey hissedemez oluyorum; işte o ihtilâl esnâsında ne diyeyim ne yapayım nereye saklanayım kendime nasıl kefil olayım?

Ders esnâsında başka türlü mahzurlar var. Vâlideniz yâhut halanızın kızı hazır olmayarak bir lahza sizi görürsem bütün bütün (178) vaz'iyetinizi değiştiriyorsunuz, ve bir sûrette vakar ve mekânet takınıyorsunuz ve öyle soğuk mu'âmeleler ediyorsunuz ki size olan hürmetim ve sizi gücendiririm korkusu akıl ve idrâkimi selb ediyor, ve kemâl-i fetânetinizle berâber güç hâl ile okuyabildiğiniz ders üzerine titreyerek ve dilim dolaşarak birkaç söz söyleyebilirim. İşte böyle sûretâ gösterdiğiniz müsâvâtsızlık ikimize de muzır oluyor: Hem beni muzdarip ediyorsunuz, hem de kendinizin ta'limine mâni' oluyorsunuz. Bu derece ma'kûl bir zâtın televvün-i mîzâcına sebep ne olduğunu anlayamıyorum. Halkın önünde o kadar hiffet ve tenhâda o kadar mekânet nasıl mümkün olduğunu su'âle cesâret ederim. Ben zannederim ki bunun aksi olmak lâzımdır, ve insan sûret-i hâlini hazârın adedine göre tertîb etmelidir. Böyle yapacak bir de mahremiyet hâlinde resmî mu'âmele ve halk huzûrunda teklifsizlik gösterdiğinizi her vakit müsâvî bir ıstırâb ile görüyorum. Bundan böyle tenezzülen ıttırâda ri'âyet buyurunuz, belki daha az mu'azzeb olurum.

Erbâb-ı necâyetin mecbûl oldukları şefkat bazı kere hürmet göstermiş olduğunuz bir bî-çârenin hâli hakkında bize rikkat-bahş olur ise mesleğinizce cüz'î tebeddül onun şiddet-i ıstırâbını biraz hafif eder ve sükûta ve felâketlerine daha ziyâde sabr ve teslîm ile tahammül ettirir. Eğer onun mahcûbiyeti ve hâl-i perişânı size te'essür (179) etmiyorsa ve siz onu mutlaka telef etmek istiyorsanız kendisi

kat'an dehân-ı şikâyet açmayarak siz buna muktedir olursanız sizin emrinizle helâk olmayı nazarınızda kendisini kabahatli edecek bir hareket-i gayrı mütebassırâneye tercîh eder.

Hülâsa hakkımda her ne emr ederseniz râzıyım, hiç değil ise mütecâsirâne bazı ümîde üştüğümden dolayı nefsime itâb etmem; bu mektubumu okursanız red cevâbından korkmasam bile sizden ricâ edebileceğim her şeye müsa'ade etmiş olursunuz.

Münif Paşa

Bundan altmış altı sene mukaddem, ya'ni hicretin yirmi altısında Mısır ile İskenderiye hâkimi İbdâh Bin Sa'id Bin Ebi Sürhâ, Afrikayı feth için, asker sevk etmiş idi. Husemâmız ne derse desin, hepsi terhâttır. Biz târihimize bir manzûme-i fütuhât nâmı verebiliriz -Afrika o zaman Rum kayserinin idaresinde idi- Trablus'tan şu bulunduğumuz Sebte Boğazı civârında vâki' Tuncaya kadar yayılıp giden iklimin hâkimi Çarçîz yüz bin neferi mütecâviz bir ordu ile mücâhidîn-i İslâma sadrullah olmak ister. Şabıtla civârında kırk elli gün muhârebe ederler. Çarçîz ne kadar suhûletle asker tedârik ederse, tuttukları mahal İslam memâlikine ba'îd, merkez-i hilâfetle muhâberede bi't-tabi' munkatı' bulunduğundan tûl-i emel (180) nisbetinde mesâfeler kat' ederek vürûd eden mücâhidîn ordusunun da istimdâd etmesi o kadar müstahil olur. Bunun netâyic-i tabi'îsinden olarak gide gide bizim tarafta za'af ve fütûr alâmetleri zuhûr eder. Düşmanın bu fırsatı ne yolda iğtinâm ettiğini size nasıl şerh edeyim? Ordumuzun makarrı bir şühedâ mahşeri olmuştu! Büyük bir sahrâda hicret-i ber âhiret olmuş kırk elli bin kadar cenâze nasıl gider? İşte mücâhidîn ordusu o hâli kesb etmişti! Hâneleri kehf-i inzivâ pencerelerine siyah perdeler çekilmiş, kapıları duvar kesilmiş, mescitleri ziyâretgahları, meclisleri mesîreleri, mahbesleri sarayları, sokakları pazarları hâlî ender hâlî, samt ve sükûnette kabristân hâline gelmiş bir büyük ma'mûre-i medeniyet tasavvur ediniz. İşte mücâhidîn ordusunun mâtemini tutan merkez-i hilâfetin hâli o merkezde idi! Ahâlinin cezîretü'l-Arap'ta döktüğü gözyaşları mücâhidînin Berberiye'de döktüğü kana iltihâk edecek raddelerde idi diyebiliriz. -Bu menhûs iklim yediği yetim hakkı, içtiği mazlum kanıyla haşre kadar lekedâr addolunsa sezâdır- ashâbtan Abdullah Bin Abbas, Abdullah Bin Ömer,

Ukbe Bin Nâfi' bir fırka-i muvahhidîn ile firâr ettikleri sırada imiş ki Abdullah Bin Zübeyr Ecel-i kazâ gibi habersiz, havârık-ı felekiye gibi nâgah zuhûr, sarsar-ı belâ gibi kavm-i deryâlarını hurûşân ederek, ma'iyyetinde bir cem-i gafîr, serdâr-ı bedbaht Abdullah Bin Sa'id'in muhârebede tuttuğu mevki'de nümâyân olur. (181) İşte kütüb-i vekâyi'de harbü'l-'ibâdla nâmı el-ân cihâd-ı meşhûr o mevki'de vukû bulmuştur. Hizmet-i yek-vücûdânede çâr-yâr hazretlerinin veresesinden bulunan bu dört serdâr-ı fedâkâr, kef-i gayretlerinde hâme-i seyf-i nusret, manzûme-i fütûhât olan Arap târihine bir zafernâme daha yâdigâr eder. Öyle bir zafernâme ki hicü'l-mu'allakta mahkûk olsa revâdır. Çarçîz dediğimiz serdâr-ı Berberî, İbn-i Zübeyr elinde hayattan berî olur. Erkânıyla ma'iyyeti ise ekseriyet üzre esîr edildiğinden âmâl-i müsâlemet muvakkaten husûl bulur. Bundan bir müddet sonra, Yezid Mu'âviye Bin Süfyân zamanlarında da, Mısır hâkimi olan 'Ukbe İbni Nâfi' Afrika'ya geldi. Sirin'i Kartaca'yı Tunus'u zabt etti. Kırvan nâmıyla ma'lûmumuz olan şehri binâ ettirdi. Ne büyük eser! Tahrip değil inşâ etmiş. Ne büyük zafer! Atlas dağlarının cenûbuna doğru şitâbân olur. Sus memleketi sevâhiline nüzûl eder. Ben Nâfi'in Kanarya Adaları mukâbilinde zabt ettiği azametli iklimin sâhilinde, devesini bahr-i muhîte sürmek istediği, ve sonra bir denize bir de gökyüzüne tevcîh-i nazar ederek, askerinin rûy-ı deryâda da yürüyebilmesi için, şeri'at-ı İslâm'ı kutbîn-i arza kadar îsâl etmek va'adiyle, Cenâb-ı Hak'tan temenni-i iktidâr ettiği meşhûr olmuştur.

Aşağıdan yukarıya edilen bu hitâp yukarıdan aşağıya inen hitaplar kadar ulvî idi! Onu gökte meleklerin lâyık olduğu (182) vecihle telakkî edebilmesi için gerdûne-i arzın birkaç saniye durmuş olmasına kâ'ilim! Onlar bu yolda ibtidâ-yı feth-i nusret etmişler. Bize bir şehrâh-ı ibret küşâd eylemişler. İşte bugün de ben ki halîfe Abdülmelik Bin Mervân tarafından Hasan Bin Nu'man'ı istihlâfen Mısır'a hâkim ta'yîn olunan Abdül'aziz'in emriyle Afrika'ya istilâ eden Mûsâ Bin Nasîr'im. Mağrib-i aksâda eslâfım olan e'âzımın hakkıyla galebe edemedikleri cengâver Berberîleri târumâr ettim. Şevket-i İslâmiye a'lâyı ilm ederek geçtiğim memleketlerden aksâ-yı garba kadar pîrûm oldu. Yer muvahhidlerimiz, gök tevhîdimizle doldu. Ukbe'nin mâlik olduğu mesleğe ben sâlik oldum. Fakat benim mâlik olduğum yerlere o yalnız vâsıl olmuştu. O zabt ettiği yerleri eski ashâbından alıp İslâm'a hediye ediyorum. Şekil ve sîmâda Araplara benzeyip fakat ihtiyâl ile hıyânette hiçbir kavme

benzemeyen Berberîler, vakt-i hazırda bile çıkaramadıkları zırh-ı kavîyi bir tarafa atıp, boyunlarına kefen taktılar da bizden istîmân ettiler.

Öyle siyah çehreli yüz binlerce mahlûkâtın beyaz kefenlere bürünmüş oldukları halde karşıma gelişi üstüne fırtına bulutu çökmüş bir müteharrik kabristan gibi mevtâ elbisesi giyinmiş bu dünyevîlerin gönlüme ilkâ ettiği hissiyât, diyebilirim ki cenâb-ı Mesîh'in bir işâret-i i'câzkârânesiyle yeniden iktisâ-yı hayât ettiğini gördüğü ululara karşı hâsıl olan tasavvurları kadar âlî idi! Biz (183) o kavm-i vahşîden intikâm almak istemedik; istîmân ettikleri için cümlesi affolundular. İnsâniyetin âşığı olduğum gibi ma'şûku olmayı arzu ettim; bilirsiniz ki Allahın kimseye benzemez bir mahlûkuyum... Ben Nâfi'in sedd-i râhı olan deryâlar benim azîmetimi tahvîl edemez. Şimdiye kadar geldik; şimdiden sonra da gideceğiz. Yalnız karaların sultânı değil; İslâmiyeti denizlerin de mâlikesi görmek isterim. Geçtiğimiz ovaların denizden ne farkı vardı? Onların da bahr-i muhît gibi kenarı görünmüyordu. -Denizde dağ büyüklüğünde dalga gibi müteharrik dağlar var idi. Bata çıka geldik. Yine bata çıka gideriz. Berberiye ehlini gördük. Şimdi de Endülüs halkını öğrenmeliyiz. Fethini azm ettiğim bu Endülüs kıt'ası arâzisinin letâfeti cihetiyle bir ilşâma havasının i'tidâli münâsebetiyle emen'e, ezhâr ile ıtriyâtının mebzûliyeti hasebiyle Hindistan'a, mahsûlâtının bereketi sebebiyle Mısır'a ma'âdininin zî-kıymeti olmasından dolayı da Çin'e benzer. Maksadım bu kadar memâliğin mehâsin-i tabi'iyesini cem' eden: Bu kadar ni'mete müstağrak olan bir memleketin halkına hakkın inâyetini kudretin semahatini diyânetimizin feyz ve hakîkatini ona bir İslâm'ın mü'essir himmetini, insâniyetin ferâ'iz-i ubûdiyetini ta'yîn etmektir.

Abdülhak Hamit (184)

Endülüs hükümdârânının hazîneleri içindesin! Sen nereden gelip nerede durmuşsun? Azîmetin ne tarafa? Tâ Suriye'den gelip (silik) durmuşsun; yarın sana bir fâtih diyecekler! Bununla berâber sen bir kulübeden çıktın. Bir saray hazînesindesin. Bir mezara gireceksin! Şu gözünün önünde parıl parıl yanan şeyler nedir? Birtakım hükümdârân-ı mâzînin ser-nigûn olmuş efserleri! Bu şehr bir tahtgâh-ı saltanat olmasa bile bu oda bir tâcgâh-ı müsahhardır! O kralları teşhîs eden taçlar senin pençende! İktidârının kemâline yirmi beş bürhân, yirmi beş şâhit!

Bununla beraber ey serdâr-ı gâlip sen yalnız bir türbedârsın! Sen bu taçların ashâbı olan hükümdârâna imtisâl etme. Onlar gâfil ve mağrûr imişler. Zü'l-celâlin kudretini beşerin aczini, zamanın inkılâbını düşünmemişler. Hep birbirlerinden intikâm alarak gelip gitmişler. Sen onların saray-ı saltanatına girdin. Hazîne-i servetine mâlik oldun. Defîne-i esrârını keşf ettin. Rodrik sana onların istikbâlini gösterdi; sen de âleme Rodrik'in âtîsini tasvîr ediyorsun. İşte koca bir milletin âlme-i istikbâli ayağın altında yuvarlanıp duruyor! İşte dâhilinde cereyân eden nehr-i ikbâle bir başka mecrâ açıldı; bu da mahzâ senin getirdiğin inkılâb ile açıldı! Bununla beraber sen hiçbir şey değilsin, ben ziyâd, sen mücerred hiçsin!.(185)

1.15. "TEBDÎL-İ TÛRABLA"

Ne olur? Rabbim! Bana da biraz gurur gelse! Gurur ile çıksam çıksam da sonra birdenbire düşüp ne kadar âciz, ne kadar iktidarsız bir mahluk olduğumu bir kere daha öğrensem! Oku, Bin Ziyad, Oku; şu efserlerin her biri bir hükümdâr-ı bedbahtın ser-güştüdür; oku İbni Nusayr'ın kölesi!

....
....
....

Pencereye takarrüble ve gittikçe tahazzünle

Ey nehir! Kim bilir târih-i tebe'ânın hangi tûfânıdır? Kimbilir kaç bin inkılâb görüp geçerdin. Bunca asırlardan beri cereyân edip gelmişsin. Bir kere götürüp bıraktığın şeyler bir kere daha gelip geçti mi? Heyhât!. Zamanını birtakım ezvâk-ı pâdişâhâne ile geçirirken yine güvendikleri zamanın mürûruyla nâm ve şöhretleri unutulmuş binlerce hükümdârân, melekeleriyle mahbûbeleriyle kayıklara, tâ devr-i esâtîre kadar gidersek ilâheleriyle perileriyle, timsahlara yunuslara binerek, senin üstünde safâlar, sefâhetler etmişler! Hiç bilmemişler ki mesîreleri olan nehr-i ikbâlin menba'ı gibi mansıbı da deryâ-yı ademdir. Hiç bilmemişler ki bir gün bir Arap serdârı, ordusuyla gelip o nehrin sevâhilini ihâta eder; fakat yine cereyânına bir sedd-i hâ'il yapamayacağını gördüğü için aklı bunun hikmetini ihâta etmez; ne kadar âciz olduğunu (186) derhal anlar; mağrûr ve mesrûr olacak yerde nefsini tahkîre

mecbûr olur; birtakım mütâla'at-ı hüzn-engîz ile ağlamaya başlar! "Şehre bakarak" işte vücûd-ı ihtişamlarının a'zâ-yı meyyitesinden hâsıl olan ziyâ-yı kâzib ma'mûre-i saltanatlarının şı sönük sönük yanan kandillerinde görünür; bu hâl ile Talyatla şehri derûnunda fosforlar görünür bir kabristana benziyor!

Abdülhak Hamit

1267 senesi ramazanının on dokuzuncu günü Sultan Abdülmecit Han Hazretleri vâlidelerinin ihyâsına muvaffak oldukları dârü'l-ma'ârif nâm mektebe teşrîf ile encümen-i dânişin kırk nefer a'zâ-yı dâhiliyesi ve hey'et-i vükelâ-yı fehâm hazır oldukları halde encümen-i dânişi küşâd buyurmuştur. O zaman sadrazam bulunan Reşit Paşa bi'l-bedâhe nutk-ı âtîyi îrâd eylemiştir:

16. SÛRET-İ NUTK

Veli ni'met bî-minnetimiz pâdişâhımız efendimizin ibtidâ taht-ı saltanat-ı seniyyelerine revnak verdikleri yevm-i mes'ûduna Allâhü'l-hamd devlet ve mülkte terakkîsi görülmekte olan kuvvet ve ma'mûriyetin ve âlemin nâ'il olduğu sa'âdet ve emniyetin mebde'-i mübârekidir. (187) İnsanlığı bildirecek ve herkesi dünya ve âhirette sa'âdet ve selâmete erdirecek ulûm ve ma'ârifin intişârına dahi bir tarîk-i suhûlet açarak Cenâb-ı Hakka şükürler olsun az vakit içinde semere-i nâfi'asını ve irfân-ı hakîki-i şâhânelerinin dahi delîl-i kavîsini gösterdiler. İşte bunun tedâbir-i mütemmimesinden olmak üzre bu encümen-i dânişin teşkîlini dahi murad buyurup vâlide-i muhteremelerinin eser-i âliye iktifâen ihyâ buyurdukları böyle bir eser-i celîlde bu cem'iyet-i hayriyenin bedâyi'i günü teşrîf-i şâhânelerini dirîğ buyurmayarak cümle kullarını ihyâ buyurdular. Bizler nasıl bahtiyâr adamlarız ki hayırlı bir asra yetişerek envâ' na'am-ı sûriye ve ma'neviye ile mütena'im olmaktayız ve bizim evlatlarımız bizden ziyâde bahtiyardır ki her ni'mette bizlerle müşterek olduktan başka kemâlât-ı insâniyeye lâzım olan ulûm ve ma'ârifin esbâb-ı suhûletini dahi inâyet-i velîni'metle hâzır ve âmâde bulmaktadırlar. Hak Te'âlâ Hazretleri sâye-i şâhâneyi üzerlerimizde dâ'im buyursun âmin. Velîni'met efendimiz encümen-i dânişin küşâdını emr ve fermân buyurdular.

Bunun üzerine encümen-i mezkûrun bazı a'zâsı tarafından kaleme alınan hitâbeler içinden intihâb ve cümlesine tercîh olunan devletli Cevdet Paşa Hazretlerinin şu hitâbeleri kıra'et olunmuştur:

1.17. SÛRET-İ HİTÂBE

Âlemde ilm ve ma'rifet gibi bir şeref ve meziyet olamaz. Ve metâlib-i (188) insâniyenin esbâb-ı tahsîliyesi sanâyi' ma'rifetinden başka bir şeyle husûl bulamaz.

Ve her neye dâ'ir olursa olsun ve her nerede bulunursa bulunsun ilm ve hüneri kad ve kıymeti inkâr olunamaz.

(Hel yestevî'l-lezîne ya'lemûn ve'l-lezîne lâ ya'lemûn)

Bu gördüğümüz sâmân ve intizâm ahvâl-i enâm ve hüsn-i mu'âşeret havâs ve avâm hep ilm ve hünerle husûle gelmiş bir eser değil midir?

Ve meşhûdumuz olan bunca garâ'ib-i umûr ve sûret-i âsâyiş ve huzûrun nazar-ı im'ân ile bakılıp mîzân-ı dikkat hakâyık şinâsiye vuruldukta dâniş ve ma'âriften başka bir sebebi var mıdır.

Bunun için feth-i ebvâb-ı hikmet ve tertîb-i esbâb-ı terakkî ve ma'rifet ile terbiye-i umûmiye kaziye-i hayriyesinin iştihâr ve intişârına sarf-ı himmet eyleyen devletlerin cerîde-i âmallleri şîrâze-kîrslik intizâm ve re'âyâlarının mes'ele-i âsâyiş bâlleri sûret-pezîr-i bekâ ve devâm olageldiği bahs ve iştibâh kabûl eder mevâddan değildir.

Ve insanın mâhiyeti hayvan-ı nâtık olduğundan iki cihetle olup hayâtının emr-i muhafazası ve his ve hayâtı hasebiyle ihtiyâcât-ı cismâniyesinin husûle gelmesi ve sâ'ilinin istihsâlinde ve medeni't-tab' olduğundan emr-i temeddünce zarûri'l-ihtiyaç olan esbâb-ı teshîliyenin istikmâlinde fünûn-ı tabi'iye ve riyâziyeye muhtaçtır. Cihet-i rûhâniyesi ya'ni nâtık ve külliyât-ı umûru müdrik olması (189) hasebiyle dahi istifâ-yı lezâiz-i rûhâniyesi için bi't-tabi' mesâ'il-i hikmet-i ilâhiyeye mâ'il ve sâlik ve gıdâ-yı rûhânîsi mesâbesinde olan Şi'ir ve İnşâ ve nekt ve mezâyâ istimâ'ına pek aşırı râgıb ve mütehâlik olagelmiştir. Bunun için fenn-i hikmet-i ilâhiyeye dâ'ir birçok kütüb ve mü'esser yazıldığı gibi edebiyattan dahi nice âsârve mücellidât keşîde-i rişte-i tahrîrât kılınmış ve tezyîn ve tehzîb-i kelâm için fevka'l-'âde vesâir fünûn-ı lâzımeden ziyâde bezl-i ihtimâm olunmuştur. Ya bir söz için bu

kadar emek sarf eylemek abes ilw iştigâl demek olmaz mı denilmesin zîrâ bu âlem-i mezâhirde söz gibi nefs-i nâtıka-i insâniyeye mü'essir bir şey yoktur.

Bu sebepten nâşî meydân-ı ma'reke ve bir hâşîde-cân ve baş telâşında iken bir söz ile gayrete gelerek nice yüz bin adam mevki'-i fedâkârîde sâbir-kadem olup indinde en aziz ve lezîz olan hayâtını bir söze değiştiği ve bir söz ile rûh-ı insanı fevk mâ yetesavver ve bin cihân değer şevk ve şâdmânı kesb edegeldiği pek çoktur. Sözün rıf'at-ı kadri nasıl inkâr olunabilir. İnsanın hayvânât-ı sâ'ireden mâbihi'l-imtiyâzı olan saffet-i maddihası ve tercümânü'l-kalp ve delâl-i ilm-i gayb olan zebânın olanca bizâ'a ve sermâyesi söz değil midir? Ve söz gibi âlemde metîn ve pâyidâr bir eser var mıdır? Eyyâm-ı mâzîde gelip geçmiş ve cemî' âsârı münderis olup dâr ve diyârı unutulmuş bunca sâhib-i kemâl ve kuvvet adamların adını (190) yâd ettiren ve bunca ashâb-ı dâniş ve irfânın nâmını encümen-i âlemde dâstân eden söz değil mi? Ve tûfanzede-i fenâ olan ümem-i sâlifenin ihtirâ' oldukları bunca sanâyi'-i garîbe ve âsâr-ı acîbe bütün bütün mahv olup gitmiş iken ol vakitler bir şâ'irin söylediği söz mahv olmayarak bu kadar emvâc-ı havâdis içinde yuvarlanıp geliyor. Sözün büyüklüğüne bundan büyk delil ister mi. Lâkin sözün kadr ve kıymeti dahi söyleyenin ma'lûmât ve ma'rifetine göredir. Zîr-i söz kâmurgâh-ı derûnda dokunmuş bir kaş bukalemun olduğundan âb u tâb ve tarâvâtı ve çârsû-yı kâbiliyette kıymeti kuvve-i âkılenin ter-desti-i terbiyesine göre olur. Bu cihetle sözün gerek böyle dil-dûz ve ciğersûz olması ve gerek dâmen-i haşre kadar pâyidâr olacak derecede bulunması dahi ilm ve kemâle mütevakkıftır. Ve her lisâna şeref veren şâmil olduğu fünûn ve ma'âriftir. Fünûn ve ma'ârifi hâvî olmayan lisân her ne kadar zâten mükemmel ve muntazam olsa bile âsâr-ı i'mârdan mahrûm olan arâzi-i hâliye gibi addolunup nitekim arâzînin hudûdu bi't-ta'yîn kedîmîn ile envâ' tarhlar açılmadıkça dil-nişîn ve ma'mûr olamaz ise lisân dahi tahdîd olunup da onun üzerine a'mâl-i fikr-i medîd ile dîvanlar ve fünûn-ı mütenevvi'adan kitaplar yazılmadıkça mu'teber ve meşhûr olamaz.

Binâ'en'aleyh mahzâ lisânın terbiyesi ve sözün belâgat üzre olması için ulûm-ı edebiyeden el-sine-i adîde üzre bu kadar kitaplar (191) te'lîf olunmuştur. Ve'l-hâsıl insanın gerek havâyic-i cismâniyesi ve gerek metâlib-i rûhâniyesi hasebiyle tahsîl-i ilm ve ma'rifete muhtâç idiği vâreste külfet-i ihtiyaçtır. İşte bu emr-i ehemme hizmet eylemek için muhsinât-ı asriyeye ilâve-i cemîle olmak üzre encümen-i dâniş

nâmıyla bizim gibi âcizlerden mürekkep işbu cem'iyetin akd ve küşâdı husûsuna müsâ'ade-i seniyye bî-diriğ buyurulmuştur. Cenâb-ı Hakka çok şükürler olsun bizi bir pâdişâh-ı hakâyık iktinâha bende etmiştir ki bendegân ve teba'asını sen temyîz-i dâniş ve irfâna îsâl için efrâd-ı etfâl gibi mehd-i merhamet-i seniyyelerinde terbiye ile ihsân ve inâyet-i celîlesini itmâm ve ikmâl ediyor. Bizim ise her hususta aczimiz ber kemâl olduğu misillü bu bâbda dahi izhâr-ı acz ve ibtihâlden gayrı bir diyeceğimiz ve âciz olduğumuzu bilerek vas'-ı kemterânemiz miktârı çabalamaktan başka işleyeceğimiz yoktur. Hemen müfettehu'l-ebvâb ve müsebbibü'l-esbâb-ı Te'âlâ azamete şâne ani'ş-şek ve'l-irtiyâb hazretleri intizam bahşâ-yı usûl adl ve merhamet ve tertîb-fermâ-yı fusûl satvet ve saltanat olan velîni'met-i bî-minnetimiz efendimiz hazretlerini ömr ve şevket-i şâhânelerin efzûn ve vücûd-ı âlem-sûd mülûkânelerin âfât-ı sûriye ve ma'neviyeden masûn buyursun âmîn bi hürmeti seyyidi'l-murselîn. (192)

(Sür'at-i Ömr)

Ömr-i insânî fi'l-mesel bir tarîktir ki nihâyeti bir varta-i hevelnâktır. Vehâmet-i âkıbeti evvel hatveden gûş-ı hûşumuza ilkâ olunur ise de takdîr-i ezelî yerini bulacağından mecbûren ileriye gidilir. Der'akab arzû-yı rüc'at mir'at-ı mütehayyilede rû-nümâ olur. Ammâ sâ'ik kadar müsâ'id olmayıp dâ'imâ ileriye sevk eder. Esnâ-yı râhda mehlike-i mezkûreden ictinâben ihtiyâr olunan envâ' tekellüf ve meşâk bâ'is-i kemâl ta'b ve ıstırâb olur ise de yine âfetân ve hîzân semt-i ma'hûda şitâbân olmak lâzım gelip işte mürûr-ı sinîn ve a'vâm bundan ibârettir. Eğer ki aralıkta dilküşâ çemenzârlar ve akar sular ve rengârenk çiçekler misillü bazı mertebe mûcib-i neşât ve teselliyetimiz olacak şeylere tesâdüf olunup bu mukûle yerlerde biraz tevakkuf olunmak istenir ise de bir lahza sükûn ve ârâma ruhsat olmayıp hâtif-i gaybdan lâ-yankatı' yürü yürü nidâsı gelir. Ve orada terk olunan nefâyis-i eşyâya nazar-ı tahassürle nigâh olundukda onlar dahi pâyidâr olmayıp nakş-ı ber âb gibi az vakit zarfında mahv ve nâ-bedîd olduğu görülüyor.

O misillü güzergahlardan çîde-i dest-arzû olan bazı meyve ve şukûfe berâber alınmakla kesb-i teselliyet olunur ise de çiçekler sabahtan akşama kalmayıp pejmürde ve perişân ve meyveler lezzet-bahş-ı dimâğ olur olmaz nazardan nihân olduklarından cümlesi vehm ve hayâl (193) kabîlindendir. İşte bu sûretle dâimâ sâ'ik-i takdîrin sevkiyle olmağın helâke tekarrüb olunur. Ol halde her şeyde âsâr-ı zevâl ve

inkılâb nümûdâr olarak bahçelerde evvelki revnak ve tarâvet ve ezhârda evvelki letâfet ve sularda evvelki safvet kalmaz ve mukaddemât-ı ecel-i bî-amân nümâyân olarak ol varta-i hatırnâke yaklaşıldığı hissolunur. Ammâ ki fâ'ide-kenâr-ı vahşet medârına kadar varılmak mütahtem olduğundan birkaç kadem daha ileri gidilmekten imtinâ' olunamaz. Ve ol esnâda havf ve dehşet havâs ve kuvâyı ihlâl ederek baş döner ve gözler kararır ise de yine yürümek lâzımdır. Geri dönülmek murâd olunur ise de heyhât imkân müsâ'id olmaz ve derhal zıll-i zâ'il gibi cümlesi mahv ve mudmahil olur. *Bir leb-cünbüşîn vü gezer bîn* Kîn işâret zi-cihân güzârân mâr abes.

(Bu Sû'-i Münif)

Âh birâder can birâder!

Aldığım kara haber sâ'ika-i belâ gibi nâzil oldu. Gönlüm vîrân, gözlerimden sirişk-i hasret rvâdır. Cümlemiz muhabbet-i evlât esîriyiz. Husûsâ peder vâlidenin böyle vuku'ât-ı ciğer-sûzda uğrayacakları te'sîrât-ı kalbiyeyi mülâhaza ettikçe hüzn ve elem bir kat daha müşetted olmaktadır. Feleğin böyle sitemleri çekilir dertlerden değildir. Lâkin ahkâm-ı kazâya rızâdan başka çâre var mıdır? Gidenleri (194) ta'ziye ile uğraşanlar dahi bu âlemden gitmeyecekler mi? Kim hayata mağrûr olabilir? Bu misâfirhâneye mihmân olanların kimi erken kimi geç gider. Her giden nöbetini savar. Müddet-i misâferetin kasr ve medinde ehemmiyet yoktur. Mes'ele âlem-i bekâda uğranılacak tavr ve hâlettedir.

Ma'sûm gidenler arkada bıraktıklarını mahzûn ederler amma gâ'ile-i hesap ve kitaptan masû ve ni'am-ı uhreviye ile ebedi's-sürûr olurlar. Bu cihet düşünülürse kalb-i mütesellî olmaya başlar. Ve cenâb-ı Hakkın idrâkinden âciz olduğumuz hükm-i hafiyesine arz-ı teslîmiyet eder. Hüdâ-yı müte'âl cümlemize sabr-ı cemîl ihsân eylesin.

Tavtîl-i makâle mecâlim olmadığından bu kadar yazabildim.

Birâderim! Ricâ ederim: Hikmet-i ilâhiyeyi te'emmül ile âteş-i kalbi teskîn ediniz.

Sa'dullah Paşa

Saraya cephesinden nazar olundukta ittisâlinde birer dâ'ire ortasında azametli bir kaleden ibâret fersûde-renk bir binâ görünür. Manzara-i binâ şâ'irâne teşbîh olunursa iki cenâhını açmış bir ikâb-ı azîmü'l-heykel pervâza müheyyâdır denilebilir. Önündeki saha bir ravza-i bedî'ü'l-münazzardır ki fesahat-i arz ve tavlini ihâtada med-nazar kâsırdır. Letâfet ve intizâmını ta'rîf ve ifâdede kuvve-i mütehayyile-i üdebâ aczini i'tirâfa her zaman hazırdır. Her tarh zümrüd-i fâmı üstâd-ı san'atın nefâyis-i tabi'atı taklitte kemâline kemâline birr nişâne, her sath (195) şukûfezârı arayış bahardan bir numûne-i bî-bahânedir. Yollarının havâli ve etrâfı eşcâr-ı mültefitü'l-sâk ile müzeyyendir ki her şâh-ı nezâret vâyesi târ-ı şi'â' âfitâba bir güzel şâne, sâyesi ise altında gezenlerin hayatına sermâyedir. Zahm-ı hâmdan câ be câ rekz olunan sanemler güyâ ki bu âlemin nüfûs-ı mülkiyesi ve hânedân-ı imparatorîden irtihâl edenlerin şehrâh-ı ravzada meşhûd olan tesâvir-i mecmu'ası güyâ ki bu bâğ-ı sükût âbâdın sekene-i mütehassiresidir.

Bu icmâlin tafsîlini edîb-i merhûm Kema Paşa'nın (Kipso) cezîresine dâ'ir ta'rîfât-ı belîgânesi müfîdir.

Bu bağda var garip hâlet
Şâyeste eğer denilse cennet

Nasıl cennet denilmesin? Sahasından ahvâl-i ukbâyı andırır bir âleme girilir. Bu temâşâdan sonra safâ-yı cennet sürülür. Ya'ni bu ravza-i vasî'ü'l-inhânın bir köşesinde şimdiki imparatorun pederi Frederick ve zevcesinin türbesi mevcuttur. Bahçenin sâye bir cihetinden uzun bir yol ile oraya gidilir. Yolun etrâfından serv gibi hüzn artıracak ağaçlar dikilidir. Yolun hizâsından müntehâsına doğru bakılınca bir sırât-ı müstakîm ki zulâm-ı zalâl-i eşcâr ile manzarası gâyet mühîb ve muvahhiş ve tahrîk-i rûzgâr ile ağaçların tesâdümünden hâsıl olan inilti ziyâde (196) hazîn ve müthiştir. Züvâr yolun ortasında sünûhât-ı uhreviye ile öyle müte'essirü'l-cinân olur ki dûrdan bir mağara deliği gibi meşhûd olan türbe kapısını madhal-i âlem-i âhiret zannetmeye başlar.

Sa'dullah Paşa

Birkaç kademeden ibâret merdivenden çıkıldığı gibi orta kapısı önünde mevzû' heykel hürriyete tesâdüf olunur. Destinde asâ olarak bir kürsiye kâ'iddir. Tarz ve tavrı nazara bu ma'nâyı muhattardır:

Ey züvâr-ı hüşyâr!.. Nazar-ı ribâ-yı hayretin olan bir numûnegâh terakkiyât-ı beşeri temâşâ ederken gâfil olma ki bu kemâlât bütün hürriyet eseridir. Akvâm-ı milel bu sâyede karîn-i sa'âdettir: Hürriyet olmayınca servet olmaz... Servet olmayınca sa'âdet olmaz. Ey seyyâh-ı sâhib-i i'tibâr!... Âgâh ol ki burası nazar-ı ehl-i hakîkatte teşhirgâh-ı masnû'ât değil belki dârü'l-imtihan masnû'âtıdır. Meşhûdun olacak âsâr-ı nefsiye kânûn-ı hürriyete tâbi' memâlikin mahsûl-i terakkiyâttır. Merdûdun olacak eşyâyı hasîse zincir-i esârete mübtelâ memâlikin mecmûl tedenniyâtıdır.

Sa'dullah Paşa

Şu âlemde ikdâm-ı vezâyif-i beşer bekâ-yı şahsî ve bekâ-yı nev'îsine hizmettir. Bunun cemî' vezâyife takdîmi akl ve nakl ve tabi'atta (197) vücûbu müsbet bulunduğundandır. Şöyle ki vikâye-i nefs zımnında cemî' mahzûrât şer'an mecâz ve mübâh olduğuna ve çünkü insan için terakkî ve kemâl mezra'a-i a'mâli olan vücûduyla hâıl ve onun zevâliyle bâzâr-ı iktisâbı âtıl olup hattâ (Ed-dünyâ mezra'atü'l-âhire) eseri bu mi'eli şâmil bulunduğuna nazaran şer'an insan için cemî' vezâifin ikdâmı bekâ-yı şahsiyesine hizmet olduğu tayakkun olunur.

Bu da'vânın aklen ispâtı her çünd ve hile cây-ı nazar değil gibi görünür ise de çünkü mütekaddimîn ve müte'ahhirîn-i felâsifeden bekâ-yı rûha kâ'il olanlardan bazıları bu dağdağa-i dehr-dûndan tahlîs-i giryân cân ve rûhu müntesib ve mâ'il olduğu âlem-i uvîye îsâl eylemek mihnet ve meşakkatten bi't-tahlîs sa'âdet-i hâle idhâl demek olduğundan herkese nefsini i'zam-ı sa'âdet-i hâle delâlet vâciptir diye kendi nefsini katli tecvîz değil tercîh ma'razında makâlât-ı acîbe ve mukaddemât-ı garîbe serd ve beyân ve bi'l-mukâbele bu za'm-ı fâsidin iptali için nice edille-i kaviye-i akliye îrâd ve tiyân olunduğuna ve bu bâbda yâdigâr-ı sahife-i rüzgâr olan Jan Jak Russo'nun iki kıta muharrerâtı tarafeynin edille-i vâcibesini câmi'

bulunduğundan kat'-ı nazar-ı garâyib mebâhisten ma'dûd olduğuna binâen bu makâmda tahrîr ve îrâdı münâsip görülmüştür.

(Mektub-ı evvel Jan Jack Russo tarafından Lord Edvar'a)

Milord! Artık haml-i sakîl-i hayât altında tâb u tahammülüm kesilerek (198) hayli vakitten beri hâlet-i zindegânı bana bir külfet-i azîm olmuş ve ömre izzet-bahş olacak esbâb ve evsâ'ilin cem'isinin gayb eylemiş olduğumdan kelâl ve melâlden gayrı hayattan bana bir semere kalmmaıştır lâkin ihsan ve atâ eyleyen zâtın emr ve izni olmadıkça nakd-i hayâtı tasarruf-ı memnû' ve haramdır denilir. Benim dahi meczumdur ki bizâ'an hayatım bi'l-vücûh senin mülk-i yemînindir zîrâ himmet-i mahsûsanızla iki def'a mühlikeden kurtarıldığı misillü i'ânet ve ihsânınızla lâ-yenkatı' hıfz olunmaktadır. Binâ'en alâ zâlik âhire â'it hukuka tecâvüz günahından berî olduğuna kesb-i itminân eylemedikçe veyâhut vakten mine'l-evkât yine sana fedâ ve îsâr edebilmekliğin ümîd-i za'ifi bende bâkî oldukça kat'an öyle bir tasarrufa kıyâm eylemeyeceğim derkârdır.

Benim vücûdum size lâzım olduğunu beyân buyurur idiniz. Bununla niçin beni tağlîz ve tağrîr edersiniz. Londra'da bulunduğumuz müddetten beri beni size dâ'ir müsâlaha ile işgâl eylemek şöyle dursun bi'l-'akis siz hasren bana mukayyed ve meşgulsünüz. Ben hayâtımı istikrâh eylediğimden ziyâde gadri istikrâh ederim. Çünkü zât-ı bâkî benim ma'bûd ve mu'tekidimdir. Cemî' vârım senindir. Ve vezâ'if-i muhabbet bu kem tâli'in pây-bend-i azîmeti olmasa hiçbir bahâne ve mugâlata âlem-i zindegânîde durmasını mûcib olamaz.

Seni isgâya müsta'id ve müheyyâ olduğumdan mülâhazamda eser-i noksâniyet (199) var ise tashîh ve îzâh ve gönlüme ilkâ-yı ma'nâ-yı felâh eyle. Fakat bu tasavvurâtın eser-i ye's ve fütûr olmadığını dahi mülâhaza buyur. Ma'lumdur ki âdet-i devletiniz her hususta vâdi-i mübâhaze ve istidlâle gitmektir. Pek a'lâ bahse derkâr olalım. İstersiniz ki mütâla'a ve mülâhaza mebhûs-ı anh olan mes'elenin ehemmiyeti kadar olsun. Râzıyım öyle olsun rahat ve sükûnetle hak ve hakkâniyeti taharrî ve bu kaziye-yi âhire müte'allik gibi görerek bî-tarafâne bahs ve tefekkür eyleyelim. Rubek nâm feylesof ihtiyârıyla kat'-ı rişte-i hayât etmek mezmûm bir şey olmadığına dâ'ir makâle-i meşhûresini bizzatkaleme alarak isbât-ı müdde'â eyledikten sonra kendini katl eyledi. Benim maksadım onun kitabına bir nazîre yapmak olmadığı gibi kitâb-ı mezkûr dahi çendan mütenahhim değildir. Fakat bu

bahiste mûmâileyhin temkîn ve sükûnetini taklit ve iltizâm eylemek münevvi-i zamîr midir. Pek çok vakitten beri bu emr-i hatır üzerine icâle-i efkâr eylemekte olduğum ma'lûmunuz olmalıdır zîrâ tâli'-i ber-küştem ma'lûmunuzdur. Ma'amâfih hâlen hıfz-ı hayât eylemekteyim. Ne kadar tefekkür ve mülâhaza eyledimse hakîkati şu kaziye-i asliyede münderiç buldum. Şöyle ki sa'âdet-i hâli temennî ve sekâmetten tevkî âhirin hukûkuna tecâvüzü mutazammın olmadığı halde hukûk-ı tabi'iyedendir. Bu takdirce hayatımız bize muzır ve âhire gayr-ı nâfi' olursa ondan tahlîs-i girîbân olunmak mecazdır. Efkârımca eğer dünyada bir kâ'ide-i sahîha sarîhan var ise ancak bu kaziye olup (200) ve illâ insan için zımnında günah olmayan hiçbir fi'il ve hareket kalmaz.

Bu mes'ele üzerine bizim mugâlatacıların akvâl ve ârâları ma'lûm değil midir. Evvel emirde bunlar hayatı bizim değil gibi mülâhaza ederler ve derler ki çünkü hayat bize i'tâ olunmuş bir şeydir bu takdirce hakîkaten bizim değildir. Halbuki işte bi'l-hassa bize i'tâ olunduğu ecelden bizimdir. Meselâ cenâb-ı bârî bize iki el i'tâ ve ihsân eylemiştir. Kangren gibi bakıye-i vücûda sirâyeti melhûz olan bir halde birini ve belki îcâbına göre ikisini dahi kat' ettiririz. İşte bekâ-yı rûha i'tikâd olunduğu halde bu keyfiyet mes'elemize bir mikyâs-ı sahîh olur. Zîrâ ben vücûdumdan daha ağır ve eşref bir kısmın muhâfazası için bir kolumu fedâ eylemek meşrû' ve mecâz olduğu halde cismimden daha ağır ve eşref bulunan rûhumun husûl-i sa'âdet-i hâl için cismimi fedâ eylemek dahi mecâz ve meşrû' olmalıdır. Her çünd cenâb-ı bârînin bizlere i'tâ ve ihsân eylediği nesneler bi't-tabi' bize nâfi' ve lâzım ise de yine bi't-tabi' zî-tağyîr bulunduklarından dolayı bu atâyâya kuvve-i akl ve temyîzi dahi illet i'tâ ve ihsân buyurdu. Tâ ki bizler bu eşyâ-yı mevhûbenin hâl ve zamâna göre iyisini ihtiyâr ve temyîz ve kötüsünden ictinâb ve perhîz eyleyelim. Eğer kâ'ide-i akl ve hikmet bu ihtiyâr ve intihâb husûsunda isti'mâl olunamaz ise insanların hangi maslahatında kullanılmak için (201) i'tâ olunmuştur. İşbu i'tirâzât oldukça metîn ve ma'kûl iken bizim mugâlatacılarımız bin tarz ile tağyîr ve iptâl eylerler. Şöyle ki bunlar rûy-ı zemînde ber-hayât bulunan bir adamı kulluk neferi gibi ad ve i'tibâr ederek derler ki Cenâb-ı Hak seni şu âlemde ve daha ahz olmak üzre şehr-i vücûdunda ikâme eylemiş olduğu halde ondan emr ve ruhsat oldukça bunlardan nice hurûcu tecvîz edersin. Velev böyle olsun emr-i zindegânı kesb-i külfet-i zacret eylediği sûrette bu hâl Cenâb-ı Haktan işâret-i ruhsat değil midir.

Cenâb-ı Hak beni gerek rûy-ı zemîn ve gre cismimde ve'l-hâsıl hangi mahalde ikâme eylemiş ise mutlakâ orada mazhar-ı sa'âdet-i hâl oldukça ikâmet ve illâ ihtiyâr-ı mübâ'adet eylemek ruhsatıyla ikâme eylemiştir. İşte kânun-ı tabi'at ve kânun-ı ilâhî budur. Evet ben de tasdîk eylerim ki ruhsat ve irâde-i ilâhiyeyi beklemek gerektir. Lâkin bahs işbu emr ve ruhsatı fırkadadır. Meselâ ben bi't-tabi' vefât eylediğim halde Cenâb-ı Hak bana terk-i hayât etmekliği emr etmez belki kendi irâdesini bi'l-istişâre icrâ eder. Ruhsat ve irâdesi ancak sıfat-ı hayâtı bana bir haml-i sakîl eylediği zamandır. Birinci halde elimden geldiği kadar mukâvemet ve ikinci sûrette mutâva'at bana evvelâ ve âhirvâdır. Bu mukaddemeden ma'lûmunuz oluyor mu ki irâde ve kânun-ı ilâhîden firâr olunuyor gibi mevt-i ihtiyârîye takdîr-i ilâhîye adem-i rızâ ma'nâsını verir nice adamlar vardır. Halbuki bir adam kendini (202) katl eylemesi irâdât-ı ilâhiyeden firâr için olmayıp belki onu tamam icrâ eylemek içindir. Bu ne ma'nâ-yı ma'kûstur. Cenâb-ı Hakkın kudret ve tasarrufu yalnız benim cismim üzerine midir ve avâlimden bir nokta var mıdır ki mevcûdâttan bir zerre orada yed-i kudret ve tasarruf-ı ilâhîden çıkabilsin ve benim hakîkatim şu kesâfet-i cismâniyeden kurtulup daha ziyâde kesb-i safvet ve âlem-i lâhûta iktisâb-ı münâsebet eylediği halde nisbet-i mu'âmele-i ilâhiyeye za'af ve zevâl gelebilsin.

Hayır kaziye bunun hilâfına mülâbistir ve bu bâbda adl ve ihsân-ı ilâhî bana takviye -bahş-ı ümîd olmaktadır ve eğer mevt mülâbesesiyle insan yed-i kudret-i ilâhiyeden çıkar efkâr ve i'tikâdından bulunmuş olsam kat'an mevti temennî etmez idim. Füdun nâm kitapta beyân olunduğu vecihle sekerâtın sebeye hitâben eğer senin bir gulâmın kendini öldürse ve senin için onu te'dîbe imkân müsâ'it olsa senin mal ve mülküne îsâl-i hasâr eylediği için onu te'dîb eylemez misin dediği mugâlata kabîlindir. Bî-çâre Spkrat insan ba'de'l-memât tasarruf-ı ilâhîden çıkar zanneylemiş. Kaziye böyle değildir. Bu makâmda şu temsîlin yerine eğer senin bir gulâmın olsa ki ona ilbâs eylemiş olduğun libâs hizmetine mâni' olacak sûrette bulunduğu ecelden gulâm merkûm hizmetini hüsn-i îfâ kasdıyla libâs-ı mezkûru çıkarsa ona nazar-ı mücâzâtla bakar mısın demek gerek idi.

Bu hususta menşe'en galat şu müddet-i kalîle-i hayâta ehemmiyet (203) vererek ba'de'l-memât metrûk ve mu'attal kalınacak gibi insanın varlığını hemen o müddete münhasır bilmeklik efkârıdır. Halbuki bizim hayatımız indallah ve inde'l-'akl lâşî mukûlesi olduğu misillü kendi nazarımızda dahi hiç sayılıp şu cismden

tecerrüd-i kâmet-i isti'dâdımıza nâ-mülâyim bir libâs tebdîl eylemek gibidir. Şöyle bir şey'-i hakîr bu mertebe kîl ü kâl götürmez.

Milord! Bu tasavvurât ve makâlât ashâbının nazar ve istidlalleri butlân ve belki zulmden hâlî değildir. Zîrâ bu hususta za'm ve iddi'â eyledikleri hatâyâyı i'zâm sırasında izâle-i hayât i'dâm-ı hakîkî gibi i'tibâr ve cezâ bahsine gelince sûret-i te'yîd ve bekâyı izhâr ve ikrâr eylerler. Bunlar sûret-i hakta görünen işbu edille ve berâhinini sâlifü'z-zikr Fidon nâm kitaptan alıp halbuki kitâb-ı mezkûrda bu bahs taht-i elfâz sûret-i muhtasarada îrâd olunmuştur. Çünkü Sokrat zâlimâne bir muhâkeme ve hükm ile birkaç saat sonra katl olunacağı mukarrer iken şâkirdânına verdiği tenbîhâb miyânında bi'l-münâsebe bu edille ve berâhini dahi îrâd eylediğine ve kendi için terk-i dağdağa-i hayât eylemek mukarrer bulunduğuna mebnî ol halde bi'l-ihtiyâr kat'-ı rişte-i hayât câ'iz olup olunmayacağını arîz ve amîk mülâhazaya vakti ve ihtiyâcı yoktu. Eflâtun'un su'ali mülâbesesiyle mûmâileyh Sokrat her çünd işbu mukaddemeyi îrâd eylemiş ise de benim mülâhaza ve efkârıma göre hakîm mûmâileyh bu mes'eleyi beyânda bi'l-fi'il (204) icrâya ihtiyaç hâlinde bulunmuş olsa idi be her hâl efkârında daha ziyâde iltizâm tedkîk eyler idi. Ma'amâfîh kitâb-ı müstetâb mezkûrda bi'l-ihtiyâr kat'-ı rişte-i hayat eylemekliğin memnû'iyetine dâ'ir edille-i kaviye bulunmadığına kânûn-ı terk-i hayât eylediği gece iki kere serâpâ hatm eylediği delil kâfîdir. Yine bu mugâlatacılar da'vâlarına takviyet vermek için eyâ ni'met-i hayat fenâ bir şey olmak ihtimâli var mıdır diye su'âl ederler. Hâl-i hayâtın muhât ve meşmûl olduğu bu nce zey' ve dalâl ve mahn ve melâl ve müsâvî ve vebâl pîş-i nazar-ı tefekkür ve i'tibâra alınır ise eyâ hayat denilen şey'in zerre kadar muhsinâtı var mıdır denilebilir. Zîrâ benî beşerden en fazîlet mündâdım dahi cünd-i ma'âsî ve hatâyânın mahsûru olduğu gibi sağ oldukça be her dakîka ya pâzde-i ehl-i isyân veyâhut bi'z-zat ehl-i isyân olmak mühlikesinden emîn olamaz. Bu takdirce mücâhede mülâbesesiyle inziğâc ehl-i ırz ve insâfın ve sû'-i sanî'aları cihetiyle inzi'âc- denî ve gayrı munassıfların nasipleri olup bundan istintâc olunur ki ahvâl ve evsâf-ı sâ'irede bu iki sınıf birbirlerine taban tabana mugâyir oldukları halde zillet ve meşakkat-i hayatı çekmekte hemhâl ve hem derttirler. Bu keyfiyeti edille-i kaviye ve vekâyi'-i sahîha ile dahi ispbât edebilirim. Şöyle ki nice akvâl hak ve bînât ve nice ef'âl müstahsene-i fezâ'i-gâyât ashâbı hakkında mûcib-i katl olmuştur.(205)

Milord bunların cemîsini bertaraf ederek sana tevcîh-i hitâb birle su'âl ederim ki aklın ve irfânın şu âlme-i süfliyede celâ'il-i himem ve i'tinâları hâriçten kat'-ı alâka ile kendi kalplarine toplanmaya ve kable'l-memât meyyit ve müstehlik olmaklığa masrûf değil midir ve beşeriyet belalarından kendimizi tahlîs için akıl ve hikmetin irâ'e eylediği tarîk yalnız şu âlemden ve belki nefsimizde fânî bulunan cemî' varlığımızdan kat'-ı alâka ile kendi bâtınımıza cem' olarak seyr-i âlem-i ulvîye teveccüh husûsu değil midir. Ve bizim menşe'en ibtilâmız cehl ve ırz olduğu halde bunların ikisinden dahi bâdi-i halâs olan mevt için ne sebepten âh ve esef edelim.

Şu abdi'n-nefs olan adamlar akıl ve insaftan ârî sûretle kendi lezâ'iz-i şehvâniyelerini istihsâl için tezyîd-i bâr-ı mahn ve meşakkat edip de ne yapıyorlar. Dikkatle bakılsa bunlar şu âlemde varlıkları dâ'iresini tevsî' za'mıyla bütün bütün imhâ ve boyunlarına takılmış olan zincir-i tûl-i emel sıkletini alâyık-ı cedîde-i adîde ile tezyîde i'tinâ ediyorlar. Bir zevk ve safâları yoktur ki kendileri bin türlü hırmanla telhkâm etmeye. Bunlar mertebe-i telezzüzlerince mübtelâ-yı meşakkat ve dünyâya saplandıkça esîr-i meskenet olmaktadır. Tutalım ki şu sûret-i mükeddere ile rûy-ı arzda sürünmek umûm için bir ni'met addolunsun. Ben dahi halk tamamen kendilerini katl etsin de dünya baştan başa bir mezarlık olsun da'vâsında değilim lâkin bu tarîka sülûka ehak (206) adamlar var ki mübtelâ oldukları ye's ve hırmân ve şedâ'id meşâk-ı bî-pâyân tabi'attan kendilere verilmiş mürûr tezkeresi gibidir. Bu mukulelere göre hayatı ni'met addeylemek bir nev' cennettir. Hayat bize leziz olduğu müddetçe azizdir ve izzeti ancak şedâ'id-i mesâib izâle edebilir.

Çünkü bizim cümlemiz bi't-tab' olmadan be-gâyet tersân olduğumuzdan işbu havf ve haşyet hayâtın meskenetini bize sûret-i âhirde gösteriyor ve ölmeye karar verilmezden evvel bu türlü mihnet ve meşakkatle yaşamaya pek çok vakittahammül olunabilir. Ancak bir kere hayatın sıkıntısı ölüm korkusuna galebe ettikte hayatın ne derece fenâ olduğu ta'yîn ederek insan bir sa'at evvel kurtulmaya can atar. Her çünd hangi derecede ni'met-i hayât mübeddel nikmet olduğu sahîhan kestirilemez ise de hele bize fenâ göründüğünden pek çok evvel kesb ve hâmet eylediği meczûmdur. Çünkü terk-i hayâta salâhiyet buna kasd ve tasdîden çok vakit evvel hâsıl olduğu her bir akl-ı selîm sâhibi ndinde müsellemdir. Müdde'î ve mu'terizler bu kadarla da iktifâ etmeyip bizi izâle-i hayâta kasddan men' için hayatın derkâr olan fenâlığını inkârdan sonra sabr ve sebâtsızlıkla da bizi ta'ayyüb eylemek

üzre tasîdk-i farazî ile tasdîk de ederler. Bunların za'mınca mesâ'ibden kaçınmak hamiyetsizlik alâmeti ve kendisini katle tasdî eylemek mutlaka muhannisler safiyetidir. Bu takdirce âlemi (207) kabza-i teshîre el-ân Roma'ya satvet ve saltanat veren bir alay muhannisler imiş.

Hele Arri ve Aponin ve Lokras nisvân tâ'ifesinden bulundukları için muhannisler adedine dâhil olsunlar velâkin Brütüs ve Kasiyos'a ve ale'l-husus ism ve resmi Roma'ya ifâza-i rûh-ı hamiyet ve kulûb-ı zulmeye ilkâ-yı dehşet eyleyen ve âsâr-ı acîbesiyle sükkân rûy-ı zemînin ta'zîmât-ı fevkal'âdesine mazhar olan Kato'nun sitâyişle iftihâr eden bunca ukalâ âyâ hatır ve hayâle getirirler miydi ki vakten mine'l-vakât bazı pinti mektep hocaları mûmâileyhin fedâ-yı cân eylemek şerefini düşmanlara mutâva'at meskenetine tercîh ettiğinden dolayı hamiyetsizliğini isbât ve istintâc için bast-ı mukaddemât ve mebâhis edeceklerdir. Mâşaallah doğrusu zamâne mü'elliflerinin kuvvet ve azametleri ale'l-'âl kalem-be-dest te'lîf olduklarında cür'et ve cesâretleri resîde-i mertebe-i kemâldir. Ey pehlivânân-ı arsa-i besâlet bâdi bana sizler beyân edin ki müddet-i medîde mihnet-i hayâtı tecri'i göze kestirip bunca gayretle arsa-i hecâdan kenâr-ı selâmete çıkardığınız dest-i şeca'at peyvestenize bir kabs-i pâre düşse ne çâbın dest-geş-i ictinâb oluyorsanız eyâ bu keyfiyet şidde-i harâret ateşe adem-i tahammül cebânetinden midir. Gâlibhâ bu su'âle cevâbınız şu olacaktır ki şedâ'id-i harbe îcâb eden esbâb-ı mecbûriyet bilâ mûcib ateşe el tutmak husûsunda yoktur.(208)

İşte ben de dermeye mihnet-i hayâtı çekmeye benim için ne mecbûriyet vardır. Eyâ halka göre bir adamı halk ve îcâd-ı his ve haşâktan daha külfetli midir. Yoksa bunların ikisi dahi bir hâlıkın eseri mi değildir. Belî red ve def'i yed-i iktidârda olmayan şedâ'ide sabr ve tahammül olunur velâkin tecâvüz ve ta'dîsiz def' ve reddi mümkün olan mihnet ve meşakkati çekip durmak dîvâne kârıdır ve bilâ mûcip bir küçük fenâlığa tahammül fenâlığın büyüğüdür ve müngaz ve mü'llim olmuş bir hayatan fevrî bir mevtle tahlîs-i girîbân etmek istemeyenler şol ahmak adama benzerler ki amelât-ı cerrâhiyeden ictinâben yarasının teşnecine râzı olur. Ben cerraha derim ki şu ayağım benim helâkime bâ'is olacak gel kes ve kesildiğini dahi gözümü kapamayarak seyredeim. Bu ameliyâta adem-i cesâretlerinden nâşî vücutlarını çürüten pehlivanlar ko benim için bakın hamiyetsiz ayağını kestirdi desinler.

Âhire âit bazı vezâ'if cihetiyle her bir adam kendi vücûdunu keyfe mâ yaşâ' tasarruf edemeyeceğini itirâf eylerim. Lâkin buna mukâbil nicelerde vardır ki kendine terk-i hayât vazîfe-i mahsûsa olmuştur. Meselâ memleketin sa'âdet-i hâli vücûduna merbût olan bir hükümdâr ve evlâd ve 'iyâlinin infâkı kendine münhasır bulunan kethüdâ ve memâtı dâyenlerine mûcib-i hasâr olacak bir medyûn her ne hâl olur ise bu vezâ'if-i mahsûsalar için tahammül ededursunlar. Bu mukûle familya ve memleketine müte'allik esbâb-ı sâ'ire cihetiyle (209) ta'dî ve tecâvüz âr ve şinârı gibi daha büyük bir musîbete sebep vermemek üzre mesâ'ib-i hayâtı çekmeye mecbûr bulunan ehl-i fütüvvet vardır diye şu mecbûriyetlerin birisiyle mukayyed bulunmayanlara birtakım aczi ızdırâr ile knedilerinden ma'adâ bir kimesneye müfîd olmayan hayâtı mücerred mevte adem-i cesâretleri için vikâye eylemek câ'iz olur mu.

Vahşîlerden bir ihtiyar adamı oğlu arkasına alarak br mevki'-i muhârebeden tahlîse çabalar iken merkûm "Oğlu beni öldür de bırak işte düşmanlar yetiştiler ve sen git refiklerinle beraber harp ederek evlâdını tahlîse şitâb ve hasımlarını yemiş olduğum hasımlar eline beni sağ sağ teslîm etmek musîbetinden ictinâb eyle" demiştir. Vahşîlerden beter düşman hânedân olan acz ve ihtiyâç ve ıstırâp ve inzi'âc mülâbesesiyle pister-i ibtilâda yatıp mu'înine kâfî olmayan nanpâre ile sedr-mak-ı hayât etmeye mecbûr olan bir âciz ve dermândenin ve şu âlemde hiçbir şey'e yaramayan ve cemî' alâyıktan mücerred olarak tek ve tenhâ kalan ve dünyada vücûd-ı acz âlûddan bir semere husûlü me'mûl olmayan adamların şu ikâmetgâh-ı fânîden çekilmeye niçin salâhiyetleri olmasın ki gayrı nâfi' ve enîn ve iştikâları mahz-ı tasdî'dir.

Milord işbu mütâla'âtı mîzân-ı akla vurur ve bu kıyâsâtı cem' ve intâc eyler isek cümlesini akl-ı selîm ashâbı indinde muhtâc-ı nazar olmayan kavâ'id-i âdiye-i hukûk-ı tabi'aya mübtenî bulursun.(210) Hakîkatte hastalıktan tahlîs-i nefs câ'iz olup da müz'ic bir sağlıktan kurtulmaya sa'y niçin câ'iz olmasın eyâ bunların her birisi bize takdîr eyleyen hâlik başka mıdır. Yoksa ölmek zahmetli de mu'âlece isti'mâli safâlı mıdır. Mevti mu'âleceye tercîh eder pek çok mübtelâlar bulunduğu bunların ikisinden dahi tabi'at-ı müteneffir olduğunu isbât eder. İmdi def'i kâbil olan bir illetin mu'âlece ile def'ine çalışmak izâlesi gayrı mümkün bir beliyyeden terk-i hayatla tahlîs-i girîbân-ı cân eylemeye müreccah olduğu isbâta muhtaçtır. Meselâ siteme de kana kana ve taş sancısında afyon isti'mâl olunur. Biri sevap ve biri günahtır.

Hakîkatine nazar olunur ise şu iki halde de maksat bir fenâlıktan tahlîs-i nefs olup kullanılan vesâ'itin ikisi dahi tabi'î ve muktezâ-yı haldir. Eğer tabi'atın nefreti tarafına bakılır ise tarafeynden müsâvî olup eğer irâde-i ilâhiye pîş-i nazar-ı mutâva'ata alınmak lâzım gelirse bize gelen belâların hangisi taraf-ı mevlâdan değildir ki ona mukâbele ve mukâvemet ve yed-i kudretten sâdır olmayan hangi elem vardır ki ondan mücânebet olunsun. Kudret-i ilâhiyeye bir hadd-i intihâ var mıdır ve ne hâl ve mahalde irâde-i ilâhiyeye mukâvemet meşrû' ma'kûl olabilir. Her bir şey' irâde-i ilâhiye ile vücut-pezîr olmuştur diye bizim için hiçbir şeyi tağyîr ve tasarruf câ'iz değil midir ve kavânîn-i ilâhiyeyi ihlâlden ihtirâzen şu âlemde hiçbir şeyi yapamamalıyız ve her ne yapsak acabâ ihlâline muktedir miyiz.(211)

Milord kaziye böyle değildir. İnsanın a'dâd ve irşâd olunduğu makâsıd daha ecl ve a'lâdır. Zât-ı bârî insanı böyle bir betâ'et-i dâimiyede dursun için halk eylememiştir. Belki amel-i sâlih işlemek için irâde-i cüz'iye ihsân eylediği gibi taleb-i hayr için kalb-i selîm ve tercîh ve temyîz için akl-ı müstakîm i'tâ ederek kâ'in mükûnâta mümeyyiz ta'yîn ve sahife-i kalb ilhâm celbinde sana nâfi' ve gayra gayrı muzır olanı işle düstûrunu tahrîr eylemiştir. İmdi nefsim için mevt hayattan infa' olduğunu idrâkten sonra yaşamaya ısrâr eder isem irâde-i ilâhiyesine muhâlefet etmiş olurum. Zîrâ beni mevti istihsân hâline getirdiğini ihtiyâr ve icrâya bir emirdir.

İhtiyârıyla hayat etmeklik husûsunda akıl ve kıyâsın daha esa olarak usûl-i dînde istinbât edeceği kâ'idedendir. Nasârî tarafından bu bâbda bast olunan mukaddemât nakz ve iptâl ne kendi dinleri usûlü ve ne de kitapları ahkâmı olmayıp felâife-i mecûstan alınmış şeylerdir. Bu mezheb-i cedîdi evvelâ ittihâz eden Laktans ve Oksitin olup istinatları dahi bâlâda i'tirâz eylediğim Fidon nâm kitaptır. Yoksa Hazreti İsâ buna dâ'ir kelime-i vâhide beyân buyurmamıştır. Şöyle ki buna mütâba'atla ahkâm İncil'e ittibâ' za'mında bulunan efrâd-ı nasârî ancak Eflâtun'a teb'iyet eyler. Tevrat'ın bir mahallinde kendi nefsini katl etmekliğin tahrîm veyâhud (212) takbîhine dâ'ir söz var mıdır ve hattâ kendi kendini katl etmiş bazı eşhâsın hikâye-i ahvâl sırasında bu ef'allerini tahti'e ve ta'bîre dâ'ir kelime-i vâhide bulunmadığı garîbeden değil midir. Daha ağreb olarak a'dâsından ahz-i intikâmla beraber nefsini telef eylemiş olan Samson [1] nâm pehlivanın fi'ili bu babda min

---

[1] İnnâ enzalnâ sûre-i şerîfesinin tefsîrinde beyan olunduğu üzre bu zât bir gazâda küffâr tarafından tutulup puthâneleri amuduna bağlandığ halde hârkul'âde bir kuvvet amûdu koparıp puthâneyi ve kavmi ve kendisini ifnâ eden şemsindir.

tarafillah kendine verilen kuvve-i kahriye mülâbisiyle marazî ve mecâz tutulmaktadır. Eyâ bu hârika bir kibre irtikâbını bir kebîre irtikâbını tecvîz için mi vukû' bulmuştur. Pehlivan mûmâileyhin bir hâtuna meyl ve mürâvedeti kuvvetinin zevâline sebep olmuş iken bir cürm-i azîm irtikâbı için mi tekrar kendisine i'tâ olunmuştu. Yoksa maksad-ı ilâhi benî beşer tağlit midir. Hazreti Mûsâ'ya dahi olunan tenbîhât-ı aşerenin biri (katl-i nefs etme) emri olup eğre şu irâde-i ilâhiye hafr be harf alınır ya'ni kemâline sarf olunur ise ne lâzımü'l-izâle etmeleri ve ne de düşmanlar katl ve i'dâm eylemek lâzım gelip bu sûrette Hazreti Mûsâ bunca adamların katlini emr ve tecvîz eylemiş olduğundan dolayı kendi şeri'ati ahkâmını hâşâ bilmezmiş. Bu bâbda bazı ahvâl-i istisnâ'iye var ise birincisi şüphesiz ihtiyarıyla kat'-ı rişte-i hayat (213) etmeklik husûsudur. Zîrâ bu sûret zulm ve ta'dîdin vâreste olup işte bu iki hâl-i âhiri katlin katlin mûcib-i men' ve tahrîmdir. Ve tabi'atta bunun için mevâni'-i kâfiye vardır ve kezâ derler ki cenâb-ı Hakkın verdiği şedâ'id ve mesâ'ib hakkında iltizâm istibâr ve kendi ibtilânı sermâye-i iftihâr ile dîn-i nasârî ahlâmının böylece haml ve icrâsı hakîkati lâyıkıyla derk ve iz'ân olunamadığındandır. İnsan bin türlü mahn ve meşakkatin mevzu'u ve câme-i ömrü târ ve podzil ve havan mensûcu olduğuna nazaran gûyâ tecri'-i câm-ı cefâ için pâ-nihâd bezm-i vücûd olmuştur. Akıl ve hikmet işbu mahn ve mesâ'ibden def'i mümkün olanların def'ini istediği misillü din dahi akıl ve hikmete muhâlif olmadığından bu arzuyu kabûl ve te'yîd eyler. Lâkin bu türlü kâbilü'l-indifâ' olan belâya mübrem bulunanlara nisbeten pek küçük şeyler olup gâlibâ tahammülü indallah temyîz addolunan mesâ'ib kısm-ı âhirdir. Bu takdirce Cenâb-ı Bârî zîr-i destânından mecbûren ve mekrûhen aldığı tekâlifini bir takdime-i fâhire zemîninde kabûl eden hükümdar gibidir ki fevâ'id-i ukbâ şedâ'id-i dünyayı teslîm ve rızâ ile telakkîde olunduğunu gösteriyor. Tarîk-i tevbe ve inâbetin sedîdi tabi'î gösterilendir. İnsan çekmeye mecbûr ve mudtarib bulunduğu bâr-ı belâyı sabr ve sebâtla çekerse ol babda irâde-i ilâhîyi hakkıyla yerine getirmiş olur ve eğer bir bu el-fuzûl bu dereceyi tecâvüz haddinde bulunur ise o mukûl adam ya tımara muhtâc deli veyâ te'diye şâyân (214) edepsizdir. İmdi tahlîs-i girîbân edebileceğimiz bunca mahn ve meşakkatten bilâ pervâ mücânebet eyleyelim zîrâ def'ine muktedir olamadığımız mesâ'ib bize yeter bizim için mûcib-i inzi'âc olduğu halde nakd-i hayâttan bile bî-mehâbâ dest-efşân-ı istiğnâ olalım.

Bu vecihle tahlîs-i nefs yed-i iktidârımızda olup zımnında ne hudûdullah ve ne de hukûk-ı gayra tecâvüz ve ta'dî mahzurları yoktur. Eğer vâcib-i te'âlâ hazretlerine fedâ lâzım ise fedâ ancak ölmek değil midir. Bu takdirde akıl vâsıtasıyla bizden talep eylediği mevti hemen arz ve takdîm ve ircâ'ını murâd ettiği rûhumuz dergâh-ı ulûhiyete rahatça red ve teslîm eyleyelim. Akl-ı selîmin cümle ta'lîm ve irâ'e eylediği kavâ'id-i külliye-i tabi'iye işte bunlar olup din dahi bunu tecvîz eyler.

Gelelim bizim hâlimize zât-ı devletiniz betâne-i ahvâlinizi bana keşf buyurmuştunuz sizin sûret-i ibtilânız ma'lûmum ve benim derdim gibi kâbil-i ilâc olmadığı meczûmumdur. Kavânîn hıfz-ı nâmus tâli'-i ber-güşte ahkâmından akvî olmak cihetiyle sizin hâliniz daha müşküldür. Siz kemâl-i sebâtla tahammül eylemekte olduğunuzu mu'terifim. Muttasıf olduğunuz fazîlet-i zâtiye size mu'ayyendir. Bu hâssa bir derece daha ileri gitmiş olsa bâdi-i halâsınız olur. Milord zât-ı devletiniz beni dert ve belâ çekmekliğe ve ben de sizi dert ve belâdan tahlîs-i girîbân etmekliğe tergîb eyliyoruz. İmdi ahd-i hümâdan hangisi âhiri çok (215) sever olduğunun ta'yînini uhde-i temyîzinize bırakırım be her hâl atacak olduğumuz adımı niçin te'hîr eyliyoruz. Dehr-i denî ve pîrlik ni'met-i hayâtın lezzet ve safâsını izâ'a ve imhâ ettikten sonra bizi hamiyetsizcesine kayd-ı hayâta düşürüp de envâ' alel ve istikâm ve rüsvâylıkla şu kalıb-ı şikesteyi süründürmesini bekleyelim mi? Bir Nâlan bir sendeyiz ki kuvvet-i kalbiye kolaylıkla bizi bu pây-bend-i belâdan tahlîs edebilir. Ya'ni adamın ihtiyâr-ı mevte kudret ve istitâ'atı çağındayız bir zaman sonra bu keyfiyet cüz' ve fez'le yapılır. İmdi kelâl ve melâl ile mevti bize arzu ettirmekte olan şu zamandan istifâde ve mevtin talep eylediğimiz bir zamanda şiddetle gelmesinden havf ve ictinâb eyleyelim. Hâlâ hâtır-ı nişânımdır ki bir zaman Cenâb-ı Haktan yalnız bir sa'at vakit talep ve niyâz eder idim şöyle ki eğer niyâzım rehîn-i kabûl olmamış ola idi mutlakâ ye'sden helâk olacak idim.

Bizim gönlümüz şu âlem-i süflîye olan irtibâtını çözmek ne müşkül şeydir ve er mülâhaza eyle. Artık bu derecede bir alâkanın inkıtâ'ını fırsat ittihâz ederek âlemden kat'-ı alâka eylemek pek ma'kuldür.

Milord ikimiz de dens-i dünyâdan tahatturla daha safvet ve tahâretli bir makâma lâyık olduğumuzu tayakkun eyliyorum. Fazîlet burayı bize irâ'e ve kadr taharrîsini işâret ediyor. Bizi birleştiren hubb-ı hakîkî âhir nefsimizi dahi birleştirsin. Muhabbet-i sahîha ile birbirini seven iki muhibb-i sâdıkın birbirleri kucağında kendi

irâdeleriyle (216) tekmîl hayat eylemeleri ve nefs-i vâbesbenlerini birbirine katmaları ve gûyâ yekdiğere mu'ânak bulunan iki can kafes-i tenden bir lahzada uçurmaları ne şevk-engîz arzudur. Bu mukûlelerin âhir vakitlerini ne mukûle zahmet ve ne türlü meşakkat ihlâl edebilir. Bu tarz ile dünyadan rıhlet edenler neden ayrılırlar birlikte gider ve geride hiçbir şey bırakmazlar.

(Edhem Pertev)

(Milord Edvars'ın Jan Jack Russo'ya cevapnâmesi)

Be çocuk. Gürâne bir vecd ve heyecan seni endâhte-i vâdi-i dalâl ve tuğyân eylemiş. Ketm-i hâli iltizâm ve ma'raz-ı istifâde üftâdan kef-i lisân eyle. Ben senin dertlerinden başka nice belâlara âşinâyım ma'amâfîh kaviyü'l-kalbim zîrâ İngilizim. Ben ölmeyi pek ra'nâ bilirim çünkü yaşamayı ve merdâne sabr ve tahammülü bilirim. Ben mevti daha yakından temâşâ etmiş ve temennî eyleyecek kadar ehemmiyet vermemişimdir. Gelelim sana. Vâkı'â zâtınız bana lâzım idiniz. Gönlümün gönlünüze ihtiyâcı var idi. Himmetinizden bence istifâde ve ömrümün en mühim ve mu'tenâ mesâlihde re'yinizden istifâde me'mûl idi. Ümîdim vecihle re'y ve himmetinizden temettu' edemediğime sebep ne olduğunu bilir misin. Hani sende o re'y o himmet. El'ân sen neye muktedirsin. Şu hâl ile neye yararsın ve senden ne hizmet ümîd edebilirim. Bir gussa-i nâ-ma'kûl seni dergeh-i humk ve belâhete ve rahm ve şefkate nâ-kâbil bir hâlete ilkâ eylemiş. Sen adam değil hiçsin ve ileride kâbil-i salâh (217) ve ıslâh olacağını nazar-ı i'tibâra almasam şu halde dünyada senden dûn bir mahlûk göremem. Bu hâli ispâta kendi mektubunuzdan başka delil istemem. Evvelleri sende idrâk ve hakîkat görür idim. Râyın sahîh ve efkârın sedîd idi ve seni yalnız zevkim için sevmez idim belki bence tevsi'-i dâ'ire-i akl ve hikmete seni ziyâdeten ale'l-asıl bir vâsıta bulduğumdan tercih ve intihâb tarîki ile de severdim. Şimdi tahrîriyle memnûn ve müftehir göründüğün şu ma'hûd mektubunedillesinde ne bulsam iyi birtakım mugâlata-i müteselsile-i girîhe ki sayâk-ı istidlâlâtı akıl ve idrâkinde zey' ve zevâl eserlerini gösteriyor. Eğer düştüğünüz buhrân rahm ve şefkatime mûcib-i heyecân olmasa bunu bahs sadediyle kâl u kaleme almaklığa bile tenezzül eylemez idim. Bu söz ile bunların cem'îsini çürütmek üzre sana yalnız bir şey su'âl ederim.

Sen ki Vâcib-i Te'âlâ hazretlerinin vücûduna ve rûhun bekâsıyla insnaın mürîd ve muhtar olduğuna mu'tekidsin bî-şüphe akıl ve temyîz sâhibi bir mahlûk-ı keyfa mâ ittifak şu cihâna yalnız yaşamak ve zahmet çekip ba'de ölmek için götürüldüğünü tasavvur etmezsen belki insanın hâl-i hayâtında terbiyet-i ma'neviyeye dâ'ir bir maksat ve bir gâyet vardır. Bu noktaya cevâbın ne ise lütfen beyân buyur ba'de mektubunu harf be harf ma'ruz-ı mübâheseye alalım tâ ki böyle bir şey tahrîre mübâderetin mûcib-i hacâletin olsun, kavliyle samâh-ı âlem dolup hiçbir vakit fi'ile getirilmeyen ahkâm (218) kavânîn-i umûmiyeyi bu bâbda ber-taraf eyleyelim zîr-i âhire tenbih ve te'kîd olunan bir kâ'idenin bi'n-nefs icrâsı hâlinde dâ'imâ birtakım şerâyit ve ahvâl-i mahsûsa-i istisnâ'iye bularak herkes kendisini ol kâ'ideye ittibâ'dan mu'af tutarlar ve ma'lumdur ki kavâ'id-i umûmiye vâzı'larında halkı bir vazîfeye icbâr ile berâber nefislerini istisnâ hâtırası vardır. Her ne ise yine biz senin hâlinden bahse sarf-ı kelâm eyleyelim. Sence kat'-ı rişte-i hayât eylemeklik mecâz imiş ve mevte olan arzunu delîl makâmında îrâd eylemişsin pek garip. İşte tâ'ife-i evbâşâna münâsip ki daha a'lâsı olamaz. Ellerine böyle bir silah verdiğinden dolayı sana teşekür eylemelidirler. Bu takdirce cemî' cinâyât cânîler kasdlarıyla ma'zûr tutulmak lâzım gelir ve bir kere arzû-yı nefsânî günah havfına galebe ettikde adam icrâ-yı merâmına cihet-i hak ve salâhiyette bulabilir. Sen hayattan inkıtâ'ı tecvîz ediyorsun ben eyâ hayatta mısın derim. Ne demek rûy-ı arzda betâlete mi me'mursun Cenâb-ı Hak hayat zımnında sana bir vazîfe ta'yîn ve tahsîs etmemiştir. Eğer vezâyif-i yevmiyeni akşamdan bitirmiş isek gündüz ihtiyâr-ı ta'tîl ve istirahat eylemek sana mecaz olur lâkin bir kere eser-i ameliyâtını göster bakalım senden sermâye-i ömrün hâsılını su'âl eyleyecek Cenâb-ı ahkamü'l-hâkiine hazırladığın cevap nedir. Ricâ ederim söyle. Bir bî-çâre iffeti idlâl ve bir muhibb-i sâdıkı gussa ve ibtilâda terk ve ihtimâlden (219) başka ne eserin var bî-çâre ehl-i insâf ve istikâmetten olarak ni'met-i hayâta kanmış bir zât var ise bana göster ki sermâye-i hayâtı terke kesb-i istihkâk eylemek için onu ne türlü isti'mâl eylemek lâzım geleceğini ondan su'âl ve istîzâh eyleyelim. Benî beşerin mazhar olduğu mesâ'ibi ta'dâd ve utanmayarak birtakım müzahrakâtı küreten ba'de âhiri yâd ve îrâd ediyorsun ve ni'met-i hayâta bela ve musîbet diyorsun. Lâkin bir kere nazar-ı im'ân ile bak ki tertîb-i eczâ-yı âlemde hayrı şer ile ve nef'i hayr ile melhûz bulabilir misin bu sûret artık dünyada hiç hayır ve menfa'at yok demek midir ve tab'an şer olanı kasran size mukârin ve müsâdif

bulunanlardan fark ve temyîz edemez misin insanın hayât-ı müste'ârı lâşî mukûlesinden olup ta'alluku ancak hakîkat-ı insâniyenin yakıncacıkda sıyrılıp çıkacağı şu cisme mahsûs olduğunu kendin dahi ikrâr ve i'tirâf eyledin lâkin hakîkat-i insâniyeye â'it olan ahlak ve âdâba dâ'ir ameliyattı ki o da irâde ve ihtiyârını hüsn-i isti'mâlden ibârettir. Bu takdirce hâl-i hayat sâhibi ikbâl olan bir âsî adam için aynı şer ve kem tâli' bir fazîlet-mend adama göre mahz-ı hayırdır zîrâ hayâtı sâlih ve gayrı sâlih addettiren kendini öldürmek gibi muvakkat bir ta'dîl-i sûrî olmayıp belki sarf olunduğu mesâ'ibdir zannedersin ki şu hâl-i hayâtın mesâ'ibini ta'dâdda ittihâz eylediğin bir ca'li bî-garazlık mülâbesesiyle senin zikri müstehcen musîbetlerini (220) fark edemedim. Lütfen bana i'timâd ve emniyet ile ve muttasıf olduğun evsâf-ı haseneyi cümleten terk eylemeyip hiç olmazsa evvelki tavr-ı lâübâliyâneni tutarak bu muhibbine şöylece ikrâr ve i'tirâf et ki bir ehl-i iffeti ifsâd ve idlâl edebilmek ümîd ve ihtimâlini kaybeylediğim beni ehl-i ber ve takvâdan olmaya cebr eylemesiyle bu musîbetten ise ölmeyi tercîh ediyorum. Sana hayattan kelâl geldiğinden hayat fenâ bir şeydir diyorsun. Erli geçli mütesellîü'l-bâl olarak hayatın hayr-ı mahz olduğunu ikrâr ve böyle külfet-i istidlâle düşmek sizin hakîkati pek a'lâ isbât ve izhâr eyleyeceğin derkârdır. Zîrâ mevt hâlinde tasavvur eylediğin tagayyür yalnız sende olacaktır. Bu takdirce bu günden kendini tağyîr eyle ve çünkü mâ-hasl-ı ibtilâk ahvâl-i kalbiyenin adem-i intizâmıdır bu takdirce kâ'ideden hâriç meyl ve muhabbetlerini tashîh ve ta'dîl eyle ve hâneni tanzîm meşgalesinden ictinâben arza-i ateş ifnâ eyleme. Demişsin ki ben mübtelâyım ve bu ibtilâdan tahlîz-i girîbân eylemek elimde midir. Bu söz bahsi vâdi-i âhire tahvîl demektir zîrâ mes'elemiz senin mübtelâ olup olmadığını tahkîkî olmayıp belki saffet-i hayat sana muzır mıdır değil midir burasını isbât etse de haydi haydi bu vâdiye dönelim. Velev sellimsen musâb ve muztarsın ve nefsini bu varta-i ibtilâdan tahlîse mecbursun bakalım bu maksadı istihsâl için ölmeye hâcet mes eder mi. Âlâm-ı rûhâniye ile askâm-ı cismâniyenin rûşları ve rûh ve cismin (221) unsuriyetleri tab'an birbirine mütehâlif olduğu gibi zıt ve mukâbil bulunduğunu bir lahza te'emmül eyle. Şöyle ki âlâm-ı cismâniye eskidikçe müzmin ve bed-ter olup en nihâye fenâ şânından olan bir cismi ifnâ eder. Âlâm-ı rûhâniye ise ale'l-'aks basit ve kâ'im dâ'im bir şey'in tagayyürât-ı sûriye-i gayrı bâkıyesinden ibârettir ki tedrîcen zâ'il ve ol şey bir daha tagayyürü kâbil olmayacak sûretle hey'et-i asliyesine rücû'a gayrı hâ'il olur. Hüzn-i melâl

te'essüf hırmân-ı nihad benî âdemde takarrur etmez acılardandır. Hatta hıyn-i ibtilâda çekilen şiddet derdimizi lâ-yetenâhî gösterdiğini ale'd-devâm vâki' olan tecrübeler tekzîb eder. Bu mertebeden daha ileri geçerek der ki bâ'is-i fesâd ahlâkımız olan nakâyisimizi gussa ve kasâvetlerimizden daha ziyâde nefsimize muzâf addedemem. Bu mülâhaza yalnız gussa ve kasâvet mahall-i ta'yîni olan cismle berâber mahv ve zâ'il olur efkârında bulunduğumdan değildir. Belki gâyet tavîl bir ömr bile insanın terbiye ve ıslâhına ve hâlet-i 'an-fevânı asırlarca sürmüş olsa dünyada dünyâda e'az eşyâ hüsn-i ahlâk olduğunu ta'lîm ve ta'yîbine kâfî olmayacağı da'vâsında olduğumdandır. Her nasılsa çünkü âlâm-ı cismâniyemizin ekserîsi ale'd-devâm tezâyüd eder bu takdirce cismin şiddet-i tevci' ve zahmeti kâbil-i ilâc olmadığı halde bir adamı her ne sûretle ise kendini kurtarmaya murahhas eyler. Zîrâ şiddet-i marazdan cemî' havâs ve kuvâsı muhtel ve mütegayyir olup ilaç dahi olmadığından böyle bir adamın (222) akıl ve irâdesini isti'mâle istitâ'atı kalmaz. Ve bu halde bulunan bir kimse kable'l-memât insâniyet ve vezâyif-i insâniyeden munkatı' olmuştur bu sûretle kendi canına kasd eyleyen adam hemen ki rûhun alâkası kesilip yalnız kendini inzi'âc eden bir cismin terkini ta'cîlden ziyâde bir şey yapamamış olr. Lâkin âlâm-ı rûhâniyede hal böyle değildir zîrâ âlâm-ı rûhâniye ne kadar şedîd olur ise olsun ilacı berâberdir. Hakîkatte bir elemi adem-i tahammül derecesine getiren yalnız kendi imtidâdıdır. Ameliyât-ı cerrâhiye bâ'is-i icrâsı olan illetten ale'l-ekser daha emr ve eşed olduğu müttefakun aleyhtir. Velâkin illetin elemi mütemâdî ve muttasıl ve ameliyât-ı cerrâhiyenin te'sîr-i zahmeti ise âcil ve zâ'il olduğuna mebnî tercîh ve ihtiyâr olunur. Bittabi' serî'u'l-iltiyâm olan bir yara için bu türlü ameliyâta hâcet var mıdır. İltizâ sabr ve sebâtla eyyâm-ı ibtilâsını zacret hâli mülâbesesiyle isti'zâm etmeyen bir merd-i kâmile göre vâsıta-i tahlîs-i girîbân olan işbu iki çâreden ölmek mi yoksa sabr etmek mi hangisi müreccahtır. Sabrı iltizâm et tâ ki ni'met-i selâmetten iğtinâm edesin. İşte tarîk-i husûl-i maksat. Daha ne istersin. Âh benim elemimi tezyîd eden elemin de nihâyet bulması mülâhazasıdır. Bu da hâlet-i zacretten mütevellid bir kavl-i gayrı mübrehin ve akıl ve hakkâniyet ve belki îmân ve insaftan ârî kelâm-ı müzeyyeftir. Addeylemek boş ve bâtıl-ı za'mdır. (223)

Bu efkâr-ı müstağribenin tasdîki takdîrinde bile istihsâl-i sıhhat için yakı açtırmak acısına tahammül olunduğu gibi sıhhat ve selâmet-i âtiyenin tahakkuk vukû'u hâlinde şiddet ve sekâmet-i hâzıranın bir lahza ızdırâbına tahammülü kim

tercîh etmez ve dert ve mihnetin biri sabr ve tahammülü rağbet ettirir bir cihet-i salvet ve selâmeti olduğu halde kat'-ı rişte-i hayatla kendini ondan mahrûm etmek ileride vukû'unda havf olunan zarar ve zahmeti peşince îkâ' eylemek demek değil midir. Çocuğum bu husûsu bir güzel mutâla'a ile vahy ve dâ'im olan bir zâta nisbeten on yirmi otuz sene dediğin ne mukûle şeydir söyle. Safâ ve cefâ zıll ve hayal gibi geçip gider ve hayat ise bir lahzada cereyân edip biter bu takdirce hayat bizâtihî lâşî mukûlesinden olup kadr ve kıymeti ancak cihet-i isti'mâlinden hâsıl olarak bâkî kalan ve yalnız yapılan hayırdır ve işte hayra nisbeten hayata i'tibâr olunur. Artık hâl-i hayâtın iyiliği yalnız nefsine nisbetle olacağı za'mıyla yaşamak fenâ bir şeydir deme. Ve eğer şimdiye kadar geçen ömür şer idi ise işte bu da taleb-i tezâyüd ömre ziyâdeten ale'l-asıl bir sebep addolunur ve sence ölmek mecâz ve mümkün demektir ve bir de senin bir kimesneye mûcib-i hasâr olmayacağı sözünü bir muhibb-i sâdıkına söylediğini mülâhaza etmiyor musun. Senin .... îrâs zarar eylemez imiş. (224) anladım. Bizim hasarımızla senin husûl-i maksadını lâ-be's addediyorsun. Bu takdirce bizim gussa ve kasâvetimiz sence hiç imiş. Ba'demâ sana bu derece tahkîr ve istihfâf eylediğin muhabbetin vezâyifinden bahs eylemem fakat dostluk vezâyifinden e'azz olarak seni vikâye-i hayata mecbur edecek daha bir şey yok mudur. Eyâ âlemde senden sonra yaşamayacak derecede sana rabt rişte-i aşk ve muhabbet etmiş ve şu âlemde refah ve sa'âdetine yalnız senin adem-i ikbâlin mâni' olmuş bir kimse mevcut değil midir. Ve ona hiçbir cihet-i mecbûriyetin olmamak efkârında mısın acabâ şu maksad-ı mükedderi icrâ eylediğin bunca külfet ve meşakkatle henüz saha-i 'an-fevânîye yetiştirmiş bir gonca-i sellim ve safvetin tekdîr-i hatırına bâ'is olmaz mı. Onun seniyye-i nezâket rehîninde bir onulmaz yara açmaktan ve senin helâkinle beraber âlem-i hüsn ve bahânın şöyle bir zîneti ifnâ ve ihlâk ihtimalden havf etmez misin ve senden sonra kalsa bile senin helâkin onun kalbinde zill-i hayâta tahammülden daha müşkül gussa ve kasâvet îkâ' edebileceğinden çekinmez misin. Hâ'in dost bî-vefâ âşık ne vakte kadar fevâ'id-i zâtiyenle meşkul ve kendi derdin mülâhazasıyla mukayyed olacaksın. İndinde azîz olan kimesnenin sa'âdet-i hâlini gözetmez misin ve seninle ölmek isteyen ile sen yaşamak istemez misin hükûmet me'mûru ve ehl ve 'ıyâl mecbûrî adamlardan bahs ederek çünkü sen de bu türlü alâyık-ı vezâyifin hiçbiri olmadığından her şeyden kendini mu'âf (225) addetmişsin. Ya seni âgûş-ı hıfz ve himâyede besleyip zirve-i a'lâ-yı ilm ve isti'dâda yetiştirmiş

olan hey'et-i ictimâ'iyeye ne dersin. Müntesib ve minnetimi bulunduğun vatan ve sana muhtaç olan bî-çâregân ve binâ-yı vatana karşı da bir vazîfen yok mudur. Mâşaallah ne güzel hesâb-ı sahîh etmişsin. Ta'dâd eylediğin vezâ'if miyânında yalnız vazîfe-i vatanperveri ve insâniyeti unutmuşsun. Kanını ancak vatan uğrunda dökmek vazîfesini gözeterek düvel-i ecnebiyenin hizmet-i askeriyesini fevka'l-gâye mükâfâtına bakmayıp re den şu civanmerd adama ne olsaydı ki şimdi mugâyir-i şer' ve kânun olarak ye's ve hırmân mülâbesesiyle kanın nâfile dökmek istiyor. Be çocuk şeri'atı gözet şeri'atı. Akl-ı selîm ashâbı şeri'atı tahfîf ve tecâvüz eyler mi. Sokrat bî-cürm ve günâh olduğu halde i'dâmına hükümle haps olunmuş ve mahbustan hafiyyeten ihrâcına bazı asıkâsı tarafından yol bulunmuş iken mücerred hükm-i şer' ve kânuna ri'âyeten nefsini fedâ edip mahbustan kaçmayı tecvîz ve irtikâb eylemedi. Sen ise nâ-hak yere terk-i hayat etmeklikte bile ahkâm-ı şeri'atı bilâ tereddüt ayak altına almak istiyorsun. Ve hattâ su'âl ediyorsun ki ihtiyârımla terk-i hayat eylediğim halde ne günah işlemiş olurum. Bazı emsâl îrâdıyla bu bâbda kendini murahhasa addetmek isteyerek Roma dilâverlerinin ismlerini yâd ve îrâda cesâret eyliyorsun. Sen kim Romalılar kim. Doğrusu bu şöhret-i âfâk olan isimlerin (226) irâdı ağzına yakışıyor ya. Lütfen bana beyân buyur ki Brütüs bir alâkadan dolayı me'yûsen mi kendini helâk helâk ve kânûn-ı mahbûbesi için mi sîne-i hayatını çâk eyledi. Senin gibi sağîr ve hakîr olan bir adamın kâtunla ne münâsebeti vardır. Sus be hey beva'l-fuzûl bu himmet-i âliye ashâbıyla senin küfe-i mîzân-ı i'tibâra girmeye ne nisbet ve salâhiyetin var söyle. Ben hakk-ı ta'zîmi yerine getiremem havfıyla medh ve senâ zımnında bile kâtunun ismini lisânıma almaya cesâret edemem. Böyle büyük adamların ismine bile herkes ta'zîm etmelidirler. Bu bâbda intihâb eylediğin emsâl-i nâ-becâ ve eğer onlarda hayat kendilerine külfetli olduğu anda terkini tecvîz ederlerdi za'mında isen Romanlar hakkında gösterdiğin efkâr pek ednâdır.

Romanın cumhûriyet zamân-ı sa'd-i iktirânını seyr eyle. Hey'et-i müctemi'aları a'zâsından hiçbir ferd-i fazîlet-mend bulabilir misin ki şedâ'id-i mesâ'ib mülâbesesiyle bâr-ı külfet ve vezâyif altından bu tarz ile sıyrılıp çıkmış ola. Fakat kavânîn-i intizâm bozulup hey'et-i hükûmet birtakım zulme ellerine düştükde artık ebnâ-yı vatan kendi serbesti-i tabi''iyelerini ve nefisleri üzerine hakk-ı tasarruflarını ele aldılar. Çünkü Roma mahv ve mudmahil oldu artık Romalılara vücuttan inkıtâ' mecâz idi. Onlar rûy-ı arzda me'mûriyetlerini hakkıyla îfâ ve ikmâl eylediler.

Vatanları mahv ve mudmahil olduğundan kendi nefislerini tasarrufta (227) mutlak ve muhtâr ve vatanlarına ircâ' ve i'tâya muktedir olamadıkları serbestî ve hürriyeti nefislerine vermekte sâhib-i ihtiyâr oldular. Roma'nın hâlet-i nez'inde sermâye-i ömürlerini halâsa bezl ve îsâr ve vikâye-i kâvânîne sarf mâ-hasl iktidâr eyleyerek oldular. Hâl-i hayatları gibi mematları dahi fazl ve şerefle vâki' oldu. Romanlar içinde sıfat-ı memdûha-i hubb-ı vatanla mevsûf olan bir zâta yakışmayacak sûretle birtakım cebâbireye hizmet ve mu'âvenet âr ve şinârını irtikâb etmiş adam görünmemek garazına mebnî bu tarz ile ihtiyâr-ı mevt ederek Romalı ismine bir şeref-i mahsûs izâfe eylemek vazîfesini dahi îfâ eylediler. Lâkin sen kimsin ve ne işledin. Lâşî mukûlesinden bulunduğun sana hakk-ı ma'zeret mi verir zannedersin. Acz ve meskenetin vezâyifinden bâdi-i mu'âfiyet olur mu ve vatanında bir makâm ve haysiyet sâhibi bulunmadığından dolayı kavânîn-i mevzu'a-i vatana ita'ata mecbûr olmamak mı lâzım gelir. Eyyâm-ı hayâtı ebnâ-yı cinsinin fevâ'idinde kullanmak vazîfesi meydanda durur iken ölmekten dem vurmak gâlibâ lisânına kolay geliyor. Me'lûmun olsun ki tasavvur eylediğin vecihle terk-i hayat mûcib-i fesahattir zîrâ bu keyfiyet hey'et-i müctemi'a-i benî beşerden sirkat demektir. Ebnâ-yı cinsini terkten evvel sana ettikleri ihsanda hakkını îfâ eyle. Ammâ bir şeye yaramam âlemde hiç gibiyim dersen ey hakîm-i yek-rûze eyâ şu âlemde vezâ'ife tesâdüfsüz bir hatve atmak mümkün müdür. Ve her bir adamın (228) yalnız mevcut bulunması bile ebnâ-yı cinsine fâ'ide değil midir. Be hey deli çocuk benim kelâmımı hakk-ı sem'le isgâ eyle şu tarz ile varta-i hatâya düşdükten sana acıyorum. Eğer kalbinde zerre kadar eser-i insâniyet kalış ise gel ki ni'met-i hayâtı sevmeklik tarîkini sana ta'lîm ve telkîn eyleyeyim. Her ne vakit sana terk-i hayat-ı efkârı ârız olur ise nefsine de ki hele ölmezden evvel bir amel-i sâlih daha işleyeyim ba'de ahâliden i'âneye muhtâc bî-kesleri ve teselliye ister mübtelâları ve himâye düşkünü mazlumları taharrî eyle ve bana mürâca'attan hicâb eden bî-çârelere tavassut et benim akçe ve i'tibârımı bu yolda kullanmaktan ictinâb eyle. Benim malımı al ver. Bu yüzden beni zengin eyle. Eğer bu mütâla'âtın bugün mûcib-i sabr ve sükûn olur ise yarın öbür gün ve'l-hâsıl bütün ömründe mûcib-i sükûnet olur ammâ bâ'is-i teskîn-i halecân olmazsa ol halde geber zîrâ sen bir âsî adamsın.

Mütercimi: Edhem Pertev Paşa (229)

18. ÂTÎDEKİ PARÇALAR ÂKİF BEY'DEN MÜNTEHÂBDIR

Engin mi? Fırtına mı? Onlardan ne olur? Denize binmemişsin. Fırtınaya tutulmamışsın ki bilesin. Deniz bizim vetanımız. -Velî ni'metimiz! Sâyesinde gezer. Sâyesinde yeriz. Sâyesinde yaşarız.

Âh! Böyle bir havada seni yanıma alıp da engine çıkmayı isterdim. O zaman göürdün ki denizde ne safâ varmış. Bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi pervâ rüzgarın önüne düşer. -Feleğin her cevrine kendini hazırlamış bir merd gibi safâ ile bir trafa yaslanır da en isti'dadlı gönüllere uğrayan sevdâlar gibi kararsız.- Âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu? Bir kere ufak ufak dalgalar ilk ağlamaya başlamış bir elâketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen göyşı gibi öteyi beriyi dolanmaya başlar mı? Bir kere her görünen seyyârenin her büyük sâbitenin ziyâsı denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minârelerini salıverir mi? Bir kere denizde mehtâbın aksi Allah yolu gibi nûrânî bir cadde peydâ eder mi? Hüdâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla, kehkeşânıyla ayağına inmiş veyâhut denizi seninle yol arkadaşınla semâvâta çıkmış zannedersin.

Engin tıpkı hayat gibidir! İnsanın nazarı dünyada olduğu (230) gibi engin de yalnız bir dâ'ire içinde gezinir? Ufuk ümîdin aynıdır. Sen dâ'iâ yaklaşıyorum zannıyla gidersin. O dâ'imâ senin ilelediğin kadar uzaklaşır.

Niçin öyle hayran hayran duruyorsun? Yine sana anlamayacağın şeylerden mi bahs ediyorum?

Dilrubâ

Âh? Dâ'imâ zihniniz safâda eflencede. Hatırınızda sakın denizler, mehtaplı havalar dolaşıyor bak! Hiç fırtınayı düşünür müsünüz? Ben gemici değilim. Lâkin buradan denizi seyrediyorum. Vakit oluyor ki şu ufacık dalgaların her biri kabarıyor kabarıyor da bir dağ parçası kesiliyor. Sâhile doğru çarpına çarpına gelirken o kadar heybetli inliyor o kadar heybetli inliyor ki bir hamlede bütn memleketi batıracak sanıyorum.

Âkif

Çocuk! Hiç insan birkaç bardak suyun çağıltısından iniltisinden korkar mı?

İçtiğin suları bir yere toplasalar en büyük dalgaların yirmisi otuzu kadar olur.

Dülrubâcığım! Fırtına açık havadan safâlıdır. Vallâhi yalan değil. Şimdi ufuktan bir siyah buluttur kalkar. Hücûm kolu gibi toplanır toplanır da umulmaz bir sür'atle ileri doğru (231) yürür. Yerler, gökler, dağlar, taşlar inil inil inlemeye, geminin her makarası, her ipi, yelkenlerin her dikişi, her deliği bir başka havadan feryâd etmeye başlar. Deniz felekle yarışa kalkışır da şişer şişer her dalgası bir kara bulut şekline girer. Her dalganın atılışından, çarpışından, çağıltısından bir başka fırtına peydâ olur. Gökler gözünün önünden, yerler ayağının altından kaçar. Bir dakikada yükselirsin yükselirsin. Kollarını uzatsan eline bir yıldız geçecek sanırsın. Yine o dakîkada alçalırsın alçalırsın alçalırsın. Denize göz gezdirsen dünya yerinden oynamış döne döne esfel-i sâfilîne doğru çekilip gidiyor gibi görürsün.

Her bakışta cenâb-ı Hakkın kudreti, azameti dört tarafından meydana çıkıverir.

Dilrubâ

Âh! Vücûdumun her zerresi ayrı ayrı titremeye başladı fırtınanın safâsı bu mu oluyor?

Âkif

Meydan bırakmadın ki söyleyeyim? Fırtına vakitleri Cenâb-ı Hakkın kudreti, azameti denizin hâlinde bir derece ise insanın hâinde bin derece görünür. Bir kere kendini, bir kere senin cinsinde (232) olanları düşün! Biz neyiz? İki arşın boyunda bir mahluk! Elimizde ne var. Ne olduğu bize de meçhûl bir akıl ile birkaç lokma etten, birkaç damla kandan yapılmış bir gönül değil mi? Ya biz o akıl ile, bu kalp ile neler yapmışız. Neler yapıyoruz. Birkaç tahtayı bir yere toplamışız. Bir tekne

hâline koymuşuz. Üzerine birkaç ağaç dikmişiz. Kenarlarına birkaç arşın bez bağlamışız. O sâyede su gibi bulunduğumuz dünyânın dört yanını tutmuş, hava gibi oturduğumuz kürenin her tarafını ihâta etmiş iki mühîb kudretin infâkına gâlip geliyoruz! Hava ne kadar kuvveti var ise meydana çıkarıyor. Meselâ şu taraftan esiyor. Ağaçları kökünden söküyor. Tepeleri birbirine çarpıyor. Denizde ne kadar su varsa önüne katıyor. Ona da kana'at etmiyor. Deryânın ka'rını karıştırıyor. Rast geldiği taşları, toprakları su yüzüne çıkarıyor. Bu tarafa doğru sürüyor. Önüne her ne tesâdüf ederse yutacak gibi görünür. Biz yine ağaç kırıklarıyla o bez parçalarıyla karşısına, zıddına gidiyoruz. Uğraşıyoruz uğraşıyoruz. Rüzgar yoruluyor. Şiddetinden kuvvetinden kalıyor. İnsan yine yorulmuyor.

Âh sana söylememiştim. Belki korkarsın da beni bir daha yanından bırakmak istemezsin diye söylememiştim. Geçen ay Trabzon'dan gelirken bir fırtına geçirdik. (233)

Dilrubâ

Sanki o fırtınanın serpintisi buralara uğramadı mı?

Âkif

Serpinti başka... Fırtına başka... Gece idi. Çıktığımız gece idi. Havada bir buluttur peydâ oldu. Etrafta her ne varsa kıyâmete tesâdüf etmiş. Allahın gazabını görmüş gibi korkunç korkunç sadâlar vermeye başladı. Deniz bir taraftan, bulut bir taraftan , gece bir taraftan... üzerimize üç karanlık birden çöktü. Deniz yükseldi, alçaldı. Adetâ yeryüzüyle birleşti arada bir zulmet, su mudur? Hava mıdır? Fark etmek için kerâmet ister. Sola gitsek ngin. Adam Varna'yı tutturayım derken meselâ Hocabey'e düşecek. Sağa gitsek her taraf sâhil. Her taraf kayalık. Her taraf düşman. (Bilir misin gemicinin en büyük düşmanı topraktır. İsterse vatan toprağı olsun.) Geri dönsek "ne'ûzü billah" insan müttefik devletlerin kaptanlarına gülünç olacak. İleri gidilecek hava değildi. Fakat çâresiz gittik. Görmeliydin ki. Havada, deryâda kıyâmetler kopuyordu. Görmeliydin ki altımızda koca kurvet kasırgaya tutulmuş kağıt parçası gibi nasıl şiddetle, ne (234) kadar sür'atle uçup gidiyordu. Meğer biz o karanlığın içinde iken üstümüzü gâyet nûrânî bir mehtap ihâta edermiş. Gûyâ geminin direği dokundu da bulutun bir tarafını paralardı. Mehtap revnakıyla,

saltanatıyla görünmeye başladı. Hani seni ilk gördüğüm zamanlar geceleri bin türlü kara kara hülyâlar arasında bin türlü merhamet ederdin de bir dakikacık pencerenin siyah perdesini aralar, güneş yüzünü gösterirdin ya. Mehtapta hep hatırıma o gecelerin lezzetini, rûhâniyetini getirmeye başladı.

Dilrubâ

Of... Canınız muhâtarada iken öyle şeyleri nasıl düşünürsünüz.

Âkif

Bizim hâlimiz odur. Efendiciğim! Enginde deniz gönüllere çıkarken gemimize bir martı konar. Hepimiz birden nenemizden, babamızdan haremimizden, sevdiğimizden ahbâbımızdan akrabâmızdan mektup getirmiş gibi sevine sevine etrâfına koşarız.

Babacığım! Efendim babacığım! Siz de beni şehit olmuş sandınız da vasiyetimi yerine getirmek için buralara kadar seferi ihtiyâr ettiniz öyle mi? (Âh! Öldükten sonra da bu derece hatırı sayılacağından emin olmak insana ölümden kurtulmaktan daha lezzetli geliyor.) Yok babacığım! Ölmedim. Ben vatanımın nâmusunu muhâfaza etmek için canımı fedâ etmek istedim. Kadere muvâfık gelmedi. Cancâneyi attım. Etrâfımı bir duman bürüdü. Gürültünündehşetinden biraz zaman kendimi kaybetmişim. Ayıldım baktıki denizdeyim. Yanıbaşımda da bir tahta parçası yüzüyor. Hazreti Mûsâ'ya bir beşiği Nuh teknesi cây-ı amân eden rabbim beni de o kadar ateşin, o kadar dalganın arasından o tahta parçasıyla kurtardı. Yanıma dakikada bir küle düşürdü de sanki eli kılıçlı bir Türk'e rast gelmiş düşman gibi çekine çekine etrâfta dolaşırdı. Bir tarafa dokunamazdı.

Dört kere denizin tâ dibine gittim. Hele birinde iki avucum çakıl taşıyla doldu. Tahta parçası elimden fırladı. Yine aradan bir dakika geçmeden hakkın sevdiği kullarına gönderdiği hidâyet gibi beni arayarak üzerime gelmeye başladı denizin yüzüne yine o tahta ile çıktım. Meğer karaya yaklaşmışım bir delikanlı (Âh zavallı yiğit! Siz dâ'imâ "Eski Osmanlılarda başka mürüvvet, başka fedâkarlık var idi. Şimdi dünyada o merdler kalmadı." Der idiniz â. İş öyle değil babacığım!

Şimdiki Osmanlılar da onların hâlis evlâdı imiş. Fırsat düşerse hakîkat anlaşılır) o delikanlı beni gördüğü gibi bir kere "batıyor" (236) diye bağırdı. Soyunabildiği kadar soyundu. Denize fırladı. Beni kurtardı. Hem kendi canını fedâ etti de öyle kurtardı ayağımız kuma basmıştı başımızın ucunda bir kumbara patladı. Yiğit üzerine kapandı da kendini bana siper etti. Ona da kana'at etmedi. Vücûdundan dökülen kanlar etrafında dal dal mercanlar peydâ etmeye başlamışken hiç hâlini düşünmeyerek iki eliyle bile sarıldı. Ne kadar kuvveti varsa bir yere topladı. "Alın kardaşlar! Bir can verdim. Bir can kurtardım" dedi. Beni kaldırdı. Kenara fırlattı. Sâhile çıktım baktım ki bîçâre bütün bütün tâkatten kalmış. Dalgalara tutulmuş, gidiyor. Batıyor! Allah bilir onu o halde görünce kurtulduğuma bin kere pişmân oldum.

Şâhin

Kendi kendine

Daha kim bilir kaç yüz bin kere pişmân olacaksın?

Âkif

Âh bilmezsiniz insana kendi yolunda bir can telef olduğunu görmek ne kadar girân gelir? Hemen o dakîkada soyundum. Yalnız ben değil birkaç kişi daha hazırlandılar. Ne fâ'ide! Biz daha karadan iki arşın ayrılmadan çocuk gitti. Dalgadanir türlü kendini kurtaramadı. Vücûdunda mecâl kalmamıştı. Yine yüzü gülüyordu. Bilmem gülüşü dünyada kendi gibi başkası için can verecek adamlar gördüğünden miydi? Yoksa ölümden bir adım kurtardığından mı idi.

Arasıra içerek

Of! Başıma bir ağrı gelse de zihnimin parlaklığını hâ-i tabi'îsinden az buçuk noksan bulsam istediğim gibi iş göremem diye kederimden helâk olacak hallere gelirken şâyet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gn dûr olurum korkusuyla meyve yemeğe cesâret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum. Çiçeklerimi yakıyorum.

Daha dört gün evvel zihnimdeki hayaller canımdan azîz idi. Hayal yine o hayal. Birbirimize düşman-ı cân olduk. İşretle mahvetmeye çalışıyorum. Mahvetmesem o beni kederle öldürecek. Bir türlü... Bir türlü mahvetmek de kâbil olamıyor. Sanki yüreğim kızgın demirlerle dağlanmış!

Ne de zâlim zehir! İnsanı öldürecek. Lâkin senelerce süründürdükten, âletlerinin her birini ayrı ayrı paraladıktan sonra öldürecek. Sanki Dilrubâ hâ'ininin mayasından yapılmış!

Acaba bunun mübtelâları neresinde neş'e bulur? Ağızdan bir alev (238) gidip de birkaç dakikada bir kere dokunduğu yerleri yakarak kalbi, ciğeri, ayrı ayrı her bir damarı dolaştığını hissetmekte insan için ne safâ vardır.

Dîvâne bu halleri bilirsin de yine içiyorsun. Evet! Ben öteki yılanın zehri de işretten bin kat, yüz bin kat şiddetli olduğunu bilirken seviyorum. İçeceğim. İçeceğim. Zamanı işret öldürüyor. Kalbi işret uyuşturuyor. Zihnimin iltihâbını işret köreltiyor. Of! Dünya böyle bir belâ zindanı olsun da ben yirmi sekiz yaşına girinceye kadar onu bir safâ mesîresi bileyim! Ne mecnûn imişim!

Âh! İnanma! İnanma dünyada bir şey'in görünüşüne inanma. Bir memleketi mi gördün. Kârgîr binâlarını mı beğendin? Bir kere de duvarlarının deliğini bucağını karıştır bak içinde ne iğrenç renkli yılanlar. Ne korkunç kıyafetli akrepler bulursun dağlarda bağlarda zînetli zînetli açılan çiçeklere, tatlı tatlı çağlayan sulara mı aldanıyorsun? Hele bir ağacın dibinden, bir çayın kenarından bir iki karış toprak karıştır. Bak! Kaç cenâze parçasına rast gelirsin ki ya üzerinde dost bıçağıyla açılmış yara nişânesinden, ya içinde yâr eliyle dökülmüş zehir bakıyesinden geçilmez.

Bir insan seviyorsun. Vücûdunun tenâsübüne, çehresinin (239) hüsnüne meftûn olmuşsun. Öyle mi? O bir nikâbdır. Seni aldatmak için yapılmış bir nikâbdır. Yüzüne baktıkça mahzun mahzun duruyor sana muhabbet mi gösteriyor? Âh! Bir kere de o nikâbın altındaki kemikleri görsen... Görsen ki nasıl korkunç korkunç durur. Nasıl çirkin çirkin güler de seninle eğlenir!

Of... Dünya dünya!!! Cehennemde bir kul isyân ederse Cenâb-ı Hak mücâzât için sana göndersin!

Dilrubâ! O insan yüzüne baktıkça vefâdan, muhabbetten yaratılmış bir melek gibi görünen dilrubâ! O başım ağrısa kederinden can vermek derecelerine gelen dilrubâ! Mevtime yoktan îcâd edecek kadar müştâk olsun!...

Yârabbi! İnsanın gözlerine yalandan o kadar tatlı baygınlık çöker mi? İnsan yüzüne yalandan o kadar şirin mahzunluk gelir mi hınzırı kudretine bürhân göstermek için mi yarattın?

Yaptı, hepsine muvaffak oldu. Âkıbet beni bu hâle getirdi. Kendi bu gece, âh! Bu gece beyinin koynuna girecek! O ağız, o bana "uğrunda ölürüm" diyen ağz-ı es'ade kim bilir neler söyleyecek!

Bu gece, bu gece o vücut. O yanımda yattıkça kendimi iki rûha mâlik zannettiğim vücut başkasının kucağına nasîb (240) olacak! Bana vaktiyle ne kadar muhabbet gösterdiyse başkasına da o kadar muhabbet gösterecek! Kim bilir? Belki onu gerçekten seviyor...

Âh ölmeli, Dilrubâ gebermeli, mutlak, mutlak gebermeli o yılan dünyadan vücûdu kalkmayınca ben yaşayamayacağım. O akrebi ezip de kanını üzerine sürmeyince yüreğime açtığı yaranın acısına meskûnet gelmeyecek. Mutlak gebermeli. Hem benim elimde gebermeli! Benim canıma kasd etmiş. Sağ iken ölü göstermeye çalışmış öyle mi? Âkıbet diri diri mevtâ hâline getirdi ya! Rûhum ölmüş. Yalnız meydanda vücûdum geziyor. ânideğin intikam nâmında iki peri tuttu. Onlar gezdiriyor. Her sa'at ölüyorum. Can çekmekteki acıyı her dakîka vücûdumda hissediyorum. Ölüm azâbını hayat kadar uzatıverseler beni hâlimin aynı olur.

Âh! Bu hallerden sonra o başkasıyla mı safâ sürecek? Mutlak öldürürü. Öyle tabi'atın kemâline şüphe getirecek kadar denî bir vücûdun dünyada hiç lüzûmu yoktur ama kâtil olacakmışım.ne olursam olayım. Ben onun bir avuç kanını içeyim de isterse Allah her damlasından gönlümde bir cehennem peydâ etsin. Belki yine çekeceğim azâp bundan ehven olur.

Niçin kâtil olayım? İnsan bir düşman gemisine rast gelir (241) batırıyor, içinde bin, bin beş yüz kişide beraber batıyor. Yine kâtil olmuyor. Bir gemi düşman-ı cân yakmakta bu mel'ûnun yerini tutar mı?

Âh! Ben muhabbet için yaratılmıştım. Askerlik için terbiye olmuştum. Şimdi gözüme kâtillikten başka bir şey görünüyor.

Şu dünyada hiçbir şey düşünmeye iktidârı kalmayan aklımla kâtilliğe tuhaf tuhaf te'viller buluyorum!

Beni bu hallere getiren kahrolsun! Ben sebep olmazsam nereden kahrolacak!... Öldüreceğim. Mutlak öldüreceğim. Gönlümün alçaklığına bak! Bu kadar hıyânetten sonra hâlâ seviyorum. Hâlâ girip de arkadan bırakma. Yaşayıp da başkalarının koynunda görmeye bir türlü kâ'il olamıyorum.

Ağlayarak bir tarafa yığılır
Kendini mu'âyene ederek

Vücut! Vücut! Ne zayıf âlet. Ne âciz şey imişsin! Üç gece uykusuzluğa, üç gün rahatsızlığa dayanamıyorsun. Birkaç salkım üzümden çıkan eczânın ağırlığını kaldıramıyorsun! Bâri şurada biraz gebereyim. Yatayım. Ya sonra uyur kalırsam, sabaha kadar uyanamazsam da o murâdına nâ'il olursa. O bu gece gelin olmuşken yarın sabaha kadar yaşarsa? Âh Cenâbı Hak göstermesin! Sonra (242) vücûdumun her parçasını dişlerimle koparsam kendi intikâmımı kendimden alamam.

Acı acı gülerek

Benim bu halde gözüme birkaç dakîkadan ziyâde uyku mu girer? Tutalım ki girsin. Meyhâneciye tenbîh edip de kendimi uyandırtmak muhal değil â.

Kimi görecek? Uyumuş da sayıklamaya bile başlamış! Of! Ne de acâyip san'at! On sekiz yıldır meyhâneyiciyim. Yanıma kim gelirse tıpkı dünyaya gelir gibi geliyor. Deli ise birkaç lokma şey yiyor. Birkaç kadeh şey içiyor. Hayvan gibi hiç ma'nâsız yere sıçrıyor. Sızıp bir tarafa yıkılıyor. Ertesi gün yine yeniden başlıyor. Biraz aklı varsa buraya gelir. Bıraksın ki mahzûn. Dünyânın her hâlinden bıkmış. Meyhâneden başka bir eğlence yeri görememiş. Dünyaya geldiği günden beri arayıp da bir yerde bulamadığı neş'eyi bu şişenin içinde sanmış. Ne kadar şey içerse ya gözlerinden ya kalbinden o kadar yaş döker. Dikkat edersen kalbinden ne kadar yaş döküldüğü, ne kadar kan aktığı çehresinin hâlinden görünür. Bir cama baktığın öte tarafına yağmur yağdığı nasıl görünürse bayağı öyle görünür. (243) Elli sekiz yaşındayım. İnsan içine karışalı kırk yıl oluyor. Tam kırk dört yıl evvel bizim

paşanın kilerci yamağıydım. Bugün şurada meyhâneci ustasıyım. Dünyanın hâli dâ'imâ bir. Her yerde bir. Her vakitte bir. Dâ'imâ deli şen. Akıllı mahzun!

Of.. Benim de biraz aklı mı vardır nedir? Şunun bunun hâlini düşünür de kendi kendime mahzûn olurum. Bey hırmenden hıyânet görmüş! Vefâ umduğunun cezâsıdır.

Âkif

Odanın yan kapısından girerek

Bayağı keşf etmişim. Zifaf bu odada oluyor. Hanımın yatağı da hazırlanmış! Bizim zifaf odası da burası idi. Yatak yine o yatak. Hanım yine o hanım! Bu oda değil âdetâ mezar! İçine kim düşerse çeviriyor. Mahv oluyor. Yerine bir başkası geliyor! Âh! Bu ne kadar sancı? Bilmem rûhumun çektiği azâba cismimde nazîreler mi yapıyor.

Acı acı gülerek

Altı ay evvel şu minderde oturup da bana "Senden ayrılacağıma canımdan ayrılırım" diyen bu karı mıydı?

Hâ'in!... İşte du'ânın birazı makbûl oldu. Hem benden ayrıldın. Hem canından eyliyorsun... (244) Nasıl kayacağım? Elimde, koynumda iken incinir, solar diye korkup da yedi ayda belki yedi kere dudaklarımı dokunduramadığım göğsünü şimdi nasıl kurşunlarla paralayacağım? Ne de alçak gönlüm varmış! Hâlâ seviyorum. Hâlâ acıyorum o şimdi başkasının koynuna giecek. Benim yatağımda başka biriyle yatacak. Yatak gözümün önünde duruyor da gönlüm hâlâ o yatağı rahat döşeğine tahvîl etmek istemiyorum!

Âh! Gebertirm. Billah geberteceğim. Bunun gibi mel'unları öldürmeyi de gönül istemezse de insanın tabi'atında kâtilin isti'dâdı bütün bütn abes kalır. Tamam yatağa girip de arzusuna dünyada bir mâni' kalmamış zannettiği vakit geberteceğim. Tamam ümit üzerinde iken canından mahrûm olsun ki cehennemde göreceği azâba burada alışmaya başlasın.

Ayak sesi var... Geliyor. Esvabına bak! Mel'ûne yılan ne parlak deriler bürünmüş!

Rovelverle nişan alarak

İnsan şuradan ne kadar da kolay gebertecek! Yan duruyor da tamam sol böğrünün en lâzımlı yeri kurşunun tâ hedefine rast geliyor. Şimdi tetiği çekersem tâ kalbinden vuracak. İki kere nefes aldırmayacak... hayır... beyi yanında bulunsun. İnsan düşmanını bir ümîde nâ'il olacağı vakit öldürmeli ki (245) intikâmın lezzetini duysun.

Orada ne yapıyor? Âyineye bakıyormuş. Acâyip çehresine düzgün de sürüyor. Ben o kadar körmüşüm ki yüzündeki riyâ perdeleri nerede kalır, o zehirli cuyûh yankılarını, o kokmuş kunduz kanlarını bile göreezmişim.

Elini başına vurarak

Alçak... Hâlâ seviyorsun. Hâlâ o muhabbet yoluna kâtilliği irtikâb ediyorsun. Öyle mi? Arada intikam bir te'vilden ibâret... onunla kendini aldatıyorsun... Heyhât... Onunla kendimi aldatmaya çalışıyorum ama ne mümkün! Tabi'atımda olan denîlik bir türlü gözümün önünden gitmiyor. Âh! Acaba ihtiyarsızlık makbûl bir özür değil midir? Geliyor. Gel! Gel ki ölümde arkandan seni kovalayıp geliyor... Gel ki bir adım attıkça kim bilir kaç yıllık ömrün azalıyor. Kimbilir mezarına kaç arşın yaklaşırsın? Gel ki ecelin âdem kıyâfetine girmiş seni yakandan tutup da cehennemin esfel-i sâfilînine atmak için burada bekliyor! Seni Âkif'in elinden alsa alsa mevt alır.. Sen başkasıyla bir yerde yatsan yatsan en dayanıklı kemiği -kim bilir?- kaç sene evvel toprak olmuş mevtâlarla yatarsın.

Bitirdi. Sübhânallah! Yüzünü boyadı. Çehresinde olan tarâveti gâ'ib etti de yine güzel! Ne olacak? Riyânın bozamadığı üsne düzgün ne yapsın? Merdivene doğru gidiyor. Git! Nereye gidersen git! Seni hîlenin, hıyânetin beni sâfderûnluğun, muhabbetin numûnesi yaradan rabbimin rakîb ismine, müntakîm adına yemîn ederim ki (246) sen bu gece Azrâ'ilin pençesinden kurtulamazsın. Meğer Âkif bir iki sa'at daha sağ kalmasın. Billah geberteceğim. Hem ölüm gibi hiç düşünmediğin bir vakitte başına çökeceğim de öyle geberteceğim.

Geliyor. Şimdi belâsını arayan adam gibi koşa koşa geliyor.

Girdiği kapıya doğru giderek

Sen yine istediğin gibi yaşamaya çalış! Ölüm şu kapının arkasında duruyor. Topu aranızda bir yumrukta kırılacak iki tahta parçası var.

Biri daha peydâ oldu. Onun da mansıb değişmekten esvâb değişmeye varıncaya kadar her hâlinde ağzından ne trlü lakırdı çıkıyor. Çehresi ne kıyafete giriyor? Hepsine birer birer dikkat etmeli de ona göre davranmalı ki bey seni kendine esîr olmuş zannetsin de o sana esîr olsun.

Erkek kısmı ne tuhaf hayvandır! Bir kadını sevdi mi? Yanına (247) yaklaştığı gibi gönlünde ne kadar sırı varsa çehresinden görünmeye başlar. Yüzüne bakınca kalbini yarışmalarda başına yapıştırmışlar zannedersin.

Pencereden bakarak

Geliyor. Kapıdan girdi. Şimdi o da kendini bir büyük işe muvaffak olmuş zanneder. Değil mi? Biz beyin hüsnüne meftûn olmadık mı? Ama her ay benim gibi bir câriye alabilecek kadar îrâdı varmış da adamı meftûn eden güzellik çehresinde değil kesesinde imiş. Bey orasını da düşünebilirse dünyada bizim ne kıymetimiz, ne kadrimiz kalır!

Âkif de böyle idi. Yok. Oyundan deli idi. Âdetâ deli idi. Beni gerçekten yoluma ölecek gibi severdi de bayağı hâli bana da te'sîr edecek. Ben de onun gibi çıldıracağım diye korkardım, geliyor.

Gözümle görmüş gibi biliyordum ki içeride adam oluyor. Hem içerdeki adamların biri de oğlum idi. Yine kurtarmaya geldim.

Bir peder bir odada tabanca sesi işitir. Oğlunun da orada olduğunu bilir de kolay kolay kapının önünde bekçilik (248) eder mi sanıyorsun? (Hiç evlâdın öldü mü? Hayır. Mutlak ölmemiştir. Allah senin kadar alçak bir mahlûkuna da kucağında kendi vücûdundan ayrılmış bir melek görmek nasîb etsin de sâ'ir kollarına ne mükâfât ihsân eylesin?)

Kurtarmay geldim. Bak ölüsü şurada yatıyor. Kanlar içinde yatıyor da gözlerimden bir damla yaş çıkmıyor. Bir kere dönüp de yüzüne bakmak istemiyorum.

Niçin dersen ben onu daha buraya geldiği vakit ölmüş buldum. Senin gibi Allahın gazap ateşinden yaratılmış bir şeytan Azrâ'ilden evvel davranmış, canını kabzasına almış! Bugün kurtarabilsem yarın yine ölecekti.

Senin için bugün kâtilliği irtikâb etti. Öldürdüğü adam yanında yatıyor. Yarın ihtimal ki ben sebeb-i hayâtı babası iken canını kurtardığım için benim canıma kasd eder. Mel'ûn olurdu.

Anladın mı hanım efendi? Sen öldürdün. Gemi içinde, deniz üstünde, düşman karşısında birkaç yüz okka barutu eliyle ateşlemiş iken ölmeyen delikanlıyı sen öldürdün şehîd olmaktan başka bir arzusu olmayan Âkif'i sen kâtil ettin. Bî-çâreye put oldun. İ'tikâdından ayırdın. Ben o putu kıracağım. Beni kıymetli (249) evlâdımdan mahrûm ettin. Ben de seni kıymatli canından mahrûm edeceğim.

Kibr buyur da hâlâ adam aldatmaya çalışıyor. Al! Al! O can mâhiyetine girip de vücûduna istilâ eden şeytan cehenneme bir sa'at evvel gitsin. Geberdin mi? Köpek? Cana kıymak nasıl olurmuş. Anladın mı? Fâhişe...

Âkif bahtsız çocuk. Yerinde rahat yat! Helâkine sebep olanlar da seninle bir günde mezara giriyor.

Âh! Ne olurdu? Birkaç dakîka daha sağ olaydın da yoluna öldüğün ne îrenç çehre imiş göreydin. Geberdi. Rengi küf tutmuş peynire benzerdi. Yüzü de kalbi kadar çirkinleşti.

Vah bî-çâre Âkif! Bu kadar alçak bir fâhişe için hem sen kâtil oldun. Hem beni bu yaştan sonra kâtil ettin. Gazâ yolunda. Devlet hizmetinde sarf ettiğimiz emekler hebâya gitti. İki dünyâmız birden harâb oldu. Öyle mi?

Biraz düşündükten sonra

Estağfurullah! Sen hayâtına kasd eden bir adamı öldürdün. Ma'zursun. Ben iki delikanlıya zehirlemiş, helâk etmiş bir yılana rast geldim. Ezdim, mahvettim, ecir beklerim. (250)

"Zavallı çocuk"tan:

Bu kuş kadar gönlümden de ne acâyip haller geçiyor! Ben daha ne adam oldum ki zihnimde kendimin bile epeyce anlayamayacağım birtakım hayaller bulunsun?

İki ay evvel bu vakitler nasıl tatlı tatlı uyurdum. İki ay gözümü açıp da dünyayı karanlık görmediğim gün bilmiyorum. Pek a'lâ! Atâ burada iken erken erken uyanayım. Ne kadar erken uyanırsam zarûrî yok ya bir sa'at ziyâde yüzünü görürüm. Ya bir sa'at ziyâde uyanmasını beklerim. Ya o mektepte iken... Acabâ ne göreceğim? Acabâ ne bekleyeceğim? Gide gide hiç şüphem kalmıyor. Muhabbet-i mutlak budur. Güzel ama ben nineciğimi de seviyorum. Niçin her gece gözümü kapadıkça rüyama girmiyor? Babacığımı da seviyorum niçin kendi evde olmadıkça hayâli gözümün önünde görünmüyor?

Geçende mektebe gitti. Bir ay sonra geleceğini pek a'lâ bilirken her gün yine acabâ gelir mi? Diye deli gibi sa'atte iki kere pencereye koşuyordum!

Ninem babam çehremden durmadan bir şey anlamasın diye korkumdan yerlere geçiyorum. Hâlimi kendinden saklamakta yine bir başka belâ! Anlasa ârımdan anlamasa kederimden öleceğim. Âh! Bu mutlak muhabbetten başka bir şey değildir.

Dün tâ bendeye insan nasıl sever diye sordum. Ne cevap (251) verse iyi "Sen yaşta çocuk sevmeyi ne bilecek" demesin mi budala! Ben yaşta çocuk sevmeyi ne bilecek imiş. Senin gibi yanaklarım kirden mi sarkacak çenem yüzüme yapışacak da ondan sonra sevmeyi öğreneceğim, öyle mi?

Sa'at on bire geliyor. Hâlâ uyanmadı. Yine ikindi olmadan gidecek. Yine ben bî-çâre bir ay yolunu bekleyeceğim duracağım iki gün olsun doya doya yüzünü görmek bile nasîb olmaz ki... Ne kadar da canım ağlamak istiyor! Aman, şimdi yine ninem gözlerimi kızarmış görür kıyâmet kopar. Âh! Geliyor. Onun ayak atışı. İşte... Ayağının sesini işitir işitmez yüreğim de oynamaya başladı.

Şefîka

Hatırında mıdır? Bundan iki ay evvel... Tamam iki ay evvel o vakitten beri iki keredir mektepten gelirsin -burada- yine bu odada bir hikâye kitabı okuyorsun aklına geldi mi? Hani bir paşanın bir kızı varmış. Komşusunun oğlunu severmiş. Sonra kızı başkasına vermişler. Çocuk kendini öldürmüş onun üzerine kız da telef olmuş yine mi hatırlayamadın? Hani hikâye oraya geldiği vakit ben "Sübhânallah bir kız istediği adama varmamakla telef mi olur?" demiştim. (252)

Atâ

Evet

Şefîka

Sen kendini o kadar tutmaya çalıştın. Tutamadın gözünde bir damla yaş peydâ oldu. Yüzünün üzerinde gizlenecek yer arar gibi yavaş yavaş öteye beriye doğru yürümeye başladı. İşte işte yine yüzünde tıpkı onun gibi bir damla geziyor.

Atâ

Of...

Şefîka

Saklama! Beni dinle! Ben o günden beri seni bütün bün başka türlü görüyorum.

(Şiddetle elini tutarak)

Ne vakit yüzüne baksam gözlerin sanki benim aksimi gâ'ib edip de ruh teslîm edecek kadar mahzûn duruyor. Hangi tavrına dikkat etsem bana hâl diliyle "Senden ayrılırsam ölürüm" diyor? Beni seviyorsun, öyle mi?

Atâ

Bırak! Allah aşkına beni bırak!

Şefîka

Dinle! Daha bitirmedim. O günden beri gözleirne baktıkça hayâlimle (253) berâber yüreğimin mahzunluğu aks ediyor da onun için bu kadar baygın duruyor sanıyorum. Hâlini düşündükçe "Atâ'dan ayrılırsam yaşamam" diyemeyen etmekten başka aklıma dilime bir şey gelmiyor seni seviyorum? Değil mi?

Atâ

Âh! Yârabbi ne yaptım ki beni bu kadar inâyetine lâyık gördün? Zâtı buna olan muhabbetimle dünyâda herkesten bahtiyâr idim. Şimdi de beni sevdiğini işitiyorum. Kendi ağzından işitiyorum.

Seviyorum Şefîka'cığım! Seni seviyorum. Hem dünyâda ne kadar sevmek mümkün ise o kadar seviyorum.

Şefîka

Seviyorsun? Muhabbet sana ne türlü haller getiriyor? Söyle! Söyle! Bakayım.

Atâ

Ne türlü halleri mi getiriyor? Zamânı zamânına benzemez ki... Günolur. Yanıma gelsen ağzâmın her biri ayrı ayrı yanmaya başlar. Sanki vücûduma alevden bir gömlek giydirirler. Yanımdan gitsen canım vücûdumdan çekilir. Çekildiğini her zerrem ayrı ayrı hisseder. Her tarafa hafif bir titremek gelir. Gönlüm yerinden kopacak da arkandan koşacak gibi olur.

Gün olur. Zihnimde yoluna ölüp de seni başında (254) ağlar görmekten büyük dünyada bir devlet bulamam. Sonra ağlayacağını düşünürüm. Sana açtığımdan kendime de açmaya başlarım.

Dünyada ne kadar güzel şey' görsem elbette senin bir yerine benzetirim. Sonra gördüğüm şey'in her tarafında bir kusur bulurum o da gözümden düşer yine yalnız sen kalırsın. Uykuya rü'yâda seni görmek ümîdiyle yatarım. Uykudan hayâlini kaybetmek korkusuyla kalkarım her hâlim ta'rif olunmaz ki nasıl söyleyim?

Şefîka

Söyle! Ta'rif edebildiğin kadar söyle!

Atâ

Ne vakit seni görmesem yâut düşünmesem gönlüme zihnime bir yokluk bir karanlık çöker. Sanki canım benliğim kaybolmuş da kendi kendime ecnebî kalmışım gibi olur. Sonra birden bire hatırıma gelirsin ölüm döşeğinden kalkmış hasta gibi dünyâlar benim olur. Sanki vücûduma baştan aşağı bir safâ bir hayat dolar.

Şefîka

Âh! Ben bu kadar vakit çalıştım. Gönlümden geçen hisleri bir türlü bir yere toplayıp da kendi kendime bile anlatamadım. Sen bilmem nasıl muktedir olup da ta'rîf edebilirsin. Lisânın gönlümde mi? Anladım beyim. Şimdi lâyıkıyla anladım. Ben de seni seviyorum. (255)

Atâ

Öyle şeyler söyleme! Beni sevincimden öldüreceksin zararı yok söyle! Söyle insana dünyada muhabbet sözünü sevdiğinin ağzından işitip de ferahından ölmekten büyük sa'âdet mi olur?

Şefîka

Ya muhabbet bu ise niçin o kadar şikâyet ederler? İnsanın yüreğini yakarmış. Aklını alırmış. Telefine sebep olurmuş. Ben bu lezzet yoluna telef de olsam memnûnum. Beyim! Allah artırsın! Bu kadar kemâlin var. Her şey'i bilirsin. Her şey'-i ta'rif ediyorsun. Bana da öğretsen â muhabbet nedir? İnsana bu devlet nereden geliyor? Hekîm sen böyle şeyleri siz bilmeyince kim bilecek?

Atâ

Efendiciğim! Biz vücûda gelen illetleri bilmeye çalışırız rûhun bulduğu lezzetleri nereden anlayalım?

Şefîka

Ay! Muhabbet ruhta mıdır? Emek âhirete de bizimle berâber gidecek.

Atâ

Şüphe yok

Şefîka

Âh! İki dünyâda beni Atâ'dan ayırmayan rabbim! Bilmem nasıl (256) şükredeyim. O ne! Bey babam geliyor. Aman yanımdan ayrıl! Şurada bir şey oku! Bizi bir yerde görmesin.

Ömrün meşâkı çekilirse yalnız muhabbet sâyesinde çekilir. Hayatın bir lezzeti var ise yalnız muhabbettir. Muhabbet ne büyük lezzettir ki insan cefâsında da bir başka lezzet bulur.

Muhabbetle yaşayanlar nasıl yaşarsa memnun yaşıyor. Muhabbet için ölenler nasıl olsa memnun ölüyor. Siz şimdi belki muhabbet neden hâsıl olur diye düşünürsünüz. Nenize lâzım? Gönlünüzde muhabbet yok mu? Peydâ etmeye çalışın.

Var mı etrâfınıza bakın. Yerleri dâ'imâ bahar gönülleri dâ'imâ şafak görürsünüz. Her yaprak nazarınızda canlanır. Bir tûtî kuşu kesilir size tatlı tatlı gönlünüzün sırrını safâsını söyler. Her bulut gözünüzün önünde açılır. Bir tel gömleğe döner. Size hayal meyal sevdiğinizin sînesini gerdenini gösterir.

Bir tenhâlıktan bir vahşette kaldınız mı? Hiç çekinmeyin! Hemen uykuya yatın dâ'imâ sevdiğinizin şekline temessül etmiş bir cism-i latîf kalbinizin âgûşuna düşmeye hazırdır. Yolunuzda bir muhâtara mı gördünüz? Hiç korkmayın! Hemen ileri gidin ki dâ'imâ sevdiğinizin kalbine dökülmüş bir melek-i mü'ekkel etrâfınızda muhâfızdır. Bir âşık için ölürken mezarının üstündeki çiçekleri ya kan ile veyâ (257) gözlerinin yaşıyla sulayacak bir refîk-i rûhânî mevcut olduğunu bilmek dünyadan rahatça gitmek için ne büyük kuvvettir!

Âlemde kim vardır ki yârıyla bir döşekte bir sa'atte ölmeye bütün hayâtını fedâ etmesin?

Of... Meğer insanın ömrü çocukluğundan ibâret imiş meğer ondan sonrası hep kabir azâbı cehennem ateşi imiş.

Kitapta muhabbeti kim yazmışsa yalan söylüyor. Allah muhabbet lezzetini dünyadaki belâlara bedel değil dünyadaki belâları muhabbet lezzetine bedel etmiş.

Âh! Atâ yalnız odasında kalacak da ben başkasının koynunda nasıl yatacağım? Âh...

Yok! Yok! Yine aklım başımdan gidiyor. Yine vücudumun her zerresi ayrı ayrı ayağa kalkıyor. Ben gidemiyorum da kederinden Atâ'yı mı öldüreceğim. Nineciğim! Nineciğim! Hayat sanılsa ömrümü yolunuza fedâ etsem ne kadar memnûn olduğuma sen de ta'accüb ederdin.

Bu yaşta iken ölmeye âşık olmuş kadar muhabbet edip de ondan bile mahrûm kalacağım kimin hatırına gelirdi?

Atâ...Atâ... Acabâ hâlimi işittiğin vakit ne diyeceksin? Bana ne türlü la'netler edeceksin? Soğu! İkrâh (258) et! Benden ikrâh et beyim! Kendinden ayrılmaya katlandım. Gönülden ayrılmaya da katlanırım. Çektiğim azâbı duyarsan kim bilir ne hallere gelirsin?

Of! Ya bu akşama yâud yarın sabaha bütün bütün ayrılık göründü. Öyle mi?

Hekîm eni uykuda sandı da Şerife Hanım'a hepsini söyledi. Yalnız bana söylemezler. Yalnız nineciğime babacığıma söylemezler. Meğer dünyada adam aldatmak dta bir merhamet imiş!

Yârabbi acabâ kulun Şefîka'ya âhirette de azâb edecek misin? İki ay evvel bana biri bugün verem döşeklerinde telef olacağımı haber verse inanır mıydım nasıl inanayım? Pek de genç idim.

Bu kadar çiçekler iki üç günde soluyor. Bu kadar kuşlar iki üç yılda telef oluyor. Benden küçük bu kadar çocuklar ölüyor. Bunların hepsini görürdüm de yine ölümü bir türlü kendime yakıştıramazdım.

Babacığımın atlaslarla sarmaya kıyamadığı vücut yarın katı katı kefenlere bürnecek...

Nineciğimin incinir diye kendi kucağından esirgediği Şefîka yarın kara topraklarda yatacak... (259)

Atâcığımın öpmeye kıyamadığı çehreyi yarın kurtlar çayanlar yiyecek...

Yârabbi babasını hapisten kurtarmak için nefsini fedâ eden kuluna merhamet et! Yârabbi! Ninesine kardeşine sefâlet çektirmemek için mezara giren bî-çâreye acı!

Âh! Ölüm canıma minnet. Atâ'dan nasıl ayrılacağım. Âh dünya durdukça ayrılık... Mahşere kadar hicrân...

İnşaallah öldüğümü işittiği vakit acımaz. Bana vefâsızlık etti. Allah da yanına komadı der de hayâlimi bütün bütün hatırından çıkarır.

Âh yok... Yok... Ben Atâ'dan ayrılıyorum hayâlim de mi ayrılsın! Ben Atâ'nın yoluna öleyim o beni vefâsız zannetsin de arkamdan bir damlacık gözyaşı da mı dökmesin! Ben Atâ'nın muhabbetiyle telef olayım da son nefeste olsun bir kerecik yüzünü de mi görmeyeyim.

Deli gibi nineme de bana göstermeyin diye tenbîh ettim.

Bir kerecik yüzünü göreyim de uğruna bin cân fedâ olsun onun kucağında öleyim de Allah isterse mahşerde bile diriltmesin.

İsterim. Göreceğim.elbette göreceğim. Allahım biraz ecelden amân ver. Bir dakîka olsun göreyim beni huzûruna me'yûs getirme! (260) Gözlerim kararıyor. Vücûdumda kuvvet kalmıyor. Ölüm ölüm etrâfa yaklaştı. Göremeyeceğim. Âhirete hasret gideceğim. Âh! Nineciğim! Nineciğim...

Atâ

(Stresini çıkarıp bir tarafa atarak)

Azâb içindeki, cana vücut nasıl bâr oluyorsa azâb içindeki vücûda da esvâb öyle sıkıntı veriyor... Bilmem felek unutturur on dokuz yaşında ma'sumların bu kadar eziyetlerle cânına kıymaktan ne lezzet bulur? Of...

Şefîka

Kollarını açarak ve davranmak isteyerek

Atâ!... Atâ... Ah!

(Atâ kucağına yetişemeden yine düşer bayılır)

Atâ

Nabızlarını tutarak

Daha... Daha bir iki nefeslik hayâtı var. Nabızlar sekte içinde. Ağız sağ tarafa mâ'il....Gözler gitmiş... Allah hastalığına da güzellik vermiş ki yüzünü gören vereme âşık olacak... (261)

Şefîka

Beyim! Sen misin? Beyim! Hayâlât görmüyorum â! Yanımda sen oturuyorsun â!

Atâ

Şefîkacığım! Efendim Şefîkacığım!

Şefîka

Beyim! Acabâ ne kadar ömrüm kaldı? Acabâ iki sa'at seni görebilecek miyim? Bâri baygınlık gelmese de yüzüne doya doya bakabilsem. Doya doya...

Atâ

Allaha emânet.

Şefîka

(Lakırdısnı keserek)

Yalan istemem. Hekîm söyle. Demin beni uyur zannetti de başımın ucunda akşama ya çıkar ya çıkmaz dedi. Tesellî lâzım değil senin için... Âh... Senin yanında diyecektim. Senin yanında ölüyorum. Menûnum sen sakın sıkılma! Sen sakın bana ağlama sonra beni âhirette de rahatsız edersin sakın sakın senin için öldü derlerse inanma! Vücûduma hastalık geldi. İnsan bu ya. Kader böyle imiş. (262)

(Kapı dil elinde bir ufak şişe ile giren tâ bendeye)

Getir! Çabuk ol.

(Şişeyi aldıktan sonra)

Haydi işine git! Def' ol oradan.

(Şişedeki suyu hastanın yaşı ucundaki fincana kor)

Şefîka

O ilaç benim mi beyim!

Atâ

Hayır! Bî-çâre çocuk! Seni birine zorla nikah ettiler de benim için verem oldun ölüyorsun öyle?

Şefîka

Onu sana kim söyledi...

Atâ

Canınla uğraşırken yine Atâ'ya acıyorsun yine Atâ kederlenmesin yine Atâ ağlamasın diye zihninde tesellî verecek sözler buluyorsun. Her nefsin hayâtının bir büyük parçasını götürüyor. Ecel ciğerlerini paralıyor. Azrâ'il o nâzik vücûdunu pençesine almış eziyorsun yine Atâ'nı düşünüyorsun hem de Atâ'sından sonra sağ kalır. Atâ'sının kara topraklarda yattığına tahammül eder zannediyorsun öyle mi? (263)

(Fincandaki suyu içer. Fincanı yere vurur paralar)

Şefîka

Âh ne yaptın?

Atâ

Hiç! Arkadaş değil miyiz? Yola hazırlandım aç yatağında yeri mi ver! Sıkılma kim görürse görsün! Görsün! Ölüm döşeğine Allahtan başka kimse karışamaz. Benim senin kadar bile ömrüm kalmadı bâri ruh teslîm ettiğim vakit yanından uzak düşmeyim.

Şefîka

Atâcığım! Kendini mi zehirledin? Atâcığım! Bu belâların hepsi benim için mi? Bak tâli'siz şefîka senin başına neler getirdi?

Atâ

Ben tâ bende budalasının sözüne inanıp da mektebe döneydim. Başıma gelecekler o vakit gelecekti. Sen bir ay topraklarda yatacaktın da haberim

olmayacaktı. Sonra duyacaktım. Çıldıracaktım. Tımarhânelere düşecektim. Seninle berâber ölmeye değil yolunda kendimi öldürmeye bile muktedir olamayacaktım.

Âh! Bizi birbirimizden mi ayıracaklardı? Hiç düşünmemişler ki bu kadar birleşmiş iki kalbi Allahtan başka kimse ayıramaz. Allah da bir vakit ayırmaz. Amma yerin üstünde gezmeyecekmişiz de altında yatacakmışız. Ama bu dünyâda birleşmeyecekmişiz de öteki dünyâda (264) birleşecekmişiz. Onun ne farkı olur?

(Hayran hayran biraz yüzüne baktıktan ve sarılıp ötesini berisini öptükten sonra)

Benim için tatlı canını fedâ ettin? Benim için kıymetli nineciğinden babacığından ayrılıyorsun? Vücûdumdan başka elimde bir şey yok ki teşekkür için yoluna fedâ edeyim.

Şefîka

Beyim! Şefîkâ dünyâda senin uğruna olmasın da kimin uğruna olsun. Gel! Âlemin gamını kederini yine âlemde bırakalım! Biz şimdi dünyânın en son köşesine misâfir olduk yolculuğumuzdan muhabbetimizden vuslatımızdan safâmızdan başka bir şey düşünmeyelim!

Âh! Hani birbirimize hâlimizi bildirdiniz sabah nerede? Dünyadan ömür istenilirse öyle ömür istenilir. Hani okuduğun kitap? Muhabbeti ne güzel ta'rif etmişsin.

Bak muhabbet dünyânın her belâsını unutturacak bir lezzet değil mi imiş? İşte ölüyoruz. Bizi bilenlerin hepsi arkamızdan ağlayacak da biz yine güle güle ölüyoruz. Söyle! Dünyada birbirini gerçekten seven iki adam için bir yerde yaşamaktan bir dakîkada ölmekten büyük lezzet düşünebilir misin?

Atâ

Sus!âh!...(265)

Şefîka

Ne oluyorsun?

Atâ

Bu zehir.. Sanki her damlası içimde bir ejder kesildi. Koparıyor.

(Göğsünü göstererek)

Şuralar mı koparıyor... Ejder.. Ejder.. Sişleri ateşten midir nedir? Kopardığı yerlerden hem kan dökülüyor. Hem alev saçılıyor.

Âh! Zehir değil ateş... Yaktı. İçerimi bütün bütün yaktı. Ah... Yârabbi cehennemi âhiretten kaldırdın da gönlüme mi attın?

Şefîka

Atâ! Bana bu hâlini göstermek için mi yanıma geldin. Böyle her dakîkada bir kere öldüreceğine bâri elini yüreğime sokaydın da birdenbire ciğerlerimi kopara idin.

Atâ

Dur! Gücenme! Ben hiç seni bu hâlinde üzmek ister miyim? Yenemiyorum. Acıyı yenemiyorum. Anla!... Anla!... Ne kadar şiddetli eziyet... Senin için çekiyorum da yine tahammül edemiyorum. Senin yanında çekiyorum da çekdiğimi senden saklayamıyorum. (266) Âh! En ince damarlarım ayrı ayrı yerinden kopuyor. Sanki her biri koptukça bir kere can veriyorum. Bilmezsin ne kadar şiddetli zehirdir. Âh başkasını istesem eczâcı vermezdi ki... Belki de verirdi. Öyle bir vakitte kim düşünecek aklıma bu geldi. Geçiyor geçiyor. Merak etme! Ölüm hâli... Can acısı... Az vakitte geçer... Dünya gamı gibi hayat kadar sürecek değil â. Âh! Hâlâ mı benim için ağlıyorsun! Damarlarındaki kan durdu. Gözlerinin yaşı yine dinmiyor! Gel! Gel!

Âh! Bitti. Ne varsa bitt. Ne acı kaldı. Ne can kaldı. Gözlerime bir fenâ karanlık çöküyor. Sana bakıyorum da zihnimdeki hayâlinden başka bir şey görmüyorum.

Ölüyorum. Karşımda sen olmasaydın lakırdı da söylemezdim. Gel bir kere saçlarını koklayım. Belki vücûduma biraz kuvvet gelir de yüzünü bir daha görürüm.

Âh! Gidiyorum. Arkamda çok durma beni... Beni bekletme! Âh... Şefîkam ölüyorum. Senin... Senin yoluna ölüyorum. Senin yanında ölüyorum. (Düştüğü anda teslîm-i rûh eder.)

Şefîka

Atâ! Atâ...

(Nefesini dinler. Nabzına bakar) (267)

Gitti... Gitti... Gitti....

(Sendeleyerek yatağından fırladı)

Gelin! Gelin! Orada kimse yok mu? İşitmiyor musunuz?

Şefîka

Bakın! İşte ... Atâ... Atâ kendi kendini zehirledi: Benim için zehirledi. Biz birbirimizi severdik. Ben... Ben onunum ben onun haremiyim. Paşanın değil. Paşanın haremi olmayacağım. Kim ne derse desin. İkimizi Allah birbirimiz için yaratmış. Yarattığı vakit birbirimize nişanlamış huzûruna da berâber çağırdı. Gelinlik odamızı kendi dîvânında kendi cennetinde hazırlamış. Görüyorum işte. İşte gözümle görüyorum. Kara toprak değil. Her tarafına gül döşenmiş. Her tarafına... Beybabacığım gel beni bir kere öp! Gel âhiret hakkını helâl et! Nineciğim! Nineciğim!

Sakın! Sakın! Canımız için lokma dağıtmayın! Düğün şerbeti verin! Fukarâya düğün şerbeti verin, kızın -kıymetli kızın bu gece gelin oluyor. İşte... İşte beyim batıyorum... Beni ona Allah vermiş Allah... Kimse ayıramaz... Kimse Allahın

hikmetine karşı duramaz... Beyim! Beyim beni mi çağırıyorsun? Geliyorum geliyorum. (268)

(Yatağa yığılarak)

Bak! Bak! Yanına geldim de gülüyor âhirette Şefîka kimi görüyorsun? Geliyorum. Geç kalmam korkma! Korkma!

Âh benim gibi ölmek ne kadar lezzetli imiş bilseniz dünyada bir dakîka kalmak ister misiniz?

Ây... Cemâline ne güzel de nurlar iniyor.

Cevdet Paşa Hazretlerinin bir takrît-i âlîleri

Dakîka şinâsân ahvâl-i edvâr indinde müstağni-i beyân ve ihtârdır ki tahavvül a'sâr ve a'vâm ve tebeddül-i etvâr ve eyyâm ile değil yalnız ahvâl-i eşhâs ve akvâm belki şîve ve edâ-yı elsine-i enâm bile tagayyür etmektedir. Bir lisânın yüz sene evvelki ta'bîrâtı ile şimdiki ıstılâhâtı pîş-i nazar-ı dikkate alınsa ne kadar tahavvülâta uğramış olduğu basar-ı basîrete rû-şenâ ve ayân olur vaktiyle çavuşluk devletçe ne kadar mu'tenâ bir ünvân olup da çavuşlar içinde nasıl haysiyetli zâtlar bulunduğunu bilmeyerek târihlerde çavuşlardan bazı düvel nezdine elçi gönderildiğini görenler asrımızdaki da'âvî çavuşlarını pîş-i nazara alır ve bu sınıftan nasıl sefîr gönderiliyormuş diye ta'accüb ve hayrette kalır el-hâsıl mürûr-ı zamân ile efrâd-ı insan gibi elfâz ve ıstılâhât-ı lisân dahi tagayyür ve teceddüd edip gider ale'l-husus ta'bîrât-ı resmiye vukû'ât-ı cesîme ile vaz'-ı aslîsini bütün bütün (269) değiştirip başka kuvvetler ve meziyetler peydâ eder. İşte bu kabîlden olarak vak'a-i hayriyeden sonra enderûn ve bir ve nice zibâ nezd olan ta'bîrât-ı resmiye o kadar tebeddül etmiştir ki bu ta'bîrâtın vaz'-ı hakîkîsi ve sûr-ı isti'mâliyesi bilinmedikçe ol asrın vekâyi'-i tâihiyesinden pek çoğu lâyıkıyla anlaşılamaz ve ol vakte idrâk edenlerin henüz bakıyesi zîver-i sahife-i hayat olduğu cihetle şimdilik o misillü ta'bîrâtın ma'ânîsine ba'zı mertebe kesb-i vukûf olunabilir ise de onların dahi arkası alındıktan sonra târihlerde münderic olan pek çok ilkâb ve unvanların tahkîki kâbil olamaz. Binâen alâ zâlik mukaddemâ enderûn hümâyunca mukayyed olan pek çok ilkâb ve unvanların şerh ve îzâhını kâfil ve enderûn hümâyundan mahrec-i meşâhirin terâcim-i ahvâlini şâmil olan işbu târih-i devlet-i aliyye târihini mütâla'a edenlere göre bir 'ayn-ı basîret ve dûrbîn-i hakîkat olmakla mü'ellifine lisân-ı sitâyiş ile

teşekkür olunur ca'l Allah sa'ye meşkûren ve hâzâ'l-eser mebrûren mine'z-zikrü'l-cemîl ve minallahü'l-ecrü'l-cezîl

Ahmet Cevdet

Kezâ

Metâli'-i mehâsin mecâmi'-i tahiyyât dîvân-ı ehadiyet unvân-ı alîm vehhâba takdîm ve bedâyi'-i meyâ min ve dâyi'-i salavât bârgâh-ı risâletpenâh hâtimiyet me'âba arz ve teslîm ve pîşgâh-ı hidâyet-i destgâh âl ve ashâba (270) ta'mîm kılındıktan sonra du'â-yı vâcibü'l-edâyı pâdişâh-ı İslâma bu vecihle girizgâh olunur ki şu'râ-yı tebâmdan Fatin Efendi tezkere-i sâmiye zeyl olmak üzre gerek eslâftan terüme-i hâli nakş sahife-i tahrîr kılınmamış olan ve gerek mu'âsırıyetten bulunan şu'arânın tercüme-i halleriyle bazı âsârını cem' ederek hüsn-i edâ-yı münşiyâne ile sülk-i beyâna çekip hâtimetü'l-iş'âr ismiyle tesmiye ettiği işbu mecelle-i cemîle ve mecmu'a-i celîle mısra'-ı berceste-i manzûme-i ezmân olan zamân-ı ma'ârif nişân-ı şâhânenin muhsinâtı bahsine bir zeyl-i celîlü'l-i'tibâr olarak hakkâ ki bergüzîde-i âsâr ve ahlâfa bir güzel bergüzâr olup eğerçi sahife-i âlemde ibkâ-yı âsâr ile eslâftan yâdigâr bırakılmak ve taraf-ı ahlâftan dahi buna nazîre olarak eslâfı hayr ile yâd ve tezkâr kılmak bu âlemde bir dâb-ı derîn mu'teber ise de mûmâileyh bu bâbda ahlâftan başka mu'âsırının dahi kendi hakkında hüsn-i edâ-yı teşekkürünü celb etmiş olduğundan böyle bir eser-i celîle muvaffakiyetinden dolayı cümle şu'arâ tarafından tebrîk olunur ancak her asrın âsârı pâdişâh-ı asrın ilm ve ma'ârife rağbet ve i'tibârı müvâzenesince olduğundan gerek sadr-ı selefte ve gerek asr-ı halefte du'â-yı selâtîn ma'ârifü'l-yef ser-levha-i âsâr ve tesânîf kılınageldiği cihetle varak-ı gerdân dîvân-ı âtıfet ve ihsân ve şîrâze bend cerîde-i emn ü emânü'l-bestân bin Sultan Abdü'l-mecid Hân Efendimiz Hzretlerinin du'â-yı bekâ-yı şevket ve şânı hâtime-i kelâm ve şâhibiyet-i neşîde-i merâm kılınır.(271)

Kezâ

Evvelîn pâye-i sellim terbiyeye henüz pâ-nihâde-i isti'dâd olan etfâl-i nev-zâdın teshîl-rûş-ı tahsilleri reftârında Rüştü Efendi'nin cem' ve te'lîfine muvaffak olduğu işbu mecelle-i cemîle bâ küre-i bâğ zindegânı olan her kûdun fusâle destâvîz feyz ve temyîz olacak bir güzel risâle olarak nahbetü'l-etfâl ve nev-bâve-i bî-misâl ve belki ravza-i kemâl denmeye sezâ bir eser-i bî-hemtâ olmasıyla bu nihâlistân-ı nev-tarh hünerden herkesin semere-i fevâ'idi iktitâf-ı semer edebilmek için neşrini his ve tahrîz zımnında takrîz olunmuştur.

Ketebe'l-fakîr
Ahmet Cevdet

Şu gazelde muntab' olan nakş ve nigâr-ı ma'ânînin -ki çîde-i dest arzû olan güldeste-i hayâlin safha-i hâriye mün'akis timsâli mesâbesindedir -renk ve bûy-ı bûy-ı lafz ve ma'nâdan hâ'iz-i nisâb olmaması şi'ir dâ'iresinin dâru'l-gunne tenki-i havsala-i iktidârımın inzimâmından vücut bulan mâni'adan ileri gelmiştir.

Tamâmiyet-i ifâdeden mahrûm olan bu mukûle neşâyide ise nâzımları tarafından -tekmîl lafz ve îzâh-ı ma'nâ yolunda- birer makâle tezyibli de'b-i üdebâya muvâfık olsa da nefsü'l-emrde o kadar münâsebetsiz (272) değildir zannederim. Binâ'enaleyh ben de lafz ve ma'nâsını noksan veyâ ta'bîr-i diğerle daha ziyâde tevsî'a şâyân gördüğüm şu gazel-i nâçizimi şerh ve tefsîr yolunda birkaç söz yazmaya cür'et eyledim.

Düşdükçe gül cemâline kâkül dem-i seher
Gayretle çâk olur gül ü sünbül dem-i seher

Ey vücûdu nurdan dökülmüş, rengi letâfetten boyanmış güzel! El-amân ne yapmışsın?... O libâs-ı sefîd tâ-benânınla miyân-ı gülzârda pister-i çemen jâledâra nûr-ı mehtâb gibi mestâne serpilip yatmışsın. Gül yaprağı gibi ortası pembe, kenarı daha açık bir pembe renk latîf-i seheri ile pûşîde olan yanağının üstüne ahvâl-i âşık-ı

mehcûrunu gösterir gâyet dağınık ve uçları yukarı doğru kıvrık siyah saçlarını dökmüşsün. Öyle görünür ki seherin letâfetine, çiçeklerin çimenlerin tarâvetine mukâbil bülbüllerin hazîn hazîn nağmelerini ninni gibi dinleyerek nazlı nazlı uyumak istiyorsun. Lâkin haberin yok ki saçların tahrîk-i sabâ ile safha-i rengîn-i cemâline düşüp kalktığını bâlâ-yı serindeki güllerle pîrâmen-i pisterindeki sümbüller gördükçe reşk ve gayretlerinden yakalrını yırtıyorlar!! Ya seni bu vaz'iyette... bu perişanlık içinde... bu letâfette gören gönüller acabâ ne hâle girerler?!...

Zülf-i siyâh ve ârız-ı gülgûnun etdirir
İnsana hâl-i fecri tahayyül dem-i seher (273)

Husûsiyle bilirsin ki yalnız siyah saçlarının ruhsâr-ı âl âlını âsumâna bir letâfetle gölgelendirdiğini gören insan -ki en birinci bahtiyar-ı cihâniyândır- birdenbire yüreğine isâbet eden sâ'ika-i muhabbetin te'sîr-i bârika-i hıred sözüyle gözü gönlü ateş içinde kaldığı halde kendisini hengâm-ı seher bir gülşen-i baharda temâşâger-i âsâr şefk ve nûr server ve safâya müstağrak zanneder!.

Hasretle ağlayan güzellik rûyun andırır
Pîrâmeninde jâle ile gül dem-i seher

Hengâm-ı seher -üzerlerindeki çîylerle- mücevherâta gark olmuş benât-ı nursîdeye benzeyen envâ' çiçekler içinde -gül- pîrâmenindeki katarât-ı jâle ile zulmet ve vahdet-i şebâneden istifâde ederek tenhâca azm-i gülşen etmiş, gözlerini taraf-ı âśumâna dikmiş; gönlünü pençe-i aşkına esîr olduğu civâna çevirmiş; kulağını nagamât-ı mürgâna tutmuş; bu halde iken sevdâsı heyecâna gelip tâ be sabâh- uslu uslu ağlamış; o kadar ağlamış ki gözlerinden ruhsâr-ı âteşînine dökülen yaşlar kurumaya vakit bulamamış; on beş yaşındaki bir kızın çehresini andırmazdı.

Dembeste-i muhabbet eder kâ'inâtı hep
Ötdükce aşk u şevkle bülbül dem-i seher

Bâ-müdâd intişâr nûr-ı seherle tabi'at -ki çiçekler, ağaçlar, çimenler sular, ırmaklar, dağlar bayırlar murâd olunur ve her birinde (274) esrâr-ı aşk-ı ulvîden nice ma'nâlar mütecellî bulunur- işte bu tabi'at intişâr-ı nûr-ı seherle bulut altından

görünür gibi hayal meyal arz-ı cemâl etmeye başlar. Bir taraftan da nakkaş şafak gökyüzünün şark tarafını tatlı bir kırmızıya boyamaya, dağların tepelerini yaldıza gark etmeye kalkışır. Kâ'inât -ki burada kâffe-i zî-rûhdan kinâyedir- tabi'atın böyle hâb-ı ademden uyanır gibi zuhûrunu ve şafağın âsârını görünce yüreklerini dolduran aşk-ı rûhânî ve şevk-i vicdânîye mukâvemet edemeyerek cûş u hurûşa gelmek ister. Lâkin bülbül -ki dîvâne edâ bu kuştur- cümleye müsâbakat ederek aşk-ı fettâna karşı dâd-ı hâhâne feryâda başlar. Onun garip garip ötüşünü işittikçe kâffe-i zî-rûh ve belki cemâdât bile deryâ-yı istiğrâka dalar. Sanki dembeste-i aşk ve muhabbet olur!!

Öldün meğer bu tâze hayâlinle (ikrâma)
Gülşende gül-trâz tegazzül dem-i seher

Ey nâzım-ı gazel! Şerh ve tefsîr ile tenvîr etmek istediğin bu neşîdenin -ki eğerki lafzında zarûret-i şi'riyeden münba'is olarak bazı mertebe noksan varsa da ma'nâsında muhtefî olan hayâlât-ı rengîn ve tasavvurât-ı dil-nişîn çeşm-i dekâyık bîne mekşûf ve rûşenâdır- gül ganca-i jâle-dâr gibi her bir cihetinde mevc vuran âsâr-ı tarâvete bakılınca besbelli sen bu nakş u nigâr letâ'ifi bir sehergâh bir
ülşen-i baharda manzûrun olan âsâr-ı tabi'attan ahz ve iktibâs etmiş ve hayâlini daha rengîn göstermek için yaprağı üzerine nakş tasvîr eylemişsin!!!

Recâ'izâde M. Ekrem

Devletli Cevdet Paşa Hazretlerinin (Mir'atü'l-Harameyn)e yazdıkları takrîzdir.

Kerîmü'ş-Şeym Efendi

Hamâme-i hâme-i dilkeş terâne ve fesâhat nişânelerinin cümle-i iscâ' latîfe-i belîgânelerinden olmak üzre muvaffak oldukları (Mir'atü'lHaremeyn)in ihdâ buyrulan cild-i evveli hammâme-i cürm gibi muhterem olarak dest-i mütâla'aya alındı. Yok! Öyle değil! Belki hâme-i mübâhâta bir hümâ-yı sa'âdet kondu! Basar basîret ile mütâla'a olundu. Müte'âkıben cild-i sânîsi dahi dest-i ihlâsa vusûl buldu. Bir kat daha bâdi-i müsâr ve iftihâr oldu.(275) Bu te'lîf-i şerîf sa'âdet elif-i 'âlîleri asr-

ı mehâsin hasr-ı hümâyunu tezyîn eden âsâr-ı cedîdeye pek güzel bir lâhikadır ve doğrusu bir muvaffakiyet-i azîme ve fâ'ikadır. Çünkü divâr-ı i'lân ve intişâra ta'lîk olunan mü'essir, herhangi fenne dâ'ir ise mütâla'ası ol fenne mensûb olan sınıfa münhasır kalır ve sevk ikâz-ı iştihâra çıkarılan bedâyi'-i âsârın değerini ancak ehl ve erbâbı bilir.

Her sınıf kendi mahsûl-i vicdânıyla müftehir olur. Herkes (276) merâkı ne ise onun mütâla'asıyla zevk ve halâvet bulur. Ebyâtın taktî'ini şu'arâ anlar. Buyûtun resm-i mukatta'larına mühendisler merak eyler. İbn-i Hayyam'ın "Rubâ'iyât"ını okuyub da zevkyâb olmayan edib yoktur ammâ "Hülâsatü'l-Hesâb"ını okumakla meşgûl olanlar içinde onun şâ'ir olduğunu bilmeyenler çoktur.

Mukatta'ât İbn-i Yemîni -ezberlemek, bir şâ'ire göre "Kutû'-ı Mahrûtiyât"tan bir mes'eleyi bellemek kadar güç gelmez ve hesâb-ı "Cezr-i Âsım" bir riyâzîye göre hall-i rumûz "Şevket" ve "Muhteşem"den daha kolay gelir. Gel âna yeter şah bimâ fîh. Şerâben tuhûran o sahbâ-i tenâfîh.

Mir'atü'l-Haremeyn -ise nazîr-i nâyâb ve herkesin tâlib ve râgıb olacağı bir kitâb-ı müstetâbdır. Çünkü fenn-i muhâzarâttan olmak hasebiyle beyne'l-üdebâ mazhar-ı hüsn-i kabûl olacağı bî-irtiyâbdır.

Arap târihini ve Arabistan coğrafyasını yazacak mü'ellifîne me'haz olacak bir güzel kitaptır.

Havas ve avâm onu yarım hacı olmak niyetiyle okur. Haccâc-ı kirâm dahi münâsik-i hac gibi yanında taşır.

Ashâb-ı fenn-i menâzır onun hâvî olduğu resmlere dürbîn-i dikkat ile nazar ederek nice mahall-i mukaddeseyi kalp gözüyle görmüş olur ehl-i hesâp ve hendese dahi onda istifâde edecek pek çok şeyler bulur. (277) Böyle kabûl-i âmmeye mazhar olan bir eser-i bî-'ad ile muvaffakiyet behiyyelerinden dolayı zât-ı vâlâlarını lisân-ı teşekkürle tebrîk eylerim efendim.

Mine'ş-şükr ve't-takrîz* Ve minallâhi'l-ecr ve't-ta'vîz.

19. DEVLETRLİ MÜNİF PAŞA HAZRETLERİNİN TAKRÎZ-İ ÂLÎLERİ

Insan sâkin olduğu hânenin medhal ve mehâricini ve aksâm ve müştemilâtını bilmek kendisince nasıl lâzım ve lâbid ise benî nev'imizin müsekkin-i müştereki olan küre-i arzın dahi mühim olan mevâki' ve mesâlikini öğrenmek öylece lâzımdır.

Haremeyn-i Şerîfeyn (Şerefhullâhi Ta'âlâ ilâ yevmü'd-dîn) hasbe'l-insâniye evvel maksad-ı aksâ dâhilinde olduktan başka birisi mehd-i İslâm ve kıble-i müslimîn olmak ve diğeri (levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk) sitâyiş-i celîlesine mazhar olan hâtemü'n-nebiyyîn ve fahrü'l-mürselîn efendimizin mirkad-i mutahharalarını şâmil bulunmak hasebiyle her türlü ahvâl ve keyfiyetlerine kesb-i ıttılâ' etmek bizce ehemm-i vezâyif ve e'azz-i âmâldir.

Hakîkat e'âzım mülûk-ı âlem hürmetiyle mübâhî ve şeref-i ziyâret ve tavâfı sebeb-i ecr ve sevâb-ı nâ-mütenâhî olan işbu emâkin-i mukaddesenin tahkîk ve tafsîl-i ahvâli hakkında her ne kadar ihtimâm ve i'tinâ olunsa sezâvâr ve ol sûb-ı mağfiret ev bihî muhammil süvâr-ı 'azîmet olmak için cümleye mûcib-i şevk-i tâze olacağı âşikârdır. (278) Teveccühgâh-ı kulûb-ı İslâmiyân ve mutâf-ı gurûbiyân olan işbu emâkin-i mukaddesenin ahvâl-i târihiye ve coğrafyasıyla diğer ba'zı ma'lûmât-ı nâfi'aya dâ'ir sa'âdetli (Eyüp Sabri) Paşa'nın (Mir'atü'l-Haremeyn) nâm bu eser-i mu'teberi şimdiye kadar bu yolda saha-pîrâ-yı zuhûr olan mü'ellifât beyninde tırâz-ı zer târ tefevvuk ve imtiyâz ile mu'allim olduğu erbâb-ı dikkat ve insâf 'indinde müsellemdir.

Doğrusu mü'ellif mûmâileyh bu himmet-i bî-hemtâsıyla mağbût-ı eslâf olduğu misillü mu'âsırîn ve ahlâfın takdîr ve teşekkürün kesb-i istihkâk eylemiştir.

Hemân cenâb-ı izdimti'âl sa'yini meşkûr ve dâreynde hâ'iz-i nisâb-ı ticâretle tebevvür buyursun âmîn.

El-'Abdü'z-za'îf
Mehmet Tâhir Münîf

20. "ZEMZEME"NİN ÜÇÜNCÜ CÜZ’ÜNÜN MUKADDİMESİ:

Edebiyat ve bi'l-hassa şi'ir hakkındaki fikr-i mahsûsama dâ'ir birkaç lakırdı ki erbâb-ı mütâla'aya arz olunur:

Bedâyi'-i fikriyeye bir saffet-i kâşife ta'yîn etmek isteyen dekâyık-ı perverân-ı edebden birisi "En güzel eserler insanı ağlatanlardır" demiş. Ben olsam sâdece: (En güzel eserer onlardır ki okunduktan sonra da insanı bir müddet düşünmeye mecbûr eder) derdim.

Fi'l-hakîka mütâla'ası gönülde rikkat -gözde rutûbet husûlüne sebep olan âsâr mutlakâ güzel addolunsa bile her güzel (279) eser mûcib-i girye değildir.

Kâ'ilin o sözden maksadı ne olduğunu taharrî ve tahkîk ile uğraşmak istemem. Fakat ben kendi maksadımı ve bundaki şumûl-i hükmü bir misâl ile îzâh ve isbât edebilirm.

Meselâ kırda gezerken bir çiçek müsâdif-i nazarınız olur ki dilberliğiyle tarâvetiyle nezâketiyle sizi yanına celb eder. Yakından bakınca daha ziyâde hoşlanırsınız. Şâyed koparmaya kıyamazsanız kendinden ayrılırken gönlünüzde âdetâ bir hiss-i tahassür peydâ olduğunu anlarsınız. Koparırsanız nihâyet bıraktığınız zaman o his daha âşikâr bir sûrette yüreğinizi müte'ellim eder. Iki halde dahi düşünürsünüz! Düşündüğünüz nedir? Bunu hattâ siz ta'yîn edemezsiniz ki ben bileyim!.

(Hikmet-i Bedâyi')e dâ'ir taharî-i hakâyıkla iştigâl edenler bu bâbda birtakım esbâb-ı müteselsile îrâd ederlerse gâyeti mûcib-i tefekkür olan o çiçeğin rûha nâfiz bir letâfeti hâ'iz olmasına varır fakat bu letâfetin mâhiyeti bilinemez.

Akşam garipliğinde dereden aks eden bir kaval sesi veyâ gece mehtâbda denizden doğru gelen bir (hayhay) nağmesi de sizce o tahassür ve tefekkürü mûcib olduğu gibi:

"Akşam olur güneş batar şimdi buradan
Garip garip kaval çalar çoban dereden (280)

Pek körpesin esirgesin seni yaradan
Gir koyuna kurt kapmasın gel kuzucuğum!

Türküsünü veyâhud:

Doldur kadehe şarabı Nâbi
Mezc eyle şafakla mâhtâbı
Bilmem ki cihân bitüb dururken
Bitmez mi cihânın ızdırâbı
Bir bâde getir aman aman gel!

Şarkısını bilâ terennüm okumak veyâ işitmekte ve hattâ bir güzel resim levhasını veyâ elvâh-ı zî-hayât tabi'attan bir manzarayı temâşâ eylemekte kalbinizde aynıyla o te'essürâtı husûle getirir!

Kudemâ-yı bülegâ içinde en çok takdîr etmek istediğim şâ'ir-i 'âlî nazar Nef'înin meselâ:

Hıred allâme-i idrâkimin bir köhne şâkirdi
Felek şehnâme-i endîşemin bir cild-i zerkârı
Sahn-ı bir tûtî-i mu'ciz beyândır hâmem üstâdı
Kalem bir kahramân tîğ-zendir dil silahdârı
Cem-i endîşemin hurşîd bir câm-ı zer-endûdı
Urûs-ı tab'ımın nâhid bir çeng-i perestârı

Yolunda azametli şa'şa'alı bir çok sözlerini -vâkı'â yine her okuyuşta zevkyâb-ı belâgât olmak üzre- okuyup geçirdiğim halde yine müşârünleyhin: (281)

Zâhid evvel rind ol hemân sûrette kalma 'ârif ol
'Âlem-i ma'nâda hükm-i pâdişâhî böyledir
Gark eder bir noktada nûr-ı siyâha 'âlemi
'Ârifin sermâye-i gülün siyâĥı böyledir

Veyâ:

Ağyâra nigâh itmediğin nâz sanırdım
Çok lutf imiş ol 'âşıka ben az sanırdım

Veyâhud:

Aramazsın hiç var mı dilde dâğın yâresin
Böyle mi güzeller 'âşık-ı bî-çâresin
Âh ile derdi bilinmez âşık-ı bî-çârenin
Çâk çâk itsin meğer âhı dil-i sad-pâresin

Gibi tekellüften berî ruhperverâne şi'irlerini her ne zaman okusam elbette az çok düşünürüm! Zannederim ki bu herkesçe de böyledir. Sebebi ise bu yolda dil-pezîr hikmetleri -bu türlü hakîkî ve tabi'î hisleri hâvî sözlerin rûha mü'essir birer güzelliği hâ'iz olmalarıdır.

Asrımızın yetiştirdiği şâ'irler içinde Abdülhak Hâmit Beyefendinin iş'ârı beni ekseriyâ düşündürdüğü için ma'şûka-i vicdân mıdır!

Ba'zı zevât Hamit Beyefendinin ekser şi'irleri mu'akkid olduğundan bahs ederler. Bu iddi'â müsellem değildir. Müsellem 'addolunsa bile o türlü zulâm-ı mübhemiyet içinde şa'şa'a zâ olan hakâyık-ı ulviye (282) ecrâm-ı münîre-i semâviyeye benzer ki mâhiyetleri anlaşılamamakla berâber yine hayran temâşâsı olmaktan insan kendini alamaz! Bu da müşârünileyh gibi zekâ-yı hârikul'âde ashâbına mahsûs nekâyıs-ı ulviyeden bir fazîlettir ki şâyân-ı gıbtadır!

Sözde letâfet ve ulviyet nasıl tahakkuk eder?.. Bunu kat'iyyen ta'yîn etmek nâ-kâbildir. Fakat rûhun âmâl-i asîlânesine muvaffakiyetle meşrût olan efkâr ve hayâlât ve hissiyât ile bunları teblîğ için isti'mâl olunan elfâz ve ta'bîrât arasında tenâsüb bulundukça söz -gerek mensûr olsun gerek manzûm- hemân dâ'imâ güzel ve ba'zan hem güzel hem de 'ulvî düşüyor. Efkâr ve hayâlât ve hissiyâttaki asâlet ise rûhun germi-i şevk ve garâm ile münbasit veyâ nâ'ire-i hissiyât ve ihtirâsât ile mületemmi' ve mületehhib olduğu zamanında lâyih ve vâki' olduğu muhakkaktır. Öyle bir halde nefs-i nâtıkanın izhâr ettiği nagamât-ı şâ'ikâne veyâ nevhât-ı muzdaribâneyi en muvaffak kelimât-ı leyyine ve latîfe -en münâsip ta'bîrât-ı şedîde-i vecîde ile tercüme ve tebliğe muvaffakıyet her şâ'ir ve münşî için münferid vâsıta-i temâyüz olan zevk-i ma'nevîye ve ta'bir-i âhirle hüsn-i tabi'ata müftekırdir.

'Ulviyet-i hakîkiyeden bî-nasîb olduğu halde yalnız lafzen ulviyeti müşa'ar sözler balon gibidir: Hevâ-yı iştihârda bir aralık i'tilâümâ olsa bile bil'âhere bir zemîn-i mechûliyet ve münsiyete düşer kalır! Hakîkat-i hissiyeden mahrûm iken ateşten kıvılcımdan bahs eden manzûmeler şeb-tâba benzer: (283) zulâm evhâm içinde fürûzân görünse bile hiçbir kalp üzerinde bir eser-i ihtirâk husûle getiremeksizin kendi kendilerine söner mahv olur!

Fi'l-hakîka Nef'îden evvel ve sonra o kadar kasîde-perdâz gelmiş iken bizim şi'irlerin envâ'-ı ma'lûmesi içinde azamet tasavvur -semâhat-i hayâl- servet-i elfâz-halâvet-i âhenk ile temeyyüz eden kasîdeden bahs olundukça neden diğerleri kâle bile alınmak istenilmiyor da yalnız Nef'î söyleniyor?..

Fuzûlî'den evvel ve sonra o kadar gazel sirâyân ve ta'bîr-i essahile musavverân vicdân ve işvâk ve âlâm-ı muhabbetle demsâz olmuş iken meziyeti rikkat-i his -letâfet-i hayâl- nezâket-i elfâz ile tahakkuk eden gazelden söz açtıkça neden fazîletin en büyüğü yine Fuzûlî'ye ircâ' olunur?..

Âsâr-ı edîbede ve bi'l-hassa şi'irde üç nev' güzelik takdîr olunur ki birincisi mehâsin-i fikriyeye ikincisi bedâyi'-i hayâliyeye üçüncüsü de sünûhât-ı kalbiyeye mahsustur. Bu güzelliklerden rûha nâfiz olan sünûhât-ı kalbiyeye mahsûs güzellik olduğu için diğerlerine tekaddüm eder. Bundan sonra gelen bedâyi'-i hayâliyedir mehâsin-i fikriye üçüncü derecede güzel addolunurlar.

Mehâsin-i fikriye letâ'if-i hissiye ile karışırsa tabi'îdir ki eserin güzelliği bir kat daha artacağı gibi kendilerinde letâ'if-i hissiye ile (284) bedâyi'-i hayâliyenin âheng-i imtizâcı bulunan âsâr-ı letâfetce bir mertebe-i âlle'l-'âle vâsıl olur! Meselâ Şinâsi merhûmun:

"Ziyâ-yı 'akl ile tefrîk-i hüsn ü kubh olunur
Ki nûr-ı mihrdir elvânı eyleyen teşhîr

Sözü yalnız fikren güzel olan âsârdan ma'dûddur ki bunu fikr-i takdîr eder.
Ne demek bir sâhilhâne vasfındaki neşîdesinden:

Kûh-ı deryâ iki cânibden der-âgûş eylemiş
Sanki deryâ dâyesi kühsâr ise lalasıdır

Kûh sakınmakta ruhsârın doğar güden onun
Bahr ise âyinedâr-ı tal'at zîbâsıdır

Beyitleri hayâlen güzel olan âsârdandır ki bunu da zevk takdîr eder. Nâbizâde Nâzım Bey'in:

Zevk-i sevda duymadın âşık-perestâr olmadın
Ol kadar sevdim de aşkımdan haberdar olmadın!
Bahtiyar olmaktı sevdân merâmı tab'ımın
Bahtıma düşman kesildin tab'ıma yâr olmadın

Beyitleri sünûhât kabîlindendir ki bunlar da his ile anlaşılır halbuki Mehmet Bey merhûmun [1]: (285)

Ey yâdı bana enîs ü gamhâr
Ey yâdı bana rakipsiz yâr!
Yâdın gibi dil bulur mu dildâr?
Yâdında vefâsızım vefâ vâr!

Kıt'asında zarâfet-i fikr ile rikkat-i his iki yâr-ı muvâfık gibi mümtezic göründüğünden kıt'a hakîkaten pek dilşîn iken Hâmid Bey:

Severim bazı ben şeb-i târı,
Veririm subh-ı nevbaharı ona.
Dûş-ı nazından zülf-i zertârı,
Görünür yârimin hayali bana.

Yetişip hâl-i ızdırabımda
Yüzüme nûr-ı hüsnünü serper

[1] Dâhiliye nezâreti evrak müdürü sa'âdetli Ali Haydar Beyefendi hazretlerinin birâderleridir "Güldân" nâmındaki mecmu'a-i iş'ârından neşrine muvaffak olabildiği bir cüz'ünün münderecâtı içinde bir iki parça neşîdesi parlaktır.

Sanırım bir perî-i zerrin-per
Dolaşır külbe-i harâbımda.

Manzûme-i müntehibesi en latif bir his ile en nâzik bir hayâlin hacle-gâh-ı visâli addolunmaya lâyık olduğu için fikr-i hakîrâneme göre yukarıki sözlerin cümlesinden daha dilber cümlesinden daha rûh istînâsıdır! Ve okunduktan sonra insanı bir müddet tefekküre düşürmek de bu yoldaki nefâyis-i nâdîreye mahsûs bir meziyettir.

Demek olur ki âsâr-ı edebiye ve husûsan şi'ir güzel addolunabilmek için kendisinde fikir ve hayal ve hisse müte'allik bir iyi şey bulunmak lâzımdır. Ma'amâfîh yalnız fikr-i hayâl ve his cihetiyle (286) güzel olması vâ hayfâ ki bir eserin makbûliyetine kifâyet edemiyor! Şi'irde elfâzı hattâ kavâfîyi ve hattâ evzân-ı ma'lûme içinde mevzu'un tabi'atına en çok muvâfakat eden vezni hüsn-i intihâbda muvaffakiyet şartından ma'adâ his ve tasavvurdaki hüzn veyâ şâdîye rikkat veyâ şiddete kasvet veyâ şa'şa'aya ve daha bin türlü hâle göre ifâdeye etvâr-ı beyân içinde en yakışır olan tavır ve rengi iktisâb ettirmek dahi iktisâ eder ki bu şerâ'iti îfâda erbâbına rehberlik edecek yine hüsn-i tabi'attır [(1)].

Ba'zen pek güzel bir fikr-i sûret ifâdesindeki bir ufak kusur için kıymetinden düşüyor. Ba'zan pek latîf bir hiss-i tavr tebellüğündeki cüz'i bir fenâlıktan dolayı bayağılaşıveriyor. Ba'zen en canlı bir hayal tarz-ı tasvîrindeki bir küçük noksan sebebiyle ruhsuz görünüyor!

İşte hüsn-i beyân -tasvîr-i vicdân böyle bir ufak tefek bin türlü mevâni'in te'sîrâtı altında bulunmasından dolayıdır ki gerçekten şâ'ir olanlar güzel şi'ir söylemeyi müşkilât-ı 'azîmeden addederler! Hal böyle olunca bendeniz gibi 'acezenin şi'ir nâmıyla meydana koyacakları âsârın şi'riyetçe ne derece değeri olması lâzım geleceğini ta'rîfe hâcet göremem.

Bu mütâla'âtı eser-i hakîrânem olan bir mecmu'a-i iş'âra mukaddeme (287) makâmında îrâddan maksadım ben şi'ri nasıl anladığımı anlatmaktan ibâret olarak ba'zı zevâtın diyebilecekleri gibi emelim dâ'ir hiçbir şey diyemiyorum.

[(1)] Fesâhat bahsi bu sadedden hâric olduğu için ona

(Zemzeme)nin münderecâtını bu mütâla'âta göre takdîr ettirmek değildir ki bu hakîkat erbâb-ı mütâla'a içinde meşreb ve meslek-i ahkarânemi bilenlerce zâten ma'lumdur zannederim.

Zemzemeye gelince münderecâtı içinde öyle şa'şa'ası -tumturâkı- ulviyeti ile müşekkil pesendân zamânın karîn-i istihsânı olacak hiçbir şey yoktur. Evvelkiler gibi bu cüz'ün de külliyeti i'tibârıyla mâhiyetini ise şu üç beyit ta'rîf eder:

Bir zemzemedir bu -bî-hünerdir
Âzâde-i san'at âha benzer
Perverde-i girye-i seherdir
Hayrân-ı semâ nigâha benzer
Bir nakş-ı hevâyi-i kederdir
Kim nûru bile siyaha benzer!

(Zemzeme) bu kısm ile de tamam olmuyor. Fakat tevfîk Allahtandır.

İstanbul Fi 28 Nisan Sene 1301
Recâ'izâde M. Ekrem (288)

Âtîdeki makâlât Şinâsi Efendi merhûmundur:

İstanbul sokaklarının tenvîr ve tathîri hakındadır.

Mâsivâ şâ'ibesinden dili tathîre çalış
Pertev-i hikmet ve irfân ile tenvîre alış

Beytinin ma'nâsını kalpten beden ve bedenden tâ müsekkin ve medin cihetlerine kadar te'tîl etmek hayır içinse neden câ'iz olmasın?

Tasvîr-i Efkâr mütâla'a güzârı olan zevâtın ma'lûmudur ki pây-ı taht sokaklarında geceleri fenerler îkâd olunması için sudûr eden tenbih resmîyi 188 numaramızda neşr etmiştirk.

İstanbul'un sokakları ileride Galata ve Beyoğlu gibi gaz ile tenvî olununcaya kadar 'âdî fenerlerle itifâ olunmak karargîr olduğu tenbîh-i mezkûr

mi'elinden anlaşıldığından başka bir fıkrasında "Ahâliden dahi bu usûle ri'âyetle hânesi önünde kandil yakmaya herkes me'zûn bulunacağı cihetle ol vecihle ahâliden kendi arzu ve hâhişle kandil yakanlar olur ise işbu hareketleri nezd-i hükûmette tahsîn ve takdîr olunacaktır" diye musarrah bulunmuştur.

Ahâlinin dahi 'uumen ittibâ' eylemesi hükûmetçe mültezim olan böyle bir maddenin husûlü ise muktedir olanların hallerine göre masârifinin tesviyesine müteferri'ât-ı sâ'iresine nezâret etmek için (289) hiç olmazsa her bir mahallede müntehibân ahâliden mürekkeb bir idâre-i mahsûsa teşkîl olunmaya mütevakkıftır.

Ve bu sûret me'mûrînin mükellef oldukları fener îkâdı vazîfesinin icrâsınca dahi kemâl mertebe suhûleti mûcib olur. Buna iki misâl-i mücerreb îzâh edebiliriz.

Birincisi sene-i hâliye Rabî'ul-Evvelinin on beşinci gecesi Tophâne'de Sorma Gir yangınının vukû' bulması ve sû'-i kasd eseri olduğunun melhûz olması üzerine hem-civâr bulunan Fîrûz Ağa mahallesinin sıra servilerden aşağı olan sokağına bu usulde birkaç fener vaz' olunmuştu.

İkincisi bu def'a Cağaloğlu semtinde daha mükemmel bir idâre-i mahsûsa sûreti ihtiyâr kılınmıştır.

Fi'l-hakîka bu usûl ta'mîm olunduğu halde geceye mahsus olan birtakım mahzûrât zâ'il ve bir hayli muhsinât hâsıl olur ki bahse şâyân olanları ta'dâd olunur.

Evvelâ meramlarının icrâsını karanlığa alıkomaktan başka fırsat bulmayıp eşhâs-ı muzırradan kuvve-i zâbıtaya takarrüb veyâ tesâdüflerinde hayal gibi gözden nihân olanları ele geçirilmek için hükûmetçe suhûlet peydâ olmasıdır.

Sâniyen ahâlî birbirine gitmek esnâf-ı dükkân küşâd etmek gibi hem ziyâret hem ticâret maddelerinin tezâyüd bulmasıdır. (290) sâlisen fener taşımak zahmet ve müsâfından herkesin halâs olmasıdır.

Râbi'an sokaklarda fevkal'âde bir hâl zuhûrunda zâbıta ve ahâlice birdenbire ışığın vücûduna lüzûm terettüb eder ise tedârik için birtakım tekellüfât ve vakit zâyi' etmek gibi mahzûrât indifâ' bulmasıdır.

Hâmisen sokaklarda gezinenler hakkında ahâlice bir şüphe vâki' olsa kolaylıkla ber-taraf olmasıdır.

Sâdisen şehirde sokakların şehrâyin gecelerinin rûşenliğine yakın bir letâfet bulmasıdır.

Sokaklarda aydınlık olduğunu istemez? Meğer gece karanlığından istifâde eyleyen ehl-i fesâd ola! Halkın rûşenî-i ezhânına kim kâ'il olmaz. Varsa ukûl-i mutlimedir ki ancak âhirin cehli karaltısında pertev-yâb-ı ikbâl olur.

Şehrimiz bir pây-ı tahttır ki yalnız başına bir devlet değer. Ve ona mâlik olanlar ise bir sâhib-i hurûcun kavlince cihâna hükm etmeye muktedir olabilir.

Öyle bir dârü'l-mülk ki zamânemizde Asya'nın akl-ı pîrânesi Avrupanın bikr-i fikriyle izdivâc etmek için bir haclegâh olmuştur.

Letâfet-i tabi'iyesini bir tab'-ı şâ'irâne vasf etmek istese şöyle hayâl etmez mi: (291)

(İstanbul beldesi Avrupa'nın kenar sâhilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir mâlike-i deryâdır ki mânendi zîr-i eflâkda mer'î olmaz. El'ân ki âyine-i âbdârı olan safha-i Haliç'inde mün'akis sûret-i bî-karârıydı. Âvâze-i cihnagîri uzaktan işitenlere bir mertebe hoş gelir ki manzara-i dilküşâsını yakından temâşâ etmeye kulaktan 'âşık olmamak muhal-i mutlaktır. Hasretü'l-milel 'ünvânına mazhariyeti nâ-becâ mıdır.)

Böyle bir şehr-i şehir ne kadar tahsîn ve tathîr ve ne kadar tezyîn ve tenvîr olunsa şâyestedir.

Tenvîrine şimdi re'y-i hükûmetle mübâşeret olundu. Bu bir beşârettir ki sokaklarının tathîri dahi evvelkinden ziyâde ıttırâd üzre icrâ olunmak zamânının takrîbine işârettir....

(Şinâsi)

Mâĥiyeti isbât eden âsâr-ı 'ameldir
Mikdârına nisbetle kişi hayır ve şer eyler

Kâ'idesi umûr-ı şahisyeye 'âid olduğu gibi külliyet cihetine neden şâmil olmasın? Ya bir milletin hâli devletinin mâhiyet-i idâresini isbâta delîl-i 'alenî değil midir? Hattâ bundan şöyle bir mu'ayyar ittihâz olunur ki bir hükûmet re'yinde ne kadar müsta'kil ise mâ-hasl ef'âlini o kadar mütehammil olmak lâzım gelir.

Memâlik-i Osmâniye'de ise halkın sa'y-i ihtiyârîsiyle temsît bulabilecek küllî ve cüz'î umûrun ekseri usûl-i idâre iktizâsınca (292) bi'l-fi'il devletin teşebbüsâtına veyâhud teşvîkâtına vâbeste olduğu gibi medeniyetimizin hâl-i hazırı

ihtiyâcâtı teksîr ettikçe esbâb-ı ma'îşetin tahsîli için insan ol günde ziyâde zihnen ve bedenen çalışmaya mecbûr olmak hasebiyle gerek ıztırârı ve gerek ihtiyârı bu sûrete sülûk edemeyen mes'elenin tanzîm-i ahvâli münhasıran hükûmetin himmetine kalmıştı.

Tasvîr-i Efkâr'ın 147 numarasındaki bend-i mahsûsun neşri dahi bu mülâhazaya mebnîdir.

Mu'ahhiran mes'ele hakkında bir nizâm ittihâzını müzâkere için mahsus bir komisyon teşkîli Ramazan içinde karar-gîr olmuş ve el-yevm Bâb-ı Âlî'de akd-i cem'iyet etmekte bulunmuştur ki a'zâsı kapı kethüdâlarından mürekkeb olduğu işitildi.

Bu teşebbüs-i hayır me'ul vecihle husûl buldukda 'asrımızın muhsinât-ı hakîkiyesi cümleden ma'dûd olsa gerektir ki 'ömrünü sevâl ve 'âkıbeti mechûl bir halde geçiren 'aceze gürûhu uzur-ı kalp ile du'â-ı saltanat-ı seniyye, vakf-ı evkât eyledikçe her biri bu bâbda uluvv-i merhamet-i pâdişâhîye bir bürhân-ı zî-hayât olmuş olur.

Cism-i müteneffis-i vâhidde müte'ellim olan bir cüz'ün teskîn-i ıstırâbında sâ'ir a'zâ müsterih olduğu gibi se'ele gürûhunun mümkün mertebe kesb-i refâh eylemesinden umûm ahâlî için ne derece inşirâh ve muhammedet hâsıl olacağını ta'rîfe kâdir değiliz. (293)

Mâdemki infâk-ı muhtâcîn her bir din ahkâmınca edâsı vâcib bir din ve husûsiyle 'inde'l-İslâm farz-ı 'ayndır. Ve mâdemki bunca ecnebî millet ve devletlerin efrâd-ı avâmından tâ mülûk-ı benâmına kadar mülkümüze muhâcir ve milletçi olan felâketzedegânını himâyeye devletimizi sevk eden sehâvet-i Osmâniye sıfı nice inkılâbât-ı şedîdeden sonra el-yevm vâreste-i şenîdir. Kendi memleketimizde kendi ahâlimizden halkın merhametine kalmış olan birtakım fukarâyı müzillet ve felâketten tahlîs hükûmetin muktezâ-yı şânından olduğunu kim tasdîk etmez. Kaldı ki bekâsıyla pâyidâr olduğu sunûf-ı teba'asının fukarâsını akdâra sarf-ı himmet bir devletin sadaka-i füruşkûhudur.

Böyle bir madde-i hayriyenin fi'le çıkarılması için halk müştereken i'âneye teşvîk olunmak lâzım gelir ise bunda dahi fezâ'il-i muhsine senin yeniden bir eserini daha göstereceği emsâl-i 'adîdesi delâletiyle sâbittir.

(Şinâsi)

Bir millet ki insâniyetin tenvîr ve tezhîbine me'mûr olmak i'tikâdında bulunur; efrâdı dünyaya askerlik için gelir, ve askerlik yoluna fedâ-yı cân eder.

İşte bu da'vâyı sûret-i tevâtürde isbâta kâfî olacak millet-i Osmâniyedir, ki avâmından her biri cengâver ve zâten asker oğlu (294) asker olup, fezâ'il-i kahramânî ile müselleh ve akâ'id-i râsiha ile müveşşeh oldukları için, muzafferiyetin esbâb-ı zâhiriyesi olan levâzım ve ma'ârif-i harbiyeleri mükemmel oldukça, kendilerine 'âlemin baştan baş askeri denilebilir, ki bu kaziyeyi dost ve düşman i'tirâfa mecburdur.

Bu mücâhid millete askerlik sıfatı ecdâdı olan kahramanlarından mürevvestir, ki dest-i adâletle sel ettikleri seyf sâyesinde tevsî'-i mülk eyledikleri misillü, lem'a-i şimşîrleri bir iklime pertev-bahş olmadan evvel âvâze-i şöhret-i gâlibiyetleri münteşir oldukça, semi'nâ ve ata'nâ cevâbıyla telakkî olunurdu. Bunlara ise meziyet-i askeriyenin meydân-ı imtihanı denilen ma'rekelerde âl-i Osmân pâdişahları beyninde aşere-i mübeşşere ıtlâkına şâyeste olan Osman Gâzî'den Süleyman Kânûnîye kadar geçen mülûk ile Murâdı Râbi' gibi cihangirler refîk-i cihâd olurlardı ki seferlerde askerliğin bi'l-cümle metâ'ibine iştirâk ettikleri cihetle unvân-ı saltanatları nisbetinde şân-ı muzafferiyet iğtinâm etmişlerdir.

Ecdâdımızın mü'essir himmetlerinden bize bâkî kalan mülk-i Avrupa ve Asya ve Afrika kıt'alarının mültekâ-yı hudûdunda ve rub'-ı meskûnun en güzel bir cihetinde bir devlet-i vâsi'a teşkîl eder, ki te'sîsi şerefi onlara 'â'id ise milel-i ecnebiyenin kemâl-i intizâmı vaktinde muhâfazası şânı dahi bize râci' olmak lâzım gelir.

Böyle bir vazîfe-i mukaddeseyi cümleden evvel îfâya me'mûr olan (295) hey'et-i müsliha hakkında her ne kadar ihtimam olunsa şâyandır; binâ'en'aleyh devletçe nizâm-ı askeriyetin te'sîsinden beri usullerinin başlıca ta'dîlâtına muvaffak olunarak, tensîkât-ı askeriye nâmını almış; ve bunun üzerine külî ve cüz'î teferru'âtının ikmâline i'tinâ olunmakda bulunmuş olduğu gibi, bu def'a dahi hayli zamanlardır ihdâsı mutasaver olan -Cerîde-i Askeriye- meydana çıkarak, asr-ı hümâyun-ı pâdişâhîde zuhûr eden asâra bir lâhika-i cedîde olmuştur.

Bu gazete askerin ma'ârif cihetine 'âid olduğundan, mâ hüve'l-maksûde zaferyâb olduğu halde ehl-i seyfi sezâ bir eser addolunur; ve mü'essir muzafferiyetlerine bir târih-i cedîd olması kalben temennî kılınır.

(Şinâsi)

21. VÂLİDESİNE MEKTUBU(*)

Efendim!

Benim canımdan aziz olan valideciğim,

Geçen günkü aldığım mektubunuzda bir yıldan beri hasta olduğunuzu bildirmiş idiniz; lakin bundan anladığıma göre canınızla uğraşır mertebeye gelmişsiniz! Öyle ise, efendim, niçin bu zamana (296) kadar bildirmediniz? Eğer bildirmiş olaydınız çarçabuk tahsilin arkasını alıp şimdiye dek Asitane'ye gelirdim; çünkü bundan mukaddem daha kolaylıklar var idi; her ne ise, şu günlerde işimi bitirmek üzereyimdir.

Eğer hastalığınız pek ağırlaşıyor ise tez bize yazın. Ta ki avdet etmenin çaresine bakayım; amma yine siz ihmal buyurmayıp şu hastalıktan kurtulmaya çalışın. Vücut sağ olmadıktan sonra, mal ve mülkü ne yamalıdır? Sakınıp bu hususta paray ı esirgemeyesiniz. Birkaç tabibe baktırın. Eğer borç bile edilirse edasına Allah kerimdir; hemen siz var olun! Efendim, şimdi icap ediyor ki şu ana kadar gönlümde sakladığım sırları size söyleyeyim, ta ki ne sana, ne bana dağ-ı derun olsun. Çünkü beni-derun bit-tabi hırslı olduğu aşikârdır, amma bu hırs birkaç türlüdür; benim hırsım, şimdiki akıl ve idrakimce, biraz geçinecek ile çok hünerden ibarettir. El-hamdü lillahiTaala şu genç yaşımda bunlardan bir miktar hissedar oldum; lakin hakikatte hep senin sayendedir; zira beni okutturup yazdırttın. Senin hakkını bin yıl yaşasam ödeyemem. Senden başka kimsem yoktur.

İşte efendim, maazallah size bir hal olacak olsa senden (297) başkasına valide demeye ağzım varamaz. Ve diyemem alimallah. Ve seni ben ölünceye kadar unutamam.

(*) Müşârünileyhin kendi hattıyla muharrer ve mührüne hâvî olan bu mektbu ki on yedi yaşında bulunduğu zaman yazılmıştır. Yâdigâr olarak mahfuzdur.

....
.... Felek müsaade ederse merhum pederimin kemiklerini İstanbul'a getireceğimdir; inşallahu ta'âla mahsus bir türbe yaptıracağımdır; cümlemizin bir mekânda toplanmasını arzu ediyorum.[*]

Senin 'indinde en ednâ şeyini zayi etmem ve haneyi söndürmem; ve rahmete vesile olur asara sa'y ederim.

Din ve devlet ve vatan ve milletim yolunda kendimi feda etmek isterim.

....
....
..........................Aman, canımdan aziz valideciğim! Gençlik ve cahillik münasebetiyle size her ne kadar kabahat ettim ise cümlesini affeyle ve hakkını helâl eyle!

İbrahim Şinasi

Fî 3 Kânûn-ı Sânî Sene 69 (An Pâris)

22. ÂTÎDEKİ DÖRT MÜTALA'A MUKADDEME-İ İBN-İ HALDUN'UN CİLD-İ SÂLİSİNDEN (298)

Müntehabdır ki cild-i mezkûr Cevdet Paşa Hazretleri tarafından tercüme buyrulmuştur.

1- Fikr-i insânî Cenâb-ı Hakkın nev'-i beşer mahsus bir lutf ve ihsânıdır ki sun'-ı bedî'-i samdeânî mutlakâ his ve hareket-i irâdiye ile cins-i hayvanı ecnâs-ı sâ'ireden mümtâz ve nev'-i insanı dahi fikr ile hayvânât-ı sâ'ire içinde ser-firâz etmiştir zîrâ sırr-ı hayâtın hasâ'isinden olan mutlakâ his ve idrâkde hayvânât-ı sâ'ire insana müşârik olup onlar dahi kuvve-i sâmi'a ile asvâtı ve kuvve-i bâsıra ile mübsırâtı ve kuvve-i şâmile ile ve revâhî ve kuvve-i zâ'ika ile tu'ûmu ve kuvve-i lâsime ile harâret ve burûdet ve mülâyenet ve galzab gibi evsâfı hissederler işbu havâs-ı hamse-i zâhire ile bu 'âlem-i şuhûdda mevcut olan umûr-ı mahsûsa hissolunur ve bunlardan başka dimağda beş kuvvet daha vardır ki hiss-i müşterek ve hayâl ve kuvve-i mutasarrıfa ve kuvve-i vâhime ve kuvve-i hâfıza denilir zikr olunan havâs-ı hamse-i zâhire ile hâriçten alınan mahsûsâtı hiss-i müşterek ahz ve idrâk edip hayâl- hıfz eyler ve bu mahsûsâtta mutasavver olan umûr-ı ma'neviye-i cüz'iyeyi

[*] Pederi topçu zâbiti olduğu halde kendisi başında iken 42 deki Rusya seferinde şehîd olmuş. Şumnu'da medfûndur.

vâhime idrâk edip hâfıza-i hıfz eder meselâ koyun kurdu gördükde kurdun sûreti koyunun deriçe-i çeşminden âyine-i hiss-i müşterekine 'aks edip hayâlinde onu hıfz eder şöyle ki bir kere dahi görse evvelki gördüğü sûret olduğunu tahayyül eyler vâhimesi dahi (299) ol sûrette bir adâvet-i mahsûsa hissedip bu ma'nâyı hâfızasında saklar ve ba'zen olur ki insan mukaddemâ görmüş olduğu birşeyi tekrar gördükde mukaddemki sûreti her ne kadar hayâlinde mahfûz ise de bunca suver-i mahfûza içinde onu bulup da tatbîk edemez fakat düşünerek tahattur edebilir işte buna sehv denilir ve eğer bütün bütün zihninden çıkıp gitmiş ise ol vakitisyân denilir ammâ kuvve-i mutasarrıfa kuvâ-yı mezkûre beyninde bir âlet-i mutavassıta olup onunla gerek hayalde olan suver-i mahsûsada ve gerek hâfızada olan ma'neviyât-ı cüz'iyede tasarruf olunur meselâ kuvve-i vâhime onunla bir tarafı eksik ya başı kesik bir insan veyâĥud insan gibi iki ayaklı ve arslan gibi sivri tırnaklı gâyet korkunç bir sûret tasavur eder bunlara evhâm ve hayâlât denilir ve bu cihetle kuvve-i mutasarrıfaya dahi mütehayyile nâmı verilir. İşte idgâs-ı ihlâm denilen birtakım karışık rüyâlar dahi bundan neş'et eder ki kuvve-i vâhime kuvve-i mütehayyile vâsıtasıyla hayalde olan suver-i mahsûsayı birbiriyle terkîb veyâhud birbirinden tefrîk etmesi ve birtakım ma'ânî-i cüz'iyeyi tasavvur eylemesi hasebiyle âlem-i menâmda birtakım karışık şeyler görülür. Gerek sâlifü'z-zikr havâs-ı hamse-i zâhire ve gerek işbu kuvâ-yı hams-ı bâtına insanda olduğu gibi hayvanda dahi vardır ancak Cenâb-ı Hak insana bunlardan başka bir de akıl ihsân etmiştir ki onunla insan hayal (300) ve hâfızada mazbut olan ma'lûmât-ı cüz'iyede kuvve-i mutasarrıfasını i'mâl ederek nice ma'lûmât-ı külliye tahsî eder şöyle ki kuvâ-yı hissiye ile tahsî ve tedârik etmiş olduğu umûr-ı cüz'iyeden birtakım umûr-ı külliye ve ma'lûmât-ı umûmiye itizâ' ederek onları kendine kânun ve kâ'ide ittihâz edip selb ve isbât ile tertîb-i mukaddemât ederek pek çok mechûlâne destres olur. Meselâ efrâd-ı insâniyeden gördüğü suver-i cüz'iyenin teşahhusâtını tecrîd ederek zihninde mutlaka insan tasavvur ve kezâlik fars ve sâ'ir hayvânât envâ'ında dahi bu vecihle tasarruf edip insan-ı küllî ve fars-ı küllî veesed-i küllî gibi birtakım ma'lûmât-ı külliye tahsîl ve tedârik eder ve tekrar bunlarda dahi tasarruf ederek cümlesinden e'am olan hayvan mefhûmunu tasavvur edip cümlesini onun tahtında derc eyler ve kezâlik eşcâr ve ahcârda dahi böyle tasarruf ederek takım takım ma'lûmât-ı külliye tahsî edip eşcâr vesâ'ir nebâtâtı cism-i nâmı ve ahcâr-ı ma'deniyâtı cism-i gayrı nâmî tahtında derc eder ve sonra bu

külliyâtın cümlesini dahi mutlakâ cism-i tahtında münderic kılar ve bu külliyâtın her birine birtakım ahvâl-i külliye isbât edip meselâ hayvânâtta 'aliyyü'l-'umûm hareket-i irâdiye olduğunu bilip bu 'ilm-i umûmî ile gerek efrâd-ı insâniyeden ve gerek sâ'ir hayvânâttan birini görse onda hareket-i irâdiye olduğuna istidlâl eder. İşte bu tasarrufât-ı zihniyeye fikir denilr. Ve bu cihetle kuvve-i mutasarrıfaya dahi müfekkire denilir ammâ sâ'ir (301) hayvânâtta fikr olmadığından külliyâtı idrâk edemeyip müdrikât-ı hayvâniye birtakım cüz'iyât-ı müteferrikaya münhasırdır hattâ insnaın vâhimesi dahi külliyâtı idrâk edemediğinden bazen akla mu'ârız olur meselâ meyyit cemâd olup cemâdâttan ise hiçbir vecihle zarar gelmek ihtimâli olmadığından mutlakâ meyyitten havf olunmaz diye akıl kat'iyyen hükm ederken kuvve-i vâhime bu hükm-i küllîyi derk edemediğinden bu hususta akla mu'âraza ederek meyyitin sûret-i mahsûsasından âverger ve kuvâ-yı sâ'ireye dahi galebe eder binâ'en'aleyh kuvve-i vâhimeye salâtu'l-kavî denilir.

2- Fikrin işbu mertebe-i sâniyesi ber-vech-i meşrûh cem'iyet-i beşeriyeye müte'allik olan âdâb ve usûlü idrâkten 'ibâret olmakla bu bâbda büyüklere tekâyüd ve teb'iyet ve âdât-ı umûmiyeye tevfîk-i hareket-i lâzımeden iken ba'zı hod-re'yler âdât ve te'âmülde halka ittibâ' etmeyip za'mlarınca halkı kendilerine uydurmak isterler zaman ise hiçbir vakitte insana uymayıp be-her hâl insan zamâna ittibâ' etmeye mecbûr olageldiği cihetle dest-i zamâneden bir hayli silleler yiyip ve insanı refâh ile geçindiren keyfiyet hemen halk ile hoş geçinmekten ibâret olduğunu anlayıp nihâyet halka taklîd ve teb'iyete mecbûr olarak hâl-i sâbıkının nedâmetini çekerler ammâ her kârında ukalâ sözüne havâle-i sem'-i i'tibâr eden ve âdâb ve etvârında büyüklerin (302) eserine giden kimse tarîk-i ma'îşet ve mu'âşerette feyz alır ve nazar-ı enâmda makbûl olarak bu yolda hal ve haysiyeti terakkî bulur ve çünkü hakimet-i 'ameliye bir minvâl-i meşrûĥ tecârüb-i sahîha ile kesb olunur mevâddan olmağın herkesin tecrübesine göre bu bâbda bir türlü ma'lûmât-ı mahsûsası olabileceğinden herhalde pend ve nasihatı ve ukalâ ile olunan meşvereti ganîmet bilmek lâzım gelir bu sebepten hukemâ insanı dört kısma taksîm ederler kısm-ı evvel âkıl-ı müşâvir ve kısm-ı sânî âkıl-ı gayrı müşâvir ve kısm-ı sâlis gâfil-i müşâvir ve kısm-ı râbi' gâfil-i gayrı müşâvir olup kısm-ı evvel insan-ı kâmil ve kısm-ı sânî ile kısm-ı sâlis insan-ı nâkıs ve kısm-ı râbi' hüç mukûlesi addolunur derler (Ve şâverehum fi'l-emr) nass-ı celîlinde dahi bu nükteye işâret vardır sübhânü'l-'alîmü'l-habîrü'l-hâsıl erbâb-ı akıl ve

tecrübe ile istişâre etmek ve onların ihtârât ve nesâyihini sem'-i kabûl ile istimâ' eylemek hulk-i hamîd ve şi'âr-ı akl-ı sedîdddir. Fakat vaktimi hoş geçireyim ve herkesi kendimden hoşnut edeyim diye nîk ve bed ve hayır ve şer her ne denilir ise ona muvâfakat kaydında bulunmak dahi en muzır olan hasâ'il-i zemmiyeden olmakla insan-ı kâmile salâbet ve sebâtın ifrâtı olan 'inattan ictinâb nasıl lâzım ise mümâşât ve temâyülü derece-i tefrîte getirmekten ittikâ dahi ol mertebe mühim ve muktazîdir.

3- Fikrin bu mertebesi ma'lûmât-ı tasavvuriye ile ma'lûmât (303) tasdîkiye şurût-ı mahsûsası üzerine tertîb olunarak ma'lûmât-ı tasavvuriyeden meçhûl tasavvuru ve ma'lûmât-ı tasdîkiyeden meçhûl-i tasdîkî iktisâbından ibâret olarak tafsîlâtı ketb-i mantıkta mebsûttur ve gâyeti hakâyık-ı eşyâya ma'rifet tahsîl ile merâtib-i insâniyeti tekmîl etmektir çünkü bir minvâl-i sâbık insan mahsûsâttan ulûm-ı külliye ahz ve tedârik ettiği gibiher şey'in asıl ve hakîkatini teftîş edegeldiğinden ecsâm-ı mürekkebenin icrâ-i asliyesi olan anâsırdan ve ahvâl-i sâ'iresinden bahs ile inceden ince düşünerek ve türlü türlü terübeler ederek birtakım ulûm-ı külliye tahsîl eder ve bununla dahi kana'at etmeyerek semâvâta ve mebde' ve ma'âd ile mübedda' kâ'inâta ilm ve ma'rifet tahsîl etmek sevdâsına düşer işte fünûn-ı hikmet-i nazariye buradan neş'et eder ve fikrin bu mertebesi gâyet dakîk ve amîk bir fikr olmakla bu mertebede herkes isti'dâd ve kâbiliyeti kadar at oynatabilir ve insanın asıl şeref ve nişanı akıl ve zekâvetçe her birine nisbetle olan fazl ve rüchânı bununla meydana gelir.

4- Rûh-bahş-ı mine'l-kadîm hükemâ beyninde muhtelifün fîh bir mes'ele olup eğer ki eşcâr ve nebâtât neşv ü nemâ ile ahcâr ve cemâdâttan ve hayvânât dahi his ve hareketle eşcâr ve nebâtâttan mümtâz olduğu gibi insan dahi hayvânât cinsinden olduğu halde (304) akıl ve fikir ile sâ'irlerinden mümtâz olduğunda ittifâk ettiler ise de nebâtâtta olan kuvâ-yı nebâtiyeden fazla olarak hayvanda bir de rûh-ı hayvânî olduğu gibi insanda dahi bu rûh-ı hayvândan fazla olarak hayvanda bulunmayan bir cevher-i rûhânî olup olmadığında ihtilâf ettiler ve kudemâ-yı hükemânın ekseri insanda sâ'ir hayvandan fazla bir rûh olduğuna kâ'il olup dediler ki bu rûh-ı insânî madde ve mekândan mücerred bir cevher-i rûhânî olarak cism ve cismânî değildir ve nitekim vâcibü'l-vücûd-ı te'âlâ hazretleri cihât ev meâkandan münezzeh olarak bu

âlem-i kâ'inâtta fâ'il ve mü'essir ise onun sırr-ı emr-i tekvîni olan rûh-ı insânî dahi bedenin içinde veyâ bir ucunda veyâhud dışında ve bir tarafında olmadığı halde bedende mutasarrıf ve müdebbirdir ve bu cevher-i rûhânî ile cism-i insânî beyninde mübâyenet-i külliye olup rûh-ı hayvânî ise cevelân-ı demden neş'et eden harâret-i garbiye ile hâsıl bir ince bahar olarak rûh ile cism-i kesîf beyninde bir cism-i latîf olduğundan rûh-ı insânî ibtidâ ona ta'alluk edip onun vâsıtasıyla bedende tasarruf eder ve çünkü bu rûh-ı mücerredâttan mücerred on akıl isbât edip ukûl-i aşere ta'bîr eylediler ve insanın vefâtı rûh-ı insânînin bedene olan ta'allukunun inkıtâ'ında ibâret olmasıyla kuvâ-yı dimâğiyede olan ulûm-i cüz'iye-i bedenle bile fânî olup eğer tehzîb ahlak ve tahsîl-i ulûm ile (305) gerek hikmet-i nazariyece kesb-i ma'lûmât-ı külliye etmiş ise bu ma'lûmât-ı külliye ruhta kalıp bu cihetle 'uķul-i aşereye ittisâl ve münâsebet kesb eder ve bu ma'lûmât ile mü'ebbeden mütelezziz olup gider ve eğer böyle ma'lûmât-ı nâfi'a tahsî edemeyip de ömrünü şehevât-ı nefsâniye ve hissiyât-ı cismâniyesine hasr etmiş ise ruh bedenden müfârakat ettikde hazîz-i celhâlette kalıp ervâh-ı aliyyîne ittisâlden mahrûm olarak zulmât-ı cehl ve nâdânîde azâb-ı rûhânî çeker derler. Hükemânın bu fırkası edille-i akliye ile rûh-ı insânînin ve âlem-i rûhânînin ve onda olan melâ'ike-i aliyyînin vücûdunu isbât ederek bu mes'elenin icmâlinde sevâba isâbet ettiler ise de tafsîlâtında ederek reh-i nâ-sevâba gittiler ve bu tafsîlâtta olan mu'tekidât-ı bâtılalarını şer'-i şerîf inkâr ve tezyîf ettikten başka çünkü melâ'ikeyi on adede hasr ederek ukûl-i aşere tesmiye etmeleri seb'a-i seyyâre için eflâk sa'ye ve cümle-i sevâbât için felek sâmin ve cümlesini muhît ve muhaddid olmak üzre felek atlas isbât ederek bu eflâk-ı tis'ada müdebbir olmak üzre dokuz cevher-i rûhânî ve cümlesine mübeddâ ve mü'essir olmak üzre bir akl-ı kül i'tikâd eylemelerine mebnî olup şimdi ise hükemâ-yı mete'ahhirîn rasad ile bir çok seyyârât daha keşf ettiklerinden hükemâ-yı kudemânın za'm ettikleri ukûl ondan ziyâde olmak lâzım gelmekle hikmet-i cedîde dahi bu kelamlarını tekzîb etmiştir. Fırka-i sâlife vücûd-ı bârîyi dahi edille-i akliye ile isbât (306) ederek hakka isâbet ettiler ise de sıfât-ı âlihiyyenin tefâsilini dahi böyle akıl ile isbâta kalkışıp bu yolda dahi çâh-ı dalâlete düştüler zîrâ aklın yapabileceği ancak vâcibü'l-vücûdun ve âlem-i ervâhın ve melâ'ike-i kirâmın icmâlen vücûdunu idrâkten ibâret olup tefâsilini müdrik olamaz ammâ insan her şeyi biliyorum iddi'âsında bir hayvan olduğundan ekseriyâ böyle dâ'ire-i iktidârından hâriç hülyâlara dalarak girdâb-ı habt ve hatâya düşüp sâhil-i sıdk

ve istikâmeti bulamaz bazı mütekellimîn ile âmme-i savfiye dahi rûhun bu vecihle mücerredâttan olmasına zâhib olup sıfât-ı ilâhiyenin cümle-i kâ'inâta ta'alluku nasılsa rûh-ı insâniyenin dahi bedene ta'alluk ve nisbeti öyle olup nitekim gine bâriyi idrâke aklımız yetişmezse rûhun hakîkatini idrâke dahi ol vecihle fikrimiz erişmez insan ise bu ruhtan ibâret olmakla insan kendini bilemez işte (men arafe nefsehû fe kad arafe rabbehû) hadîs-i şerîfi dahi bu nükteye remz ve işârettir dediler ki kendini bilen hâlifini bilir demek olur ammâ ba'zı muhaddisîn bu hadîsi men arafe nefsehû bi'z-zülli ve'l-hakârate fe kad arafe rabbehû bi'l-azamet ve'l-kibr diye tefsîr edip va'az ve nasihat makâmında olmaküzre îrâd ettiler ki bu sûrette nefsinin zül ve hakâretini bilen Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd-ı Te'âlâ hazretlerinin azamet ve ceberrûrunu dahi idrâk eder demek olup eğer ki nefs kelimesi asl-ı lisân-ı Arabîde kendi demek ise de san'at tecrîd (307) tarîkiyle gûyâ nefs bir başka şey gibi tasavvur olunmuş olur ve nefs kelimesi çok yerde bu vecihle isti'mâl olunup umûr-ı hayriye akla isnâd olunduğu gibi umûr-ı hissiye dahi nefse isnâd olunur evâ'il-i tahsîl-i fakîrânemde bir fâzıl-ı mütebahhirin meclisinde bulundum rûh bahsine ve bu hadîs-i şerîfin tefsîrine dâ'ir söz açıldıkda dedi ki ba'zı muhaddisînin men arafe nefsehû bi'z-züll ve'l-hakarate fe kad arafe rabbehû bi'l-'azamet ve'l-kibriyâ diye tefsîr etmeleri zannıma şundan nâşî olmalıdır ki fenn-i nahivde beyân olunduğu üzre fâ'il ile mef'ûl müttehid oldukda nefs yâhud zât kelimeleri tavsît olunarak meselâ Zeyd kendini darb etti denilecek olduğu halde Zeyd darbe nefsehû yâhud zâtehû denilir fakat ef'âl-i kulûbda böyle bir şey tavsîtine hâcet olmayarak meselâ Zeyd kendini fâzıl bildi denilecek olsa Zeyd allemehû fâzılen denir bu sûrette hadîs-i şerîfte kendini bilen ma'nâsı murâd olmuş olsa nefs lafzına hâcet olmayarak arefehû denilirdi mütâla'asıyla ba'zı muhaddisîn böyle takyîd ve te'vîle muhtâc oldular ammâ ekser muhakkikîn kendini bilen ma'nâsına haml ile bu te'vîle gitmediler onlar bu kâ'ide-i nahviyeden gaflet mi ettiler diye istifsâr ettikde âcizâne bu vecihle cevâba ibtidâr ettim ki ef'âl-i kulûb mutlakâ kalp ile idrâk olunabilecek fi'iller demek olmayıp belki kalbe mahsus olan fi'illerde ıstılâh olmuştur ki iki şey beynindeki nisbete ta'alluk eden fi'illerden ibârettir bunun için ef'âl-i kulûb (308) iki mef'ûle müte'addid olur ilm Zeyd Ömer efâzıla gibi binâ'en'aleyh rü'yet maddesi ilm ma'nâsına isti'mâl olundukda ef'âl-i kulûbdan olup göz ile görmek ma'nâsına oldukda ef'âl-i kulûbdan olamaz halbuki görülen şey elbette kalp dahi idrâk eder lâkin göz ile dahi hissolunduğundan kalbe mahsûs

olmamakla bu sûrette ef'âl-i kulûbtan ma'dûd olmaz gelelim ma'rifet maddesine ulemâ-yı edebiye ilm-i külliyâta ve ma'rifet-i cüz'iyâta ta'alluk eder diye beyinlerini tefrîk ettiler cüz'iyâtın idrâki ise kalbe mahsus olmadığından ma'rifet ef'âl-i kulûbdan olmaz bu sebepten bir mef'ûle müte'addî olup ilm gibi iki mef'ûle te'addî etmez buna nazaran ilm dahi bir mef'ûle müte'addî olarak kullandığı halde bi-'aynehû ma'rifet ma'nâsına olup ef'âl-i kulûbdan olamaz zîrâ bu savtta nisbeti idrâk ma'nâsına olmayıp belki müfredi idrâk ma'nâsına olur ma'nâ-yı müfredi idrâk ise kalbe mahsus değildir ammâ nisbet-i umûr-ı vicdâniyeden olmakla onun idrâki kalbe mahsus olur bu sûrette Zeyd kendini bildi denilecek yerde Zeyd arefe nefsehû denilmek iktizâ etmekle zikr olunan kâ'ide-i nahviye muhakkikîn müşârünileyin helâını cerh etmeyip belki te'yîd eder bu cevâbı Fâzıl müşârünileyh dahi tahsîn ve istisvâb etmekle bahs ve münâzara tamâm olup bâb-ı muhâvere kapandı ve bu hikâye bu bahsin izâhına medâr olduğundan vâki' olduğu gibi bu makâmda bast ve îrâd olundu ammâ felâsife-i tabî'iyyûnun ba'zıları insanda hayvandan (309) fazla bir şey olmamasına zâhib olup hayvânât-ı sâ'ire gibi insanda dahi ber vech-i meşrûh harâret-i tabi'iye ile hâsıl olan bahar-ı latîften başka bir rûh yoktur fakat insanın anâsırı hayvânât-ı sâ'ireye nisbetle daha imtizâclı olduğundan hissi dahi ziyâde olup işte bu hissin ziyâdeliği akıldır dediler ve bu sûrette ba'de'l-mevt insanda bâkî kalacak bir şey olmadığından bütün bütün ma'dûm olup gider diye za'n ettiler bu fırka gerek icmâl ve gerek tafsîl cihetiyle hatâ ederek dergeh-i dalâlette kaldılar ve eğer ki fırka-i evveli dahi bu bahsin tafsîlâtında hatâ ederek tarîk-i dalâlete gittiler ise de icmâlinde hak ve sevâba isâbet edip hiç olmazsa ber-hayât oldukları müddetçe kendilerine eğlence olacak bir haşr-i rûhânî isbât ettiler ammâ fırka-i sâniye (Hasera'd-dünyâ ve'l-âhire) musaddakınca bütün bütün girdâb-ı hayvâniyete daldılar insan ise ta'mîk-i fikr ederek kendisinde sâ'ir hayvandan fazla bir cevher-i rûhânî olduğunu kendi aklıyla bulabilir bu cihetle rûh-ı insânî yoktur demek kusûr-ı nazardan neş'et eder bir kavl-i bâtıl ve bu kadar rü'yâların cümlesi tesâdüftür demek ise mahzâ inat ve mükâbereden başka bir şey değildir kaldı ki ba'zı emrâz sebebiyle insanın hıfzına veyâhud fikrine halel geldiği vâki' olup bu misillüler teşrîh olundukda dimâğın muhtel olan yeri hayâl yâhud hâfıza veyâ müfekkire mahalli olduğu sâbit oluyor ba'zı (310) hastalar ise gâ'ibten haber verir veyâĥud kendi yatakta iken sokaktan geçen kim olduğunu bilir halbuki bu misillüler teşrîh olundukda gerek dimâğında ve gerek sâ'ir mahallinde bir

eser bulunamadından bu hal onda cismânî bir şey olmadığı sâbit olmakla insanda cism ve cismâniyetten başka bir cevher-i rûhânî olmak ve bu misillü cismânî olmayan haller ona isnâd olunmak lâzım gelir ve bir de lisân-ı efrencîde sumnanbol denilen seyrü'n-nevm illetine mübtelâ olanlar uykuda iken yataktan kalkıp damlarda ve uyanık iken gezemeyeceği sarp yerlerde gezer ve kâh olur ki karanlıkta bir şey bulup yer ve içer ve ferdâsı sorulsa cümlesinden bî-haberdir hattâ bu illete mübtelâ olan ba'zı esnâfın gece dükkanına gidip ve ba'zı işlerini tesviye edip ferdâsı dükkanı kim karıştımış diye hayrette kaldığı rivâyet olunur işte havâs-ı beşeriye mu'attal olduğu halde insanın böyle hareket etmesi ve bu 'illete mübtelâ olanlar dahi teşrîh olunduklarında ziyâde ve eksik hiçbir yerlerinde bir eser bulunmaması bir hâlet-i rûhâniye olmasını iktizâ etmekle bununla dahi rûh-ı insânînin vücûdu sâbit olur ve'l-hâsıl rûhun inkârına mecâl olmayıp ancak tefâsil-i ahvâli bizce mechûl ve gine ve hakîkatini ta'alluktan aklımız mahrûm ve ma'zûl olmakla gerek âlem-i ervâhın ve gerek dâr-ı ukbânın tafsîlâtını edille-i şer'iyeye havâle etmek tarîk-i necât ve selâmet ve bu bahiste akıl ve hikmet yoluna gitmek müntec-i hüsrân ve nedâmettir. (311)

23. ÂİLE

Ta'ayyüb-i zamânına ve'l-'aybü fînâ
Vemâ li-zamâninâ 'aybü sevânâ
Le kad tahcüvâ ez-zamânü bi-gayrı cezm
Velev nutki'z-zamân bihi hicânâ

Bizde herkesin 'âile mu'âmelâtından az, çok bir fikr hâsıl etmek için orta halli bir efendinin hânesine girilse, cârî olan ahvâle nazar-ı ibretle bakılsa, ne görülür? Tabi'atıyla pîş-i nazara en evvel 'âilenin pederi tesâdüf eder; onun mu'âmelâtına lâyıkıyla dikkat olunursa görülür ki vaktiyle çocuk imiş. Her türlü havâyic ve lezâ'izini hazırlayacak bir dadı, veyâ beslemesi var imiş her belâsını o çekermiş. Biraz sinnini almış, evlendirmişler; dadı gitmiş, yerine bacı gelmiş. Efendinin münâsebetsiz ne kadar merâkı, ne kadar arzusu var ise velev ki her biri kaç gece uykusuzluğu birkaç gün hastalığı, bin türlü meşâk-ı cismânîyi, yüz bin türlü

azâb-ı rûhânîyi mûcib olsun; hanım onların cümlesini yerine getirmedikçe boğazından rahatça bir lokma geçmek ihtimâli yoktur. (312)

Efendi çocukluğunda meselâ bir de kedi beslemiş; onunla eğlenirmiş. Te'ehhülden sonra, kedi gitmiş; yerine beriki çocuk gelmiş. Evvelleri kedisine yaptığı gibi, şimdi de terbiye nâmıyla kendinin ne kadar hevesâtı var ise çocuklarının fikir ve vicdânına inibâ' ettirmeye çalışıyor!

Hanım ise altı yedi yaşında iken, kendini vasîsi besler, giydirirmiş. On beş, on altı yaşına girince vasî ber taraf olmuş; yerine bir zevc gelmiş. -Vakti olsun olmasın- hanımın eğer bir gün sekiz türlü evet ve hayır ile mi'desini ifsâd etmez, ve iki düğünde bir kat esvâb giydirip, de akran ve emsâli arasında mahcûb bırakır, ve zînet nâmıyla o güzel başına bâr olmak için birkaç okka taş, ve kalan parçası tedârik eylemez ise zevciyet veyâ insâniyetten çıkmış hükmünü alır!

Hanımın da çocukluğunda bir sevgili bebeği varmış. Te'ehhülden sonra, bebek gitmiş, yerine bir kıs gelmiş o da büyümüş. Bebek nasıl hanımefendinin emr ettiği yerde yatmaya mecbûr ise kız da öylece hanımefendinin arzu ettiği beyin koynuna girmekte muztar olmuş nihâyet teverrüm etmiş. Bîçâre kâh ettiğini, ve kâh cenâb-ı hakkın mücâzâtını düşünerek, iki elini böğrüne koymuş; rahat döşeğinin etrâfını hazin hazin dolaşır durur.

Yâĥud kız o kadar içli bulunmaz; kocasının kahrını bir çeker (313) iki çeker iş mahkemeye dayanır. Eğer arada bir de çocuk bulunur ise nikah, nafaka kavgaları iki hânedânın ömrüne sürer!

Mahdum beyler ise bu dâr-ı mihnete her türlü hıfz-ı hayât esbâbından mahrûm oldukları halde gelmişler; kapısı açık, yemeği hazır bir mihmanhâne-i ihsâna konmuşlar. Yerler, içerler, gezerler, eğlenirler. O esbâb-ı ma'îşet ve sa'âdeti hâsıl eden pedere vekil-i harç, ve idâre ve terbiyetine çalışan vâlideye kethüdâ kadın nazarıyla bakarlar!

Âkıbet bir gün evin büykleri terk-i hayât eder; tevârüs eden birkaç parça mal ve mülkü bir türlü paylaşamazlar. Onlar bir taraftan yaka yakaya mahkeme, mahkeme dolaşır âkıbet iki adamın fenâsıyla bir koca hânedân perişân olur gider.

Böyle bir â'ilenin hâline hakîmâne nigâh edenler için büyükleri hâlâ çocuk, ve fakat irileşmiş; küçükleri hâlâ cenîn ve fakat rahm-i mâderden sâkıt olmuş gibi, görünür.

Ey rûh-ı bî-hayr! Meskeninde bir refîkadır peydâ olmuş; niçin â'ilenin bârını bütün bütün kendi üzerine yükletir de yalnız kendi meşakkatini o bî-çâreye tahmîl edersin?

Ey bî-nevâ peder! Sebep nedir ki, kendin insan iken, dünyâya yâdigâr ömrün ve netîce-i hayâtın olan, evlâdının yalnız mu'allim-i hayvân gibi, kaşının gözün oynayışından tasavvurât-ı fikriye vâridât-ı (314) kalbi yeni öğrenmesi ğruna bütün zaman tahsîlini izâ'a edersin?

Ey ümmü'l-heves sâhibetü'l-beyt! Sana hânende ehlinle evlâdınla sıhhatinle, rahatınla geçinmek ve gençliğinde hüsn-i cemâl, ve yaşını aldıktan sonra, evlâd u 'iyâl zîneti yetişmez mi, ki iki lokma yemek veyâ dört arşın pez parçası için dâ'imâ bir ıstırap ve keşâkeşi iltiâm edersek de gerek kendine ve gerek yanında olanlara ni'metimi zehir ve rahatı haram edersin?

Ey bahtsız vâlide! Derdin ne ki daha vücûdundan ayrıldığına te'essüf edecek kadar mübtelâ olduğun ciğerpâreni kendi istediğin ve onun istemediği bir ecnebînin yatağına vermek için hâbgâh-ârâmını pamuk şiltelerden kara topraklara tahvîl etmeye sebep olursun? Veyâhud pederinin yanında hâlinden bahs etmeye hicâb eden bir muhdereyi muhazzırlara, vekâyi' kâtiplerine gönlünün en aziz olan serâ'irini fâş eylemeye mecbûr edersin?

Ey insafsız evlat! Sen vücûdunun müsâ'adesi, gençliğinin kuvveti vaktinde hicâb etmez misin ki, bütün zamânını gönlünü eğlendirmeye sarf edersin de hânedânının bütün eşâk-ı ma'îşetini ihtiyâr pederinin ağarmış başına ve bükülmüş boynuna bırakırsın?

Ey mürüvvetsiz birâder! Dünyaya geldiğin zaman vâlidenin rahmini sütünü kemâ-i kana'atla taksîme râzı olduğun kardeşinle hânenin (315) taşını, duvarını, dükkanın mülkünü, îrâdını, neden paylaşamadın, ki bî-çâreyi canı gibi, hükûmetgahlarda sürükleyerek hem onu hem kendini, hem de insâniyeti terzîl edersin!

Başka yerlerde zevcler görüyoruz, ki zevcesini rûhunun nısfı addeder. Kendinin her türlü lezâyiz ve meşâkına onu teşrîk ederse, kendi de onun her türlü lezâyiz ve meşâkına iştirâk eyler.

Pederler görüyoruz, ki evlâdını kendi fikri dâ'iresinde hasr etmek değil, kendi fikrinin erişemediği ma'âlîye îsâl etmedikçe bir türlü rahat edemez. Evinin en

büyük masrafı oğlunun terbiyesi uğruna bezl eylediği paradır. Kendine fâ'ik bir halef görmeden vefât ederse dünyadan gözü açık gider. Kendinin bir fikri, yetişmiş oğlunun bir fikrinden müstakîm çıkarsa, hicâbından kanterlere batar. Evlâdını galebe-i şeyhûhetle gözlerine amâ geldiği zaman elinden tutup da yedmek için beslemez. Sen tahsîl-i hitâma erişip de zihnî süķunet ve inhisâra mecbur olduğu zaman tarîk-i terakkî de kendine rehber olmak için büyütür, istikbâlin ikbâlini bilir; halefinin her sûretle kemâline çalışır.

Zevceler görüyoruz; ki zevcini iz'âc ederse evlâdının bazı kusurlarını afv ettirmek için eder. Elbisesini, tezyînâtını zevci kendinin istiğnâ ve kana'atinden hicâb ederek, tedârik eyler. Kendisi zevcinin muhabbet ve mürüvvetinden hicâb ederek, kabûl (316) eder. Zevcine hayât-ı sâniye, hânesine mülkü's-sıyâne görünür.

Vâlideler görüyoruz ki, evlâdı bir dakîka gülmezse kendi bir sa'at ağlar; evlâdı bir sa'at ağlarsa kendi bir ay hastalanır, evlâdı bir ay hastalanırsa kendi bir yılın ömr-i gâ'ib eder. Kendi gönlünü evlâdına esîr eder; evlâdının gönlünü, irtibât edecek yer aramakta pâdişahlardan ziyâde hür-i mutlak bırakır. Evlâdını insan etmek için kendi bin türlü mücâhedât ile melek hasletinde bulunmaya çalışır. Evlâdını canından ayırmaz; ki o başka bir şey istesin, kendi başka bir şey istesin.

Evlat görüyoruz, ki pederinin, vâlidesinin gümüş delikli saçlarından bir telini hazîne-i âleme ve belki cevher-i cânına değişmez; vâideyninin gönüllerine fenâ-yı âlemden tesellâ-bahş olur; fikirlerine bin türlü tecârüb ve müdrikât ile revnak verir. Vücutlarına şebâb kadar kudret, ve bir müttekâ-yı zî-hayât gibi, mu'âvenet arz eyler. Â'ilenin ne kadar meşâkı varsa gayret ve iftihâr ile der'uhde eder; akrabâsının görür gözü, tutar eli olur.

Birâderler vardır ki, neslen ba'd nesl mülâsık doğar tev'emler gibi, kendilerinin ve evlâd ve ahfâdının dünyada iştirâke sâlih her neleri var ise müşterektir. Yarım hâneye temellük için değil, bir koca mülke tasarruf için bile birbirine bir kere eğri bakmazlar. (317)

Sa'âdet, bahtiyarlık bu türlü 'â'ileler içindir; hayat böyle yaşamaya derler; insâniyet bu insanların hâlidir.

Kemal

24. MEDENİYET

Kelimesi Avrupa ile ihtilâtımızdan sonra lisân-ı avâma düşen ta'bîrâttan olarak vatanımızda pek çok adamlarca makâsıd-ı âliyeden olduğu gibi birtakım fırkacılara dahi yeni çıkma fahşiyâtı ta'yîbde kullanılır ta'bîrât-ı tahakkümden ma'dûd olmuştur!

Biraz düşünelim; acabâ medeniyet sahîhan levâzım-ı insâniyeden mi? Yoksa sû'-i ahlâkın tevellüd ettiği zevâ'id-i muzırradan mı ma'dûd olmak lâzım gelir? Şüphe yoktur ki medeniyet ba'zıların ve husûsiyle bizim eski hükemânın ta'rîfi gibi insanın ictimâ' üzre yaşaması ma'nâsına alınırsa hayât-ı beşer için levâzım-ı tabi'iyedendir. Bir çocuk sütten kesilir kesilmez tay veyâ buzağı gibi başı boş salıverilmiş olsa uğrayacağı bin türlü muhâtaradan kat'-ı nazar kendini i'âşe edecek rızk tedârikinden âciz kalır açlığından ölür.

Kudretin tabi'at-ı beşere ihsân ettiği isti'dâd-ı terakkî dahi (318) infirâd üzre ta'ayyüş hâlinde meydana çıkamamak zarûrî olmasına bakılırsa insanın temeddüne ihtiyâcı bir kat daha sâbit olur.

Eğer Diyojen infirâd üzre yaşar bir kavim içinde zuhûr etse yedi elbette içinde yatacak bir küpe mâlik olmak için milletinin en bahtiyarı addolunmak lâzım gelirdi.

Fenn-i siyâset nazarında ise medeniyet ictimâ' değil, âsâyişte kemâl ma'nâsını ifâde ettiği için bu mefhûma ebnâ-yı beşere zarûrî lâzım mıdır; değil midir? Oralarını tedkîk etmek isteriz.

İnsan kendini âdât ve hayâlâttan tecrîd eyler de ahvâl-i âlemi i'tidâl-i dem ve huzûr-ı fikr ile düşünürse âsâyiş lafzını lâyıkıyla tahdîd edecek ta'rîf bulamaz; ve bu vecihle bî-pervâ diyebilir ki çavdar ekmeği yemeye ve toprk üzerinde yatmaya alışmış bir adamın karnını doyurmak ve uykusunu uyumak da gördüğü âsâyiş nefîs ta'amlar yemeye ve yaldızlı karyolada yatmağa me'lûf olanların rahatından az mıdır? Ve bu iki türlü ma'îşet arasında fakirin bir lokma siyah ekmekle birkaç arşın kara toprağı bulabilmekten dâ'imâ emîn olduğundan, ganînin ise hr dakîka elindeki ni'metten mahrûmiyet muhâtarasında bulunduğundan, başka bir fark var mıdır? Vücûdu ısıtmakta Fransız çokosunun âdî abaya ne rüchânı olabilir? Medeniyet insanı milyonlarla altına mâlik edermiş, altın iştihâyı mı ziyâdeleştirir; hayâtı mı çoğaltır? Medeniyet mermerden masnû' (319) konaklar peydâ edermiş, o kadar metin binâlar

ecele mi medhali bırakmaz? Hastalığı mı men' eder? Medeniyet geceleri sokakta gaz peydâ edermiş Allahın güneşi zâ'il olduktan sonra, insana göre akrabâsının arasına girip de i'tilâf-ı â'ileden müstefîd olmak gibi, bir lezzeti terk ederek, kahve kahve dolaşmakta ne letâfet tasavvur olunabilir? Medeniyet vapurlar, şimendiferler husûle getirmiş; ikâmetine bir külpe, ve ma'îşetine iki dönüm toprak kâfî olan bir adamın üç yüz sa'atlik yerlere gitmeye, ve beş on gün denizler içinde kalmaya ne ihtiyâcı olabilir medeniyet telgrafı îcâd edilmiş; yanı başındaki odada geçen ahvâli bilmeyen, bîçâreye göre Amerika'nın vukû'âtını öğrenmeye çalışmakta ne ma'nâ var? Kezâ, ve kezâ.

Bu türlü mütâla'alar insanın tabi'at ve istidâdından bütün bütün gaflet eseridir. Görüyoruz ki insan tevlîd kuvvetinde hemen kâffe-i hayvânâtın dûnunda iken, dünyada meşhûr ve ma'rûf olan hayvânâtın kâffesinden birkaç bin kat ziyâde bulunuyor. Ve bu kesret sahrâ-yı vahşette değil, sa'âdet serâ-yı medeniyette görülüyor. Bundan bi'l-bedâhe sâbit olur ki medeniyet hayât-ı beşerin kâfilidir; bu sübûttan dahi bi'z-zarûre anlaşılır ki medeniyet aleyhine kıyâm etmek ecel-i kazâya kâtillerden, haydutlardan ziyâde mu'în olmaktadır.

Bundan başka insanın sa'y ve fik ile dünyada izhâr ettiği bunca bedâyi' öyle bir parça ekmek yemek ve topraklarda yuvarlanıp (320) uyumak için yaratılmış bir mahluk olmadığına bürhân kâfîdir.

Binâ'en'aleyh medeniyeti zâ'id görmek insanın halkında kudret-i fâtıraya iltizâm 'abes gibi, bir nakîsa isnâd etmek kabîlinden addolunur.

Evet; çuha abdâdan ziyâde ısıtmaz. Fakat tabi'at-ı beşer hüsn-i intizâma mâ'ildir. Kimseye zararı dokunmayan bir lezzetten müstefîd olmak neden şâyân-ı ta'yîb olabilsin;

Evet; altın hayatı çoğaltmaz. Fakat levâzım-ı hayâtı ikmâl eder. Sıtmaya uğramış bir adam tabibe mürâca'at etmek, iktizâ iden mu'âlecâtı almak için paraya muhtaç değil midir? İlletinin def'i için ne yapsın? Koluna pamuk ipliği bağlayarak mı i'âde-i sıhhat etsin?

Evet; kargîr binâlar ecele, hastalığa mukâvemet etmez. Fakat yanmaya, yıkılmaya karşı durur. Letâfet ve ma'mûriyetle birkaç karn evlâda kalır.

Evet; geceleri işsiz bir adam için muttasıl â'ilesini terk edip de sokaklarda eğlence taharrî etmekte bir letâfet yoktur. Fakat gaz olan yerlerde ashâb-ı sa'y ve

ticâret geceleri de altı yedi sa'at işiyle veyâ alışverişiyle meşgul olur; ve bu sûretle üzerine bir ömür daha katar.

Şimendifer veyâ vapur ile birkaç yüz sa'atlik yerlere giden, veyâ birkaç gün deniz üzerinde çalkananlar ise ma'rifetin bir kerâmet (321) garîbesiyle tayy-ı mekân etmiş, ve pâbûşuyla sulardan geçmiş ki, cihânın tâ öbür tarafına giderler. Havâyic-i hayâtı getirirler. Vatandaşlarının ayağına îsâr ederler.

Telgraf kullanan akvâm eğer eski dünyada ise yeni dünyada ise yeni dünyada bulunan bir tabibin hazâkatinden veyâ zuhûr eden bir vak'anın te'sîrâtından hayatlarınca büyük büyük fâ'ideler görürler.

Bir de insanın hak ve maksadı yalnız yaşamak değil, hürriyetle yaşamaktır. Bu kadar milel-i mütemeddineye karşı kâbil midir ki akvâm-ı gayrı mütemeddine hürriyetlerini muhâfaza edebilsinler?

....

Âsâyiş-i hakîkiyenin kesreti dâ'imâ meşâk-ı sa'yin kesretiyle mütenâsib olagelmişti. Medeniyetin her sıkıntısı bir rahat tevlîd eder; vahşetin her rahatı bin eziyeti mûcib olur.

İnsanın havâyici yalnız arzın kuvve-i nâbitesine sığışmak ihtimâli yoktur; onu olsa olsa medeniyetin hazâ'in-i iddihârı isti'yâb edebilir. Hülâsa medeniyetsiz yaşamak ecelsiz ölmek kabîlindendir.

Eğer medeniyetin Avrupaca fuhşiyâta ve bir gürûhun zarûretine verdiği revâç cihetlerine hasr-ı i'tirâz olunur ise bu yolda olan ta'rîzâtı hiçbir âkıl yoktur ki teslîm etmişsin. Şu kadar var ki uhşiyâtın avârız-ı zâtiyesinden değil nekâyıs-ı icra'atındandır. (322) Çünkü âsâyişte kemâl, ta'rifinde men'-i fuhşiyât dahi dâhildir.

Bir memlekette ki müskirât itlâf-ı nefs ve teksîr-i cidâl edecek derecelerde şâyi' olur; bir memlekette ki alel efrenciye ve sıbyân mâder-i bahtâ baş ağrısı, hayvan yavrusu kadar kesrette bulunur; bir memlekette ki müdâhene zarâfetten ve yalancılık kâr-ı güzârlıktan ma'dûd olur; hâsılı bir memlekette ki âdâb ve ahlâk fesâd hâlinde bulunur. Âsâyişte dahi tabi'atıyla kemâl olamaz.

Hele âsâyişte kemâl herkesin âsâyişinde mümkün mertebe kemâl demekte olduğundan açlıktan telefât vukû' bulmak gibi medeniyetin sırf hilâfında olduğu

ta'rîf-i medeniyetle zâhir olan halleri netâyic-i medeniyeden addetmek nakîzini birbirine 'illet ve ma'lûl tutmak kadar bedîhîyü'l-butlândır.

Bir de farz edelim ki medeniyetin Avrupadaki hâli bin türl nekâyıs ve seyyi'ât ile mâl âmâll imiş; iktisâb-ı medeniyete çalışan akvâm için tamâmı tamâmına Avrupa'ya taklîd etmek neden lâzım gelsin?

Birtakım hakâyık-ı ilmiye vardır ki dünyanın hiçbir tarafında değişmez; yerde sû'-i te'sîri görülmez. Meselâ ticârette de olsa hâssa-i inbisâta mâliktir; hâsa-i inbisâtınıza da olsa vâsıta-i tahrîktir; vâsıta-i tahrîk nerede olsa sa'y-i beşere büyük büyük (323) mu'âvenetler eder; sa'y-i beşerin mu'âvenetlerinden nerede olsa istifâde olunur.

Şimdi biz tezvîc-i medeniyeti arzu edersek bu kabilden olan hakâyık-ı nâfi'ayı nerede bulursak iktibâs ederiz. Temeddün için Çinlilerden sülük kebabı ekl etmeyi almaya muhtaç olmadığımız gibi Avrupalıların dansına usûl usûl-i münâkahâtına taklîd etmeye de hiç mecbur değiliz..

(Kemal)

25. MEŞÂHİR-İ HÜKEMÂDAN "PLOTARİK"İN BİR MAKALE-İ MEŞHURESİ

(Bu makâle Ziyâ Paşa merhûm tarafından tercüme olunmuştur)

Sen bana Pisagor'un hayvânât lahmından niçin ictiâb ettiğini sorarsın. Lâkin ben de bi'l-mukâbele sana sorarım ki nasıl cesâret-i insâniyesi var idi o adamın ki ibtidâ ağzını pirelenmiş bir ata yaklaştırdı! Can çekişen bir hayvanın kemiklerini dişiyle kırdı. Cism-i bî-canları, meyyiteleri önüne götürttü ve bir sa'at evvel meleyen, bu gören yürüyen, gören uzuvları mi'desine indirip mahvetti? O kimsenin eli hisli bir mahlûkun (324) yüreğine bir demiri nasıl saplayabildi? Onun gözleri bir katl ve i'dâma nazar etmeye nasıl tahammül edebilir? Âciz ve î-mededkâr bir hayvanın kanı aktığına ve a'zâsı çengele takıldığına ve pâre pâre edildiğine nasıl bakabildi? O parçalandığı halde henüz titreyen atların manzarasına nasıl tahammül etti? Etlerin kokuları nasıl onun gönlünü bulandırmadılar? Ne vakit ki bu yaraların pisliklerine

eliyle dokunmaya ve onların üzerindeki siyah ve pıhtılı kanı temizlemeye gelince nasıl iğrenmedi? Nasıl irkilmedi? Nasıl tüyleri ürpermedi? "Yüzülmüş deri yere serilmiş. Ateşte kebap etler cızlanır. İnsan nasıl yer onları ürkmez. Doyar karnında hayvan sızlanır "işte o kimse ilk def'a tabi'atı çiğneyip böyle bir iğrenç ta'âm yaptığında ve ilk def'a canlı bir hayvan için kendine iştihâ gelip henüz otlamakta olan hayvan ile tağdî etmek istediğinde kendinin ellerini yalayan kuzuyu nasıl boğazlamalı nasıl parçalamalı nasıl pişirmeli diye kendi kendine söylendiğinde şuralarını tefekkür ve hissetmeli idi. Asıl ta'accübe şâyân bu ziyâfet-i zâlimâneye başlayanlardır onları taklîd edenler değildir ammâ belki de bu birinciler ba'zı ma'zeretlerle tebriye-i zimmet edebilirler lâkin bizde bu ma'zeretler yoktur ve olmayışı bizi onlardan yük kat ziyâde barbar kılar.

Bu evvelki adamlar bize diyebilirler ki (Ey Cenâb-ı Hakkın sevgili kulları! Zamanları kıyâs ve müvâzene edin! Siz ne kadar bahtiyarsınız (325) ve biz ne kadar zelîl idik nazar idik! Zemin yeni teşkîl olunmuş havayı bahar kaplamış olmakla henüz fusûl ve mevâsim taht-ı nizâma girmemişler idi enhârın cereyân-ı bî-ıttırâdı hasebiyle her taraftan sâhillerini tecâvüz edip rûy-ı dünyânın dört bölükte üçü güller durgun sular derin bataklıklar ile müstağrak idi. Kalan bir bölük dahi mahsülsüz ormanlar ve ağaçlarla mestûr idi. Arz hiçbir iyi meyve yetiştirmez idi bizim de çift sürecek hiç âlâtımız yoktu biz âlât isti'mâlini bilmiyorduk ve ekmeyen kimse için aslâ vakt-i hasat gelmez idi bu cihetle açlık bizden ayrılmazdı kışın et'ime-i âdiyemiz yosun ve ağaç kabukları idi. Ba'zen yeşil ayrık ve funda kökleri bize bir ziyâfet olurdu. Ve her ne zaman insanlar koca yemişi ceviz palamut bulabilirler ise bir meşe yâhud koca yemiş ağacının etrâfında dağı şarkılar türküler çağırarak sevinçlerinden oynarlar ve arza dâyemiz vâlidemiz ıtlâk ederlerdi. Onların bayramları oyunları ancak bu idi insanın sâ'ir evkât-ı hayâtiyesi acıdan zahmet-i zilletten ibâret idi. Nihâyet kış gelip arz soyulup üryân kalmakla bize bir şey vermez oldukta hayâtımızı muhâfaza için tabi'atın şânına lâyık olmayan denâ'eti ihtiyara mecbûr olup bize sefâlet arkadaşı olanları birlikte telef olmadan ise ekl eyledik.

Lâkin sezâ-yı zâlim insanlar! Kan dökmeye sizi kim icbâr (326) ediyor? Etrâfınıza bakın ki ne kadar ni'met ve erzâk yığılmış duruyor! Arz size ne kadar meyveler hâsıl ediyor tarlala üzümlükler size ne kadar servetler bahş ediyorlar! Ne kadar hayvanlar sizi beslemek için sütlerini ve libâsınız için yüklerini size ihdâ

ediyorlar! Onlardan ne istiyorsunuz ef'âl-i katli size ne mukûle gazab irtikâb ettiriyor halbuki mal ve rızk ile doymuş ve ta'amlara boğazınıza kadar dalmışsınız! Sizi beslemiyor diyerek vâlidenizden şikâyetle niçin yalan söylüyorsunuz usûl-i mukaddese-i zira'ati îcâd eden serz [1] ve insanlara teselliyet bahşâ olan 'inâyetkâr (Baküs)e [2] (327) karşı niçin oluyorsunuz. Gûyâ onların avâtıf-ı mebzûlesi nev'-i beşerin vikâye-i hissiyâtına kifâyet etmiyor mu sizdeki ne yürektir ki sofralarınıza o ma'budların verdikleri meyvelerle kemikleri ve size sütledini veren hayvanların sütleriyle kanlarını berâber korsunuz? Ve hattâ hayvanlar dediğiniz parslar arslanlar hiss-i hayvânîlerine ve açlığa teb'iyetle berâ-yı ta'ayyüş başka hayvanları öldürürler lâkin siz onlardan yüz kat yabânî hayvansıznı ki telezzüzât-ı zâlimânenize uyup bilâlüzûm hissinize muhâlefet edersiniz yediğiniz sâ'ir hayvanlar yabânî hayvânât değillerdir siz et yiyen hayvanları yemezsiniz belki onlara taklîd edersiniz sizin iştihânız ma'sûm ve kendi hâlinde olan ve kimseye mazarratları olmayan ve sizden tevahhuş etmeyen ve size hizmet eden hayvanlara mahsusdur hizmetlerine mukâbil onları ekl ve bel' edersiniz.

Ey kâtil tâbi'at-ı nâ-şinâs! Eğer seni tabi'at kendin gibi et ve kemik ve his ve hayat sâhibi olan emsâlini ekl için yapmış demekte ısrar edersen bu et'ime-i menfûre üzerine tabi'atın sana verdiği istikrâhı kayd etmeyip hayvanları kendin öldür! Demek ister mi ki bıçak satır olmaksızın sen kendi ellerinle öldür arslanlar ayılar gibi kendi tırnaklarınla onları yırt sığırı ısır ve parçala pençelerini onun derisine geçir kuzuyu diri diri ekl eyle etlerini sıcak sıcak yiyip sömür (328) onun canını kanı ile beraber iç senin türylerin ürperir mi diri bir et dişlerinin altında kımıldandığını duymaya cesâret edemez misin? Hey merhametli insan! Gûyâ hayvanı iki def'a öldürmek öldürmek için sen onu ibtidâ öldürmeye başlar sonra yersin bu da kifâyet etmez lahm-i meyyite sana mekrûh gelir senin bağırsakların onu kaldırmazlar ateşle şeklini değiştirmek kaynatmak kızartmak babaharat ile tahvîl etmek lâzım gelir sana sucuk pastırma yapanlar işçiler kebabçılar gibi katl-i nefretini senden izâle edecek ve seni

[1] Serz esâtir-i putperestân-ı Yunan kavlince baş ma'bûd ittihâz olunan Jübiter kızkarındaşı imiş birâderinden hâmile olup bir kız doğurmuş ânide duzah hükümdârına kaptırmış gûyâ usûl-i zira'ati insanlara öğreten ve çift âlâtını düzen bu hâtun imiş (Plotarik) hekim olduğu cihetle bunlara i'tikâd etmezse de kendisi papaz olduğundan kitabını enzâr-ı halkta mergûb etmek için bu lisânı kullanmıştır. Mütercim

[2] Baküs ma'hûd zımpara Jübiter'in nikahsız hâsıl ettiği evlattan beridir kavl-i esâtîre göre ibtidâ yeryüzüne asma fidanı diken ve üzümü yetiştirip şarap yapan bu imiş.
mütercim

meyyitlerin na'aşlarıyla ilbâs eyleyecek kimseler muktazîdir tâ ki kuvve-i zâ'ikan bu tebeddül-i şekl ile aldanıp kendine yabancı olan şeyi reddetmesin ve göz bile bakmaya tahammül etmeyecek ölüleri sana yedirsin!"

26. BU MAKALEYE KARŞI ZİYÂ PAŞA’NIN YAZDIĞI REDDİYEDİR.

Eğerki Plotarik'in şu makâle-i belîgası okundukda ve hile-i evlâda çaırda kendi hâliyle otlayan kuzuların ertesi gün kasap dükkanlarında asılı duruşları göz önüne gelip insan hemen et yemekten vazgeçeceği gelir lâkin mes'ele etrâfıyla düşünüldükde bu gürültülerin cümlesi safsata-i feylesofâne ve mücerred belâgat izhârı için ittihâz olunmuş bir fikr-i şâ'irâneden ibâret olduğu zâhir olur. Çünkü gerek Pisagor'un gerek ondan (329) mukaddem gelen zerdüştün ekl-i lehvimâttan ictinâbları Platorik'in bu makâlede sayıp döktüğü vecihle tabi'at-ı insâniyeye sahîhan muvâfık olmadığını cezm ettiklerinden olmayıp belki bir cesetten izâle-i rûh etmek mezheblerince münâsip olmadığındandır çünkü bunlar her ceseddeki ruhu bizâtihî kâim bir cevher-i münferid gayrı müte'akkil za'm edip her ne zaman bir cisimden müfârakat ederse isti'dâdına muvâfık diğer bir kalbe hulûle mecburdur i'tikâd ederler. Bundaki butlân ise muhtâc-ı beyân olmadığından mes'elenin bu cihetinden sarf-ı nazarla yalnız et yemek insan için tabi'î olmadığı bahsinde hâtır-ı kâsıra gelen bazı mütâla'âtı îrâd edelim:

Pisagor'un mezhebini tervîc edenler hayvanı öldürmek yâhud lahmini yemek mugâyir-i tabi'at-ı insâniye olduğunu iddi'â edip hülâsa-i bürhân olarak rikkat-i merhamet şefkat-i ri'âyet-i hukuk şükr-i ni'met gibi sıfât-ı mahsûsa-i insâniyeyi sened-i mevki'inde şefî' tutuyorlar ve çünkü sâ'ir sebâ' gibi biz hayvânâtı kendi pençemizle yırtmadığımız ve kasap ve aşçı ellerinden geçtikten sonra yediğimiz ve mezbûh ile meyyiteyi tefrîk ettiğimiz cihetle bunun insandan vukû'unu tabi'î değildir demek istiyorlar zannolunur ki bu gürûh hükemâ tabi'ata mevzu' lehinde gayrı meşreblerince bir ma'nâ verip ondan dolayı yanılırlar.

Cümleden evvel bunlara su'âl olunur ki insanın bu evsâf (330) ile ittisâfı yalnız zevi'l-ervâhın i'dâm ve istihlâki emrine mi münhasırdır? Elli ayaklı kaşlı gözlü mâşî müteharrik ecsâmdan başka hayat ya'ni ruh sâhibi mahluk yok mudur?

Tahkîkât-ı âhire-i ilmiye nebâtâtın ve belki bize cemâd görünen nice ecsâm-ı salebenin kendi isti'dadlarına mahsus bir rûh-ı ber-hayât ve kâbil-i memât olduklarını isbât etmedi mi? İmdi koyunların kuzuların sahrâlarda melediklerini işitip gezdiklerini otladıklarını görüp sütlerinden yüklerinden istifâde olunduğunu mülâhaza edip artık bu kadar eltâfına mazhar olduğumuz bir canlı mahlûku boğazlamak ve sonra püryân edip yemek merhamete ve şükr-i ni'mete ve ri'âyet-i hukûka ya'ni vezâ'if-i insâniyeye mugâyir olduğu görülür de ya tarlalarda altn gibi sararmış ve reng-i letâfetle sahrâlara zîb ve revnak vermiş olan ve kuzu nasıl doğup tedrîcle büyürse o dahi dâneden ıkdıkda ibtidâ yeşil yaprak sonradan zümrüdîn sâk ve âkıbet bir tertîb ve intizâm-ı hayret-bahşâ üzre içi sıa sıra tânelerle memlû başak hâline giren buğdayları ve ağaçların bir sene zahmet ve emek çekerek yetiştirdiklerigûnâgûn meyveleri orak bıçak ile hiç merhamet etmeksizin kesip biçmekte bu insaf bu evsâf niçin hatıra gelmiyor? Ama siz nebâtâtı zevi'l-ervâhtan addetmek isteyeceksiniz ya'ni tertîb-i tabâyi' sâmda ihtilâf olsun da rûhun ecsâm-ı mütenevvi'aya ta'allukunda (331) merâtib ve derecât olmasın diyeceksiniz bu tasavvur ise kudret-i ezeliyeyi tahdîd değil midir? Hayvânâtın sûr-i hilkatlerine göre tenâsülleri bir tohum vâsıtasıyla ve izdivâc tarîkiyle olanları ve anâsırdan mürekkeb bir cismde kan ve ahlât ile beslenerek büyüyüp sonra bir delikten yâud yumurtadan çıkanları ve süt ve ot ve et ile müte'ayyiş olarak tedrîcen büyüyenleri zî-rûh tanıyıp da nebâtât ki onlar da bir tohumdan ve erkekli dişi bir nev' izdivâcdan husûle gelir ve kendilerine mahsûs diğer anâsır ile terekküb edip toprak denilen bir rahm-i unsûrîden henüz hal ve keşf olunmayan birtakım mevâdd-ı nâmiye ile beslendikten sonra meydana çıkarlar ve onlar da ecsâm-ı sâ'ireyi hem ifnâ hem ihyâ eden anâsır-ı vâhiye ile perveriş bulup terakkub ömr-i hayattaki tufûliyet ve şebâb ve şeyhûhete uğrayarak ikmâl-i müddet ederler. Ve her ne vakit medâr-ı hayatları olan asıldan müttefik olurlarsa hayvanların katli hâlindeki gibi mevte uğrayıp eser-i hayat kendilerinden zâ'il olur siz bunlara zî-rûh demeye neden cesâret etmezsiniz? Anbarda yığılı duran zehâyiriniz ruhları zâ'il olmuş birtakım ecsâd-ı meyyite değil midirler? Siz onları değirmenlerde ezip ateşlerde tab' edip nasıl ekl ediyorsunuz? Görülüyor ki siz kuzunun bağırdığını işitiyorsunuz da onun için ona merhamet ediyorsunuz yoksa yed-i kudretin bu kadar san'at ve kemâl üzre tekvîn ettiği (332) bir binânın hedminden müte'essir olduğunuzdan dolayı değil zîrâ böyle olsa ağaçtaki meyvelerde

siz koparırken lisân-ı hâl ile bağırıp "Aman bana dokunma ben tabi'atın tezyîn-i hadîka-i kâ'inât için yetiştirdiği bir mahlûk-ı zî-rûhum" dediğini de işitmel ve ecsâm-ı hayvânâtta görüp takdîr ettiğiniz kudret-i rabbâniyeyi bie elmada bir üzümde bir buğday tânesinde bir sarı çiçekde dahi görmeli ve yukarıda saydığınız sıfatlar sahîhan siz de varsa artık taraftarlığı bırakıp hayvana nasıl acırsanız nebâtâta da öyle acımalı lahm yemediğiniz gibi nebâtât meyve dahi meyeği tabi'at-ı insâniyeye muvâfık görmemeli idiniz.

Süt husûsuna gelince siz bundan da ictinâb etmeli idiniz zîrâ bundaki gadr ve zulmü şi'âr-ı insâniyete mugâyir olan ahvâli görmeli idiniz koyunları ne istihkâk ile ağıllara doldurup haps ediyorsunuz? Kuzuların buzağıların hakk-ı tabi'îleri olan sütleri nçin gasb ediyorsunuz? Eğer siz çocuğunuzun vâlidesi ile berâber sizden daha kuvvetli bir mahlûkun eline esîr düşseniz sizi firâr edemeyecek vecihle taht-ı nezâretinde tutsalar ve hâtunun sütünü büsbütün çocuğuna vermeyip cebren sağsalar hattâ sütünü vermemek hâtunun elinde olsa da hani biz de sütünü vermeyen inekleri aldatmak için buzağılarını yanlarına getilidiği ve ol vecihle sütü sağıldığı gibi çocuğunu (333) gösterip sonra içmeye bırakmaksızın geri çekseler ve hâtunu sağsalar hoşunuza gider mi? Onların kisveleri olan yükleri onların sırtından soyup kendi sırtınıza ne hakla iktisâ ediyorsunuz? Evinizi niçin habs edip boyunduruğa koşuyorsunuz onun ağzına niçin kim ayağına demirden nal vurup üstüne biz sırtına yük yükletirsiniz arabaya koşarsınız? Bu hak ve ehliyeti ve bu hayvanların üzerlerine tegallüb ve istilâ salâhiyetini size kim tevcîh etti? Diyeceksiniz ki ya biz bu hayvanları hallerine bıraksak yırtıcı hayvanlar onları telef ederler acâyib yine merhamet! Ya bu hâli onları halk eden zât-ı bârî hiç düşünmedi mi? Ve onları yaratmak murâd ettikde insanları çağırıp "İşte ben şu mahlûkâtı yaratacağım fakat onlar zayıf olduklarından yırtıcı hayvanlardan kendilerini koruyamazlar siz onların muhâfazasına tekellüf edin" gibi bir şart teklîf etti mi? Dağlarda milyonlarca sürü sürü gezen yabânî koyunlar keçiler vahşî öküzler atlar eşekler nasıl nasıl yaşıyorlar bunları yırtıcılar niçin yırtmıyolar? Niçin selâları kesilmiyor? Bunların sâhipleri çobanları köpekleri var mı? Amma bunlar (hangi) olduklarından vahşîler gibi koşup kaçamazlar derseniz onları hangi eden yine biz değil miyiz? Hele bir kere yakalarını bırakalım birkaç batın hâl-i hürriyette tenâsül etsinler bakalım onlardaki betâ'et kalır mı ahırda beslenen onlarla yaylada büyüyen hergelelerin beynindeki (334) fark bu

hâli isbât etmez mi? Tavşan kadar za'if ve nâzik ma'sum bir hayvan yoktur ve her yırtıcı ayvan (İnsanda berâber olduğu halde) ona düşmandır dağlarda ovada gezip bekâ-yı neslini muhâfaza ediyor da koyun ondan pek çok kavî iken niçin nefsini vikâye edemesin? Sâiyen insanın ağzında karşılıklı dört adet sivri dişler görülüyor ki azı dişlerinin altlı üstlü yanlarındadır koyun keçi at sığır tavşan gibi ta'ayyüşleri yalnız nebâtâta münhasır olan havanlarda bu dişler görülmez bil'akis arslan kurt köpek kedi gibi lahm ile müte'ayyiş olanlar da bunların emsâli müşâhede olunur bunlara bakıldıkda insanı halk eden vâcibü'-vüûd daha eti otu bilmezden evvel onu et yemek için yaratmış ve ot ezmeye olan âletleri de ağzının içine koymuş olduğu istidlâl edilir imdi bu delîl göz önünde değil belki ağzın içinde mıhlı dururken artık Pisagor'a filâne taklîd garzıyla hilkatin bir cihetini mu'attal mı bırakmalı sâlisen tabi'atın eşyâ-yı sâ'irede cârî olan âdât-ı umûmiye ve kâ'ide-i külliyesine nazar ve tatbîk olundukda dahi bunda hilâf-ı tabi'at bir hâl görülmekten fazla belki îcâb-ı hükm-i tabi'at olduğu görülür çünkü kurt koyunu koyun da nebâtât üzerindeki böcekleri böcekler de birbirlerini ekl ediyorlar denizdeki balıklar gücü gücü yetene tâ morinadan süpürge balığına kadar birbirlerini ekl ile geçinirler me'kûlât ve meşrubâtımız ve teneffüsümüz ile her gün (335) her sa'at nice bin mahlûkâtı birden bel' ve mahv ediyoruz vücûdumuzdaki nice bin böcekler dahi muttasıl bizim cesedimizi gıdâ ediyorlar ve'l-hâsıl bütün mükevvenât birbirlerini ekl ile tegaddî ve yekdiğerini mahv ediyorlar işte muktezâ-yı tabi'at bu hâl görülüyor artık bizim hem hayvan hem de bi't-tahsîs et beyân-ı cinsinden olduğumuz halde niçin tabi'atın hilâfına gidelim? Râbi'an bizim hayvanları kendi elimizle zebh etmekten teneffürümüz dahi ekl-i lemhin tabi'î olmadığını isbât eder bir delîl değildir zîrâ ekser me'lûfâtımızda âdet-i tabi'at yerine kâ'im olduğu gibi bu nefrette bize âdetten gelmiştir meselâ ben sabâvetimde kasap şâkirdi olaydım sanırım ki şimdi koyun kesmek ile değnek yontmak nazarımda müsâvî olurdu hattâ benim i'tikâdımca mezbûhât ile meyyiteyi tefrîk ve evvelkinden istikrâh etmeyip ikinciden nefret dahi tabi'attan gelmeyip belki âdetten neş'et etmiş bir tabi'at-ı sâniyedir yoksa bir hayvan ha kendi kendine ölmüş ha sen öldürmüşsün iki sûrette de rûh zâ'il olup lahm ve şahm ve ceset kalır ben zannetmem ki eğer sizin aşçı haberiniz olmaksızın bir ölmüş tavuğu hemen yolup piyaza yatırsa sonra onunla bir güzel ızgara kebabı yapsa siz onu ekl ederken fark edebilesiniz yâhud bir muhâsara ya kaht içinde bulunasınız da

ölü bu hayvan bulduğunuzda istikrâh edip yemeyesiniz demek ki bu fark ve temyîz bize âdetten gelmiş bir haldir her ne zaman âdete bâ'is olan esbâb kalkar ise asıl tabi'at meydana çıkar. (336) hâmisen hükemâ ekl-i lahmin tabi'î olmadığını isbât sadedinde bize çiğ et yemek ve tırnaklarımızla koparıp yırtmak teklîf ediyorlar ya'ni bunlara mümteni' demek istiyorlar dünyada ne kadar kavim var ki eti çiğ yerler! Hattâ ben gözümle Londra'da bir kadın gördüm çiğ eti pişmişe tercîh edip biz pişmişi nasıl suhûletle koparıp yer isek o da çiğ eti öyle ısıra ısıra kemâl-i lezzetle yer idi bir çocuğu sabâvetten beri tırnaklarıyla et koparmaya alıştırın ve tırnaklarını ona göre hazırlayın büyüdüğünde eti tırnaklarıyla koparır mıkoparmaz mı görürsünüz. Ma'sum hayvanları yiyip yırtıcıları yememek bahsinde dahi meyl-i tabi'atıma tâbi' olurum ben boğazım husûsunda ismete mükâfât-ı seba'a mücâzât-ı dâ'iyesinde değilim dimâğıma hangi lahm hoş gelirse onu yerim hem umûmen ekl-i lahm olanlar ekl-i lahm olanları yemezler zîrâ onların luumunda o kadar lezzet yoktur görmez misin ki arslan kaplan kurt ayı karakuş şâhin atmaca birbirlerini yemezler âhu at sığır koyun keçi turna güvercin serçe sayd ederler bir diyecek söz daha var ki insanın hilkat-i ekl-i lahm olduğu teslîm olunduğu takdirce bile mâdemki saffet-i akl ve temyîz mümtâz ve beyân olunan evsâf-ı insâniye ile sâ'ir sebâ'dan serfirâzdır insan için irhâk-ı rûh gibi bir fi'l-i mekrûh nâ-sezâdır diyebilirsiniz.

Vâkı'â bu söz bir kalb-i rakîk-i insânîden zuhura gelmeye ve hükm (337) ve muktezâsıyla her insan amel etmeye şâyandır lâkin hayf ki hâriçte icrâsı mümkün değildir siz ki tahsîl-i kemâlât-ı insâniye yolunda avâmdan ziyâde tasfiye-i nefs etmiş ve dekâyık-ı kevn ve tabi'atı gözden geçirip muktezâ-yı hilkat üzre ta'ayyüşü ve can telef etmeyi kendinize kâ'ide-i hareket tutmuşsunuzdur eğer bu kâ'idede siz fi'ilen sâbit iseniz o zaman bize de teklif için min cehet-i istihâk kesb edersiniz mikroskop denilir bir nev' dürbün vardır ki gözümüzün göremediği küçük şeyleri bize büyük gösterir siz eklini tecvîz ve teklîf eylediğiniz sebzelere ve içtiğiniz sulara hiçbir kere bu âletle nazar ettiniz mi? Nazar ettiniz ise bunların mürekke oldukları küçük kurtçukları ve uzun solucan şeklindeki böcekleri gördünüz mü? Bunlar canlı mıdır cansızı mıdırlar? Canlı iseler onları ekl ve imhâ irhâk-ı rûh değil midir? Meselâ başınız bitlendikde hamama gidiyorsunuz ve o hayvancıkları sabunla telef ediyorsunuz ya bunların eti canı yok mu?

İmdi mâdemki bu kâ'idenin fi'ilen icrâsında siz de âciz oluyorsunuz ya sâ'ir halkı sizin böyle nâkıs ve imkân-ı aklî ve hâricîsi gayrı müsbet olan da'vânızı tasdîke nasıl da'vet ediyorsunuz! Bu muktezâ-yı insaf mıdır? Hem siz bu ahkâmı hangi terâzi-yi hakkâniyetle tarttınız da doğru olduğuna cezm-i yakîn hâsıl ettiniz? Eğer mîzân akl ise o mîzânın doğru tarttığından (338) nasıl emîn oldunuz? Hani ma'kûlâtın her mes'elesinden hatâlara uğramak şöyle dursun mahsûsâttan olan mer'iyâtta bile her hatvede sehvden hâlî olmamak şânından olan ve âlemlere nizâm verdiği ve beş on kitap okumakla ebnâ-yı cinsini hakîr görüp kendini ulûm-ı evvelîn ve âhirîne vâkıf zannettiği halde bir dakîka sonra vukû'a gelecek şeyden haberdâr olmayan mîzân akıl değil mi? Demek ki bu ve bunun emsâli ahlak mesâ'ilinde sizin iltizâm ettiğiniz efkârın çoğu vicdân-ı sahîhinizin mahsûlü değildir belki re'yimi ebnâ-yı cinsime kabûl ettirip ve kendimi onların arasında mümtaz gösterip takarrur edeyim gibi nefs-i emmârenin ilkâ ettiği ucb ve gururdan münba'is-i hayâlattıt. Ey belâgatı ve hüsn-i ifâde ve mübâlağayı bürhân-ı hak zanneden hükemâ! Bir da'vâyı husûsan kâ'ide sûretindeki bir müdde'âyı meydân-ı bahse koymazdan evvel lehindeki aleyhindeki muhtemilât-ı akliyeyi iyice düşünmek ve elfâzın şâ'irâne ve belîgâne olup da te'sîrini dikkat ettiğiniz kadar olsun mi'l ve mefhûmun hâriç ve vâkı'a mutâbakatını da hesâb edin.

(Ziyâ Paşa) (339)

Engiziyon br lafızdır ki delâlet ettiği ma'nâ hiçbir millette vuku'a gelmemiş olduğundan, bir lisânda mürâdifi bulunmaz; ve her ne zaman bu kelime telaffuz olunsa mazmûnunun dehşetinden tyler ürpermemek ve kalbe halecân gelmemek mümkün olmaz.

Engizisyon, me'mûrîn-i dîniyeden mürekkeb bir meclistir ki me'mûriyeti ahâlinin mezhebce i'tikadlarını teftiştir. İşbu engizisyon ibtidâ-yı zuhûru İspanya'da denilse de te'sîrâtı her yerden ziyâde orada olduğundan lafz-ı mezkûr yâd olundukda derhal İspanya'da vukû'a gelen te'sîrât-ı hüve'l-engizi tahattur olunup, husûsiyle Benî Ahmer devteninin inkırâzından sonra Hırıstiyan hükûmetlerine ra'iyet olarak kalmış bulunan ahâli-i İslâmiyenin ne tahammül-i cevr ve âzâr ve ne de tebdîl-i mezheb ve etvâr ile yine bu mahkeme-i gadr-i şi'ârın elinden halâs olamayıp nice binlercesi

envâ'-ı ukûbet ile ihlâk edildikten sonra, bi'l-âhere bütün bütün mehcûr-ı vatan olmaları onun himmetiyle vukû'a gelmiştir.

Meclis-i mezkûrun sûret-i vaz' ve îcâdına ve din nâmına icrâ etiği kabâyih ve seyyiâtına pek çok kitaplar yazılmış ise de cümlesinin muhtasar ve mu'temedî (Grol) ile (Lavale)nin İspanya ve Engizisyon hakkındaki eserleri olduğundan telhîs ve telfîf tarîkiyle lisânımıza nakli münâsip görüldü.

(Ziyâ Paşa) (340)

27. ÂTÎDEKİ MEKTUPLAR MÜNŞİ-İ MEŞHÛR ÂKİF PAŞA MERHÛMUNDUR:

(Halîlesine)

Posta ile muhabbetnâmeniz vârid olup memnûniyetimiz hâsıl olmuştur. Vâkı'â iş'ârınız vechile bu derece felâket hatır ve hayâle gelmeyip mukaddem riyâsette rü'yâsını görmüş isem de başka türlü te'vîl etmiştim. İnsan her ne çekerse kendi kusûrundan olup Cenâb-ı Hak zulmden münezzeh ve müte'âlî olmakla kimseye diyeceğimiz olmayıp kendi eksiklerimizden olduğuna şüphe yoktur. Sizler de ciğersûz olduğunuzu bilirim. Şu kadar ki Allah bağışlasın siz bir ğarça çocuklar ile gönlünüzü eğleyip bir sa'at ağlarsınız bir sa'at dahi onlar ile avutabilirsiniz. Ya benim hâim artık görmeye muhtaçtır! Hak sübhânehû ve Te'âlâ cümlemizi mazhar-ı afv ve gufrân eyleye âmîn. Sa'id paşa hazretlerinin şefa'atnâmelerine cevap geldi. Dersa'âdet'e azîmetten sarf-ı nazarla Bursa'ya azîmetmiz ve beş bin kuruş ma'aş tahsîs olunup irâde-i seniyye dahi bu merkezde sünûh eylediği bildirilmiş olmakla der'akab yol tedârikine bakılıp, bi minnehu ve keremahû te'âlâ târih-i mektûptan beş altı gün sonraca yine Tekfûr dağından Bursa'ya azîmet olunacağı ve inşa'allâhu'r-rahman Bursa'ya vardığımızda yine taraf-ı afîfânenize iş'âr olunup orası İstanbul'a daha yakın olmakla mekâtibemiz eshel olacağı beyânıyla şakka-i muhabbet tahrîr ve irsâl olundu. Bursa'da buradan iyice (341) tabip bulunmak me'mûl olduğundan du'ânız berekâtıyla illetlerime dahi tedâvî ve âfiyet me'mûl olunur. Çocukların ağlayarak gözlerinden öperim.

Fi gurre R sene 1258

28. BURSA'DAN ITLÂKINI MÜSTAHREM MEKTUPTUR

Min gayr-i had tehenniyet-i me'mûriyet mutazammınü'l-bereketlerini hâvî takdîm-i pîşgâh-ı mekârimkâyîleri kılınan arîza-i hakîrâneme cevâben ve tenzîlen çâkerlerine nisbetle sevâd-ı bahâr adl ve ihsân olan müşerre-i seniyye-i hidivâneleri behcet-resân vürûd ve kurretü'l-ayn nümûd ve şuhûd olup her kelime-i nemegini müsta'liye-i lutf ve inâyetten mürekkep ve her satr-ı bedî'üş-şatr dil-nişîni terâkib nevâziş ve âtıfetten müretteb olmak hasebiyle rehîn-i iz'ân ve istibşâr olan âsâr-ı teveccühât meyâ min âyât veliyyü'l-na'mîleri ihyâ-yı ramîm derecesinde mağz-ı istihvân nâ-tuvânıma ilkâ-yı feyz-i diğer etmiştir. Rabbim te'âlâ zât-ı bezr-i cumhur seyr ve Aristo nazar-ı bî-medânîlerin hemîşe mesned-i âfiyette ve her hâl ve istikbâlde dil-hâh-ı âlîleri vechile kâmurân ve kâmkâr eyleye âmîn.

Mâlûm-ı âlîleri buyurulduğu üzre cezâ-yı cinâyâtım olarak hakk-ı mücrimânemde mahkûm bih olan iki sene-i kâmilenin mahrûse-i Edirne'de münfiyen inkızâsı mukadder olmuş ise de fazla-i mücâzât olmak üzre beş aydır da Bursa'da dahi zehr-i şâm ve zâviye-i gurbt ve şu'le-i nûş hâviye-i kürbet olup her âyine zimâm-ı rızâ dest-i (342) kazâya ve sırr-ı teslî zânüvâ-yı hükm-i mâzîye nihâde ise de vücûd-ı bî-sûduma müstevlî olan alel ol emrâz-ı adîde günden güne müşted ve her rûzum sâl-i âhiret gibi mümted olduğundan gayrı fi'l-cümle tahfîfine medâr olabilecek tedbîr ve tedâvî dahi taşralarda nâ-kâbil olduğundan cism-i nâ-tuvânım sürâh-ı renc 'inâ ve ciğergâh-ı hunfeşânım laht laht âh-ı vâveylâ olarak kısmen bi-'izzetallâhu te'âlâ tâb u tahammülüm kalmamakla binâ-yı ka'be hasâyis-i celîleden olmağın Allah için velâdet-i hümâyun-ı şâhâne ve mâh-ı gufrân hürmetine bu kere dahi şu vîrâneyi bünyâd ve merhameten afv ve azâd buyurlmaklığım husûsuna müsâ'ade-i aliyyeleri sezâvâr buyurulmak bâbında.

Fi 9 Ramazan Sene 1258

29. HAREM-İ LİSÂNINDAN VÂLİDE-İ SULTAN ABDÜ'L MECİD HANA

Hak te'âlâ hazretleri yeryüzünün halîfesi ve cümlenin gözünün bebeği olan şevketlü kerâmetlü azametlü velî ni'met-i âlem efendimiz hazretlerinin bir gününü bin eyleyip dünyâlar durdukça taht-ı âlî-i baht-ı şâhânesinde dâ'ir ve ber-karâr eylesin! Biz bî-çâreler bunca zamandan beri nân-ı ni'met-i hazreti pâdişâhî ile beslenip azlmizden biri dahi mahzâ kerem ve kerâmet-i şâhânelerinden ihsân-ı hümâyun-ı mülûkâneleri buyurulan ma'aş ile geçinerek gece ve gündüz yüzümüzü yerden kaldırmayıp her an ve her dakîka du'â-yı ömr-i şevket (343) ve ikbâl-i pâdişâhâneleri hizmetinde kusûr-ı abîdânemiz olmasa dahi yine müstağrak olduğumuz nâ-mütenâhî-i şâhâneden binde birinin şükrünü yerine getirmeye kudret ve mecâlimiz yoktur. Lâkin efendim iltifât-ı hazreti pâdişâhîden dûr ve hizmet-i aliyyesinden mehcûr olmak pek müşkül imiş. Gözümüzün yaşı kesilmiyor. Kul kusursuz olmaz; ve ömrü oldukça efendisinin afv ve merhamet ve ihsânına ihtiyaçtan kurtulmaz. Herhalde velî-ni'met efendimiz hazretlerinin cümleye şâmil olan sâye-i mürâhimvâye-i pâdişâhânelerinden gayrı ümidgâhımız olmadığından dünkü gün Baltalimanı'na teşrîf-i hümâyun-ı şâhânelerinde alîmullah mahzun gönlümüz bir derece mesrûr ve mütesellî oldu ki mübârek ayaklarının bastığı topraklara yüzlerimizi sürsek ve tûtyâ gibi gözlerimize çeksek yine kalb-i âcizânemize kana'at ve tahassür ve iştiyâk-ı abîdânemize hiffet gelmez. Rabbimiz te'âlâ hazretleri cihânın bir tânesi olan mübârek vücûd-ı hümâyun-ı şâhânelerine sıhhat ve âfiyet ve ömr-i şevket ve ikbâl-i pâdişâhânelerine tükenmez bereketler ihsân eyleyip düşmanların kahr eyleye âmîn. Mücerred teşekkür sürûr-ı âcizânemizi hâk-pây-i ismet-ârâ-yı veliyyetü'n-nu'mânelerine arz ve beyân zımnında arzıhâl-i câriyâne takdîmine cesâret olundu emr ve fermân. (344)

Sultan Mahmut Han'ın bizzat kaleme aldıkları irâdât-ı seniyyenin evsâf-ı bergüzîdesini mutazammın mâbeyn-i hümâyun başkitâbetine tezkere:

Bağdat vâliliğine ve tüccar-ı hayriye şehbenderine ve taraf-ı çâkerîye gelen kasîde-i tebrîke dâ'ir meb'ûs-ı sûb-ı vâlâları kılınan tezâkür-i çâkerâne ecvibe-i âliyesi mübârek ve mes'ûd kalem-i müşkîn rakm-ı hazreti şehenşâhîden çekîde-i ruhsâre-i sutûr buyurulan tesvîd-i hümâyun i'câz-nümûnun aynı olmak üzre tahrîr ve terkîm buyurulduğu mi'el-i iş'âr-ı sâmîlerinden ma'lûm-ı bendegânem olarak zikr olunan ecvibe-i aliyye rehîn-i iz'ân ve müntekış-ı hayalhâne-i dil ü cân oldukda

hakkâ ki elfâz ve ma'âni-i belîgasının birbirinden a'lâ ve bâlâlığı rû-nümûn ve her fıkra-i mübteniyesi hükm-i bedî'a ile memlû ve meshûn olup ibtidâ Bağdat husûsundaki mütâla'a-i seniyye-i mülûkâneleri vicdân-ı hümâyun-ı şâhâneye muhtas olan tedkîkât-ı kerâmet âyât-ı cihanbânî âsâr-ı celîlesinden ve sâniyen şehbender-i merkûm hakkında irâde-i aliyye-i tâcdârîeri her tarafı câmi' bir re'y-i rezîn isâbet-karîn idüği vâzıhâttan ve sâniyen kasîde-i tebrîkiyye husûsunda mücellâ zîb-i sünûh ve sudûr buyurulan irâde-i hayriyet ifâde-i şehriyârî ve fermân-ı ihsân iktirân-ı cihandârîleri kemâl-i adl ve dâd-ı merâhim-küsterâne ve mahz-ı inâyet bi-gâyet bende perverâne iktizâsından olarak Hüdâ bilir cümlesi te'emmülâne ve hakîmâne ve pâdişâhâne olmakla rabbime emânet-i zât-ı şevket-semât hilâfet-penâhîleri nasıl yegâne-i cihân ise mübârek zihn (345) ve zekâ ve secâyâyı bahâyâ-yı şâhâneleri dahi bî-misl ve hemtâ ve ecvibe-i âliye-i mezkûrenin hâme-i anberîn câme-i ihsân ve inâyetle tesvîdi zametini ihtiyâr-ı şâhâneleri dahi başkaca bir lutf ve atâ olmakla hak sübhânehû ve te'âlâ hazretleri müstecmi'-i kemâlât-ı külliye olan mübârek zât-ı âlemsûd zılliyet-penâhîlerin kâffe-i ekdâr ve rüzgârdan hıfz ve emân-ı samedânîsinde mahfûz ve mesân, ve eyyâm-ı ömr ve azamet ve ikbâl ve avâm-ı şân ve şevket ve iclâl-i şehenşâhîlerin bî-had ve pâyân eyleyip zıll-i zalîl mekârim-i adîmü'ladîl şehriyârîlerin âlem ve âlemiyân üzre ebed-resân ederek be-hâhân-ı saltanat-ı seniyyelerin üftâde-i hazîz nîrân-ı kahr ve hazelân eylemek da'avâtı merfû' dergâh-ı Cenâbı Rabb-i mennân kılındı fermân.

Hâriciye nezâretinden infisâlinden sonra ol vaktin âdetince nezdinde bulunan hutût-ı hümâyun ile mâbeyn-i hümâyun-ı mülûkâneden tastîr buyurulan tezkerelerin iâdesi hakkında mâbeyn-i hümâyun bâşkitâbetine arîza:

Me'mûriyet sâbıka-i abîdânem cihetiyle nezd-i çâkerânemde mevcut olarak kullarına ilâ âhirü'l-'ömr hırz-cân ve nüsha-i emân olan mübârek hutût-ı hümâyun mevhibetimiz cenâb-ı cihanbânî ile mâbeyn-i hümâyun-ı şâhâne tezâkür-i aliyyesinin memhûren irsâli (346) husûsu dün akşamdan sonra devletli baş vekil paşa hazretleri tarafından vârid olan tezkere-i sâmiyede emr ve iş'âr buyurulmuş olduğundan her ne kadar bu sûretin usûl-i cedîde-i müstahsene iktizâsından olduğu beyân buyurulmuş ise de isti'âb -ı telâş ve ıstırâb-ı keâml-âlâm ve inkılâb ile gözlerimden hûnâbe-i hüzn

ve melâl rîzân ve cism ü hân-ı abîdânem havf ve hirâs ile lerzân olarak cümlesi bir torbaya mevzû'an ve memhûren irsâl olunmuş ve bütün gecem âh u enîn ile geçip Cenâb-ı Hakk alîm ve dânâdır ki hâl-i abîdânem pek diğer gûn olarak şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velî-ni'metimiz velî-ni'met-i âlem efendimiz hazretlerinin âmme-i enâma şâmil olan ihsân-ı bî-pâyân mekâr-münşân-ı şehenşâhîlerinden gayrı bir kes ve medresem olmadığından boynumu bükerek cemî' seyyi'ât ve hatî'âtımdan be-tekrâr-ı mülâz ve mültecâ-yı kâffe-i ibâd olan dârü'l-emân merâhi-i aliyye-i hazreti şâhâneye düşmüş olduğumdan galebe-i vahşet ve ıstırâb ile vücûd-ı nâçizâneme müsta'id olduğu illet-i sâbıkanın neksiyle da'avât-ı hayriyet âyât-ı hazreti pâdişâhîden dilim kesilmemek için bakıye-i ramak kabîlinden olan hayât-ı abîdânemin bir nefha-i ihyâ-yı merâhim ihtivâ-yı şâhâne ile intıfâdan vikâyesi husûsuna hasbetu'llâh bir kelime-i müşfika ile imdâda lutf ve mürüvvet âciz nevâzîleri ma'tûf ve meşmûl buyurulmak bâbında. (347)

"Gel ey fasl-ı bahârân mâye-i ârâm u hâb mısın"
Enîs-i hâtırım kâm-ı dil-i pür ızdırâb mısın"

Bahar eyyâmı bu köhne cihânın subh-ı safâ-yı nev-civânîsidir. Bahar erişince toprağın her tarafı serâpâ tarâvet kesilerek "Yuhyi'l-arza ba'de mevtihâ" sırrı âşikâr olur. O kuru kuru ağaçlar -mahşere tesâf etmiş izâm gibi- yeniden can bulmaya başlar. Bir halde ki: Tarâvetlerine dikkat olunsa nazar-ı ibretle vücutlarına süryân eden hayâtı görmek kâbildir. Bir halde ki: En ednâsındaki neşv ü nemâya bakılsa âlemin her zerresinde bir rûh tecellî ediyor zannolunur. Bir halde ki: Sahrânın her tarafına tecessüm etmiş zevk-i rûhânî. Belki rûh bulmuş safâ-yı cismânî denilse mübâlağa edilmemiş olur.

Nev-bahârın en büyük bir bedî'ası mebzûliyet ve me'lûfiyet cihetleriyle gâyet hakîr gördüğümüz çimenlerdir. Dünyâda elvânın hadd-i i'tidâli olan yeşilden tatlı renk mi olur? Bahar mevsiminde ise gûyâ ki rûy-ı arzın her zerresi yeşillenir.

(-Hattâ kendini insan zanneden ve hakîkat aranılırsa nebâttan farkları bi'l-ihtiyâr tahvîl-i makâma iktidârdan ibâret olan birtakım beylerimiz de ötede beride rast geldikleri hanımlarla yeşillenmeye çalışır-) (348)

Hele bir kere çimenler açıklı koyulu renkleriyle toprağı ihâta etmeye. Bir kere ebr-i bahârın in'itâfı çemenzâ üzerinde mevceler hâreler teşkîl eylemeye. Bir kere sahrânın ötesinde berisinde yığın yığın beyaz çiçekler açılmaya başlar mı! Bir kere deryâ hafif hafif dalgalanmaya. Bir kere nesîm âheste revâne güzârıyla sath-ı madde bir cebîn-i sâfa nazîreler yaparcasına çiğler göstermeye. Bir kere ufak ufak ufak mevceler hababları rüzgarın önüne düşerek bir bir toplanmış semen. Etrafa dökülmüş yâsemen döküntülerinden nişan vermeye yüz tutar mı! Sahrâları safâsından harekete mecâli kalmamış deryâ. Deryâları şevkinden ihtirâza gelmiş sahrâ kıyâs edersin. Güller göründükçe zannolunur ki bir çok nevreste nihâl-i cemâl ağyâr nazarından kaçarak ağaç gölgelerine yaprak aralarına saklanmış. Ara sıra rüzgarı muvâfık buldukça hicâb ihtifâlârından çıkarlar. Birbiriyle dudak dudağa gelirler. Rüzgar muhâlefete başlayınca yine inzivâya çekilirler. Birbirlerine mütehassirâne arz-ı iştiyâk ederek hafif hafif gülüşürler.

(Sebebi hayâlât-ı şarkiye ile kesret-i i'tilâf mıdır nedir? Ben gülden bahsettikçe bülbülü bir türlü unutamam. Vâkı'â güle âık olmadığını bilirim. Fakat bî-çâre kuşun tavr-ı sevdâvîsine bakılırsa o ufacık gönlünde ne büyük bir muhabbet eseri hissolunur. O muhabbet de var ise kendi hürriyetinedir ki tutulup da kafese haps edilince nağme(349) kârlık etmesi şöyle dursun ekserî yaşaması bile kâbil olamıyor). Lâlelere bakıldıkça kıyâs edilir ki geceden çemenzârda bir meclis-i 'işret tertîb olunmuş da ser-mestâne uykuya varan ashâb-ı meclisin her biri şarap ile dolu kadehini bir köşeye bırakmış. Kadehlerin kimi havaya veyâ zemîne mâ'il bir vaz'da duruyor. Kimi henüz yerleşememiş kâh eğriliyor kâh doğruluyor.

Baharın her mahsûlünü, her safâsını, her hâlini bir teşbîh ile tasvîr etmek benim değil, gökyüzünü ham eriğe, küre-i zemîni kızıl yumurtaya benzeten ashâb-ı hayâlin dahi pek kolaylıkla muktedir olabileceği şeylerden değildir.

Ma'amâfîh bedâyi'-i baharın yalnız çimeniyle gülüyle lâlesiyle iktifâ edemeyeceğim.

Acabâ az rüzgarlı hafif bulutlu bir havada bir bahar çemenistanına ziyâ aks edince hâsıl ettiği hâle hiç dikkat edilmiş midir! Bir taraftan rüzgarın tahrîki, bir taraftan bulutların sâyesi çemenzârı her mevci bir başka şekle girmiş bir yeşil hâreye benzetmez mi? Ekser sahrâlarda görüldüğü gibi, çimenler öbek öbek her renkte, her şekilde çüçeklerle müzeyyen olurlar da güneşin pertevi üzerlerinde temevvüce

başlarsa rûy-ı arza tavus tüyünden halı (kaliçe)ler döşenmiş zannolunmaz mı? Hurşid-i nev-bahâr feyzini yalnız zemîne hasr etmez. Sabah akşam eflâkîde nûra gark (350) eder. Renge boğar. Baharın küre-i nesîme verdiği letâfetten midir nedir? O fasılda gökyüzünün letâ'if-i elvânı olsa olsa güneş çehreli, şafak yanaklı, ziyâ saçlı bir dilberi mâ'i gözlerinde görülebilir.

Baharda havanın feyziyle ulutlara gelen hiffetten midir nedir? O zamânın fecrindeki, şefkindeki safâda sâ'ir vakitlerin tulû'una gurûbuna benzemez. Ziyânın hâsıl ettiği renkler bir derece parlak, bir derece revnaklı görünür ki âfâka binlerce alâ'im-i semâ yığılmış kıyâs olunur.

Gûyâ felek baharın zemîne verdiği hüsne gıbta eder de ufukta bahçelerimize nazîre yapmaya kalkışır: Güneş ya tulû' veyâ gurûb edip de sabâ temevvüce başladığı gibi bulutlar pârelenir. Kimi kızarır, yeni açılmış gül gibi katmer katmer olur kimi yeşillenir, yaprak şeklini bağlar. Kimi ağarır, zanbak gibi açık saçık salınmaya başlar. Kimi morarır, sünbül gibi kandil kandil öteye beriye dağılır. Nazar-ı ib'âd-ı nâ-mütenâhî içinde kendini kaybetmeye başlayıp da kuvâya hayal galebe edince âdem-i semâ deryânın veyâ deryâ semânın âyinesi olmuş. Bağlardaki çiçekler semâya veyâ ufuktaki bulutlar deryâya aks etmiş. Hâsılı yerle gök birleşmiş kıyâs etmemek kâbil değildir. Baharımızın mehtâbını da unutmayalım. Eğer hilâl ise ekseriyet (351) üzre etrâfına bedr büyüklüğünde bedr şeklinde, bedr letâfetinde bir hâle bağlar ki hani "Kamer bir mahluktur. Bazı saharâlar yere indirirler de sütünü sağarlar" i'tikâdında bulunanlar yok mu? Onlardan biri bu hilâl ve hâleyi görünce o sütü sağılan mahlûkun hâmile (hâmil) olduğuna zâhib olsa revâdır.

Eğer bedr ise etrâına bir sarı hâle dağıtır ki bizim gibi mehtâbın da bir âlem olduğunu bilenler dahi felekte ak benizli bir kız pencereden aşağı sarkmış, sırma saçlarını çehresinin etrâfına dağıtmış. Zemînin ârâyiş-i rengârengini temâşâ ediyor zanneylese ta'yîb olunmaz.

Mehtâbın baharda deryâya aksini seyr etmelidir ki serv ü sîmînin letâfetinde olan kemâl anlamak mümkün olabilsin. Havalar berrak, sular saf, serv ü sîmîn ise gûyâ ki nûrdan dökülmüş bir peri kızı gibi anadan doğma çıplak suya girer. Şenâverliğe başlar. Vücûduna dokunan her katre su iken nûr kesilir. Deryâ arasında güzerân-ı hayâl için münhâc-ı hakîkat gibi nûrânî bir cadde peydâ olur... Biz gâlibâ sadedden çıktık. Murâdımız Çamlıca'nın ta'rîfine evsâf-ı bahardan bir girizgah

bulmak idi. Fakat yârin mev'ud-ı telâfîsini ararken yolda çiçek toplamaktan kendini alamayan hevâdârân-ı muhabbet gibi pîşgâh-ı tasavvura rast gelen birkaç tâze hayâli çekinip çekmeye gönlümüz kâ'il olmadı. (352)

Ta'cîr ettikse afv-ı niyâz eyleriz. İşte maksada şürû' ediyoruz.

Ey âlem-i misâlin seyyah-ı hüşyârı
Hiç kasr sûretinde gördün mü nev-bahârı

İstanbul'u görenlere ma'lumdur ki Çamlıca köşkü safâ-bahşâlıkta, rûh perverlikte nev-bahârdan aiağı kalır bedâyi'-i rüzgardan değildir. Binâsı bir tarafa dursun! Yalnız bulunduğu mevki' İstanbul'un en müstesnâ bir noktasıdır. İstanbul âlemin en müstesnâ bir noktası olduğu gibi.

İstanbul bir melâ'ike-i deryâ-yı latiftir ki yalnız hazin hazin sâhillerine yüz sürerek pîşgâhında akıp giden deryânın safâsı mevki'inin bütün cihân içinde akransızlığını isbâta kifâyet eder.

İstanbul denilen mecmu'a-i bedâyi'in hâvî olduğu her türlü nevâridi bir bakışta göserecek bir nokta ise Çamlıca'dır: Boğaziçi'nde bir büyük orman veyâ bir küçük körfez yoktur ki Çamlıca'nın pâmâl nezâreti olmasın! Pây-ı tahtımızın Beyoğlu gibi, Galata gibi, Bâb-ı Âlî civarları gibi, Sultan Bayezid gibi hangi ma'mûr ciheti görülür ki Çamlıca'nın nazar-ı temâşâsından kendini saklayabilsin. İstanbul'da te'sîsât-ı atîka ve ebniye-i meşhûreden hiçbiri varmıdır ki Çamlıca'dan tasvîrini almak mümkün olamasın? (353)

Çamlıca o nazargâh-ı ibrettir ki bahar içinde insan çeşmesinin yanına çıkar da başını kaldırır etrâfına bakınır ise gözünün önünde tabi'î, sanâ'î, fennî, nice yüz bin türlü bedâyi'in mürekkeb bir başka âlem görür. Bayağı hadeka-i basar o âlem-i bedâyi'in bir mahâret-i fevkal'âde ile nokta-i vâhideye sığıştırılmış haritasına döner. Bir de gözünü aşağı meyl ettirmek isteyince nûr-ı nazar-ı cihânın her türlü ezhârını câmi' bir şukufe-zâra düşmüş zenbûr gibi dakîkada bir çiçeğe ilişerek sâniyede bir meyve ile oyalanarak âheste sâhil-i deryâya gidinceye kadar tâb u tuvândan kesilir.

Çamlıca'ya firdevs-i âlânın yere inmiş bir kıt'ası denilse şâyestedir.

Feyyâz-ı kudret âlemde â-ı hayât îcâdını irâde etmiş olsaydı o hâsiyeti Çamlıca suyuna verirdi.

Bundan takrîben sekiz sene evvel orada bir tulû' seyretmiştim. Semâdan zemîne nûr yerine rûh yağıyor kıyâs ettim!

Seyir yerleri zevkim değildir. Ta'tîl günleri her türlü beşâretten berî bir kuru işâret için -boyanmış cellad kemendi denilmeye lâyık- bir sıkı boyun bağı takarak ve süslü tomruk vasfına şâyân bir çift dar potin giyerek sabahtan akşama kadar araba arkasında devr ile fısk ve hırâmânı cem' etmek (354) ve akşamdan sabaha kadar hanak eziyeti ve nasır cefâsıyla yatakta inlemek gibi şeylerde bir safâ göremem. Hele cum'a ve pazar günleri Unkapanı'ndan bir piyâde tutup da yolsa seksen kayığa çatarak, doksan girdab-ı mehâlikten geçerek o nâzenîn Kağıthâne deresine duhûl ile tuzdan dumandan yapma bir insan resmi veyâ -teşbîhin daha doğrusu istenilirse- "Hazer hazer ki ecel nâr-ı seyyide medfûnum" mısrâ'ına mâ-sadak olmayı iltizâm etmişcesine mezarını omzuna almış bir cadı (cadu) şekline girmek. Sonra da bu hâlin adını eğlence koymak hiç aklımın erdiği şeylerden değildir.

Fakat ne yalan söyleyeyim? Cum'anın, pazarın gri bir açık veyâ sünbülî hevalı günde, Boğaziçi seyirlerinin hemen kâffesini ve husûsuyla baharda Çamlıca'yı severim. İnsan cihan medeniyetinin lezâ'iziyle ne kadar ülfet etse yine ara sırada hâl-i evveli olan sahrâ-nişînlik meylini bütün bütün hatırdan çıkar umuyor! Şimdi bir gurûb zamânı, bir su başında, bir çemenzâriçinde, bir ağaç altında oturup da, tabi'atın o ulvî ulvî mahzunluğunu temâşâ etmek, şehirlerin, hânelerin hangi eğlencesine tercîh olunmaz? Ara sıra beldelerin o ufûnetli havasında, o yeknesak manzarasından kaçarak nesîmin müsâmât-ı ezhârdan henüz kurtulmuş parçalarıyla teneffüs etmeyi, nasıl gönül olur da istemez? (355)

Sahrânın birbirine benzemez nice yüz bin elvân ve eşkâline dalmayı hangi nazar vardır ki arzu etmez?

(Kemal)

Vakit gazetesinin Berin'de bulunan bir muhibbi tarafından gönderilerek 1645 numaralı nüshasında neşr olunan bir mektupta inşâmıza müte'allik ba'zı mütâla'ât serd olunmuş olduğundan o bâbda mecmu'amızdaki bir iki söz söylemekliğini münâsip addeyledik.

Sâhib-i mektup demiş ki "Bizim inşâyı başlıca yolundan çıkaran şey ma'lûm-ı âlînizdir ki tasannu' gâ'ilesidir; hattâ geçenlerde İstanbul gazetelerinde yazılan mübâhasât-ı edebiyeyi okudum; te'essüf ettim. Hâlâ inşâ tasannu'dan ibâret zannolunuyor."

Evet! Tekellüf her şeyi vaz'ı tabi'îsinden çıkardığı gibi vâsıta-i müfâhime-i merâm olan tahrîr ve kitâbeti de tehvîş eyler. Ama ne çâre ki bundan beş on sene evvele gelinceye kadar tahrîrimiz de takrîrimiz de, tasannu' ve tekellüf gâ'ilelerine düşmeksizin yazı yazan veyâ lakırdı söyleyenlerimiz tarz-ı kadîm inşâ taraftârânı cânibinden techîl olunurdu. Hâlâ dahi belâgatın kavâ'id-i asliyesine ittibâ'an lafzî ma'nâya kalıp addeden nev-restigân inşâ perestişkârân kudemâ tarafından cehl ile yâd, ve zînet-i efkârı zînet-i elfâza tercîh edenlere âmî (356) veyâ mukallid yâhud alafranga gibi garip garip vasıflar ihsân ve isnâd olunur!

En ziyâde şurası garip ve garâbeti nisbetinde şâyân-ı te'essüftür ki nev-restigân-ı irfânın edebiyâtımızda zamânın etvâr-ı müceddidânesine muvaffak sûrette olan teceddüd-i pesendân edep ve irfânın olsun mazhar-ı takdîr ve şükrânı olmak lâzım gelirken onların da sitem-i nâ-çespânına uğranılır!

Binâ'en'aleyh Vakit'in muhibbi tarafından şikâyet olunan tasannu' gâ'ilesini hep bu türlü ta'rizler idâme ediyor. Çünkü yeni inşâ müntesibîn yeni inşâ tarafdârânından olsun ictihad ve ikdamları nisbetinde mazhar-ı taltîf ve takdîr olup da şevklenemediklerinden hiç olmazsa kudemâ-yı inşânın olsun bütün bütün nefretlerini celb etmemek maksadıyla ara sıra -rüşvet-i kemâliye kabîlinden olarak- tasannu' husûsunda onların eserine iktifâ mecbûriyetinde bulunuyorlar.

Yine sâhib-i mektup diyor ki "Bazı efkâra göre müte'ahhirîn-i inşâmız için bir doğru çığır açmışlar. Halbuki yanımda olan yeni eserleri (?) gözden geçirdim; eski ta eski hamam. Her bir ibâre bir (ukde-i tasannu'a) ve her bir ifâde bir mübâlağaya karîndir.

Zâten nâkıs ve müşkül olan imlâmıza bir de musanna' inşâ müşkülâtı (357) zam olunursa edebiyâtımız nasıl ileri gider?"

Müte'ahhirîn edibimiz Âkif Paşa'dan beri gelen zavât olduğu vaktin Berlin'deki muhibbince de mechûl olmamak lâzım gelir.

Onlar ise Âkif ve Reşid ve Ziyâ Paşa ile allâme-i edeb Şinâsi'den ibârettir.

Eğerki mûcib-i tatvîl ise de sadede tevâfuku cihetle burada müşârünileyhimin meslek ve hizmetlerini biraz tasvîr iktizâ ediyor.

Âkif Paşa elsine-i ecnebiyeden birine vâkıf olmadığı halde mücerred hüsn-i tasavvur, hiddet-i zekâ, tetebbu'-ı hakîkat gibi bir çok meziyât-ı irfânı sâ'ikasıyla kendi kendine bir tarz-ı inşâ ihtirâğ etmişti; o derecede ki "Münşe'ât-ı 'Âkif Paşa" nâmıyla meşhûr ve matbû' olan mecmu'a-i muharrerâtıyla en sonraki eseri olan Tabsıra ve birkaç âsâr-ı perâkendesi yan yana getirilecek olsa münşe'âtı evâ'il-i devr-i Osmâniyâna mahsus olan tarz-ı inşânın bir numûnesi ve Tabsırasıyla menfâsından yazdığı mektupları zamânımızın âsâr-ı edebiyesi zannolunacak kadar birbirinin zıdd-ı kâmilidir.

Vâkı'â Tabsırası sâhib-i mektubun "tasannu" diye bi hakkın ta'arruz eylediği tekellüfât-ı münşiyâneden bütün bütün âzâde değilse de herhalde devr-i cedîd edebiyâtımızın fâtiha-i âsârı ıtlâkına sezâ bir te'lîf-güzîndir.

Âkif Paşa'dan sonra Reşid Paşa gelir; kendisini idrâk (358) edenlerin kavlince Reşid Paşa lisânında olan kuvveti kadar Fransızca'ya da vâkıf imiş. Bu halde müşârünileyhin gerek zamânı ve gerek edebiyât-ı garîbeye ıttılâ'ı cihetle Âkif Paşa'dan iyi yazmaklığı lâzım gelirdi.

Ne fâide ki ömrünü bir dereceye kadar idâre-i mülke hasret etmiş olan bir adamdan edebiyat hocalığı beklemek talep ve arzuda pek ileri gitmektir. Bununla berâber merhum yazdığı şeylerle edebiyâtımıza da hizmet etmiş; husûsan zamânında lisân-ı resmiyenin edâsını bütün bütün değiştirerek o yolda olsun bir tavr-ı cedîd ve muntazam husûlüne çalışmıştır. Hâlâ bugün Bâb-ı Âlî onun mahsûsâtından olan edib-i siyâsiyenin ba'zı enkâz-ı mütebâkıyesini isti'mâl ediyor.

Reşid Paşa'dan sonra Ziyâ Paşa gelir; merhûmun evâ'il-i zuhûrundaki eşher-i âsârı ve ta'bîr-i âhirle bâ'is-i iştihârrı Endülüs târihidir.

Eser-i mezkûr ise bizce mekteb-i ma'rifet sanılan ve müdâvimlerinin hülâsa-i ta'lîmi yazdığını gördüğüne taklitten ibâret olan aklâm -ı devlette ifnâ-yı ömr-i şebâb eylediği hengâmda yazılmış olduğundan tumturk-ı elfâz tarafdârânı indinde makbûl olabilir fakat edebiyât-ı cedîde nokta-i nazarından bakıldığı halde

tetâbu'-ı izâfât ve kesret-i huşviyât ve bâhusus bir çok tekellüfât ve iğtirâk cihetiyle medhûldür. Buna sebep ise lisân-ı resmiyenin tarz ve şîvesiyle (359) i'tilaftır ki müşârünileyh gibi nevâdirden bir isti'dâd-ı edîbâne sâhibinin salîkasınca o i'tilâfın hâsıl ettiği te'sîrât-ı seyyi'eye eser-i mezkûru meydana koyduktan sonra tarz-ı kadîmi terk eylemişti. Vâkı'â bir kere iktidâr-ı edebîsini ibrâz ve inşâ-yı kadîm erbâbına tasdîk ettirdikten ya'ni âlem-i inşâda hesti-i edebîsini isbât ile ihrâz-ı mevki'-i kemâl eyledikten sonra kendisi için cây-ı ihtirâz kalmayacağından öyle bir isti'dâd-ı fevkal'âde sâhibine yakışan da bu idi.

İşte ondan sonradır ki evvelce intisâb eylemiş olduğu Fransızcanın yardımıyla garbın ziyâ-yı ma'ârifiyle dahi tenvîr-i efkâr ederek nazmında, nesrinde zamânının tavrına muvâfık eserler ibrâzıyla lisânına bi-hakkın hizmet etmeye muvaffak olmuştur.

Ziyâ Paşa'dan sonra Şinâsi gelir; vâkı'â Şinâsi bu âlem-i fenâya Ziyâ Paşa'dan evvel geldiği halde iştihârı Ziyâ Paşa'dan sonradır. Müşârünileyhin meziyât-ı edîbânesi ise Âkif Paşa'dan, Reşid Paşa'dan ve hattâ Ziyâ Paşa merhûmdan da âlîdir. Çünkü Şinâsi edebiyâtın garbdan iktibâsı lâzım geleceğini ictihâd eylediği ve vaktiyle "Encümen-i dâniş" ve "meclis-i ma'ârif" gibi iki hey'et-i ilmiye ve fakat resmiyenin ecille-i erkânından bulunduğu halde bu ictihâdındaki isâbetini isbât ile tatbîkâtına imkan göremeyince milletinin tenvîr-i efkârına hizmet maksadıyla me'mûriyetini dahi fedâ ederek neşriyâta mübâderet ve te'sîs eylediği Tasvîr-i Efkâr gazetesinde garbın mü'essir hikemiyâtını şarkın (360) elfâz ve kelimâtıyla mezc ederek bir üslûb-ı cedîd vaz'ına himmetle isbât-ı fazîlet eyledi.

Şinâsi'nin fikri, kalemi, meşrebi zamânının tavr-ı zâhirîsine ne kadar mugâyir idiyse tavr-ı ma'nevîsine ol kadar muvâfık idi. Çünkü zamânı edebiyâtı eğlence olarak telakkî eden ya'ni edebiyâtın zevk-i sâmi'aya hizmet edecek elfâz ve kelimât ile âreste olmaklığı i'tikâdına vâris olan gürûh ile mâl âmâl olduğu halde Şinâsi edebiyâtın efrâd-ı beşerin bir çok hissiyât ve infi'âlâtını o karîha ıtlâk olunan kuvve-i sânihasını tevsî' ile esas sa'âdeti te'sîs için ittihâz olunmuş bir vâsıta olduğuna ya'ni "merbi-i rûh ve merkezi-i efkâr olan emsâl-i ahlâkın tezyînine" hâdim bulunduğuna kâ'il idi.

Bu sebeple edebiyat ile esnâ-yı iştigâlinde metîn ve müfîd kâ'ideler taharrî veyâ ibdâ' etmeyi zevk ve şetâreti mûcib olacak kelimelere tercîh eylemiş ya'nî sözün

letâfet ve zarâfet-i zâhiriyesine temâyül etmeyerek letâfet ve zarâfeti fezâ'il-i ahlâka hizmet edecek muhâkemât-ı dakîka ve hikemiyeden ibâret bilmiştir.

Müşârünileyh belîgâne edâ olunmuş bir fikrin sâmi'adan ziyâde vicdâna infâz-ı ahkâm ederek fezâ'ilin kulûbda esasgîr olmaklığına en kavî ve en mü'essir bir vâsıta bulunduğuna i'timâden yalnız inşâda değil şi'irde dahi bu husûsu iltizâm etmiş ve zamânı zamân-ı tasannû' (361) iken Şinâsi mütehakkimâne tavr-ı zamânın fevkine çıkarak tarz-ı tarz-ı müttehizîni neşr ve te'sîse sâ'î ve muvaffak olmuştur.

Mâ hâsıl Âkif ve Reşid ve Ziyâ Paşaların edebiyâtımıza olan hizmetleri şi'ir ve inşâ-yı kadîme karşı birer âlet-i kâsireden ibâret olduğu halde Şinâsi'nin o bâbdaki ikdâm-ı mütecellidânesi tarz-ı kadîmi taraftârânıyla berâber kem-nâm etmeye kifâyet etmiş ve bu sebeple müceddid-i edeb olmak imtiyâzı bi-hakkın merhûm müşârünileyhe inhisâr etmiştir.

İşte "İnşâmız için bi doğru çığır açan müteahhirîn" bu zâtlardır. "Eski tas eski hamam" mislinin mâsadak olmak üzre beyân buyrulan "yeni eserler" ashâbı ise bu doğru çığırda emeklemekle menzile-i kemâl-i edebiyâta vâsıl olmaya sâ'î olan nev-resîdelerdir ki sâhib-i mektûbun dahi o mesleğin pîrânından bulunduğuna tarz-ı tahrîrinden özge bürhân olamaz.

Şu kadar ki âtîye nakl olunacak bir cümlelerinden dahi anlaşılacağı üzre kendileri inşâ-yı cedîdin tavr-ı hâzırını zamânımıza nisbetle terakkiyât-ı edebiyeden addetmeyecek kadar usûl-i inşâmızca inkılâb-ı küllî arzusunda bulunan efkâr-ı müfrita ashâbından bir müşkülpesend görünmek istiyorlar.

Ezcümle diyorlar ki "Zann-ı âcizânemce mekâtib-i âliyemizce (362) te'sîs olunan ve mekâtib-i sâ'ireye dahi muhtâc-ı ta'mîm bulunan edebiyat derslerinde tâlibe en evvel ta'lîm olunacak şey (İktizâ-yı tabi'ata muvâfık sâde ve tasannû' ve tekellüften âzâde) olan usuldür. Bu yolda bizim âsâr-ı edîbemize numûne bulmak müşküldür.

Bahs edebiyât-ı cedîdemize âit ve sâhib-i mektup ise edebiyat derslerinde numûne tutulabilecek eserlerin âsâr-ı edebiyemizde fikdânına mu'tekid olarak biz ise şerâ'it ıtlâk edilen fesâhat ve belâgatı ya'ni sedâcet ve selâmeti câmi' sözlerin müte'ahhirîn inşâmızın âsârında vücûduna kâ'il olduğumuzdan o bâbda îrâdına lüzûm gördüğümüz emsileyi dahi tarz-ı nüvîn inşâmızın mü'essisleri olan zevât-ı erba' sâlifü'z-zikrin âsârından intihâb etmek istiyoruz:

30. AKİF PAŞA'DAN MİSAL

Gönderilen mufassal ve meşrûh tevbihnâmeniz mütâla'a olunup sizce varlıktan, bence te'essüften gayrı bir ma'nâ verilemedi. Zîrâ ben me'mûr olalı daha kırk gün olur olmaz gûyâ aylar, seneler geçmiş; ve evlâd u 'iyâl ve müte'allikâtımıza îrâdlar, zâviyeler, ma'aşlar yapılmış da size bakılmamış gibi, bu derece sitemlere, serzenişlere neden müstahak olduğumuz bilinemedi! Ve İbrâhim Efendi'nin parasız pulsuz kuru bir kağıtla mesrûriyeti neden bu kadar çok gürültü ve size münâsip olan ona mı yapıldı münfehim olamadı! (363)

Hazır tarafında hulûs ve muhabbet ve hüsn-i zan ve i'tikâd hâsıl iken bu kadar gavâ'il ve meşâgilimin arasında zihnimi bulandırıp bu sözleri bana söylettirmeye mûcib ve muktazî ne oldu?

Hele siz nasılsa böyle şeyleri yazmayı istemişsiniz! Yazan çelebinin de -Dur bakalım aziz! Konmadan göçülmez; ve birdenbire bu münâsip olmaz. O sizin elinizi öpüyor, varın kendine ne söylerseniz söyleyin! Lâkin ben onun eteğini öpüyorum; benim kalbime yakışmaz! Ve husûsan "Serî'an cevâbını gönderin!" ya'ni merâmımız üzre hareket etmezseniz tebdîlinizin çâresine bakalım gibi lakırdılar edebe muvâfık düşmez. Ve kendisi çekse de hasbe'z-zâhir üzerinde bulunan rütbe-i hazreti pâdişâhînin hakkı da inkâr olunmaz. Ve tecelli-i ism-i mu'azzezü'l-hay hıyn-i tecelliyâtında zilleti kâbul etmez. Nâfile yere ve sarf-ı bilâ-mûcib beyninizde soğukluk olmasın!- demeyip siz ne buyurdunuz ise yazmasına ve dirâyet ve irfânına doğrusu âferin!.

Hâsıl azîzim! Siz muhabbette dâ'im, ben de hizmette kâ'im. Lâkin "Seni ben nasb ettim; bilir misin! Şöyle etmedik gazel edeyim mi? Böyle etmedik değiştireyim mi? Gibi abur cubur maddelerle iki günde bir başımıza kakılıp durulacak ve bu mu'âmele iş güç olacak ise tahammül eder dururum desem yalan (364) söylemiş olurum, ne yapalım el-hükm-i lillâh!..."

(Şeyh Müştak'a yazdığı mektuptan)

31. DİĞER

"... azl ve infisâlim hakd ve hased ve dâ'iye-i teferrüd belâsıyla maslahatı bu parsaya getirinceye kadar çalışıp hem hasm ve hem hâkim olan ve sâmi'a-i âlem-i seyyi'ât-ı azîmesiyle dolan Tatar yâdigârının sözüyle vukû' bulacağından tezkere-i sâmiyenin vürûdunda mağmûm ve mükedder olmadım desem yalan olur.

Lillâhi'l-hamd benim üzerime zâten ve zamânen bunun bir hadîs-i sâliha ve hizmet-i fâzıla-i mürahhacası olmayıp, gerçi riyâsetimde ben de saltanat-ı seniyyeye di2l-hâhım gibi hizmet edemedim ise de ledyü'l-muvâzene noksanü'l-noksan evvelü'r-ruhcân mes'elesine ve müşârünileyhin tercüme-i ahvâline ilm-i âlem şümûl-i şâhâne-muhît olmak hasebiyle onun iştikâ ve ihtimâmından sonra bir kere de bu hakîri söyletmek muhâkeme-i cenâb-ı şehenşâhî ve adâlet ve tahkîkât-ı hazreti pâdişâhî iktizâsından idi."

(Tabsırasından)

32. REŞİD PAŞA’DAN MİSÂL

"Devlet-i aliyyenin evvel be evvel meydana koyacağı madde ibtidâ bu küşâkûşların zuhûruna kendi tarafından aslâ sebep verilmediği (365) ve hıfz-ı müsâlaha emel ve arzûsuyla bu nizâ'ın tâ bidâyetinden şimdiye değin mu'tedilâne ve muslihâne hareket ettiği keyfiyâtı olup bu dahi erbâb-ı hakkâiyet indinde pek kolay isbât olunacak bir keyfiyettir.

(Âsâr-ı Siyâsiye'den)

"... bu mukûle isyân ve şekâvet renginde görülen hareketler cümlesi efkâr-ı muzırra ve niyât-ı fâside netâyic ve haymesi olmayıp ba'zen birtakım halkın meselâ bir bârgir onun altında ezildiği halde derdini anlatamamasından dahi neş'et eylediği münker olamamasıyla böyle bir şey zuhûrunda bu misillülerin birdenbire üzerine varılmaktan ve def'aten esbâb-ı şedîdeye sarılmaktan ise evvel be evvel tedkîk-i mes'ele ile vuku'atın menşe'i meydana çıkarılarak, tedbîri ona uydurulmak eslem olacağından, farazâ bu bir isyân-ı mahz olmayıp da mücerred fikdân-ı dirâyet veyâ

nâdâniyândan iktizâ etmiş veyâhud ba'zı mu'âmelât-ı takatfersâ sebebiyle tekevvün eylemiş olduğu anlaşılır ise, çünkü cidden ve hakîkaten fesad ve isyâna mütecâsir olanları bile evvel emirde dâ'ire-i ita'ate da'vete da'vet kavâ'id-i hikmet ve adâletten olduğuna göre diğer takım hakkında dahi bâdi-i maslahatta mu'âmele-i refikiyye icrâsı ulviyet mertebesinde kalacağı bedîhâttan bulunduğuna binâ'en bu mukûleler haklarında evvel bu vâdide davranılarak, îrâd olunacak kelimât-ı müşfikâne ve nesâyih-i rahmânenin ve onu ta'âkib edecek tehdîdât-ı kaviye ve fi'iliyenin bir gûne fâ'idesi görülemediği halde artık hiç tereddüd olunmayarak vesâ'il-i cebriyeye teşebbüs olunmak ve bu (366) takdirde dahi ba'zı bî-günâh bulunanların muhâfazasına bakılmak lâzım geleceğinden bu (livâne) maddesinde gerek buna şebîh ve meyl-i vuku'atda sûr-ı meşrûhanın bundan böyle usûl-i ittihâz olunmaklığının bildirilmesi ve bu takayyüdâttan murâd erbâb-ı fesâd te'dibsiz bırakılmak kaziyesi olmayarak mücerred müdebbirâne ve hakîmâne hareketle bir küçük şeyi büyütmek ve beyhûde kan dökülmemeye dikkat kılınmak dakîkasını ihtârdan ibâret olduğunun gösterilmesi hususlarına emr ve fermân kerâmet-beyân-ı cenâı hilâfetpenâhî şerefsünûh buyurulmuş olmakla..."

(Kezâ)

33. ZİYA PAŞA'DAN MİSAL

".... Hâkan müşârünileyh cülûsundan kırk yedi târihine kadar on sekiz sene a'mâl envâ'-ı tedâbir ve ihtiyât ile âkıbet yeniçeri ocağının ref'ine muvaffak olmakla devletin gözü açıldı. Ve münkasım olan kuvvet-i müstakile-i saltanat mahalline rüc'at edip sersem illeti zâ'il olmuş sûretinde alâ'im-i sıhhat nümâyân olmaya başladı. Lâkin bu devânın akabinde Rusya ve Mısır mes'eleleri gibi iki buhrân-ı hatır-nişâna uğrayıp husûsıyla Edirne mu'âhedesi kalbindeki yarayı deşmekle sıhhatçe terakkîsine durgunluk ve hâkan müşârünileyhe dahi fütûr ve yorgunluk geldi. Ve bu hâlin üzerine hızr-ı sânî gibi Reşid paşa merhûm yetişti; Avrupa'nın devlet-i aliyye hakkında seksen, yüz (367) seneden beri beslediği i'tikâdı tahvîl ve esas saltanatı Avrupa toprağında te'sîs ve takvîm için iktizâ-yı asr üzre lâzım olan ıslahat-ı mülkiyenin de'âyimini Tanzîmât-ı Hayriye nâmıyla vaz' ve icrâya cesâret eyledi."

"Bu zâtın hasenât ve seyyiâtı hakkında herksein bir fikr-i mahsûsu olup biz dahi o babda olan mütâla'amızı mahallinde tafsîl edeceğiz; fakat bu mevki'de şu kadar deriz ki Avrupa'nın devlet-i Osmâniye için zâhib olduğu akîde-i sakîmenin tehlikesini herkesten evvel gören ve def'i esbâbına teşebbüs eden Reşid Paşa'dır. Ve öyle bir asırda böyle bir harekete teşebbüs cehile-i avâmın ve hassâd ve ağyârın ta'arruzâtını celb ile zâtınca nice nice muhâtarât melhûz iken buraları aslâ düşünmeyip fâ'ide-i zâtiyesini devlet ve millet uğruna fedâ kılan ya'ni elli beş senesi Şa'banının yirmi altıncı günü Gülhâne meydanına konulan kürsüye çıkıp alâ milâ'i'n-nâs Tanzîmât okuyan Reşid Paşa'dır."

(Hâtıralarından)

34. DİĞER

"*Amin* resimlerinde yolda giderken bir mektebin etfâline bakılsa hey'etlerinden derece-i intizâm ve terbiyeleri derhal istidlâl olunur. Zîrâ kimi salta şalvar giyer; kimi setrî pantolon. Kiminde uzun entâri! Ve her birinin renkleri de başka başka! (368)

Önlerinde ilâhi okunur; arkadaki çocuklar onu dinlemezler. Her biri yanındaki ile oynamak ve etrâfına bakmak ile meşgul bulunur. Hocalar; kalfalar âmîn yeri geldikçe "amîn!" diye bağrışırlar. Ve'l-hâıl bir .... alayıdır gider!

Ya o mektep seyri denilen sahrâ zevkine ne demeli? Bir mudhikin üzünüe kağıttan yüzlük ve pöstekiden sakal ve köhne hasırdan cübbe geçirirler; paçavradan başına imâme ve kavuk yaparlar; tesbih şeklinde bir dizi soğan verirler; herifi bir uyuz merkebe ters bindirip kuyruğunu dizgin makâmında eline teslîm ederler! Yanına omuzlarında falaka değnek ve ellerinde kabaktan yapma bir terâzi ile çuhadar tarzında bir takım hergele de takılır. Bu şekil ile herifi seyir yerinde dolaştırırlar. Satıcılara rast geldikçe istintâk eder, ve yatırıp falaka ile döver. Bu oyunun adına "İstanbul Efendisi" derler! Yani kazâ-yı İstanbul mansıb-ı muhtereminde bulunan kudemâ-yı eslâf şimdiki şehremâneti misillü memleketin havâyicine dahi nezâret etmek evvelki zamanlarda mu'tâd olduğundan, onların esnâ-yı gesşt ü güzârda

ettikleri harekâtı bu yolda tezyîf ve tahkîr ederler. Bu musahharlığın tarîk-i ilme hakâreti mûcib olduğu kimsenin hatırına bile gelmez!"

"İşte yılda bir kere etfâl-i mektebi nüzhetgâha götürürler; orada da eğlence makâında bu rezâ'ili seyr ettirirler! Lâin hayf ve sad hayf ki hengâm-ı sabâvet fotoğrafya ta'bîr olunan üzerlerinde (369) nûr-ı mün'akise sâbit olan elvâh-ı şifâfa benzer. Ol esnâda görülen evzâ' ve ahvâl ve emsâl-i âyine-i tabi'atta müntabi' ve mütemessil olarak âhir ömre kadar pâyidâr olur gider imdi henüz mektepte iken böyle hilâf-ı edep mu'âmelât görerek büyüyen insanlar sonra herhangi tarîk ve meslekte bulunurlarsa bulunsunlar dâ'imâ bir nizamsızlık içinde yaşarlar; ve sâir terbiyeli adamlar gibi intizâm-ı hâl bulamayıp ömürleri rahatsızlıkla geçer. İşte bunun da sebebi terbiyedir."

(Ma'ârif-i Umûmiyeye dâ'ir olan lâyihasından)

Şinâsi'den misâl:

Mâhiyeti isbât eden âsâr-ı ameldir;
Mikdârına nisbetle kişi hayr u şer eyler.
(Lamahra)

"Kâ'idesi umûr-ı şahsiyeye âid olduğu gibi külliyet cihetine neden şâmil olmasın? Ya bir milletin hâli devletinin mâiyet-i idâresi isbâta delîl-i alenî değil midir? Hattâ bunda şöyle bir mu'ayyar ittihâz olunur ki bir hükûmet re'yinde ne kadar müstakil ise mâ hasıl ef'âlini o kadar mütehammil olmak lâzım gelir.

Memâlik-i Osmâiye'de ise halkın sa'y-i ihtiyârîsiyle temşît bulabilecek küllî ve cüz'î umûrun ekseri usûl-i idâre iktizâsınca bi'l-fi'il devletin teşebbüsâtına veyâud teşvîkâtına vâbeste olduğu gibi medeniyetimizin hâl-i hazırı ihtiyâcâtı teksîr ettikçe esbâb-ı ma'işetin (370) tahsîli için insan evvelkinden ziyâde zihnen ve bedenen çalışmaya mecbûr olmak hasebiyle gerek ızdırârı ve gerek ihtyârı bu sûrete sülûk edemeyen se'ilenin tanzîm-i ahvâli münhasıran hükûmetin himmetine kalmıştı...............................

Cism-i müteneffis vâhidde müte'ellim olan bir cüz'ün teskîn-i ıstırâbından sâ'ir a'zâ müsterîh olduğu gibi se'ile gürûhunun mümkün mertebe kesb-i refâh

etmesinden umûm ahâlî için ne derece inşirâh ve muhmedet hâsıl olacağını ta'rîfe kâdir değiliz."

35. DİĞER

"Menbâ-yı temeddün madde-i te'âvün olmasıyla efrâdın kifâf-ı nefs tedârikinden âciz kalmasına himmet etmek hey'et-i ictimâ'iyenin birinci vezâ'ifindendir.

Binâ'en'aleyh esâs-ı medeniyeti hikmet üzerine mübtenî olan memleketlerde se'ienin müstahakları esbâb-ı mütenevvi'a ile ikdâr olunur; ve cibillet veyâhud terbiyet-i reddi'esi iktizâsınca istihsâl-i ta'ayyüşde tabi'î olan meşâk ve mihenden kaçınarak bu yola sülûk edenler dahi men' ile kâr u kesbe icbâr kılınır ki bu sûret hem umûmun şânını nakîseden himâye ve hem de efrâdı zilletten vikâye eylediğinden ciheteyne dahi bir nev' merhamettir.

İşte bu sebepten dolayı böyle yerlerde sâ'il nedret üzre olup asıl bunların kesret-i idâresi istiklâl üzre olan memleketlerde bulunduğu mücerrebâttandır."

(Tasvîr-i Efkâr) (371)

Şu nakl ettiğimiz emsâle acabâ "Edebiyat derslerinde tâlibe en evvel ta'lîm olunacak" sûrette "İktizâ-yı tabi'ata muvâfık sâde ve tasannu' ve tekellüften âzâde" değil midir?

Biz öyle i'tikâd ederiz ki Akif Paşa'dan getirdiğimiz birinci misâl ya'ni Şeyh Müştâk mektubundan müfrez makâle yalnız iktizâ-yı tabi'ata değil asrımızın dahi tabi'at-ı terakkîperverânesine muvâfık sûrette sâde ve sâdeliğiyle berâber selâset-i ifâde ve intizâm-ı mü'dî cihetlerince fevkal'âdedir. Hattâ o derece sâdedir ki edebiyâtımızın tavr-ı hâzırını maksad-ı terakkîye gayrı kâfî görüp de o bâbda mu'ahhizâtta bulunan sâhib-i mektûbun bile kendini alamadığı seci'-perdâzlık seyyi'esinden tamâmıyla âzâdedir.

Reşid Paşa'nın âsâr-ı siyâsiyesinden nakl ettiğimiz iki misalden evvelkisi (diplomasi) lisânında yazılmış şeylerin en üstâdânesi ve ikincisi olan Erzurum

emirnâmesi ise inşâ-yı resmîye mahsus olan ve zincirleme ıtlâk olunan tarz-ı ma'hûdun en kâtibânesidir.

Şurasını da söyleyelim; bu iki misâli zamânımızca muhtâc olduğumuz edebiyat derslerine numûne tutmak arzusunda değiliz, belki tarz-ı cedîdimize çığır açan müte'ahhirînin zamânı cihetiyle ikincisi olan Reşid Paşa'nın teceddüd pesendliğindeki arzusunu -o zamanlar mekteb-i ma'rifet sayılan- Bâb-ı Âlî'nin lisân-ı resmiyesinde tatbîka çalışmış olduğuna bürhân olarak göstermek istedik. (372)

Ziyâ Paşa merhumdan getirdiğimiz misallerin ikisi de belâgatın kavâ'id-i asliyesine tamâmıyla muvâfık ve binâ'en'aleyh tarz-ı cedîd inşâmız için edebiyat derslerimizde her zaman numûne tutulmaya lâyık olduğunu iddi'â eyleriz.

Şinâsi'ye gelince; bâlâda dahi söylemiş idik ki müşârünileyh sözün zînet ve letâet-i zâhiriyesine temâyül etmedikten başka nice asırdan beri gönüllerde gönülleşip kalmış olan meyelân-ı elfâz-perestiyi mahsûsâtından olan müfîd ve metîn kâ'idelerin zîr-pây-ı tahakkümünde zebû ederek asrının tavr-ı ceyâdetiyle mütenâsib bir tarz-ı edeb husûle alışmış ve el-minnetullâh ki muvaffak dahi olmuştur.

İşte bâlâda îrâd eylediğimiz iki misâl gerek fezâ'il-i ahlâk gerek kavâ'id-i âdâb nokta-i nazarlarından bakıldığı halde müdde'âmızı isbât eyleyecek sûrette iki şâhid-i âdil meziyâtını hâ'izdir.

Şinâsi hiçbir şey yazmayıp da yalnız şu "Fenn-i edeb bir ma'rifettir ki insana haslet âmûz-ı edeb olduğu için edeb ve ehl-i edîb tesmiye kılınmıştır." Cümlesini yazmış olsa idi yine mâhiyet-i efkâr ve meziyet-i irfânına hükmü ve edebî bir bürhân ve hattâ başlı başına bir ders-i edep ve irfân olur idi.

Mâ hâsıl sâhib-i mektûbun "Bu yolda bizim âsâr-ı edebiyemizde numûne bulmak müşküldür." Sözüne iştirâk ve îmân etmekte ma'zûruz.

Sâhib-i mektûb hâtime-i mütâla'atı olmak üzre diyor ki "... bu cihetle âsâr-ı garbiyede bu tarzın sehl-i mümteni' denilecek (373) numûneleri kemâl-i i'tinâ ile mümkün mertebe harfiyyen kemâl-i i'tinâ ile mümkün mertebe harfiyyen tercüme olunarak talebeye irâ'e olunur; ve bu yolda mülke hâsıl ettirilir ise edebiyâtımızın istikbâline büyük hizmet edilmiş olur. Yoksa kavâ'id-i edebiye ve emsâline dâ'ir elimizde olan kitaplar numûne-i ta'lîm edilecek olur ise yine içinden çıkmaya çalıştırdığımız girdaba düşüleceğinde şüphe yoktur."

Âsâr-ı garîbeden bu tarzın sehl-i mümtenî'i olan numûneleri lisânımıza nakl için acabâ hangi tarz ifâdeyi ihtiyâr edeceğiz?

Evvelâ şurasını anlamak isteriz; biz numûne-i fesahati mi arayacağız; yoksa numûne-i hikmeti mi? Eğer sedâcet-i kelâm matlûb ise ona lisân-ı ecnebîden misâl-i irâ'esi nasıl kâbil olur. Bir maksadı herkesin anlayacağı yolda tasvîr edebilmek için başka bir lisâna mürâca'ata ne lüzûm vardır? Yoksa Osmanlıca yazabilmek için Almanca mı öğreneceğiz!

Bu maksat garbın tarz-ı edebini ya'ni fikr-i hikmetini taklîd ise ona diyeceğimiz yok. Öyle olunca sâhib-i mektubun tarz-ı ifâdeye dâ'ir olan şikâyâtı arasında fikr-i hükmîyi karıştırmaması lâzım gelirdi.

Binâ'en'aleyh mekâtib-i âliye ve evliyede ta'lîm-i edebiyât için çâre-i münferid tercüme ile nakl-i mü'dî değil tabi'atl-ı lisâna muvâfık ya'ni fesâhat-ı ma'nâ-yı hakîkîsine mutâbık sûrette ittihâ-yı inşâdır.

Bir cümle ile tasvîr-i fikr-i hikmet edilebilir ta'lîm-i fesâhat edilemez. (374)

Hâime-i kelâm olmak üzre şunu söylemek isteriz ki Vakit'in Berlin'deki muhibbi inşâmıza dâ'ir olan işbu fikr-i mahsûsunu kağıt üzerine koymadan evvel Berlin'de bulunan sefîr-i irfan-semîrimiz atûfetli Sa'dullah Beyefendi hazretlerine arz etmiş olsalar idi şüphesiz mektub-ı mezkûru yazmak külfetine ihtiyaç görmezlerdi.

36.İNTİHÂ

(Ebu'z-Ziyâ Tevfik)

Osmanlıların hakîkatperver şâ'iri on dokuzuncu asrın sevgili evlâdı Ekrem Bey "Zemzeme"nin ikinci kısmını neşr etti; bu eserdeki şi'irlerin teşrîh-i letâfetine girişmeyeceğiz, zîrâ bir tebessümde bir bakıştaki hal gibi bu şi'irlerde de ta'rîf olunamaz bir letâet var.

Şu bulunduğumuz büyük asırda şi'ir ve edeb serâ'ir-i kalbiye ve hakâyık-ı fikriyeyi takrîr için bir mülk-i mü'ekkel olduğu cihetle işte o mülk bu eserde kâh rûha gizli bir şeyler söylüyor, kâh iğbirâr ile semâya i'tilâ edip gidiyor, o kadar yükseliyor ki ruh onu ta'kîbde âciz kalıyor, çekildiği semâ-yı letâfetten müteharrî olan insana baktıı zaman kendisinden şöyle bir sadâ geliyor:

Cân u dil vakf-ı temâşâdır şeb-i mehtâbda
Yâr her sudan hüveydâdır şeb-i mehtâbda

Ara sıra semâdan nüzûl ile yalvararak insanın yanına yaklaşıyor fakat mâh gibi ne tutuluyor ise ne konuşuluyor, (375) yalnız cemâlindeki nûr rûha kadar nüfûz ediyor; o hâlin ne olduğunu anlamak ister misiniz? Şu beyitlere bakınız.

Ben mâhdır sanırdım
Mihr cemâlinizmiş

Vakti iden de tenvîr
Leyli kılan da ihyâ

Bâ'is nedir hebûta
Bu hâk gam-ı medâra

Cây-ı mesîrenizken
Sah-ı semâ-yı a'lâ

Evsâf-ı hâlinizde
Olmak neden nümâyân

Vaz'-ı hazîn-i Şirîn
Hüzn-i latîf-i Leylâ

Bir derdiniz mi vardır
Nâ-kâbil-i tesellî

Kalb-i latîfinizde
Sevdâ mı beslenir ya

Nûr-ı vücûdunuzla
Handân iken şu yerler

Siz böyle hüzn içinde
Olmak revâ mı âyâ?

Şi'rin zamân ile mekân ile bir büyük münâsebeti var; letâfet-i tabi'iyece cihân içinde yektâ olan İstanbul bir şâ'ire ilhâm-ı ma'nâ etmekte her memleketin mâ-fevkindedir. Meselâ İstanbul'da bir yıldızlı gece düşünelim, her tarafta gürültülerin kesildiği, herkesin uykuya daldığı geceyarılarında fezâ-yı bî-intihâ-yı semâvâtta bütün yıldızların ziyâsı temevvüce başlar; semâın rengi Marmara'nın Boğaziçinin suları mâ'î olduğu cihetle o gecede parlayan yıldızların ziyâsı mâ'i görünür; ufkun üzerinde meşhûd olan hilâlin hafif ziyâsı, denize aks eden şekl-i (376) mâ'i, ötede beride akan sular, mâ'i şurada burada uçuşan kuruşlar bile mâ'i.

O mâ'i gecenin içinde ufkun üzerinde toplanan bir çok yıldızlar titreyen ziyâlarıyla bir şâ'irin gözlerinden, ya'ni serâ-yı serâ'ir rûhun iki nûrânî pencerelerinden güzâr ettiği zaman kalbin bir köşesinde hâbîde nice sevdâlar uyandırır; işte o sevdâlar hep şi'irdir. Meselâ bir genç vâlide düşünülsün: Bir dakîka kucağından ayırmak istemediği evlâdını ecel denilen kuvve-i zâlime kullarının arasından koparıp da toprağa gömdüğü zaman, o vâlideye dünyâda hiçbir şey teselliyet veremez; kürelerin ateşli tabakalarını soğutan zaman bile evlâdını kaybetmiş bir vâlidenin gönlündeki nâr-ı hicrânı söndüremez; o zaman o vâlide acı acı ağlamaya başlar; işte o gözyaşları hep şi'irdir. Mahrûm-ı his! İ'timâd etmiyor musun? Ya bu beyitleri gördüğün zaman ne diyeceksin?

Fâhirem dört buçuk yaşında senin
Yâra şer midir toprağa bedenin

Gömleğin çâk edip yamân
Biçdiler cismine göre kefenin

Şimdi ıslak durur sirişkimden

Koklayıp öptüğüm o pîrehenin (377)

Söyle yalnız mısın ciğerpârem
Issıdan yok mu hâk içinde tenin

Bülbül-i nâtıkan neden sustu
Soldu mu âh gonca-i dehenin

Hûn eder kalbi zikr her hâlin
Ağlatır çeşmi yâd her sahının

Görüyor gözlerim meleklerle
Seyr ü ârâmını semâda senin

Bu manzûmeyi okurken sâmi'a-i vicdânı o sâkin sâkin ağlayan kalbin sadâsını işitiyor, kelimelerin münakkah olması sözlerin tabi'îliği rûh için ne güzel bir âhenk hâıl ediyor.

Bülbül-i nâtıkan neden sustu
Soldu mu âh gonca dehenin

Ekrem Bey'in baharistân-ı şarka gıbta-bahş olan hayâlât-ı şâ'irânesi içinde yetişmiş bu bedî'a-i edeb bizi takdîr-i ulviyetinde âciz bırakıyor. Çocukların hemen hepsinin dudakları gül rengindedeir, her şeyi sorarlar, her şeyi anlamak isterler, titreyen seslerinde gizlenen bir âhenk hafif vâlideyni için bülbüllerin sadâsından daha latif değil midir? O çocuklardan birinin vefâtını bundan daha mü'essir, bundan daha mükemmel tasvîre hangi Türk şâ'iri muvaffak olmuş.

Etrâf gark-ı envâr
Envâr gark-ı elvân

İşbâh-ı bî-kesâfet

Ervâh-ı pür tecellâ(378)

Ecrâm-ı nûr cevâl
Âsâr-ı rûh sârî

Çekmişti sanki arşa
Ekvânı Hak Teâlâ

Mümted olaydı öyle
Âh ol şeb-i münevver

Hiç dönmeseydi âlem
Hiç gelmeyeydi ferdâ

Üstad Kemal Bey'le Hâmid Bey gibileri müstesnâ olarak hangi Türk şâ'iridir ki böyle nurlar, renkler, çiçekler saçarak kendisine mahsus bir yolda gitmiş? Eğer burada kendilerinden birer kelime bahsine müsâ'ade edilir de Üstad Kemal Bey'in tabi'at-ı şâ'irânesine kuvvet ve kudret, Hâmid Bey'inkine mahz-ı ulviyet tesmiye eder isek Ekrem Bey'inkine de letâfet ve rûhâniyet deriz, zîrâ Kemal Bey'in ateşli fikrinin mahsûlü olan sözleri bir volkandan fışkıran ma'deniyât gibi metin ve ateşnâktır. Kemal Bey'in elinde lafızlar, kelimeler, cümleler bir istatol yapanın yed-i üstâdânesindeki madiyât gibidir ki istediği gib ezer, istediği gibi kullanır, istediği şekle sokar; o zaman nazar-ı iştiyâk önünde bakmakla duyulmaz bir timsâl-i ulviyet vücûda gelir; efkâr-ı şâ'irânesinde bir karanlık taraf, bir noksan yer bırakmaz. Bu âlî şâ'irin eserlerinde dehşetle hitâb ettiği rûh ibtdâlârı ilerler, ilk hatvesinde kuvvetini sonra da cesâretini kaybederek geri çekilmeye başlar. O cihetledir ki üstâdın şi'irleri için muzafferiyet muhakkaktır. Sevk-i sadedle söylediğimiz şu bir iki söze bir kaç kelime daha ilâve edelim: Hâmid Bey'in efkâr-ı şâ'irânesi dâ'imâ semâda dolaşır, zemîne pek az iner, en maddî mebâhisde bile delilleri (379) semâvîdir, hayât-ı insânîyi teşrîh için yazılan tiyatrolarında bile merci'i, me'hazi semâdır. Öyle denilebilir ki bu ulvî şâ'irin şi'irlerine gurûblar hüznünü, tulû'lar neş'esini, semâ rengini veriyor. Zemînde kalmaya mecbûr olduğu zaman mahşerde kadîd olmuş

kollarını güneşin ziyâsına doğru kaldırıp da mezardan kıyâm eden bir mevtâ gibi -söz ve güzâr ile semâya i'tilâ eder. Hiçbir hâlini ta'yîn mümkün değildir; eb'âd-ı mutlakayı tahdîd kâbil olmadığı gibi, Hâmid Bey'in mâlik olduğu dehâ şi'irlerinde anı olarak ibrâz ettiği pertev-i zekâ ile görülür. Bunları başkaca birer makâleye bırakarak saded-i bahsimizi kaybetmeyelim. Ekrem Bey'in tabi'at-ı şâ'irânesi her tarafta gürültülerin, seslerin kesildiği bir zamanda sükûn e sükûnet ulvî bir hüzn ile doğrudan doğruya ruhu tenvîr eden ayın ziyâsına benzer; şi'irleri yine o ayın ziyâsı gibi girdiği kalplarde bir sevdâ, dokunduğu yerlerde bir feryâd uyandırır. Bu ulvî şâ'irin tasvîr ve tersîm-i tabi'atta kullandığı renkler hiçbir şâ'irde misli görülmemiş derecede nazar-ı ribâdır; kalbe okşayarak söyler, rûhu ebediyetini söyleyerek alkışlar. Zemzeme'de münderic "Nağme" ünvanlı manzûmenin şu beyitlerine bakalım:

Arşa olunur seninle a'lâ
Külbânın tazarru'u ibâdın (380)

Şu fek galeyân ederdi peydâ
Hûnunda ketâ'ib-i cihâdın

Kudsiyeti gösteren bu şeyler
Ulviyetine delâlet eyler

Burada fikir, şâ'irâne ma'sûm gönüllerden çıkan feryâd gibi i'tilâ ede ede nezd-i ulûhiyete peyveste oluyor. Ekrem Bey'i terakkî-i edebiyat nâmına tebrîk ederiz.

(Sezâyi)

Yedinci asr-ı mîlâdîde idi ki şark imparatorluğu ve İran devleti nâmıyla cihân üzerine kâbus-ı fetret gibi çökmüş olan iki heykel-i azîm istibdâdın keşmekeş muhâsamâtı medeniyet-serâ-yı ömrânı harâbe-zâra çevirmekte idi.

Bu sebeple rûy-ı zemînin birkaç asırdan beri devâm etmekte bulunan teşnecât-ı siyâsiyesi akvâm-ı mevcûdenin asabiyetine za'af getirmiş ahlaklarını bozmuş va tabi'î fikr-i beşere târî olan durgunluk ve akıllara istilâ eden şaşkınlık

terakkiyât-ı medeniyeyi yolundan alıkoymuş ve binlerce senelik mahsûl-i mesâ'î-i beşer olan müktesebât-ı fenniyede bu herc ü merc-i umûmiye arasında mahv olma raddesine gelmişti.

Halbuki bu iki binâ-yı mühîb devletin sevâbık-ı satırları hâtıra-i dehşeti ne milel-i metbu'ada gerdenfirâz-ı hurûc olacak (381) cesâret ve ne de düvel-i mücâverede sâ'ika-i zuhûr ile âfâkı zulumât-ı rehâvetten kurtaracak ve fikr-i beşeri tenvîr edip terakkiyât-ı medeniyeye seyr-i tabi'îsini verecek bir isti'dâd bırakmıştır.

Hâsılı bu asırda fikr-i beşer bister-i ihtizârda bulunmakta ve insâniyetle ber-hayât olan arz gûyâ ki ecel pençesinde yuvarlanmakta idi.

Bu hengâme-i fetrete nihâyet vermek için te'yîdât-ı semdâniyeye mazhar bir kavmin zuhûru lâzım idi.

Lâkin acabâ insâniyeti bu felc-i sükûnetten kurtaracak ve tekevvünât-ı fikriye ve vuku'ât-ı medeniyeyi mecrâ-yı tabi'îsine getirecek millet nereden zuhûr edecekti?!!...

Roma dârü'l-mülk sefâhetini mezbaha-i mazlûmiyet hey'etine koyan akvâm-ı şimâliyeden böyle bir hizmet beklenmemekte ekâlim-i cenûbiyeden ise hâdim-i muhsinât olacak bir milletin zuhûru ümîd olunmakta idi.

Evet memâlik-i hârenin ki i'zâm haşerât tevsî'-i mazarrât ta'mîm-i beliyyât levâzım-ı tabi'iyesindendir.

Memâlik-i hârenin ki kertenkeleyi timsah yılanı ejderhâ sıtma ve hummâyı tâ'un ve vebâ etmek hasâyis-i arziyesindendir! Bedeviyet-serâ-yı terbiyetinde perverde olan insanların şimâlîlerden daha ziyâde vahşî haslet olmaları îcâb eder... Ammâ meğer bu iklim mukadderât-ı ilâhiye müsâ'id olunca idrâkât-ı beşeriyeye dahi vüs'at-bahş-ı kemâl olurmuş!... (382)

Çünkü Arabistan'ın o kızgın güneşi cihân-ı insâniyete meş'ale-i hidâyet olacak bir duha-i hikmet yetiştirmeke ve gûyâ ki dâye-i ezel o pota-i fesâd ıtlâkına sezâ olan sahâri-i ateşfeşânı ıslâh-ı âleme me'mûr olan kavme mehd-i vücûd eylemekte idi ki Arapların lisânı daha feyfâ nurdan vahşet iken mü'essir-i istikballerine mukaddeme-i beşâret olmak üzre mertebe-i kemâle vâsıl olmuştu.

Vahşet âlemlerinde bedeviyet sahrâlarında yaşayan bir kavimde safa-nişînân-ı medeniyet olanlarda bile meşhûd olmayan kemâl-i lisân gibi bir nişâne-i

terakkî mürebbi-i gaybın bunları infilâbhâne-i rûzgarda büyük bir hizmet hazırlamakta olduğuna delâet ederdi.

Vuku'ât-ı müte'âkıbe bu zannın doğruluğunu isbât eyledi.

Şöyle ki mîlâdın yedinci asrı evâsıtına doğru birdenbire İslâmiyet berâkin ve volkânîde remâd-ı istitâr altında sükûnet-pezîr-i intifâ olmuş zannolunan mevâdd-ı nâriyenin ansızın iltihâb-gîr-i feverân olması gibi Arabistan'dan şa'şa'a endâz zuhûr olmakla cihân hikmet ateşleri âfâkî ma'rifet şimşekleri içinde bıraktı.

Yarım asır sonra Kıpçak ovalarına Afrika sahrâlarına Anadolu içlerine Karakurum çöllerine Kafkas dağlarına İspanya vâdîlerine kadar kâffe-i memâlike nûr-ı İslâm ziyâ-yı adâlet saçmada idi.

İşte âlemin bu günkü hurd-firîb olan bedâyi'-i terakkiyâtı o millet-i celîlenin medeniyet-i atîkayı bulduğu hâl-i tevakkuftan şâhrâh-ı terakkîye idhâli ve cihâın asrımızda nazar-bâ olan müessir kemâlâtı (383) o ümmet-i necîbenin ma'ârif-i mâziyeyi bulunduğu dergeh-i iftikârdan menzile-i kemâle îsâl sâyesindedir.

Biz Osmanlılar ki en kıymettar kâlâ-yı iftihârımız ve en azîz sermâye-i mübâhâtımız Araplarla bir dâ'ire-i milliyette bulunmaklığımızdır.

Biz Osmanlılar ki Araplarla bir meşîme-i medeniyette perverde olmuş uhvîn-i emîniz. Biz Osmanlılar ki İslâın mihver-i âmâli merkez-i makâsıdı ve nokta-i ittihâdıyız.

İşte bizce sevâbık-ı ma'âlîsi bu derece şân-ı havârıkla şöhretgîr-i âfâk olan Arabın tezkîr-i mefâhiri yolunda ne derece uğraşılsa yine azdır.

Bu mülâhazaya mebnîdir ki asr-ı devr-i sa'âdet olan ahd-i tâcdârîde intisâbile mübâhî bulunduğumuz İslâmın yâd-ı ma'âlîsi hakkında bir şey yazmayı arzu etmekte idim. Bu maksaddır ki benim gibi bir âcize mülkümüzün mâbihi'l-iftihârı ve geçende nişân-ı âlîşân ile mazhar-ı iltifât cenâb-ı şehriyârî olan ecille-i etibbâ-yı kirâmdan nûr-ı be-cân efendi hazretlerinin bu hususta Fransızca olarak kaleme aldıkları risâleyi tercümeye cesâret verdi.

İnsanlık hâleti ve bidâ'asızlık seyyi'esi olarak edeceğimiz hatâyâ-yı eserin ulviyet mevzu'u ve kâri'inin vefret-i hamiyeti nazarlarından iskât eder ümîd-i kavîsindeyim.

(Hüseyin Hulki)

Nesr kısmının hitamı

İKİNCİ BÖLÜM : NAZIM KISMI

Müntehebât-ı Cedîde

Müntehîbi Mustafa Reşit

Ashâb-ı Âsâr

Cevdet Paşa - Münif Paşa - Sa'dullah Paşa - Kâzım Paşa - Pertev Paşa - Eşref Paşa - Sırrı Paşa - Âkif Paşa - Ziyâ Paşa - Fu'âd Paşa - Reşit Paşa - Sâmi Paşa - Kemal Bey - Abdülhak Hâmid Bey - Şinâsi - Ekrem Bey - Ârif Hikmet Bey - Sa'it Bey - Reşat Bey - Nâbizâde Nâzım Bey - Ali Ferruh Bey - Abdülhalim Memdûh Bey - Hoca Tahsin Efendi - Mu'allim Nâci Efendi - Mu'allim Feyzi Efendi - Ali Rûhi Bey - Münîfpaşazâde Vehbi Bey - Menemenlizâde Tâhir Bey - Abdülkerim Sâbit Bey - Ali Ulvi Bey

Matba'a ve Kütüphâne Sâhipleri

Ma'ârif Nezâreti Celîlesinin Ruhsatıyla Tab' Olunmuştur
İstanbul

(Karabet ve Kasbar) Matba'ası-Bâb-ı Âlî Caddesinde Numara 25
1303

1.İFÂDE-İ MAHSÛSA

Mecmuamızın nazm kısmı da tarz-ı nüvin-i edep erkanından olup nesr kısmında isimleri görülen zevat-ı kiram ile bazı pî-rularının asarına münhasır bulunacaktır.

Mütekaddimîn-i şuarânın da enfes âsârını mütalaa etmek isteyenlere Ziya Paşa merhumun "Harabat" namındaki mecelle-i cemilesi tavsiye olunur.

Mustafa Reşit (2)

2.ŞİİRLER

Kaside-i Adem

Can verir âdeme endişe-i sahbâ-yı adem
Cevher-i can mı aceb cevher-i minâ-yı adem

Çeşm-i im'ân ile baktıkça vücûd-i ademe
Sahn-ı cennet görünür âdeme sahrâ-yı adem

Galat ettim ne reva cennete teşbih etmek
Başkadır nimet-i asayiş-i me'vâ-yı adem

Tutalım anda da olmuş ni'âm-ı gûnâgûn
Öyle muhtac-ı tenavül müdür âlâ-yı adem

Kimse incinmedi vaz'ından anın zerre kadar
Besledi bunca zaman âlemi bâbâ-yı adem

Var ise andadır ancak yoğise yoktur yok
Rahat istersen eğer eyle temennâ-yı adem

Ne gam u gussa ne renc ü elem ü bîm ü ümid
Olsa şâyeste cihan cân ile cûyâ-yı adem

Yok dedikçe var olur yok mu garâbet bunda
Nâm-ı hestî mi nedir hall-i muamma-yı adem

Etse bir kerre telâtum hep eder kevneyni (3)

Garka-i mevc-i fenâ cûşiş-i deryâ-yı adem

Mâder-i dehr mevâlidi ki durmaz doğurur
Der-kenar etmek içindir anı bâbâ-yı adem

Çarhın evladını baştan çıkarır dâye-i dehr
Etmese terbiye sık sık anı lâlâ-yı adem

Herkesin kısmeti yokdan gelir amma bilmez
Yeri var âleme men eylese selvâ-yı adem

Merdümî neş'et-i âdem'de yok oldu gitti
Vechi var dense benî âdem'e ebnâ-yı adem

İki kâğıttan ibaret nüsah-ı kevn ü mekân

Biri ibkâ-yı vücud ü biri efnâ-yı adem

Selb ü icab ü taayyün ederek âlemden
Bir netice verir elbette kazâyâ-yı adem

Mim-i imkânını mahv eylese mollâ evvel
Yoksa nefy etmese de âhırıdır lâ-yı adem

Şeyhe bak ketm-i ademden deyu takrir eyler
Bilmez amma ki nedir mani-i ifnâ-yı adem

Sığmaz ol daire-i kevn ü mekâna ne bilir
Geçmeyen arş'ı nedir mülk-i mualla-yı adem

Yok yere zahid urur da da'vi-i hestîden dem
Yakasın tutmuş iken pençe-i kübrâ-yı adem (4)

Sanırım masraf u irâdı gelir hep baş başa
Oldu serrâ-yı vücûda göre darrâ-yı adem

Zeyd-i vârid ile sulh olmadı amr-ı âid
Yoğise âlemin aslı ne bu gavga-yı adem

Kays u leyla'sı dahi zeyd ile amr'ı gibidir
Diyecek olsam olur ol dahi esma-yı adem

Farkı gûya bu iki suretin aklımca benim
Birisi hubb-ı fenâdır biri bagzâ-yı adem

Nakş-ı nâmık'la aceb nâmık olur mu hâtem
Var gibi bunda vücûd ehline ima-yı adem

Şeyh efendi sana der miydi ki vârından geç
Varlığın olmasa da sidre-i me'vâ-yı adem

Hizmet et sen ana vârınla ki tâ himmet edip
Eylesin ol da seni ârif-i mana-yı adem

Çekme dünyalık için gam dil-i nâbûdîde
Var iken mâhasal-ı rızk u atâyâ-yı adem

Herkese bâr-ı belâ kendisinin varlığıdır
Gam u âlâmdan azade berâyâ-yı adem

Sarf edip vârını aklın var ise var yok ol
Rahat istersen eğer eyle temennâ-yı adem

Biz bu mihnetgeh-i hestîye küçükten geldim (5)

Yoksa kim eyler idi terk-i kühencâ-yı adem

Durmasa böyle felek bâri yıkılsa gitse
Bir zaman olsa yeri hayme-i bâlâ-yı adem

Avutan halkı bu gam-hânede oldur yoksa
Olmasa müşkil idi telsiye-bahşâ-yı adem

Doğrusu rahat ederdik gidip âlem ademe
Yerine gelse anın sâha-i pehnâ-yı adem

Bermurad olmayıcak ben yere geçsin âlem
Necm ü mihr ü mehi olsun eser-i pâ-yı adem

Çâk çâk eyler idim ceyb-i kabâ-yı ömrü

Olmasa zeyli tırâzîde-i damga-yı adem

Ben o bîzâr-ı vücudum ki dil-i gamzedeme
Üns-i mavtın görünür vahşet-i sahra-yı adem

Şafak-ı subh-ı bekadır nazarımda gûya
Mevce-i bahr-ı siyâh-ı şeb-i yeldâ-yı adem

Öyle bîmar-ı gamım kim olamam âsûde
Câme-hâb olsa bana şeh-per-i anka-yı adem

Dil-harâbım ben o hey'ette ki nisbetle bana
Beyt-i ma'mûr olur hâne-i bîcâ-yı adem

Öyle bîmar-ı gamım sahn-ı fenâda gûya
Yaptı enkaz-ı elemden beni bennâ-yı adem(6)

Ahter-i matlabım âfâk-ı felekten doğmaz
Günde bin şey doğurur leyle-i hublâ-yı adem

Düşmeden sâye-i kilk-i emelim levh-i dile
Nokta-i kiklim olur hâl-i müheyyâ-yı adem

Cevheri su kesilir tâbiş-i ye'simle eğer
Çeşm-i ümîdime dûş olsa merâyâ-yı adem

Yok olur ismi dahi aynı müsemmâsı gibi
Emelim olsa eğer dâhil-i huylâ-yı adem

Bî-vücudum o kadar ben ki aransak ikimiz
Ben bulunmam bulunur belki müsemmâ-yı adem

Hayretim çarha sükûn-âver-i tab'-ı ta'til
Vahşetim bâis-i peydâyi-i sevda-yı adem

Vâlihim öyle ki aks-i nigeh-i germimden
Reng-i hayret alır âyine-i deryâ-yı adem

Vahşetim öyle ki olsa nazar-ı ünsüm olur
Tîr-i rem-gerde-i âhû-yı sebük-pâ-yı adem

Ye'sim ol mertebe kim sûret-i ümmîdimdir
Mâverâ-yı felek-i mahv-ı heyûlâ-yı adem

Bulanır girye-i hûnînim ile bahr-ı vücud
Sararır âhım ile sebze-i sahra-yı adem

Öyle diltengî-i hestî ile rencûrum kim(7)

Hûn olur nâlelerimden dil-i ferdâ-yı adem

Buna takat mı gelir ya buna can mı dayanır
Meğer imdad ede hestî-i dih-i ecza-yı adem

Aferin ey ney-i kilk-i hüner-i îsî-dem
Eyledin nefha-i i'caz ile ihyâ-yı adem

Şule-i nefha-i cansûzum ile lîk yanıp
Olmadan dâğ-ı tenim şem'-i şeb-ârâ-yı adem

Bir gazel söylesen olmaz mı berâ-yı hatır
Ne kadar sıklet ise nazm-ı mukaffâ-yı adem

Hâl-i anber-şikenin fitne-i eczâ-yı adem
Nigeh-i sihr-eserin nâtıka-bahşâ-yı adem

Can bulur tarf-ı lisanınla hurûf-ı hestî
Çâk olur nâveg-i gamzenle süveydâ-yı adem

Ârâz-ı handeye lâl-i nemekînin cevher
Cevher-i harfe femin nokta-i yektâ-yı adem

Seni görse dökülürken katarât-ı ekşim
Havf-ı gamzenle olur ağabeyle pâ-yı adem

Kavs-i ebrûsunu kursa yıkılır tâk-ı felek
Tîr-i müjgânını alsa titirer cây-ı adem(8)

Can atardı ademe tîr-i nigâhından ecel
Tîr-i hışmından eğer yanmasa beydâ-yı adem

Anlamış nisbetini mihr ü vefâ-yı yâre
Eden oldur dil-i bîçareyi cûyâ-yı adem

(Âkifâ) tarh-ı suver eyledi hîçâhîçe
Var mı hâmem gibi bir hendese-pîrâ-yı adem

Ârifân yokluk ile etmede isbât-ı vücud
Ben ise varlık ile eyledim inşâ-yı adem

Yoğu var eylemeğe hayli çalıştım lâkin
Oldu sa'y ü talebim hep lev ü levlâ-yı adem

Bu kasîde kaleme kaf-ı fenadan geldi

Olsa nâmı yakışır beyzâ-yı anka-yı adem

Kimisi nîstî-yi alemle taleb-efzâ-yı adem
Kimi hestî-yi alemle taleb-efzâ-yı adem

Mahv-ı hâk-i reh-i şâhenşeh-i kevneynim ben
Ne tevellâ-yı vücûd ü ne teberrâ-yı adem
Âkif Paşa (9)

1

Tıfl-ı nâzenînim unutmam seni,
Günler aylar değil geçse de yıllar.
Telhkâm eyledi firâkın beni,
Çıkar mı hatırdan o tatlı diller.

2

Kıyılamaz iken öpmeye tenin,
Şimdi ne haldedir nazik bedenin.
Andıkça gülşende gonca dehenin,
Yarısın âhım ile kül olsun güller.

3

Tegayyürler gelüp cism-i semîne,
Döküldü mü siyah ebr u cebîne,
Yayıldı mı sırma saçlar zemîne,
Dağıldı mı kokladığım sümbüller.

4

Feleğin kînesi yerin buldu mu?
Gül yanağın rengi rûyın soldu mu?
Acaba çürüdü toprak oldu mu?
Öpüp okşadığım o pamuk eller.

Âkif Paşa (10)

Münâcât

Hak Te'âlâ azamet âleminin pâdişehi
Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi

Hâsdır Zât-ı İlâhisine mülk-i ezelî
Bî-hudûd anda olan kevkebe-i lem-yezeli

Eser-i hikmetidir yerle göğün bünyâdı
Dolu boş cümle yed-i kudretinin îcâdı

İzzet ü şânını takdis kılar cümle melek
Eğilir secde eder pîş-i celâlinde felek

Emri vech üzre yer eyler gece gündüz hareket
Değişir tâzelenir mevsim-i feyz ü bereket

Pertev-i rahmetinin lem'asıdır ayla güneş
Tâb-ı hışmından alır alsa cehennem âteş

Şerer-i heybet-i ulviyyesidir yıldızlar
Anların şûlesi gök kubbesini yaldızlar

Kimi sâbit kimi seyyar be-takdîr-i Kadîr
Tanrı'nın varlığına her biri bürhân-ı münîr

Varlığın bilme ne hâcet küre-i âlem ile
Yeter isbâtına halk ettiği bir zerre bile (11)

Göremez zâtını mahlûkunun âdî nazarı

Hisseder nûrunu amma ki basiret basan

Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım
Can ü gönlümle münâcât ü ibâdet lâzım

Neş'e-i şevk ile âyâtına tapmak dilerim
Anla var Hâlikıma gayri ne yapmak dilerim

Ey Şinâsî içimi havf-ı İlâhî dağlar
Sûretim gerçi güler kalb gözüm kan ağlar

Eder isyânıma gönlümde nedâmet galebe
Neyleyim yüz bulamam ye's ile afvım talebe

Ne dedim tövbeler olsun bu da fi'l-i şerdir
Benim özrüm günehimden iki kat bed-terdir

Nûr-ı rahmet niye güldürmeye rû-yi siyehim
Tanrı'nın mağfiretinden de büyük mü günehim

Bî-nihâye keremi âleme şâmil mi değil
Yoksa âlemde kulu âleme dâhil mi değil

Kulunun za'fına nisbet çoğ ise noksanı
Ya anın kahrına galib mi değil ihsanı (12)

Sehvine oldu sebeb acz-i tabi'î kulunun
Hem O'dur âlem-i ma'nîde şefî'i kulunun

Beni afvetmeğe fazl-ı ilâhîsi yeter
Sanma hâşâ kerem-i nâ-mütenâhîsi biter

İlâhi

Kâ'inâtı yaradan Hazret-i Hak 'azze ve cell,
Kim anın vahdetidir mebde'-i feyyâz-ı ezel.

Pâdişâhânın odur pâdişeh-i lem-yezeli,
Saltanat sürmededir kendiliğinden ezelî

Devlet-i hâssı bekâ üzre olunmuş bünyâd
Öyle devlet ki anın hükmüne olmuş münkâd

Zât-ı a'lâsı vücûd ü 'ademin sâhibidir,
Ehl-i enfâsa hayât ü ecelin vâhibidir

Zulemâtın arasından çıkarır nûr-ı latîf
Dahi envârın içinde yaratır zıll-ı kesîf
Feyz-i lutfu dil-i sâfa erişir eyler eser
Cism-i şeffâfın içinden nitekim nûr geçer

Şinâsi (13)

Yapma bir feylesof nâm-ı meşhûr
Kendini za'm ederdi Fisagor

İ'tikâdı tenâsüh-i ervâh
İ'timâdı tefessüh-i eşbâh

Dedi kim kuyruğunu diken hayvan
Bulur elbette sûret-i insân

Dikilüb bir sühanver ol öküzü

Ağzına tıktı ot gibi bu sözü

Nasıl etmem bu mezhebe îmân
Sen olurken numûne vü bürhân

Şinâsi

Eşek ile Tilki Hikâyesi

Çıktı bir bağın içinden yola bir yaşlı hımâr
Nakl için beldeye yüklenmiş idi Rûy-i nigâr

Derken aç karnına bir tilki görünce geldi
Böyle bir taze üzüm hasreti bağrın deldi

Öteki çifteyi attı bu yola yanaştıkça biraz
Sonra lâkin aradan kalktı bütün nâz ü niyâz (14)
(Tilki)

Gelsem olmaz mı huzûra a benim aslanım
Tâ yakından bakayım hüsnünüze hayrânım

Dâ'im olsun beyimin sâye-i lutf u keremi
Gül biter bastığı yerden mübârek kademi

Benzer ol hoş kokulu kuyruğu âlâ miske
Koklarım burnuma vurmazsa efendin fiske

Eyler irfânını îmâ o sühan-gû gözler
Yakışır ağzına mevzûn u mukaffâ sözler

Eşek ifrât-ı neşâtından anırdı der iken

Sanki karpuz kabuğu gördü yâhud tâze diken

(Tilki)

Canıma işledi gitti bu ferahnâk hava
Siz sükût etseniz ama yine bir başka safâ

Çünkü bülbül işitip nağmenizi sirkat eder
Çağırır belki gelir dinleyene hüzn ü keder

Tilki böyle nice nice diller dökerek zevk etti
Eşeği bir koyunun başına dek sevk etti

(Tilki)

Burada bir güzel ahır ile yemlik vardır
Neyleyim yükle girilmez kapısı pek dardır (15)

Uyuyup yatma gibi zevk u safâ çok anda
Su içip yem yemeden gayrı cefâ yok anda

Anda sâkin dişiler de o letâfet başka
Hele bir kere bakın düşmeyin ama aşka

Yaklaşınca eşek âyine-i âba baktı
Yüzü aksin sezerek ağzı suyu pek aktı

(Eşek)

Vâkı'â görmedeyim dilber ü nâzik bir bâş

(Tilki)

Çağırın tez onu gelsin size olsun oynaş
Buraya gel diye feryâd ederek taştı hımâr
Kapıdan aks-i sadâsın işitip şaştı hımâr

(Tilki)

Gördünüz mü sizi şimdi ediyorlar da'vet
Bu ziyâfette aceb yok mu bana bir hizmet

Bunda kalsın yükünüz tek ininiz siz aşağı
Arkanızdan gelirim olmaya tavla uşağı

Eşek attı yükünü yerlere kendin kuyuya
Tilki mîrasyedi tâ ona rahmet okuya

Şinâsi (16)

Kara Kuş Yavrusu İle Karga Hikâyesi
-Bi'l-iltizâm lisân-ı avâm üzre kaleme alınmıştır.-

Aç idi bir karakuş yavrusu bir gün yuvada
Anası yoksul anınçün yem arardı ovada

Bir bora çıktı yuva derken ağaçtan düştü
Başına yavrucağın köylü çocuklar üşüştü

Tutulup oldu oyuncak bir ekinci piçine
Bir kafesle kodular bağda dikenlik içine

Kondu bir karga gelip vişne fidânı üzere

Gaga çaldı yemişe âdet ü şânı üzere

Dedi ol yavru safâ geldin amân Bülbül Ağa
Cânım ister yediğinden sadaka eyle bana

(Karga)

Var oruç tut aç iken kendimi alçak tutamam
Çık fidân üzere çekirdek vereyim kim yutamam

(Kuş yavrusu)

Bâri sor akbabadan bir öğüt al kim buradan
Kurtulursam alayım dâdımı zâlim buradan

Karga uslu söz alıp geldi dedi güçlüğü gör
Kavlidir fırtına bir pâdişehin kim gözü kör (17)

Öyle şehdir kim ona can taşıyanlar muhtâc
Kimini pür-ni'am eyler kimini öldürür aç

(Karakuş yavrusu)

Çünkü öğrenmişsin artık adı neymiş söyle
Âhımı almaz hem neyleyeyim ben böyle

(Karga)

Ana talih denilir herkese olmaz hayrı
Andan öç almağa yok çâre rızadan gayrı
(Şinâsi)

Arı ile Sivrisinek Hikâyesi

Gördü bir bal arısın sivrisinek
Dedi böyle ona fahr eyleyerek

Var mı bencileyin nefs-i nefîs
K'ola âzâde vü bî havf-ı re'îs

Nice bir kasr u saraya girerim
Rûh-ı dil-berleri takbîl ederim

Olurum mest-i dem-i hurd ü kelân
Kâh raksân ü gehî nağme-künân (18)

Ne belâ kim çalışırsın her dem
Nef'ini görmede ancak âdem

Nâhl verdi ana bir şöyle cevâb
K`ey eden kâr-ı bedi fazlı hesâb

Vâkı'â cinsine yoktur başbuğ
Geçinir her biriniz sâhib-i tuğ

Lîk kâşane vü dârâta bedel
Gübreliktir sana gâhîce mahal

Hem bulunmazsa güzeller yanağı
Bûs edersin nice murdar ayağı

Bir gün ol raks ü tanînin eseri
Cümleye bâ'is olur derd-i seri

Lâ-cerem bir de biri hiddet eder
Emdiğin kana seni diyyet eder

Biz ki ya`sûba olup fermân-ber
Fırkamız yek-dil olur ser-tâ-ser

Nûr ü ezhâr üzerin cây ederiz
Vus`umuz mertebe işler gideriz

Bir kovanda yaparız şem`ü asel
Zevkimizdir bu iki hüsn-i amel (19)

Mumumuz halka bütün şevk verir
Balımız zâ'ikaya zevk verir

Şinâsi

Manzûme

Mâderle peder olup bahâne
Sevk etti kazâ beni cihâna

Hanzâde idim velâdetimde
Doğdum yine pek kalenderâne

Üryâna sefîl idi vücûdum
Muhtaç değilse âb-u nan'e

Bir katre suda dehân açardı
Me'luf idi girye vü efgâne

Benzetse beni hatâ değildi

Bir kimse bakıp da ârifâne

Zencirde inleyen esîrin
Koynundaki tıfl nâ-tuvâne

Fıtrata tasavi-i zuhûru
Bu hal ile hâlık-ı yegâne

Etfâlde gösterip dururken
Bin hüccet ile cihâniyâne

Bilmem ne sebeple vardı dâ'im
Gûşumda şu hatifi terâne

Yüksel! Ki yerin bu yer değildir
Dünyaya geliş hüner değildir.

Geldi beden-i za'îfe kuvvet
Oldu yürümek de başka âdet

Yerlerde sürünme vakti geçti
Doğruldu semâya doğru kâmet

Mahvoldu beşik, bebek, salıncak
Eğlenceye, zevke geldi nevbet

Yanımdaki dâyeler ederdi
Her hâlime ayrı ayrı dikkat (20)

Amma yine kendi âlemimde
Mahsus idi kendime hükûmet

Rü'yâ gibi geçse de çocukluk
Birdir göze hâb ile hakîkat

Hâlâ o zamana tâlibim ben
Döndürmeye ömrü olsa kudret

Etrafımı seyreder sanırdım
İnsanı melek, cihânı cennet

Derdi yine muttasıl başımda
Amma ki o hatîf-i hidâyet

Yüksel! Ki boyun kadar kalırsın
Sa'y eyle ki bî-hüner kalırsın

Geldi dem-i rağbet-i ma'ârif
Oldum nice fenne ben de vâkıf

Her 'ilme ki sarf-ı dikkat ettim
Bir müşküle olmadım müsâdif

Herhangi kitabı ders edinsem
Gûyâ ben idim ana mü'ellif

İdrâkime sa'yim oldu yâver
Tahkîkime hâfızam mürâdif

Bir bahsi unutmadım cihanda
Bir âsi ile düşmedim muhâlif

Eylerdi fuhûle her kelâmım
Ta'yin-i makâsıd u mevâkıf

İrfân-ı ezel mesâ'ilinde
Fikrimdi yine bana mu'arrif

Tahkîk-ı sıfât-ı hâlık ettim
Esrârına olmadımsa ârif

Durmaz yine i'tilâ-yı câha
Bu beyt ile sevk ederdi hâtif

Yüksel! Hünerinle kâni' olma
İhsân-ı Hüdâya mâni' olma

Hân oldu Kırım'a bir birâder
Çekti beni tahtına berâber

Oldu heves-i şebâb metrûk
Geldi yerine umûrı kişver(21)

Olmuştu mukalledim cihanda
Adl-i Ömeri, atâ-yı Ca'fer

Azmetmiş idim kalem-revimde
Terk etmemeye harâb bir yer

Bir re'yime bulamadım mu'ârız
Bir emrimi görmedim muhakkâr

Devrimde ib'âdı kibriyânın
Dil-sîr-i sürûr idi serâser

Herkesteki hande-i neşâtın

Aksiyle açardı dilde güller

Hükmünde sefâ süren ra'iyyet
Evsâfımı vira ederdi yer yer

Amma ki yine ederdi hâtif
Gönlüm bu 'itâb ile mükedder

Yüksel! Ki cihân sefil ü dûndur
Rağbet ana âdeta cünûndur

Harb açtı 'adûya âl-i Osman
Merdim diyene göründü meydân

Evrenk-i şehâmetimden ettim
At sırtına nakl-i merkez-i şân

Tîr olmuş idi elimde nîze
Benzerdi kemâna seyf-i bürran

Meydana girince zannederdim
Her berk-i belâyı verd-i handân

Yanımda kazâ dururdu dâ'im
Başımda ecel dönerdi her an

Top olsa atılsa bağrıma arz
Olmazdı gönül yine hirasân

Can korkusuna değer mi bir 'ömr
Bâki mi olur cihanda insan

Gösterdiğin iktidâr u necdet
Etmişti bütün cihânı hayrân

Hayfâ ki yine sadâ-yı gaybi
Bir böyle me'âl ederdi ityân

Yüksel! Ki bunun da fevki vardır
İnsanlığın ayrı zevki vardır (22)

Bahtım ne siyah imiş ki bilmem
Hâlimle değişti hâl-i âlem

Bir arsa-i gîr u dâra düştüm
Hiç mislini görmemiştir âdem

Bir hizb-i kalil idi mu'înim
A'dâ ise leşker-i aremrem

Bir tîga bedel gelirdi bin tîr
Bir ateşe karşı bin cehennem

Hâlimce ecelle pençeleştim
Ettim o kadar 'adûya dirhem

Seyfim kırılıp atım vuruldu
Düştüm yere vardı göğsüme dem

Ne kâra yarar sinân u hançer
Ne canlı gezer mu'în u hem-dem

Geldi dem-i zillet-i esâret
Mevt özler iken dil-i mü'ellem

Ağreb ki yine derdi tekrar
Hâtif bu sözü bana demâdem

Yüksel! Ki bu da şîve-i Hüdâdır
Esrârını sorma kim hatâdır

Yüksel ne demek nedir bu tahkîr
Hâtif neden eyler emri tağyîr

Düşmanlarıma esîr idim ben
Boynumda eğerçi yoktu zencîr

Maksûd ise rütbe-i şehâdet
Ben hazır idim kim etti te'hîr

Tâ kalbime olmadı halîde
Destimdeki parça parça şimşîr

Hakkın dahi i'tinâsı varmış
Ef'âlini eylemekte tasvîr

Dünyada da bir melek yaratmış
Vermiş ana iktidâr-ı takdîr

Âdil gibi bir esîr tuttu
Gönlüm gibi mülkü etti teshîr

Yüksel ne demek ki hâtif-i gayb
Sensin bana gönlüm etti takrîr

Yükselmeye kalmadı mecâlim

Bul derdime varsa başka tedbîr (23)

Beneşinem vü ser pîş-i payet
Ber hîzem vü can konem fedâyet

Kemal Bey

Sâkinâme
(Kemal Beyefendinindir)

Bezm-i safâda seyr et ol câm-ı gül-nisârı
Bir lâle hey'etinde gör feyz-i nev-bahârı

Açmış neşâtı gûyâ her dilde bir gülistan
Etmiş safâsı peydâ her gözde âb-ı câri

Tab'-ı hazîni kılmış pür-neşve-i tarâvet
Koymuş acep kim gül şekline hezârı

Pîrâmeninde kalmış aks-i dehân-ı hûbân
Ol fassa benzemiş kim yâkut ola kenârı

Behlû-yı şevke düşmüş bak şâhid-i şarâba
Sarmış miyân-ı nâzın gör câm-ı şu'ledârı

Gûyâ edip tabi'at tertîb-i bezm-i eflâk
Âgûş-ı mâha vermiş nâhid-i işve-kârı

Yâ eyleyip meşiyet te'lîf-i tab'-ı âfâk
Etmiş şafakla memlû bir ahter-i nehârı (24)

Ya eyleyip temâşâ bezm-i safâda gûyâ

Hûn-rîz-i tâb-ı haclet verd-i cemâl-i yâri

Dökmüş tahayyüründen mevc-i safâ-yı şebnem
Hayretle su kesilmiş reng-i gül bahârı

Ya eyleyip tecessüm seher ile hande-i yâr
Âyineden görünmüş cism-i latîf-i vârî

Ya eyleyip tahaccür-i kalb-i rakîk cemşîd
Hûn-ı ciğerle eyler âlemde dem-güzârı

Pür-hûn ise aceb mi hâlâ derûn-ı cemşîd
Almış ecel elinden câm-ı safâ medârı

Bir neş'e var ki meyde mahrûmunun sezâdır
Âh etse tâ kıyâmet her sebze-i mezarı

Ol mey ki eyleyince tertîb-i bezm-i fıtrat
Hamhâne-i ademde sâkî-i feyz-i bârî

Peymâne şeklin almış rindân için neşâtı
Tâca temessül etmiş şâhân için humârı

Rûh ile ittihâdı bir rütbedir ki bilmez
Me'lûf-ı can-pezîri mecbûr-ı can nisârı

Dilden i sâ'il olmuş engürden mi peydâ
Gözden mi sâ'il olmuş peymâneden mi cârî?

Elmas içinde yâkut envâr içinde gonca (25)

Cevherde âb-ı cârî Mina'da rû-ı sârî

Gûyâ ki hûşe-i zer-pestân-ı Meryem olmuş
Kim ruhdur serâser âb-ı safâ medârı

Etmiş acep acep kim nev'-i nebâtı zî-rûh
Bilmezdi böyle hakkâ dil tab'-ı rüzgârı

Re'yin tuttu rindâ ehl-i tenâsühün ger
Derdim ki: Rûh-ı cemdir olmuş nebâta sârî

Ayb etme rûh dersem gör feyz-i inbisâtın
İhyâ eden odur hep rindân-ı dil-fikârı

Can dersem hûna çok mu gördükçe ehl-i hikmet
Bu renk içinde zâhir ol feyz-i gird-i kârı

Rengîn perdelerde tutsa nola makâmın
Kim ser be ser tarbdır cism-i sefâ medârı

Sâkîsi hızr-ı irfân bezm-i behişt-i ma'nâ
Mînâsı cevher-i câh mecrâsı feyz-i bârî

Dîvân-ı hamdan eyler tarh-ı nişâne hâlâ
Meyhânenin nizâmı peymânenin vakârı

Bâğ-ı iremden eyler arz-ı numûne gûyâ
Sahbâ-yı lâle reng-i mînâ-yı jâle-dârı

Meyhâne gülistandır peymâne gül-feşândır
Sâkî nihâl-i şûhu matrab-ı hezâr-zârı (26)

Bir gülistan ki etmiş feyz-i nesîm-i kudret

Hem nüzhet-i zemistân hem duha-i bahârı

Mutrib kıyâfetinde olmuş o bâğa bülbül
O çeşm-i gül-behiştin reng-i hicâb u ârî

Sâkî letâfetinde olmuş o hâka bir şâh
Fevvâre-i hayâlin âb-ı safâ nisârı

Sâkî mürüvvet eyle yok mu şarâb-ı nâbın
Olmaz mı def'a fırsat endûh-ı rüzgârı?

Ben telhkâm-ı aşkım mest-i müdâm-ı aşkım
Mahmûr-ı câm-ı aşkım mahrûm-ı hûşyârî

Gönüllemektir ehl-i aşkın merd ü fânihâdı
Tab'ımdır ehl-i derdin şâh-ı safâ şa'bârı

Te'sîr-i bahtım etti devrân çerhi varun
Kıldım i'âde ahd-i cemşîd-i kâmkârı

Pek teşne-i safâyım ol rütbe kim görülmez
Bezm-i muhabbetimde âsâr-ı bî-karârı

Arzın hevâya çıksa erkân-ı bî-sebâtı
Çerhin zemîne geçse bünyân-ı istivârı

Her katre hûn cismim bir mevc-i bâde-i aşk
Her zerre dâğ-ı sînem bir câm-ı feyz-i bârî

Ol rütbe-i gark mıdır kim mûy mûy cismim (27)
Olmuş neşât-ı elemden kilk-i beyâna sârî

Her satır nazmım olmuş bir mevc-i bâda mânend
Kim noktalarla bulmuş zînet habâb-vârî

Verdim müdâd-ı meyle bir dilrubâya sûret
Hep şevk u neş'e cismi hep renk u fer-'izâr

Ettim bu nazm-ı terde rûh-ı neşâtı tasvîr
Mest eylesin safâsı behzâdiyet-nigârı

Sâf u latîf ü nâzik elfâfı câm-ı mânend
Bikr ü ferc u rengîn ma'nîsi bâda vârî

Dönsün misâl-i sâgar bezminde ehl-i tab'ın
İrfânımın cihanda kalsın bu yâdigârı

Sahbâya fâ'ik oldu bu yâdigâr rengîn
Pür neş'e-i safâdır ammâ ki yok humârı

Bu nazm-ı terle ettim bî-câm dehri sermest
Ma'dûm olursa lâyık cemşîdin iştihârı

(Nâmık) yeter kelâmın olsa ne rütbe-i mu'ciz
İlzâm mümkün olmaz hasâd-ı nâ-bikârı

Hiç etme fevt-i fırsat nûş-ı şarâb nâb et
Âlem bahâr-ı fânî ömr ise cûd-ı cârî!

Mustafa Reşid (28)

Vâveylâ*

(Nevha)

1

---
* Sa'âdetli Kemal Beyefendinin (silik)lerinindir.

Feminin rengi aksedip tenine
Yeni açmış güle misâl olmuş

İn'itâfile bak ne âl olmuş
Serv-i sîmîn sakalı gerdenine

Bu letâfetle ol nihâl-i revân
Giriyor göz yumunca rü'yâma

Bu tasavvur dokundu sevdâma
Ah böyle gezer mi hiç cânân

Gül değil arkasında kanlı kefen
Sen misin sen misin ey garib vatan

Vâveylâ
(Nevha)
2

Bu güzellikte hiç bu çağında
Yakışır mıydı boynuna o kefen (29)

Cisminin her mesâmı yâre iken
Tuttun evladını kucağında

Sen gidersen bizi kalır sanma
Şühedân oldu mevt ile handân

Sağ kalanlar durur mu hiç giryân
Tende yaştan ziyâdedir al kan
Söyleyen söylesin sen aldanma

Sen gidersen bütün helâk oluruz
Koynuna can atar da hâk oluruz

Vâveylâ
(Nevha)
3

Git vatan Ka'be'de siyaha bürün!
Bir kolun Ravza-i Nebî'ye uzat

Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at
Kâ'inâtta o hey'etinle görün

Bu temâşâya Hak da aşık olur
Göze bir âlem eyliyor izhâr
Ki cihanda büyük letâfeti var

O letâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvâfık olur

Aç vatan göğsünü ilâhına aç!
Şühedânı çıkar da ortaya saç! (30)

Vâveylâ
(Nevha)
4

De ki Yâ Rab bu Hüseyn'indir
Su mübarek Habîb-i zî-şânın

Su kefensiz yatan şehidânın

Kimi Bedr'in kimi Huneyn'indir

Tazelensin mi kanlı yâreleri
Mey dökülsün mü kabr-i eshâba

Yakışır mı sanem bu mihrâba
Haç mı konsun bedel şu mîzâba
Dininin kalmasın mı bir eseri

Âdem evlâdı bir takım câni
Senden alsın mı sâr-ı şeytânî

Mustafa Reşit

İlâhî

Kâ'inâtı yaradan Hazret-i Hak 'azze ve cell,
Kim anın vahdetidir mebde'-i feyyâz-ı ezel (31)

Pâdişâhânın odur pâdişeh-i lem-yezeli,
Saltanat sürmededir kendiliğinden ezelî

Devlet-i hâssı bekâ üzre olunmuş bünyâd
Öyle devlet ki anın hükmüne olmuş münkâd

Zât-ı a'lâsı vücûd ü 'ademin sâhibidir,
Ehl-i enfâsa hayât ü ecelin vâhibidir

Zulemâtın arasından çıkarır nûr-ı latîf
Dahi envârın içinde yaratır zıll-ı kesîf

Feyz-i lutfu dil-i sâfa erişir eyler eser

Cism-i şeffâfın içinden nitekim nûr geçer

Tehlîl

Cenâb-ı Kibriyâ el-hak sezâvâr-ı ibârettir
İbâdet ona zikr u fikr hâlisten ibârettir

Garaz bundan i'tirâf zât-ı vahdettir
Ne havf nâr-ı duzahtır ne şevk u zevk cennettir

Şinâsi merhûm(32)

Âlem hayâl-hâne-i hikmet-feşânedir
Kevn ü fesâd şîve-i hükm-i zamânedir

Hestî vü nistî-i cihân hep bahânedir
Mecmû'a-ı dü-kevn serâser fesânedir

Bu kâr-gâh-ı sun' aceb dershânedir
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir

Konmuş bu çarsûya bir âyine-i hayât
Sûret-ver olmuş anda temâsil-i kâ'inât

Tutmuş cihânı pertev-i meşkût- vahd-i zât
Cevher-i kadîm vü reng-i tesâvir-i bî-sebât

Bu kâr-gâh-ı sun' aceb dershânedir
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir

İtmiş vücûd-ı muhtelifât ile imtizâc
Her sûreti kabûl eder âyine-i mizâc

İllet ilaca lâzımeden illete ilâc
Her şeyde âşikâr müselsel bu ihtiyâç

Bu kâr-gâh-ı sun’ aceb dershânedir
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir (33)

Devrân ki sad-hezâr cemi eyleyip zebûn
Kılmış nice piyâle-i ser-şârı ser-nigûn
Olur yine bu bezme aceb arzu-füzûn
Bundan ziyâde akla göre olamaz cünûn
Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir.

Mîzân-ı Hak'ta bu dahi bir özge mu'addelet
Menfûr olur hünerver ü cehâl mültefet
Mağlûb-ı zümre-i cühelâ ehl-i ma'rifet
Pâmâldir kemâl ü hüner hâr u has saffet
Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir.

Sa'y eyle keşfe mukanna'a-i râz-ı mübhemi
Anla nedir hayriye-i eczâ-yı âlemi
İdrâk eyle cevher-i nefs-i mukaddemi
Fehm et mi'el-i nüsha-i kübrâ-yı âdemi
Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir. (34)

Âsâr-ı zâhir olmadadır gerçi nîk ü bed
Birdir bakılsa çeşm-i hakîkatle k'elbed

Olsa füzûn ne mertebe ta'dâdda aded
Her bir adedde yite celî ma'ni-i ehad
Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir.

Geh cenk ü kâh sulh u gehî hub u geh nifâk
Geh fark u ihtilâf gehî cem' u ittifâk
İdbâr için te'essüf ü ikbâle iştiyâk
Bir ömr-i yek du rûze için cümle bu meşâk
Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir.

Sath-ı zemîn ü künküre-i âsumân nedir?
Fasl-ı bahâr u vasf-ı şitâ vü hazân nedir?
Âsâr-ı dil-şikâri-i nev-civân nevân?
Şevk-i şârâb u sûziş-i nây u kemân nedir?
Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir. (35)

Bir muktezâ-yı şîve-i ahkâm-ı rûzgâr
Her nev' ü cins bir ceeyân üzre bî-karâr
Mebde'-i ziyâ ayân u mi'âd ise âşikâr
Yokdur dirîğ gelmede gitmekde ihtiyâr
Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir.

Ziyâ Paşa

Güller güler figânla geçer ömr-i andelîb,
Bîmâr ihtizârda ücret diler tabîb.

Mânend-i lâşe nâ'ş-ı tüvanger zelîl ü hâr,
Kerkes misâl vâris ü gassâl nâ-şekîb.

Bâlîn-i nâza hâce-i şehr eyler ittikâ,
Hâk-i mezellet üzre yatır aç bir garîb.

Pertev-fürûz-ı bezm-i tarab şem-i hande-rîz,
Pervâne-i şikeste-per üftâde-i lehîb.

Sûm ü basal çü nergis ü lâle güşâde-leb,
Mahbûs künc-i mahfaza-i tengnâda tîb.

Bister-nevâz-ı izz ü safâ ahmak-ı hasîs,
Külhan-nişîn-i züll ü hevân âkıl-i hasîb.

Geh devlet-i cihândan eder cehl behre-yâb, (36)
Geh lokma-i işâdan eder akl bî-nasîb.

Makbûl-i bezm-i sohbet olur müfsid-i leîm,
Menfûr-ı tab'-ı âlem olur nâsih-i musîb.

Gâhî muhakkar-ı cühelâ şâir-i beliğ,
Gâhî musahhar-ı humakâ fâzıl-ı edîb.

Bir âcizin maîşeti noksan-pezîr olur,
Bir zâlimin umûru eder kesb-i fer ü zîb.

Subhâne men tahayyera fî sun'ihi'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihî ya'cizü'l-fühûl.

Kezâ

Eyler sabâh şâmı vü leyli nehâr eder,
Sayfı kılar şitâ vü hazânı bahâr eder.

Nez'-i hayât-ı hayy eder emvâta cân verir,
Eyler gubârı âdem ü cismi gubâr eder.

Cism-i Halîl'e nârı eder nûr kudreti,
Nûru Kelîm'e hikmeti hem-reng-i nâr eder.

Leylî-i hüsnü çeşmine Şîrîn edip müdâm,
Ferhâd'ı derd-i aşk ile Mecnûn u zâr eder.

Demlerce bir tama'la kılar kalbi bî-huzûr,
Yıllarca bir emelle dili bî-karâr eder.

Bir mülkü harîs-i bî-sitemkâr için yıkar,(37)
Bir kavmi bir münâfık ile târumâr eder.

Bir cismi izz ü nâz ile sâd-sâl besleyip,
Encâm-ı kâr pençe-i merge şikâr eder.

Yüz yılda bir vücûdu kılıp genc-i ma'rifet,
Âhir yerin nişîmen-i hâk-i mezâr eder.

Ârif odur ki mu'terif-i acz olup Ziyâ,
Bu hâdisât-ı câriyeden i'tibâr eder.

Mülkünde hakk-ı tasarruf eder keyfe mâ yeşâ,
İsterse kevni yok eder isterse var eder.

Subhâne men tahayyera fî sun'ihi'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihî ya'cizü'l-fühûl.

Kezâ

Bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan
Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan

Âsûde olam dersen eger gelme cihâne
Meydâne düşen kurtulamaz seng-i kazâdan

Sâbit-kadem ol merkez-i me'mûn-ı rızâda
Vâreste olup dâire-i havf u recâdan

Dursun kef-i hükmünde terâzû-yı adâlet
Havfın var ise mahkeme-i rûz-ı cezâdan

Her kim ki arar bûy-ı vefâ tab'-ı beşerde (38)
Benzer ana kim devlet umar zıll-i hümâdan

Bî baht olanın bağına bir katresi düşmez
Bârân yerine dürr ü güher yağsa semâdan

Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar
Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan

Her âkile bir dert bu âlemde mukarrer
Râhat yaşamış var mı gürûh-ı ukalâdan

Hall etmediler bu lûgazın sırrını kimse
Bin kâfile geçti hükemâdan fudelâdan

Kıl san'at-ı üstâd'ı tahayyürle temâşâ
Dem urma eger ârif isen çün ü çerâdan

İdrâk-î me'âlî bu küçük akla gerekmez
Zîrâ bu terâzû o kadar sıkleti çekmez.

Kezâ

Dehrin ne safâ var acabâ sîm ü zerinde
İnsân bırakır hepsini hîn-i seferinde

Bir reng-i vefâ var mı nazar kıl şu sipihrin
Ne leyl ü nehârında ne şems ü kamerinde

Seyr etdi havâ üzre denür taht-ı Süleymân
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde

Hür olmak ister isen olma cihânın
Zevkinde safâsında gamında kederinde (39)

Cânân gide rindân dağıla mey ola rîzân
Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde

Hayr umma eger sadr-ı cihân olsa da bi'l-farz
Her kim ki hasâset ola ırk u güherinde

Yıldız arayup gökde nice turfa müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu reh-güzerinde

Anlar ki verir lâf ile dünyâya nizâmât
Bin türlü teseyyüb bulunur hânelerinde

Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde

Ben her ne kadar gördüm ise ba'zı mazarrât
Sâbit-kademim yine bu re'yin üzerinde

İnsâna sadâkat yakışır görse de ikrâh
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allâh.

Kezâ

Bir 'abd-i Habeş dehre olur baht ile sultân
Dahhâk'in eden mülkünü bir Gâve perişan

İkbâline idbârına bel bağlama dehrin
Bir dâirede devr edemez çenber-i devrân

Zâlim yine bir zulme giriftar olur âhir
Elbette olur ev yıkanın hanesi vîrân(40)

Ekser görülür çünki ceza cins-i amelden
Encamda inenden olur rahne-i sûhân

Tezkîr olunur la'n ile Haccâc ile Cengiz
Tebcil edilir Nûşirevân ile Süleyman

Kâbil midir elfâz ile tağyîr-i hakikat
Mümkin mi ki tefrik oluna küfr ile îmân

Bir hâkden inşâ olunur deyr ile mescîd
Birdir nazar-ı Hak'da mecûs ile müselmân

Her derdin olur çâresi her inleyen ölmez
Her mihnete bir âhir olur her gama pâyân

Geh çâk olunur dâmen-i pâkîze-i ismet
Geh iffet eder âdem-i ârâyiş-i zindân

Sabr et siteme ister isen hüsm-i mükâfat
Fikr eyle ne zulm eylediler Yûsuf'a ihvân

Zâlimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ
Ta'llahi le-kad âsereka'llâhü aleynâ

Kezâ

Gelmedi hâbına vasla edip nâz bana
Neler etti neler ol gamzesi gammâ bana

Şeb-i hicrânda nûş-ı mey olup mâye-i gam
Olmadı gitti sürâhî dahi demsâz bana (41)

Saklarım gonca gibi sînede dâğ-ı aşkı
Andelîbin olamaz nâlesi hemrâz bana

Gül'izârân-ı Stanbul bırakılmaz ammâ
Oluyor yâd-ı vatan şehper-i pervâz bana

Geceler azm-i reh-i yâr ederdim Cevdet
Şu'le-i âhım eğer olmasa gammâz bana

Cevdet Paşa

Gazel-i Mülemma'

O şehsüvâra ki ser-tâc ola bu Avrupa saç
Sez be gird eger ez diyâr- Mısr harâc

O mehlikâya bütün halk müşteri ammâ
Ki az metâ' vü sâliş hemi sitând bâc

Ciğerde tîğ-i nigâhın ne yaralar açtı
Diğer be tîğ keşîden tu nîstî muhtâc

Nigâhın etse ne gam şerha şerha sînemizi
Dehd mukarrah la'lete be zahm-ı gamze ilâc

Hevâ-yı zülfüdür aksâ-yı arzû Cevdet
Sevâd-ı turre nümâyed merâ şeb-i mi'râc

Kezâ (42)

Bir gazelden
Bir beyit

Ger ye's-i humarın verecek ise sonunda
Evvelce şikest olsun o peymâne-i ümîd

Gazel

Zannetme hemen çehre-i zser-i demde eser var

Hicrân eleminden dil-i zârımda neler var

Ey bâd-ı sabâ uğramaz oldun bu diyara
Gel söyle Stanbul tarafından ne haber var

Var hâl-i perişânımı arz eyle o yâre
Zîrâ o taraftan ne gelir var ne gider var

Takrîr edemem sûz-ı dil ü derd-i derûnum
Söyletme beni hâtır-ı zârımda keder var

Yok hâlimi arz eylemeye tâb u tuvânım
Cevdet ser-i şûrumda bu dem derd-i sefer var

Kezâ

Bursa'da iken müsteşar Sadr-ı Âlî Fu'ad Efendi ile Bi'l-iştirâk Bunarbaşı nâm mesîrede söylenmiş olan gazeldir

C Dîde fevâre dil-zâr suyun başıdır
F Bu teferrücde akan gözlerimin yaşıdır (43)

F Sîm-bâzların akdıkça gümüş suyunda
C Gözlerim sanki Burusada Bunarbaşıdır

C Der dükkançe-i vaslında kumaşçı peçenin
F Pister-i rahat âşık eşiği taşıdır

F Kaplıca suyu gibi âteş-i seyyâle-i eşk
C Aşıkın bak eser âh şerer-i pâşıdır

C Ulu Camideki mihrâbı ne yapsın âşık

F Kıble-i vahdet ona yârin iki kaşıdır

Reh-i nâ-refte Burusada açıp gülün Fu'âd
Bendesi Cevdet onun pîru vü yoldaşıdır

Tahmîs-i Gazel Şeyhu'l-İslâm Ârif Hikmet Bey

Ciğerde gerçi zahm-ı çeşm hun aşâ mı kalmıştır
O mest nahvetine hüsnünün encâmı kalmıştır
Melahat bezminin mahmurluk hengâmı kalmıştır
Nigâh-ı mestinin ne tâb u ne ârâmı kalmıştır
Tenakkul etmeye işkeste bir bâdâ mı kalmıştır

O rütbe derd-i ser çektim bu bezm-i rezm-i âlemden
Ki gönlüm ürker oldu şimdi ism ü resm-i âlemden
Safâ meslûb olmuş bezm-i keremâ kerem-i âlemden (44)

Besât-i neş'e-i cem tay olunmuş bezm-i âlemden
Hemân bu kubbe içre bir tanîn câmı kalmıştır

Vücûd ehl-i cûdu güzellik merak etse de imhâ
Mübârek dâstâfı âlemi eyler yine ihyâ
Nice ehl-i kerem geçmiş ki nâmı söylenir hâlâ
Ecel tay eylemiş tomar-ı ömr hâtemi ammâ
Eyâdi-i cihânda defter-i in'âmı kalmıştır

Teneffüs kûşesi yokdur bu beyt-i târ-ı dünyânın
Tahassür-i rûz nedir rahnesi divâr-ı dünyânın
Pes pîşin gözet altında kalma bâr-ı dünyânın
Deru vü divarı gitmiş köhne resm-dâr-ı dünyânın
Felâket-rîz ü mâ'il bir müzahraf bâmı kalmıştır

Sakın ikbâline aldanma olma hüznden hâlî
Cihânın bir karâr üzre gider mi hiç bir hâl
Humarı neş'siz idbârı ikbâlin olur tâlî
Nice zû nahvetin esb-i serî'u's-seyr ikbâli
Tarîk-i gam refîk-i câhda encâmı kalmıştır
Beni giryân eden zannetme bir beyhûde hülyâdır (45)
Sirişk-i çeşmime bâ'is ne hülyâdır ne rü'yâdır
Çemende olsa da dil çağlar cây-ı temâşâdır
Mücâzât-ı sirişkim cûy ile zannetme bî-hâdır
Hayâlimde o şûhun kadîm endâmı kalmıştır

Yemiş ol gelenler nahl-i nazmın meyve vü bârın
Mecâzi-i hayâlin çiğnemişler hep çemenzârın
Dürüp düşürmüş eslâf hükm-i pîrâ bütün vârın
Mukaddem çîre destân çîde atmış bahta esmârın
Mezâmînin riyâz-ı ma'rifette hâmî kalmıştır

Dil-i Cevdet şârâb-ı nâb ile zevk u safâ bulmaz
Çemende olsa da bülbül gibi giryân olur gülmez
Kadeh lebrîz-i sahbâ olsa da dil şevkle dolmaz
Gönül hikmet kadeh peymâ-yı ümîd neşât olmaz
Bu bezm-i gamfezâda neş'e-ver sahbâ mı kalmıştır

Tanzîr-i Gazel Arif Hikmet Bey

Geçip göçmüşse de ehl-i safânın nâmı kalmıştır
Çemende yâdigârı olmak üzre câmı kalmıştır (46)

Nigâhî mest ammâ neş'e-i hüsnü geçip şimdi
Melahat bezminin ancak acı bâdâmı kalmıştır

Cihanda ferş-i himmet tay olunmuştur fakat halkın

Dilinde hâtemin efsânede in'âmı kalmıştır

Safâsı kalmamış bu saydgâh-ı âlmein ancak
Hevâ-yı câh nâmında kuru bir damı kalmıştır

Esîr-i fırsat olma kim nice bâlâ-rû ikbâl
Uçup hayli pür nahvet ile encâmı kalmıştır

Gümüş servi temâşâ etsin ol meh bahr-i eşkimde
Gözümde çün hayâl-i kadd-i sîm endâmı kalmıştır

Ne Cem kaldı ne câmı neş'esi var bezm-i âlemde
Fakat sâkîlerin resmîce bir ibrâmı kalmıştır

Yemiş içmiş selef bezm-i sühandan şimdi ahlâfa
Tenakkul etmeye ismâr-ı nazmın hâmı kalmıştır

Benim nazmımda yok evvelki Cevdet tab'ımın ancak
Reh-i hikmette pûyân olmaya ikdâmı kalmıştır

O fahr-i câh fetvâ-yı Arif Hikmet şinâs-ı asr
Ki medhin etmedin bir ferd-i müstesnâ mı kalmıştır

Hüner-mendân-ı eslâfı geçip nazm ile inşâda
Yanında sâ'ib ü vassâfın ancak nâmı kalmıştır

Kezâ (47)

Gazel

Anılsın yâr ile hem-pây-ı seyrân olduğum yerler
O lûtf ettikçe ben mahsûd-ı yârân olduğum yerler

Tüter dâim gözümde, haşre dek hulyâmdan çıkmaz
O şûhun âteş-i rûyîle sûzân olduğum yerler

Akıp cûlar gibi çağlar sirişkim yâda geldikçe
Gezip ol serv-kaamet ile handân olduğum yerler

Bana sünbül gerekmez hâtıra geldikçe ey gül-rû
Senin sevdây-ı zülfünde perîşân olduğum yerler

Tecellî-hâne-i hulyâda kaldı cevdetâ ancak
Bakıp mir'at-ı ruhsârına hayrân olduğum yerler

Kezâ

Anılsın yâr elinden câm-ı mey nûş ettiğim demler
Neşât-ı vasl ile dehri ferâmûş ettiğim demler

Anılsın bâri şimdi bezm-i yârân-ı sitanbul'da
Boğaziçi'nde mevc-i mey gibi cûş ettiğim demler

Bana zindân olur mısr'ın sarâyı yâda geldikçe
O yûsuf-hüsnü hasretle der-âgûş ettiğim demler

Aceb gülşende olsun hâtır-ı ahbâba gelmez mi
Hezârı âh u feryâdımla hâmûş ettiğim demler

Tararken turresin yâdına gelsin bâri cânânın
O sevdâ ile kendim hâne ber-dûş ettiğim demler

Meğer sermâye-i şâdî imiş kûy-i dilârâda (48)
Sirişkim nakdini hâk ile mağşûş ettiğim demler

Sirişk-i elemi gör bâri zâlim yâdına gelsin
Senin şevk-i lebinle hûn-ı dil nûş ettiğim demler

Gelince yâda Cevdet ağlarım sadr-ı keremkârın
Der-i lûtfunda ekdârı ferâmûş ettiğim demler
Tahmîs-i Mutarraf Lugazil Süleyman Fehim Efendi

(Giderdin kâr-ı aklı re'y ü tedbîe pişmânız)
Cünûn-ı aşk ile âvâre olmuş sâde levhânız
Ki ser-bahs-i hikmetten geçen âzâde rindânız
Heyûlâ-yı hevesten dûr olan bir cevhre-i cânız
(Bakıp biz sûret-i âyine-i takdîre hayrânız)

Ezel nûş eyledik câm-ı sitem âmiz dâsdârı
Ciğer kanıyla kâi' olmuşuz şimdi şefk-i vârî
Şeb-i hayrette her dem hûn-ı eşk-i çeşmimiz cârî
Bizi hüşyâr eder sanma bu câm-ı çerhin edvârı
Sabâh-ı haşre dek bî-hûd olan mestâneler nidânız

Bize sensiz per-i pervânedir bâlîn râhat âh
Düşürdi pister-i derde bize bu sûz-ı hasret âh (49)

Gönül tâb u tef-i hicrinle oldu pür harâret âh
Bize beytü'l-hazandır gayrı fânûs-ı selâmet âh
Şeb-i tâın firkatde serâpâ şem'-i sûzândır

Çıkar dûd-ı tahssür sûz-ı aşkınla sırr-ı dilden
Aceb mi başımızda yansa âteş-i ahker dilden
Dimâğ-ı âsûde-i ûd safâya mücmer dilden
Kavgîr oldı nâle şîşe-i rûşen-ter dilden
Çeküb âh firâkın her nefes nârinile nûşânız

Bize arz-ı cemâl etmez mi Belkıs-ı emel âhir
Gönül kâşânesinde şân-ı haşmet-vâyemiz zâhir
Safâmız var sabâ-yı dilde feyz-i uzlete dâ'ir
Hevâ-yı câh cümle Cevdet âsâ olmayız fâhir
Fehimâ Hanım dâğ-ı muhabbetle Süleymânız

Hayâl-i yâr ile cism-i nizâdım oldu hayâl
Bana visâli ise ol şehin hayâl-i muhâl
Bugün yarın deyu ümidvâr olub kaldık
Kibâr va'desine döndü gitti va'd-i visâl

Cevdet Paşa (50)

Tahmîs-i Gazel Reşid Paşa

Cism-i elfâza revân bahş-edâdır hâmem
Mehd-i hülyâya su rızâ-yı safâdır hâmem
Derd-i eşkâl ma'ânîye devâdır hâmem
Hasta-i nâtıkaya ruh-fezâdır hâmem
Zât-ı İsâ gibi i'câz-nümâdır hâmem

Nakşına şişe hayâlât-ı zarâfet teşne
Nokta vü hattına her sâhib-i hikmet teşne
Katre-i reşhasına ehl-i belâgat teşne
Reşha-i feyzine erbâb-ı fesâhat teşne
Gûyiyâ çeşmime ilhâm-ı Hüdâdır teşne

Sa'yi meşkûr ola kim itdi yüce âdab
Merve-i kalbi safâ-yı rakmile sîrâb
Reşhânı hürrem-i câna verip âb u tâb
Oldu icrâ-yı sühan etme ki zerrîn mîzâb
Ka'be-i ma'nâya asılsa sezâdır hâmem

Sanma kim yazdığı nazmın ne serv ne beni var (51)
Mülhemiyet gibi başında hümâ efseri var
Çerh-i i'câza kadar uçmağa bâl ü peri var
Ser-i şâhenşeh endîşeye konsa yeri var
Evc-i a'lâ-yı ma'ârifde hümâdır

Gezerek münhec-i bârin hayâli her bâr
Tutarım tûr-ı tecellî-i ma'ânîde karâr
Her sözüm sihr-i helâl olduğu çünkim derkâr
Bî-muhâbâra nâm-ı refteye gitsem de ne var
Kahr-ı hasm eylemege elde asâdır hâmem

Feyz-i nîl sünhuna nasb ile mikyâs-ı cedîd
Eyledi râh-ı mecrâ-i hayâli tecdîd
Lezzet-i şîr ü şeker nazm ile nesrimde bedîd
Nîşger mi acabâ Mısr ma'ânîde reşîd
Bak halâvetde tab'-ı beliğğâdır hâmem

Hazreti âsıf-ı Âlî himem ü cem-i haslet
Buyurub şi're tenezzül o Felâtûn-ı fikret
Eylemiş bu gazelin nazmında çünkim himmet (52)

Tarz-ı tahmîsi vesîle ederek ey Cevdet
Menkabet-i Hân-ı Reşîdü'l-vüzerâdır hâmem

Kezâ

Gazel

Eden vuslât deminde fikr-i hicrân ağlasın gülsün
Dökenler eşk-i şâdî böyle her an ağlasın gülsün

Gelüb bezme yine bin nâz ile âgûşa gelmezsin
Bu hâle sâkıya şem'i şebistân ağlasın gülsün

Gül-i ömrün hazânı kesret üzre hande etmektir
Gülüp güller açıldıkça hezârân ağlasın gülsün

Hadeng-i gamzen ile cânı vermek câna minnettir
Bu şîrin merk ile rûh-ı şehidân ağlasın gülsün

Lebi can tazeler bîmar çeşm-i can alur Cevdet
O şûha dil-veren dilhasta her an ağlasın gülsün. (53)

Gazel

Örterse yüz bulup rh-ı tâbânı mû be mû
Aç ey sabâ o turre-i cânânı mû be mû

Ey şâne kîl u kâl ile kırmadan varub
Şerh eyle yâre hâl-i perişânı mû be mû

Kıldan seçilmez ince beli ince fikr ile
Seyr et o mumyân-ı hırâmânı mû be mû

Dîvân-ı hüsne bâri sen ey hatt-ı nev çıkub
Arz et seyyahnâme-i hicrânı mû be mû

Bilmem ki zülf-i yâre mi Cevdet dokunmuşuz
Sormaz o şûh bu dil-i nâlânı mû be mû

Dikkatle yarsa tîğ-i zebân kırka bir kılı
Vasf edemezdi hikmet-i devrânı mû be mû

Müfti el-enâm u ehl-i ma'ârif ki her sözü
Teşrîh eder dekâyık-ı irfânı mû be mû

Kezâ

Gazel

Gâlip gelip hazan u şitâsı bahârına
Devrin safâ-yı neş'esi değmez humârına (54)

Gülçin bûse olunmaya her nev-heves deyu
Hatt-ı hudûd çekti riyâz-ı izârından

Gülberg-i ârızındaki reyhânî hattını
Yazdım hikâye yollu gülistân kenârına

Uymaz zamâne kimseye hakkıyla çâresiz
Lâkayd olub da gitmeli âdem o yârine

Lafz u vefâyı yazsa da bilmez mi'elini
Kimse güvenmesin bu zamâne kibarına

Yârin vefâsı yok dil-i ağyâr gine cû
Cevdet azîmet etmeli uzlet diyârına

Ey bâd-ı subh söyle dilin yâre hâlini
Şerh et niyaznâme-i hasret mi'elini

Uğrar isen Stanbula lutf eyle ey sabâ

Ol yâre sor unuttu mu va'd-i visâlini

Kezâ

Tazmin

Es-sehv-i özr aleyhi'n-nâsi mecbûl
Ve'l-'özri inde kirâmü'n-nâsi makbûl (55)
Müfred

Hûbân-ı bî-vefâ gibi dehr-i desîse-bâz
Nâz ehline niyâz eder ehl-i niyâza nâz

Kıt'a

Bezm-i meyde kusûra bakma sakın
Âlem-i âb başka âlemdir
Mey-i ikbâli hazm eden ammâ
Meşrebimce hakîkat âdemidir

Kezâ

Mısrâ'

Şâne-i zülf-i sühandır i'tirâz

Kezâ

Bî-vücûdum çün nigâh ammâ yerim var dîde
Sâye-i baht-ı siyâh altında buldum rif'atimi

Kezâ (56)

Gazel

Yine ol şehsüvâr-ı nâz perçîn-i çebîn olmuş
Nigâh-ı dîdesi hançer be-dest hışm u kîn olmuş

Savul ey dil yolundan câna kasdı var gibi yârin
Ki tîr-i gamzesi kâkül ucunda der-kimîn olmuş

O da kendi gibi bir kâfire meftun mudur bilmem
Bugün çâk-ı girîbân eyleyip endûh-kîn olmuş

Dayanmaz tâb-ı ruhsârına nûr-ı dîde ey mehrû
Anınçün çeşmimiz muhtâc-ı câm-ı durbîn olmuş

Aceb kaç bin cihânı pâymâl-i nâz eder Cevdet
Yine ol şehsuvârım böyle perçîn-i çebîn olmuş

Kezâ

Sözüne ben senin ey şûh inandım kaldım
Seni insâf u kerem sâhibi sandım kaldım

Olmayım çâh-ı zenehdânına üftâde deyu
Rişte-i kâkül-i dildâre dolandım kaldım

O gazâl emeli kendime râm etmek için
Hayli cehd eyledim ammâ ki usandım kaldım

Arz-ı hâl eylemek ister idim ammâ neydeyim
Dem-i vuslatta görüp rûyun utandım kaldım (57)

Çîn-i gîsûlarını şerh ederim fikriyle
Gece hülyâ ile Cevdet oyalandım kaldım

Makber

Ey zâ'ir-i itbâr perver
Seyr et ne güzel durur şu makber!
Yalnızlığı hoş-nümâ değil mi?
Ya sâdeliği değil mi dilber?
Gâyetle hazîn iken o toprak
Üstünde yakışmamış mı mermer?
Nâfende biten nihâl-i gül-bîr
Bak bak ne kadar latîf munzir
Olmaz mı nazar ribâ-yı vicdân,
Nezdinde o mevc uran çemenler?
Vermiş ona başka bir letâfet
Pîşindeki sarv-i sâye-güster
Düşse bu kadar düşer muvâfık
Bir zılle ziyâ-yı mihr-i enver
Seyr et bunu görmedinse şâyed
Mahzunluk içinde şâd-ı berîr.
Söyle hele pek güzel değil mi
Şu serv ü nihâl u kabr yekser? (58)

Hepsinden onun güzeldi eyvâh
Altında yatan zavallı duhter!

Ekrem Bey

Nevbahar

Mukîm-i râğ ol ey gönül fuyûz-ı nev-bahârı gör

Şukûfelerde mevc uran safâ-yı hüsn-i yâri gör
Ne san'at eyler eşkâr hezâr nağmekârı gör
Kenâr-ı havz-ı pâkde dıraht-ı sâyedârı gör
Verir hayâta ihtizâz hurûş-ı cûybârı gör!

Döner benefşe -gül- semen mücevherâta jâleden
Verir çemende lâleler birer nişân piyâleden
Şarâb-ı nehrin andırır su aks-i reng-i lâleden
Dolar derûn-ı mürgzâr tarbla cûş-ı nâleden
Seherde seyr-i bağa çık sabah feyz-i bârı gör!

Edâ-yı dil-şikâr ile şukûfe çîn ü dem furûş
Hırâm-ı işve-bâr ile dernek-bahş akl u hûş
Elinde gül -başında tül- kabâ-yı âl zîb-i dûş (59)

(Riyâz-ı huldi kim arar gelir mi hatıra sürûş?)
Çemende nâz ile gezen benât-meh-i izârı gör!

Ser-deruhte meşt-zen-hayyâz-ı bâğa ber girîz
Gussun içinde pür garyû-şukûfelerle pür sitîz
Nihâl-i gülde teb-nümâ-yım çemende mû cihîz
Çemen çemen zemîn gezer- zaman zaman semâ girîz
Hevâperest pürhevesnesîm-i bî-karârı gör!

Dilinde aşk-ı neşve-rîz -lebinde şevk-i handever
Yolunda her çemen na'îm -gözünde her çiçek güher
Şarâb-ı âb-ı hoş-güvâr -gıdâsı şîr ü şehd-ter
Değil melâle âşinâ kelâlden de bî-haber
Çoban kıyâfetindeki garip kâmkârı gör!

Ekrem Bey

Bu da bir şi'r-i mahzun-ı diğer

Ey talebkâr-ı enfes-i"eş'âr
Eyle dikkatle fevk u zîre nazar
Şi'rdir hep o gördüğün âsâr
Şi'rdir hep o duyduğun sesler (60)

Rûh-perver ...latîf... hüzn-âver
Yerde bir kız... semâda bir ahter
Her biri bir bedî'a-i diğer!

Oynatıp hiss-i âşıkânesini
Kavalın savtı aks eden kühsâr
Dinleyip kuşların terânesini
(Ki dere muttasıl eder tekrâr)
Çekilip ormana olur nâçâr
Kız çoban gizli gizli girye nisâr!
Bu da bir şi'r-i nâzik-i diğer

Alıp âgûşa genç bir mâder
Emzirirken yetimini meselâ
Eyledikce melek tebessümler
Akıtır mâderi sirişk-i safâ
Rikkat efzâ-yı sâkinân-ı semâ
Bu da bir başka levha-i ulyâ!
Bu da bir şi'r-i bihter-i diğer! (61)

Gece mukammer -semâ sehâb âlûd
Onun altında nurdan deryâ!
Hep menâzır hafî hafî meşhûd
Hep sükûn üzre nûr u âb u hevâ
Nûr ile imtizâc edip zulmâ

Hâkim olmuş mevâki'a sevdâ!
Bu da bir şi'r-i eltâf-ı diğer

Vastında o lücce-i nûrun
Bir ufak sandal -onda da iki cân
Zinde zâhir melâhati hûrun
İsmet aşk-ı âşıkânda ayan!
Mâsivâ rûh -rûh pür reyhân
Ses yok ancak sadâ-yı bûs-ı dehân!
Bu da bir şi'r-i enfes-i diğer

Zîb-i kürsî bir âfet-i bî-hâb
Ser nâzı yed-i yemîninde
Sol elindeyse bir küşâde kitâb
Aşk-ı mahfî dil-i gamîninde
Okunur safha-i cebîninde (62)

Görünür nazra-i hazîninde!
Bu da bir şi'r-i dilber-i diğer!

Cây-ı tenhâda bir hakîr mezar
Bir kadınla yanandı bir ma'sûm
Kadın ağlar -sabî güler oynar
Ağlayan zevcedir gülen mahdûm
Nev te'ehhüldü gâlibâ merhûm
Zâğlar nevhager ... hevâ mağmûm!
Bu da bir şi'r-i mebki-i diğer

Düşer ormanda zahmnâk âhû
Bakışır zâr zâr beçeleri
Mâteme hissedâr olup tîhû
Doldurur nâlesiyle zîr ü berî

Nevha eyler nağmla kemik deri
Yâd ederler mezâlim beşeri
Bu da bir şi'r-i mahzûn-ı diğer!

Muhtazar nûr-seyde bir şâ'ir
Bin güzel söz bulup hayâlinde (63)

Yazamaz... nutka da değil kâdir!
Ne hazindir onun bu hâlinde
O bakış çeşm-i zî-mi'elinde!
O gülüş rûy-ı infi'âlinde!
Bu da bir şi'r-i fâni-i diğer!

Bu râhengâm-ı bahr olur cûşân
Benzer emvâc o karlı kühsâra
-Geh zülâzille dâ'imâ cunbân-
Yıkılıp doğrulur diğer bâra
Ser te-ser bir cesîm fevâre
Geh saçar muttasıl güher-pâre!
Bu da bir şi'r-i ihsân-ı diğer!

Nâgehân simsiyah olur eflâk
Hayretinden düşer sükûna cihân!
Berklerle sehâlar sâd-çâk...
Girih-âvâz-ı ra'd ile lerzân!
Arkasından azîm bir tûfân!
Mustarib halk, nâle-ger sıbyân!
Bu da bir şi'r-i müdhiş-i diğer! (64)

Arz eder her dakîka levh-i şafak
Sarı mor pembe... bî-add renk!
Hande-ver mu'cizât-ı Rabb-i falâk

Merg-zârı kılar bülendâhenk!
Her bulut bir numûne-i ertenk!
Bu temâşâ da başka bir ferhenk!
Bu dabir şi'r-i ulvî-i diğer!

Tasvîr [*]

Seyr eyle şu levh-i nâzenîni
Gûyâ bürünür behişte sahrâ!
Fikr et şu hayâl-i nev-zemîni
Gördün mü bu yolda şi'r-i garrâ? (65)

Gûş et terâne-i hazîni
Üstâd ne san'at etmiş icrâ!
Nisbet bunu diğere hatâdır
Mensûb-ı ileyh ona Hüdâdır.

Her nakş-ı bedî' hayret endûd
Bir cilvesidir Cenâb-ı Hakkın!
Her şi'r-i belîğ hikmet âlûd
Bir nüktesidir kitâb-ı Hakkın!
Her lahn-ı latîf rikkat-efzûd
Bir nağmesidir rebâb-ı Hakkın!
Hep tab'a safâ veren bedâyi'
Yârabbi! Sana değil mi râci'?

Şânınla azîm sen ki olmuş
Her zerrede mün'atif cemâin
Alâm u hakîm sen ki olmuş

---

[*] Bu neşîde "Mir'at-ı Âlem" nâmındaki musavver mecmu'anın 9'uncu nüshasında münderic bir resm için söylenmiştir.
Resm-i mezkûr on üç on dört yaşında bir köylü kızın ve ihtimal ki bir kız çobanın -yeni doğmuş bir kuzuyu kucağında tutup sevdiğini ve kuzunun anası da müştâkâne ve hâifâne yavrusuna hasr-ı nazar ederek dehen-kûşâ-yı feryâd olduğunu irâ'e eder.

Her zerrede müncelî mesâ'ilin
Hallâk-ı Kerîm sen ki ki olmuş
Her zerrede muntab' celâlin
Nûr gele sen olmasan numâyân
Zulmette kalırdı hep bu (66)

Eşyâda tenâsül ü tevâlüd
Hükm-i cereyân hikmetindir
Fıtratta temâyül ü teveddüd
Feyz-i süryân rahmetindir
Âlemde şu muttasıl teceddüd
Hep sun'-ı kemâl kudretindir
Sübhânın ey mü'essir gel!
Sübhânın ey müdebbir ge!

Mevlüd neden harîs-i mâder?
Mâder ne için esîr-i nevzâd?
Âyâ ne safâ bulup da duhter
Olmuş kuzusuyla ansa mu'tâd?
Fermân-ı muhabbete serâser
Fıtrat neden oldu böyle münkâd?
Yârab sana doğru fikr-i a'lâ
Etmez mi bu cenneti temâşâ!

Cennetten uçup semâya bir hûr
Bürc-i hamle tekâbül etmiş
Yâud ki düşüp zemîne bir nûr
Kız sûretine temessül etmiş (67)

Bir nazlı kuzu olunca manzûr
Âmizeşne temâyül etmiş
Göğsünde tutup o nev hayâtı

Eyler şu zemînde iltifâtı:

Ey körpe kuzu vefâ-güzîn ol!
Kaçma o kadar seni sevenden.
Terk eyle tevahhuşu emîn ol
Gelmez sana bir hasar benden
Çık sîneden çık da dilnişîn ol
Kes rağbetini biraz çemenden.
Kühvâra sana kucağım olsun
Bâlîn serin yanağım olsun

Ey mûnis-i cân nedir bu efgân
İncitti mi kollarım vücudun?
Nevha güle derûnum oldu sûzân
Ateşli midir senin servdin?
Gönlümde melâl eder nümâyân
Sâkin nazar-ı keder nümûdun
Bîzâr mısın muhabbetimden,
Rencîde misin harâretimden? (68)

Artar halecân-ı kalb-i zârım
Tuttukça seni cinânım üzre
Bûs etmede kalmaz ihtiyârım
Sürdükçe yüzün dehânım üzre
Me! Me! Deyişin alır karârım
Geldikçe bu söz lisânım üzre:
Sînem ne olurdu sütle dolsa
İrzâ'ına iktidârım olsa!

İrzâ'ına çâre yoksa bâri
Hemşîren olup seninle gezeydim
Bilmem ki neden bu mihr-i sârî

Bilmem ki neden bu şevk-i mülhem!
Ettirmez idim enîn ü zârî
Olsaydım eğer seninle hemdem
Mâder fakat istemez ayırmak
İster seni kendisi kayırmak.

Ey mâder-i mihribân ne dersin
Hiç kalmadı mı firâka tâkat?
Feryâda niçin kıyâm edersin,
Hâlinde aman nedir o haşyet?(69)

Sabret kuzunu alır gidersin
Havf u halecân bulur nihâyet
Hep ayş u safâda âdet üzre
Geçsin gününüz sa'âdet üzre

Kandır şu garyî şîr-nâba
Gezdir derelerde şâd-kâm et
Firkatle düşürme ıstırâba
Âsâyiş-i bâlîn iltizâm et
Emniyetin olmsaın kilâba
Hıfzında onun sen ihtimâm et
Lâkin bu demin sonu hazandır
Encâmı düşünme ki yamandır!

Ekrem

Çiçek

Yeni açmış şükûfe-i rağnâ
Nasıl etmez zamâna istiğnâ?
Sanki bir lem'a-i letâfettir

Ya ki bir mevce-i tarâvettir!
Lem'a ammâ ki renk renk bahâ
Mevce ammâ ki hand hand safâ (70)
Nakş-ı feyz-i Hüdâ, tecelli-i rûh
Neşve-i rûh-bahş câm-ı sabûh
Okunur cephesinde kudret-i Hak
Görünür sînesinde nûr-ı şafak.
Nâzik ü nâzenîn ü işve-furûş
Şûh tınâze-i letâfet-pûş
Nâz ile kâh ihtizâz eyler
Hüsnle âfitâba nâz eyler
Cezbe-i hüsnüne olup hayrân
Âşıkâne sürûr eder mürgân
Bûs edip destini nesîm-i seher
Nefha-i lutfunu tevki' eder
Bu letâfetle âh o nâzik ten
Belki şem etmeye kıyılmazken,
Çok görür de ona bu ıyşı zaman
Eyler üç günde derd-nâk-ı hazân!
Kırılır neş'esi, sular sararır.
Pertev-i ârızı söner kararır.
Hem o lemmûr ağzına düşen şebnem
Okşamakla verir nesîm-i elem!
Cismini nûr-ı âfitâb yakar (71)
Gözü hasretle hep zemîne bakar
Bükülür gamla gerden-i pâki
Bir aydır cismi âkıbet hâki
Gerçi âlem bütü fenâya karîn
İki şeydir fakat zavallı hazîn:
Biri solmuş şukûfedir bâriz
Ya nedir diğeri? Verem bir kız!

Ekrem

Hoşnişînân

Nağme

1

Bir zamanlar karargâhım idi
Bedeviler gibi beyâbanlar;
Buna mucib de iştibâhım idi;
Nasıl imrar-ı vakt eder anlar.
Belde halkında görmedin hayfa
Gördüğün ünsü ehl-i vahşette!
Bedevîler sukûn u rahatte;
Sürdüğü daima ganemle sefâ.
Beledî muttasıl esir-i cefâ;
İntiâş aleminde zulmetde! (72)
Biri endişeden aman bulmaz;
Biri endişeye zaman bulmaz.

2

Nağme

Bildi nûş-ı zehr mihnet eder
Bedevî tâze tâze şîr-i lezîz
O ta'ayyüş deyip cihâda gider
Bunu o etleri eder telzîz
Medenî sarf-ı nadk edip hattâ
Nefsini sâz ile hamûş eyler
Bedevî külbesinde gûş eyler

Nağamât-ı tuyûru bâd u hevâ
Bunu bir mâkire edip ağvâ,
Sanki çerkâb-ı zevki cûş eyler
Âb-ı sîmîn içinde cilve-günân
Onu da hem-seri eyd-i hayrân

3

Nağme

Bedevî hem-seriyle çifte gider;
Geçirir zer' u ra'î ile demini (73)
Dağ başında mu'af kayd güder,
Hiç düşünmez bu gussa âlemini
İnkılâb u havâdis-i devrân
Edemez kalb-i sâfına te'sîr;
Lokma-i nân heşk ile dilsîr,
Yeter iknâ'a bir çanak ayran,
Dâ'imâ pür meserret vü handân,
Nefsini eylemez hayâta esîr.
Seyr edip ve elhâna âfâkı,
Bî-delâlet bulur o hallâkı,

Nağme

Ederek kubbe-i semâya nazar,
Tapınır kendi kendine dâ'im,
Ahter sâbit ziyâ göster
Şem'a-i ma'bede olur kâ'im.
Şeceristân cema'at-i mescîd,

Ki gelip nefh-i bâd ile vecde,
Hazreti fıtrata eder secde
Hayy-ı mevcûd u vâcid ü mûcid
Görünür kim o âbid-i sâcid (74)

Olduğu âlem-i mühîcde,
Bakıp etrâfına te'abbüd eder,
Tâ'ati muttasıl teceddüd eder.

Nağme

5

Bedevînin ibâdeti haktır
O da bi'l-farz olunsa bir tahkîk,
Hey'et-i kâinâta bakmaktır,
Zen hem-râzını edip terfîk
Olduğuçün tabi'ata makrûn,
Bu ibâdet gelir ukûla sahîh
Olunur hem de hepsine tercîh.
Müddetin neden ola medyûn,
Vaz' eyle i'tiyâda gûnâgûn,
Ki ider ehli birbirin takbîh?
Tâ'at-i hak derûna â'ittir.
Ma'bed-i iktiâ zevâ'iddir

Nağme

6

Mevsim-i nev-bahâr edince hulûl,
Geh tebessüm nümûn olur inhâ (75)

Subh-ı tâbân gibi usul usul;
Hoş-nişînân âlem-i sahrâ
Geh bahar onlara gelir bayram,
Hâne berdûş olub azîmet için,
En güzel noktayı ikâmet için
İhtiyâr eyleyip tutar ârâm;
Sonra yekdiğere eder ikrâm
Nâ'il oldukları sa'âdet için
Bedevîyi semâhat-i kudret
Eylemiş böyle mazhar-ı ni'met

Nağme

7

Dâmen-i âsumanda ebr-i seher
Döker evrâka rîze-i elmâs
Şeb hulûl eyleyince aks-i kamer
Eder eşcâra sarmalar ilbâs.
Gel yine döndürüp o manzarayı,
Sanki icrâ-yı sûr eder kudret.
Onu âdem kıyâs edip cennet,
Unutur mevt ile muhâtarayı.
Cây-ı efkâr eder mi hâtırayı (76)
Bu temâşâ-yı hoş-terîn hâlet
Öyle bir âlem-i safâda kişi
Kayd edinmez cihân keşmekeşi.

Nağme

8

Kurb-ı vâdîde menba'-ı cûşân
Aks ile dağlara verir hareket
Çemen-i yâbisi eder reyyân
Yine bir cûybâr pür bereket.
Bir şecer üzre meyve mâl âmâl,
Biri üşkûfelerle renk âmîz;
Dâ'ir-i mevsim eyleyip tehzîz
Düşürür zîr-i pâyına derhal
Onu taksîm ederler ehl ü ıyâl;
Destmâl ü semât olur lebrîz.
Koyulurlar muhabbete giderek,
Rezzâk-ı âlemi senâ ederek.

Nağme

9

Bir koyun yavrusuyla dağda meler; (77)
Ferâce yardan eder pertâb
Bir bayırdan dahi iner sürüler
Kâh kâh aks eder sadâ-yı kilâb
Bir kadın destisiyle suya gider,
Erkeği baltasıyla ormana,
Yayı omzunda oğlu bir yana;
Ötede süt sağar fakat duhtere
Gösterip sonra pir âile bir,
Toplanırlar semât bir yana.
Kayd-ı mâzî vü derd-i istikbâl
Olmayınca gelir sa'âdet-i hâl.

Nağme

10

Yâd-ı bî-neş'esince ol pîrin
Kah anar ömrünün güzâreşini,
Nev-bahârın kesip de te'sîrin
Geçirince zaman nümâyişini;
Berf ü bârân ile gelir sarma.
Onda hem başka bir kıyâfet var,
O kıyâfette letâfet var.
Ederek câme-i sefîd ansa, (78)

Âlemi der-kefen kılar gûyâ.
Bunda bilmem ne sırr u hikmet var?
Yine gâyet latîf olur etrâf,
Yine etrâı setr eder eltâf!

Nağme

11

Hava ba'zen olur sükûnet-yâb;
O da bir seyr-i diğer ağreb.
Meselâ âfitâb-ı âlem-tâb
Azm-i mağrib kılınca, zulmet-i şeb
Çehre-i âleme çeker perde;
Bir sükût-ı amîk olur peydâ,
Sanki hâba varır bütün eşyâ.
Aks-i berf zamâna perverde
Görünür vech-i leyl esmerde.
O sükût-ı azîmi ihyânâ,
Bir kavl-i nağmesi eder ihyâ.
Ninni söyler tabi'ata gûyâ

Nağme

12

Külbelerde olan ocaklardan (79)
Âsumâna çıkan duman ne garip!
Ne de hoş seyri var ıraklardan
Giderek ber sehâb eder terkîb.
Havada incimâd edip o bahar
Berf-i rîzân olur yavaşça yere;
Sanki avdet kılar o külbelere.
Ötede bir sepîde ser-kühsâr
Zâhir olmakla mihr-i pür envâr,
Kalp olur sanki ma'den-i gühere,
Efseri ol kadar tenevvür eder,
Ki beşer ol kadar tasavvur eder!

Nağme

13

Meh tenhâ rû semâ peymâ
Nısf-ı şebde gehî teyakkuz eder
Görerek ol burûdeti ammâ
Sütre-i ebr ile tahaffuz eder,
Hiç görünmez zaman barışta;
Başka iklime eyleyip hicret
Dolaşır hem yine eder avdet, (80)
Geh güzergâhını küşâyişte
Bulacak olsa ol güzârişte
Şeb-i târâ ne arz eder tal'at

Nitekim bir esîr-i zindâne
Gelir envâr fikr-i cânâne

Nağme

14

Hâneler hep hasîr ile mahsûr;
Birbirinden uzak fakat arası.
Berf ile ol hasîr ise mestûr,
Dilber olmaz mı şekl u manzarası?
Berfi de aks-i mâh eder tezyîn
Her taraf sîm ile tecessüm eder.
Subh olup âsumân tebessüm eder
Tarz-ı âfâka lâ'ale't-ta'yîn
Gösterir sanki sûret-i tahsîn.
Bedevî seyr ile teressüme der,
Şeb-i âzim çekince dâmenini
Terk eder câme-hâb u meskenini (81)

Nağme

15

Dağda şâhin bakışlı bir duhter
Gezer âhû gibi tevahhuş ile
O cibâlin perisine benzer,
Zihni işgâl eder tehaddüş ile
Aşka vâkıf değilse de lâyık
Hüsnü mevki' gibi tabi'îdir.
Fıkra-i aşk u şöhret-i âık
Yâd olunsa fakat değil fârık

Sanki bir gülbin-i rabi'îdir,
Zemherîr öyle berg ü ber vermiş,
Kış gününde kemâle eriştirmiş.

Nağme

16

Neşr eder nefh-i subh ile reyhân
Zülf-i müşkini dûş-ı nâzende
Kâh kâh âsumâna nazara günân,
Sanki bir hem-nişîn niyâzında. (82)
Geldiği burcu görmeye ol mâh
Hod be hod seyr-i kâ'inât eyler.
Vahşiyâne terennümât eyler,
Bir halâvetli savt ile kâh kâh
İsmet-i mürîmânesiçün ele
Ona mümkünse iltifât eyler.
Biri kasd-ı tasallut etse eğer,
Cânına hançer-i nigâhî değer.

Nağme

17

Hey'eti sâde zîneti mefkûd;
Değer ol sâdelikteki hâlet
Pâdişâhâne elverişli nukûd;
Çünkü kudret veriri ona zînet;
Vechini âb-ı sâf eder tathîr,
Zülfüne şâne-zen-i dem ervâh,
Uykudan kaldırır nesîm-i sabâh,

Itr-ı ezhâr ile edip te'sîr
Subhu yâhud horoz eder tebşîr
Geh bilip kız bu hâli istiftâh,(83)
Sarınır gîsuvân-ı şeb-gûne
Gün gibi fer veriri evhâmına

Nağme

18

Her seher vakti tecrübe etmiş,
Oynaşı vâkıf tulû'u olur;
Ya'ni idrâk eder ki kız gitmiş;
İki iş birbirin o dağda bulur.
Aşka dâ'ir tekellüm etmezler;
Söylemezlerse cân u cânândan,
Sevişirler fakat dil ü cândan.
Düşseler birbirinden ayrı eğer,
Eser eyler gönüllerinde keder;
Yine bilmezler onu hicrandan.
Gülüşürler sevinci bilmeyerek;
Ağlayıp sızlamak da öyle gerek.

Abdülhak Hamid

Lahn 1

Bildinin nedir mu'âşakası,
Nice hâsıl olur safâsı acep? (84)
Bir kokot pençesindedir yakası
Çekilir mi onun cefâsı acep?

Yüzü düzgünlü sözleri düzme,
İşi can yakma ya gönül üzme;
Yine de bin Franga ülfet eder;
Kim bilir âşıkı ne külfet eder;
Sana şundan gelir gözü sözüme,
Ki o hep dikkat-i kıyâfet eder.
Modaya uymasa süsün farazâ,
Etse mümkün değil onu irzâ

Lahn 2

Haslet-i cem' nakd ü servet için
Kul olurken o bir siyah Arap'a,
Beyne'l-akrân onunla ülfet için
Ya bir at almalı ya bir araba.
O kızın nezd-i i'tibârında,
O yerin mecmu'-ı kibârında
Araban yoksa pek yavansın;
Gerçi gâyet güzel civansın sen
Ne gezersin lâkın kenarında?
Kimse bakmaz sana yayansın sen. (85)
Yakışır mı bu mevsime bu ceket?
Ne kadar köhne yaptığın tuvalet!

Lahn 3

Nazar-ı yâri celb için mutlak
Mu'teber bir "kulüp"ten olmalıdır.
Onu "kaskad"da etmeli mülhak,
Ya yarış mevki'inde bulmalıdır.
O gece var ise grand opera,
Loca takdîmini kılıp îmâ,

Bir ta'amgâha etmeli da'vet;
Ki bahâsı sorulmamak âdet.
Ne için yerse uymalı, zîrâ
Böyledir mahremiyet-i ülfet:
Farazâ olmasan enîs-i şarâb,
Gösterir kahkaha ile istiğrâb!

Lahn 4

Daha bir âdet-i kibârâne
Mu'riza geç gelip çabuk gitmek;
Bakmayıp sonra berf ü bârâna,
"Ekipaj"la biraz dolaşma gerek;
Meselâ bir sa'at edince mürûr (86)
Gelir îfâ-yı resm bezm-i sahûr;
İştihânın zamânı cezm olunur.
Yine dârü'l-it'âma azm olunur.
Sen giranhâb-ı gam, o mest-i gurûr,
Onda vaz'-ı esâs bezm olunur.
Bir de "garson" hesâbı arz eyler;
Kese rîzân olur senin lu'iler.

Lahn 5

Belki eyler yekûnu sâhib-i dâr
Sonra ol nâzenîn ile taksîm.
Ne ise gelmemiş zâman-ı karâr,
Olunur bir oyun yeri tasmîm:
Hem-nişînin "laborda" gitmelidir;
Orası çünkü en mutantan yer,
Sende bir para kalmamış; fânise,
Başkasıyla şitâb eder dânise,

"Bezik" oynar, kazansa kendisi yer;
Kaybederse ziyân senin şansına!
Sonra rahat-ı demi hulûl eyler;
Seni güç hâl ile kabûl eyle (87)

Lahn 6

Azm ederken mahall-i maksûda,
Bir iki eldiven alınmıştı.
Hem de olmuş libâsı fersûde,
Onu tebdîle de kalınmıştı.
Başka koltukta gezdiği halde,
Bir de yelpâzesi düşer salda;
Ki kırılsa teceddüd eşrâbı
Onda mer'î usûlün îcâbı;
Yoksa teşhîr eder seni "bâlda"
İddi'â-yı timâr erbâbı.
Sonra da bir buket gelir alınır;
Hacle-i ülfete gidip kalınır.

Lahn 7

İki sa'at kılınca onda huzûr,
Erişir müddet beyân-ı vedâ';
Ki sana gösterip keslle fütûr,
Onu bir tarz ile eder esmâ'.
Koşar ilbâsına hemân bunlar:
Yine rîzân olur, Napolyonlar; (88)
Elli altın kadar da bi'l-ifrâz,
Nâzenîne olunmalı ibrâz;
Hem kılıp mersiyelerle patronlar;
Etmeli hüsn-i zannını ihrâz.

Sonra o masrafı edince hesap,
Seni dehşetler eyler isti'âb!

Lahn 8

İşte centilmenin o âlemde
Böyledir ettiği muhabbetler
Genişle yemek değil hem de
Para ister selâm u sohbetler
Süfehâ enbiyâ, gedâ mürted
Para ma'mûd u bankalar ma'bed;
Onda nisvân ise melâ'ikedir.
Her biri bir sefîhe mâlikedir.
Cenneti varsa onların şâyet,
Balo nâmında cây-ı tehlikedir;
Onda hep müsrifân olur makbûl.
Kimine dâhil değil ise medhûl

Lahn 9

Bir kıyâs ile âlem-i sahrâ (89)
Buna râci' değil mi rahatta?
Eğleniş bir vecîbedir a'lâ;
Ne safâ var fakat sefâhette?
Medenî bi't-tab' geçen insan
Elbet eyler o zevki istihsân;
Halbuki olsa müntec-i ifrât,
Akıl onun kadrini eder ıskât
Onda mermûz olan safâyı hemân
İnbisât ehli etsin istinbât
Zevk-i müftâne-i tabi'atı ben
Severim doğrusu bu halde iken

Kezâ

Yakacık'ta akşamdan sonra bir mezarlık âlemi -ki hissiyât-ı muhabbetin efkâr-ı hikmetle âhenk-i imtizâcını tecrübe maksadıyla söylenmiştir.

Bir şebdi köyde âzim geşt ügüzâr idim
İhyâya dûr küşte vü emvâta câr idim.
Metrûk bir mezarlık idi meskenim benim
Yalnızca onda hâk-nişîn-i mezâr idim.
Topraktı her mezar fakîrâne bî-rehâm
Fakrımla ben de zî ibtisâr idim. (90)
Cismimle çün alâmet-i mukîr sükûn-nümâ
Fikrimle lîk musdarip ve bî-karâr idim.
Vahşetle hâzırûn nazar endâz idi bana
Zîrâ ki içlerinde garîbü'd-diyâr idim.
Etrâf perdi nâle-i gûk u hezâr ile
Lâkin sükût-ı mevki'a ben küşdâr idim!
Giryân idim... Fakat gözüm âzâde-i demmû'
Yoktu lebimde nâle... Fakat nâlekâr idim!
Çökmüştü ol kadar dile bâr-ı girân-ı dert
Kim âh çekmeye bile bî-iktidâr idim.
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâna ağladım!

Âriydi gök nümâyiş-i reng-i sehâbdan
Envâr akardı her tarafa mâh-tâbdan
Samt u sükûn o mertebe hâkimdi mevki'a
Kim mustaripti bende olan ıstıraptan!
Benzerdi kâh o ses kah gelirdi ba'îdden
Ol savta kim tahassül eder âsiyâbdan.
Leylin rutûbeti geçerek tâ zemîne dek

Bir bûy-ı uhrevî duyulurdu tarâbdan! (91)
Dehşet bulurdu dil-i müreharrik zulâlden
Emvât kaldırırdı serrin sanki hâbdan!
Atf eyledim derûna nigâh-ı tahssürü
Duydum şu gizli nâleyi kalb-i harâbdan:
Var mıydı kimse bende olan derde uğramış
Şunda huzûr içinde yatan şeyh u şâbdan?
Ammâ yine bu dert iledir zevk u lezzetim
Kurtarma ey Hüdâ beni bu iktirâbdan!
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım!
Geldi hayâli dîde-i giryâna ağladım!

Bir acaba ses gelirdi derinden şebîh âh!
Vahdet-i teneffüs eyler idi sanki kâh kâh!
Eşcârdan zemîne düşen sâye-i kesîf
Çekmişti pîşgâhıma bir perde-i siyâh.
Ol zulmet amîka-i hîçi nümûdda
Pervâz ederdi dehşet ile tâ'ir-i nigâh
Ta'mîk ede ede o zulâm-ı şedîdeyi
Fikrimde hâsıl oldu biraz nûr-ı intibâh.
Bir hayrın olmadan -dedim- eyvâh masdarı
Gitti hevâ yolunda hayâtım yazık! Günâh! (92)

Kasriyet-i fa'âlimi söylerdi lîk hep
Feryâd edip ayaklarım altında her kiyâh!
Kandım bu hikmete -dedim- olmuş demek ezel
Dîdâr-ı aşk ile mütecellî bana ala!
Ömrüm ki yandı ateş-i aşka bu anadan
Sevdâ yolunda isterim olsun bütün tebâh.
Endâm-ı o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâna ağladım!

Semtin sükûn u zulmeti artardı dem be dem
Gûyâ çekerdi ka'rına doğru bizi adem!
Dehşetle doldu hâne-i kalbim fakat yine
Aslâ hayâl ü hâtırıma gelmedi nedem
Nâ-geh tecessüm eyledi karşımda bir vücûd
Bir kahramân-ı işve .. Mehâbetli bir sanem!
Emvâc-ı nûrvârı vücûd-ı latîfini
Örterdi nîm-sütre-i beyzâsı ham be ham
Müdhişti gözleri deheni lerzedâr-ı hışm
Gîsûsu târ mâr idi ebrûları behem
Nûr-ı nigâhı berk-i belâdan nişân idi
Seyyâl bir alevdi lebinden çıkan sitem! (93)

Ref' eyleyip hevâya tehevvürle bir elin
Takrîb ederdi nezdime kendin kadem kadem
Ettim kıyâm düşmek için pây-ı kahrına
Eyvâh!.. Uçtu gitti o nûr-ı semâ-harem
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâna ağladım!

Daldım yine zemînine deryâ-yı fikretin
Oldum dûçâr-ı hevlâ nihengân-ı mihnetin
Yârab! -dedim tükendi hayâtım o bitmedi
Pâyânı yok mu derd ü belâyı muhabbetin?
Âzâdi-i dili bana rûzî mi kılmadın
Her dem esîri olmadayım ben âfetin!
Gönlümde olmasa kara sevdâ-yı çeşm-i yâ
Ne idi işim içinde şu deryâ-yı zulmetin?
Tebdîl-i ıyş... nakl-i mekân... hepsi bî-eser
Yok mu Hüdâ cihanda devâsı bu illetin?
Yok çünkü pençesinden ümîd-i hâlâs-ı dil
Ver bâri rahm kalbine ol bî-mürüvvetin.

Bir kerecik daha görün ey nûr-ı çeşm-i cân!
Öldürdü hasretin beni... öldürdü hasretin! (94)

Hayfâ! Dirîğ! Yollu bir âvâze duydum âh
Hâlim dokundu gönlüne sahrâ-yı vahşetin!
Andım o bî-vefâyı garîbâne ağladım
Geldi hayâli dîde-i giryâna ağladım

Ekrem

Yaprak

Yaprak! Seni pek sever ki canım
Yarın bana bergüzârsın sen
Baktıkça safâ bulur revânım
Kim mihr ü vefâ bahârısın sen!
Geldin bana mevsim-i hazanda
Hicrânı düşündüğüm zamanda

Cinsinde sayılmasan da nâdir
Nefsince büyük fazîletin var:
Zîrâ ki yüzünde müntab'dır
Hâlâ nigeh-i rahîm-i dildâr!
Ol mertebesin bana mu'azzez
Gönlüm seni cennete değişmez!.. (95)

Kâni' ne güzel hayât-ı sâden
Bir saksıda bir avuç türâba!
Vâbeste cihandan istifâden
Üç günde beş altı katre âba!
Îrâs-ı ziyân eder mi âyâ

Etsem seni gözyaşımla iskâ?

Mağmûm leyâl-i vahdetimde
Sensin olacak benimle hem-dem
Buldum seni kendi fıtratımda
Müstağrak u pür-sükût u mahrem
Tâli'lerimizde düştü uygun:
Kim hicr ile sen de ben de mahzûn!

İzzetle çekildi gitti cânân
Eyvâh ki biz garip kaldık!
Me'yûs u melûl -lâl u hayrân
Bî-çâre vü bî nasîb kaldık!
Fikrin nedir ey garip söyle
Hicrân-ı demi çok sürer mi böyle?

Ekrem (96)

Hâbnâme

Rahat-ı cism ü cansın ey hâb
Lâ-cürm firkatin azâb-ı sa'îr
Sana mi'mâr-ı ten denilse sezâ
Çünkü eylersin onu sen ta'mîr
Mukaddemin tâze can verir bedene
Sana derler eğerçi mevt-i sağîr
Şâd olur dil seng ü sâlinle
Olsa da câygâh-ı köhne hasîr
Def'-i renc ü kelâl için olmuş
Dergehin melce-i sağîr ü kebîr
Birisi etse sa'ide ifrât
Der'akab sensin ona da münkir

Sen gibi bir aziz mihmâna
Sîm ü zerden sezâ yapılsa serîr
Ceyş u hem vü hayâl oldukça
Şeb-i târ içre râhyâb-ı zamîr
Mülk-i dil pâymâl olurdu eğer
Olmasan sen ona mu'în ü zâhir
Vasf-ı nûşin vü şükr eyle müdâm (97)

Ehl-i irfân eder seni tevkîr
İstemem ben seninle olmaz ise
Taht-ı zerrîn ü câme hâb-ı harîr
Gösterip muhtelif alâmetler
Kâh olursun beşîr ü kâh nezîr
Nola ger hâme-i bedî'-i nigâr
Vasfını böyle eylese tahrîr:
Mazhar-ı vâridât âlem-i gayb
Kâşif-i râz nâme-i takdîr
Bârgâh-ı harîm-i ma'nâda
Ne aceb levhalar eder tasvîr
İyi gün dostusun biraz ammâ
Bu sıfat sende kâbil-i ta'yîr
Hem-demin dâ'im ehl-i zevk u safâ
Başka yoktur sana enîs ü semîr
Pister-i nâz içinde tâb-ı sabâh
Ni'met-i vuslatın ile dil-sîr
Dâ'imâ bezm-i meyde hazırsın
Eylemezsin bu bâbda taksîr
Derdmendânın âh u feryâdı
Sana hayfâ ki eylemez te'sîr (98)

Bir persin ki eylemez aslâ
Hiç füsûn u fesâneler te'sîr

Baht-ı bîdâr olmasa olmaz
Emel-i vuslatın netîce pezîr
Dil-i gam-nâkten kaçarsın sen
Öyle kim avcıdan kaçar nahcîr
Hele uşşâk-ı zâr leyl ü nehâr
Hasretinle firâş-ı gamda esî
Sitemin bârını çeken çoktur
Biri de işte bu Münîf-i hakî

Münif Paşa

Gül
Lamartin'den Tercüme

Tâ ki bu şitâb her kenâra
Hiç med ki yok mudur nihâye
Yeldâ-yı ezelde serserisin
Ârâm u rücû'dan berisin
Bir dem olamaz mı ömr-i nâ-sâz
Ummân-ı dehrde lenger endâz (99)

Ey gül nazar et ki bir yıl akdem
Yârimdi bana bu yerde hem-dem
Bu taş ki bûs eder miyâhın
Ârâmgehi iken o mâhın
Şimdi bana bir neşîmen hayf
Mehcûra medâr şîven hayf
Böyle yine inleyip dururdun
Yalçın kayalara baş vururdun
Yüzler sever idi kef-i müştâk
Ol pâye ki kıblegâh-ı uşşâk
Yâdında mı bir gece o âfet

Ol hüsn-i melek perî kıyâfet
Çıkmıştı benimle mâhtâba
Bir sandal içinde sîrâba
Olmuştum onunla dûş ber-dûş
Aşk âlemi içre mest-i medhûş
Tenhâca safâ-yı âb ederdin
Zevk-i dem mâhtâba ederdin
Ses gelmez iken semâ vü mâdan
Hâlî iken her taraf sadâdan
Sandalcıların görün sadâsı (100)
Bu halvetin idi hoş-nevâsı
Âhenkle çekerler idi birden
Bu şevk ile mevce-zen idin sen
Nâgah çıkıp hazîn bir ses
Emsâlin işitmemişti hiç kes
Aks ile oldulardı hayra
Etrâf u sevâhil-i bahîre
Ya'ni ki o gül-fem-i hoş âvâz
Feryâda şu yolda etti âgâz:
Ey çerh tevakkuf et zaman ver
Ey sa'at sa'd amân amân ver
Bir kâm alayım şu baht-ı nevden
Bu leyl neşât-ı tîz-rûdan
Bahtsız bu cihanda var hayli
Mevt onlara tatlı bir temennî
Bu zümreye devrin ile tahsîs
İhlâk ile dertten eyle tahlîs
Mes'utları eylegil ferâmûş
Bu demde ki ıyşdır onlara nûş
Beyhûde talep aman zamandan
Kâbil mi vefâ o bî-amandan (101)

Sür'atle kaçar zaman benden
Âheste rû evvel ben ona derken
Fecr etti zulâm leyl-i nârâc
Meş'al-keş mihr safha-i âc
Fevt olmaya fırsat edelim zevk
Bu bezm-i visâle verelim şevk
Yok âdeme bu cihanda mersâ
Yok dehre kenâr hiç hayfâ
Durmaz geçeriz çü zıll-i zâ'il
Dehr ise misâl-i nehr sâ'il
Ey dehr-i hasûd bu hâlet-i sekr
Müstes'ad dest-i aşk pür mekr
Bizden olacak mı dûr u mehcûr
Ol sür'at ile ki rûz-ı gam dûr
Eyâ bir eser kalır mı ondan
Nâbûd olacak mı bu cihandan
Ol dehr ki mûcib hem de sâlib
Hayf olmayacak mı redde tâlip
Ey ey ezel va'dim ki hâk
Ey mâzî vü hafra-i hevelnâk
Eyyâmı ki bel' edip gidersin(102)

Söyle bize neyleyip nidersin
Gasb eylediğin dem-i meserret
Etmez mi bu semte artık avdet
Ey gül ki safâ-yı kalb u cânsın
Korkunç kayalar ki bir bansın
Ey bağır dilin muhavvef gârlar
Zindana şebîh pîşezârlar
Âsûde nişîn rüzgarsız
Mecrâ-yı fuyûz nev-baharsız
Bâri siz edin bu leyleyi yâd

Kim kahr-ı dehrden ola âzâd
Ey manzarası güzel bahîre
Aşk ehline bî-bedel mesîre
Her hâl sükûn u şiddetinde
Etrâf be-sîm sûretinde
Eşcâr hazîn edâlarında
Av bahta ser-i kayalarında
Lerzân esip geçen sabâda
Etrâftan aks eden sadâda
Sîmîn-cebîn olan kamerde
Kim aks yüzünde nûr-perde (103)

Dûr etme bu meclisi hayalden
Allah sıyânet et zevâlden
Ettikçe reyyâh burda seyrân
Etraftaki nisyânı nâlân
Eltâf revâyih-i nesîmin
İknâf u havâli-i besîmin
Hâsıl burada ne ise me'nûs
Sem' u basar vü müşâmme mahsûs
Nakl eyleyeler ki burda bir gün
Hem-bezm-i safâdı iki düşkün

Sadullah Paşa

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selametten
Çekildik izzet ü ikbal ile bab-ı hükûmetten

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvet-mend olan mazluma el çekmez ianetten

Hakir olduysa millet şanına noksan gelir sanma

Yere düşmekle cevher sakıt olmaz kadr ü kıymetten

Vücudun kim hamir-i mâyesi hâk-i vatandandır
Ne gam rah-ı vatanda hak olursa cevr ü mihnetten

Muini zalimin dünyada erbab-ı denaettir (104)

Köpektir zevk alan sayyad-ı bi-insafa hizmetten

Hemen bir feyz-i baki terk eder bir zevk-i faniye
Hayatın kadrini âli bilenler hüsn-i şöhretten

Nedendir halkta tul-i hayata bunca rağbetler
Nedir insana bilmem menfaat hıfz-ı emanetten

Cihanda kendini her ferdden alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de ar eyler melametten

Felekten intikam almak demektir ehl-i idrake
Edip tezyid-i gayret müstefid olmak nedametten

Durur ahkam-ı nusret ittihad-ı kalb-i millette
Çıkar asar-ı rahmet ihtilaf-ı rey-i ümmetten

Eder tedvir-i alem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihan titrer sebat-ı pay-ı erbab-ı metanetten

Kaza her feyzini her lutfunu bir vakt için saklar
Fütur etme sakın milletteki za'f u betaetten

Değildir şîr-i der-zencire töhmet acz-i akdamı
Felekte baht utansın bi-nasib- erbab-ı himmetten

Ziya dûr ise evc-i rif'atinden iztırâridir
Hicâb etsin tabiat yerde kalmış kabiliyetten

Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmaniyânız kim
Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-ı şehâdetten (105)

Biz ol âl-i himem erbâb-ı cidd ü içtihâdız kim
Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten

Biz ol ulvi-nihâdânız ki meydân-ı hamiyette
Bize hâk-i mezar ehven gelir hâk-i mezelletten

Ne gam pür âteş-i hevl olsa da gavgâ-yı hürriyet
Kaçar mı merd olan bir can için meydân-ı gayretten

Kemend-i can-güdâz-ı ejder-i kahr olsa cellâdın
Müreccahtır yine bin kerre zencîr-i esâretten

Felek her türlü esbâb-ı cefasın toplasın gelsin
Dönersem kahbeyim .... yolunda bir azîmetten

....
....

Vatan bir bî-vefâ nâzende-i tannâza dönmüş kim
Ayırmaz sâdıkân-ı aşkını âlâm-ı gurbetten

Müberrâyım recâ vü havfden indimde âlidir
Vazifem menfaatten hakkım agrâz-ı hükümetten

....

....

Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret (106)

Ezilmez şiddet-i tazyikten te'sir-i sıkletten

Ne efsunkâr imişsin ah ey didâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten

Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setr-i hüsn etme
Cemâlin ta ebed dûr olmasın enzâr-ı ümmetten

Ne yâr-ı cân imişsin ah ey ümmid-i istikbâl
Cihanı sensin azad eyleyen bin ye's ü mihnetten

Senindir devr-i devlet hükmünü dünyaya infâz et
Hüdâ ikbâlini hıfzeylesin hür türlü âfetten

....

....

Kemal

Mu'tekif

Terennüm 1

Ne acep çektiğim gam-ı sevdâ
Bulmadı i'tizâl ile gâyet!
Derd-i gurbet verip ana şiddet
Öyle bir sûret eyledim peydâ

Ki yüzüm cinlere verir dehşet! (107)

Ne Hızr-ı kâr ger ne şedr-i hâl,
Sevdiğimden ferâgat emr-i muhâl!

Terennüm 2

Yalnızlıkla her sözüm şuyûn
Otururken o medde yârımla
Gurbete düştüm ihtiyârımla
Hastayım yok su'âl-i hâtır eden;
Nola hâlim bu âh u zârımla
Dâ'imâ eylerim bu sırrı su'âl;
Ne netîce zuhûr eder ne mi'el

Terennüm 3

Yoğiken hatır-ı mükedderimin
Revnakı mühevveşim o cânibde
Neyleyim belde-i ecânibde?
Gayb olursam ne var ki dilberimin
Âfitâb-ı cemâli gâyibde?
Acabâ şimdi ol ferişteh hemâl
Kimlere eylemekte arz-ı cemâl

Terennüm 4

Yok vücûdumda tâkat-i heyecân; (108)
Medfene döndü olduğum mesken!
Korkar oldum ilâhi kendimden!
Hod be hod sorduğum şudur her an:
Vatanımdan bu semte yok mu gelân?

Söyle ey bâd o kıble-i âmâl
Oldu mu ceyş-i hasm ile pâmâl

Terennüm 5

Hâlıkı belledim, fakat özümü
Bilmeye mazhar olmadım hâlâ!
Uzleti ihtiyâr edip hattâ
On sene var ki görmedim yüzümü!
Nicedir şekl ü hey'etim acabâ?
Bir vücûdum hele misâl-i zulâl;
Bunu gölgemden ettim istidlâl.

Terennüm 6

Ne peri var ne de benî âdem;
Ne tasavvur eder isem nâyab!
Meş'alem berk u rehberim seylâb,
Muhbirim tünd-bâd ateş-i dem!
Bana gûyâ vuhûş olur hem-hâb (109)
Gece deb-i sefîd eder ikbâl,
Kara kuş gündüzün irâhe-i bâl!

Terennüm 7

Fikr ile hatırım tereddüdde:
Acabâ cin miyim veyâ insan?
Dâ'imâ gördüğüm şu bir yaban!
Eyledim külbe-i tecerrüdde
Doğduğum yer lisânını nisyân!
Bir du'â kılmaya olaydı mecâl,
Emr-i hakkı ederdim isti'câl!

Terennüm 8

Serb-i murgân deşte arz-ı sipâs
Ki kalır ba'zı kere beyzaları.
Onu bulmaz isem gidip seheri
Yediğim geh sakız gehî ananas,
İçtiğim de usâre-i şecerî.
Meşcerem meyvelerle olsa da mâl,
Meyvelerle olsa da mâl,
Kuşlara has o aynı meytü'l-mâl.

Terennüm 9

Baş ucumda döner sehâb-ı kesîf (110)
Yastığım taş, yatak yerim toprak,
Şiltem ot, onda yorgan yaprak;
Hem-serim bir hayâl o cism-i latîf
Ki münevver onunla leyl-i firâk!
Gerek eyyâm ola gerekse leyâl
Düşte dünyâda gördüğüm o hayâl!

Terennüm 10

Her tecellîsi nâgehânîdir:
Yatıyorken bana mukâbil olur,
Gülerek hâbgâha dâhil olur;
Sanki bir nûr-ı âsumândır,
Bir mücerred mezara nâzil olur!
Devr-i ezmân, tahavvül-i ahvâl
Dilerim vermesin o mihre zevâl!

Abdülhak Hâmid

Yârab! Bu ne şûriş ü kıyâmet!
Hengâme-i haşre mi alâmet?
Ol nefs-i harîs pür le'âmet,
Etmez mi bu fi'line nedâmet?
Bir nâm alacak o şâh-ı zâlim. (111)
Dünyâları kaplıyor mezâlim!
Almaz bunu havsalam, hayâlim:
İnsanda nedir bu cehl-i muzlim?
Hem-cinsini makbere delâlet!
Îrâs-ı mazarrat vü sefâlet!
Yârab bu ne vahşiyâne haslet!
Eyâ bu mu bizdeki adâlet?
Kan akmada ri'âyet zaferden!
Ma'dûd oluyor bu zîb ü ferden!
Âzâde oldular seferden
Bir ordu çıkardı bir neferden!
Bir köy bularak şehirle şöhret,
Bir millet olurdu bir aşîret,
Bir melek de bir cihân-ı hayret!
Kâbil iken, ey beşer! Bu sûret,
Bir katre görüp gözün bu nehri,
Hiç eyler o mülk ile o şehri;
Hem sonra olup zebûn kahrı,
Bir şahısta seyr eder bu dehri!
İnsanı görüp er yine pîrâ,
Lâzım mı tedellül ü müdârâ? (112)
Her hükmünü eyliyorlar icrâ;
Göstermedi mi o hükmü dâra?
Ey cehl ile çâk çâk olan halk!
Evhâm ile ra'şe-nâk olan halk!

Bir ordu değil helâk olan halk,
Akvâm idi ser-be-hâk olan halk!
Bir melek ya bir şehir değildi!
Dehrin kad ü kâmeti eğildi!
Nısf-ı beşerin yere çekildi.
Bir zâlim için ilm değildi!...
"Na'aşa teveccüh ederek"
İşte bu da yâdigâr-ı zulmü!
Nakş-ı gazab u nigâr-ı zulmü!
Ol dâhiyenin şikâr-ı zulmü!
Âlem gibi dilfikâr-ı zulmü!
Ey cism-i latîf, hâba râm ol,
Âsûde-i zulmet-i garâm ol,
Rûhun gibi mâil-i hırâm ol,
Zîb-âver menzil-i merâm ol.
Bu muzlimeyi getir de yâda,
Gez şevk ile âlem-i ziyâda; (113)
Aç çeşmini nezd-i kibriyâda;
Nûrun ola dembedem ziyâde!
Bir sâyedir ihtişâm-ı dünyâ,
Tevkîf olunur mu sâye eyâ?
Leşkerleri mahva şeh-i müheyyâ;
Ya bir neferi eder mi ihyâ?
Hûnâb ile tıyneti nihândır;
Her zahmı figân eder dehândır;
Mâlîde-i sadme-i şehândır;
İşte bu yatan çocuk cihandır!
Yârab! Ne de mûcib-i temehhur
Hûn etmede câ be câ tebahhur!
Gâlip görüp eyliyor tefahhur;
Lâkin ecel etmiyor te'ahhur!
Gün olmada ser be ser mukaşşer;

Feryâd u garyû; şu rûz-ı mahşer;
Mûcib ne buna? Nedendir ol şer?
Bir şahs olacak görüp mübeşşer!
Olmaz mı küşâde çeşm-i millet?
Tâ haşre mi sürmeli bu sıklet?
Hep zulmet cehldir ki illet, (114)
Dâ'im kalır bu hâb-ı gaflet!
Ey neyyir-i ma'rifet! Zuhûr et,
İhyâ-yı mekâbir şuhûr et,
Âtîye havâle-i zahûr et,
Tenvîr-i metâli'-i dehhûr et!
Uçmuş gidiyor niçin bu duhter?
Gittikçe melâhati füzûnter!
Hallâkı onu, böyle tâze vü ter,
Nezdinde yakın mı görek ister?
Takdîr denir, batar bir ordu;
Bir bülende yanar, tesâdüf bu.
Takdîre tesâdüf, ey Aristo,
Birdir hele akl ise terâzi.
Yârabbi, nedir bidâyet-i dehr?
Mâzî gibi yok mu gâyet dehr
Efsâne demek hikâyet dehr,
Çıkmazsa bugün nihâyet dehr?
Eydir gehî cümlenin penâhı,
Yoklukta vücut ile mebâhı:
Rûh-ı beşerin vusûlgâhı,
Nezdinde ademse de, ilâhî! (115)
Hem vardır o hem de yok bu derkâr;
-yoksun- diyen etmiş olmaz inkâr.
Mevlâyı ne türlü etsem efkâr;
İkrâr çıkar netîce-i kâr!
Râh-ı ebediyet iktinâhı!

Setr etmede zulmet menâhı!
Nezdin mi değil bunun penâhı?
Yârab! Bu kızın nedir günâhı?
Harbin bu siyah gündüzünde,
Rûhu uyumakta, na'aşı zinde,
Düşmüş erimekte yeryüzünde,
Kan damlasıdır kazâ gözünde!
Yârab! Ne demek bu kahr-ı tedmîr?
Takdîr değilse mahz-ı tedbîr;
Almış onu da ya ol cihangîr,
İskender elinde tîğ-i takdîr!

Abdülhak Hâmid

1

Hüsn-i ezelî tecessüm etmiş
Dünyâya bakıp terahhum etmiş (116)
Mahzûn mahzûn tebessüm etmiş
Ol handesinin dehânın olmuş
Girmiş nice gufte-gûy-ı aşka
Her şîveni yâda başka başka
Bülbül gibi tercümânın olmuş
Vermiş o kadar makâma revnak
Gülgonca iken terennüm etmiş

2

Subh-ı ezel ibtisâma düşmüş
Fecri fem-i gonca fâma düşmüş
Ol fem ne güzel makâma düşmüş
Bir handesi görünce dersin

Her kûşede bir sabah açılmış
Her zerreye bir güneş saçılmış
Baksan o dehâna zannedersin
Mûsâ gibi duracakmış el-hak
Allah ile de tekellüm etmiş

3

Hüsnünde bu i'tilâ nedendir
Mehtâb yanında yâsemendir
Parlaklığı mihre hande-zendir (117)
Hiddetle kazarsa da o zâlim
Benzer mi cemâli sâf-ı aya
Mihr olsa eğer peyinde sâye
Gîsûsu gibi kalırdı muzlim
Bir şûh kıyâfetinde bak bak
Envâr-ı Hüdâ terâküm etmiş

4

Hurşid-i hilâl olur mu yârab
Bir yanı da âl olur mu yârab
Bir böyle cemâl olur mu yârab
Yârab bu ne hüsn-i âlihâne
Elvânda mı ruhlar görünmüş
Ervâha mı nurlar bürünmüş
Arş inmedi ya bu hâkdâne
Nâzende vatan değilse mutlak
Hüsn-i ilâhesi teverrüm etmiş

5

....

Zannetme ki bir kenâra gitti

Tâih ile iftihâra gitti

Yerlerde benim gibi sezer mi

Her jâlesi giryeden nişandır (118)

Her goncası parça parça kandır

Bilmem sevişi benim kadar mı

Ya hiç ölü görmemiş mi toprak

Kim tâ bu kadar te'ellüm etmiş

Kemâl

1

Ruhsârı siyeh nikâba girse

Mehtâb da bir sehâba girse

Deryâ-yı kamer eder de muzlim

Pür nûr eder eşkimi hayâli

Gösterse cemâlini o zâlim

Aslâ olamaz güneş misâli

Ruhsârını halka açmasın hiç

Ta mugarreb nâza kaçmasın hiç

Aks eylese âleme zülâli

Her nûru donuk görür e'âli

2

Tanzîrinin olsa ihtimâli

Hüsn-i ezelî ayân olurdu (119)

Hurşid bile nihân idi

Bir âlem-i imtihân olurdu

Mehtâb ile encemin zülâli

Encemle zulâl olurdu
Bilmem o zaman ne hâl olurdu
Envâr bile hayâl olurdu
Rüyâmda girse hüsn ü ânı
Gözden bile saklı pek nihânı

Kemâl

Kızmış o gül hayâ bozulmuş
Elvânına bak ziyâ bozulmuş
Bilmem ne sebeple rengi o çemen
Sahbâ bulanık safâ bozulmuş
Tâbında cemâli tavrı gamnâk
Mehtâb güzel hava bozulmuş
Meh-rûyuna varsa karşı gelmiş
Hurşiddeki cilâ bozulmuş
Güldeste-i hüsni toplanınca
Bin bâğ ferahfezâ bozulmuş
Rahm etse de başka bir beldâır (120)
Ben hasta o mehlikâ bozulmuş
Bir hande niyâz edince gönlüm
Kızmış o gül hayâ bozulmuş

Kemâl

Bir Hüsnün Hüznü

O bir ferişte-i rü'yâ mıdır nedir bilmem
Ya muttali' şeb-i yeldâ mıdır nedir bilmem
Göründü bir gece baktım ki uçtu misl-i şehâb
Göründü mevce-i deryâ mıdır nedir bilmem
Dokundu fikrime bir fikr idi müşâbih berk

O yüz ki nûr-ı tecellâ mıdır nedir bilmem
Hakîkaten onu gördüm mü ben tesâdüf edip
Ya görmedim de bu hülyâ mıdır nedir bilemem
Bütün sevâbeti çeşmim bu şeb siyâh görür
Bu bir nişâne-i sevdâ mıdır nedir bilmem
Olan derûnuma târı keder midir yoksa
Gubâr-ı çehre-i eşyâ mıdır nedir bilmem
Şafak mıdır şu geçen yâd-ı hüsn-i yâr mıdır
Nücûm-ı sâhire peyâ mıdır nedir bilmem
Sebep nedir beni mecnûn-ı aşk edip gitti (121)
O mâh-pâre ki Leylâ mıdır nedir bilmem
Hayâli hâb mıdır? Dâr-ı âhirette miyim?
Ayân bana dünyâ mıdır nedir bilmem
Garip!.. elimde kalem zulmet eylerim izhâr
Sevâd hâtır-ı şeydâ mıdır nedir bilmem
Mâ'il-i kâkül-i cânân mıdır bu şi'r-i ba'îd
Nesîm-i cennet-i a'lâ mıdır nedir bilmem
Yazar yazar dururum maksadım tefekkürden
O nâzenîni temennâ mıdır nedir bilmem
Bana siyah gelir çeşm-i mâ'î-i cânân
Siyeh midir o ya şehlâ mıdır nedir bilmem
Nasıl gözünde nümûdâr olur o ulviyet
Delîl-i âlem bâlâ mıdır nedir bilmem
Kalır yazar gibi duvara bî eser-i vâveyl
Bu yazdığım ki takaza mıdır nedir bilmem
Nedir tehâcümü halkın kıyâmet olmaya bu
Gelen o serv ü dilârâ mıdır nedir bilmem
Onun letâfeti mi ruhbahş-ı leyl olmuş
Safâ-yı bedr-i musaffâ mıdır nedir bilmem
Çiçek midir açılan yâreler bu gülşende
Ki hûn-ı dil ona mecrâ mıdır nedir bilmem (122)
Benim içimdeki çeşmân-ı ıstırâbı dahi

Açan o gonca-i rağnâ mıdır nedir bilmem
Küşâd eden ya o efvâh-ı bî-günâhı bugün
Onu vuran yed-i gubarâ mıdır nedir bilmem
Bu türlü tâze vürûd olmanın nedir ciheti
Ölüm ki maksad-ı aksâ mıdır nedir bilmem
Gubâr-ı hüsnüdür ol mehveşi dilimdeki hâl
Sözümde de o hüveydâ mıdır nedir bilmem
Bulur içimdeki hâletinde intihâ şi'rim
İçim ki senin musallâ mıdır nedir bilmem

Abdülhak Hâmid

Hem muârız, hem muvâfıktı Ziyâ ile Kemâl
Şule-i berkiyyede mevcûd iki kuvvet gibi

İttihâd olmazsa hâsıl nokta-yı maksûdda
Çehreler ma'kûs idi şu gördüğüm sûret gibi

İttihâd ettikçe ammâ bâşına zâlimlerin
Yıldırımlar yağdırırdık berk-i hürriyet gibi

Bir ziyâdır hâke düştü arşa etti in'itâf
Mazharı bu hâk olan bin nûr-ı ulviyyet gibi (123)

Nûr-ı Hakk'a iltihak etti Kemal-i zârını
Tek bıraktı bu cihanda sevdiği millet gibi

Kemâl

Ey mâtemi her yerde bana hem-reh olan yâr
Oldum yine bak mihr-i hayâlin ile bîdâr
Dönse de hayâle zulumât olsa mekânım

Mümkün mü unutmak seni ey yâr-ı vefâkâr
Hâk olsa da zihnim seni tasvîr kılar o
Mahv olsa şu munzır seni eyler bana ihtâr
Mahşerler içinde tutarım nûrunu her bâr
Pür berf-i çemen açmada âğûş-ı firâkın
Muzlim geceler mâtem-i zülfün kılar ikrâr
Cismin sanırım hâbgehim üzre nesîmi
Senden bana bir nefha vü birer refref-i eşcâr
Feryâd ederim taşlar olur hâlini mazhar
Giryân olurum geçmişi tekrâr eder ezhâr
Emvâc kılar gönlümü pür-hûn-ı te'essür
Encem getirir hatırıma bir nice esrâr
Bir şey yoğiken hâline âgâh acebdir (124)

Her şey beni senden kılıyor bunda haberdâr
Tedkîk ile hâlâtına baksın tarafeynin
Çok fark görürler diyemem yâr ile ağyâr
Sen hâk-i siyeh bense kan ağlar yine bir hâk
Sen meyyit-i sâkin beni mevt etmede biraz
Pâyında mukâbir bana olmuş gibi meftûh
Bâlâda sehâ'ib seni eyler gibi izmâr
Bir söz bulamam kılmaya ta'rif bu hâli
Tekrar ederim söylediğim sözleri nâ-çar
Hayretlenirim hayreti tasvîr ne mümkün
Hayret ile pâyân veririm hayrete tekrâr
Pîşinde geçer yerlere envâr-ı zekâvet
Girdâb be girdâb kalır cuşiş-i efkâr
Baktıkça şu dehre görürüm hâb u hayâlât
Baktıkça sana mihr-i hakîkat döker envâr
Bir lahza-i ömrümde durur asr-ı köhne-sâl
Bir katre eşkimde ayandır yem-i zühhâr
Yok şüphe ki bu hâl-i te'essür geçecektir

Bir gün ne mü'essir kalacak bunda ne âsâr
Ey hâlık-ı âlem azıcık çerhini zabt et
Mahlûkuna gadr eyleye lâyık mı o gaddâr (125)

Göster bana tekrar o meh-rûyu kıl izhâr
Yıldızlar ki karşı çıkıp arz ede ruhsâr
Eyyâm-ı bahâr oldu çiçekler bütün açtı
Kalsın mı benim gonca-fem hasret-güftâr
İsvâk u mesâyir şu mehâsinle ne cennet
Lâyık mı benim hurûşum kılmaya reftâr
Lâyık mı benim rûh-ı revânım kala hâmûş
Pür velvele-i sıhhat iken arz bu miktar
Lâyık mı senin zînet-i sun'un düşe hâke
Lâyık mı senin nûr-ı cemâlinde bu dîdâr
Lâyık mı ki ol matla'-ı envâr ola bir zıl
Lâyık mı ki ol gonca-i ümîd ola bir hâr
Yârab bu temâşâyı bu sevdâyı bu derdi
Kimden kılıp izmâr kime eyleyim izhâr
Nahlinde ufûl eyleye bin âh-ı şerer-bâr
Olsun sana rûh-ı ezelî şem'a-i terebbüt
Ey saf melâ'ik yakışan kabrine duvâr

Abdülhak Hâmid (126)

Hyde Parktan Geçerken

1

Nedir mahvolmuş iş'ârım benim îcâd eder bir kuş
Bütün şâ'irleri ahkâmına münkâd eder bir kuş
Neden bilmem bugün kalbimde bir feryâd eder bir kuş
Bu vîrân hatırım bir fikr ile berbâd eder bir kuş

2

Urur feryâda bir yekpâre bâd bâ-müdâd olmuş
Perişandır tutarsan cümle heykeller rimâd olmuş
Zevâl erişmiş bahâra cûylar yekser cemâd olmuş
Onun gelmiş ziyâret birle rûhun şâd eder bir kuş

3

Tecessümler kılarken her cihetten serdi-i firkat
Düşerken pâre-i berfe müşâbih girye-i hasret
Acep kimden alıp kılmakta arz müjde-i vuslat
Baharı sevgilim senden mi istişhâd eder bir kuş

4

Seninle hem-dem bir saha-i beyzâda ben ey gül
Gelir bir kühsâr-ı ma'nevîden bin dem bülbül
Niçülmüş altı ay zarfında yârab gonca vü sünbül
O meş'aller ki yâdımda bu şeb îkâd eder bir kuş (127)

5

Ve birer dehşet bugün bir kabr-i seyyârım çemen berdûş
Eder tevhîş esîr-i gurbetim çıktım vatan berdûş
Bulutlar incimâd etmiş ağaçlıklar kefen berdûş
Bakıp yıldızlara hayretle istib'âd eder bir kuş

6

Ne anlarsın bu hâlimden benim ey çehre-i reşen
Meserretten mi mâtemden mi bilmem ettiğim şuyûn

Firâkıyla o hûr-ı nâzenînin azm ederken ben
Bu hiçistân-ı nisyânı behişt âbâd eder bir kuş

7

Nedir mücrim değil işkenceden dûrum fakat bedbaht
Dahîl-i cennet hem-sohbet-i hûrum fakat bedbaht
Sa'âdet-yâb-ı sıhhat şâd u mesrûrum fakat bedbaht
Nasıl bir yâdigârın derdidir bu yâd eder bir kuş

8

Baka bahş-ı fenâ bir savttır bu âsumânîdir
Ki her bir nağmesi bir şi'r-i sâf-ı bî-medânîdir
Bu ebyâtın ki şâ'irerce ser tâ ser ma'ânîdir
Ne mümkün bilmeden mefhûmunu inşâd eder bir kuş

9

Nasıl mümkün olur denmek onun zevkinde yok bir şey (128)
Figânı bî-sebeptir hüzn ile şevkinde yok bir şey
....
Onun fevkinde istihzâ-yı istibdâd eder bir kuş

10

Alır lezzet o bizlerden ziyâde âb-ı cârîdir
Nesîm-i kûh peymâdan sehâ'ibden sahârîden
Letâ'iften ne gördüyse bilip eltâf-ı bârîden
Dıraht üstünde bir diğer kuşa ta'dâd eder bir kuş

11

Veriri dünyâya ol ma'mûre-i süflâya ulviyet
Verir vicdâna ol neş'etine edyâna emniyet
....
Bu serbâzâna mantıklarla kim îrâd eder bir kuş

12

Eser görmekteyim yârab şu hayvancıkta şefkatten
Olur fikrimdeki mağrible bâhis-i rûz hilkatten
Acep gönlüm müdür me'yûs olup nûr-ı hakîkatten
Zulâm-ı leylden karşımda istimdâd eder bir kuş

13

Beni sen sevgilim ma'zûr gör ma'zûr u mecnûnum
Gözümden yaşlar akmakta fakat billah mecnûnum (129)

Nasıl mehtâba âşıksam sana ben öyle meftûnum
Habîr olsa bu hâlimden bana imdâd eder bir kuş

14

Bugün bir makberin müştâkıyım ben eylerim feryâd
Seninçün de yarın hasretle etsin makberim feryâd
Onun gûşunda da bilmem olur mu sözlerim feryâd
Nedir yârab beni feryâd ile mu'tâd eder bir kuş

15

Zemistân içre kalmış yâdigâr sayf-ı handândır
Fenâdan bahs eder bir bülbül-i kudsî-i rıdvandır

Beyruttan gelse lâyık hüdhüd-i sâ'i-i cânandır
Beni îkâz için ihyâ için bîdâd eder bir kuş

16

Değil ben kalb-i hâmûş değil ey zühre-i esmer
Senin mührünle söz söyler bugün bir resm-i büt-peyker
Sevâbetten inen nûra seni tercîh eder yerler
Mezâhirden çıkan rûhu sana isnâd eder bir kuş

17

Meserret görmek istersen eğer ekdâr hâlinde
Beni seyr et ki handânım ben âh u zâr hâlinde
Acep zihnimden istihrâc edip iş'âr hâlinde
Alır fikrim benim kendi gibi âzâd eder bir kuş (130)

18

Birisin tâc-ı dânişden fakat pâyında yok bendin
Acep.... ey kuş bu milletten mi öğrendin
Bana öğrettiğin ilme acep vâkıf mısın kendin
Bütün insanlara ey arz-ı isti'dâd eder bir kuş

19

Güzâr ettim bu gurbetgehde bir çok deşt ü deryâdan
Ne gördümse yazık tefrîk olunmaz şimdi rü'yâdan
Fakat çıkmaz senin âvâz-ı hüznün gûş-ı hülyâdan
Ölürsem de olur rûhum benim feryâd eder bir kuş

Abdülhak Hâmid

Küçük Melek

1

Ey mukaddes çocuk ki çeşmânın
Âsumandan nişânedir mahzâ
Dense olmaz mı lâyık şânın
Sana bir nûr-ı muttali' sevdâ
Pîrler feyz alır şebâbından
Bahrler cûş eder habâbından (131)

2

Kisvetin bir melek kıyâfetidir
Yaraşır âb içinde mâlikeye
Bahş eden hâlinin letâfetidir
Bir hakîkat bu şeb melâikeye
Daha kalbin değil iken mahzûn
Gözlerinde ne hüzündür meşhûn

3

Meclise arz kıldığın sûret
Berklerden serî' idi gûyâ
Ebedîdir tasavvuru ammâ
Dilde ayn-ı tahayyül cennet
Çocuğa kim demiş küçük şeydir
Bir çocuk belki en büyük şeydir

4

Her ne giysen kızım meleksin sen

Hep mehâsin senin libâsındır
Şemmeler teşne-i temâsındır
Kendi bağında bir çiçeksin sen
Andırırsın o şi'r-i sâfîye
Ki eder nazlar kavâfîye (132)

5

Gidecektir seninle Londra'dan
Şi'ir-i Türkîye revnak-ı diğer
Verecektir zaman geçip aradan
O da âtîye sen gibi zuyûr
Yaşa lutfunla ey sabî-i latîf
Sana muhtaçtır kavî vü zayıf

6

Kilk-i ressâm ve levha-i şâ'ir
Doldu sun'ile vech-i zî ferîkin
Per ü bâlinde ey gül-i tâ'ir
Mütebessimdir baharı mâderinin
Seni kimdir güzel kılan böyle
Gül deferdâmızı bu şeb söyle

7

Kanadından gelen revâc ile
Gidiyor ıstırâb dillerden
Şevk-i mihrinle bin levâyih ile
Doğuyor mâhtâb dillerden
Eyledin ey ferişte-i rü'yâ
Hem bizi hem bu leyle-i ihyâ

Abdülhak Hâmid Bey (133)

1

Her yer karanlık, pür nûr o mevki!
Magrip mi yoksa makber mi Yarab?
Ya hâbgâh-ı dilber mi Yarab?
Rüya değil bu, aynile vâki!
Bir gülşen olmuş bak şu harabe
Ebr-i seher mi düşmüş türâbe?

Mezarın başında

2

Yârim mi medfûn? Ay mı tutulmuş?
Dikkat, şu sönmüş nûr-i nigâha!
Kabri çiçekten bir türbe olmuş,
Dönmüş o türbe bir haclegâha!
Bir haclegâha döndüyse türben,
Aç koynunu aç, ma'şûkanım ben!

3

Tûbâ yaratmış bir şûra zavallı,
Yok bir açılmış hûri kucağı!
İsmet yatağı, Allah ocağı;
Cennet sediri, cânân mezarı;
Ya bir velîdir, gelmiş de vücûda, (134)

Etmiş mü'ebbed sûrette secde!

4

Mutlak bu yerde olsun zevâlim;
Hurşîdim işte karşımda gârip!
Hurşîd ölgün hurşîd muzlim;
Maşrık kararmış yatmakta mağrib
Mâtem libâsım aksiyle gülşen!
Bir leyl isem de bir leyl-i rûşen!

5

Hep başka başka ezhâr açılmış!
Nahl-i emel mi cism-i nezzârın?
Benzer şehâba senin mezarın,
Düşmüş zemîne nûru saçılmış!
Gök mü yarılmış yârab nedir bu
Ezhâr pür nûr, envâr hoş bû!

6

Yarın aranmaz yâri bulunca;
İndimde sensiz cennet de boştur!
Hâkin dişinden böyle olunca,
Elbet derûnu bundan da hoştur!
Sen nûr içinde yattıkça öle,
Ben mâteminle durmam ya böyle! (135)

7

Kudsiyetinde lâzım mı te'mîn?
Bak Leylâ kabrin etmekte ihyâ!
Senin semâvî yâhud o gûyâ

Bahr-i çemende biraz kan etseydim ihdâ
Bilmem ne sûret eylerdi peydâ?

8

Dolmuş semenle etrâfı, yâhud
Yağmış bu hâke berf-i mu'attar!
İnsan kalıp da mebhût u bî-hod,
Ölümünde bilmem olmaz mı muztar?
Meyyit değil bu, bir rûh-ı nâ'im;
Bense başında bir senf-i kâ'im!

9

Ben o gece senden ikrâh ederdim;
Çirkindi bence zâtın sıfâtın.
Ma'lûmum oldu sonra vefâtın,
Aşkınla işte dûçâr derdim!
Öldükde öyle menkûhan oldum!
Gâyib ne varsa hep sende buldum! (136)

10

Kabr-i münîrin mihrâbım oldu:
Zülf-i siyâım zünnârın olsun!
Gönlüm bu dîni ismetle buldu.
Bâtıl değil ki haksız tutulsun!
Ben emr-i aşka ettim ita'at;
Elbette zühre eyler şefa'at!

11

Ey hâbgâh-ı dârü'l-emânım.
Geçmiş zamanı ben yâda geldim!
Aç koynunu aç, ferydâda geldim,
Hicrân içinde geçti zamânım!
Ömrüm fenâya olmakta müncer;
"Bir küçük hançer çıkararak"
Miftâh-ı kabrin işte şu hançer!

12

Bir râhib etti miftâhı teslîm;
Sanki mezarın bâb-ı cinândır!
Varmış desinler bir başka iklim,
Aç koynunu aç, halkı inandır!
Seyyândır onda her ferd u her ins;
Müsellem, mesîhi yeniden vü yek cins. (137)

13

Mümkün mü olmaz etsen de ihsân
Bez bir kefenle gitsen de behişte?
Bî-çâre kaldım, üryânım işte;
Râzıyım olsam hâkinle yeksâ
Aç koynunu aç, kopsun kıyâmet!
Çökmüş desinler bir bürce zulmet?

14

Bir bürce zulmet, bir zılle mehtâp
Bir hüsne mâtem bir nefse vicdân!
Seyr eyle şeytan, düşmez mi bî-tâb?
Bir veche münker îmanla handân!

Ya olmayanlar olmaz mı mefkûr?
Nûr-ı hidâyet toprakla mestûr!

Abdülhak Hâmid

Bunda doğmuştur mesih etmişse de mihre su'ûd
Bunda inmiştir kelime nûr-ı hak bi'l-iftihâr
Âdemi cennetten ib'âd eyleyince girdikâr
Cennete tutmuş bedel etmiş bu hâki ihtiyâr
Hıfz eden tohm-ı hayât âlemi küşti-i nûh (138)

Eyledi bu hâkdânın bir kenarında karar
Âdemi şeytan bu yerlerde nümûd eylemiş
Ateşi Allah da bu yerlerde etmiş lâlezâr
Nağme-i Dâvud senden nâle-i Sokrat ile
Dîn ü aklı eylemiştir birbirine yâdigâr
Zulme tâ mağlûb olunca eyleyen sendin yine
Ordusuyla âleme bin türlü İskender nisâr

Kemâl

Şu ağaç çeşm-i ibrete uruyor
Yazda da kışta da yeşil duruyor
Zannedersin çemen kıyâm etmiş
Kudret-i hakka ihtirâm etmiş

Kezâ

Yârimin düşmüş yine zülf-i siyâhı boynuna
Eski şâ'irlerce küfr etmiş günâhı boynuna
Kim görse gerden-i sâfın Hüdâ göstermesin

Toplanıp düşmüş sanır nûr-ı ilâhî boynuna

Kezâ

On Dokuzuncu Asır

Erişti evc-i kemâlâta nur-i idrâkât
Yetişti rütbe-yi imkâna kısm-ı mümteni'ât (139)
Besait oldu mürekkeb, mürekkeb oldu basît
Bedahat oldu tecârible hayli mechûlat
Mecaz oldu hakikat, hakikat oldu mecaz
Yıklıdı belki esasından eski ma'lumat
Mebahis-i felek ü arz ü hikmet-ü kimya
Değil vesavis-i ezhan ü vehm ül temsilat
Mesail-i nazariye tecarib oldu sened
Erişti hadd-i yakine fusul-i zanniyet
Ukuul-i zahire said feza-yi ecrama
Kuva-yi cazibe kaanun-i paye-yi mir kaat
Nüfus-i Rakire nazil kırare-yi arza
Delil-i mebhas-ı tekvin defain-i tabakaat
Heva vü berk u ziya vü buhar ü miknatis
Yed-i tasarruf-i insanda unsur-i harekat
Ziya hayalen iken şimdi bi'l-fiil sai
Zılal zail iken şimdi ziver-i mir'at
Seda hisab-i mesafatta muhbir-i sadık
Buhar zulmeti tenvirde ebda'-i ayat
Cihat-ı erbaaya berk nakil-i ahbar
Buhar bahr ü ber üstünde Hızr-ı nakliyyat
Tefahür eylemesin mi bu asr a'sara (140)

Kısalttı bu'd ü mekan ü zamanı muhtereat
Ne kaldı çeşme-yi Hayvan ne Daru-yi Sührab

Ne kaldı nüsha-yi efsun ne hükm-i tilsimat
Ne kaldı sa'd-ı tevali' ne kaldı nahs-ı kıran
Ne kaldı reml ü kehanet ne kaldı cifriyyat
Ne var hümada saadet ne var şeamet-i bûm
Mukayyed asl-ı iradata cümle me'culat
Ne atlas alemi hamil ne zühre fail-i küIl
Değil ukuul-i Felatun usul-i tekvinat
Ne kaldı zann-ı tenasüh ne kaldı nar-ı mecus
Değil ukuule ekaanim kıble-yi hikat
Esas-ı hikmet-i asr oldu vahdet-i Barı
Taammün eyledi asl-ül-usul-i mu'tekadat
Bulur gider cihet-i vahdetin umum milel
Vücud-i vahdeti müsbit olunca ma'kuulat
Hudud-i hakk u vezaif muayyen ü sabit
Ne kaldı cebr ü tagallüb ne kaldı keyfiyyat
Hukuuk-i şahs ü tasarruf masun taarruzdan
Verildi alem-i umrana başka tensikaat
Ne Amr Zeyd'in esiri ne Zeyd Amr'a veli
Müessis uss-i müsavata nass-ı mevzuat (141)

Münevver eyledi ezhanı intişar-ı ulum
Mükemmel eyledi noksan-ı feyzi matbuat
Megarib oldu dirigaa metali-i irfan
Ne kaldı şöhret-i Rum ü Arab ne Mısr ü Herat
Zeman zeman-ı terakki cihan cihan-ı ulum
Olur mu cehl ile kaabil bekaa-yi cem'iyyat

Sadullah Paşa

Bir Muhâcir Kızın İstimdâdı

1

İşte şu mazlumun teni,
Bak lekelenmiş dâmeni,
İnsan mı sandın düşmeni?
Allah için öldür beni,
Allah hıfzetsin seni.

2

Gelmekle bir kız yanına
Kaçmak düşer mi şânına?
Verme zarar imânına.
Allah için öldür beni,
Allah hıfzetsin seni. (142)

3

Bâr oldu cismim duşuna,
Kan oldu bak ağuşuna.
Girmez mi nâlem gûşuna?
Allah için öldür beni,
Allah hıfzetsin seni.

4

Yekser mezar oldu vatan,
Boynumda hâzırdır kefen.
âdâya fırsat değmeden,

Allah için öldür beni,
Allah hıfzetsin seni.

5

Artık çalışma çareme,
Düşmenle gel gir areme,
Bir kurşun at da yâreme,
Allah için öldür beni,
Allah hıfzetsin seni.

Kemal Bey (143)

Vâveylâ

1

Feminin rengi aksedip tenine
Yeni açmış güle misâl olmuş
İn'itâfile bak ne âl olmuş
Serv-i sîmîn sakalı gerdenine
Bu letâfetle ol nihâl-i revân
Giriyor göz yumunca rü'yâma
Bu tasavvur dokundu sevdâma
Ah böyle gezer mi hiç cânân
Gül değil arkasında kanlı kefen
Sen misin sen misin ey garib vatan

Nevha

2

Bu güzellikte hiç bu çağında
Yakışır mıydı boynuna o kefen
Cisminin her mesâmı yâre iken

Tuttun evladını kucağında (144)
Sen gidersen bizi kalır sanma
Şühedân oldu mevt ile handân

Sağ kalanlar durur mu hiç giryân
Tende yaştan ziyâdedir al kan
Söyleyen söylesin sen aldanma
Sen gidersen bütün helâk oluruz
Koynuna can atar da hâk oluruz

Nevha
3

Git vatan Ka'be'de siyaha bürün!
Bir kolun Ravza-i Nebî'ye uzat
Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at
Kâ'inâtta o hey'etinle görün
Bu temâşâya Hak da aşık olur
Göze bir âlem eyliyor izhâr
Ki cihanda büyük letâfeti var
O letâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvâfık olur
Aç vatan göğsünü ilâhına aç!
Şühedânı çıkar da ortaya saç! (145)

Nevha
4

De ki Yâ Rab bu Hüseyn'indir
Su mübarek Habîb-i zî-şânın
Su kefensiz yatan şehidânın

Kimi Bedr'in kimi Huneyn'indir
Tazelensin mi kanlı yâreleri
Mey dökülsün mü kabr-i eshâba
Yakışır mı sanem bu mihrâba
Haç mı konsun bedel şu mîzâba
Dininin kalmasın mı bir eseri
Âdem evlâdı bir takım câni
Senden alsın mı sâr-ı şeytânî

Kemal Bey

Ukûk erbâbına meydân-ı ibrettir mezaristan
Fenâ-yı âleme bürhân-ı kudrettir mezaristan
Gelenler bilmemiş dünyayı hem bilmek de müşküldür
Bulunmaz sâhil-i ummân-ı hayrettir mezaristan
Hakâyık herkesin mâhiyet-i keyfince zâhirdir
Hayat ehli sanır zindân-ı mihnettir mezaristan (146)

Yatar dehşetli âguşunda bin evlâd-ı hürriyet
Sanırsın mâder-i şebân millettir mezaristan
Bilinmezse müsâvât-ı beşer devrân-ı fânîde
Onu tefrîk için mîzân-ı hikmettir mezaristan

Hikmet Bey

Yâd eder candan o zâlim, âşıkı yâd etse de.
Mevt ile eyler gâm-ı âlemden âzâd etse de.
Ademe insâfı yoktur âlem-i pür-mihnetin;
Mâtemi der-pey gelir îd ile dilşâd etse de.
Hasbeten lillâh olur zannetme şeyhin himmeti,
Kasdı istihlâftur, İblis'i irşâd etse de.
Bâr-gâh-ı adli vîrân eyleyenler âdemin

Başına zindân eder, dünyâyı âbâd etse de.
Şeytanetten dûr olan hak-gûyâ sad efsûs kim,
Her sözü merdûd olur, Allah'a isnâd etse de.
Âlem-i meyden müferreh bir cihân olmaz bize
Ger kazâ her lahzada bin âlem îcâd etse de
Himmet-i reh-berden istiğnâ eden fikr-i hakîm,
Bezm-gâh-i Kurb'a varmaz, tayy-ı eb'âd etse de.
Râhına hâk olmadan dûr idemez üftâdeni
Devr-i gerdun sâye-yi hurşîdden yâd etse de.
Senk-bâr-i cevr olan tahrîb-i kalb-i âleme
Haşr olur Haccâc ile bin Kâ'be bünyâd etse de.
Merdim, ayrılmam yolumdan bîşezar-i himmetin
Her bün-î nahlinde ger bir şîr feryâd etse de.
Ben, esîr-i aşkıyım sultân-ı hürriyet Kemâl,
Alemi yek-ser alâikten ser-âzâd etse de.

Kemâl

Gül ruhlarının misali yoktur.
Hurşidin o rengi âli yoktur.
Ağyar ile ülfet etmek ister
Ben ölmeden ihtimali yoktur.
Cevretme değil fedayı aşka,
Öldürse dahi vebali yoktur.
Aşkın ebedî durur gönülde
Mihr-i ezelin zevâli yoktur (148)

Allah'adır istinadım ancak
Nevi beşerin kemâli yoktur.

Kemâl Bey

Hikâye-i Bâz u Hanfesâ

Birleşip şâhin ile bir hanfesâ
Nîk ü bed bir yerde olmuş rû-nümâ
Âşinâ-yı bûm olup nesr-i felek
Eylemiş şeytan ile ülfet melek
Kesb-i sûret eyleyip cem'-i tezâd
Âb u ateşte görünmüş ittihâd
Meyl edip yekdiğere mahbûb u zeşt
Resm olunmuş bir yere nâre vü behişt
Açılıp bâb-ı sühan ba'de'l-İslâm
Varmış ol serhade kim sevk-i kelâm
Eyleyip bâza senâlar hanfesâ
Demiş "Ey mahsûd sîmurg u hümâ!
"Ülfetin kâmyâb etti beni
"Âşıkın oldum görelden ben seni
"Neyleyim ey tâ'ir-i evc-i celâl
"Tıynet-i pâkinde nâkıstır Kemâl (149)

"Meşrebinde yok vefâya intisâb
"Olamazsın lâ-cürm-i âlicenâb
"İnse mâni'dir gurûr u nahvetin
"Zulme mâ'ildir mizâc u hilkatin
"Bâhusus asl-ı esâsın cüstucû
"Sayd edersin kebin vü tâvûs u hümâm
"Ekl edersin lahm-i mekrûh-ı haram
"Dembedem kan içmeye mu'tâdsın
"Gamze-i hûbân gibi bî-dâdsın
"Vahşetin ondan olup dâ'im füzûn
"Hısm u ağyârın kavî, bahtın zebûn
"Hem cenâh olsan gelip bu kemtere

"Bir tüyün mutlak düşürmezdim yere
"Gark edip bahr-i nevâl-i ni'mete
"Vâsıl eylerdim kemâl-i izzete
"Çeşm-i im'ânın olup seyr ü karîr
"Lezzet-i dünyâdan olurdun habîr
"Urmayıp dâmân-ı sabra dest u pâ
"Ağzının tadın bilirdin dâ'imâ"
Bâz kim bu sözleri etmiş semâ' (150)
Hayretinden eylemiş devr-i semâ'
Fart-ı lînetle demi "Ey yâdigâr!
"Ey hakîm-i zî-fünûn rûzgâr!
"Bast u tafsîl eyleyip ahvâlimi
"Senin ta'rîz ile kırdın bâlimi
"Hâl ü şânım hüccet-i kâfi sana
"Pençe-i ta'zîri bâz etme bana
"Sen de ta'yîn et nedir rızkın senin?
"Anlaşılsın cevherinden ma'denin
"Kande hâsıldır sana dâmân-ı pâk
"Var iken sende bu tab'-ı herzenâk
"Ekl ü şürbün tab'ına mir'attır
"Tıynetin terkîb-i kazûrattır
Gûş edince hanfesâ bu sözleri
Hış u hiddetten ferâmûş gözleri
"Sen demiş fehm etmemişsin ey herif!
"Bana ihsân kıldığın rabb-i latîf
"Ben tabîb-i hâzık-ı rûşen dilim
"Ârif-i hikmetşinâsım kâmilim
"Reng-i rûyum nûr-ı esveddir benim
"Mağz u terkîbim aceb kandedir benim (151)

"Her ta'âmım turfe bir ma'cundur
"Şehd ana nisbet şernek dûndur

"Kûh ise nâmı nola mânend-i kûh
"Bana ondandır bu âsâr-ı şükûh
"Ona haddin mi hakâretle nazar
"Feyz alır ondan bozulsa müşk-i ter
"Bâğ u bostana ederler ta'biye
"Hâke onunla verirler terbiye
"Safreti altına benzer rûyunun
"Şöhreti dünyâyı tutmuş bûyunun
"Terk-i cân eyler yolunda kâğ-ı lâğ
"Ondan olmaz dûr bir enf ü kulâğ
"Ondadır hâsiyet-i eşyâ bütün
"Sûret-i terkîb ü cezâsın düşün
"Eylemem ben sen gibi lâf u güzâf
"Sözlerim mahz-ı hikmettir bî hilâf"
Gûş edip bu sözleri bîçâre bâz
"Bak" demiş "Ey feylesof-ı kâr-sâz!
"Maksadım ta'rîzden vârestedir
"Herza hâr-ı mi'deye vâbestedir. (152)
"Çün değilsin fârık- adl ü sitem
...Yiyip hikmetten urma bâri dem!"

Kâzım Paşa

Murassa'

Bekâ yezdâna şâyandır; fenâ ekvâna evlâdır,
Vefâ insana çeşbândır; cefâ hayvana ahrâdır.
Kaderdir hep, kederdir hep, haberdir hep, aberdir hep
Bu dünyâdır, ne ukbâdır, ne rü'yâdır, ne hülyâdır.
Gönül ger ilme sâlik, hâle mâlik, mâhv u hâlikse
Mükelleldir, mükemmeldir, muhallâdır, mu'allâdır.
Zeminden ibret al mâdûnu mâfûkunda gör dâ'im

Ayağı baş yerinde seyr ediş bir hoş temâşâdır.

Kemal Bey

Kürsi-i İstiğrâk

Kenâr-ı bahrde hoş bir mahaldir, nâzır-ı âlem,
Tahaccür eylemiş bir mevcdir; üstünde bir âdem,
Hayâlettir, oturmuş, fikr ile meşguldür her dem;
Giyinmiştir beyaz amma, bakarsın arz eder mâtem, (153)
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem...

Bu tenha yerleri gördün mü sen zannetme hâlîdir,
Hayâlâtımla meskûndur, bu yerler pür meâlîdir,
Muhât-ı aczdir hem lâ-tenâhî birle mâlîdir;
Bu mevkidir yerim sahilde bir kürsî-i âlîdir.
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem...

Sükûnetle kuşanmış hây u hûy-i şehri gûş eyle,
Sehâb-ı hande-rîz ü berk-ı yekser-kahrı gûş eyle,
Ağaçlardan çıkan efkârı seyret, nehri gûş eyle;
Bu dehşetgâhda sen gel benimle dehri gûş eyle.
Bulutlar, dalgalar.........
Ağaçlar, cûylar............

Düşün ol zâtı kim emriyle zâtından ıyân olmuş,
Vücûd-ı sermedîsinden zemîn ü âsmân olmuş,
Düşün deryâyı, her bir katre mevc-i bî-kerân olmuş,
Bulutlar, dalgalar.........

Hafâyâ-yı ilâhîdir ki yekdil, yekzebân olmuş.
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar............

Odur hîçî-i mâzî lücce-i sürh-i meşiyyette, (154)
Bu târîkî-i müstakbel kebûd-ı sermediyyette,
Durur bir kibriyâ-yı bî-nihâyet nûr u zulmette,
Beraber cümle mevcûdât ü eşyâ hep muhabbette.
Bulutlar, dalgalar.........
Ağaçlar, cûylar............

eder yekdiğerin takbîl dâim zühre vü zerre,
yürür bir yolda murg u mâhî vü mehtâb ü şebperre,
otur şu minber-i deryâ-muhât-ı senge bir kerre,
hemen allah'ı gör şâmil semâdan bahr ile berre.
Bulutlar, dalgalar.........
Ağaçlar, cûylar............

yürür her burc bin asr-ı mücessemdir, mümâsildir,
zılâle sûretâ, zannetme lâkin cism-i zâildir,
bu hey'et zîr ü bâlâ mercî-i aslîye mâildir,
girerler şâd ü handân cümlesi bir feyze nâildir.
Bulutlar, dalgalar.........
Ağaçlar, cûylar............

Döner vâdide dûr a dûr bir ses, rûdlar çağlar,
Çemen mâî, koyunlar penbe, rengârenktir dağlar,
Şafaktan, bahrdan etmekte cem-i sîm ü zer bağlar.
Bu şenlikte benim gönlümdür ancak varsa bir ağlar. (155)

Bulutlar, dalgalar, yıldızlar, etrafımda hep mahrem;

Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem...

İner sisler içinde bir küçük kız kûhdan tenhâ,
Doğarken necm-i bî-hâb-ı seher peyda vü nâ-peydâ,
Geçer peyk-i sabâ dûşunda aks-i cûşiş-i deryâ,
Ceres yâd-ı vatanla dilde eyler derdimi ihyâ.
Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler dâimâ hurrem...

Abdülhak Hâmid

Mey

Mey akla, vücûda eder îrâs-ı mazarrat
Kılmış ya niçin men' onu şer' ile hikmet?
Meydir sebebi ekserinin bence mücerred
Vâki' oluyorsa ne kadar cürm ü cinâyet
Gitmiş nice canlar ademe bâde yüzünden
Mahv u telef olmuş nice sâmân, nice servet!
Sönmüş ne kadar şem'a-i ikbâl i'âli
Olmuş ne kadar çâk hele pede-i 'iffet
Âkıldır o kim yek deme berzûk için olmaz
Peymâne-keş bâde-i ser-şâr-ı nedâmet (156)
İşret cühelânın işidir, çünkü cihanda
Bunlar bulamaz başka husûsatta lezzet
Tahsîl ü ya tahrîr ü kıra'etteki zevki
Hüşyâr alamaz bâde-i gülfâmdan elbet
Meyden ferzâ def'-i gam etmek ise maksat
Gam def'ine bunlar daha eyler iyi hizmet
İnkâr edemem gerçi verir kalbe ferah mey
Ben neyleyim ammâ ki olur hükmü muvakkat
Kim hükmü geçince yine evvelki gam u hem

Hem de daha artık, daha bed-ter eder avdet
Tahsîl ü kıra'ette olan neş'e vü lâkin
Bâkîdir onun hükmüne yok hadd ü nihâyet
Bir cümlesi bir câm-ı diğer bence kitâbın
Her nokta habâba bedel artırmada zînet
Her satır birer pâyesidir selm-i aklın
Kim aksine ettikçe gelir âdeme rif'at!
Sığmaz hele ta'bîre kitâbetteki lezzet
Bir lezzeti ben eyleyemem hiç ona nisbet
Insan eline aldığı dem-nîze-i hâme
Bir de vâr ise eşheb-i tab'ında liyâkât
Cevelânına billah gelir sahn-ı sühan-tenin (157)
Gerçi o kadar vardır o meydanda fesahat
Hal böyle iken meyde taharrî-i safâyı
Ya ben nice ad eyleyeyim cehl ü hamâkat?

Reşad Bey

1

Enhâra reşâşe-rîz-i nağme
Asvât tarifzâ-yı ninni
Ebhârına mevchîz-i nağme
Her cünbüşü bir edâ-yı ninni

2

Salmış pederi o mülke iclâl
Hemşîresi hem-nişîn-i ikbâl
Kuşlar gibi mâderi açar bâl
Her rîşe verir sadâ-yı ninni

Pertev Paşa -Tıfl-ı Nâ'iminden-

Durma ahmak gibi dolabını tedvîre çalış
Sıdkla iş göremezsen reh-i tezvîre çalış
Kesret-i mâl ile fahr u şeref olmaz hâsıl
Ilmini fazlını irfânını teksîre çalış (158)
Nû-ı îmân leme'ân eyler iken seniyyemde
Sen işin yok ise zâhid beni tefkîe çalış
Ortalık ehl-i tasallüfle lebâleb doldu
Ey kalem onların ahvâlini teşhîre çalış
Ol matrûd-ı derk ehl-i nifâk u gaybet
Nâkil-i meclis olan müfsisi tekdîre çalış
Tarz-ı İran ile Arabânı bırak eslâfa
Türk isen Türke yarar şîvede tahrîre çalış
Meslek-i sâlime sâlik olarak sen de Sa'îd
Pîrû ol Avni Beyin şi'rini tanzîre çalış

Tarîk-i Muharriri Sa'id Bey

Hadîs-i kâkülün encâmı kıyl ü kâle çıkar
Mebân mebhasın gâyeti hayâle çıkar
Kur'ân-ı nahs ile her sa'ati kurûn-ı şu'ûn
Görür şâm-ı gamım sad hezâr sâle çıkar
Bahâr-ı hüsne o goncam abes şukûfe arar
Ki bâğ-ı sîne-i zârımda türlü lâle çıkar
Kitâb-ı aşkta çıkmaz taransa harf ü sâl
Firâka dâ'ir aransa nice makâle çıkar
Gınâ-yı kalb tevekküldedir ki dervîşe (159)

Hemîşe bâb-ı zuhûrâttan nevâle çıkar
Cihânı nezr için inzâr eder zebânile

Bakılsa her misli vâ'izin su'âle çıkar
Saklamasa leb-i la'inden ol gül endâmın
Afîfe duhter-i rez-âyin-i Cem'de hâle çıkar
Ne bâr dunnet-i sâkî ne minnet-i rândan
Dü çeşmimin mey-i la'li nice piyâle çıkar
Hatîb-i câmi' irfandır Eşrefâ tab'ım
Ki seyf-i hâe ile minber-i kemâle çıkar
Necfde bây u gedâ pâ bürhene ser-i bezmin
Huzûr-ı Haydar'a takdîm-i arz-ı hâle çıkar

Eşref Paşa

Lâ-yetegayyer

Bir zulmet-amîka-i hîçî nümâda âh!
Bin lem'a muntafî oluyor, bi cihan tebâh.
Hengâm-ı herc ü mercde peyveste zûr-kâr
Sırr-ı pür fezâ zemînine eczâ-yı târumâr
Âfâkı gark-ı zulmet eder heykel-i memât
Titrer o hûle karşı söner lem'a-i hayât. (160)
Tûfân basar sevmeli çemenzârı nâgehân,
Kumlar yığar: Yeni iklimler eder ayân.
Hurşîde doğru devr ederek kutb-ı müncemid
Bir i'tikâd-ı diğere bağlandı müte'akkid.
Bir milletin tefâhurunu celb eden nizâm
Diğer kumlarla giriftâr-ı intizâm!
Yekrice fazlımız kalıyor hüccete sezâ
Dün hak olan bugün oluyor dâ'î-i cezâ!
Ezhâr açar kemâl-i beşâşetle vâkı'â
Mâtem doğar onun ile birlikte mutlakâ
Bu kadar sebât: Hep değişir her cihân döner
Sönmüşler işti'âl bulur, her yanan söner.

Ölmek için vücûda gelir cüz' ü bî-yahat
Doğmak için helâke gider zürm-i zî-hayât
Âlem kocar, tarâvetini iktisâb eder
Kâh dinlenir, kâh koşar muttasıl gider.
Zerrât ki durmada hadd-i vücûtta,
Devvârdır dâ'ire-i bî-hudutta!

"Edmon Harkor"
Mütercimi
Nâbizâde Nâzım (161)

Tarîk-i hakta cân u tenden olmak yâd lâzımsa
Beni hazır bulursun her çi bâd âbâd lâzımsa
Ne minnet intizâr berke ey âhengir-i gayret
Benim gönlümden al gel tîğ için polad lâzımsa
Eden tahrîb-i âlem inkisâr-ı kalbidir halkın
Gönül yıkma cihânı eylemek âbâd lâzımsa
Hayâtında neden hiç iştibâh etmezsin ey gafil
Acâyib gördüğün her hâli istib'âd lazımsa
Fenânın en münîrâniyesi mûy-ı sefîd-i keder
Sana aklınla bir olmak yeter irşâd lâzımsa
Çocukluktan niçin dûr eylemiş inşânı isti'dâd
Eğer her matlabın tahsiline feryâd lazımsa
bu kânun-ı meşiyet ferdi ferde etmemiş muhtâc
Sana Allah eder herhangi işte dâd lâzımsa
Tefevvuk-yâb-ı irfan eylemek ahfadı lâzımdır
Hamiyyet mesleğinde gayret-i ecdâd lazımsa
Hatâ-yı ehl-i kesret ol kadardır bahs-i vahdette
Rakm-ı kâfî değildir cümlesin ta'dâd lâzımsa
Şuhûd erbâbının re'yince rü'yet ayn-ı vâki'dir
Bu da'vâda ederler halkı işhâd lâzımsa (162)

Zekâ bir şu'ledir kim sânı âlîdir tenezzülden
Bulursun ehl-i istiğnada isti'dâd lazımsa
Gınâ geldi cihanda şöhretin saytın kemâlinden
Kemâli kâh kâh etsin bilenler yâd lâzımsa

Kemâl

İmâm-ı Ali Kerremallâhu Veche Hazretleri Vasfındadır

Girmeden sâğar-ı elfâza mey va'd ü va'îd
Verdi bin neş'e bana keyfiyet bîm ü ümîd
Dâmen-i havf u recâ geçti o dem kim elime
Tuttuk subh-ı ezelde yok idi reng-i sefîd
Hâb u hiddette idi kurre-i 'ayn-ı ayân
Olmamıştı eser meclis-i ervâh pedîd
Sâkî-i bezmin edip pâyına mestâne sücûd
Eyledim neş'e-i sahbâyı safâ-yı tecdîd
Hubzâ câm-revânbahş elestî kim olur
Neşvesi vâsıl eyyâm-ı şuhûr câvid
Leb-i câmında nahfete dem-i enfâs-ı Mesîh
Mey-i nâbında ayân nûr-ı hüdâvend-i vahîd
Cür'ası mâye-i tesnîm revân-ı Cibrîl
Katresi tekme-i eklîl sırr-ı arş-ı mecîd (163)
Âlişân zevkine ol bâde-i nâbın olamaz
Tâlib-i kevser ü dildâde-i câm-ı cemşîd
Meded ey sâki-i gülçehre ayağın öpeyim
Bir kadeh meyle dahi eyle safâmı temdîd
Akl u idrâkim edip mest u harâb-ı hayret
Fikr ü endîşemi kıl zevk-i sevdâdan tecrîd
Sînem âyine olup şâhid-i feyz-i aşka
Eylesin tab'ımı ilhâm-ı ilâhî

Demlenip ney gibi ol şevk ile hâmem kılsın
Cevherin nağmesini karta-i gûş-ı nâhid
Muhaverinden feleği oynatıp âsâr-ı safâ
Âlemi raksa getirsin eser-i şevk-i cedîd
Bende ol neş'e-i zor-âvercân perver ile
Eyleyim vasfını bir şâh kerîmin temhîd
Ol şehenşâh-ı cihân şîriz-i rahmân kim
Gelmemiş zâtı gibi âleme bir ferd-i ferîd
Merkez-i dâ'ire-pîrâ-yı uluvv-i azamet
Kutb-ı dîn ka'be-i dünyâ vü cihân tefrîd
Seyyid-i ıttırat vü ashâb-ı 'aliyyü'l-a'lâ
Geh eder şâh-ı resel zâtı ile fahr-i mezîd
Hatta-i haşmete sultân-ı kazâ câmû-celâl (164)
Âlem-i kudrete şâhenşeh-i takdîr-i abîd
Sem'i peymâne-i envâr hitâb-ı izzet
Kalbi hamhâne-i esrâr şarâb-ı tevhîd
Kef-i ihsân lakabı mazhar-ı ism-i a'zam
Dest-berd-i gazabı hançer-i zü'l-batş-ı şedîd
Nâzır olsa feleğe adli ta'dî edemez
Çerh ne dârım mînâ-yı ziyâ-yı hurşîd
Etse şahs-ı semti pençesi çâk u temzîk
Tevedde-i remmâl sahârîye döner çerh-i anîd
Âlem fazl u kemâlinde iki nâhiyedir
Küşver-i feyz-i ezel mülk-i vesî'-i câvid
Feyz-i ihsânı eğer eylese ebre te'sîr
Haşre dek katre-i bârânın eder mervârîd
Kılsa meyim ademi hâmesi resm ü tahrîr
Rûzen-i çeşmi olur menba'-ı nîl-i ümîd
Cemî' ezdâdı murâd eylese rîh-i sarsar
Mevc-i seylâba eder kuvvetini sedd-i sedîd
Cür'a-i sâgar ihsânını cer eylemeye
Dest-i deryûze olur bezmine câm-ı hurşîd

Değse bâl u perrine mürg-i hayâtın kahrı
Resen-i muktel olur gerdenine habl-i verîd (165)
İltifât eylese erbâb-ı şikâya germi
Sa'dâdan sayılırdı koca nemrut-pelîd
Defterine feleğe sığdıramaz fihristin
Etse münşi-i kazâ nüsha-i vasfın tesvîd
Gömülür k'o zemînin serine vakt ü gâ
Dest-i pâkinde olan kabza-i şimşîr-i hadîd
Seydâ pâdişâha menba'-ı cûd u hümâ
Ey ki her mûyudur rahmet-i rahmâna kilit
Bir gazel tarh edeyim la'l-i lebin vasfında
Ola her mısra' bir cüste cûsu şebiyet-kasîd
Ey itâbında nehfete eser ü ad ü va'îd
Deheni cevher-i bîm ü sahnı kân-ı ümîd
Dizilir cevher-i dendânını ettikçe hayâl
Dîdeden sözen müjgânıma bin der-nazîd
Ayda bir mâh-nûy-ı zerd ü hilâl eyler çerh
Tîğ-i ebrûlarının etmeye resmin taklîd
Levh-i âyine-i hüsnünde ayân idi cihân
Kalem-i kudret ile eyledi hat onu resîd
Ağlamaktan beni men' etti gubâr-ı hâtır
Çün olur âba zarûrette bedel hâk-i sa'îd
Ta'accüb her tarafa oynasa hâmem Kâzım (166)
Geh olur tîğ-i elemde gehî çevgân u cirîd
Pâdişâhım nazar et hâlime Allah u resûl
Kıldı devrân kavlini medrese ye'se mu'îd
Âteş-i fakr ile dilsûhteyim tâ o kadar
Eriyip yek nefsimle sû olur kûh-ı cedîd
Kürre-i nârı yakar belki kemîne-i şereri
Eylemezse su sepip lücce-i lutfun tebrîd
Kime arz eyleyeyim hâlimi ben sen vâriken
Sana ben zerre-i hâkim bana sensin hurşîd

Geceler hâmile-i fitne mi bilmem her gün
Ediyor mâder-i eyyâm belâlar tevlîd
Bir taraftan gam dünyâ-yı denî bir yandan
Fikr-i cür mü günah vü şiddet-i rûz-tehdîd
Selb edip mağz-ı ser-nûr şu'urum kıldı
Beni zulmetgede-i ye'se esîr ü nümîd
Sana kıldı meded ü merhamet ey sihr-i nebî
Ne düşerse onu kıl şânına bast u temhîd
Bir resûlü's-sakeleyn ü be-cenâb-ı zührâ
Beden şeper ü şepîr ü be-hallâk-ı hamîd
Söz tamam oldu yeter gayrı du'â eyleyelim
Sıdk u ihlâs ile pek muhtasar u pâk u müfîd (167)
Devr edip tâ kadeh u ad u ıyd mevlâ
Neş'e-i havf u recâdan ola bin güft u şenîd
Kıla a'dâyı şaâ pîşesini hak makhûr
Bendegânı ola dârında mebrûr u sa'îd

İmâm Ca'fer-i Sâdık Hazretleri Vasfındadır

Ey dü-çeşm-i siyehi mağz-füsûn u nîrenk
Rûh-ı kudsî nigeh-i mestine aşüfte vü denk
Dem-i hicrânda menkûşunu ettikçe hayâl
Hûn-ı dilden asılır her müjeme bin avenk
Ârızın câna safâ gönlüme rikkat götürür
Feyz-i hurşîd verir her yere bir vecihle renk
Sînemin dağını teşbîh edemem lâlelere
Eyledi zahm-ı hadenkin beni hem-renk-i pelenk
Kehkeşân sanma olup dil-şede-i ferhâlin
Beline bağladı aşkın feleğin pâlâhenin
Devr-i hüsnünde görüp hâlimi der-top rakîb
Âteş-i reşke yanıp patladı mânend-i tüfenk
Nûr-ı ruhsârını pâ-mâl edemez sebze-i hat

Cevher-i tıynet mir'ata keder vermez jenk
Tutulur dâm-ı ser-i zülfünü görse nâhid (168)
Lâl olur nâlemi gûş eylese destindeki çenk
Tâbını zemzeme pîrâ-yı tegazzül Kâzim
Eyle evsâfina ol şâh-ı enâmin âhenk
O şehenşâh-ı felenk-câh u mülk çâker kim
Yaraşır olsa ona arş-ı ilâhi evrenk
O hüdâvend-i Hüdâ halk u nebî haslet kim
Akl-ı gül pîş rikâbında urur raks u şelenk
Şem'-i mihrâb-ı hüdâ câmi'-i esrâr-ı hüdâ
Secdegâh-ı urefâ ka'be-i ehl-i ferheng
Seyyid-i nev'-i beşer kudve-i âl-i Haydar
Mihr-i rûşen nazar-ı künküre-i heft evrenk
Arş-ı temkîn ü kadr-i mukadderet ü dehr-i sebât
Levh-i tersîn ü kazâ temşiyet ü berk-i perenk
Hazreti Ca'fer-i Sâdıka sezâdır el-hak
Nakş-ı pâyin ser-i hurşîde Hüdâ kılsa çelenk
Tab'-ı âlî himemi bedrika-i ehl-i yakîn
Dest-i lutf u keremi mahfaza-i şîşe-i nenk
Nahl-i efkâr-ı celîlinde hurd-i nev-bâveh
Tâk-ı eyvân celâlinde semâvât âvenk
Ufk rif'ate hurşîd sa'âdet-i pertev
Tutuk haşmete cemşîd senindir ser-henk (169)
Akl ol nazar u mihr eser ü meh-peyker
Müntehâ küşver ü cibrîl fer ü refref renk
Mevkib-i mukaddereti bir azamettir o kadar
Arsa-i mahşer olur hayme-i hüddâmına tenk
Kasr-ı kadrin o kadar eylemiş allah azîm
Olamaz rûzenne vüs'at-i efkâr kepenk
Olsa feyz-i nazarı şâmil-i erbâb-ı zülâl
Beyt-i ma'mûre döner kadr-i sanemhâne-i tenk
Meclis sohbetine dâhil olan yârânın

Can verir hâk-i güzegâhına bin pûr u peşenk
Lâ-mülâyi per eder edhine-i fehm-i emel
Matbah-ı cûdu eğer acısa sipihre bâ cenk
Değse hâşâk-ı hakîre nazar-ı terbiyeti
Kâb-ı kavseyne olur kadr ü meziyetle hadenk
Olsa tîğ-i gazabı şu'le-feşân kühsâra
Cereyân eyler idi su gibi her tûde-i senk
Kılsa temkînini küşti-i sipihre lenger
Devre-i arş eder izhâr-ı zarûretle drenk
Her biri kâse-i tesnîme olur tafra-nisâr
Düşse pây-ı nazar rağbetine bâde vü benk
Âr eder sayd u şikâr etmeye nesr-i feleği (170)

Leb-i deryâyı celâlindeki ednâ har-çenk
Açılır bâb-ı temennâ gibi esrâr-ı kazâ
Kafl-ı takdîre Hüdâ re'yini kılsaydı medenk
Kılsa ebrû-yı hilâl himemi dünyâya
Berk-i hâtif kadar izhâr-ı tecelli-i drenk
Ref'-engüşt-i şehâdet kılıp ihlâs ile hep
Fark olunmazdı dü âlemde müslüman u frenk
Hükmü müstelzim tahvîl-i mîzâc olsa kılar
Şu'le-yi âb-revân mâhiyet-i şehdî şrenk
Olsa ebr-i keremi nâmiyeye bâzil-i feyz
Ne revâk feleğe sığmaz en ednâ târenk
Âlem ârâ şeme kevkebe kehfü'l-emâ
Ey hüdâvend-i cihanban u kerîm ü kârânın
Sensin ol kâfile salar kirâmı ki olur
Kudsiyân saf çekip ardınca sor bendegânın
Kim olur muktedir îfâya bihakkın âyâ
Ben ki bu hüsn-i tabi'atla olursam dil-tenk
Tab'ım ol lücce-i bî-ka'r ma'ânîdir kim
Fikr ü endîşem olur ancak o deryâya nihenk

Râyiz-i kuvve-i fikrim o kadar çâpındır
Eylesem ablak cibrîl ile azm-i âhenk (171)
Erişir menzil-i maksûduna bir demde bu o
Kalır ol kademinde geride bin fersenk
Ben ne hâkim ki ola bende bu âsâr-ı kemâl
Fars-ı tab'ıma ihsân oluna böyle gerenk
Şeref ü şân u meziyet bana hep sendendir
Eyledin reşk-i berrâk olmuşiken bir harlenk
Kalır âbâr-ı dalâlette azâzil gibi
Resen-i aşkına kim urmasa ihlâs ile çenk
Dostun dehre süleymanlık eder mûr ise de
Hâk-i zillette düşmanın olsa huşenk
Sıdk ile gayrı du'â eyleyelim lâzımdır
Zikr-i tevhîd tamam olsa çekilmek gülbenk
Tâ füsûn-ı nigeh gamze-i âhû çeşmân
Ehl-i aşkın dil-i bîmârın ede vâle vü denk
Kıla mahlaslarının vechini hak bedr-i münîr
Ola düşmanlarının kalbi gibi yüzleri zenk

İmâm Mûsâ Kâzım Hazretleri Vasfındadır

Deşt-i aşkınla urup hüsn-i saykal
Kîneden sînemi pâk eyledi hakkı 'ızz ü cell
Kapladı gönlümü ser tâ be kadem nûr-ı server
Oldu levh-i dilim âyine-i akl-ı evvel (172)
Sûr ârâ-yı vücût oldu derûnumda hemân
Ol kadar sırr-ı ilâhî ki bi-tarz-ı mücmel
Söylesem binde birin âleme bir renge girer
Vech-i pâkize-i takvâ ile evzâ'-ı haşl
Hubzâ âtıfet-i bî-bedel-i rabbânî
Merhabâ merhamet hâs-ı hüdâvend
Nice mihr-âfet-i cân u dil âşık ki onun

Olamaz zerresine mihr-i cihantâb mû-dil
Zerresi mihr-i celî şa'şa'a-i evc-i ebed
Katresi cevher-i tâbende-i deryâ-yı ezel
Ne güher tekme-i eklîl nigîn-i azamet
Ki olur lâmi'ası âlem-i kudse meş'al
Nice mihr âteş-i gül-nihal tecellî ki verir
Feyz-i lutf-ı ereni gülga insana mahal
Ne güher-i şu'le-zen hırmen-i ekvânına çeker
Reşkten dîdesine şâhid-i îmân sebel
Nice mihr-i âl tutuk beste arûs-ı ma'nâ
Ki değil cevher-i cân rü'yetine öşr-i bedel
Ne güher merdümün çeşm-i cihân kim görünür
Cilvesini nûr-ı süveydâyı muhît ü eşmel
Âferîn ol güher mâye-i isti'dâda (173)
Ki olur böyle bir ihsân-ı ilâhîye mahal
Bârekallah o âlî şeref fıtrata kim
Eyleye kadrinin idrâki ukûl-i muhtel
Mahz-ı in'âm-ı Hüdâdır yine bu tıynet-i pâk
Hâşâ Allah ki ere dâmenine sa'y ile el
Sebeb-i feyz zuhûru nazar-ı âl-i nebî
İllet-i mûcibesi lutf-ı imâm-ı ekmel
O imâm ibn-i himâm ol şeh-i ekmel kim ider
İstese kâf kaderde görünen ukdeyi hal
O kazâ hükm ü kader şîve ki lâyıktır ona
Olsa sânî şeref ü kadrde akl-ı evvel
Âsumân sâye-i şehenşâh-penâh-ı dârın
Lâhla pâye hüdâvend cemî' kemâl
Kıble-i şeş-cihet ârâyiş-i dîn ü dünyâ
Şem'-i cem' azamet şa'şa'a-i mülk ü milel
Hükm âmuz u sahn-ı sünh u ma'ârif perver
Şefkat endîşe-i kerem pîşe delîr ü akl
Hazreti Mûsâ Kâzim gibi kim odur âlemde

Kıdve-i âl-i şehenşâh sunûf-ı mürsel
Şâh o reng-i vilâyetgeh sezâdır dense
Seg-i dergâhı sipihrin esedinden efdal (174)
Meşhed-i pâkidir ol muvakkaf rü'yet ki olur
Her taraftan ona envâr-ı ilâhî münşel
Dest-cûd u keremi çeşme-i feyz-i akdes
Ebr-i lutf u himemi menba'-ı teslîm-i emel
Sîret-i mâcid irfânı felekten evsa'
Sûret-i şâhid im'ânı melekten ecmel
Tab'ı ibkâr-ı füyûzâta müzeyyen hacle
Kalbi esrâr-ı ilâhîye mu'allâ mücelle
Cihet-i câmi'a-i feyz ü kemâle zâtın
Mazhar etmiş o kadar hazreti feyyâz-ı ecel
Hûn edip bağrını şimşîr-i kazânın gazabı
Lutfu ser-i kadrin aklını eyler muhtel
Hâbda eylese şem'-i rahne atf-ı nigâh
Ruh-ı kudsînin olur dîde-i cânı ahval
O lüsse-i temkîni eğer şâmil ecsâd-ı latîf
Sadme-i sarsar olur hâne-i dünyâya temel
Kılsa endîşesi efkâr-ı muhâli tasvî
Dâğ-ı derd ü gam olur âdeme mir'at-ı emel
Hükmü tebdîl-i hâs etse kalır bî-temîz
Çeşme-i mihr ile mâhiyet-zehrâb-ı ecel
Cem'-i azdâdı murâd eylese ger mukaddereti (175)
Birleşir şâm ile tutuk subh-ı ezel
Değse bir ehl-i cünûna nazar-ı âtıfeti
Ukalâ haşre dek eyler sözünü darb-ı mesel
Olsa ger muhtesib adli nigehbân-ı enâm
Edemez tîğ-i ecel kimseye izhâr-ı cedel
Ravza-i huld-necâta giremez a'dâsı
Geçse bin sem hayâtı süzülüp cism-i cemel
Çerh ne tâka olur tafra nisâr-ı azamet

Ravza-i mukadderetinde yetişen sûm u besal
Seydâ pâdişaha dâver-i âlî nazara
Ey rikâb-ı kademi bûsene mihr ü zuhal
Salma ferdâya beni bunda kıl izhâr-ı cemâl
Bunu takdîm ederim cümle ricâdan evvel
Âteş-i hicrin ile cân u dilim yandı meded
Verme gel devlet-i dîdârına münba'id mihel
Arz-ı kâlây-ı kemâl eyleyeyim sâyende
Olmuşum bak nice eltâf-ı celîle münhal
Benim ol şâ'ir-i mâhir ki açar endîşem
Tîşe-i fikr ile gülzâr-ı behişte cedvel
Beyza-i mihre döner her şerer-i nâçizi
Nûr-endîşim eğer âleme olsa meş'al (176)
Hâmem ol nîşger mısr-ı belâgat ki verir
Zikri bin lezzet bûs-ı leb-i cânâna halel
Bülbül-i nâdire-gûyem nagamât-ı sühanım
Berg-i gûş-ı gül-i firdevse olur cevher-i-i tal
Hızr-ı İsâ dem-i i'câz-tırâz-ı asrım
Tuttu sayt-ı sühanım dehri çü vahy-i menzil
Sâhir-i mu'cize kûyum ki olurdu târı
Görse nâl-i kalem ejder-i Mûsâya vü cel
Doldu elfâz-ı ma'ânile harîm-i tab'ım
Vermeden na'at-ı cihân kadrin için hâmeye el
Nola bu şevk ile cür'etlenip etsem tahrîr
Lâle-i dâğ-ı derûnum gibi bir tâze gazel
Ey nigâh-ı gazabî tîğ-i kazâ darb-ı mesel
Nâvek-i gamzeleri tîr çeker dûz-ı ecel
Âyet-i hatt-ı lebin sâye-i ebrû okuma
Kılma te'vîl ile Kur'ânı meded dâm-ı hayal
Öyle bir hâle getirdi beni ta'rîf edemem
Zikr-i endûhumuzu fikr-i gam müstakbel
Yaktı yandırdı beni mücmire-i aşkında

Eyleyen hallerin tarf-ı ruhunda haremle
Göreli gamze-i hunrîzini Kâzım yârin (177)
Tîğine and içerim sevmemişim başka güzel
Söz tamam oldu yeter gayrı du'â eyleyelim
Yüz sürüp hâk-i der-i zillete bâ-'acz ü kesel
Tâ ki âyine-i cân u dil uşşâka ola
Âteş-i aşk cihansûz-ı ilâhî muskal
Zevk-i rûyıyla olup merdümün çeşmi karîr
Vere her matlabını Hazreti Hak azze ve cel

Ravza-i Mutahhara-i Cenâb-ı Nebevî Vasfındadır

Bârekallâh ey mükerrem ravza-i fahr-i cihân
Livahşillâh ey mu'azzam mescid-i arş-ı âsitân
Ravza ammâ hârdır nisbetle berg ü bârına
Şu'le-i nahl-i tecellâ verd-i bâğ-ı lâ-mekân
Mescid ammâ kıblegâh-ı ka'bedir kim bâbının
Seddesi mahsûd-ı cennet tâkı reşk-i âsumân
Bir gülistân-ı safâdır her mukaddes tarhı kim
Rüzgâr eyler hezâr adne hâkin armağan
Bir riyâz-ı feyz bârîdir ki hâk-i akdesi
Fahr eder arşa vücûduyla onun bu hâkdân
Gonca-i nükhet feşânı lâe-i dâğ-ı derûn
Cedvel-i âb-ı revânı sîm-i eşk-i âşıkân (178)
Şu'le-i müşkâtına pervâne cân-ı cebrâ'il
Âb-ı feyz-i âyâtına dîvâne rûh-ı kudsiyân
Rîze rîze cevher-i cân halâ'iktir bütün
Sahasında pâyimâl-i nâs olan rîk-i revân
Câmi'-i hikmet ki tâk-ı kûşe-i mihrâbına
Secdeden ref'-i ser etmez ebruvân-ı dilberân
Irtifâ' minberin kat' edemez rûhu'l-emîn
Pâye pâye kılsa eflâk u ukûlu nerdubân

San dıraht-ı tûrdur her bir minâr-ı zer-kemer
Kim verir aşk ehline nûr-ı tecellâdan nişân
Kubbe-i huzarâ değil gonca-i lâhûttur
Kim yüzünden berk urur nûr-ı mübîn-i müste'ân
Farkı oldur şânının mahşerle cem' ü intişâr
Onda bir gezip de on def'a olur günde ayân
Rû-nümâ rûzenlerinde câm-ı billûru değil
Merdüm-i çeşm-i melâ'ik kat kat olmuş nerdübân
Hâk-i vahşetten harâşîde gubâr-ı zülf ü had
Rîze senginden tarâşîde 'izâr-ı mehveşân
Her mü'ezzin onda bir nev-bülbül-i şûrîdedir
Kim gül-i firdevs eder âvâzesin menkûş-ı cân
Sîne-çâk u dil-perîşân oldular çârubana (179)
Reşkten gönlüm gibi hep zülf-i hûrâ-yı cinân
Çevre-i sathında rûşen kubbeler meydir yâhud
Lücce-i envâr-ı kudrette habâb-ı bî-girân
Dûd-ı âhı zer-i külâhından rehîn-i arş olur
Sanki ruh mevlevîdir her fürûzân-ı şem'den
Ya değil şem'-i rürûzân lâle-i neşgüftedir
Dest-i beyzâ-yı kelîmullahtan olmuş ayân
Tab'-ı bîmâra hevâsı mağz-ı enfâs-ı mesîh
Illet-i aşka likâsı mâye-i rûh-ı revân
Çâhıın bir dilve-i nâçizi olmaz âfitâb
Boynuna târ-ı şe'âin kılsa bend-i resîmân
Ne felek bir karye-i âvâredir bâmında kim
Rû-nümâ gerden batak-ı aşkı olmuş kehkeşân
Her nümâ-yı gıpta-sâz tûtî-i gûyâ kuds
Her rehâmı reşk-i mir'at şeh-i hâveristân
Hâkinin her zerresi candan azîz olsa nola
Onda sâkindir cenâb-ı seyyid-i gûn u mekân
Ol şehenşâh-ı serîr âlem-i tefrîd kim
Akl oldur asâ ber-kef derinde pâsbân

Ol hüdâvend-i azîmü'l-hak kim vassâfıdır
Zât-ı vâlâ şânının zât-ı cenâb-ı müste'ân (180)
Ol habîbullah ekrem kim vücûd-ı pâkidir
Sâni-i bârî te'âlâ ol halk-ı cihân
Böyle zabt etmiş görüp evsâf-ı âlişânını
Levh-i mahfûz-ı Hüdâda hâme-i mu'ciz beyân
Pâdişâh-ı lî ma'allah efser-i sultân-ı dîn
Şehriyâr-ı mâsivâ çâkerini ins ü cân
Neyyir-i evc-i risâlet maşrık-ı nûr-ı zuhûr
İllet-i hilkat vücûd mümkün ü vâcib !inân
Seyyid-i efham nebî-i muhterem fahr-i ümem
Ol âlem-i resûl-i ekrem âhir-i zamân
Ahmed-i mürsel imâ-ı enbiyâ kim zâtıdır
Cevh-i pâk-i hakka hem âyine hem âyinedân
Kabzadâr-ı kâb-ı kavseyn o ednâ kim diğer
Rabb-i 'izzet nâvek-i ebsârına vechin nişân
Bir hakîkattir ki âb-ı cevher mâhiyeti
Kıldı onunla ta'yîn nûr-ı zât-ı müste'ân
Bârgâh-ı arşa na'lîn-i şerîfi mâhçû
Çeşm-i cân-ı kudsiyâne nakş-ı pây-ı sermedân
Nâra te'sîr etse feyz-i âb lutf meşrebi
Ahker-i sûzân olur tohm-ı hayât-ı câvidân
Âba îsâl-i harâret kılsa ammâ şiddeti (181)
Berk urur her katreden bin küre-i âteş-feşân
Olsa ger-dest-i adem peymâ nesîm-i mikneti
Her beyâbânın kılar melek vücûda gülistân
İltifâtı peşe-i nâçize verse takviyet
Rüzgara hükmün eylerdi Süleyman-veş revân
Kılsa ger bir andelibe gülşen-i lutfun me'âb
Nâlesi eyler kazâya bin hitâb-ı imtihân
Cem'-i ezdâdı murâd eylerse hükm-i nâfizi
Birleşir yekdiğerin ta'kîb eden devr-i zaman

Şöyledir te'sîr-i feyzi âfitâb-ı adlinin
Kangı mülke düşse envârı olur bî-imtinâ
Hürremine hasn-ı hırâset şu'le-i şimşîr-i berk
Şem'a fânus-ı himâyet sadme-i bâd-ı vüzân
Deşt-i cûtâ tenâhîden atardı hârice
Ursa dest-i kudreti kûy-ı sipihri sol-cân
Kesse çerh atlasın bin mislini hayyât-ı sun'
Eşheb-i iclâline çıkmazdı bir bir güstuvân
Zannederler şîve-i çeşmân müjgânın gören
Sırr-ı hikmettir kemîn vü nûr-ı kudrettir kemân
Yâ resûlallah cemâl yâ kemâlindir senin
Âfitâb-ı bî-zevâl vü nev-bahâr-ı bî-hazân (182)
Sensin ol peygamber âhir-i rummân kim zât-ı hak
Rahmetullâh-i âlemîn etmiş vücûdun bî-kemân
Nûr-ı dîdârın çerâğ-ı bezm hâs-ı kibriyâ
Hatt-ı ruhsârın rumûz-ı sûre-i leyl-i dûhân
Hâk-i kûyun çekse bir çeşîm-i alîle rûzgâr
Berk urur âyinesinden sûret-i râz-ı nihân
Hasret-i berg-i lebinle olsa çeşmim girye-nâk
La'lden teşkîl eder eşkim hezârân bahr u kân
Yok edâ-yı na'tine kudret dil ü endîşede
Bir gazel tarh edeyim bâri şikest ü nâtuvân
Sanma gün kavs-ı fezah izhâr eder şeb-i kehkeşân
Boynu bağlı dergehinde bir kavlindir âsumân
Mâh-ı nev-deryâ kulun ref' eyleyip engüştünü
Gösterir halka hilâl irülerinden bir nişân
Dağdan sîne görünmez oklarından dağlar
Bin dehân açmış vücûdum her dehânı bin zebân
Ey hoş ol sahbâ-perest aşk-ı mutlak bilmeye
Hûn-ı eşk dîdeden başka şarâb-ı erguvân
Yâre isterdim nihânı râzım ibrâz eylemek
Derd ü gamdan çıktı cânım çıkmadı râz-ı nihân

Bağlıdır fitâk-i zülfünde hezerân cebrâ'il (183)
Olmuşam bir Yusuf-ı hüsnün esîri müslümân
Görmez ey Kâzım sabah haşre dek rûy-ı zevâl
Kılsa mihr ol mâh ile bir gün felekte iktirân
Câna yettim yâ nebî hicr ü firâkından senin
Mahv olup cismim yerine oldu oldu derdim müstebân
Ol garîk-i hayretim kim zevrak-ı endîşeme
Çâr-ı mevc-i ıstırâb olmaktadır her hıyn ü ân
Fikr-i huvel rûz-ı mahşer mihnet-i dünyâ-yı dûn
İ'tisâf-ı tengdesti tâli'-i nâ-mihribân
Cümle-i endûhumun çıkmaz yekûnu hâsılı
Cem ü ta'dâd ettirilse cümle zerrât-ı cihân
Bir nigâh-ı merhametle yâb-ı dil ü yârânımı
İntizâm-ı hâlime reşk eylesin bâğ-ı cinân
Söz tamam oldu yeter artık du'â hengâmıdır
Eyle dâmân-ı niyâz u ilticâyı dermiyân
Tâ riyâz-ı heft tarh hâne-i bâlâ-yı cerh
Gonca-i mihrin kıla destâr zîb-i âsumân
Tâ harîm-i mescid pâyende-i kurb-ı kabûl
Ola sadr-ı mahfel âh u ânın âşıkân
Nûr-ı zâtıyla münevver eyliyor hak ravzasın
Mescid-i pâkin kıla rûşen mutâf-ı kudsiyân (184)
Ümmet-i merhûmesin hep mazhar-ı gufrân edip
Eyleye dünyâ vü ukbâda karîh u kâmrân

Kâzım Paşa

Bülbül

Bugün duydum: Zuhûrun bağda i'lân eder bülbül
Safâ cûyâne arz-ı müjde-i eyyâm eder bülbül
Baharın zevk u şevk esbâbını itmâm eder bülbül

Nevâ-yı dil-keşiyle herkesi hoş-kâm eder bülbül
Niçin ammâ beni melhûf-ı bî-ârâm eder bülbül

Melâl-engîz bir rikkat verip vicdâna öttükçe
Bana âh ettirir hasretle ol dîvâne öttükçe
Olur şevk-âver aşıp sevdâ câna öttükçe
Deminde seyr edin te'sîri!... İhrârâne öttükçe
Dil-i âvâreyi hoş-güzâr-ı dâm eder bülbül

Merâmı aşkının âsârını ihfâ mıdır bilmem
Esîr-i mâl-i hülyâ olduğun îmâ mıdır bilmem
Hâlinde duran ya bir ruh-ı leylâ mıdır bilmem (185)
Heveskâr kudûret... tâlib-i sevdâ mıdır bilmem
Seherden hoşlanır ... meyl zulâm-ı şâm eder bülbül

Kime râci' bilinmez... gönlü meşhûn-ı muhabbettir
Garip ü zârdır... şeb-i zinde dâr-ı hicr ü şikâyettir
Bilir bu bâğda feryâda ruhsat da muvakkattir
Bilâ ârâm onunçün nâleye ikdâm eder bülbül

Ne dem âramgâhım olsa derd-i hicr ile dağlar
Sular vâdîde sû-i bahtıma ağlar gibi çağlar
Peyâ pey gönlüm âh eyler... demâdem gözlerim ağlar
Olup rikkat-pezîr âvâzı bir tavr-ı hazîn bağlar
Benimçün tâli'imden sanki istirhâm eder bülbül

Semâdan sanki inmiş bir ilâhî lahn-i tâ'irdir
Yeşilliklerde peydâdır... karanlıklarda sâ'irdir
Güzel bir şi'r-i nâtıktır o gûyâ rûha dâ'irdir (186)
Ki her ma'nâ-yı mestûrunda bir çok nükte zâhirdir
Bu ma'nâlardır onlar kim bana ilhâm eder bülbül

Recâ'izâde M. Ekrem

Bülbül

Gülistân-ı garyû vâh ile şeb-i fâm eder bülbül;
Benim gûyâ ki hissiyâtımı i'lâm eder bülbül!
Zevâl-i gülşeni berg-i güle ifhâm eder bülbül!
Teheyyî mi böyle âh u zârı istilzâm eder bülbül
Zevâl-i âlemin esbâbın istiğlâm eder bülbül!

Mi'el-i nîsteye gülşen-i âlem olur mesken;
Zulâmında şu bağın bu hakîkattir olan rûşen!
Kemâl-i aczimi bilmem merâmım sa'y ü gayretten!
Bakın bin! Vecihle tasvîr-i hissiyâta kâdirken,
Beni bir bî-mi'el efgân ile ilzâm eder bülbül

Uzaklardan gelir bir ses; sadâ-yı sermediyettir!
O ses eflâke aks etmiş.................................
Bu mahzûn gönlüme derd ü safânın bahşi rikkattir! (187)

Dil-i hasâsa her şeyden tahazzün bir tabi'attır!
Dil-i mahzûnumu cüz ne onunçün râm eder bülbül!

Uyûnum eşk-i hicrette, gönül bahr-i sükûnette!
Cihân hâbîde, tâli'-i gün şu nısfu'l-leyl, zulmette!
Garîk olmuş meh ü kevkeb sonun bir nûr-ı rikkatte!
Cihân sâkit, gönül mahzûn, akar cûlar o hâlette!
Bu pestîde te'âlîye beni ibrâm eder bülbül!

Hilâf-ı hükm-i hilkat âdeme mesken-i sefâlettir!
Te'âlâ bunda insandan ziyâde bir tabi'attır!
Bu âciz kuşda eyâ böyle ulviyet ne hâlettir!
Küçüklükle büyüklük gösterir, kim cay-ı hayrettir!
Ne ulvîdir ki hep ulviyeti ilhâm eder bülbül

Abdülhalim Memdûh

Ziyâ Paşa Merhûmun

Ey varlığı, varı, var eden var!
Yok yok, sana yok demek, ne düş var.
Der her şeyin lisanı her gah, (188)
Allah, Allah, Allah, Allah.
Ekserî ta'yîn eder encâmı bezm-i ülfetin
Eyle âmiz şede ey fânî be-gâyet ihtiyât
Cûy-ı hazelânın yanından geçmeyen çok kimseyi
Ka'r-ı deryâyı helâke saldı sû'-i ihtilât

Sa'id Bey

Telakkîler

Bir âb kenârında idim yâr ile tenhâ
Mehtâb görünmekte şafak olmada peydâ:
Karşımda idi sevdiğimin ol gece gûyâ
Hem kendisi hem sûreti hem fikri vü hayâli
Ben olmadım ammâ yine dil-sîr ü sâli!

2

Bir mertebe hâli ki hep etrâf u havâli,
Sandım o periden bile ol mevki'-i hâli
Hem sûreti hem kendisi hem fikr u hayâli
Zâ'il gibi geldi bana bir sâniye hattâ
Dil-sîr u sâli yine ben oldum ammâ!

3

Baktım ki vedâ' etmeye kalkıştı benimle;
Aklım bunu almazdı gönül olmadı kâ'il (189)
Hem kendisi hem sûreti hem fikri vü hayâli
Geçmekte o dem sâye-i hûşîde mümâsil;
Envâr-ı cemâl ise kalmıştı benimle!

4

Bi'l-âhire ayb oldu çemenzârın içinde!
Ciddî olarak gitti; görünmez idi aslâ:
Yattım tek ü tenhâ çekilip gâzın içinde
Hâli beni işgâlden olmaz idi hâlâ
Hem kendisi hem sûreti hem fikri vü hayâli

5

Bir resm yapıp kılmak için fikrimi tebdîl;
Bir şi'r yazıp çıktım edince onu tekmîl;
Bir mevki'e gittim yerine eyledim i'tâ:
Hem kendisi hem sûreti hem fikr ü hayâli
Cânân idi baktım oluyor onda hûvid!!.

6

Gittikçe bana hoş geliyor hüsn ü cemâli,
Gönlüm onu vaktinde demek az beğenirmiş.
Pîr olduğu nisbette acep tâzelenirmiş
İnsanda olan hâce-i aşk ile sevdâ!

Abdülhak Hâmid Bey (190)

Şeb tâ be subh topladığın sanma jâle gül
Bezm-i çemende mihre sunarmış piyâle gül
Şebnem değil yağan çemen üstünde saçtım
Hûn-ı sirişk bülbülü eyler isâle gül
Etsin bülend subh-dem efgânın andelîb
Olmuş küşâde goncası erdi kemâle gül
Şürmend etti çâk kabâ-yı necmlen
Atf-ı nigâh edince ruh-ı âl ala gül
Hurşîd tutyâ deyu özler izi tozun
Hasret çeker gubârı ile iktihâle gül
Nisbet olunsa mushaf-ı ruhsâr lebre
Benzer sahife-i kütb-i bî-mi'ele gül
Dermiş ki "Sırrı" bu ne halî'ü'l-gaddârdır
Boy gösterince serv o tâze nihâle gül

Sırrı Paşa

Nazîre-i Hasbihal

Garîp-ter görünür hâl ü şâmn ey bülbül
Garip gelmese bilsek lisânın ey bülbül
Namâz vakti gelir fikr-i şâirâne için,
Alessabâh ne hoşdur ezânm ey bülbül
Vatan muhabbetine bir nişânedîr ulvi,(191)

Zalâm içinde olan âşiyânın ey bülbül
Yazıldı safha-i nazma hezâr kıssa-i aşk
Numûne gülle senin dâsitâmn ey bülbül
Nazireler ne kadar olsa âşıkane dahî,
Olur mu aynı sizin mâcerânm ey bülbül.
Duyuldu nevhâlann, fecr subh oldu,
Kadîmdir o kadar hânedânın ey bülbül.
Bugünkü tarz-ı edebden olur gibi deın-zen,
Nevîndir yine tarz-ı beyânın ey bülbül.
Bütün o güftelerin nâ-şinîdedir her dem,
Olur semâma vâsıl cihânın ey bülbül.
Kasâidin okunur levha-i tabîatte,
Garîb şâiri geldin Hudânın ey bülbül
Sen olduğun gibi meftûn-ı hande-i kudret,
Senin de biz olalım âşıkanın ey bülbül.
Teessür etmededir ehl-i dil makalinden
Gerektir olmalı bir dil-sitânın ey bülbül.
Sükût içinde bütün kâinat sen bir kuş,
Gönül hevâsını söyler figânın ey bülbül.

Abdülhak Hâmid (192)

Ey zâir-i sâhib-nefes, hubb-ı sivâdan meyli kes
Dünyâda kalmaz hiç kes, Allah bes, bâkî heves

Her ten biter bir derd ile, geh germ ile geh serd ile
Uğraşmağa bir ferd ile, değmez bu dünyâ-yı ehas

Ben de ferîd-i asr idim, fass-ı nigîn-i sadr idim
Nakş-ı hümâyûn-ı satr idim,gösterdi çarh rûy-ı abes

Dil-haste oldum bir zemân, tedrîc ile bitdi tüvân

Uçdu nihâyet murg-ı cân, çünki harâb oldu kafes

Söndü çerâğ-ı âfiyet, zulmetde kaldı şeş cihet
Açıldı subh-ı âhiret, envâr-ı Hakdan muktebes

Buldum o dem Sübhânımı, arz eyledim isyânımı
Matlûb idüp gufrânımı, rahmetle oldu dâd-res

Yâ Rab! Bu abd-i rû-siyâh, etdimse de yüz bin günâh
Dergâhını kıldım penâh, afvındır ancak mültemes

Târîhdir ism-i Gafûr, Lâbüdd ider sırrı zuhûr
Afv olunur her bir kusûr, Allah bes bâkî heves.

Sâmi Paşa

Kasîde-Berâ-yı Şeyhü'l-İslâm Ârif Hikmet Bey

Görmedim hacle-i dehre gireli rûy-ı murâd
Bikr-i fikrime felek eyler iken arz u dâd (193)
Gonca-i matlabı mı açmadı bâd-ı ikbâl
Kere müşkül mü etmedi eyyâm-ı küşâd
Felek etti beni âvâre-i deşt-i hayret
Rüzgar eyledi gülzâr-ı karârım berbâd
Oldu mest-i mey ikbâl serâser akrân
Ben ise derd-i ser ye's ile oldum nâ-şâd
Sergüzeştim işiten zümre-i ahbâb ağlar
Nitekim rûşen olur dîde-i huşk-i haşâd
Vahşet zemzemesi şûriş-i haşri uyutur
Her ne dem eylesem efsâne-i ahvâlimi yâd
Dîde-i tâli'imin böyle neden hayralığı
Bana cevr etmeye gördün neden oldu mu'tâd

Çekemez mi güher kadrimi mîzân-ı felek
Geldi mi yoksa bu bâzar-ı kemâlâta kesâd
Kevkebim bürc-i nahvette mi bilmem yâhud
Feleğin gerdiş-i hem-vârına mı geldi fesâd
Şi'r ü inşâda attâr-ı dile mi yok cinsiyet
Yoksa nîl-i emele bende mi yok istik'dâd
'Iz ile mesned-i fetevâya dahi gelmişken
Böyle bir ehl-i hüner kadrini anlar nikâd
Yine yâr olmadı hayfâ bana baht-ı nâ-sâz (194)
Kadrim yâver olup etmedi avn u imdâd
Kesret-i şürm ü hicâbımdan eğer ki bende
Hâk-pâyine varıp eylemedim istimdâd
Pâymâl-i gam olup âh u enîn eyleyerek
Böyle çekmekte iken dest-i felekten bî-dâd
Âkıbet tâli'-i hâbîde mi etti bîdâr
Rûz u şeb eylediğim nâliş ü âh u feryâd
Ya'ni pâbeste-i peygûle-i derd ü gam iken
Hâtif-i gayb beni etti bu güne irşâd
Ki ey üftâde-i girdâb muhît-i hayret
Ey ciğer çâk u yegâne güher-i isti'dâd
Pister-i ye'se düşürmüş seni hâb-ı gaflet
Galat-ı fâhişin etmiş seni zâr u nâşâd
Şîve-i dehre niçin âgah olup etmezsen
O hüdâvendiger-i mekkâre varıp arz-ı murâd
O felekcâh u cihâ-benîn ü mesîhâ himmet
Ârif nükte-i serbesti-i bahs-i vahdet
Vâkıf-ı mes'ele-i ma'rifet rabb-i ibâd
Enver-i nâtıka tahrîr harîr-i hâme
Muhteşem şöhret ü ehl-i dil ü örfi'ş-şâd (195)
Muktedâ-yı fuzalâ dâd-penâh-ı ulemâ
Bu hanîfe şeym ü kadr-şinâs u nikâd
Ya'ni Hikmet Beyefendi-i kerâmet girdâr

Ki odur kâfile salar kirâm u emcâd
Muğsi-i devr ü zamân ârif-i âlişânkim
Sayt-ı nâmı ile per olmada âfâk u bilâd
Bu alî menkabet allâme-i vâlâ rütbe
Ki Felâtundur feyzinden eder istimdâd
Nâfizü'l-hükm u hurd-mend u hükm-perver kim
Olur edvâr-ı felek emrine râm u münkâd
Gelmedi mesned-i fetevâya felek devr edeli
Böyle bir müfti-i deryâ-dil ü pâkize nejâd
Tab'-ı sâfî sadef-serhad o ne samed
Dil-i pâkidir genciye-i irfân u reşâd
Fikridir bedrika-i râh yakîn ü îkân
Re'yidir rehber-i merhale-i rüşd ü sadâd
Lutfu ehl-i dile sermâye-i ızz ü rıf'at
Adli tâkat-şiken şer-zeme-i ehl-i inâd
Âsitîn-i keremi kâfi-i ashâb-ı emel
Âsitân-ı himemi kâfil-i feyz u irşâd
Feyz-i İsâ nefesi etse sirâyet hâke (196)
Der'akab zîr-i zeminde dirilirdi ecsâd
Sûy-ı gülzâra güzâr etse nesîm-i halkı
Ser te ser hâk u türâb olur idi müşk ü zebâd
Tûtyâ eylese hâk-i kademin görür idi
Pây-ı mûr siyehi bî basar mâder-zâd
İmtizâc eyler idi şîr ile bir yerde yere
Adline etse te'lîf miyân-ı azdâd
Subh-ı sâdık leme'ân etti sanırlar inse
Pertev-i re'yini ki bâm-ı felekte îkâd
Ârif nâ-murâsdır Felâtun kadar a
Ey hüdâvend-i sûr-bahş heyûlâ-yı murâd
Fahr eder zât-ı şerîfinle makâm-ı fetvâ
Çâk eder cîb ü girîbânını kere hasâd
Oldu pesmânda zamânında bütün nâ ehlân

Eyledin lutf ile ehl-i hüneri hürrem ü şâd
Ben dahi bu demi fırsat bilip ettim fi'l-hâl
Ma'rız-ı şerhe perişâni-i hâlim îrâd
Bu vesîleyle salıp vâdi-i şi're fikri
Eyledim sûret-i şekvâda kasîde inşâd
Yoksa iş'âr ile fahr etme değil âr ederim
Etseler Cevdet şâ'ir deyu ger nâmımı yâd (197)
Hiç tenezzül mü eder şi're hümâ-yı tab'ım
Üç tahkîke ederken pür da'vâ-yı küşâd
Neyleyim lâne-i gurbette tükendi sabrım
Kırdı döktü per ü bâlim sitem seb'-i şedâd
Hey'et ü hendeseden yazdığım eşkâl u sûr
Oldu beyhûde yere dağdağa pîrâ-yı fu'âd
Şimdi bir zâviye-i rahat dil yok gerçi
Eyledim zâviye teşkîline itlâf müdâd
İlm ü fazl ile ben ettikçe terakkî kadrim
Zîr ü pest olmada mânend-i küsûr a'dâd
Kimse mal etmedi kendine uluvv-i ka'bem
Cebr-i noksân ederek eylemedi çerh-i imdâd
Ne vazîfem idi âdâba emek sarf etmek
Olmayınca cihet-i vahdet ıyşe îrâd
Ben usûl-i hüner ü hikmete sa'y ettikçe
Rüzgâr eyledi evrâk-ı hayâlim berbâd
Neler etti bana keç dûz-ı felek şerh edemem
Edemem çektiğim âlâmı şümâr u ta'dâd
Âkıbet gâ'ile-i dehr ile oldum şâ'ir
Dîn ü karz etti benim tab'ımı karza mu'tâd
Bir taraf câ'ize hülyâsı safâ-yı dil ile (198)
Eyledim vasf u senânı dile hayru'l-evrâd
Söz tamam oldu yeter gayrı du'âyı ey dil
Edelim arz-ı dür-bâr ki rabb-i ibâd
Tâ ki ashâb-ı kerem hürrem ede ehl-i dili

Dâd-ı hâhân ede tâ dest-i felekten feryâd
Ede ikbâlini mevlâ o veliyyü'n-ni'amın
Câh-ı vâlâ-yı meşihatta füzûn u müzdâd

Cevdet Paşa

Kasîde Der Medh-i Reşid Paşa

Hamdülillah ki bana yâver olup baht-ı sa'îd
Eyledi çerh ile ser-nâme-i sulhu tecdîd
Bu riyâ efgen genc esef ü hayret iken
Şîve-i hükm kaar verdi dile şevk-i cedîd
Feleğin cânıma geçmişti hadenk-i sitemi
Kadem etmişti kemân gadga-i dehr-i aşîd
Merkez-i dâ'ire-i hayret olurdu gelicek
Levha-i hatırıma nakş-ı hayâl-i ümîd
Bir figâh-ı feleğin derd-i serin çekmekten
Ye's ile olmuştum öyle nizâr u nümîd
Ki hemân mâye-i derd ü gam olurdu dilde (199)
Ne kadar şevkle alsam ele câm-ı cemşîd
Fikr-i matlab ile sırr-ı kerem heves olsam eğer
Felek eylerdi beni cân u cihandan tebrîd
Görünen levh-i kamer üzre kelf zannetme
Nüsha-i baht-ı siyâhım felek etmiş tesvîd
Çektiğim bâr-ı girân-ı gam olunmaz ta'rî
Gama sarf ettiğim endîşe olunmaz tecdîd
Şimdi ammâ bu sitemden felek oldu fâriğ
Eyleyip bahtım ile ahd ü fâkı temhîd
Li-vahşi'llâh zehî vaz' u dil-fürûz felek
Bârekallah zehî bârika-i baht-ı sa'îd
Hubzâ feyz-i ferahzâ-yı zaman kim oldu
Âlemin her demi reşk âver şevk-i dem-i ıyd

Bu tesellî gam-ı mâzîyi unutturdu bana
Kendi hâlimce benim de emelim oldu mezîd
Bu tecelli-i celî şa'şa'a-i necm-i şerîf
Eyledi cân u dili cây-ı neşât-ı câvid
Ki bu sahbâ-yı safâ ile serâser oldu
Dâğ-ı dirînelerim sînede câm-ı cemşîd
Yüzüme güldü bu takrîb ile rûy-ı eyyâm
Eyledi bahtımı bîdâr nesîm-i ümit (200)

Ya'ni kim şîve-i takdîr-i Hüdâ kıldı beni
Seyr-i çeşm na'm u lutf hüdâvend-vahîd
Âsıf-ı devr ü zamân dâver-i dârâ himmet
Nâzım mülk ü milel muhteri'-i tavr-ı cedîd
Sadr-ı sâhib-i dil ü sâfî güher ü sâf nihâd
Nâ-fezâ li-hükm-i hükm-perver vü düstûr-ı reşîd
Muhteşem nazm u nizâmı eser-i ehl-i sühan
Sâf-ı takrîri safâ-perver ü hem bî-ta'kîd
Rûşenâ re'y ü kerem-pîşe Reşid Paşa kim
Eder efkârını tevfîk-i ilâhî te'yîd
Mesned-ârâ-yı sadâret ki olunmuş teslîm
Destine mihr ü kemâlât bi-tarîkü'-te'yîd
Ârif hurde-i hikmet ki ser-hâmesidir
Kafl-ı râz-ı feleğin keşf ü küşâdına kilit
Kerem ü lutfu gibi kuvve-i kahrı gâlip
Hiddet-i örfü gibi rahmı olunmaz tahdîd
Hükmü nâfiz feleğe öyle ki be her engâz
Dest-i takdîri urur imzâsına mühr-i te'kîd
Olsa hâsiyet temkîni za'îfân-perver
Hâr-dahs-ı rehgüzer mevce olur sedd-i sedîd
Olsa kahrından eser nâmiyede çâk eyler (201)
Çûb-ı Mûsâ gibi habîb-i hicri hançer-i bîd
Bilse eltâfını gerdûn-ı kemâhî eyler

İki serpençe-i mihr ü mehi dest-i ümîd
Dâverâ dâd-ı girâ âsıf-ı âlî güherâ
Ey hüdâvend-i hükm-perver vü düstûr u hîd
Ey Felâtun-ı zamân re'yine sad tahsîn kim
Eyledin kâr-geh-i köhne cihânı tecdîd
Âb-ı lutfunla zamân etti düşmeni eyler tehdîd
Tab'-ı çâlâkime ben her ne kadar cebr etsem
Yine evsâfını hak üzre edâ emr-i ba'îd
Bir gazel nazm edeyim bâri ki her mısrâ'ı
Bahş ede encemin âleme bir şevk-i cedîd
Gerden-i âşıka zülf-i siyehin habl ü verîd
Dil-i rencûre lebin feyz-i hayât-ı câvid
Kâkül-i yâr gibi hâne-be-dûş oldum âh
Yardan eyleyeli tâ beni gerdûn-ı tab'îd
Iyd-i ezhâda firâkıyla ben oldum kurbân
Bilmem ol şûh ile kim eyledi ıyd üstüne ıyd
Perçemin gibi bizi atma omuzdan şimdi
Göz ucuyla kanı ol eylediğin va'd ü va'îd (202)
Etmeden gâ'ile-i dehr ile terk-i rahat
Cevdetâ devlet-i bîdâr olunmaz ümîd
Lâfı terk ile yeter tâ ki du'â-yı âsıf
Ola merfû' der-âtıfet-i rabb-i mecîd
O velîyyü'l-ni'amın tâ ki cihân durdukça
Ede ikbâlini hak câh-ı sadârette mezîd

Cevdet Paşa

Bahâriye Der Medh-i Reşid Paşa

Haceste vakt-i safâ kim erişti fasl-ı bahâr
Cihânı eyledi ferhunde vü ferah-âsâr
Dem-i mesîh gibi tâze cân verir çemene

Nesîm subh-dem ettikçe lâlezâra güzâr
Kudûm verdi haber verdi nefha-i nefesi
Safâ-yı râyihası hâki etti anber-bâr
Bu müjdelerle gelince berâ-yı müjde-bahâ
Eder şükûfelerin pâyına nisâr-eşcâr
Şükûfelerle çemen oldu öyle rengârenk
Ki bâd subh-dem ettikçe mevcler izhâr
Taraf taraf düşünür hâke bu kalemun
Döner dükkançe-i güher-fürûşa her küsâr (203)
Zemîni erd-behişt eyledi behişte bedel
Zamâna lutf-ı hevâ verdi inbisât u müsâr
Gubâr-ı gussayı seyl-i safâya vermek için
Hücûm-ı şevkle her dem akıp gelir enhâr
Dem-i hazanda neler çektiğin hikâyet için
Şikeste beste çıkıp geldi bağa bülbül-i zâr
Dizildi sanma ki berg-i gül üzre şebnemler
Der-sirişkini bülbül nesîme etti nisâr
Ale's-sabâh ki bin sabâ-yı gâliye-sâ
Gezer gönülleri tabîb için diyâr diyâr
O demde kâdime canbân olur çemen be çemen
Gürûh-ı ehl-i temâşâ olup katar katar
Cihan bu vecihle hürrem cihanyân-ı bî-gam
Zamâna lutf-i 'amîm Hüdâya şeker-güzâr
Görünce bu eser-i feyzi tab'-ı nâmiyede
Benim de tab'ıma düştü bu gayret-i âhir-kâr
Ki gel kudm-i nev-bahâr ile hürrem
Gülün kudûmüne şükrâna kühzâr-ı hezâr
Terâne-i leb her cûybâr fâ'it-bervâ
Zebân bülbülün evrâdı ya evliyü'l-ebsâr
Ya ben niçin olayım pâ-bend-i kayd-i kelâl (204)
Niçin bu şevkle olmam kemiyet-i tab'a süvâr
Revâ mı gonca gibi böyle beste-leb olayım

Niçin açılmaya gül gibi tab'-ı güher-bâr
Velî ni'metin tâ ki feyz-i medhiyle
Sabâ gibi edeyim dehre bûy-ı müşk îsâr
Penâh-ı gümüş-dekân be vâdi-i hayret
Nizâm-ı mülk ü milel melce'-i sıgâr u kibâr
Cihân cûd u sehâ âsmân rif'at u şân
Muhît-i âlem ilm ü edeb kerek-girdâr
Cenâb-ı sadr-ı mükerrem Reşid Paşa kim
Şemîm-i şöhreti neşr olmada diyâr diyâr
Vezîr-i a'zam u ekrem ki dem-be-dem râyî
Olur zamâneye müşkül-küşâ vü kâr-ı güzâr
Felek şükûh-ı kadr-i kudret ü zemîn-i temkîn
Küşâde baht u bülend i'tibâr u ehl-i vakar
Haceste re'yi esas usûl-i sülehâ mıdır
Elinde hâmesi nazm umûr-ı mülke medâr
Pür melek der ü dekâhına serâ perde
Felek o bâr-geh-i feyze köhne bir kiler
Aceb mi yerde beşer-târım felekte mülk
Senâsın eylese yâd u du'âsını tezkâr (205)

Ki âfitâb-ı felektâb fikri etmiştir
Cihânı çerha kadar rûşenâ vü pür envâr
Ne dem ki nazm uur ümem için versi
Deyyir-i feyz ü fütuhâta ruhsat-ı ezbâr
Verir safâ-yı hayâbânı saff-ı erkâmı
Olur sahife-i tesvîd sâha-i gülzâr
O rütbe-i âl-ma'a atar adli sârî kim
Gazâla pençe-i îr oldu dest-i istizhâr
Duyup şemâ'im-i halkın o şevk u hasret ile
Cilâ-yı muvattan-ı Çin etti nâfe-i Tatar
Havaya etse eser lutf-ı tab'ı eylerdi
Şitâ-yı mevsim sayf u hazânı fasl-ı bahâr

Yed-tâb kahr u celâli dokunsa gülzâra
Olurdu reşîha-i şebnemleri şerâre-i nâr
Soğuk mu'âmele gösterse gülşene yâhud
Nigâh-ı kerem ile etse ihâle-i enzâr
Tutardı yahce gibi havfla gül-i nesrîn
Yanardı şu'le gibi şürmle şükûfe-i nâr
Gedâ-yı dergehi eflâke eyler istiğnâ
Ganî lutfu olan bir dahi görür mü hasâr
Gubâr-ı pâyına sıdk ile yüz süren gûyâ (206)
Çeker dü-çeşmine kuhlü'-cevâhir ibsâr
Bahâr-ı mu'addel-tâ iftihâr-ı ehl-i dilâ
Eyâ hünerver vü hikmet-şinâs vü mihr-âsâr
Kemâl-i aklına hayrân olur Felâtunlar
Zekâ-yı zihnini ehl-i hükm eder ikrâr
Seng-i isâbet re'y-i rezînine tahsîn
Ki etti rezim ki dehri emn ile gülzâr
Senin kalemle eylediğin kârı kahraman edemez
Sinâna hüsn-i beyân şimdi olmada fahhâr
Felekte kadrini bildi ki kâfir ni'amın
Kim olsa etmededir bir felâkete dûçâr
Cihanda mazhar-ı eltâfın olmadık yoktur
Olur inâyetini bilmeyen zamânede hâr
Kaziyye-i keremin herkese celî vü ayân
Bu müdde'ı benim kimse edemez inkâr
Geçende bendesi dergâh-ı lutfunun bu kavlin
Garîk-i bahr-i inâyâtın olmada her bâr
Edâ-yı şükrüne dâ'ir ne söylesem bilmem
Buna ne dil ola kâdir ne hâme-i iş'âr
Uzatma gayrı yeter mâcerâyı ey Cevdet
Hemân o âsıfın ile du'âsını tekrâr (207)
Cihanda tâ mütevârid ola bu çâr-ı fusûl
Ola bu vechile dergâhı mültecâ-ı kibâr

Cenâb-ı Hak ede kilki ucundaki mûyu
Arûs-ı ma'nâya müjgân u çeşm düşmene hâr

Cevdet Paşa

Fu'ad Paşanın Petersburgtan Avdetinde Söylenmiştir

Eğerki nâmiyenin söylenirse de nâmı
Eser görülmedi gitti bahar eyyâmı
Mevâd-ı hâme-i şâ'ir gibi acep dokundu
Nevâ-yı nâle-i bülbülde nağme-i hengâmı
Donandı sanma ki ezhâr ile görüp bağı
Ağardı püjem ile her şahsârın endâmı
Sebep nedir ki bu kânûn-ı âlem olmadı kerem
Takarrüb eylemişken baharın encâmı
Nedir bu çehre-i zâhid gibi cihân-ı târın
Açılmadı feleğin cephe-i siyeh-fâmı
Şitâ zamânı yâhud geçmemiş ola zannım
Yalana çıktı gibi rûz-ı hızrın i'lâmı
Bu bir felâket-i devr-i felektir ey sâkî
Ki koptu hayrete hayli ukûl u evhâmı (208)

Beni şarâb ile ser-germ-i keyf u şevk ile
Felekle fasl edeyim ben de bâri da'vâmı
Revâ mı bekleyelim tâ ki bir baharı dahi
Getir telâfi-i mâfât için sen ol camı
Bulup o âteş-i seyyâle ile germiyet
Çekip sahife-i tahrîr arza aklâmı
Huzûr-ı sâmi-i âlicenâba eyleyeyim
İfâde-i hâl dil-i bî-karâr nâ-kâmı
Küşâde baht u şerefmend ü müşteri tal'at
Ki tuttu şöhreti serhad-i Rûm u A'câmı

Haceste rây u atâret eser ki nazm eyler
Umûr-ı devleti mânend-i satr-ı erkâmı
O şems-i bürc-i ma'ârif ki hadd-i maşrıktan
Diyâr-ı mağribe dek söylenir bütün nâmı
Cenâb-ı sadr-ı keremkâr müsteşârı kim
Ona sezâ vü revâdır bu pâye-i sâmî
Fu'âd Efendi ferah-likâ ki ehl-i dile
Ziyâdedir kerem ü iltifât ü ikrâmı
O nüktedân u dekâyık-şinâs-ı âlem kim
Peyâm-ı emn ile güldürdü rûy-ı eyyâmı
Nüvîd-i sulh u selâmet beyân u güftârı (209)
Geldi genc-i sa'âdet beyân u aklâmı
Yazılsa berg-i güle dâstân-ı evsâfı
Olurdu bülbülün evrâdı subh-ı hengâmı
Şemîm-i halkını yâhud götürse bağa sabâ
Bulurdu şem ile mürg-i çemen dil-i ârâmı
Acep mi eylese âsâr-ı hâmesi her dem
Şikeste şöhret ü sâf u İbn-i Hayyâmı
Safâ-yı tab'ına dem-beste sâ'ib ü şevket
Rahîk-i nazmına hayrân u teşnedir câmı
Hüdâ yegân kirâmı güher-i hüdâvendâ
Eyâ mükemmel nâmus-ı mesned-i sâmî
Salâh u sulh ile ettik cihânı hürrem ü şâd
Suyûfa olmadı muhtâç adûnun ilzâmı
Seyahat vü seferin müntec-i refâh oldu
Ki selm ü sulh ile buldu umûrun encâmı
Sana hezâr hezâr âferîn ki kandırdın
Kelâm ile bir alay-ı pür dilân-ı hodgâmı
Senânı eyleyemem lâyıkıyla etsem de
Ne denli tab'ıma tîğ-i kalemle ibrâmı
Değil kelemle seng-i bî-nihâye midhatinin
Lisân ile dahi mümkün değildir i'lâmı (210)

Hemân kemiyet ney-i hâmeyi edip tahrîk
İdem tarîk-i tegazzülde bâri ikdâmı
Yanında olmayıcak âşıkın dil-ârâmı
Çemende olsa da olmaz ona dil-i ârâmı
Küşâd-ı vird-i emel kaldı sâl-i âtîye
Bu yıl da söz ile geçti bahâr eyyâmı
Gören sanır ki gümüş servidir o serv-i kaddin
Yem-i sirişkime düştükçe aks-i endâmı
Hevâ-yı gönlü bir başlı derd iken serde
Getirdi kara haberler hatt-ı siyeh-fâmı
Uzatma turre-i dilber gibi sözü Cevdet
Kasîde vü gazelin erdi vakt-i itmâmı
Du'âya başla açıp dergeh-i Hüdâya elin
Hitâm-ı misk ile bulsun kelâmın encâmı
Dem-i baharda tâ âb u tâb-ı nâmiyeden
Bu bâğ-ı dehrde serv ü semen ola nâmı
Ona kerem ede Hak tûl-i ömr ile sıhhat
Cihânı nağme-i bülbül gibi tuta nâmı

Cevdet Paşa (211)

Gazel

Yazık ümmü'l-kitâb-ı aşk için tefsir yoktur yok
Tesellî-bahş ehl-i hâl olur ta'bîr yoktur yok

Zaman bir an mümteddir ki geçmez bir geçen ânı
Tecellîhâne-i tekvînde tekrîr yoktur yok

Değildir intihâda zevk u lezzet ibtidâdandır
Civanlık âlemin yâd etmeyen bir pîr yoktur yok

Bütün ef'âlin ilcâ'âtı isti'dâda tâbi'dir
Bilinse sırr-ı hilkat kimsede taksîr yoktur yok

Hersekli Ârif Hikmet

İhyâ olur zemîn ü zamân nev-baharda
Kesb-i neşât eder dil ü cân nev-baharda

Tebşîr edince bağa sabâ mukaddem küllî
Bülbüller içre koptu figân nev-baharda

Uşşâk-ı zârı aradı sıra dört dolandılar
Gülgeşt edip o gonca dehân nev-baharda

Yâd etme hicr-i yârı zamân u salde
Yoktur mesâğ-ı fikr-i hazân nev-baharda

Gülşen-nişîn olup şeb ü rûz ile i'tiyâd
Ekrem safâ vü zevke hemân nev-baharda

Ekrem Bey (212)

Nazîresi

Benzer safâda cennete vân nev-baharda
Olmaz ona şebîh-i mekân nev-baharda

Yek-dil miyân-ı bağda gülçîn-i nâz olur
Hem-dest olup ricâl-i zenân nev-baharda

Hoştur dem-i şebâbda perhîz-kârlık

Olsa latîf olur ramazân nev-baharda

Sad-sâle bir şecer buluyor bak hayât-ı nev
Pîrân olursa çok mu civân nev-baharda

Ben de anıp o gül teni âh eyler ağlarım
Ettikçe andelîb figân nev-baharda

Nây u kemânı dinlemeyiz mutribâ bize
Besdir sadâ-yı cûy-revân nev-baharda

Çık sen de seyr-i bağa gazel-hân olup Reşâd
Böyle durur mu ehl-i beyân nev-baharda

Reşâd Bey

Gazel

Şekvâ edemem doğrusu devrânın elinden
Hep çekdiğim ol âfet-i devrânın elinden

Zehr içmeyi tercîh ederim dest-i civandan (213)
İçmekten ise şerbeti pîrânın elinden

Maksûda eder destres Allah onu elbet
Her kim tutacak olsa yetîmânın elinden

Ebnâ-yı beşer tâbi'-i ahkâm-ı kazâdır
Kimse yakasın kurtaraaz onun elinden

Tefvîz-i umûr eylemek olmaz cühelâya
İş beklenilir mi har-ı nâdânın elinden

Bir kere şu âsâr-ı terakkîye nazar kıl
Seyr et ki neler gelmede insanın elinden

Kâdir değilim def'ine geldi yine vâ'iz
Yârab beni kurtar şu giracânın elinden

Reşâd Bey

Dehrin ne Kiyomres'i ne İskenderi kalmış
Sâde kuru bir nâm ile şöhretleri kalmış

Eslâfın içinde severim ben Cemi zîrâ
Olmuş ise de, rahmet ola, sâgarı kalmış

Bir arzadır râh-ı muhabbet o kadar kim
Onda gidenin âciz olup ekseri kalmış

Mecnûn-ı mukaddem sayılır deşt-i cünûnda
Ammâ nice yüz merhale benden geri kalmış (214)

Gülzârı hazân arsa-i vîrâna çevirmiş
Ne savt-ı hezârı ne gül-i ahmeri kalmış

Dün meygedede şeyhe içirmişti mey ol şûh
Sızmış orada tâ o zamandan beri kalmış

Bak merhamet et hâline bî-çâre Reşadın
Derdinle hemân şöyle kiminle deri kalmış

Reşâd Bey

Nazîre-i Gazel-i Fuzûlî

Fedâkâr olmalı dildârının uğrunda her âşık
En ednâ emrine koymak gerektir cân u ser-âşık

Biri tatlı edâlarla biri sâfî ricallerle
Verir ma'şûkasıyla lezzet şîr ü şeker âşık

Gözü pür sîm eşk-i terle vechi zerd-i hamd olsun
Çeker mi hiç sağ oldukça derd-i sîm ü zer âşık!

Elinden düşmüyor ol âfetin bir türlü âyine
O da zannımca kendi hüsnüne benden beter âşık

Şu gurbette Reşâd bî-sabr kaldım arttı hem aşkım
Denir gerçi ya sabr etmek gerektir ya sefer âşık

Reşâd Bey (215)

Hizmet eyler elbette birer maksada herkes
Hakkımdır benim indimde fakat maksad-ı akdes

Dünyâda tasavvur edemem bir iyi haslet
Olmak gibi bir âciz ü mazlûma meded-res

Bir âleme hem-bezm-i sınıf cühelâdan
Ehven görünür zannederim kûşe-i meclis

....
....

Hiç kimsenin ikbâline aslâ hased etme

"El-minnetu'llâhi te'âlâ vetekaddes"

Reşâd Bey

Veyl-i Dâverî

1

Burca dönse tâb u ferden tahtgâh,
Müstefîd ondan değil baht-ı siyâh
Halbuki çeşmânın etse bir nigâh
Nûrunu rü'yâda rûhum cezb eder.
Hem siyeh hem kâbil-i neşr-i zîyâ
Gözlerin necm-i siyehdir gûyiyâ,
Ya şeb-i firdevse nâzır dâ'imâ (216)
Her seher bilmem ne sûret kesb eder,
Böyle -veyl-i dâverîde- kalsak her gece?
Bir ağaç altında yatsak gizlice?

2

Gölde hayrânım hele envârına
Gözlerimde yansa lâyık nârına
Eylemiş hak arz için dîdârına
Onu mir'at-ı semâdan intihâb
Aksine bak fecri seyr et âbda.
Handeler kıl subhu gör mehtâbda.
Bak neler var vuslat-ı bî-hâbda
Ben ne mehtâb isterim ne âfitâb,
Böyle -veyl-i dâverîde- kalsak her gece,
Bir ağaç altında yatsak gizlice?

3

Sanki veyl-i dâverîde etrâf u civâr
Saçların feyziyle olmuş hep bahâr:
Nefhini neşr eyledikçe rûzgâr,
Hâsıl olmakta hevâ-yı sünbülü
Ya şu gülbinler peridir müstetir,
Onların enfâs-ı aşkı münteşir. (217)

İnliyor bî-çâre hayvan muhtazır,
Sen fakat ihyâ edersin bülbülü,
Böyle -veyl-i dâverîde- kalsak her gece,
Bir ağaç altında yatsak gizlice?

4

Kuş görünmez aks eder nâz u niyâz,
Zannedersin kim ağaçlar nağme-sâz.
Sanki her nahlinde yer sûz u güzâr,
Br semâvî tâ'ir olmuş andelîb.
Böyle cennet görmedim rü'yamda:
Bir bahâr-ı dâ'imî ârâmda.
Rûhuma hep kalmayı ibrâmda.
Râzıyım olsan da matrûd u garîb.
Böyle -veyl-i dâverîde- kalsak her gece,
Bir ağaç altında yatsak gizlice?

5

Bak ne yaklaşmış bu semte âsumân
Âşikâr olmakta sevdâ-yı nihân.

Bâğ u bostândaki bâd u zân
Hissedersin kim hevâ-yı aşktır.
Keşke âlem böyle olsa ser be ser (218)
Doğduğun yerden değilsin bî-haber,
Gökte sen gördün mü rûhum böyle yer?
Bence her ân ibtidâ-yı aşktır,
Böyle -veyl-i dâverîde- kalsak her gece,
Bir ağaç altında yatsak gizlice?

6

Ben bu hoş teklifi tekrâr eyledim.
Ya'ni kalmakta çok ısrâr eyledim.
Buldu bir mâni' ki ikrâr eyledim
Etti ol kâfir şu yolda i'tizâr:
Berf ile mestûr olunca berg ü ber,
Hem leyâl eyler tegayyür hem seher.
Ser sefîd olmakta ya'ni her şecer,
İhtiyâr olmuş sanırsın nev-bahâr,
Böyle -veyl-i dâverîde- kalsak her gece,
Bir ağaç altında yatsak gizlice?

Abdülhak Hâmid

Randevular

1

Gerçi hâlî kalmamıştım yâddan İstanbul'u,
Pek eleştirmişti seyrâna beni -Koskad- yolu (219)
Ya hele -Van Senle- Arjantoyu- Avtoyla Senkolü-
Bir melek ta'kîb ederdim seyr ile sağı solu

-Lakda- Koskadda- onunla randevular var idi;
Kuvveden fi'le çıkar bin arzular vâr idi!

2

Göl kenârında peyâpey hazır kâr u ziyân
Sû be sû seyrân ederdim ki süvârî ki yayan
Sonra bir yandan olup ol mâh-ı tenhâ rû-ayân,
Pâyını takbîl ile şükrânım eylerdim beyân.
-Lakda- Koskadda- onunla randevular var idi;
Kuvveden fi'le çıkar bin arzular vâr idi!

3

Sûb-ı tâvûsânesiyle nâz-perver bir peri,
Sîne-i pür-sûzişimde titreyip bâl u peri,
Âteş-efzâ-yı dil mahrûr olurdu her yeri;
Bir hayâl et mâhtâba karşı ol sîmîn-beri
-Lakda- Koskadda- onunla randevular var idi;
Kuvveden fi'le çıkar bin arzular vâr idi!

4

Dâ'imâ birleşmeyi da'vetle eylerdim ricâ
Birleşip dâru't-ta'âma azm ederdin ibtidâ;
Sonra -ispektakla- ondan sonra seyrân-ı semâ! (220)
Rûz u şeb, dünyâda rü'yâda, hülâsa dâ'imâ,
-Lakda- Koskadda- onunla randevular var idi;
Kuvveden fi'le çıkar bin arzular vâr idi!

5

Âlem Ebî Ya'kûb seylâb-ı sû'-i ittifâk,
Âkıbet gittim ne Koskad kaldı hazırda ne Lâk.
Bir küçük gül yapsa lâyıktır dü-çeşm iştiyâk!
Giryelerle ol yüzü gülden ben ettim iftirâk!
-Lakda- Koskadda- onunla randevular var idi;
Kuvveden fi'le çıkar bin arzular vâr idi!

6

Dem be dem çeşmimde tütmekte o seyrân günlerim
Bunda ben hâlâ onun fikriyle feryâd eylerim
Hod be hod tasvîrine esrâr-ı aşkı söylerim.
Nâmemi alsın dâ yâd etsin ki ol meh-peykerim
-Lakda- Koskadda- onunla randevular var idi;
Kuvveden fi'le çıkar bin arzular vâr idi!

7

Sen de sevdinse birâder bil ki encâmın yaman
Gönlünü zabt et karışmam sonra bulmazsın amân.
Benzeme dikkat et yedin keşf ederdin sen hemân. (221)

Ben o gül-rûyu tanırdım âh bilsen! Bir zaman,
-Lakda- Koskadda- onunla randevular var idi;
Kuvveden fi'le çıkar bin arzular vâr idi!

Hâmid

Şanzelize

1

Git de bir kere gör seyahatle,
Ne kadar hoştur âh o -Şanzelize!-
Onda gerdûne-i zarîfe süvâr,
Ne kadar hoş geçer -Alis Hovar-!
Yalnızdır gider iken her bâr,
Akşam üstü döner cema'atle!
İltifât eylemezdi o gece bize.

2

Kavuşur herkes onda sevdiğine:
Gündüzün gölgelik; gece pür nûr.
Gündüzün dâ'imâ şebîh-i seher;
Gece bir burcu andırır ol yer.
Var o burcun içinde bir de kamer
Ki rekâbet eder semâda gine;
Kim bakarsa olur hemân meshûr! (222)

3

Ân-ı vâhidde bin kadar -remîze-
Daha bin türlü bî-hesâb -ekipâj,
Her giden mutlakâ tesâdüf eder;
Avdet etmiş zamân-ı mâzîdir.
Bu cema'at -Buvadbolonya- gider
Onda ba'zen ayân olur -Elize;
Zîr-i hükmünde pür şitâb -ekipâj-!

4

Görünür bir tarafta -Sirekdete

Üzeri örtülü o bir gülşen.
Bir tarafta: -Mâbil- nümâyândır,
Ona da gerçi bir gülistandır,
Kasr-ı bî-sakf dense şâyandır.
Vaz' olunmuş o yerde her cihete:
Zevk u râhat mahalli bir mesken.

5

Onu -konser-leriyle medhe kadar
Yetişir mi bu hâme-i kemter.
Konser -ammâ derûnuna gisen
Görürüz birtakım kadın erkek
Bir oyun seyreder yemek yiyerek (223)
Alkış-ı âvezesiyle kahkahalar
Karışıp sözü saza aks eyler.

6

Hem gece hem de gündüz olduğunu
Gördüğüm çoktur onda bekler iken
Râkiben ya'ni verdiğim remize,
Geçiyorken sâye-pûş Elize,
Başka zînet bulurdu Şanzelize!
Her tahatturda öksüz olduğunu,
Az görürdüm ona bu zîneti ben

Hâmid

Meh ü Zen Lâ-Fit

1

Şu mezhereye nazar eyle gel;
Hurûşuna bak şu menâbi'in.
Şu manzaraya der isem muhal:
Hülâsa-i kudreti sâni'in.
Perisi midir bu mevâki'in?
Hayâl ise de ne kadar güzel!
Şu çeşme başındaki köy kızı,
Acep bu çemende ne hırsızı? (224)

2

Râyih-i kisvânı civârına münteşir.
Onun izidir şu nısfı çiçek ile müstetir.
Sudan çıkıyor o eser-i latî onu gösterir:
Ya bastığı yer tefeyyüz eder de güher verir.

3

Dakîkada bir bana dikkati
Mukârenetimle çoğalmada.
Müsâ'id olur mu ki hilkati
Elinde güğümle su almada?
Terennüm eder dili çalmada
Hemân bu kadar mı ya sirkati?
Şu çeşme başındaki köy kızı,
Acep bu çemende ne hırsızı?

Abdülhak Hâmid

Robenson

1

Ne hoş eşcâr içinde bak şu kamer
Ay değil sanki bir küçük ahter;
Muttasıl öyle gaib ü hâzır. (225)
Ba'zı da oynadıkça yapraklar,
Kirm-i ahter kadar ufak görünür;
Başucunda uçar uzak görünür;
Müteaddid olur hilâle döner,
Hızlı bir rüzgâr esince söner;
Sonra bedr olduğu olur zahir!
Bir güzeldir cemâlini saklar,
İnanılmaz anın kıpırtısına.

2

Dikkat et bak şu tâir-i pinhân,
Acaba hangi hiss ile nâlân?
Bir safa kesbeder mi ormandan,
Acaba şen midir o yâ nâ-şâd?
Mütemâdi öter de meşcerede,
Sesi tezyid i samt eder derede;
Bu hazin aks ile desem şâyân,
Ötüyorken o şüphesiz giryân
Savtının titrek olması andan.
Yine andandır ettiği feryad
Benziyor bir suyun şıpırtısına! (226)

3

Arzeder fevkımızda seyrânlar.
Ana güyâ ufak gelir bu cihan;
Fikre benzer hemîşe pür-heyecân,
Çok büyüktür o pek küçük hayvan!
Her tarafta sükûta meyleyler,
Cümle eşyâyı serbeser dinler,
Dâima kendi kendine söyler,
Şevk ile gamlı hüzn ile şâdân.
Ana şâir denilse ahrâdır.

4

Bir lisandır ki ettiği efgan
Anlamaz en mükemmel insanlar;
Ancak ervâh-ı şâirân anlar;
Çünkü ruhen hakîm olur anlar.
Böyledir aynı hâne-i murgan,
Yani bir âşiyânedir bu mekân.
Hepsi birlikte hepsi de şâdân;
Ağaç üstünde cümleten evler,
Bak Robenson ne yolda a'lâdır! (227)

5

Olamaz müntehi, bu yerlerde,
Ne kadar itilâ ederse hayâl.
Yuva lâkin bu bir melek yuvası!
Geçiyorken şafak bu mevki'den,
Bir sukut eylemiş meleksin sen
Kaçalım! Şimdi avdet eyler de,
Seni dergâhına eder isal;
Görüyorsun ki pek yakın burası!"

Abdülhak Hâmid

Mon Moransi

1

Ne hazîn bak şu karşıki dağlar;
Üzerinden geçen sehâb ağlar,
Eteğinden akan sular çağlar
Yıkanır sanki bağçeler bağlar

2

İşte geçti şimendiferde hele!
İki dağ ortasında sirâyet onu. (228)

Harekâtındaki sadâlar ile,
Şimdi bir nehre benziyor dumanı!

3

Adamın ömrünü bitirmek için,
Burası pek uzak mecâlisten.
Şimdi buradaydı, gitti, Pâristen
Eçecek bir zaman getirmek için!

4

Sana ey nâzenîn-i her câyî,
Neye hoş gelmiyor bu tenhâyî?
Küsme maksat latîfedir güzelim!

Haydi merkeb-süvâr olup gezelim!

5

Â sen sevdiğim berâber iken
Nerde olsam çabuk geçer bu zaman!
Bence merkep ile -tren- sayan
Geçmeyen dem hemân dem hicrân!

6

İyi ettin de geldin erkence
İstemem ya'ni başka eğlence. (229)

Bu -Moransi- azîmeti bilsen
Ne büyük yâdigâr olur bence!

Abdülhak Hâmid

Bir Ye's Gecesi

1

Târ içinde zemîn, semâ yekser;
Sanki mâtemde ser te ser âfâk,
Mihr ü mâh u sehâ'ib u ahter,
Dûd-ı hasret saçar ale'l-ıtlak
Bu nedir? Kerbelâ mı mâtem mi?
Yoksa bir gîr ü dâr-ı âlem mi?

2

Kâ'iât ağlıyor, cihân pürjenk!
Kahr içinde mükevvenât-ı şu'ûn!
Nec .... gibi zemîn şeb-renk!
Baht .... gibi semâ mağbûn.
Subhu yok bir mesâdayız, vâveyl!
Âh bitmez tükenmez oldu bu leyl!

3

Dûd-ı hîçî-i leyl jeng-i adem, (230)
Rûz-ı pür-nûr âlemin şebidir,
Bu karanlık -tehâke leyl-i nedîm.
Bu tegâfülde sırr-ı ağrebîdir.
Asla rüc'at zamânıdır heyhât!
Ya ki rûz telâfi-i mâfât!

4

Medfen-i fikr vâpesîmindir
Zulmet âbâd hîçi-i feyfâ!
Gösterir mi acep neler dâ'ir
Fesahatinde setîre-i yeldâ?
Dûd-ı şeb-gûn ridâ-yı hîçîdir!
O siyâhî-i cây-ı hîçîdir!

5

Târ içinde fezâ-yı hîçistân!
Sanki çökmüş bu şeb zulâm-ı adem!
Tâli'im mi, adem midir bu cihân?
Ne için gülmüyor sabâh-ı nedm?
Ne için böyle intizâr gerek,

İnfilâk-ı sabâh mahşere dek?

6

Şu ziyâlar; -ki târ içinde yanar! (231)

Ye's içinde ümîdi andırıyor!
Şu denizler -ki aka da her bâr-
İnşilâl-i hayâtı sandıyor!
Böyle bir târa münkalib o hayât!
Cûy-ı hîçi habâbîdir heyhât!

7

Zulmet-i ye'se hiç verir mi halel?
Subh ile geçse ömr, olsa muhal!
Fek-i müjgân eder mi çeşm-i emel?
Leyle-i ye's nice subha bedel!
Şeb-i dî-cûru âh pek severim!
Şeb-i dî-cûrdur benim seherim!

8

Meh-i sufret güzîn ufk-ârâ,
Bir sönük lem'a arz eder, ağreb
Ârız-ı mahzen ü rem gûyâ!
Levn-i rikkat neden o mehde acep?
Âh gönlüm rakîk olan her dem!
Böyle rikat verir mi hiç âlem?

9

Şu bulutlar, şu meh, şu zulmetler (232)
Şu sadâ-yı sükûti-i kühsâr,
Hepsi bir levn-i rikkat arz eyler,
Hepsi muzlim gözümde, hep yer târ!
Hep yarılmış da dehrin aktârı,
Ben mi farkında kalmışım bâri?

10

Bu tükenmez zulâm-ı gam, şu fezâ,
Safahât-ı leyâl ömrümdür!
Bu siyehrenk hîçi-i feyfâ,
Zulumât hayâl-i ömrümdür
Çeşm-i pür-nem, gönül garîk-i yu'ûs;
Ömrümün bahşıdır bana, efsûs!

11

Şu sevâd u sulûm u şeb-rgi,
Birer âdır ki gözlerimde benim!
Giryedir kalb-i zârın âhengi?
Görünür nakşı sözlerimde benim!
Fesahat-i ye'stir zemîn-i fenâ?
Sanki cû semâ zemîn pîrâ!

Abdülhalim Memdûh (233)

Gazel

Nazın çeker mi dil sana üftâde olmasa
Her bir cefânı çekmeye âmâde omasa

Zencîr-i zülf-i yâre eder miydi iltifât
Cümle kuyûddan gönül âzâde olmasa

Etmezdi gamze hod be hod âgâz-ı fitneye
Çeşmi bu hâle rızâ-dâde olmasa

Olmaz mı sevdiğim o kadar nâza düşmüşsen
Ancak mu'âmelen de yine sâde olmasa

(Ekrem) hücûm âteş-i hicrân-ı yârden
Hâlim tebâh olurdu eğer bâde olmasa

Ekrem Bey

Nazîresi

Olmaz sükûn-pezîr gönül bâde olmasa
Gamdan berî vü gussadan âzâde olmasa

Olmazdı ehl-i aşka atâsı bu mertebe
Aslındamı eğer ki hilâli zâde olmasa

Zâhid mesîrede bile kılmaz riyâyı terk
Etmez ku'ûd-ı zîrde seccâde olmasa (234)

Ârâm eder mi hiç o kim ehl-i keyftir
Bezminde bir civân u mey âmâde olmasa

Mutlak rakîbe vardır o şûhun alâkası
Çekmez kişi bu çileyi üftâde olmasa

Gelmez idi vücûda şu ümrân şu intizâm

"Sa'y ü amel" dedikleri dünyâda olmasa

Etmez idim nazîreye cür'et eğer Reşâd
Ekrem kerem kılıp da rızâ-dâde olmasa

Reşad Bey

Gazel

Aşkla bî-karardır gönlüm
Hicr ile dağdârdır gönül

Hazer et sevdiğim dokunmaktan
Kâbil-i inkisârdır gönlüm

Mübtelâ olmadığı cihetle sana
Doğrusu bahtiyârdır gönlüm

Olur olmaz civâna meyl etmez
Hâr bakma kibardır gönlüm

İstemezsin neden fetâdeliğim
Sana gûyâ ki bârdır gönlüm (235)

Geçmez hep nev-civânân-zen
Bunda bî-ihtiyardır gönlüm

Reşâd Bey

Hicr-i Müteharrik

Ne hoş bir köylü kız gördüm geçende
Tek ü tenhâ oturmuş bir çemende

Ki baksan korkulurdu uzletinden

Mi'eli kılmış etrâfa sirâyet
Verirdi mevki'a hüsn ü letâfet

Periler şâd olurdu vahşetinden

Kenâr-ı âb idi zıll sanuber
Öperdi pâyını hurşîd anuber

Onu mutlak görürlerdi semâdan

Uyurdu tıfl-ı sevdâ mukaddeminde
Dil-i ma'sûmu titrerdi feminde

Ki akdestir bu hâlet bir du'âdan

Safâ-yı hüsn ile yekser meserret
Denirdi dense bir dilber meserret

Serîrinden yana oldum revâne(236)

Gidilmez nezdine koymaz çiçekler
Sanırdım bekliyor bir çok melekler

Bakardım kâh ona kâh âsumâna

Açık mâ'i gibi çeşmânı bî-renk

Nigâhı cây-ı şübhe ayn-ı nîrenk

Bakılmazdı fakat bakmak zarûrî

Görür müydü o gözler bilmem ammâ
Bakardı rehgüzâra merdüm âsâ

Denirdi cennete müştâk hûri

Evet bir mâ'î güzeli hem de esmer
Değildi öyle ben dersem de esmer

Olur mu öyle esmerlik ne mümkün

Fakat mir'âda vermiş de ma'îşet
Biraz kendümga kılmış tabi'at

İki hatve daha oldum mukârin

Beni hiç bakmadan gördü emînim
Karıştı şevkine hâl-i hazînim

Değildi gerçi maksûdum rekâbet

Siyehdi saçları yâdımda kalmış
Bu pek belliydi bir sevdâya dalmış

Muhabbet doğrusu kılmış isâbet (237)

Görürdüm hüsn ü aşkı yek neşmin
Ki lâyıktır desem bir aşk-ı ahsen

Ki elyaktır desem bir hüsn-i âşık

Henüz akşam değil gün gâ'ib oldu
Sehâb-ı subh gûyâ mugarreb oldu

O meh bekler fakat bir başka maşrık

Ederdi kendini gerçi idâre
Yine bakmaz değildi rehgüzâra

Nüfûzuyla bakmaz değildi rehgüzâra

Nüfûzuyla dil-i nev-ihtizâzın

Görürdüm bunda bir servâr-ı nümâyân
Sanırdım bekliyor cânânı cânân

Veyâhud rûhudur bir cism-i nâzik

Merâkımdan mı bilmem her ne dense
Sezâdır iştiyâkımdan mı dense

Tabi'îdir bu hâlâta tahassür

Kızı görmek için yâriyle mahzûz
Edindim kendime bir cây-ı mahfûz

Kılardım ki temâşâna tefekkür

Bu hâl üzre terakkî-sâz iken ben
Kıyâm etti teheyyücle yerinden

Nasıl kim rûze-i mahşerde mevtâ (238)

Yakın gelmişti bir tâli'li mahlûk
Güzel miydi bu âşıktan o ma'şûk

Tereddüt kılsa şâyesteydi sevdâ

Olurdu görmeye hâ'il dırahtân
Mülâkî oldular hayrân u üftân

Gelirdi nâle-i can-sûz-ı bûse

Dedim kimdir acep olmaz mı ma'lûm
Çıkıp baktım ki bir buzgâl-ma'sûm

Ne muvahhiş namzed ol nev-arûsa

Berâber koştular hâher-i birâder
Benim de akl u temkînim berâber

Tehevvürler tahayyürlerle kaldım

Ne oldum sanki ben olsumsa insan
Daha mûnis perîveşlerce hayvân

Tefekkürler tahassürlerle kaldım

Şitâbân oldular meydana doğru
Giderdim bense kabristâna doğru

Ne sûretle giderse bir cenâze

Muhabbetmiş bu sahrâ âleminde
Benim yok muydu mehbûbem deminde

O hüsn-i tâzeden bin kere tâze (239)

Devâm ettim yolumda bî-tesâdüf
O yolda kimseler kılmaz tehâlüf

Varıp bir semte sordum nerde dilber

Elimle kendime ettim işâret
Dedim, işte! Aman yârab cesâret

Yrürdü üstüme bir seng-i muğber

Abdülhak Hâmid

Zühre-i Hindî

Yeşil giymiş emînim ben gelenden
Ya cennetten yâhud çemenden

Tamâmıyla çekilmişti harâret

Harâret bende toplandı o demde
İnerdi gökten yalnızdı hem de

Fakat manzar değil bundan ibâret

Olurdu cânibinde nümâyân
Gezen tâvuslardan bir hayâbân

Hemen her bir kademde bir nezâret

Güzellik kâbil-i ihfâ değildir
Bunun da hâricinden müstedildir

Nüfûz etmiş siyâbından o hâlet (240)

O bir semâya benzer sâf bir hüsn
Yeşil giymiş değil şeffâf bir hüsn

Çemenlerden pezîrâ-yı hazâret

Hayır pâyına bâlâdan girîzân
Şehâb-ı sebzdir âfitân u hîzân

Ziyâsı tarh tarh etmiş sirâyet

Dağılmış âfitâb eşcâr içinde
Eser-i hoş bir nesîm-i envâr içinde

Perîlerden meleklerden beşâret

Bu hey'ette ne mümkün bir sitâre
O bir kızdır müvekkel nev-bahâra

Çemenler pâyına eyler dehâlet

Yakın görmekteyim benden fakat dûr
Ağaçlıklar içinde bir yeşil nûr

Şeb-i neylî-i mehtâba rekâbet

Cehennemler sönermişce o esnâ
Güneş batmıştı mahv omuştu ammâ

İnerdi kökten bir böyle âfet

Hulûl etti o birden rehgüzâra
Şitâbından çekindim bir kenâra

Yakından bakmaya gelmezdi tâkat (241)

Yakından bakmaya hâcet de yoktu
Peyinden gitmeye cür'et de yoktu

Şaşıp kaldım güzâr etti nihâyet

Olurdu renkler peydâ izinden
Tebessüm-i bâl ü bâlinden dizinden

Nesîmindense reyhân-ı şebâbet

Cesâret vermedi tahrîk-i pâye
Fakat gönlümde tarîk-i havâya

Yetişti gördüğüm şekl ü kıyâfet

Biraz sonra belâ-yı rîh-i menhûs
Çıkıp baktım ağaçlar hep zemîn-bûs

Ederler gittiği semti işâret

Sehâb u cûybâr u şâm yekser
Mehâsinden ne varsa hep seferber

İlâhü'l-hüsne kılmışlar refâkat

Nedir? Derdim koşup dehşetle her su
Hayât-ı yâ zâyi'dir -nedir bu?

Bu zulmetine de sahrâ-yı kıyâmet (242)

Bir Leyle-i Ye's

Ne görse dîde-i pür nem siyeh-renk
Ne yâd etse dil bir hem siyeh-renk

Eriştim bir yere her dem siyeh-renk
Sabâh olmaz şeb-i mâtem siyeh-renk

Mihâlin hay u meyyît în ü ândan
Heyât olmuş denir fâriğ-i cihândan

Nişân vermekte tayf şebruvândan
Cin ü âdem gibi görsem siyehrenk

Olup zîr-i zemîn yek-ser küşâde
Uçar ifritler cû havâda

Müşâbih kadd-i cânân tünd-bâde
Likâ-yı sâki-i hürrem siyeh-renk

Çekilmiş renk u bu gülzârlardan
Nihâlân fark olunmaz dârlardan

Ser-i zülf-i nigârân mârlardan

Lihâf u bister ü hem dem siyeh-renk

Boğulmuş girye-i hasretle hande
Konulmuş pây-ı hürriyetle bende(243)

Siyah açmış bütün güller çemende
Hezâr u gonca vü şebnem siyeh-renk

Düşer bin tûr-ı ma'nâ câna muzlim
Tecellîdir iner devrâna muzlim

Mülâz u mescit ü meyhâne muzlim
İmâm u mutrib u mahrem siyeh-renk

Kanâdîl-i semâ bitmiş serâser
Burak hep döküp kalmış berâber

Sabâh u cûy u ebrû bâğ u meşcer
Siyeh kisve siyeh-makdem siyeh-renk

Pür sitâr-ı hicr hep yâr u düşmen
Cenâh-ı mel'anetten yok bir emin

Sanemler âb-nûsdandır brehmen
Güzeller heylek-i ebkem siyeh-renk

Benât-ı fikr ü ma'nâ hâne-berdûş
Yürür teşrîhler bed-mest ü medhûş

Gezenler hâneler dağlar kefen-pûş
Umûma hem beyaz u hem siyeh-renk

Çü gayyâ mıdır pür cûşiş-i sem
Yayılmış mı desem dûd-ı cehennem (244)

Veyâ hâb-ı ademdir bu mücessem
Kararmış gökyüzü âlem siyeh-renk

Şeb-i esrârda dîdâr-ı maksûd
Değer mi kalbe hiç envâr-ı maksûd

Gel olma tâ seher bîdâr-ı maksûd
Olursun sende ey sersem siyeh-renk

Hâmid Bey

Tecellî Yâhut Tesellî

Seher vaktiydi çıktım geçen gün kûhsâre,
Ki ses yok bir tarafta, sis inmişti civâre.

Nümayandı o yerden deniz, sahrâ, hıyâbân,
Garîb-ül-hal bir köy müsadif rehgüzâre.

Harâb olmuş ne varsa, türâb olmuş o bir köy…
Başında seng-i makber iki vîran minâre…

Uyurdu hep çocuklar, fakat kuşlar uyanmış,
Sönüp yıldızlar emvâc eder savlet kenâre.

Nedir, bilmem, eminim ki bir şeyler sorardım,
Sorardım cûybâre, sorardım rûzgâre.

Ağaçlardan ederdim tazarru'lar içimden, (245)

Ağaçlar kim sararmış tahassürden bahâre.

Sanırdım yâdıdır bu verem bir dilrübânın,
Akardı cûy-i ömrüm dü çeşmimden gubâre.

Birinci def'a gördüm o gün bir serv-i ebyaz,
Karanlık bir beyazlık ki benzerdi mezâre.

Olur mâzisi gûyâ o emvâtın nümâyan
Çıkardı selvilikten bulutlar pâre pâre.
Nedir Yarabbi, derdim, derdim niçin solmuş çiçekler?
Bakardım bir taraftan cibâl-i zî-vekaare,

Hani derdim, İlâhi, o sultan-ı melâik,
Ki etmiştin bana sen cinânından itâre?

Güneş doğdu nihayet, duyup bir hiss-i ta'zim,
Kıyam ettim, o anda gözüm vakfoldu yâre.

Meğer cânân imiş o, evet timsâl-i cânân.
Ki bâlâ-yı ufuktan çıkar perverdigâre.

Hâmid Bey

Bir İğbirâr

1

Bilmem neye bu diyâr muğber
Gönlüm gibi her civâr muğber (246)

Bürc ü beden ü hisâr muğber
Deryâ muğber kenâr muğber

2

Mescidde ne varsa çehre bir hâk
Rûzenleri sanki çeşmimdir hâk

Minberle mezar ser be ser hâk
Mihrâb nigûn minâr muğber

3

Matrab serilip türâba bî-hoş
Çeng ü def ü nâylar ferâmûş

Sâkî gelemend ü bemz hâmûş
Rakkâse-i bâde hâr muğber

4

Kalsam nola serseri-i mevki'
Geçmiş dem dilberi-i mevki'

Dökmüş tevkini perî-i mevki'
Ebkâr-ı hayâl zâr muğber

5

Cennetse de neş'esiz melekler
San her biri ol periyi bekler(247)

Açmışsa sa renksiz çiçekler
Gelmişse de nev-bahâr muğber

6

Çıksın da o mâhûş denizden
Arz etsin o hâle eş denizden

Batmış gitmiş güneş denizden
Ahterlere hûn-nisâr muğber

7

Arz ettiği renk ile o vâveyl
Yâdımdaki hüsne arz eder meyl

Mehtâb teverrüm eylemiş leyl
Mâtem-zede eşk-bâr muğber

8

Kalsın mı meh ü sitâre hürrem
Hurşîd ne var tutarsa mâtem

Olmuştu onun gibi benim hem
Mahbûbem olan nigâr muğber

9

Yok eski safâsı bâğ u râğın

Gör bülbülü pençesinde râğın (248)

Yerden çıkıyor gibi bağın
Sahnındaki rüzgar muğber

10

Varmış görerek o servi hâba
Olmuş mütevâri-i harâba

Her şey gibi münkalib türâba
Geçmiş çağı cûybâr muğber

11

Leb-teşne çemen nihâl üryân
Kühsâr inler sehâb giryân

Kuşlarda da yok sükûta pâyân
Muskatları hâk-sâr muğber

12

Her kûşe neşîmin serâ'ir
Gelmekte lisâna sân mukâbir

Meşhûn sükût hep meşâcir
Vâdîde bir âh u zâr muğber

13

Yek-renk hürremle nev-civânı

Sevdâ ile hüsn-i bî-müdânı

Müstakbel o fikr-i câvidânı
Mâzî gibi hep gubâr muğber (249)
14

Nerden oluyor bu hüzn-i târı
Gönlüm ona vâkıf olsa bâri

Benden mi bu iğbirâr-ı sârî
Aslında mı reh-güzâr muğber

15

Bin kere onun tutup elinden
Geçtimdi bu rehgüzârdan ben

Mevki' yine belki öyledir şen
Ammâ ki o yâdigâr muğber

16

Ben sağım oldu gitti küskün
Her gördüğüm olmasın mı ölgün

Geçmişte idi benimle bir gün
Olmuştu bu yerde yâr muğber

17

Şeb-i mâtemidir gözümde nâlân
Akşam ise hüznüdür nümâyân

Envâr tulû' şem' zindân
Fikrim gibi târ u mâr muğber (250)

18

Fikrim inecek olursa mukaddem
Çıktıkça fakat semâdan akdem

Mânend-i mezâr önümde her dem
Her kûşede âşikâr muğber

19

Söyler onu nerde kılsa bîdâr
Hayretle beni tuyûr u eşcâr

Eyler onu nerde görsem ihtâr
Bir duhter-i bî-karâr muğber

20

Bir fem ki beyân eder tezallum
Bir tâze çiçek ya bir tebessüm

Bir çehre ki gösterir teverrüm
Bir mevc ya bir mezar muğber

Hâmid

Ebedî Bir Sâniye

Gâyet mahzûn idim ki bir gün
Çıktım sahrâya dağa küskün (251)

Manzar-ı hâli benî beşerden
Vahdet çıkmıştı sanki yerden

Kuşlara peyveste-i sehâ'ib
Bî-pâyânı içinde gâ'ib

Cûlar her su revân olurdu
Giryân bir şey figân olurdu

Mihnet düşümde dağdân aştım
Yorgun yorgun biraz dolaştım

Serim vâdilere emânet
Kılıdım her kûşeye dehâlet

Gönlüm isterdi sanki ol dem
Hem-derd olsun benimle âlem

Her şey lâkin sükût-ı bir-leb
Baktım çökmekte zulmet-i şeb

Mihr-i enver olunca âzim
Râh-ı avdette kaldı muzlim

Ol zulmette bakıye-i rû
Bir tek şeb-tâb-ı meş'al efzû

Gezdim cûyâ-yı râh-ı menzil
Kaldım mebhût-ı hâl-i müşkil (252)

Pîş-i çeşmimde zulmet efzâ
Vehmi bin şekl olurdu peydâ

Sessiz bir âh bânın mahşer
Dağlar taşlar yürürdü muğber

Sönmüş görmezdi çeşm-i hûşum
Devr-i arzı duyardı gûşum

Cismim yekser olup ark-rîz
Eyler derdim zemîni tehzîz

Birden şeb-tâb buldu vüs'at
Sandım hurşîd kıldı avdet

Nâ-yâb oldu yine o birden
Gördüm gitmişti sonradan ben

Berk âsâ ol cemâl-i dil-sûz
Yaksın gönlüm benim şeb ü rûz

Şimşek hâlinde doğdu bir mâh
Uçtuktan sonra gördüm eyvâh

Açmış çeşmin semâya karşı
Rûzenlerdir Hüdâya karşı

İhyâ eyler gibi cihânı
Memlû bir rûh ile dehânı (253)

Havâ derdi göreydi adım
Rûh-ı a'zam bilirdi Meryem

Giymiş bir hoş beyaz gömlek
Muzlim-i hüsn idi o şimşek

Titrer fevkinde efser-i nûr
Aleynîden nişâne-i dûr

Gâyet müşküldü hâl ü şânı
Belli olmazdı hüsn ü ânı

Gâyet hüsnâ yine bu peyker
Her kim görse sanırdı dilber

Gördüm vechinde ben ne hâcet
Ma'şûkamdan da bir işâret

Ya'ni ol çehre-i dilârâ
Kıldı az çok -hakîkat- îmâ

Bir an içre inip cihâna
Uçtu gitti o âsumâna

Umk-ı çeşminde bin ihâfe
Zîr-i bâlinde bin mesâfe

Sedt-i hükmünde bin tebeddül
Pây-ı kahrında bin tahayyül (254)

Oldum bilmem nasılsa rehâyâb
Baktım doğmuş izinde mehtâb

Abdülhak Hâmid

Bir visâl-i ba'îdü'l-İhtimâl
Yârab bu ne mevki-i semâvî
Mecmû' mükevinâtı hâvî
Manzûr oluyor bu yerden âfâk
Her nazarda nûrdan da parlak
Bir yer ki şebîh-i lâ-mekândır
Her cânibi gûyâ ki cândır
Bir kûşe bu meclis-i âsmândan
Hûrî sesi gelmede cinândan
Cânân ile cân u hem de cennet
Olmuş bu mahalde vakf u hiddet
Lebrîz-i neşât câm-ı kevser
Raks etmede hoş-likâ periler
Bir rü'yet-i mahz-ı bî-nihâyet
Bir gayb-ı mücesseme nezâret
Her kûşede cilve-i yegâne (255)

Tecsîm-i hayâl şâ'irâne
Yârab kim ola bu mâhuşlar
Gökten iniyor mu hep güneşler
Bir âlem-i nûr içindeyim ben
Allah bedîd her cihetten
Eflâke garîb hâlet olmuş
Mahşer mahşer melekle dolmuş
Bir cem-i gafîr rûh-perver
Envâr-ı zevi'l-hayâta benzer
Bu mevki'a hande-rîz-i taltîf
Cânâna cebîn-nümâ-yı te'lîf
Vâki' mi ya hülyâ mıdır bu

Fecrü's-seher bekâ mıdır bu
Yârab bu ne manzara ne hey'et
Doğmakta mı nîr-i hüviyet
Hep âliheler sücûda gelmiş
Gûyâ ki adem-i vücûda gelmiş
Bî-fark-ı mezâhir ü ma'âdin
Dağlar taşlar bütün mehâsin
Bir hüsn-i azîm edip tecessüm
Kılmış semâvâtı pür tebessüm (256)

İnmişiz ruh-ı gayba perde-i nûr
Bir sır ki bedâhetiyle mestûr
Hoş nâtıka kesb edip muhabbet
Ervâh ile eylemekte sohbet
Şâd u melâl hem-dem olmuş
Firkatle visâl mahrem olmuş
Bu sûretin anlamaksa dilhâh
Mefhûmunu ey nedîm-i âgâh
Gel hüsn ile aşkı gör berâber
Ya'ni beni hem-nişîn dilber

Abdülhak Hâmid

Avdet-i Mâzi

Geçmiş güzelim bahâr-ı hüsnün
Ey gönlüm olan şikâr-ı hüsnün
Eyvâh ne işvekâr idin sen
Ben sevdiceğim nigâr idin sen
Gel söyleşelim seninle y yâr
Geçmişteki mâcerâyı tekrâr
Gitti öteye hep âşinâlar

Biz yundayız imdi merhabâlar (257)
Bak ben de senin gibi harâbım
Düştüm müekârib-i türâbım
Mescûd düşe durur mu mescit
Bir gün seni görmesem eğer ben
Bî-zâr idi halk şuyûnumdan
Yâdında mı eski mâcerâlar
Neydi bana ettiğin cefâlar
Sendin uyusam hayâl-i hâbım
Sendin uyanınca âfitâbım
Maksat diyerek koşup giderken
Nâ-gah bizi çevirdi rehzen
Anlat bana sevgilim bu hâli
Kimden ola hüsnünün zevâli
Sen böyle değil idin mukaddem
Meshûrun olurdu cin ü âdem
Keskin nazarın değerdi câna
Hâlâ arasan çıkar nişâna
Dağınıktı saçın misâl-i fikret
Efkâr dalup kalırdı hasret
Sevdâ dökülürdü gözlerinden (258)
Can tâzelenirdi sözlerinden
Temsîl idi hüsn ile cemâlin
Billah ki yoktu bir misâlin
Şimdiyse husûfa müntakilsin
Bak sen bile şimdi sen değilsin
Gönlümde mekîn olan hayâle
Hiç vermedi tal'atın imâle
Yok yok diyemem yok irtibâtın
Bir cilvesidir bu inhitâtın
Sen gerçi bir ecnebî gibisin
Ammâ diyemem ki ecnebîsin

Gönlümdeki yâdigarsın sen
Mâzim ile âşinâlığın var
Pek sevgili bir fenâlığın var
Bildim ki beyaz kâkülünden
Bir aşk-ı her mersîdeyim ben
Bu şevk ile zevk olur mükemmel
Nâz eyleme gayrı gel otur gel
Mâzîyi tahallîye mahal yok
Ferdâyı dahi düşünme sen çok (259)
Mâdem yakındır azîmet
Bu fırsatı bilmeli ganîmet
Sönmüş esef etme nûr-ı hüsnün
Kalmış yine bak gurû-ı hüsnün
Yârab ne bu gördüğüm tagayyür
Mevc urmadan girye-i tahassür
Meydanda ne yer ne yâr kalmış
Bir çeşme ile çenâr kalmış
Elbet bize de gelir ya nübüvvet
Bir gün uyarır cihâna elbet
Ta'kîb ederiz o gün umûmî
Yok olmadan ölmenin lüzûmu
Geçmişse de devre-i visâlin
Pek hoş geliyor bana bu hâlin
Lerzende kamer sehâb ebyâz
Hiç vârid olur mu böyle ma'rez
Hem-derd değil idik biz akdem
Hem-hâl oluruz ne çâre bir dem
Bî-şek bu da bir hesâb-ı haktır (260)
Mahz-ı kerem Cenâb-ı Haktır
Bir âşık-ı pîre asr-ı perver
Ma'şûka-i mû-sefîdi hem-ser

Abdülhak Hâmid

Aya Hitâb
[İngilizce'den Mütercimdir]

Benzin ne için soluktur, ey mâh
Yorgun musun, ölmeden, semâda
Hâke müteveccihen piyâde
Tenhâ vü garîb, âzım-râh?
Mevlidleri başka olduğuçün
Bî-gâne edâ nücûm içinde.
Ol ayna şebîhe kim bütün gün
Pür hüzn durur, gamûm içinde,
İhlâsına olmak üzre sânî,
Görmez de nişân mihribânı.

Mütercimi
Hâmid Bey (261)

Bir Yıldıza

1

Ey necm-i hazîn acep nedendir
Hâlinde senin bu hüzn-i târî?
Senden bana oldu hüzn-i sârî;
Gönlümde seninle nâlezndir.

2

Duymazsa da gûşumuz sadânı,

Hâlin senin efsahu'l-beyândır

Hissim o lisana tercümandır

Tefsîr ediyor bana nevânı.

3

Binlerce nücûm içinde yektâ,

Te'sirde başkasın kulûba.

Eyyâmımı terk edip gurûba

Daldım seni seyre bî-mehâbâ.

4

Sen şâ'ire mülhem edâsın.

Bir şi'r-i latifsin musaffâ: (262)

Elfâz u kuyûddan mu'arrâ.

Hissimle şenîde bir nevâsın.

Menemenlizâde Tâir

Giren bu kalbe sanma müsâb olup gidiyor

Gelen bu dehr-i denîye musâb olup gidiyor

Televvünât-ı şu'ûn cihâna aldanma

Semer-i şecer beşer-i âhir türâb olup gidiyor

Yıkar esâsını seyl-i havâdis-i eyyâm

Binâ-yı muhkem âlem-i harâb olup gidiyor

Şarâb-ı işveye doymaz nigâh-ı mahmûru

Bizim de gönlümüz ammâ kebap olup gidiyor

Görür müsün nice yükseldi dûd-ı ahmerin
Bahâr-ı hüsnüne yârin sehâb olup gidiyor
Değil bu eşek demâdem, erir de cevher-cân
Akar ayağına ol servin âb olup gidiyor
Edince âlem-i ma'nâya Sırrı fikrim urûc
Emîn ü hay Hüdâ hem-rikâb olup gidiyor

Sırrı Paşa (263)

Bir Melek-sîmâya Hitâb

Nasıl da cezbeli çeşm-i şahâneniz vardır
Ne cilve-ger ne ki âşıkâneniz var

Beşer denir mi b ulvî cemâlinizle size
Meleksiniz ki feleklerde lâneniz vardır

Eder lezâ'iz-i aşk u muhabbeti ta'rî
Ne dil-küşâ, ne mûner terâneniz vardır

Olunca bûse kerem etmeye murâdınız âh
Yalan, dolan, ne tükenmez bahâneniz vardır

Visâlinizle teşerrüf muhâl olup gidiyor
Bizim tarafta da gûyâ ki hâneniz vardır

Yanımda olmasanız da gözüm önündesiniz
Sizin cânibe baksam nişâneniz vardır

Ali Ulvi

Gazel

Nigâh-ı çeşm-i âşık tâ zülf-i ecmel üstünde
Mücessem sûret zebûrdur titrer tel üstünde
Gören tarf-ı ruhunda hâl u hat sâye-i zülfün
Sanır Araptır nazm-ı celîl menzil üstünde (264)

Sakın erbâb-ı dilden dilberile işret eylerken
Latîfe câ'iz olmaz şîr-i nerle mü'ekkel üstünde

Olur nezd-i Hüdâda kadri ehl-i zilletin âlî
Gezer mescidde halkın na'l ü pâpûşu el üstünde

Kur'ân mihr ü mâhı seyredenler bürc-i cevazda
Sanırlar Leylâ vü Mecnûndur bir muhmel üstünde
Sevâd dûdudur rû-şençerâğ âh uşşâkın
Ma'âni-i kesîre dâl lafz-ı mücmel üstünde
Bilenler fevk-i gül zî-alîmin sırrını Kâzım
Görürler veche hakkı her vücûd ekmel üstünde
Salâdır cümle yârân sahn-ı fermâ buyursunlar
Ta'âm mâ-hazırdır nev-zemînim cendel üstünde

Kâzım Paşa

Diğer

Ne hâsıl ol sözün keyfiyet sıdk u hilâfından
Ki farkı olmaya şâ'irlerin lâf u güzâfından

Safâ-yı bâle sûfî kimseler şimdi nigâh etmez
Musaffâ olunsa kalbin âfitâbın veche sâfından

Yeter kevserse de lutf ettiğin mey bûse ihsân et (265)
Lebin nûşın terdir sâkiyâ cennet selâfından

Tecellâ intizârr- nûr dîdârım kelîm âsâ
Bana gelmez kana'at nâr-ı tavrın inkişâfından

Şehîd-i aşkıyım bir çeşm-i hun-rîzin ki gördükçe
Gelir cebrile dehşet gamze-i tîğ ittisâfından

Öğünmek hakkın istihsâl eder mi kılmadan imrâr
Habâb-ı cürmün âdem âsiyâb i'tirâfından

Görünmez şâhid-i esrâr-ı ma'nâ çeşm-i nâdâna
Temâşâ etse levhi hâme-i kudret şikâfından

Nigâhı eğridir ebrû perestin genc-i mihrâba
Hârâbât ehline erbâb-ı zühdn inhirâfından

Meğer tab'-ı belîğin Haydar-ı kerrâr ma'nâdır
Kaçarlar pehlivânân sahn-ı Kâzım musâfından

Kâzım Paşa

Kasîde

Âlem-i gûne eden atf-ı nigâh um'ân
Seyr eder cünbüş-i sun'-ı hükm-i hakkı ayân

Eyle der-pîş-i nazar râbıta-i ecrâmı
İntizâm üzre eder âlem-i imkân ceryân (266)

İhtilâfât-ı tulû' kamer u şems-i münîr

Eder îcâb tevâli-i fusûl ü ezmân

İmtizâcât-ı anâsır edip îrâs-ı vücût
Gelir âsâr-ı mevâlid zuhûra her ân

Fıtrat-ı cümleden efzûn olup isti'dâdı
Oldu tekrîm-i âlihiyle mükerrem insan

Hilkate mâ'il cem'iyet olup nev'-i beşer
Medeniyetle cihân eyledi kesb-i umrân

İktizâ eyledi bir râbıta-i dîniyye
Tâ ki muhkem ola şîrâze-i umrân-ı cihân

Hikmet-i bâligasıyla ederek ba's-i resel
Hâlık-ı gûn-ı hüdâvend hakîm-i deyyân

Sırr-ı tevhîdini bi'l-vâsıta teblîğ etti
Oldu zâhir cihet-i vahdet bahs-i edyân

Enbiyâ eyleyip ahkâm-ı Hüdâyı teblîğ
Oldular hâdi-i sırr-ı menzil râh-ı irfân

Erişip debdebe-i nevbet sultân-ı resel
Tuttu âfâkı bütün sayt u sadâ-yı îmân (267)

Hayli dem rûşen edip âlemi nûr-ı nebevî
Gitti dillerde olan zulmet bağî vü tuğyân

Bir zaman sonra olup mihr-i nübüvvet gârib
Oldu hurşid gibi mâh-ı hilâfet tâbân

Etmedi emr-i hilâfet dahi bir yerde karâr
Satvet-endâz-ı cihâ olmadı âl-i Osmân

Oldu bu âl-i celîlin dahi çok zî-şerefi
Şevket ü şân ile o reng-i şükûha sultân

Verdi ammâ felek haşmete bir başka safâ
Kevkeb-i mâh-ı ferencet şehenşâh-ı zaman

Şeh-i Cem kevkebe Sultan Hamid-i Sânî
Akl-ı evvel olur idrâkine denk ü hayrân

Şeh o reng-i adâlet ki der-i şevketine
Eder ikbâli bugün nev-şirvânı derbân

Ayn-ı ayân-ı ümem rûh-ı revân-ı âlem
Mihr-i gerdûn-ı hışm zıll-i zalîl-i rahmân

Vâkıf-ı nükte-i esrâr ehâdîs-i nebî
Ârif-i cümle-i ahkâm nusûs-ı Kur'ân

Zâtı sadîka-i takayyide bedel gül görünür
Nâmı fârûka adâlette olur atf-ı beyân (268)

Cevher-i tıynetine ver vilâyet mâye
Dil-i pür himmetine feyz-i kerâmet erzân

Şem'-i tedbîrine takdîr-i ilâhî fânûs
Pertev-i re'yine pervâne kazâ-yı yezdân

Vüs'at-i küşver-i iclâline nisbetle kalır
Vasat belde-i câhında felek bir meydân

Küşti-i saltanatına nûhdur ol hâmi-i melek
Mevc urur bahr-i necât olsa yine bir tûfân

O kadar kuvve-i kudsiyeye mazhardır kim
Olsa fermânı eğer râbıta-bend-i zadân

Bir dahi eylememek üzre kabul-i terkîb
Çözülür râbıta-i cümle-i lâ-yüctemi'ân

Gece devr olduğuna hâk-i derinden gündüz
Uruyor kendini yerden yere mihr-i rahşân

Bahr-i eltâfına can atmaya dil-teşne olup
Cûylar cümle düşüp yollara olmuş cûyân

Ebr-i lutfuyla nesîm-i keremi ister ise
Kuru toprağı eder reşk-i riyâz-ı rıdvân

Dem-i ferhunde dem-i fasl-ı bahâr-ı ahdin
Kaldı ezhâr gibi halkı serâser handân (269)

Ey şehenşâh-ı cihân sâye-i lutfunda senin
Kalmadı bir gözü yaşlı meğer ebr-i giryân

Pâdişâhım bilirim encem-i eflâk gibi
Gerçi nâ-yâb ise de vasfına hadd ü pâyan

Böyle mi eyler idim medhini ammâ tahrîr
Âh olsaydı eğer bende safâ-yı vicdân

Hiç kâbil midir ol dilde safâ kim her dem

Ola muğber şede-i jenk gumûm-ı hırmân

O kadar ezdi beni darbe-i kahrı feleğin
Eyledi sûretimi san ki heyûlâda nihân

Elli yıl sâye-i şâhânede hizmet ederek
Pederim vü pes kavlinin olmuşidi ed'iye-hân

Mutasarrıf iken üç yıl oluyor Kayseride
Üstüne o yıkılıp oldu yolunda kurbân

Şimdi ben rûh-ı mücerred gibi tenhâ kaldım
Oldu eczâ-yı ten baht u ümîdim rîzân

Bî-karâr eyleyerek kerdeş-i nâ-hemvârı
Vatanımda beni seyyâha çevirdi devrân

Destgîri-i inâyetle bütün eylediler
Hâkden pâye-i ikbâle terakkî akrân (270)

Yüreğim gayret-i akrân ile kan ağlamada
Ne kadar halk yanında yüzüm olsa handân

Kalırım çâh-ı melâlinde zarûrî çıkamam
Resen-i âtıfetin olmaz ise çâre resân

İltifât ile bana lutf ederek sultânım
Olayım ben dahi sâyende senin bir hasân

Kurumuş mezra'a-i ma'rifetim âlemde
Cûy-ı dil-cû inâyâtın ile et reyyân

Feyzân-ı kerem ü âtıfetinden tâ kim
Yeni baştan bulayım ben dahi feyz-i rey'ân

Beni dem-beste eden renc ü anâdır yoksa
Hüsn-i ta'bîrime dem-beste olur ehl-i beyân

Benim ol bülbül-i şîrîn dem-i gülzâr-ı kemâl
Ki safîremden olur ehl-i fesâhat raksân

Âb-rûy-ı şu'arâ dense bana lâyıktır
Ki zemînimden eder âb-ı belâgat feverân

Bence isbât-ı hüner pâdişâhım bir şey mi
Her sözüm da'vâ-i irfâna olur bir bürhân

Ben edersem de eğer terk-i hayât-ı fânî
Rûh-ı evsâfın ile zinde kalır bir dîvân (271)

Feyz-i câvid-i kemâlât iledir âlemde
Bence insan olana ârdır âb-ı hayvân

Vardı pâyâna sahn-ı bânın du'â-yı rûhu
Eyle îsâl icâbetine rabb-i mennân

Kâr-ı fermâ olarak cünbüş-i ecrâm-ı felek
İntizâm üzre bulundukça sipihr-i gerdân

Necm-i ikbâli olup bürc-i şerefte lâmi'
Eyleye zâtını hak kutb-ı medâr-ı devrân

Ali Rûhi Bey

Cezbe

1

Gökten mi indin? Hsnün semâvî
Hey'et-i behişti sevdâle mâlı,
Hüsnün kadar da ilhâmın âlî;
Sen bir meleksin kim vahy-i hâvî
Vechinde lâmi' envâr-ı ismet,
Aksi demektir dilde muhabbet!

2

Bir nazara kâfî vicdânı celbe,
Bir hande kâfil ârâmı selbe! (272)
Bir cilve bâdı heyecân kalbe,
Nerden gelirsin ey şanlı cezbe!
Oldum esîrin ey hüsn-i âlî,
Âlîsin âlî gönlüm misâli;

3

Bu hükmü vermiş feyyâz-ı mutlak:
Bir hüsne te'sîr te'sîre şiddet,
Bir kalbe sevdâ sevdâya hiddet;
Fi'linde vardır hikmet muhakkak,
Ulviyetinde yok iştibâım!
Var ol ey aşkım sensin penâhım.

4

Vecde getirdin nâsuteyânî

Şehrâh-ı aşka olmaz mı sâlik?
Mağlûb-ı hükmün olmuş melâ'ik!
Mebhût kıldın lâhut-yâni.
Mu'ciz-nümâsın billah mu'ciz!
Hayret-fezâsın insan âciz!

5

Bir nurdur kim var fıtratında,
Bir feyz-i ulvî bir başka te'sîr! (273)
Ervâh o nûru etmez mi takdîr?
Bulmakta neşve mâhiyetinde!
Her rûh senden bir feyz bekler!
Pertev-feşân ol ey rûh-perver!

6

Binlerce kudret etmekte tevlîd,
Kimdir mu'ârız serbâz-ı aşka?
Var mı nihâyet i'câz-ı aşka?
Bin dert içinde bin zevk-i ümîd!
Ağreb değil mi vermez mi hayret?
Duzah içinde cennâtı rü'yet!

7

Sensin hayâta lezzâtı mülhem,
Zevk-i hakîkî sensin mücerred!
Bir feyz-i haksın lem'an mü'ebbed!
Ervâh-ı bâkîsin anda dâ'im.
Her kalb-i âlî neşve gele meşhûn?
Muğber değildir meftûn u memnûn;

Abdülkerim Sâbit (274)

Sabâvet

1

Ey hâtıra etmiyor musun yâd?
Âvân-ı sabâveti vefâsız!
Geçmişti o günlerim cefâsız!
Şimdi o safâlar oldu berbâd!

2

Mes'ûd idim âh ben çocukken!
Bir menba'-ı şevk idi cinânım!
Bir mecmu'-ı zevk idi cinânım!
Heyhât ki şimdi aksi rûşen!

3

Ma'şûkası vardı nâmı ezvâk
Meftûnu idi onu severdi.
Ma'zûr idi yoktu başka derdi,
Ma'sûm dili safâya müştâk!

4

Bir yerde ne mümkün etsin ârâm!
Bir kuş gibi fikri zevle seyyâr.
Vicdanları mahveden şu ekdâr,
Efkârına vermemişti evhâm! (275)

5

Lâkayd idi dil cihâna karşı!
Bak şimdi nasıl mukayyed oldu.
Gittikçe bir ihtilâf buldu.
Bedbaht imişim hakîkati bu!

6

Zâ'il olarak amâ-yı gaflet;
Göstermede kendini hakîkat,
Mâiyeti lerze-bahş-ı haşyet.
Efkâra gelir yine sabâvet!

7

Açtım gözümü cihâna baktım;
Dehşetli tahavvülât gördüm!
Tahsîne sezâ sebât gördüm!
Var mı diyerek cinâna baktım.

8

Hâlimde bedîd olur felâet!
Mâzîyi tahattur eyledikçe.
Âtîyi tefekkür eyledikçe.
Müstakbelim eyler arz-ı dehşet!

9

Hengâ-ı sabâvetin safâsı, (276)

Bir fasl-ı bahâr şevke benzer!
Kim fasl-ı şebâb rikkat âver,
Ta'kîb ederek gelir cefâsı

10

Geçti o zaman pür şatâret
Mahv oldu şükûfe-i sabâvet.
Geldi yerine kelâl ü kasvet!
Hasret hasret hezâr hasret!!!

Abdülkerim Sâbit

Sayyâd

1

Kuşlar! Geliyor mühîb sayyâd,
Âmâde elinde bak tüfengi!
Gitmez boşa dâne-i hadengi!
Bir lkmaya göz diker o cellâd!
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

2

Düşman müterakkib, el tetikde,
Seslenmeyiniz aman kuşlar!
Âmâde ölüm ecel tetikde,
Hiç durmayın ey revân kuşlar!
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

3

Elvânınıza değil o meftûn!
Sayyâd bakar mı levn ü renge?
Davranmada dem be dem tüfenge,
Etmek sizi kastı hâke makrûn.
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

4

Hoşiken nağamât-ı can-fezânız,
Gûş eylemiyor o bî-mürvvet!
Eşkâl-i latîf dilrubânız,
Hunrîze verir mi hüsn-i rikkat?
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

5

Âhenginizi eder perişân!
Candûz tüfenginin sadâsı! (278)
Bir saşmanın en küçük bahâsı!
Hem cinsinizin sukût-ı bî-cân!
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

6

Yaklaşmayın avcı pek vefâsız!

İ'damda mâir, eyler ifnâ.
Kalsınmı o yavrular nevâsız!
Sayyad bunu düşünmez ammâ,
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

7

Meşgûl helâinizle dâ'im;
Gûyâ size münhasır kebâbı,
Pîşinde pesinde var kilâbı,
Mes'ûm bir arzûya hâdim
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

8

Dağlar ovalar denizler olmuş,
Zâlim beşerin şikâr-gâhı (279)
Menhûs merâkı rehber olmuş!
Bir mürgü uçurmuyor nigâhı!
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

9

Yüksekten uçun çıkın semâya,
Ammâ yine lâneniz bu yerde!
Heyhât ki dâneniz bu yerde!
Makrunsunuz hemân belâya!
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

10

İnsanlık imiş medâr, fahre?
Vicdânı imiş rahîm. Heyhât!
Vicdân ne diyor aceb bu kahra?
Şefkatli beşer! Nedir bu hâlât?
Aldanmayınız şu hîlekâra.
Yaklaşmayınız bu canküşâra

Abdülkerim Sâbit (280)

Nevâ-yı Hicrân

Tâli' ne adû-yı bî-amansın!
Zulm ü semtin gelir nihânı!
Firka ne belâ-yı hânümânsın!
Ateşlere yaktın âh cânı
Firkat çekilir belâ mı yârab?
İnsana bu az cefây mı yârab!

2

Çeşmimdeki katre tercümândır,
Firkat ile lâl olan lisâna.
Söz yok deme feshu'-beyândır!
Şâhittir o ıstırap câna
Ak durma kesilme kanlı katre!
Arz et keder-i derûnu dehre!

3

Dîdem! Ne durursun öyle mahzûn?
Her bir nazarında mündemic gam!
Zannım seni etti böyle pür-hûn!
Hicrân denilen belâ-yı mübrem!
Te'sîre bak şu iftirâkta!
Göz giryede seniyye ihtirakta!

-282-

4

Dilde te'sîrât varken,
Dîdemden olur mu eşk zâ'il?
Akmakla biter mi eşk-i şuyûn?
Bir menba'-ı bî-nefâdîdir dil!
Bir yaş ki akar berâ-yı firkat,
Elbette olur sezâ-yı şefkat.

5

Azm eyledi gitti âh cânân!
Ârâmımı da berâber aldı.
Bir vâlid-i zevk idin ki vicdân,
Hicrânın ile yetim kaldı!
Ye's ü gam u ıstırap pek çok!
Bir hâtıramı su'âl eden yok!

6

Gönlüm yine mi sefîl kaldın?
Yârab yine mi ümitsizlik?
Efkârını bir ümîde saldın!

Bedbaht imişin ki oldu hâlin!
Ya cânânımı al ya ver tesellî,
Allah nedir ... tecellî? (282)
7

Cânânım olunca dîdeden dûr,
Göz ağlamasın da neylesin âh?
Firkatzedeler değil mi ma'zûr?
Eksik değil ıstırâb-ı cengâh!
İmdât derim gelir devâhî,
Şaştım buna merhamet-i ilâhî!

8

Ey kalb-i hazîn gussa-mu'tâd!
Kaldın mı yine garip ü bî-kes?
Tâli' acep eylemez mi imdât?
Heyhât gönül ümîdini kes.
Müşküldür ümîdi ye'se vermek,
Can tende iken mezara girmek!

9

Seyr eyle şu çerh-i künyedârı
Bir lahzada bin gam eyler îcâd!
Bin derde mukâbil etse bârî,
Vicdanları bir ümit ile cefâdan!
Nefret bu cihân-ı bî-vefâdan (283)
10

Bundan da büyük cezâ olaydı,
Olmazdı dûçâr-ı firkat adım!

Bir çâre buna beşer bulaydı,
Oldukça huzûr ederdi âlem!
Gerçi bu da bir merâm-ı haktır!
Gönlümce vazîfe eğlamaktır.

Abdülkerim Sâbit

Tulû'

1

Bir fasl-ı bahâr canfezâda
Seyr etmek için tulû'-ı mihri
Bir fecr-i latîf pür safâda
Cây etmiş idim kenâr-ı bahri

2

Emvâc-ı yem letâfet-engîz
Sâhillere kef-feşân olurdu
Asvât hazîn rikkat âmiz
Vecd-âver şâ'irân olurdu (284)

Bâd-ı seher latîf ü gülbîz
Neşr eyler idi hayât-ı sârî
Her nefhası eyliyordu tehzîz
Evrâk u şükûfe-i bahârı

4

Gülbânın hazîn andelîbi
Duydukça hurûş-ı cûybârı

Âhenk-güzîn dilfirîbi
Vicdâna olurdu aşk-ı târî

5

Maşrıkta olunca kars-ı hurşîd
Gülgûn-ı bahâr içinde bârik
Sandım ki tutuştu mülk-i ümîd
Ateşler içinde kaldı maşrık

6

Tetvîc ediyordu mihr-i zer-bâf
Pür dola şevâhik-i cibâli
Çâk eyler idi ziyâ-yı şefâf
Âheste guşâve-i zulâmı

7

Zînette hârânisîn sen (285)
Çık ufuna çık da âşıkâne
Ma'şûka-i hâkdânsın sen
Envârını saç bu hâkdâne

8

Cânânıma benziyor bu işve
Âheste besîm nazlı nazlı
Yârab bu ne tatlı tatlı cilve
Pür tâb u hırâmı ihtirazlı

9

Cevelânına saha-i semâda
Şehrâhını nûra gark edersin
Ey mihr tavrın biraz ziyâde
Gerdûneni sevk eder gidersin

10

Şevk-âver dildir iltimâ'ın
Oldukça celîs-i taht-ı hâver
Âlûde-i hüzn olur vedâ'ın
Verdikçe gurûbgâha zuyûr

11

Elmasa bedel sehâ-yı kudret,
Ezhâr u çemengehi donanmış! (286)

Her yerde letâfet ü tarâvet,
Şebnemleri arza saçış etmiş!

12

Rabbim! Ne kadar da şâ'irâne
Cennet mi desem ki pek güzeldir!
İndimde menâzır-ı cihâne,
Billah bu bir sihr-i bedeldir!

13

Bak bak şu çemendeki çiçekler
Benzer kimi ârız-ı nigâra

Mahsûs kiminde bûy-ı dilber
Benzer kimi çeşm-i tâbdâra

14

Bu manzarada tecessüm etmiş
Aşk âlemi hüsnün intihâsı
Fıtrat ne güzel tebessüm etmiş
Takdîs olunur bu incilâsı

15

Hayret! Bu ne cennet tecellî
Rahşân şevârık-ı sa'âdet (287)

Olmaz mı bu cezbe dâr-ı süflî
Hayrân havârık-ı tabi'at

16

Sâni! Bu ne hârika nümâyiş
Ulviyetinin nişânı menkûş
Hâlık! Bu nazar firîb-i tâbiş
Hâkîleri eylemez mi bîhuş?

17

Dembeste-i hayretim ilâhî
Fikrim ne kadar da olsa âlî
Tasvîr ü tahayyülât u âhı
Mâiyetidir ki yok mecâli

Abdülkerim Sâbit

Verem Bir Kız

1

Bir duhteri hâl-i ihtizârda,
Tasvîr ediniz hayâlinizde,
Pîş-i nazar-ı kemâinizde,
Dehşetli memâta intizârda! (288)

2

Giryân olarak metâb ederdi!
Merfû' semâya doğru eller!
Saçlar dağınık yüzü mükedder!
Allahına hem hitâp ederdi:

3

Allah bana yazık değil mi?
Aç sînemi bak şu ıstırâba!
Dil düştü cehennemî azâba!
Rabbim bana yoksa münfa'il mi?

4

Etti bu verem şu genç yaşımda!
Âzâde beni cihâniyândan.
Rûhum uçacak bu âşiyândan,
Sevdâ ise gitmiyor başımda!

5

Ey rû yeter mu'azzeb olma!
-Allahına git- şu son deminde!
Rabbim ebediyet âleminde!
Mes'ûd edecek kemân bulma!

6

Duymaktayım işte âsumândan; (289)
Git merci'ine cihânı terk et
Encâm-ı cihanyânı derk et.
Bir böyle sadâyı tâkat efgen!

7

Kanla boyalı firâş içinde,
Baygın yatıyor bakın bu hâle!
Gûyâ varıyor güneş zevâle,
Ammâ yüreği telâş içinde!

8

Etmek diliyor semâyı mü'emmin!
Gözler müteveccih âsumâna!
Mahzûn fakat pek âşıkâne,
Dürdâne-i eşk ile müzeyyen!

9

Gitti yazık âh o genç duhter!
Gözler kapalı 'izârı solmuş
Ahkâm memâta tâbi' olmuş;

Bu manzaraya tahammül ister!

10

Hâb-ı ebedîye vardı gitti,
Allahım ona inâyet eyle!
Ma'sûme kıza sahâbet eyle! (290)
Dünyâda olan nasîbi bitti!
Ebvâb-ı cinân değil mi meftûh?
Bak nûr-ı Hüdâ yüzünde bâriz!
On altı yaşında genç bir kız!
Yatmakta yazık, vücûdu bî-ruh!

12

Düşünde kefen esîr-i tabut,
Bu hey'et ile mezara gârib!
Öldü uçuyor o rûh-ı tâ'ib
Merci'dir ona makâm-ı lâhut!

13

Ey bârika-i cemâl olan kız!
Bir oldu zuhûr ile hebûtun!
Öldürdü beni senin sukûtun
Ey bedrika-i zevâl olan kız!

14

Şâyeste değil sana bu sünyâ
Dünyâda durur mu bir ferişteh?
Git git meleğim gidin behişte,

Cennette senin yerin müheyyâ!

15

Koş kendini at o haclegâha, (291)
Tezyîn onu eylemiş serâser,
Hemşîrelerin olan melekler!
Sâ'ik nesini bu iştibâha?

16

Dünyâsını görmeyen o mahzûn!
Hâbîde-i mevt olan şu ma'sûm!
Mestûr-ı türâb olan bu mazlûm!
Şâyeste-i afv u rahmın olsun!

17

Sâbit nesi var cihân-ı dûnun?
Eşyâ bütün inkılâba uğrar!
Encâm-ı beşer harâba uğrar!
Nerde o ruh-ı şefk-nümûnun?

18

Heyhât! Gözümden eksik olmaz,
Dâ'im dolaşır onun hayâli!
Fikrimde olan güzel cemâli,
Rûhum gibidir fenâyı bulmaz!

Kezâ (292)

İşret

İşret ki mürâdifi rezâlet,
Âkıl edemez onunla ülfet.
İşret ki eder vücûdu i'lân,
Bî-şüphe eder hayâtı icmâl.
Hiddet verir iltihâb-ı fikre,
Bâdî ne acep harâb-ı fikre?
Kim derse ki mey taba'a hoştur
Bu fikr-i sakîm bence boştur!
Kim etse devâm işretinde,
Pîrâne döner şebâbetinde!
Bu râh-ı sakîme hiç sapılmaz,
Âkıl bu fesâneye kapılmaz.
Âkıl meyi cüstecû eder mi?
Peymâneye ser-fürû eder mi?
Tahrîb-i beden heder değil mi?
İnsanlığa bir keder değil mi?
Ahlâkı eder fesâd-ı âlet
Kem-nâ olur ol zaman fazîlet
Tab'ımda kudûret olsa peydâ, (293)
Eyler mi onu izâle sahbâ?
Teskîn-i gamım için hemîşe,
İçsem dahi bâde şişe şişe!
Meclûb-ı gama şirleb neyler?
Tezyîd-i gamıma hidmet eyler!
Mâdemki yoktur iktidârı,
Tahsîl-i safâ için medârı;
Durmak yakışır mı mest-i dâ'im?
Olsak ne olur biraz da sâ'im?
Farz eyle ki dâfi' elemdir,
Humârı inan ki başka gamdır!

Bir saaat için gamımı nisyân,
Vermez sanırım efâdile şân.
Efkâra küşâyiş eyler i'tâ,
Tezyîde safâ edermiş ammâ,
Fikrimde olur ise şetâret;
Gülsün bu ifâdeye tabi'at.
Versin buna bir cevâb-ı hikmet
Hükm eylesin intizâm-ı sıhhat.
Fikrimde olur ise şetâret,
Nûş-ı meye var mı bence hâcet? (294)
Şâ'irlere kalmamış mı mazmûn?
Hep sözleri medh-i âba makrûn?
Teşvîk-i ulûma mâ'il olsa,
Kalmazdı atâlet vü cehâlet.
Dünyâ kesilirdi belki cennet.
Her mısra'a âh derc ederler?
Câm-ı Cemi yâd eder giderler?
Gördükçe bu ihtirâmı her dem,
Meyhâneci olmak ister âdem
Aklen bunu eylerim müzimmet,
Fennen bu sözüm değil mi müsbet?
Yârab bu ne inhimâk bilmem?
Nûş-ı seme âşık olmuş âdem?
Beyhûde geçer zamânı meyle,
İnsan şaşar bu fart-ı meyle?
Bulsaydı cihanda âb-ı hayvan?
Düşmezdi bu rütbe meyle insan?
Hamhâneler olsa dâr-ı tahsîl,
Etmezdi o câyı kimse tebcîl?
Hep servetini verir de âba?
Bir pâre dirîğ eder kitâba? (295)

Bir sâniyeyi eder mi meyhâr?
Tahsîl-i ulûm u fenle imrâr
Kıymet mi verir zamâna gâfil?
Nûş-ı mey ile zamânı zâ'il?
Gûyâ ki cilâ-yı fikr imiş mey,
Sus değil miyiz biz öyle hey hey?
Âsâyiş-i fikri eyler ihlâl?
Zannetmeyelim ki eyler ikmâl?
Gördükçe beşer şu mey peresti,
Meşgul kadehle meyle desti?
Meyhâra bakar acır da söyler,
Meşrûbun olur memâta rehber?
İ'lân-ı rezâlet eyler eyvâh?
Mestâne o na'ralarla her gâh?
Gûyâ bu imiş meyin safâsı?
Encâmına bak nedir vefâsı?
Lutf eylese ol mehin düşmen,
Bir pîr-i alîl eder civânken.
Her dem bunu etse; eyle tekrîm,
Bazan da eder mezarı takdîm.
İnsanı eder idâre efkâr, (296)
Efârı sararsa dûd-ı humâr,
Berbâd olur iktidâr-ı temyîz,
Tedbîri eder o hâl-i ta'cîz
Bî-tâb sızar o mest-i sahbâ?
Gâhîde bütün bütün sızar ya?
Her şeyde bir i'tidâl lâzım.
Nûş-ı meye infi'âl lâzım.

Abdülkerim Sâbit

Nûr

Bahşâyiş-i kudretim mübrehen
Feyzimle avâlim oldu rûşen
Benden yaratıldı fahr-i âlem,
Lâyık dü cihâna fahr edersem!
Ben sâyesiyim vücûd-ı hakkın
En parlağıyım şuhûd-ı hakkın.
Revnakta sûret-i cemâlim
Sûrette revnak-ı kemâlim
Hurşîd tecessüm demektir
Hüsn ise tebessüm demektir (297)

Feyzim o kadar ki cûş pür cûş
Emvâc sürûş dûş-ı berdûş
Yârab! Bu kerem benim değildir
Hep sende serâ'ir ü mezâhir!
Aşkınla döner zemîn ü ecrâm
Lutfunla güneş eyler ârâm!
Mevcutsun semâda, yerde
Gündüzde leyâlî vü seherde!
Sen fikr-i muhît cümle âem
Mâhiyetin olmasın mı mübhem?
Her zerre ki titriyor havada
Allahı getirmiyor mu yâda?
Pür mevc havada bânın "Allah"
Söyletti havayı sanki Allah
Mâdemki sığmıyor beyâna
Hâmûş ol sen de ârifâne!

Nâbizâde Nâzım

Fidandan Güle

[Mugâlatalı cevap]

Mâhasl şevki idin ömrümün
Münferiden zevki idin ömrümün (298)
Hande-i nâzikle edip iltifât
Vermiştin cizm-i nezzâre hayât

Gonca iken cünbüş-i tıflâneden
Olmuştun hayli tahammül-şiken

Lezzet alırdın salınıp yatmadan
Lâlelere, sünsünbüle söz atmadan.

Hande feşân olmuştun gülşene
Mâye-i şevk olmuştun her sene

Âlemi tutmuştu safâ-verliğin
Şuhluğun; şevk perverliğin

Zevk ediyordun gece gündüz bütün
Eylemedin sonra kana'at, niçin!

Dehri henüz eylemedin tecrübe
Gönlüne girdi heves debdebe

Bilmez iken ahsenini, kubhunu
Mâderinin dinlemedin nushunu

Pertev-i hurşîde açıp sînesin
Sîneni ateşlere vermek neden

Pertevine aldanarak şu'lenin
Ateşe atmak ne revâdır tenin? (299)

Aşk gibi nûr-ı dil efrûzdur
Nûr değil âteş-i cansûzdur!

Yaktı kavurdu seni en sonra bak
Çehre be rûz oldu siyah firâk!

Düştü zemîne beden-i nâzikin
Pest ü hakîr oldu ten-i nâzikin

Gâze-i ruhsârın uçup gitti hep
Rûh-ı latîfin niye uçmaz acep?

Bir afacan ûdek pazı perest
Geldi civân sâkını etti şikest

Eyledi ta'cîl zevâlin senin
Nerde gezer, nerde hayâlin senin?

Yoksa hayâlinde senin intizâm
Mâderini etmeli mi ittihâm?

Yavrucuğum! Benim mi o nâ-mihribân?
Hay kuruyaydı beden-i nâ-tuvân!

Sevgili annen mi utansın senin?
Kahrını ummam ki dayansın senin

Zâhire aldanma muvâfık değil
Hikmete irfâna mutâbık değil (300)

Dal değil mi hele sor âkıla
Cümle şu'unât bir fâ'ile.

Cümle esîr yed-i kudret demek
Her işimiz sabr u ita'at gerek!

Devr ü teselsül ederek mahv olur
Âkıbetü'l-emr mekânın bulur,

Böyle gelir, böyle gider kâ'inât
Görmedi mahlûk bekâ-yı hayât

Kezâ

Vâlide Ninnisi

Yavrucuğum! Uykuya dal nâz ile
Cünbüş-i kühvâre-i a'zâz ile
Yat uyu ey tıfl-ı safâ perverim!
Zevkine dünyâmı fedâ eylerim
Vâlideni sanma dalar gaflete,
Uyku girer mi nazar-ı dikkate?
Dal yine ezvâk hayâlâtına;
Haydi meleklerle mülâkâtına!
Gönlümü sevgin uyutur, ben seni; (301)

Ben seni taltîf ederim sen beni.
Sen de büyürsün çocuğum bir zaman
Sen de bilirsin ne yamanmış cihân!
Gâ'ile-i âlemi çekmek muhâl
Şimdi uyu nâz ile âsûde hâl

Sonra ararsın bu güzel ânı sen
Nerde bulursun acabâ onu sen?
Boy büyüdükçe büyüyüp gâ'ile
Lâzım olur âdeme bir â'ile
(Gâ'ile olsa da dünyâ yine
Â'ile gibi sevimli her âyine)
Canlı bebekler çıkarak meydana
Sonra oyuncak atılır bir yana
Hubb-ı 'iyâl ü veledin vârisi
Hubb-ı vatan rûh-ı cihandır desem
Zerre kadar bunda hatâ eylemem.
Hubb-ı vatan fikre ne revnak verir
Âdeme mâhiyetini bildirir
Şâhire ma'riete gitmeli
Ka'be-i umrâna şitâb etmeli (302)
Ömr-i cehûlâne yaraşmaz bize
Kim bakacak öyle hamiyetsize?

Kezâ

Fâtih

Ey berk-i mücessem celâdet!
Ey heykel-i savlet ü besâlet!
Ey âfet-i lerze-bahş satvet!
Ey hârık-ı iktidâr ü necdet!
Ey lem'a-i feyzbâr fıtrat!
Ey şu'le-i meş'al necâbet!
İrfansın sen teşahhus etmiş
Bir mevhibesin tahassus etmiş
Titrerdi hamâsetinle dünyâ
Fahr etse sezâ seninle ukbâ

Bir hamle ki müftekirdi nahvet
Şimşîrine cân verirdi fetret
Bir darbene kul olurdu tâkat
Bir emrine karşı bir hükûmet
Bir himmetine düşerdi mutlak (303)
İklimler esîrin olmak
Ol sadme gelse taht-ı kayser
Pâmâl şükûhun oldu yek-ser!
Sen fâtıraya kerâmet ettin:
Deryâlara kalb edince beri
Emvâcdan eyledin teberrî!
Sen şark ile garba nûr saldın
Hurşîd gibi cihânı aldın.
Şân günleri berkler saçarken
Hân-ı Yıldırama misâl idin sen
Sen bârika-i şerefsin ekmel.
Çektin yed-i gâlibende meş'al
Sensin bize ma'rifette rehber
Şâhin kemâl ü fikre şehper
Osmanlıların emîr-i şîri
Meydân-ı şehâmetin dilberi!
Sarsardı cihânı nâm-ı "Fâtih"
Darb-ı mesel: -İktihâm-ı Fâtih!-
Pîşinde zafer ederdi secde,
Arkanda gaza gelirdi vecde! (304)
Kudrette hemân zamân idin sen
Hayrette kahramân idin sen.
Nâmın anılınca bir sükûnet
Azmin düşününce beht ü hayret!
Türbende olan sükût-ı efsah,
Bildirmede kudretin muvazzah!
Sen medh-i habîbe mazhar oldun,

Ni'metler ile mübeşşer oldun
Ben vasfına hayli cür'et ettim
Bir olmayacak tarîka gittim.
Fikrimde ümîd müncelîdir:
Lutfun bilinir ki pek celîdir.
Afvın, keremin mi'ele sığmaz
Tasvîre değil hayâle sığmaz!

Nâbizâde Nâzım

Mektup

Ol dilbere kim severdim evvel!

***

Ey aksi karîn olan zevâle,
Gönlümdür olan mezâr-ı aşkın; (305)

Hasretkeşim ah ol hayâle:
Kalmış idi bergüzâr aşkın!

Ey ruh ki asla etti rüc'at,
Kâbil olacak mı âh avdet!

Ey berk ki lemha münhasırdır
Yâdın bana hüzn-i müstemirdir.

Ey şu'le-i muntafiye! Nûrun,
Benzerdi ziyâ-yı ihtidâya!
Ey hâdise ki dem-i zuhûrun,
Mebde' idi hadd-i müntehâya!

Hurşîd ki oldun işte gârib,

Ey nûr ki zulmet içre gâ'ib,

Ey kadri bilinmemiş sa'âdet,
Ey boş yere mahv olan inâyet!

Ol ra'd ki inliyor semâda,
Gûyâ dile bir 'itâb kahrın!
Ol hâtıralar gelince yâda,
Billah gider huzûru dehrin! (306)

Bî-çâre gönül ne yaptı bilmez.
Oldukda muhabbetin çekilmez,

Kurtulmak için uzağa kaçtı,
Bir âfet ona kucağın açtı,

Hür olmak için esîri oldu?
Ol âteş-i aşktan kaçarken,
Tâ gitti cehenneme sokuldu?
Hâlâ dahi bî-haber bu işten

(Billah bu başka mâcerâdır)
Ta'yîb onu özge iftirâdır:

Dîvânede iktidâr yoktur,
Temyîzede iktidâr yoktur.

Hâmiş

Her lahzada kısm-ı benâm-ı kahhâr
Dil kahrına olmadı sezâvâr!
Âlemlere bahş eden muhabbet

Her bir sözüme kılar şehâdet.

Nâbizâde Nâzım (307)

1

Hezerân ye's ü hüzne gark eder efkâr u enzârı
Sükût âmîz bir kabrin nihânı nâle vü zârı
O bir manzûmedir mu'ciz ki meftûn eyler efkârı
İşitmez değilim seyr eyleyen anlar o iş'ârı
Sükûtu bir mezarın bir derin feryattır müdhiş

2

Mezaristanı istilâ eden samt u sükûnettir
Sükûnet pür garyû vü nâledir ... bilmem ne hâlettir
Ki her bir nâle bir fikre mükemmel ders-i hikmettir
Ne hikmettir? O kim zulmetli bir nûr-ı hakîkattir
Sükûtu bir mezarın bir derin feryâdıdır müdhiş

3

Görüp bir seng-i câmid bî-lisandır sanma ey insan
Onun vardır ilâhı bir lisânı kim olur hayrân
Dem-i vahdette istiğrakta gûş eyleyen vicdân
Saçılır fevâre âsâ nâle her serv-i mezaristan
Sükûtu bir mezarın bir derin feryâdıdır müdhiş

Menemenlizâde Tâhir

-309-

Arnol

Yaprak

Kurumuşsun, filizinden koparak,
Nereye böyle zavallı yaprak?

-Bilemem, fırtına yıktı meşeyi
Istinatgâhı feridim o idi.
Ta o günden beridir bâdı sabâ
Nefhai zulmü ile bîpervâ
Sürümekte beni, bilmem nereye;
Ovadan dağlara, ya meşcereye;
Giderim böyle bilâ havfü keder,
Neresiyse varakı gül ki gider,
Nereye azim ise her bir şey:
(Beni bâd onlara etti derpey)

Nâbizâde Nâzım

Şeniye
Bûm

Gurbetzede bûm şevm-i tâli'
Olmuş yine ibtilâya tâbi' (309)

Bilmem niye hissime dokundun
İ'dâmım sanki hükm okundu
Gönlüm halecâna düştü nâgah
Dîvâne mi oldum Alla Allah
Bir kuşcağızın terennümâtı
İhlâle sebep midir hayâtı?
Bî-çârede cûş hüsn-i deminde
Eğlenmed kendi âleminde

Bir dilbere belki gösteriş var
Ya illet ni'me şevk-i dîdâr
Hikmet ile perveriş bulurken
Fikrim niye vehme düştü birden
İnsan ne kadar garip mahluk:
Her halk ile eyliyor tehalluk!

Nâbizâde Nâzım

Jan Jak Russo'dan

1

Hâb-ı pür ıstıraptır bu hayat
Doğmuşuz ölmek üzre vâ hayfâ!
Vâr ise zerre zerre zevkiyât (310)
Onu da kahr-ı dehr eder ifnâ

2

Gideriz böyle cehl ü gaflet ile
Ka'r-ı girdab mevte hasret ile
Türlü mihnetle bin meşakkat ile
Mahv ü kem-nâm eder bizi dünyâ

3

Biz se seyr eyleyip bu bünyâdı
Ararız tarhına nedir bâdı
Hâlıkı halkı sırr-ı îcâdı
Cümleyi bilmek isteriz hâlâ!

4

Lîk bu sırr-ı mübhemin halli
Akla teysîr olunmamış belli
Âdeme acz ü gaflet ü cehli
Ettirirler hatâ içinde hatâ

5

Sıyrılıp rûh zulmet-i tenden
Süzülüp eyledikde adem-i vatan
O zaman hal olur bu şüphe vü zan
Bilinir hâsılı nedir ma'nâ!

Ethem Pertev Paşa (311)

Bülbül

Nihâl-i gülde olunca mekânın ey bülbül
Niçin figân ile geçsin ömrün ey bülbül

Hurûş-ı cûy-ı bahârî mi hande-i gül mü
Eden bu rütbe mü'essir figânın ey bülbül

Gülün solar dökülür tâze berki yine
Süren safâsını sensin cihânın ey bülbül

Hatîb-i minber-i irfânısın gülistânın
Nevâ-yı subh-demindir ezânın ey bülbül

Revâ denirse bu hüsn-i edâya sihr-i helâl
Hacîl eder übedâyı beyânın ey bülbül

Olurdu belki devâ-sâz gonca femler ona
Bilinse nolduğu derd-i nihânın ey bülbül (312)

Hadîs-i aşkına pervâne olmaz elbette
Olursa hâmem olur tercümânın ey bülbül

Sırrı Paşa

Anadolu Hisarında
Mezarlık

Bu sükût-ı belîğ ü hüzn-i fasîh
Hutbe-i bî-makâl-i rûhânî,
San'at-ı kudreti eder tavzîh
Bu ne ulvî cihân-ı nûrânî
Ne neşât u safâ-yı vicdânî!

Bu ne vahşet içinde ünsiyet
Bu ne zulmet içinde nûr-ı bekâ!
Bu fezâ-yı semâda bin hayret
Nice bin âfitâb fikr ârâ
Yağdırır nûr hey'etinde safâ!

Taş değil gördüğün o seng-i harâb
Şâ'ir mu'ciz-i tabi'attır
Ne belîgâne eylemekte hitâb (313)

Sanki bir nüsha-i fesâhattir
Mütehaccir misâl-i ibrettir

Her küyâh zemîni başka zebân
Her âvec hâki bir diğer âlem
Her varak bin kitap ile yeksân.
U füyûzâtı fikr edip her dem
Mütehayyir mi kalmasın âdem!

Burada münzevî sükûn u âdab
Burada cânişîn demek azamet
Zâhir olmuş kemâl-i kudret-i rab
Sanki bir kâ'inât-ı pür hayret
Berk urur her taraftan hürriyet

Uğradıkça sabâ bu ferdûse
Geçemez der'akab safâsından
Başlayıp her şükûfeyi lemse
Bir tarâvet alır temâsından
Hisse almak diler hevâsından

-315-

Ne kadar nazlı nazlı gitmededir
Hele bir atf-ı dikkat et dereye.
O da îlân-ı hayret etmededir
Sanki meftûn gibi bu makbereye
Göksu hasret çeker bu meşcereye!

Servler ihtizâz ettikçe
Nağme-i dilfirîb olur peydâ
Ebediyet içinde gittikçe
Gayb olur mûcizin olup o sadâ
O ne kudsî hava ne tatlı nevâ!

Nâbizâde Nâzım

Bir Küçük Çocuğun Nakş-ı Seng-i Mezarı

Küçücük kabrimi ziyâret eden
İbret alsın benim şu hâlimden

Mâder âgûşuna bedel toprak
Ne yaman meskenü'l-hüzndür bak!

Süte hasret değil eğerçi dehen
Hicr-i mâderdir ve ne ateşzen (315)

Ol kadar yâda gelmiyor pederim
Mâderim oldu bâdi-i ederim

Bana ondan şefîk olan var mı?
Bana bir başka âdem ağlar mı?

Yanıyor nâr-ı intizârımda
Dolaşır dâmen-i mezârımda

Görürüm sanki çeşm-i dikkatini
Duyarım rûhunun o rikkatini

Söyle ey bâd! O mâdere söyle
Sînezen olmak istemez böyle

Hikmet-i Allaha nisbet-i noksan
Acz-i insana karşı nâcisbân

Nâbizâde Nâzım

Alfred Dumosa

Münâcâtından

Ey günehinin vukûfuna imkân bulunmayan
İnkâra yeltenen seni söyler yaman yalan.
Kıl müstecâb-ı da'vetimi hâlıkım benim
Emrinle hâk u mahv olacak şüphesiz tenim
Adam sanır ki gökte ararsa seni bulur (316)

Esrâr-ı zât u hikmetine âşinâ olur;
Ammâ yine tenezzül edince vücûduna
Kâni' olur senin ol anda vücûduna
Hüznünde, handesinde, garâmında her zaman
Allahının irâdesini eyler ittikân
Âlemde en şerefli fazîlet, safâ-yı cân
Zikrinle derk 'izz ü celâlin olur hemân.
Ser tâ be ser şükûhuna tahmîd eder cihân
Aşkınla nağme-sâz oluyor mürg-i âşiyân
Bir damla âb için sana bin cân-ı niyazkâr
Olmakta fikretinle gönül hayrete dûçâr
Râzı mıdır merâhim ü eşfâk izzetin.
Düşsün mü ya diz üstü mikrân u vahdetin?

Nâbizâde Nâzım

Bir Tasvîr

Ey melek yavrusu! Kuş oyna biraz

Eyle şûhi-i şetâret ibrâz.
Duymadın gitti henüz otlamaya.
Heves et oynamaya, atlamaya.
Dâmenim çîde-i destimle dolu
Fart-ı hubbunla da gönlüm memlû (317)
Zevkine gerçi fedâdır şevkim
Yürü kim şevkle gelsin zevkim
Ey benim körpe kuzum ârâm et
Bu nigehbânını da hoşgâm et!
Meleyip gönlümü mahzûn etme
Bilirim ben de belâ-yı dehri
Doğmadan içtiğim âb-ı zehri
Kurtuluş yok gidilir bir yoldur
Yine esbâb-ı tena'um buldur.
Gussayı vermeliyiz biz bâda
Neye lâzım getirirsin yâda
Hele bak gök ne kadar hande feşân!
Ebr-i dil-keşde hırâmân nâzân
Çemen tâze güler, gonca güler
Salınır şâh-ı gül ser be ser.
Gülelim biz de bu dem şâd olalım.
Elem-i dehrden âzâd olalım
Ele bir kere geçer fırsat-ı ömr
Beyhûde zahmet yok tâkat-i ömr: (318)
Sıçrayıp koş, yürü ey rûh-ı revân
Dem-i eşvâk u ferahtır bu âvân

Nâbizâde Nâzım

Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerinde Mühürdür

Ey salhûde sarmaşık! Ey nev-civân çemen

Ey türlü türlü tâze nebâtât mûcizin
Ey ma'bed-i âlih ki oldun hüdâ nümâ
Feyzinle aklı ettin ulûhiyet âşinâ
Ey nâlezen meks ki olursun satarsan
Ezhâr içinde uykuya dalmış iken şebân
Bî-çârenin mu'riz olursun ferâgına
Söylersin anlaşılmayacak söz kulağına
Ey bâd! Ey kavâfil-i emvâc-ı bî-karâr
Ey kâ'inât içindeki elhân-ı bî-şümâr
Orman! Ki hep gelip geçen erbâb-ı intibâh
Bir fikr ile eder seni ârâyiş-i nigâh
Ey meyveler ki velvele-i rüzgâr ile
Eylersiniz sukût yere inkisâr ile (319)

Ey âsumân-ı turfe nümâdan edip şitâb
Bir tarz-ı dilfirîb ile sâkıt olan şehâb
Ey nev-bahâr şevki ile eyleyip zuhûr
Âfâkı derler nağme ile inleten tuyûr
Ey köhne hâ'itin arasından çıkıp müdâm
İnsan u hem vahşeti müzdâd eden hevâm
Ey muttasıl yetiştirip etraftan hevâ
Emvâc-ı bî-nihâyeyi cûşân eden fezâ
Ey hûşeler yetiştirici hâk-i feyiznâk
Ey inciler nisâr edici bahr-i sîne-çâk
....
....
....
....
Yapraklar! Ey şükûfeler açmış gasûn-ter
Dallar içinde koş büyüdün âşiyâneler
Artık kesin gürültüyü dalsın hayâline
Bir parça terk edin çocuğu kendi hâline

Rahatsız olmasın uyusun tıfl-ı nâtuvân
Mâderde eşk-i dîdesini eylesin revân

Mütercimi: Nâci
Victor Hugo (320)
Kitâb-ı âlemin evrâkıdır ib'âd-ı nâ-mahdûd
Sutûr-ı hâdisât dehr-i a'sâr-ı nâ-ma'dûd
Basılmış destgâh levh-i mahfûz-ı tabi'atta
Mücessem lafz-ı ma'nidardır âlemde her mevcûd

Hoca Tahsin

Vecd

Bir mükevkeb geceydi ben tenhâ
Bulunurdum kenâr-ı deryâda
Pâk idi ebrden fezâ-yı semâ
Bahr ise bâdbândan âzâde
Dalarak gözlerim ederdi hırâm
Mâverâyı cihâna hayret ile!
Kûh u eşcâr u kâ'inât tamâm
Sanki bir lehce-i garâbet ile
Perestiş eylerdi sırr-ı ma'nâyı
Dalgalardan .. nücûm-ı zâhireden
İhtirân tâc-ı pertev efzâyı
Ederek râki'âne bâlâdan,
Dalgalar -ki urûş u hiddetine (321)
Veremez kimse inkisâr u dernek
Ser fürû edirip şehâmetine
Şöyle derler idi hep be hem âhenk:
(Ki bülendi sadâda, pesti kâh)
Vahdehû lâ ilâhe illallah!

(Mütercimi: Ekrem)
Victor Hugo

Çocuklar

1

Severim pek ziyâde etfâli
Pek tabi'î değil mi her hâli?

Olsa her evde bir çocuk mevcûd

Nûr-ı ismetle yüzleri mâlî
Kalmaz îrâs şu kaddin hâli

Derd mi, hüzün mü eder nâbûd!

2

Bir çocuk gördüğüm gibi severim
Parladılar nûr-ı şevk dîdeler

Kendimi bahtiyâr rûşen bulurum!

Yâda geldikçe ömr pür giderim
Akıtır eşk-i hüzn çeşm-i terim (322)

Ben çocuklar ile çocuk olurum!

3

Pek tuhaftır tekellüm-i etfâl
Sem'a pek hoş gelir bu tarz-ı makâl!

Edeyim mi çocukları taklîd?

Bu su'alim de pek acip su'âl!
Ben (fotoğraf) mıyım garip hayâl!

Fikr-i taklîdi eyledim teb'îd

4

Bak şu tıfl-ı ferişteh çehre hemân
Oynuyor bâ kemâl şevk-i cinân

Ne kadar da sevimli bir duhter!

Şâd u handân iken olur giryân
Zâr u giryân iken olur handân!

Çocuğu sevmeyen çocukluk eder!

5

Leyle-i bedr pîş-i rûzunda
Âsmâna bakıp eder hande

"Aydede! Aydede! diyerek bağırır

Berk urur nûr-ı mâh tâbında
Vech-i pâkinde bak ne zîbinde!

Mâh-ı per tâbı nezdine çağırır! (323)

6

Siz uyurken gelir yatağınıza
Atılır der'akab kucağınıza

Çocuğun böyle işleri çoktur!

Bûseler kondurur yanağınıza
Dokunur lebleri dudağınıza

Bence bundan güzel safâ yoktur!

7

Ne kadar şâd idim çocuk iken âh!
Geçti vakt-i sabâvetim eyvâh!
Avdet eyler mi ol zamân? Heyhât!
Beni etmişti bahtiyâr Allâh
Şimdi olmaz mıyım sabâvethâh?

Dâ'im artar imiş azâb-ı hayât!

Ali Ulvi

Kanaryam

1

Var kendi odamda bir kanaryam
Ammâ ne güzel kanarya görsen!
Dildâde eder seni görürsen!
Bir mürg-i latîftir kanaryam (324)

Bülbül gibi eyliyor tegannî
Pür zevk ü neşât eder cinânı

2

Âvâzesi pek latîf, gümrâh
Hayrân ediyor beni şu tâ'ir!
Cisminde kemâl-i acz-i bahâr
Bir savt-ı bülend vermiş Allah

Bir kuş diyerek geçer mi insan?
Bir kuşta kemâl-i hakka bürhân!

3

"Kânûn u def ü kemân u santûr"
Bir şey mi kanaryamın yanında?
Olmaz mı sadâına fetâde
Bir âşık-ı dil-fikâr u rencver?

Hânendelere kuşum bedeldir
Titrek sesi ol kadar güzeldir

4

Başlarsa terennüme kanaryam
Bir müddet olur terâne perdâz
Eyler öteye beriye pervâz
En başlı gıdâsı bir su bir yem (325)
Encâm susar zavallı mutrib
Yorgunluk olur sükûtu câlib

5

Bir kuş çıkarır sadâ-yı bârid
Civcivleri dinleyip kanaryam
Taklîde şitâb eder demâdem
Şakrak yaramaz yaman mukallid!

Akrânına her cihetle fâ'ik
Medh eylemeye değil mi lâyık

6

Girsem odaya apansızın ben
Sâkit, bana atf-ı nazar eyler
Pek hoştur o simsiyah gözler
Çırpar per ü bâlini olur şen

Her tavrı eder meserret ibrâz
Tekrâr servde eyler âgâz

7

Ey kuşcağızım! Bugün nasılsın?
Keyfin iyi mi? Nedir cevâbın?
Yemlikte yemin, sulukta âbın

Kâfî mi bugün için? Nasılsın? (326)

Tarzındaki sorduğum su'âle
Verdi şu cevâbı kuş diliyle:

8

["Keyfin iyi mi?" demek de söz mü?
Elbet iyidir: Huzûrum ekmel
Sâyende sa'âdetim mükemmel
Kim bezl eder öyle ihtimâmı
Hâlimden eder miyim şikâyet?
Âvâzımı dinle: Pür şetâret?

9

Şâyet beni şimdi etsen âzâd
Bir ökse ya bir kapancasıyla
Ya kullanarak hezâr hîle
Derdest kılar mühîb sayyâd

Kalsam bile hür şu vakt-i sermâ
Elbette hayâtım eyler ifnâ

Kezâ

Venüs

Bir tasvîr-i bî-nazîrine vakf-ı nazar ederek söylenilmiş mitolojik manzûmedir: (327)

1

Deyâ-yı latîf sâhilinde
Bir mevki'-i şâ'irâne tutmuş

Setr-i beden etmeyi unutmuş
Sevdâ eder ihtifâ dilinde!

Deryâda olunca aksi manzûr
Mehâb-veş oldu bahr-i pür nûr

2

Ey şanlı [Venüs] deniz perisi!
Ben [Mars] olayım sana, beni sev!
[Vülgen] de solmaz â! Beni sev!
Sevdin mi beni? Azîm mersi!

Tâcın ne güzel başında geldin
Bir hâmiye-i cemâlsin sen

3

Emvâcı eyledi seni sevk?
Geldin mi köpüklerin içinde?
Birsin hele [siter]in içinde
Teşrîfin ile cezîre pür şevk

Ey zühre! [Olimp]e i'tilâ et
Hâmîleri aşka âşinâ et(328)

4

Mefûn-ı cemâl bâ kemâlin
Bir ben miyim? İşte sende böyle!
Mir'âta niçin bakarsın öyle?
Hayrân ediyor beni bu hâlin!

Dildâde-i tal'atın iken sen
Olmaz mıyım âh âşıkın ben?

5

Nezdinde duran sabî-i fettân
Oğlun [Kupidon] değil mi âyâ?
Dehşetli merâmın eyler ihfâ.
Sevdâ oku şehperinde pinhân!

Nevresleri aşk ile eder zâr
Sevdâ okunu cinâna saplar

6

Etmekte sana nigâh işte
Sevdâzede hâmi-i sanâyi'
Çıkmaz ya bu intizârı nâfi'?
Bak arkana geldi âh işte!

Gel Vülgeni ye'se mübtelâ et!
Âgûşuma kaç da ihtifâ et!

Kezâ (329)

Sa'âdetli Mahmut Ekrem Beyefendi Hazretlerinin üçüncü [Zemzeme]de münderic bir manzûme-i şâ'irânelerine nazîre:

Niçin? Neden?

1

Beni görünce siz eylersiniz firâr-niçin?
Bu rütbe âşık-ı sâdıktan ictinâb-neden?
Güneş gibi yüzünüz pâk u cezbedâr-niçin?
Eder cemâlinize kalbim incizâb-neden?

2

Cihanda en güzel, en dilfirîb şeylerde
Olursunuz bana manzûr u eşkâr-niçin?
Hayâliniz bulunurken nemli her yerde
Firâkınız ediyor gönlümü harâb-neden?

3

Teşerrüf emr-i muhâl olduğun bilirken ider
Nigâh-ı lutfunuza çeşmim intizâr-niçin?
"Bir iltifâtı bana çok görüp de ey dilber!"
Neden edersiniz ağyârı kâmyâb-neden?

4

Verir hitâm elem-i kalbe şevk-i vuslatınız
Olur neşâtıma bir handeniz medâr-niçin? (330)

Zamân-ı firkatinizde kalınca ben yalnız
Ne yapsam eyleyemem mahv-ı ıstırâb-neden?

5

Meğer sizinle çıkarmış bütün safâsı meyin
Siz olmayınca hemân artıyor humâr-niçin?

Mübeddel-i gam olup zevk-i dil-küşâsı meyin
Keder verir bana nûş ettiğim şarap-neden?

6

Gelince söz sırası dersiniz: "Seni severim"
Severseniz bu kadar nâz-ı can-güzâr-niçin?
Cevapsız kalıyor sorduğum su'allerim
Tenezzülen bana vermezseniz cevap-neden?

Kezâ

İstid'â-yı Merhamet

1

Etsen ne olur biraz temâyül?
Lâyık mı bu nâ-becâ tegâfül?
Kâbil mi tegâfüle tahammül?
Ey yâr-ı sitem-'işâr insâf!

2

Ağyârına i'tibâr edersin (331)
Uşşâkını zâr zâr edersin
Gel gel derken firâr edersin
İnsâf kıl ey nigâr insâf!

3

Yok çektiğim ıstırâba pâyân
Kâ'il mi olur bu hâle vicdân?

Etmez mi bu rütbe sûz u efgân
Vicdânına hiç kâr? İnsâf!

4

Bitmez melâl-i iştiyâkın?
Gelmez mi nihâyeti firâkın?
Kalsın mı azâb-ı iftirâkın
Aşkım gibi pâyidâr? İnsâf!

5

Görmez mi gözün sirişk-i âlî?
Vicdânın odur lisân-ı hâli
Billah yok iltihâb-ı bâlî
Arz etmeye iktidâr insâf!

6

Müdhiş-i elem firâk içinde
Bin türlü gam u meşâk içinde (332)

Ümîde bedel merâk içinde
Ömrüm ediyor güzâr insâf!

7

Sen etmez isen kim eyler imdâd?
Şâd olmayacak mı kalb-i nâ-şâd?
Oldukça sen öyle cevr-i mu'tâd
Etmez miyim âh u zâr? İnsâf!

8

Hicrin beni düşman etti câna!
Ölmek yakışır mı bir civâna?
Âgûş-ı memâta zâlimâne
Çeksin mi beni mezâr? İnsâf

9

Hasret bırakır mı dilde tâkat?
Mahv eyleyecek beni nihâyet!
Olsam da şehîd tîğ-i firkat
Eyler mi o canşikâr insâf?!

Kezâ (333)

Sa'âdetli Abdülhak Hâmid Beyefendi Hazretlerinin bir gazelini tahmîs

1

Sanırsın kalbimin esrârı dîdârımda peydâdır
Yüzümde hâlet sevdâ hemîşe cilve peymâdır
Görenler der: Bu bîçâre esî aşk u sevdâdır
"Benim her hâl u kalemde senin aşkın hüveydâdır"
"Dil ü cânım senin aşkın, senin derdinle şeydâdır"

2

Beni bir şâ'ir-i mâhir kılan ey mâh! Sensin sen
Senin aşkın ne rengîn şi'irler ilhâm eder bilsen!
Bulur ulviyet efkârım cemâlin geçse yâdımdan
"Bu âlemde senin feyzinledir bir şâ'ir oldum ben"

"Seninçün her ne söylersem o bir şâ'ir-i dilârâdır"

3

Düşündükçe seni zevk-i muhabbet yâda gelmekte
Cemâl-i hûr pür hüsn ü melâhat yâda gelmekte
Safâ-yı canfezâyı bezm-i vuslat yâda gelmekte
"Hayâl-i meclisinle fikr-i cennet yâda gelmekte"
"Bu yüzden bir hidâyet nûru vicdânımda peydâdır" (334)

4

Şikâyet eylemek havfıyla yâr-ı dil-küşârımdan
Beyân-ı mihnet-i aşk eylemem; dönemem karârımdan
Eğer endîşe izhâr eyleyip de iğbirârımdan
"Haberdâr olmayı isterse yârân hâl-i zârımdan"
"Beni söyletmeyip sen nâzenîni görse evlâdır"

5

O dem vâkıf olurdu mihnet-i aşkım nasıl mihnet
Nigâr-ı cevr mu'tâdım nasıl âfet; ne bî-re'fet!
Beni haklı görürdü zâr u me'yûs olmada elbet
"O dem hemhâl olup anlardı efkârım nasıl illet"
"Hayâlâtım ne yoldadır rû hâlâtım ne sevdâdır"

Ali Ulvi

Münîre-Yalnız-

Harp!... İsmi mühîb bir kıyâmet
Esbâbı tedârik-i ma'işet!
Hecâ!... ne celî mi'el-i mübrem
Kavga!...ne büyük zevâl-i âlem!
Figâ-yı cehennemî temâşâ
Bir dâd u stidgeh ismi hecâ! (335)

Maksat yaşamakmış ölmemizden!!
Kim kaldıracak bu fikri bizden?
Bir pençe-i iktidâr lâzım
Islâha bizi, misâl-i mücrim!
İ'mâra şu dâr-ı dehri, uhrâ
Bir zelzele-i garîb ü garrâ!
Efrâdda ihtilâf-ı efkâr
Yoktur içimizde bir fedâkar!
Hâşâ! Unutup da lâzelâli
Bir uykuya göz komuş ahâli!
Efsûs ki dürbünümüz yok
Hâcet mi yâ! Çünkü karnımız tok!
Her şahıs işinde lâübâlî
Herkes gidişinde lâübâlî!
Erkeklerimiz nazîr-i avrat!
Avratlara düştü şimdi gayret!
Meşşâtalar eyliyor serâpâ
Erler ile iştigâl hayfâ!

Bülend

Âlemde olur mu hisli bir er
Zînetçe muhadderâta rehber! (336)

Nâmus olan bu meyli bilmez
Deryâyı bilen bu seyli bilmez!
Erkek yüzüne sürer mi düzgün?
Kıydın bize kıydın âh gerdûn!
Her ferdde çehreler mülemma'
Her çehrede bir acib berka'!
Efrâdda dîdeler mükehhal
İstikbâlin görür mü ahvel?!
Kim gözleyecek bu mülkü bilmem?
Çıldırsa da rahat etse âdem!
Sürsün kaşına ricâl ü semme
Sen ol da yine ümîdi kesme?!
Ettikçe devâm asr-ı zînet
Lâyık bize böyle bir hükûmet!
Her millet olur cihanda mutlak!
A'mâli gibi serîre mülhak
Uğraşmada birbiriyle evlâd
Bilmem bize kimler etsin imdâd?!
Düşman yine dün hudûdu geçmiş
Hem en de müfîd mülkü seçmiş!
Me'mûrumuza eziyet etmiş (337)
Bayrağımıza hakâret etmiş!
Teslîm-i kabûl edince vâli
Ateşlere uğramış ahâli
Binlerce kişi edip tecennün
Meşhedlere eylemiş tehassun!

Mütehevvir

Mevtâ oyuna girer mi ihyâ?
İhyâya zahîr olur mu mevtâ?
Sürmekle okuma katl-i âmı

A'dâ yine aldı intikâmı!
Bâdiye-i (sened) ve arz (billâ)
Girdâbe-i kahra oldu me'vâ!
Borç olmuştu o mülke imdâd
Akdâm ile her çi bâd âbâd
Sultân serîr-i nâ-be-hengâm
Hûşengi o suya etti i'zâm
Etmek için ol diyârı ihyâ
Azm etti peder birâder, ihyâ
Sevk etti o kahraman Ali
Ordusunu yıldırım misâli! (338)
Mirzâde berâberinde gitti
Aslan gibi önlerinde gitti!
Gönlüm sürünürdü arkasından
Kudret görünürdü fırkasından
Rü'yetteki ihtirâz-ı ceddi
Mirzâdaki heybet-i nebredi
Eyler idi birbirin dü bâlâ
Meftûndu şu hâle pîr ü bernâ!
Eylerdi berî o anda gûyâ
Sînemdeki ihtizâzı îmâ
Olmuştu berî denilse şâyân
Şâyeste-i iktidâ bir insan!
Mecmû' kuvâsı kâ'inâtın
Timsâl-i mücessemi sebâtın!
Kalbim çıkacaktı meskeninden
Fırlardı gönül neşîminden
İsterdi o rü'yete bürünmek
A'dâya o şekl ile görünmek!
Mirzâdım ile ben de istemiştim
Azm etmeyi mâni' oldu ammim! (339)
Koyuvermemek istedidi akdem

Tercîh olunur lüzûm-ı elzem!

Neden Sonra

Ağlattı beni, bıraktı gitti
Bir seyl kadardır aktı gitti!
Seylâb giderse avdet etmez
Hûşenk yürürse rüc'at etmez
Hâk-i vatan öyle çekinirken
Mirzâyı da görmek istemem ben!
Düşmanda kalırsa gâlibiyet
Gelmez mi muhderâtı nübüvvet?!
Zabt eyleyemezsek ol diyârı
İşgâl ederiz birer mezarı!!
Mevtâ malıdır mezarlar hep
Alkışlanır o bekâ' her şeb!
Yüz bin kişilik mezar âyâ
Örtmez mi o kıt'ayı serâpâ?!
Fi'len edemezsek onu teshîr
Ma'nen ederiz, ne şanlı tedbîr! (340)

Me'yûs

Heyhât ki arzû-yı insan
Teşnî'a değilse mahv-ı şâyân!
Mahbûbunu gözlüyor habîbi
Mirzâsını özlüyor garîbi!!

Nümîd

Yollar kapalı, diyâr mahdûd

Tûfân belâ, kenâr mefkûd!
Can tehlikede, vatan amansız
Mirzâzı da neylerim ben onsuz?
Mirzâyı vatan kadar seveydim

Bî-mecâl

Bilmem ne olurdu şimdi âdem?!
Mirzâsız olur vatan-ı mu'azzez
Mirzâ şu kadar ki onsuz olmaz!
Lâkin yine titriyor vücûdum
Rahm et bana (Vâcibü'l-Vücûd)um!
Gönlümdeki ibtilâyı kaldır! (341)

Tereddütle

Kaldırma onu!... vü gâyı kaldır!
Ta'dîle eğer olaydı hâdim
Pençem şu müzahrafât-ı dehri
Dünyâdan elimle kaldırırdım
Âlât u gây ber ü bahri
Efrâdı karıştırdım öyle kardeş gibi birbiriyle!.. şöyle!

Tebdîl-i Tavr İle

Sevdâlar içinde saklı bir kalp
Heyecanlı gönül, meraklı bir kalp
Hem-hâlini özlemez mi yârab?
Mehcûrunu gözlemez mi yârab?
Mirzâ!... Mirzâ!......

İbnürreşâd Ali Ferruh

Nazîredir

Sakın bir kalbi tahrîb eyleme bünyâd lâzımsa
Hârâb âbâdi-i dünyâyı ger âbâd lâzımsın (342)

Ne zahmet-i ihtiyâr azm-i deşt-i Kerbelâ, heyhât!
Benim gel gönlümü seyr et melâ-i âbâd lâzımsa

Nedir kastın senin sevdâ vü aşk hiç hecâdan
Rumûz-ı hilkati şerh et sana mu'tâd lâzımsa

Cünûn envâ'ını gel ey meczed bizde seyr eyle
İhâta etmez a'dâd onları ta'dâd lâzımsa

Hebâdır gayretin, bir pâre etmez fazl u irfânın
Tekâpû et bu dem ibrâz-ı isti'dâd lâzımsa

Kemâl-i ye's vü hüznümden bu nümîdi te'evvühler
Ecel âvânîdir maksûduma mî'âd lâzımsa

Tezâdı iltizâm ettim şu miskîn âleme rağmen
Benim fikrimdir ancak mücemmi'ü'l-ezdâd lâzımsa

Felâkette, kasâvette hem hem vü edbâr u zillette
Bu hâli eylerim mâzîye rağmen yâd lâzımsa

Eyleyişimiz mi senin çeşmânına şu hûn-ı nâ-hakım
Sutûr-ı nazm-ı dehri hûn ile berbâd lâzımsa

....
Eğer varlık için yokluktan istimdâd lâzımsa

Gelmiş başımız üzre neler dönmektedir, meçhûl
Gören yok hâli eyler dil buna feryâd lâzımsa (343)

.... büyük bir dem musîbet görmedim billah
Gelin tahlîs-i nefse her çi bâd âbâd lâzımsa

Nizâm-ı mâh u mihri âleme tatbîk lâzımdır
Edin şu meş'al.......... eğer îkâd lâzımsa

Seni lâ yünkatı' tesbîh "yâ Hay" mevte muvassaldır
....

Vatan, efrâdının bir mâbihi'l-ikbâlidir her dem
Su'ûd ettir o mülkü nefsini is'âd lâzımsa

Kuvâ-yı ademiyet hak ile mümkündür âlemde
Hukûkun takviyet kıl ömrünü is'âd lâzımsa

Sakın bir ferdi incitme uyup da nefsine bir dem
Temeddün âleminde gayret-i efrâd lâzımsa

Tesâdüftür deyip geçmek revâ mı şekteyim, hâlâ
Hudûs âlemi bir menşe'e isnâd lâzımsa

"Biz ol âli himem erbâb-ı cedd ü itihâdız kim"
Uluvv-i şânımızdır gayret-i ecdâd lâzımsa

Bu mülkün ni'meti efrâdına mebzûl şâmildir
Sana muhtas mı sandın herkesi ib'âd lâzımsa

Sutûr-ı akl u şer'i hûnu'l-hâd ile fek eyle

Eğer bir milletin ahlâkını ifsâd lâzımsa (344)

Senin gayr-ı musaffâ hükm u keyfin olsun ey gaddâr
Cihânı hûn .... ile berbâd lâzımsa

Eyâ üstâd-ı hürriyet nejâd ma'rifet pîrâ
Sen ile maddeten, ma'nen bize imdâd lâzımsa

Kemâlâta vusûl-i arzu edersen dehrde el-hak
Bu demde bir kemâl vardır bize üstâd lâzımsa

Abdülhalim Memdûh

Tahmîs-i Gazel Ekrem Bey

Sanır erbâb-ı gaflet dâr-ı kasvettir mesaristan
Kuru bir taşla topraktan ibârettir mezaristan
Ulü'l-ebsâra ammâ cây-ı dikkattir mezaristan

Hükm-i bînâna bir dîvân-ı ibrettir mezaristan
Büyük bir mekteb-i irfân u hikmettir mezaristan

Durur samt u sükûnet üzre gerçi cümleten emvât
Mezaristanda hayli söz duyar ârif olan bir zât
Bu söz eyler fenâ-yı âlemi pek âşikâr isbât

Eder pür sem' cânı guftegûy hâdimü'l-lezzât
Ne müdhiş mahzen samt u sükûnettir mezaristan! (345)

Ne dem etsem seni rencîde zulm-baht nâ-hemvâr
Gidip bir kere ashâb-ı kubûru kıl ziyâret var
Kalır mı bak gönülde hiç gamdan, gussadan âsâr?

Olur lebrîz zikr ü fikr hakla hâtır-ı zevâr
Alâ'ikten müberrâ dâr-ı vahdettir mezaristan

Serâpâ dolmuş altı her mezarın sâde başlarla
Bir olmuşlar bu başlar mûrlardan arkadaşlarla
Düşündükçe bu hâli göz olur lebrîz yaşlarla

Kırılmış dümdüz olmuş lahidler, fersûde taşlarla
Fenâ-yı mahza mîzân-ı hakîkattır mezaristan

Mezaristan temâşâsı devâdır, bence her derde
Husûsiyle esirse aşk u sevdânın yeli serde
Tesellî yâb olur dil hâlıkın der-hâtır eyler de

Ferâğ-ı hâtırı boştur taharrî başka yerlerde
Gidersen işte bak cây-ı selâmettir mezaristan

Edip işgâl-i dünyânın hevâ-yı mansıb u câhı
Unutturmuş bize ukbâyı, rûz-ı haşri, Allahı!
Nedir bizde bu gaflet böyle nâdânı vü gümrâhı?

Gidip bizden birin terk etmedikçe bilmeyiz gâhi
Nasıl hengâme-i rûz-ı kıyâmettir mezaristan! (346)

Reşâd ol kimsedir âlemde indimde tamam âdem:
Gınâyı, fakrı ayn-ı i'tibârında tutup tev'em
Onunla şâdmân olmaz bununla çekmez aslâ gam

Tarîk-i zindegânı çoksa da fânîlere ekrem
Yolunda herkesin had ü nihâyettir mezaristan!

Kıt'a

Yalnız buraya münhasır olmuş kânun
Yok mu kânûn-ı ilâhî öteki dünyâda?
Avukatlıkla bu da'vâda kazandın ammâ
Ne cevap var verecek mahkeme-i kübrâda?

Reşad

Mersiye

Tenhâ, ebedî hâbgâhı dilberin işte
Gizlendiği me'vâ o güzelliklerin işte
Mümkün mü denilmek meh-i tâbân gibi geçtin
Ey nûr-ı nazar berk-i şitâbân gibi geçtin
Dünyâ görünür çeşmime zulmetgede-i tenin
Yumdurdu güzel gözlerini mürg-i siyehrenk (347)
Ey şi'r-i terim! Eşkim ile hem-ceryân ol
Sînemdeki nîrân-ı gama reşha feşân ol
Sevdâsına binlerce esîr ettiği diller
Taltîf ile, ihsân ile seyrettiği diller
Seyr eylediler karşıdan âsûde fenâsın
Hiç almadılar yâre ne hüsnün ne atâsın
Bir âh bile çekmediler mevti için âh
Tâ tesliyetçün ola ol rûh ile hemrâh
Ey şi'r-i terim! Eşkim ile hem-ceryân ol
Sînemdeki nîrân-ı gama reşha feşân ol
Âşıkları hürrem yine, yâ rab bu ne âlem
Bir gün de devâm etmedi sahte mâtem
Kabrin cihetinden oluyor munsarifü'l-ebsâr
Kendin gibi âşıklarını sanma vefâdâr
Hicrânın ile ben gibi feryâd eden olmaz

Feryâd nedir? Nâmını da yâd eden olmaz
Ey şi'r-i terim! Eşkim ile hem-ceryân ol
Sînemdeki nîrân-ı gama reşha feşân ol
Ammâ benim olmaktadır âhım mütesâ'id
Olsam olamam hâbgehinden mütebâ'id
Âlâmımı tezyîd ediyor nûru nehârın (348)
Ahzânını ta'rîf ne mümkün şeb-i târın
Müstakbeliyim eşk-i hurûşân ile fecrin
Döndürdü iki çeşmeye çeşmânımı hicrin
Tahfîf-i elem etmedik ey şi'r-i revânım
Sen dur, yürüsün dem' demâdem cereyânım

Parni-Mütercimi:Naci

Komşumun Perdesi

Komşumun perdesinde lerziş var
Pek de âheste oynuyor ancak
Ben hayâl eylemekteyim ki nigâr
Açacak rûzunu, hava alacak

Beni görmek midir murâdı acep
Oluyor pencere küşâde, aman
Yüzünü bir görür müyüm yârab
Dil-i bîtâbı aldı bir halecân

Bu ne rü'yâ! Bana uyar değil
Onu sevmekte bir sakîl herif (349)

Perdeyi kaldıran nigâr değil
Rüzgar oynatır hafif hafif

Alfred Dumosa-Mütercimi: Nâci

Avcı [*]

1

Kuşcağızlar, sevmeli fettanlar!
Size meyl etmesin mi vicdanlar

Bu ne cem'iyet servet âyin!
Bu ne cümbüş ki server âkin!

Yeridir olsa münşerih dil-tenk!
Çalılık savtınızla pür âhenk!

Hâliniz sâde, şekliniz de zarîf
Sesiniz hoş, makâmınız da latî

Lâkin endîşe eyleyin ki zaman
Bozacaktır bu intizâmı hemân!

Susunuz kuşcağızlarım susunuz!
Geliyor işte avcı sür'at ile

Daha yok çantasında serçe bile (350)

Tek durur mu? Elinde çiftesi var!
Rahmi yoktur, sizi görse kıyar!

Avcıdan merhamet umar mısınız?
Gözü var sizde göz yumar mısınız?

[*] Fransız şâ'ir-i meşhûru "Beranje"nin bir manzûmesinden muktebestir.

....

....

Can yakan şahsı hoş görür mü âlih?
Kime anlatmalı? Ne yapmalı? Âh!

Susunuz kuşcağızlarım susunuz

3

Bir gün etmiş idim şu yerde karâr,
İki kırlangıç eyliyordu güzâr,

Ötüşürlerdi bahtiyârâne?
Vermesinler mi neşve insan?

Ben de avdetlerin edip tebrîk
Oldum onlarla zevk u şevke şerîk

Nâgehan ateş etti bir sayyâd
Oldu bî-çâre yolcular berbâd!

Uzak olmak için belâyâdan
İttikâ eyleyin biryâdan!

Susunuz kuşcağızlarım susunuz (351)

4

Bilin insanların hasâ'ilini!
Görün efkârının delâ'ilini!

Zu'afâsı vesîle cûy-ı setîz,
Okuyası bütün bütün hun-rîz!

Eylemişler cihânı zulm-âbâd
Bunlar insan mı? Bir alay cellâd!

Olamazlar muhibb-i sâdık-ı hayr
Bunların en rahîmi kâtil-i tayr

Bilirim gerçi vasf lâyık mı,
Bana söyletmek hakâyık mı!

Susunuz kuşcağızlarım susunuz

5

Dest-i sayyâda yâver oldu tetik,
Kanadından uruldu bir keklik

Koşup aldı onu hemân kelbi,
Ona vâbeste avlananların celbi

Ne sevindin? Ne güldün ey sayyâd!
Sefk-i demde olur mu âdem şâd?

....
.... (352)

Hem sever şeri, hem de düşmen-i şer!
Nedir ağreb cihanda tab'-ı beşer!

Susunuz kuşcağızlarım susunuz!

6

Kuşlarım! Müjde avcınız gidiyor,
Gördü bir başka av, şitâb ediyor

Bir gelen yok, tebâ'üd etti giden
Şimdi âhenge başlayın yeniden

Kalmadı şimdilik mahall-i hazer
Veriniz meşrebimce bir konser

Verdi mühlet zamâna bir miktar
Ötün, etrâfı öttürün tekrâr!

Lâkin ol zâlim-i tama'-perver
Buralardan yârın ederse güzer

Susunuz kuşcağızlarım susunuz!

Mu'allim Nâci

Tıfl-ı Nâ'im

Bir tıfl-ı melek-nejâd u nev-zâd!
Kühvâre-i 'izz ü rif'at üzre
Ya eylemesin mi hâbı mu'tâd? (353)
Mâder kucağında rahat üzre
Âsûdedir âlem-i gınâdan!
Yoktur haberi bu mâcerâdan
Göz yumduğu demde mâsivâdan

Lâhûta olur nezâret üzre

Bâlâ-rû âlem-i hayaldir!
Rü'yâları tuhfe vü tarâyif
Kim menzili hazreti hayaldir
Hülyâsı da işte bu letâyif
Bir saha-i senglâh-ı cevher!
Her tûde-i hâki meşk-i ezfer
Emvâc kevâ'ib-i melekper
Ervâh ile bu makâmı tâ'if

Enhâr reşâşe-rîz-i nağme
Asvât tarab-fezâ-yı ninni
Ebhâr ki mevchîz-i nağme
Her cümbüşü bir edâ-yı ninni
Salmış pederi ol meleğe iclâl
Hemşîresi hemnişîn-i ikbâl (354)
Kuşlar gibi mâderi açar bâl
Her rîşe verir sadâ-yı ninni!

Envâ' sor hezâr ma'nâ
Mir'at-ı hayâline verir fer
Ezhâr çemenle verd-i ra'nâ
Etrâfını eylemiş mu'anber!
Safvetle server havz-ı ser-şâr
Ka'rındaki nû necm-i seyyâr
Mevc âver feyz olunca her bâr
Cevherle dolar sevâhil-i zer

Âsûdenizin hâb-nâz ol!
Ey nû-ı basar sûzil-i safâya
Gör nereye çıkar bu tuttuğun yol

Devrân işte nolur nihâye!
Mânende-i berk verd-i handân
Seylâb-ı havâdis içre gıltân
Girdâb-ı belâya sen şitâbân
Yok sende vukûf mâcerâya (355)

Bî-rehber ü yâr u yâver eyvâh!
Bu râh-ı hatırda hâba varmış
Sayyâd-ı kazâ tutup kemingâh
Tahcîri yataklamış da sarmış
A'lâ bu sabâhat sabâvet
Ra'nâ bu huzûr u istirâhat
Ammâ gelicek sabâh hasret
Seyr et ne tağyîrât varmış

Bî-çâre ganûda hâb-ı nâza
Hayrân bu hâle hep ser ü şân!
Evzâ' sipihr-i tâs-bâza
Seyrân ile cümlesi hurûşân!
Gördükte bunu esîr-i gaflet
Âzâde-i kayd havf u haşyet
Nâzik elini öpüp temâmet
Şefkatle olur demû'ı cûşân!

Gülberg-i lebin eder iken bûs
Nergisleri öyle jâle efşân!
Bu bülbül gülistân-ı kuddûs (356)
Ol halde açıp uyûn-ı irfân
Cibrîli bilince yek-nazarda
Nâmus buna acep ederdi
Bir destin edip dehâna perde
Hayretle kılar senâ-yı yezdân!

Mâder görücek bu iştigâli
Can pâresine olur şitâbân
Kâbûs-ı belâ sanır bu hâli
Efsûn dilinde elde pistân
Mehde sarılır kât-ı vârı
Hiç kalmaz elinde ihtiyârı
Ancak o zaman bulur karârı
Bir bûse ile ederse handân

Victor Hugo-Mütercimi: Pertev Paşa

Gazel

Nasıl cemâlini görsün tamam, nazarı
Şükkâf rûzun hamyârezen görür yâri

Nigâhı ayn-ı belâ çeşmi tercümân-ı kazâ
Neler çeker o mehin mübtelâ-yı dîdârı (357)

O yaramaz söze yatmaz visâle meyl etmez
Alaydı âşıkı rü'yâda bûsesin bâri

Gönül dolaşmaz idi hâle-veş kenârında
O mâhın olmasa dîdârının harîdârı

Hezârı serv ü kaddin sâha-i hırâmı olur
Bahâr gelse bu bağın açılsa ezhârı

Şarâb-ı köhnesine âfitâb rengi verip
Kadehte muğbeçe gösterdi nû ile nârı

Verir nakîsa havf ile bedr kâmile hep
Felek hemîşe eder lekedâr ebrârı

Ne kâleler çıkarırdı hüner-verân-ı zaman
Olaydı şehr-i kemâlin revâc-ı is'ârı

Ne müşkler getirir turreden bana Eşref
Sabâdır işte haberdâr Çin Tatarı

Müyesser oldu ziyâret bana lehü'l-minne
Penâhgâh-ı mukaddes darîh-i kerârı

Eşref Paşa

Ana koynunda iken ülfet-i yâb
Kaldırımlarda dolaşmak bî-hâb
Da'vet etsin diyerek bir murdâr (358)
Hasta hâlinde çıkıp geşt ü güzâra
Bir taş üstünde görünmek râhat
Uyumak üç gecede bir sâ'at!
Âhirin keyfi için nûş-ı şarâb,
Mezeler birle muhabbet-i işrâb!
Vâr iken aklı görünmek bî-huş,
Dâne-i mühlike açmak âgûş!
Göz göre hakkı ferâmûş etmek,
Zehri memnûn olarak nûş etmek
Nefes almak diye azm-i mahbes
Zabt-ı âh etmek için habs-i nefes
Soyunup kirli yatağa girmek,
Onda bir hasma tesellî vermek!
Rahat etsin diyerek bir kanlı, ezilir bir döşek olmak canlı!

Bûse vermek ona nefretlerle,
Almak âgûşuna dehşetlerle!

Hâmid (359)

Sabî ma'sûmun hâl-i sahvende münâcâtı

Tercüme

Ey rab ki sana eyler ebim hasr-ı ibâdet!
Nâmın olunur secde ki şükrde tezkâr
Ol nâm ki hâsiyetidir havf u halâvet
Rû-mâl kılar mâderimi yerlere her bâr
Derler ki bu hurşîd-i zer endûd cihantâb
Kim olmada der-pîş-i celâlinde fürûzân
Kandil-i musanna' ki eder âlemi i'câb
Bâzîçesidir kudretinin ey ulu yezdân!
Derler ki bütün sensin olan hâlıkı hep sen
Kırlardaki murgân serî'ü-lharekâtın
Etfâle de sensin veren ancak kereminden
Ol rûh-ı latîfi ki ola ârif zâtın.
Derler ki senin lutfun ile olmada peydâ
Pîrâyede bâğ u besâtîn olan ezhâr
Feyz almasa senden hele mânend-i ahsâ
Hâli bulunurdu ebedî meyveden eşcâr
İn'âmının ihsânının âsâr-ı güzîni
Hayvana nebâtâta cemâdâta da şâmil (360)
Bir dâr-ı ziyâfet ki cihân hân-ı behîni
Nâçiz hevâmın da olur rızkına kâfil!
Mahz-ı kereminden yine her sâniye her ân,
Halk ettiğin efrâd-ı inâyâtına yârab
Gönlünce sezâvâr olabilmek için insan

Etmek yetişir nâmını takdîs iledir leb!
Ey havf-ı derûn pederim dağlayan Allah!
Kıl vâlidemi kesret-i insâl ile hurrem
Tâ etmek için vâlidemi vâsıl-ı dilhâh
Eyle beni de hikmet ü irfân ile mükerrem!

De Lamartin
Ekrem Bey

Tahassür

Acabâ şimdi kimi şâd eyler;
Kime eğlenceler îcâd eyler?
Ne yalanlar düzer îrâd eyler!
Beni nefretle mi, âh yâd eyler!
Bana rağmen kime imdâd eyler?
Bu tahayyül beni berbâd eyler.
Takınıp şimdi takıştırmıştır; (361)
Süsünü hoşça yakıştırmıştır;
Handeyi kibre karıştırmıştır;
Bir iki meyde çakıştırmıştır.
Bana rağmen kime imdâd eyler?
Bu tahayyül beni berbâd eyler.
Kime sâkîlik eder şimdi acep
O güzel zâlim ü mekkâra bu şeb?
Sîne vü sa'di açmıştır hep
Kimedir bunca sa'âdet yârab!?
Bana rağmen kime imdâd eyler?
Bu tahayyül beni berbâd eyler
Çözerek şimdi o zülf-i zerrîni,
Örterek nice güler hallerini:
Hangi zânûya komuştur sırrını?

Hangi el silmede müşkîn terini?
Bana rağmen kime imdâd eyler?
Bu tahayyül beni berbâd eyler
Şimdi yatmış mıdır, eyvâh! Acabâ?
Ediyor mu yine bin istiğnâ;
Kimle hem-demdir o kıymetli belâ; (362)
Kimedir yine o bin va'd-i vefâ?
Bana rağmen kime imdâd eyler?
Bu tahayyül beni berbâd eyler

Münîf Paşazâde Vehbi

Nâ-Kâfî

1

Nasıl şerh eyleyim ben derdimi îcâd nâ-kâfî
Du'â nâkıs tazarru' bî-eser feryâd nâ-kâfî
Melekler bürcler ger kılsalar imdâd nâ-kâfî
Gam levh-i semâya eylesem inşâd nâ-kâfî

2

....
....
....
....

3

Güler mi mâteme dünyâda hiçbir sâhib-i insâf
Felâket görmemişsin derdimi eylersin istihfâf

Felâket olsa lâyıktır bu halka sendeki evsâf
Kifâyet gösterip ey eyleyen îrâd, nâ-kâfî (363)

4

Acep hûn-ı dil-mecrûhumu sen mey mi zannettin
Sadâ-yı makberi bir na'ra-i heyhey mi zannettin
Veyâhud kendini âlemde sen bir şey mi zannettin
Bugün ben yazdım elbette yazar ahfâd, nâ-kâfî

5

Evet tarz-ı kadîm şi'ri bozduk herc ü merc ettik
Nedir şi'r-i hakîkî safha-i irfâna derc ettik
Bu yolda nakd-i vakti cem' kuvvet birle harc ettik
Bize gelmişti zîrâ meslek-i ecdâd, nâ-kâfî

6

Ne dersen de emînim bu yolda sermediyetten
Olur lâkin cihanda kimse mahvolmaz hamiyetten
....
Ne rütbe olsa da tab'ımda isti'dâd nâ-kâfî

Hâmid

1

Bir bahârın seher-i zamânında
Her taraf ibtisâm ederdi bana
Bülbülün zîr-i âşiyânında
Ben de tuttum bir âşiyân-ı tenhâ (364)

2

Bülbül öttükçe ol hazîn nagamât
Gönlüme inbisât ederdi nisâr
Neş'esinden gülerdi hissiyât
Nitekim nûra gark olur ezhâr

3

Duyduğum nağme-i garîp
Gönlümü pâk ederdi mihnetten
Neş'e-i girye-bahş-i rikkatten
Dilde bin zevk olur idi peydâ

4

Nitekim bâd hoş vüzân-ı bahâr
Âsumânı eder buluttan pâk
Encem-i bî-hesâb ile eflâk
Çehre-i inbisât eder izhâr

5

O zaman ben de andelîb-âsâ
Nağmekâr-ı safâ idim. Feryâd!!
Yine ettim o günleri ben yâd
Genç idim bahtiyâr idim. Hayfâ!! (365)

6

Başka bir şeydi ettiğim tasvî

Nakl-i mâzîye başladım. Heyhât!
Bitti fikrimde kudret-i takrîr
Galeyân etti dilde hissiyât

7

O zaman bâğ-ı aşk olan gönlüm
Zevk-i mâzîye bir mezâr oldu
Bana bu kâ'inât dar oldu
Yaşamaz dert ile dolan gönlüm

8

Dağda sahrâda gezdiğim demler
Görürüm gülde goncada her an
Reng-i mâzi-i ömrümü handân
Duyarım -hayf- der cihân yekser

9

Geceler encem münîr-i semâ
Gündüz ezhâr dil-pezîr ü latîf
Görsem ihtâr eder o mâhı bana
Nâmını eder nesîm hafîf

10

Gökte manzû olan şu mâh-ı münî
Sûret-i hüznünü eder tersîm
Gül-i nevrestede örnek besîm
Levha-i inbisâtını tasvîr

11

Elli yıl geçti etmedi itfâ
Dildeki âteş-i muhabbetini
Yâda geldikçe ağlarım hâlâ
Kaybetmez gönül harârertini

Menemenlizâde Tâhir

Victor Hugonun Bir Manzûmesinden İktibâsen Tercümedir

Değilim bülbül-i zamân seher
Gelse de nev-bahâr-ı dil-perver
Bana en tatlı savt u cüdâver
Nağme-i bülbül makâlindir
Gökte kevkebler olmasın tâbân (367)

Kayd edinmez o hâli hiç vicdân
Bana en parlak ahter-i rahşân
Dîde-i mest pür mi'elindir
Etmesin kâ'inâtı gülşen-zâr
Neme lâzım nihâl olursa bahâr
En güzel gülşen-i letâfet-bâr
Gülşen levha-i cemâlindir
Nağme-i bülbül makâlinde
Dîde-i mest pür mi'elinde
Gülşen levha-i cemâlinde
Müncelî aşk bî-misâlindir

Menemenlizâde Tâhir

Tenhâyi-i Firkat

Dünyâ ne kadar letâfet âmîz
Her yer mütebessim vü safâ rîz
Bir dîdeye benzemiş ki âlem
Mahmûr şarâb-ı vasl! Hurrem
Ulvî ulvî cihân-ı handân
Diller buna olmasın mı hayrân (368)
Zikr etmede kâ'inâtı her gâh
"Allah Allah Allah Allah"
Ulvî o kadar cihân serâser
Kim kalb-i Muhammedîye benzer
Feryâd hezâr rikkat efzâ
Ulviyet dehre ruhbahşâ
Ecrâm sönük sönük nümâyân
Gayb olmaya cümlesi şitâbân
Yârab bu ne âlem-i bedî'
Her kûşede bin bedî'a şâyi'
Eflâk ü zemîn birbirinden
Baksan görünür ziyâde rûşen
Dünyâ mı güler semâ mı ağlar
Hayrette kalır bu hâle âdem
Aks eylemiş âsumân zemîne
Âkis bu zemînde âsumâna
Âyine-i in'ikâs olmuş
Her birisi diğeriyle dolmuş
Ulviyet eder misâl-i deryâ
Etrafta mevceler hüveydâ
Her mevce olur gözümde münşak (369)
Arz eyler o o şekl-i yâri mutlak
Eyvâh ne rütbe olsa âlem
Ezvâk letâfet ile hürrem
Gönlüm yine yârini unutmaz

Ol nazlı nigârını unutmaz
Herhangi cihet olursa manzûr
Mutlak görünür cemâli pür nûr
Mehtapa her cihette nâzır
Görmez mi safâ vü zevki zâhir
Bu levhada ol cemâl-i enver
Bir hande içinde şevk-i muzmer
Yârab bu ne hâl-i pür letâfet
Gülmekte gönülde derd-i firkat
Bir böyle zamanda fikre vuslat
Etmez mi dili garîk-i lezzet
Feryâd ki et devâm bülbül
Dinler seni dil müdâm bülbül
Gönlümdeki hiss-i aşkı tasvîr
Etmekte o âh u vâh dilgîr
Sen âhlar ile durma öyle
Gönlüm mütelezziz âhlarla (370)
Yârab ne idi o leyl-i ağreb
Etmez mi tekerrür âh ol şeb
Bir leyl içinde yemeye dâ'im
Hurşîdine muntazır dü çeşmim
Hurşid mi zâhir oldu ayâ
Bak bak ki ndir o nûr-ı peydâ
Hurşîd fakat ziyâsı hande
Bir başka safâ göründü bende
Yârab bu nasıl güneştir ayâ
Bir mevce-i şevk olmasın ya
Etrâfını kaplamış melekler
Her nazarda başka bir letâet
Arz etmede ol şeh-i melâhat
Hayretler içinde kaldı gönlüm
Hurşîdini seyre daldı gönlüm

Eyvâh hayâl-i yâr imiş o
Gönlümdeki şîve-kâr imiş o
Ben mihr sanırmışım nümâyân
Gezdikçe gözümde şekl-i cânân (371)
Her lahza gözümdedir hayâli
Gönlümde tefekkür-i visâli
Bir vuslatı uğruna fedâyım
Var anla ne rütbe mübtelâyım

Menemenlizâde Mehmet Tâhir

Bahar

1

Yine geldi bahar âlem ârâ
Açıldı gül gibi diller safâdan
Göründü mihrimiz ebr-i hafâdan
Cihânı kapladı güllerle çemenler
Tebessüm eyledi nâzik dehenler
Gülerler şimdi hep âh eyleyenler
Tecellîler iner hâke Hüdâdan

2

Bakarsın bir takım mehrû güzeller
Gezerler bu gibi gülşende her dem (372)
Safâdan mest olur gördükçe âdem
Safânın handesin gülşende yer yer
Sabâ bahş-ı hayât eyler cihâna
Ferahlar bahş eyler estikçe câna
Urur arzın safâsı âsumâna

Bakılsa hande eyler arşa âlem

3

Bu yâr-ı elvân gûnâgûne hurşîd
Şafak vaktinde levh-i âsumânı
Gece envâr ile kaplar cihânı
Eder zevk-i nehârı mâh-ı tecdîd
Biri aks-i dehânla'l-i handân
Biri aks-i safâ kalb-i şâdân
Olur baktıkça her yerde nümâyân
Çiçek şeklinde zevk bezm-i cemşîd

4

Bitsem pûş olur dağlar çayırlar
Temevvücyâb olup bahr-i letâfet
Cihânı doldurur şevk u şetâret
Yeşillendikçe sahrâlar bayırlar (373)

Akar enhârdan gûyâ ki sevdâ
Letâfet arz eder çeşme serâpâ
Döner bir gülşen-i pür zevke dünyâ
Sezâ dense cihâna aks-i cennet

Menemenlizâde Mehmet Tâhir

Üç sene mukaddem on sene evvelki resmin arkasına yazılmıştı

Ben miyim gördüğüm bu şekl-i garip
Bana baktıkça bahş-ı hayret eden
On yıl evvel bu resm imiş şeklim

Ne kadar benzemez mişim bana ben

Menemenlizâde Mehmet Tâhir

Gazel

Kıyâm eyler kıyâmet kâmet-i afet-rehîninden
Ayandır şû-ı mahşer dîde-i seher âferîninden (374)

Ne canlar terk-i ten kılmış ne tenler tâze can bulmuş
O şûhun canşikârâne nigâh-ı nâzenîninden

Ferahnâk olmasın yârab sürûd-ı hüsrevânîden
Tegâfül eyleyenler âşıkın âh u enîninden

O gevher-hîz-i deryâdır dü çeşm-i hunfeşânım kim
Biter her dem hezârân şâh-ı mercân ser-zemîninden

Bulursun zîrâ pâkinde nigâristan-ı lâhûtî
Nazar kılsın ol kalemiye muhabbet dûbîninden

Ayâğ-ı bâde zannetme kef-i sâkîde Mûsâ-veş
Yed-i beyzâdır olmuş âşikâr âstîninden

Hüdâ cûyân-ı deryâ dil-rehîn-i inkılâb olmaz
Ne nâsın i'tirâzından ne halkın âferîninden

Serâ'ir âşinâ-yı âlem-i irfân olan ancak
Hâlâvet-yâb olur Feyzi'nin iş'âr-ı metîninden

Mu'allim Feyzi Efendi

Gelmez yâda aşk ile âh ettiğim zaman
Ahvâl her düğünü tebâh ettiğim zaman
Hûnâ bahâ-yı dâğ-ı cünûn mevc mevc olur (375)
Bahr-i sirişk dilde şenâh ettiğim zaman
Bir zerre gelmez aynıma sad âfitâb-ı çerh
Mihr-i cemâl-i yâre nigâh ettiğim zaman
Ol hayâl pûse-i la'lin düşer dile
Fikr ü hayâl u meyl günâh ettiğim zaman
Hikmet-i melâl-i aşk ile âsûde hâl idim
Gam âleminde terk-i refâh ettiğim zaman

Hersekli Hikmet Bey

Hayâl-i zülf ile çeşm-i eşk-bâr artar
Karardıkça bulut elbette âb-ı cûybâr artar

Sirişkimle olur dâğ-ı derûnum tâzeden tâze
Sehâbın rîzişinden âb u tâb-ı nev-bahâr artar

Olur akşama doğru ıstırâbı sâ'imin efzûn
Zamân-ı vasl yaklaştıkça renc-i enzâr artar

İlâhî bir kalenderden
Meyin keyfiyetin sordum
Dedi meyle gam eksilmez velî derd-i humâr artar

Azîzü'l-kadr kılmış ihtifâsı leyle-i kadri
Gınâ-yı tab' gösterdikçe Feyzi i'tibâr artar

Feyzi (376)

Ömre tercîh ederim rü'yâmı

Dâr-ı dünyâda bulundukça tenim
Seni çeşmimle gören aksindir
Seyr eden hüsnünü rü'yâda benim!

Kemal Bey

Kâr-ı tıfl-ı nev hemân feryâd olur hikmet nedir?
Âdeme feryâd-ı mâder zâd olur hikmet nedir?

Çünkü sûret bir heyûlâdan bulur nev'-i beşer
Ya kimi şâd u kimi nâ-şâd olur hikmet nedir?

Neşvesin ta'kîb eder bir gam şebâbın bir meşîb
Hâl-i âlem böyle bî-bünyâd olur hikmet nedir?

Ehl-i hikmet zebûr-ı dünyâ iken dünyâ-yı dûn
Düşman erbâb-ı isti'dâd olur hikmet nedir?

Aşktan demler ururken şimdi tab'ın (Rûhiyâ)
Niteki cûy-ı hikmet îcâd olur hikmet nedir?

Ali Rûhi Bey (377)

Gazel

Ey nerm-sîne dilber u âhen-dil âşinâ
Îkâş olmayaydı seninle dil-âşinâ

Nakd-i hayâtı ortaya koymaksızın dirîğ
Âsân değildir ülfetin ey müşkül âşinâ

Bîgâneden beter eder insanı dil-harâb

Ahvâl-i âşinâdan olan gâfil âşinâ

Düşman eder mi düşmana hiç ihtimâli yok
Bir âşinâya ettiğini câhil âşinâ

Zannetme olsa da pür cibrîl bâd-bân
Felek ümîd (Feyzi) ola sâhil âşinâ

Feyzi Efendi

Vuslata vâsıta şevk-i dil çalâk yeter
Meş'al-i râh-ı heves âh şerer-nâk yeter

Feyz-i te'sîri bütün dert iledir dermânın
Zehr-i gam ârif isen zahmına tiryâk yeter (378)

Bir kemâlin var ise mu'terif-i noksân ol!
Derk-i acz eyleme her âkıla idrâk yeter

Zıll-i mevhûm ademdir bu sevâd-ı imkân
Seyr-i mâhiyet-i dehre nazar-ı pâk yeter

Zâhiri servete kâni' olur ehl-i dünyâ
O ahsâya meğer kim his u hâşâk yeter

Tenindir sâha-i âlem cevelân -ı fikre
Sanma teftîş-i kemâle küre-i hâk yeter

Dâmen-i hakkı tutan ehl-i vefâya (Hikmet)
Der ki pâdişâha küşver-i evlâk yeter

Hersekli Hikmet Bey

Hacle

1

İnsan bu hacle olmasa neylerdi ey âlih
Evlenmemek değil mi hakîkatte bir günâh (379)
Hep âh u vâh ile geçiyordu demim benim
Teskîne yetti fikrimi bir nâzenîn-i nigâh
Gitsin belâ-yı firkat ile zahmet ü ta'ab
Gelsin safâ-yı vuslat ile râhat u refâh
Siz mûnis-i latîf behişti likâ-yı rûh
Siz yâr-ı ilâhî nazar-ı nev-bahâr-ı câh
Şâyân-ı gıbta-i seher ol handenizle siz
Bahş ettiniz bu şeb-rû gümrâha intibâh
Gösterdiniz ki bir şeb maşrık mi'el imiş
Âfâk rûze-i keder ol devre-i siyâh
Bir yardan aşağı düşerken zuhûr edip
Siz tuttunuz beni yed-i şefkatle vâh vâh
Necm-i ümîdimi görürüm i'tilâ kılar
Benden yana nigâhınız ettikçe kâh kâh
Takbîl-i pâyınız bana rıf'at değil midir
Allah için bakın buna câ'iz mi iştibâh
Hep kâ'inât hüsne mukâbil gelince o
Şâ'ir bulur mu kendine bir başka secde-gâh
Fikrim tevellüd ettiği yerden mi indiniz
Ben görmedim zemînde bu hey'ette bir penâh (380)
Tıfl-ı muhabbetin ki yamandır çocukluğunu
Bâzîçeniz olursa vücûd değil tebâh

Olsun fedâ size şeb nîli-i mâhtâb
Ben neyleyim bu mumları siz varken âh âh
İsterse tâ be haşr sabâh olmasın bu şeb
Ey fecr renk renk bahâr olmasıdır âh
Gûşum duyar sizinle ederken bu sohbeti
Bin nağme-i tuyûr ile bin cûşiş-i miyâh
Oldukça nûr-bahş dil ü dîde vechiniz
Rü'yâ gelir hayâlime envâr-ı mihr ü mâh
Muzlim kalır sedîrinize nisbeten zekâ
Rif'at bulur bu mukaddemede rütbe-i cebâh
Yârab bu lutf için ne sevâb işledim acep
Ettim mi yoksa cümle minâhîden intizâh
Gönlüm benim bu şevk ile olsun mu mübtesem
Bir bedr-i enverin yeri lâyık mı zîr-çâh
Ey hüsn-i nev-muhabbet nâzik-i hırâm siz
Siz siz benim yerimde görürlerdi bir kiyâh
Varken cihanda hâdimü'l-lezzât bir nasîb
Hiçbir zamanda sûr olamaz emr-i nâbgâh (381)

2

Ey gönlümün sa'âdeti bir ibtisâmınız
Bilsem sizin melek mi ya hûri mi nâmınız
Cism-i lutfunuzla gelip türbegâhıma
N'olsun bana hayât verişten merâmınız
Şehbâl-i nâz-ger mi bu nûr-ı siyeh zuhûr
Pervâz-ı ruhtan daha ulvî hırâmınız
Görsem fezâ-yı mahşeri gelmez bu his bana
Gaşî etti cism ü cânımı birden kıyâmınız
Ger varsa ihtirânı semâ-yı mu'azzamın
Ondan geri kalır mı sizin ihtişâmınız
İkmâl için nevâkısını şâm u subhumun

Vardır sizin de gün gibi bir bedr-i tâmınız
Bilmem sabâhınız ne hıred-sûz olur sizin
Nûr-ı cemâli andırıyor çünkü şâmınız
Enfâs-ı ömr ile müteşekkil vücûd ile
Efkâr-ı aşk ile mütecellî makâmınız
Zî-rûhu andırır ne görsem esâs beyt
Cennet midiz sizin acabâ zîr-bâmınız (382)
İş'âra benziyor bu gece sözlerim bütü
Olmuş gibi hayâlime sârî nizâmınız
Anlar desem mi fikrinizi bir içek sizin
Ey şi'r olan nigefte-leb gonca fâmınız
Lâyık değil isem de Hüdâ kısmet eyledi
Hoş oldu hoş bu makbereden intikâmınız
Eyvâh o da sizin gibibir dil-rubâ idi
Rahmettir ol garibe sizin ihtirâmınız
Kalmaz gider mürâret-i ömrüm bu vechile
Telzîz-i cana şâmil olursa kelâmınız
Gittikçe artıyor ne aceb hüsnünüz sizin
Gelmez latîfeye bu gidişte devâmınız
Heyhât idâre eyleyecek sizsiniz beni
Derler benim elimde ne mümkün zamânınız
Ben almışım sizi bu rivâyet gariptir
Nâ'il değilken almaya bir dem selâmınız
Hûrî olur mu âdeme münkâd sevdiğim
Memlû geliş nedir bana kevserle câmınız
Ben isterim bu şeb biraz ârâm-ı neş'eden
Bir saltanat hayâline düştü gulâmınız (383)
Mümkün mü görüp de acep sevmemek sizi
Gerçek mi şüpheyi bu kadar iltizâmınız
Tezyîf için bu hâlimi demdir şeb-i zifâf
Bu böyle fırsatı sevilir iğtinâmınız

SÖZLÜK

A

Ab-ı gevher cûş: mücevherler saçan su

Âfak-gîr: ufukları tutmuş, âleme yayılmış, şâyi, çok meşhur

Ağsân: mânanın kısımları. Dallar, ağacın dalları.

Âhenîn: demirden yapılmış, çok kuvvetli, pek sağlam.

Ahkâm-ı kazâya rızâ: kazanın hükümlerine göstermek

Ahlât-ı fâside: çok karıştırılabilir, karıştırılmağa elverişli. Oralığı karıştıran.

Ahz: tutma, kabul etme, işkence etme.

Aksâ-yı garb: batının en son noktası.

Akvâl: sözler

Ale'l-ıtlak: umumiyetle. Mutlaka. Bir suretle kayıtlı olmayarak. Mingayri tahsis.

Ale'l-umûm: bütün halk herkes.

Âlemtâb: dünyayı aydınlatan, cihanı parlatan.

Alil: hasta illetli.

A'mâk: derinlikler.

Ârâm: durma, dinlenme, yerleşme, eğlenme.

Arâzi-i hâliye: boş arazi boş alan.

Ârız-ı gülgûn: gül yanaklı

Âsâr-ı i'mâr: imar eserleri, yapılar binalar.

Ataya: bahşişler. İhsanlar. Lütuflar.

Âteş-i kalbi teskîn: kalbin ateşini teskin etmek

Âteşzen: ateş yakmak için kullanılan alet, çakmak

Atf-ı nigâh: bakma, göz atma.

Avâtıf: atıfetler. Hediyeler. İhsanlar.

Avn-i ilâhî: allah'ın yardımı

Azl: bir şeyi yerinden veya güruhundan veya işinden ayırmak. Birisini işinden veya makamından ayırmak

B

Ba'de'l-memât: ölümden sonra

Bahr-i remel: aruz ölçüsünde bir kalıp.

Bahşâyiş-i kudret: bağışlayış. İhsan. İhsan etmek. Allahın kudreti.

Bâsıra: görme, görmek

Bây: zengin

Bedâhet: açıklık. Zâhir delil. Belli, açık, aşikâr

Bedâyi' nümâ-yı kemâl: yeni ihdâs olunmuş, görülmedik şeyler. Allah'ın görülmedik kemalat dolu varlıkları.

Bel': belirsiz etme. Ortadan kaldırma. Yutma, emme.

Ber ser-i sükûn: baştan sona seszilik ve sükunet durgunluk.

Berküşte: tersine dönmüş. Yüz çevirmiş

Besâlet: yiğitlik. Bahadırlık. Yürek sağlamlığı.

Betâ'et: tenbellik, yavaşlık. Ağırlık.

Bezl: bol. Bol bol verme. Esirgemeden vermek

Bî-diriğ: esirgemeyen, elinden geleni yapan.

Bî-had: sınırsız, sonsuz

Bî-hamâlik: gözün etrafı.

Bî-mecâl: güçsüz

Bülend: yüksek yükselme

Bünyâd: temel, esas. Yapı, binâ

C

Câme-hâb: yatak

Cây-ı nazar: yer, makam, mevki. Bakış yeri, bakış alanı.

Cebâbir: cebrediciler. Mütekebbirler. Zâlimler

Cehile-i avâm: halkın, avamın cahilliği.

Cevâhir-feşân: mücevherler saçan

Cevvâl: dâim hareket hâlinde olan.

Cezîre: yarımada

Cihân-bahâ: bütün cihana değer

Cihansitân: cihanı zapteden. Padişah, hükümdar.

Civân: genç

Ç

Çâk: yırtmak, parçalamak

Çerâğan: şık yakan

Çerh: dünya, felek kader

Çespân: lâyık, uygun, münasib, muvafık, yakışır

D

Dâd: adâlet. Hak, doğruluk.

Da'iye: insanı bir şeye candan bağlamağa sürükleyen iç duygusu.

Dalâl : sapmak. Doğrudan, imân ve islâmiyyet yolundan sapmak

Dâye: dadı

Delîl-i kavî: kuvvetli delili

Demsâz: arkadaş, refik, hem-dem, dost. Sırdaş.

Der'uhde: üstüne almak. Kendini vazifeli bilmek.

Dil-nevâz: gönül okşayan
Diriğ: men'etmek, korumak, esirgemek.
Dûr: uzak
Düşvâr: müşkil. Güç. Zor.

E

E'azz: daha aziz, daha şerefli, en şerefli, azizler.
E'azz-i âmâl: en şerefli işler
Ebyât: beyitler
Ecille: fazilet, ilim ve rütbe itibariyle daha yüksek olanlar. Büyükler.
Ecrâm: ruhsuz büyük varlıklar. Cirmler. Yıldızlar.
Ecrâm-ı münîre-i semâviye: gökyüzünün ışık veren yıldızları
Efser: tâc. Padişah tâcı
Efzûn: fazla, çok ziyade.
Ehemm-i vezâyif: önemli vazifeler
E'izze: azizler.
Ekvân: alemler. Mahluklar. Varlıklar. Oluşlar.
El-'acebî:acayiplikler.
Elsine-i ecnebiye: yabancı diller
Emâkin-i mukaddese: mukaddes yerler.
Enâm: halk. Bütün mahlukat.
Ervâh-ı pür tecellâ: ruhların bir araya gelmesi ve bir arada toplanması.
Esdikâ: sâdıklar, sâdık olanlar.
Eshel: kolay en kolay (suhulet)
Eşk-i tazallum: zulm sonucu akan gözyaşları.
Ezmân: zamanlar. Vakitler. Müddetler.

F

Fasl-ı sayfda günâgûn: yaz mevsiminde türlü türlü, renk renk. Alaca
Fâtır: benzeri bulunmayan şeyi yaratan. Hârika üstün san'atiyle yaratan. Halkedici allah (c.c.)
Fer: ışık güç.
Fersûde: eskimiş, yıpranmış.
Ferş: yer. Yeryüzü.
Fevvâre: fıskiye su fışkırtan şey.
Fikr-i medîd: devamlı. Çok uzun süren fikir.
Fi'l-mesel: misaldeki gibi, meselâ.
Fota: hamamlarda kullanılan bir kumaş cinsi.

G

Galazat: kabalık, sertlik.
Garâm: helâk. Mahv.
Garrâ: parlak. Beyaz. Güzel. Şa'şaalı
Gata-keş: perde, örtü.
Gerden-beste-i inkıyâd: boynundan bağlı bir şekilde kayıtlı olan.
Germ: sıcak. Kızgın
Girân: pahalı. Tartısı ağır olan. Ağır. Dolu

Girâ-yı sânî: yaratıcının etkisi.
Gubar: toz, toprak (gubar-ı pâ: ayağının tozu)
Gussa: sıkıntı, dert
Gûş: kulak, dinlemek
Gül-tırâz: güllerle süsleyen.
Gümân: zan. Tahmin. Sanmak. Şüphe.
Günâgûn: türlü türlü, renk renk. Alaca.
Güvâh: şahit. Gören. Bilen. Tanıyan.
Güzâr: geçiren, geçirici mânâlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır. Meselâ: dem-güzar

H

Hâb: uyku
Hâme: kalem
Haml: taşımak
Hârık: yakan, yakıcı. Yanan, tutuşmuş. Ateş, od.
Hârîr: ipek. İpekten yapılmış.
Hasâil: hasletler. (bak: haslet)
Hasâ'il-i mülâyemetkârâne: yumuşak huyluluk yumuşak yaratılışlı olan.
Hasîs: çabuk. Çok aceleci.
Hasr-ı makâl: sığınacak bir yer.
Hassâd: orakçı, ekin biçen.
Hâşed: insan topluluğu, cemaat.
Hatî'ât: hatalar, kusurlar
Hâtif: gayıptan haber veren cinnî.
Hatve: adım. Bir adım atışta iki ayak arasındaki mesafe. Bir adım atmak.
Havâic-i beşeri: ihtiyaçlar. Hâcetler. Gerekli ve lüzumlu şeyler. İnsanın ihtiyaçları.
Havârık-ı felekiye: gökyüzünün harikaları
Hâvî: içine alan, ihtiva eden, kaplayan. Câmi'.
Havz-ı behiştî: cennet suları, cennet havuzları, cennette olduğuna inanılan kevser havuzu
Hazâ'inü'l-ketb: yazılmış hazineler
Hebût: iniş yeri.
Hedm:
Hendese mikyâsı: matematik ölçüsü matematiksel olarak karşılığı değeri
Hezecten mahbûn ve mahbess:
Hacle-gâh: yıkmak, harab etmek. Parçalamak, mahvetmek.
Hıred: akıl, fikir, zihin. İnsandaki düşünce ve anlayış kuvvesi.
Hiffet: hafiflik.
Halâhil: arap kadınlarının süs olarak ayak bileklerine taktıkları halkalar. Bunlar altun veya gümüşten yapılır
Huzûzât: insanın hoşuna giden şeyler.
Hüsn-i edâ: güzel davranış.
Hüsn-i îfâ: güze yapılan iş.
Hüveydâ: aşikâr. Zâhir. Belli. Apaçık.

İ

Itlâkına: salıvermek. Bırakmak. Koyuvermek. Serbest bırakmak. Serbest olup her tarafta bulunmak. Cezadan kurtarmak.

İ'âne-i bâd-ı cenûb: güney rüzgarının yardımı

İb'âd: uzaklaştırmak. Sürmek. Kovmak

İbret-bînâne: olaylardaki ibretli durumları görerek bunlardan ders çıkararak

İbtisâm: tebessüm etmek. İnce ve hafif gülümsemek.

İbzâl: esirgemeyip bol sarfetme, bol kullanma.

İcâle-i efkâr: fikir dolaşımı, fikir alışverişi.

İctinâb: sakınmak

İfşâ-yı râz: bütün sırlarını açıklamak.

İnhidâ: aldanmak, hileye düşme

İhtirâ' : hiç kimse tarafından kullanılmamış tabirler ve mazmunlar kullanma

İhtirâz: sakınmak, çekinmek, kaçınmak

İkâb: şiddetli azab, eziyet, ceza

İkdâm: gayret ve sebat ile çalışmak. İlerlemeye gayret etmek. Devamlı çalışmak. İlerlemek.

İktifâen: yeter bulmak. Kâfi görmek. Var olanı yeter saymak. Yeteri kadar.

İlkâ: koymak, bırakmak. Terk etmek. Öne atmak.

İnfirâd: tek başına kalma. Yalnızlık hâli.

İnhimâkın: ahmak olma. Ahmaklaşma.

İnhizâmı: bozulma. Askerin bozulup dağılması.

İn'itâf: iki kat olma, bükülme, katlanma. Bir tarafa dönme, temâyül. Meyletme.

İnkıbâz-ı derûn: derin sıkıntılar.

İnkıtâ': kesinti, kesintiye uğramak.

İnşirâh: rahlanmak, mesrur olmak. Rahatlamak.

İntıfâdan: te'min etmek. Menfaatlanmak.

İntişârına: dağılmak. Yayılmak. Üremek

İnzimâm: bağlanma

Îrâs: sebeb olmak, vermek. Vâris kılmak, miras bırakmak, miras yemek

İrfân: bilmek, anlayış, tecrübe ve zekâdan ileri gelen zihnî kemal.

Îsâl: ulaştırmak, vâsıl etmek. Yetiştirmek.

Îsâr: sürçtürmek, ayak kaydırmak.

İsgâ: aslı "sagavet" olup, bir cihete meyil demek olan "sagav" masdarından fiil-i mâzi müfred müennesdir. Muzarisi: "tasgi" gelir. "velitasgi ileyh"; söz dinlemek veya

dikkat edip kulak vermek, imâle-i guş etmek demek olan ısga da, bundan müştaktır

İskât: sükût ettirmek. Cevap veremiyecek hâle getirmek. Susturmak.

İsmet: günahsızlık, mâsumluk. Günahlardan kaçınmak melekesine sâhib olmak. Suçsuzluk

İşcâ': yenme, ezme.

İsti'âb: içine almak.

İsti'dâd: yetenek

İstihlâfen: halef bırakmak. Birisini kendi yerine geçirmek. Kendi yerine başkasını tayin etmek. Kuyudan su çekmek

İstihlâl: bir ifadede birbirine benzer, seci'li ve kâfiyeli sözlerin söylenmesi. Helâl saymak. Helâllaşmayı istemek.

İstihzâr: hazırlamak.

İstikmâlât: bir şeyin olgunluğa, kemale erdirilmesi. İkmal etmek. Eksiksiz ve tam oluş, tam ve kâmil olmak.

İsti'malde: kullanmak. Faydalanmak.

İstîmân: aman dilemek, himaye istemek.

İstir'â: riâyet isteme.

İstisvâb: doğru bulma, mâkul görme, beğenme.

İştibâh: şüphelenmek. Şüphe etmek.

İştigâlât-ı fikriye: çeşitli fikirlerle meşgul olmak

İştihâr: meşhur olma. Tanınma. Ün alma.

İ'tilâ: yükselmek. Yukarı çıkmak

İ'tisâfiye: zulüm ve haksızlık etmek. Doğru yoldan ayrılmak. Haksızlık.

İtlâf: telef etmek, yok etmek.

İttihâz: edinmek. Kabullenmek. "öyle" diye bakmak. Kabul etmek.

İttisâ': bollaşmak. Genişlik kazanmak. Genişlemek. Vüs'at.

Kâffe-i âsârı telâhuk-ı efkâr: kainattaki bütün eserleri, varlıkları tefekkür etmek, bu konuda fikir alışverişinde bulunmak.

Kâffesine müreccah: hepsine tercih edilir

Kâh: bazen

Kaht ve galâ: kıtlık sıkıntı.

Kâm-ı dil-i pür ızdırâb: acılarla dolu yüreğin istek ve arzuları

Karn: zaman, devre.

Kâsib: kazanç sahibi. Kazanmak için çalışan. Kesbeden. Marifet için çalışan

Kat': kesmek, ilişkiyi bitirmek.

Kat'-ı rişte-i hayât: hayat ile olan bütün bağlarını koparmak, ölmek.

Kavz-ı kuzahda: gökkuşağı.

Kaziye: önerme.

Kebûd: mavi. Gök rengi.

Kehf-i inzivâ: mağara, in. Sığınacak yer altı.
Kehkeşân: samanyolu. Saman uğrusu. (gökte sık yıldız ışıklarıyla hasıl olan yol biçimi uzayıp giden ışıklı manzara.)
Kesb-i ıttılâ' : haer almak
Kesret: çokluk, çoğunluk
Kışr: kabuk
Kubh: kabahat, günah.
Kudemâ-yı bülegâ: eski beliğler, edebiyatçılar.
Küfüv: denklik

L

La-akal: en az. Hiç olmazsa
Lâ-be's: beis yok, zararsız.
Lahm-i meyyite: ölü eti
Lâk: atmak
Lâ-yemûtâne: ölmez. Mahvolmaz. Hayatı sona ermez
Lehviyât: lehivler, kadınlı erkekli haram eğlenceler, oyunlar. Nefsanî gayr-i meşru oyun ve eğlenceler.
Lemha-i basar: görme, bakış.
Lemha-i iftitâh: aralamak. Açmak, başlamak, fethetmek. Zabtetmek.
Lems: dokunmak, el ile tutmak, ellemek, yapışmak.
Lenger: gemiyi yerinde sâbit kılmak için denize atılan zincir ucundaki büyük demir çapa.
Likâ: kavuşmak. Rast gelip buluşmak. Görüşmek. Yalnız görüşmek

M

Ma'âni: maniler engeller
Ma'dûd: hesabedilen. Sayılan. Addedilen.
Ma'dûm: mevcut olmayan. Yok olan. Yok.
Ma'hûd: vaad edilen. Söz verilen. Belli olan.
Mâide: sofra, nimetler.
Ma'işetgâh: geçim sağlanılan iş, yer.
Ma'mûl: imal edilmiş, üretilmiş.
Mânend: benzer. Denk. Eş. Gibi.
Ma'reke: muhârebe meydanı, çarpışma yeri.
Masûn: korunan, mahfuz, emin, muhafaza olunan.
Mâye: maya
Mazarrat: zararlı şeyler.
Mecbûl: yaratılmış. Yaratılışında bir hâl veya sıfat bulunan.
Medâr: sebep, vesile.
Medhûş: dehşete uğramış. Şaşırmış. Korkmuş.
Med-nazar: uzun bakış, ayrıntılı inceleme.
Mehah: tazelik, güzellik.
Me'haz: menba'. Bir şeyin alındığı, çıkarıldığı yer. Bir şeyin aslının alındığı kaynak.

Mehcûr: taşlaşmış
Me'lûf: alışılmış. Ünsiyyet edilmiş.
Memlû: doldurulmuş. Dolu.
Me'mûl: imal edilmiş, yapılmış.
Menâm: uyku. Uyku zamanı.
Mensûc: dokunmuş, dokunulmuş, dokunulan. Örülmüş. İşlenmiş
Merbût: bağlanmış
Merd-i afîf ve perhîz-kâr: temiz. Güzel. Nezih. İffetli ve namuslu olan. Haramdan sakınan.
Mesâ'ib: musibetler.
Meşâk-ı bî-pâyân: sonu gelmeyen sıkıntılar.
Meşcere: ağaçlık, koruluk, ağaçlandırılmış yer.
Meşhûdât: görünenler. Seyredilenler. Hislerimizle ve gözlerimizle görüp bildiğimiz ve bazı evliyanın keşfen gördükleri
Meşîme: ana rahmi.
Meşmûl: kaplanmış, şümullenmiş, etrafı çevrilmiş.
Metâli': matla'lar. Tulu' edecek yerler veya zamanlar. Güneş veya benzerinin doğduğu yerler
Mevâhib: hibe olunan şeyler. Karşılıksız verilenler
Mevâki': mevkiler yerler.
Mevâni': mâni'ler. Engeller. Mâni olanlar. Mâniâlar.
Mevhîbe: ihsan. Sevgi. Hediye.
Mevhûmât: mevhumlar. Asılsız olduğu hâlde zihinde meydana gelen şeyler.
Mevkuf: vakf edilmiş, verilmiş.
Mevlüd: doğum, dünyaya geliş, başlangıç.
Mevrûs: vereseye âit olan. Miras edilmiş. Miras edilen eşya.
Mev'ud: vaat edilen şeyler.
Mezbûh: kesilen. Zebhedilen. Boğazlanmış.
Mezbûhâne: boğazlanır gibi. Boynundan kesilircesine.
Mezellet: alçaklık. Zelillik.
Meziyyât-ı celîle: büyük yetenek
Mihribân: merhamet ve şefkat sahibi. Muhabbetli, sevimli, yumuşak huylu ve güleryüzlü.
Milâ: bir kap dolusu nesne.
Mînâ: şişe, cam, billur.
Mine'l-evkât: zamanlardan önce.
Muahhiran: son olarak, sonuç olarak
Mu'akkid: akd eden, akd edilmiş, sözleşme yapılmış.
Mu'ânak: sarılma bir araya gelme.
Mu'ânaka: iki kişinin birbirinin boynuna sarılması.
Mufârık: ayrılan, ayrılmış. Müfarakat eden.
Mufassal ve meşrûh: aralıklı ve açıklanmış.

Mugâlata: karşısındakini yanıltmak için söz söylemek. Doğruya benzer yanlış sözler. Safsata. Hatalı ve yanlış söz. Demagoji.
Muhâsib: hesab eden. Hesap işi ile uğraşan. Muhasib.
Muhât: ihâta olunmuş. Etrafı çevrilmiş. Etrafı kuşatılan. Bir şey içinde bulunan **ve**
Muhayyer-i ukûl: akılları hayrete düşüren
Muhibbi: sevgili
Muhsinât: iyilik, güzellikler.
Mukatta'ât: kat' edilmiş, kesilmiş şeyler.
Mukfî: yeterli olan kafi.
Mukûle: takım, çeşit. Kategori.
Munkatı': kat edilmiş, kesilmiş.
Murgân-ı hindî: hint kuşları
Mutâla'a: bir işi etraflıca düşünmek, okumak, tetkik etmek.
Mu'tekidât: itikad edilenler. İnanılan hususlar.
Mutî'âne: itaatkar
Muvahhid: allah'ın birliğine inanan. Tevhid eden. Birleştirici
Muza'af: bir kat daha artmış. Bir o kadar daha çoğaltılmış.
Muzâyakaya: sıkıntı, darlık, yokluk, parasızlık. Zorluk.
Muzlim: karanlık. Zulmetli. Dehşetli. Siyahlık. Siyah.
Mübâhât: güzellik ve buna benzer hususlarda tefâhür etmek, öğünmek
Mübsırât: görünenler, görünen âlem.
Müddet-i medîde: uzun süre
Müdevven: tedvin olunmuş. Kitap hâline getirilmiş. Bir arada toplanıp tanzim edilmiş.
Müfekkire: düşünme gücü ve kuvveti.
Mühîb: heybetli. Korkunç. Azametli.
Mühlik: helak olmuş, dağılış, parçalanmış
Mükanât: karıştırmak.
Mülâbese: karışma. Münâsebet. Ülfet ve ihtilât etmek. Birbirine benzeyen iki şeyin karıştırılarak birbirine benzetilmesi.
Mülâkât: kavuşma. Buluşma. Birleşme.
Mültefitü: iltifat edici, teveccüh edip yüz gösteren. İyi muâmele edip dostluk gösteren.
Mümted: uzayan. Sürekli, devamlı. Uzanmış, çekilmiş, imtidâd etmiş.
Mümtezic: imtizac eden. Birleşmiş olan, birleşik.
Münakkah: en iyileri seçilmiş. Müntehab, güzide.
Mün'atıf: bir tarafa doğru teveccüh etmiş. Meyillenen, bir tarafa yönelen. Mütemâyil, meyledici
Müncer: nihâyet bulmak.

Münderis: indiras eden. Eseri, izi nişânı kalmamış olan.
Münşiyâne: iyi kâtiplere yakışır surette.
Müntec: neticelenmiş, sonu belli olmuş.
Mürebbi': terbiyeci, terbiye eden, yetiştiren, ders veren. Pedagog.
Müsâdif: rastlayan, tesadüf eden.
Müsâr: yükseğe kalkan toz.
Müsekkin: teskin edici
Müselles: üç, üçlü. Üçleştirilen. Üç köşeli olan. Üçgen
Müstahreç: alınmış, çıkarılmış, istihrâc edilmiş olan.
Müsta'id: istidadı olan, kabiliyetli, uyanık, anlayışlı, akıllı.
Müstakile-i saltanat: kendi başına saltanat süren.
Müstatîl: istitâle eden, uzanan.
Müstetâb: her şeyi istiab eden, içine alan.
Müştehiyât: lezzetli şeyler. Nefsin hoşuna giden ve iştah için yenen şeyler.
Müşvâr: tarz, tavır, gidiş, gidişât.
Müte'affin: kokan. Taaffün eden. Çürüyüp bozulan.
Mütebassırâne: iyice düşünerek, basiretle, ileriyi görerek.
Mütecâsirâne: cür'et göstererek, küstahçasına
Müteferrik: çeşitli. Kısım kısım. Başka başka. Dağınık.
Mütehâlif: birbirine muhalif olan. Birbirine uymayan. Birbirini tutmayan.
Mütehassire: özleyen, hasret çeken. Mahrum kalan. İsteğine erişemiyen
Mütemetti: menfaatlenmiş, faydalanmış.
Mütena'im: nimetler içinde, nazlı büyüyen.
Mütenevvi: çeşit çeşit, muhtelif, çeşitli, değişik, türlü türlü.
Mütevakkıf: bir şeye bağlı olan, onunla iş görecek olan, ilerlemeyip duran.
Mütevâliyen: üst üste, aralık vermeden, peş peşe.
Müvellid: ileri gelen, çıkan, hâsıl olan.

N

Nâ-bedîd: belirsiz, görünmez olan.
Nâbûd: mâdum, yok olan, bulunmayan
Nâfi'a: faydalı işler. Menfaatli olanlar.
Nâgah: ansızın, birdenbire.
Nahlistân: hurma fidanlığı, hurmalık, fidanlık.
Na'îm: bolluk ve bahtiyarlık içinde yaşayış. Nizam-ü hal ve mal.
Nakş-ı ber âb: su üzerine işlenmiş nakış

Na'l: oturulacak yerlerin en aşağısı.
Nâşî: neş'et eden, yeniden vücuda gelen, yetişen, yetişmiş.
Nâyâb: benzeri olmaz. Nâdir. Ender.
Nefha-i ihyâ: hayat veren nefes
Nekâis: nakiseler. Noksanlar.
Nerdubân: merdiven
Neşîde: yüksek sesle okunan şiir.
Nevâz: okşayıcı, taltif edici, iyi edici.
Nigîn: mühür, hâtem.
Nihâl-i ezhârdan: çiçek fidanları, çiçek dalları
Nisâr: saçmak, dağıtmak
Nispet-i ma'kûsesine mu'âdil
Numûne: örnek

P

Perestân: tapanlar, tapınanlar, taparcasına sevenler.
Pertev-sūz: yakan ışık. Güneşe karşı tutulduğu zaman, ışıkları bir noktaya toplayan ve bu suretle ışığın değdiği yeri yakan mercek.
Pîrehen: gömlek. Kamis.
Pister: yatak, döşek.
Pîş: huzur, ön, ileri taraf.
Pîşegâh: iş yeri. Fabrika
Pîş-i nazar: herkesin gözü önünde
Püryân: kebabın bir nev'i. Piran. Pürân

R

Râgıb: isteyen, rağbet eden
Raki: rüku' eden. Huzur-u ilâhîde eğilen.
Rakîk: yufka yürekli, ince merhamet ve şefkat sahibi olan
Ravza: sulu yer, bahçe, bostan, çimenlik yer.
Râz: sır
Refte refte: yavaş yavaş, adım adım
Reh: yol
Resîde-i mertebe-i kemâl: olgunluk mertebesine ulaşmış
Re'sü'l-mal: ana para, sermaye, kapital.
Revâbıt-ı mâlânihâye: sonsuz bağlılık
Revâyih-i tayyibe: güzel, seçilmiş ruhlar
Ribâ: tartısı ve ölçüsü belli olan bir malı aynı cinsten daha fazla olan bir mal ile, bir karşılığı olmaksızın, peşin olarak veya veresiye değiştirmektir. Faiz.
Ribka: kement. Kement bağı. İlmekli ip.
Rîh: rüzgar, yel.
Rikkat-bahş: acıyan, merhamet eden.
Rîşeger-i istikrâr
Rişte-i tûl-i emel: büyük istekler peşinde koşmak, dünyaya büyük isteklerle bağlanmak.
Rûzân: günler. Gündüzler.

S

Sabâvet: çocukluk
Sadâ-yı pâ: ayak sesleri
Saffet: sâfilik, temizlik, pâklık. Hâlislik.
Sahh: şiddetinden kulaklar tutulan çığlık.
Sahife-i âlemde ibkâ-yı âsâr : dünyada ebedi olarak kalacak olan eserler.
Sâ'ik: dürten, sevkeden, sürükleyen, götüren.
Sâika: yıldırım. Ölüm, mevt.
Sâlifü'z-zikr: bildirilen, zikri geçen, mezkûr. Yukarıda ismi geçen. Yukarıda, daha evvel söylenen.
Selîka: güzel söz söyleme ve yazma istidadı
Sâmi'a: duyma, işitme duygusu, işitme kuvveti.
Sâni: sanatkârca yapan. Yaratan. San'at eseri olarak meydana getiren. İşleyen, yapan. (allah)
Sârî: sirayet eden, bulaşıcı, geçici olan. Genişleyip başkasına da geçmeğe, yayılmağa müstaid olan.
Sarsar-ı belâ: gürültü ile gelen pek soğuk rüzgâr, yel. Kasırga.
Sehâb: bulut.
Selb: zorla alma, kapma, soyma.
Semerâtü'l-fuâd: kalbin meyveleri
Ser hadd: hudut başı. İki devlet toprağının birleştiği sınır
Serâ'ir: gizli şeyler, sırlar.
Ser: baş, kafa
Serîr: tahta karyola.
Serkeşte: sersem. Başı dönmüş. Avâre ve mütehayyir olan. Hayrette kalmış.
Serv ü sîmîn: gümüş bedenli serv boylu
Seyyidi'l-murselîn: resüllerin seyyidi.
Sezâvâr: münâsib, uygun, lâyık, şâyân
Sin: çin, mezar, günah.
Sirişk: gözyaşı
Sirkat: hırsızlık
Siyâk: söz gelişi, ifade tarzı.
Subh-ı kâzib: yalancı sabah
Sûret-i dil-pezîr: sureten kalbiyle kabul eden.
Sûriye: surete ait, görünüşe ait ve müteallik. Hakiki, ciddi ve samimi olmayan. Zâhirî.
Sûz: yakıcı
Süfliyattan: dünya ile alâkalı işler. Nefsâni, heva ve hevese tabi olan kimselerin işleri.
Sünûhât: kalbe gelen mânalar, doğuşlar.
Şâne: tarak.
Şehrâh: büyük ve işlek yol, cadde. Şaşırılması mümkün olmayan doğru ve işlek yol.
Şem'a: mum, ışık
Şemşîr: kılıç.

Şîrhâr: tar: acemiliğe alınmayan veya sayısı beşten az olan esirlerden bir kısmı. Pencik kanuni hükümlerine göre esirler

Şitâb: seğirtmek, koşmak. Çabukluk, acele etmek.

Şukûfezâr: çiçek bahçesi

T

Ta'ayyüş: yaşamak. Geçinmek. Yaşama tarzı. Beslenmek.

Tabsıra: insanın anlayışını arttıran kuvvet. Akif paşanın geçinemediği ve sevmediği en önemli rakibi pertev paşa idi. Aralarında geçen çekişmeleri anlatmak ve kendisini temize çıkarmak için tabsıra adlı eserini yazdı.

Ta'dâd: sayı saymak. Sayıp dökmek. Birer birer söylemek. Sıralamak.

Tahaccür: taşlaşmak. Taş kesilmek. Donup kalmak.

Taharri: aramak. Araştırmak. İncelemek. Araştırılmak.

Tahti'e: bir kimseyi veya bir şeyi hatalı görmek, hata isnad etmek, yanıltmak. "bu hatadır" diye iddia etmek

Tâk: bina kemeri. Yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü. Çardak. Kubbe. Kavisli bina. Eyvan.

Takrîr: iyi ifade etmek. Bildirmek.

Talât: güzellik.

Tali'a: casus.

Tarâvet: tazelik. Körpelik.

Tard: sürme, kovma, uzaklaştırma.

Ta'rîzât: gizleme, saklama.

Tatar: bu isim, asıl itibariyle moğol milletlerinden bir kavmin adıdır. Bu kavmin efrâdı, cengiz han askerlerinin pişdarları hükmünde olduğundan eski zamanlarda moğollar mânasında kullanılmıştır.arap ve fars tarihlerinde de yukardaki mânada kullanılmıştır. Sonra bu isim bütün turanî milletlerine verilerek "akvam-ı tatariye" diye adlandırılmıştır. Ve bütün bu milletlerin meskenine tataristan ismi verilmişse de, bu tabirin yersiz olduğu sonra anlaşılmış ve bu mânada kullanılışı terkedilmiştir. Tatar milleti dil, ahlâk ve âdetler bakımından moğollardan fazla türklere yakındırlar.

Tathîr: temizleme

Tavtîl: uzatma. Uzatılma.

Taz'îf: iki kat, kat kat etmek. Ziyade etmek. Bir kat daha artırmak. Çoğaltmak.

Tâziyâne: ta'ziye eder surette. Ta'ziye ederek.

Tecvîz: câiz görme. İzin verme, cevaz verme

Tedvîn: bir araya toplayarak tertipleme.

Te'emmül: iyice, etraflıca düşünmek. Derin derin düşünmek.
Tefâvüt: iki şey arasındaki fark. Uygunsuzluk. Tehâlüf.
Tegâfül: bilmez görünmek, anlamazlıktan gelmek. Kasden kendisini gafil göstermek
Tekaddüm: geçmiş bulunma.
Tekessür: çoğalmak. Kesretli olmak. Adet miktarına adet ilâve olmak.
Tekvîn: var etmek. Meydana getirmek. Yaratmak.
Telâhuk-ı efkâr: fikir alışverişi
Temâşâ: izlemek, seyretmek
Temessül: benzeşmek. Cisimlenmek.
Temettu': kazanma, kâr etme.
Tenassuh: nasihat almak, aklı başına gelmek.
Tensîb: uygun görmek. Münasib kılmak.
Tergîb: şevklendirme, ümidlendirme. Rağbet verdirme. İsteklendirme.
Tervîc: revaç vermek. Değerini arttırmak.
Tesâvî: iki şeyin birbirine denk olması. Birbirine müsavi ve misil olmak. İki taraf da aynı ve bir derecede bulunmak
Tesri': hızlandırma. Sür'atlendirme. Acele ettirme.
Teşâbüh: benzeşme. Birbirine benzeme.
Teşrîh: bir kitap veya ibareyi anlaşılır şekilde açıklamak, tafsilât vermek. İnceden inceye didikleyip araştırmak.
Tevsî': genişletme. Bollaştırma.
Tezkâr: zikretme, hatırlatma, anma, yâdolunma.
Tufûliyet: çocukluk. Küçüklük. Yavru oluş.
Tuyûr: kuşlar

U

Ukbâ: âhiret, öbür dünya, bâki olan âlem.

V

Varta-i hevelnâk: korkunç çukur, uçurum.
Vasî: geniş
Vaz': koyma, konulma. Bırakmak. Atlamak. Tayin etme, belirtmek. Duruş, hareket, tarz
Vefret: çokluk, bolluk.
Vikâye: koruma. Koruyuculuk. Sahib olma. Arka çıkma. Kayırma.
Vuhûş: vahşi

Y

Yâd: anma, hatırlama
Yâd-ı ma'âlî: şerefle yad etmek, anmak
Yek-rûz: bir günlük. Geçici, muvakkat.
Yuhyi'l-arza ba'de mevtihâ: hadîd suresinin 17. Âyetinden bir bölümü oluşturuyor. Anlamı ise şöyle: “(allah)

yeryüzünü ölümünden sonra tekrar canlandırır.

Z

Zacret: yürek darlığı, iç sıkıntısı.

Zâhib: giden, gidici.

Zahm: yara, ceriha.

Zemâmdâr: idare eden. İdareci. İleri gelen. Bir işi elinde tutan.

Zemhar: ok

Zemzeme: nağme, hoş ses. Uzun uzadıya gürleyerek seslenmek. Geniz ve boğaz ile ezgili ses çıkarmak. Yavaş yavaş geniz ve boğazdan ses çıkararak türkü veya şarkı söylemek.

Zindegân: canlılık, zindelik, dirilik.

Ziyâ-pâş: ışık ve aydınlık veren. Ziya saçan

Zu'afâ: zayıflar. Zayıf olanlar.

Zümrüd-i fâmı üstâd-ı san'at: sanatın üstadının (Allah'ın) zümrüt renkleri

Züvâr: süs. Zinet.

KAYNAKÇA

A. Çalışmaya Esas Olan Kaynaklar:

Mustafa Reşit, Müntehabât-ı Cedîde(Kısm-ı Evvel-Nesir), (Civelekyan) Matba'ası-Bâb-ı Âlî Caddesinde numara 20, İstanbul.1302

Mustafa Reşit, Müntehabât-ı Cedîde (Kısm-ı Sânî-Nazım), (Karabet ve Kasbar) Matba'ası-Bâb-ı Âlî Caddesi, Numara 25, İstanbul, 1303

B. Diğer Kaynaklar:

Akdeniz, Safiye, "Arap Harfli Yeni Türk Edebiyatı Antolojilerinin (1839-1928) Karşılaştırmalı İncelemesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Güz 2000, Cilt:1, Sayı:2, S. 33-52

Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 1982.

Arslan, Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, M.E.B. Devlet Kitapları, İstanbul 2004.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2002.

Gökçek, Fazıl, *Müsameretnâme Yayımlandı (mı?),* İlmî Araştırmalar Sayı:15, İstanbul 2003, s. 151-163

Kanar, Mehmet, *Farsça Türkçe Sözlük*, Deniz Kitapevi, İstanbul 2000.

Karataş, Turan, *EdebiyatTerimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Kerman, Zeynep, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

Komisyon, *TDK-Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu* yayınları, Ankara 2005

Okumuş, Salih-Şahin, İdris, "Tanzimat'tan Günümüze Edebiyat Tarihi Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 14, Yıl: 2010, s. 398-410

Ülger Mustafa, "19. Yüzyıl Osmanlı'da Felsefî Tercüme Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,Cilt: 2 ,Sayı:13* s. 300-306

Yarba, Nizamettin, *Faik Reşat'ın Yeni Letâif-i İnşâ Yahut Muharrerât-ı Nâdire ile Muharrerât-ı Nâdire Yahut Hazîne-yi Müntahabât İsimli Antolojileri'nin Çeviri Yazısı ve İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi (yayımlanmamış), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Afyonkarahisar, 2011.